تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز

بەرگی بیست و سێیەم

سوورەتەکانی

(فاطر) و (يس) و (الصافات)

عەلی باپیر

تەفسیری سوورەتەکانی

فَاطِر و يسٓ و الصَّافَّات

تەفسیری سووڕەتەکانی

فَاطِر و يس و الصَّافَّات

نووسینی : عەلی باپیر

دیزاینی ناوەوە : زەردەشت کاوانی

چاپی یەکەم ١٤٤٣ك - ٢٠٢١ز

٧٢٥ لاپەڕە

١٧* ٢٤ سم

بابەت : ئایینی

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان - هەرێمی کوردستان
ژمارە سپاردنی (٧) ی ساڵی ٢٠١٢ پێدراوە

تەفسیری سوورەتەکانی

فَاطِر و يسٓ

الصَّافَّات

نووسینی: عەلی باپیر

پێشەكی ئەم تەفسیرە بەگشتیی

إنَّ الحَمْدَ للَّـهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِه اللَّهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَن لاَ إِلَـهَ إِلاّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ١٠٢﴾ آل عمران.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ١﴾ النساء.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١﴾ الأحزاب .

أَمَّا بَعْدُ: فإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيثِ كَلامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَة، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ، وَكُلَّ ضَلاَلَةٍ فِي النَّارِ[1].

خوێنەرە بەڕێزو خۆشەویستەکان!

هیچ گومانی تێدانییە - بۆ مرۆڤی بڕوادار - کە ئەو تەمەنەی لە خزمەت دوایین کتێبی خوا (قورئان)دا بەسەردەبرێ، جا بە هەر شێوەیەك لە شێوەکانی لە خزمەتدابووندا بێ؛ خوێندنەوە، تێفکرین و ڕامان، فێرکردن، کارپێکردن ... هتد، بە باشترین جێگرتن جێگا دەگرێ و، خاوەنەکەی لە دنیاو دوارۆژدا لێی بەهرەمەندە.

---

(١) ئەوە پێی دەگوترێ: (خطبة الحاجة) کە پێغەمبەر ﷺ هاوەڵانی بەڕێزی فێردەکرد، پێش هەر قسەیەکی گرنگ، بیڵێن، وەك وتاری جومعەو داخوازییکردن (خِطْبة)و... هتدو، ئەم وتارە، هەرکام لە: الترمذي: (١١٠٥)، النسائي: (١١٠٤)، ابن ماجە: (١٨٩٢) أحمد: (٣٧٢٠)، الطّبراني: (٢٤١٤) هێناویانەو (مسلم)یش بەشێکی هێناوە.

منیش - کە وەك باسکردنی چاکەی خوا (**التحدّث بنعمة اللّه**) دەیخەمەڕوو- لەوەتی فامم کردۆتەوە، خوای بەبەزەیی و بەخشەر چاکەی لەگەڵ کردووم و، بە فەرمایشتی بەرزو بێ وێنەی خۆیەوە سەرگەرمی کردوومو، بەر لە تەمەنی بیست ساڵیی یەوە هیدایەتی داوم، کە قورئانی بەڕێزو پێز لەبەر بکەم و، سەرقاڵی خوێندنەوەی تەفسیرەکانی قورئان و تێوەڕامانی ئایەتە پڕ بەرەکەتەکانی و، لێوردبوونەوەیان بم.

هەر بۆیەش تێکڕای کتێب و ناملیکەو وتارو دەرسەکانم، کەم و زۆر لەبەر ڕۆشنایی قورئان دابوون، کە دیارە هەر ئەمەش شتێکی سروشتییە؛ ئاخر ئایا ئیسلام بێجگە لە قورئان پاشان سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، کە ئەویش هەر ڕوونکردنەوەی قورئان و چۆنیەتی جێبەجێکردن و کارپێکردنیەتی، شتێکی دیکەیە؟! بێگومان نەخێر.

ئنجا لەمێژ ساڵیش بوو، کە براو خوشکانێکی دڵسۆزی نزیك و ئاشنام، داوایان لێدەکردم کە دەست بکەم بە دانانی تەفسیرو لێکدانەوەیەکی قورئان، هەتا لە ڕەمەزانی ساڵی (١٤٢٨)دا هاتە دڵمەوە، کە ناوی خوای لێبهێنم و دەست بەو کارە گەورەو گرنگە بکەم، بەڵکو وردە وردە بەپێی بوارو دەرفەت، هەرساڵە هەندێکی لێ ئەنجام بدەم، لەگەڵ سەرقاڵیی زۆرو جۆراو جۆریشدا، هەتا دەرفەتێکی وام بۆ دەڕەخسێ کە بتوانم خێرایی تێدا بکەم و خۆمی بۆ یەکلایی (**متفرّغ**) بکەمەوەو، خوا پشتیوان بێ تەواوی بکەم، ئەگەر تەمەن بەبەریەوە مابێ.

سەرچاوەی دانانی ئەم تەفسیرو لێکدانەوەیەشم، وێڕای سەرنجدانی زۆربەی ئەو تەفسیرانەی کە باون و، دەستم پێیان گەیشتوە، بریتیە لە وردبوونەوەو تێوەڕامانی خۆم لە خودی قورئان، چونکە بێگومان قورئان: هەندێکی هەندێکی ڕوون دەکاتەوە: (**القرآن يُفَسِّر بَعضُهُ بَعْضاً**)، پاشان سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە پێغەمبەری خواش ڕوونکەرەوە (**مُبَيِّن**)ی قورئانە، وەك خوا ﷻ فەرموویەتی:

﴿...وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل.

واتە: هەروەها زیکرمان بۆ لای تۆ ناردۆتە خوار، تاکو ئەوەی بۆ خەڵکی نێرراوەتە خوار، بۆیان ڕوون بکەیەوە، وە بەڵکو خۆشیان بیربکەنەوە.

ئومێدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەوەم هەبێ تەفسیرو لێکدانەوەیەکی وا بۆ قورئان پێشکەش بە مسوڵمانانی کوردستان بکەم، کە لە قورئان بوەشێتەوەو، مایەی بەهرەو سوودی خوێنەران بێ، بەتایبەتیش کە زیاتر لە سی (٣٠) ساڵە لەگەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتێبەکانی سوننەتدا خەریکم و، دەیان کتێب و بەرهەمی جۆراوجۆرم لە زۆربەی بوارەکانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانیی کرانەم لەلایەن ئەمریکاوە - لە (٢٠٠٣/٧/١٠ تاکو: ٢٠٠٥/٤/٢٨) - دەرفەتێکی گەورەو گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قووڵبوونەوەی کتێبی خوا (تبارك و تعالى) و، بۆ پەیدابوونی تێگەیشتنی تایبەت لەبارەی زۆرێك لە ئایەتەکانی یەوە، ئەم ڕاستییەش لە مەوسووعەی: (**الإسلام كما يتجلّى في كتاب اللّه تعالى**)دا زۆر چاك درەوشاوەتەوە[1]، بەڵام هەڵبەتە ناڵێم و هیچکەسیش بۆی نیە بڵێ: کە ئەم تەفسیرەی من تێروتەواوە، چونکە وێڕای سنوورداربوونی تواناو بڕستم، لە بەرانبەر کتێبی لە هەموو ڕوویێکەوە ڕەها (مطلق)و بێسنوور (لا محدود)ی خوادا، نەشمویستوە کە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە نێو هەندێك وردەکارییەوە، کە یان من تێیدا پسپۆڕو

---

(١) ئەو مەوسووعەیە کە ئێستا چاپ کراوەو، کەوتۆتە بەردەستی خوێنەران و، سەرجەم هەشت بەرگ و دەوری سێ هەزارو پێنج سەد (٣٥٠٠) لاپەڕەیەو، هەوڵمداوە بەگشتی تێیدا باسی سەرجەم لایەنەکانی ئیسلام بکەم و، تاکە سەرچاوەشم قورئان بووە، وێڕای دەقەکانی سوننەت، کە لە هۆش (ذاكرة)دا بووون.

شایانی باسە ئەو مەوسووعەیە لە چاپی دووەمی دا، کراوە بە دوازدە (١٢) کتێبی سەربەخۆ، بە مەبەستی ئاسانتر سوود لێ بینرانی .

شـــارەزا نیم، یـان خوێنـــەر پێویســـتی پێـی نیـه، لـه كاتێكدا دەیـــەوێ لـه قوڕئان تێبگات و، بزانێ خـوا (تبـارك وتعـالـی) ڕاستەوخۆ چـی پـێ فـــەرمووە؟!

ئنجـا هــەر لێرەشـەوە بە پێویستـی دەزانم پڕ بە دڵ سـوپاسی ئەو بـرا گەنجە ڕووح ســووك و گـورج و گـۆڵ و دڵسـۆزە بكـەم (حـەزی نەكـرد نـاوی بهێنـم)، كـە هـەڵسـا بـە نووسـینەوەو هێنـانە سـەر كاغـەزو، پاشـان تایپكـردن و دوایـی پێداچوونـەوەو هەڵەگیـریی، سـەرجـەم ئـەم زنجیـرە دەرسـە، كـە لـە ئەسـڵدا لـە شێوەی وتـار (محـاضرة)دا پێشكەش كراون، هــەروەها هـەڵسـا بـە (تخریج)ی سـەرجەم دەقەكانی سـوننەت، لـە سـەرچاوە متمانـە پێكراوەكانـەوەو، زەحمـەت و ماندووبوونێـكی زۆری بـە سـەرجەم بەرگـەكانی ئـەم تەفسیـرەوە كێشـــاوە، خـــوا بـە باشتـرین شـــێوە پاداشـتی بداتـەوەو، هــەر صـالح و سـاغ و سـەلامەت و ســەربەرزبێ[1]، لـە خـوای بـەرزو بێهـاوتاش داواكارم ئـەو جـۆرە گەنـج و لاوانـە لـە كـوڕان و كچـان، لەنێـو گەلەكەمانـدا، زۆر بـكات .

شـایانی باسیشـە كـە ئێمـە لـەم تەفسیـرەماندا، بـاسی بـەش (جـزء)ەكانی قوڕئـان و دابەشـكردنەكانی دیكـەی وەك: - (حـزب) - ناكەیـن، چونكـە هــەر ســوورەتێك بۆخـــۆی شـــتێكی ســەربەخۆیـــەو، ســەرجەم ئایەتـەكانی وەك ئاڵقـەكانی زنجیرێـك پێكـەوە پەیوەسـتن و، ئاشكراشـە كـە دابەشـكرانی سـەرجەم قوڕئـان بـۆ سـی (٣٠) بـەش (جـزء) و شەســت (٦٠) (حـزب)، شـتێكە لەلایـەن زانایانـەوە كـراوە، بـۆ ئاسـانكاریی خوێنـدنی قوڕئـــان، دیـارە ئێمـە لـە دابەشـكردنی بەرگـەكانی ئـەم تەفسـیـرەشـــدا، دیسـان حیســـاب بـۆ بەشـەكان (أجـزاء)ی ناكەیـن و، بـە گوێـرەی ســوورەتەكان، بەرگـــەكانی دیـــاریی دەكەیـن.

---

(١) ئـەو بـــرا دڵسـۆزە ئێســـتاش پاش تەواوكردنـی زۆربـەی قوڕئـان، لێبڕاوانـە بەردەوامـە و عەزمیشـــی جــەزم كردوە، كە ئەگەر تەمەنمـــان بەردەوام بێ، هەتـــا كۆتـــایی ئەم تەفسیـــرە ســـەرگەرمی كارەكـەی بێ .

دوا قسەشم ئەوەیە کە:

ئەم تەفسیرە - وەك پێشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشێوەی دەرس و وتار پێشکەش کراوە، بەڵام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چووممەوەو، بەپێی پێویست دەستکاریيم کردوە، دیارە هەموو دەرسێکیش بەناوی خواو ستایشی خوا ﷻ دەستی پێکردوە، بەڵام ئێمە لە سەرەتای دەرسەکانەوە، ئەوانەمان لابردوە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەوەو، ئەو (خطبة الحاجة)یەی لە سەرەتای ئەم پێشەکییەوە هاتوە، لەجیاتی سەرەتای سەرجەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هەولێر

بەرچاو ڕوونییەکی گرنگ
لەبارەی ئەم تەفسیرەوە

خوێنەری بەڕێز !

هەرچەندە لە (پێشەکی گشتیی) ئەم تەفسیرەدا باسمان کردوە کە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە، لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەی دەستم پێیان گەیشتوە، بەهرەمەندبووم، هەروەها لە کۆتایی هەر بەرگێکی ئەم تەفسیرەدا، سەرجەم ئەو تەفسیرانەی کەم و زۆر لێیان سوودمەند بووم، ناوەکانیانمان بە ڕیز نووسیون، بەڵام لێرەش وەك جەختکردنەوەی زیاترو بەرچاوڕوونیی باشتر بۆ ئێوەی بەڕێز دەڵێم :

مادام ناوی تەفسیرەکانمان نووسیوە، نە پێویست دەکات و نەدەشگونجێ، بۆ هەر تێگەیشتن و بیرۆکەیەك، کە زۆربەی تەفسیرەکان لەبارەی ئایەتێکەوە، یان ڕستەو بڕگەیەکی ئایەتێکەوە، دەیهێنین، ئێمە هەموو جارێ ناوی ئەو تەفسیرانە بێنین، بەڵام بێگومان هەر کات بیرۆکەو تێگەیشتنێکی تایبەتی یەکێك لە تەفسیرەکان هەبێ و بکەوێتە بەرچاوم، ئنجا چ پەسندی بکەم، چ ڕەفزی بکەم، هەر کات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەی پێدەکەم، ئەگەرنا بە ئاماژەی گشتیی و بە نووسینی ناوی تەفسیرەکان لە کۆتایی هەر بەرگێك دا، ئیکتیفا دەکەم و، زۆریش لە ئەمانەتی زانستیی (الأمانة العلمية) دەخەفتێم و مەبەستمە ڕەچاوی بکەم، چونکە ئەمینیی و ئەمانەت پارێزیی، ڕەوشتێکی گەورەو بەرزی مسوڵمانەتییە .

شایانی باسیشە جاری وا هەیە بیرۆکەو تێگەیشتنێکی تایبەتیی خۆمم، دەربارەی کۆمەڵە ئایەتێك یان ئایەتێك یان ڕستەو بڕگەیەکی ئایەتێك، بۆ دروست دەبێ، وەك تێگەیشتن و بۆچوونی خۆم دەینووسم، کەچی ڕەنگە لە تەفسیرەکانی

دیکەش - یەکێکیان یان زیاتر - دا هەبێ، ئەویش بەهۆی ئەوەوەیە کە من ئەو تەفسیرەم نەکەوتۆتە بەر دیدە، یان دیتوومەو لەیادم نەماوە.

پێشەكی ئەم بەرگە

الحمدللـه والصـلاة والسـلام والـبركات علـى رسـول اللـه محمـد وآلـه المهتديـن بهـداه، مـن الصَّحـب والأزواج والقرابـة والتابعيـن لهـم بإحسـان إلـى يـوم اللقـاء.

خوێنەری بەڕێز و خۆەویستم!

ئەمـە بەرگـی بیسـت و سـێ (٢٣) یەمـە لـە تەفسـیری قورئانـی بـەرز و بەپێـز، سـوپاس و ستایشـی شایسـتە بـۆ خـوا، كـە بـۆی ئاسـانكردین بەهـەوڵ و هیممەتـی هاوكارانـی دڵسـۆز و بەمشـوور چاپـی بكەیـن و بیخەینـە بەردەسـتت و، هیواداریشـم تـۆش هەوڵبـدەی باشـترین بەهـرەی لێوەربگـری و بەهـرەو سـوودیش پـێ بگەیەنـی بـە خەڵـك.

ئـەم بەرگـەش وێـڕای تەفسـیر و ڕوونكردنەوەی چەمـك و واتای ئایەتـە بەپێزەكانی هەرسـێك سـوورەتی : فاطـر و یاسـین و الصافـات، كـە پێكهاتەكانـی ئـەم بەرگـەن، ئەم كورتـە باسانەشـی گرتوونـە خۆی:

یەكەم لە سوورەتی (فاطر) دا:

١- كورتەباسێك لەبارەی فریشتانەوە.

٢- كورتەباسێك: چوار ڕوونكردنەوە لەبارەی ئەم ئایەتەوە / ١٠ - فاطر.

٣- كورتەباسێك: سێ سەرنجی گرنگ.

٤- پێنج كورتە سەرنج لەبارەی ڕەنگەكانەوە.

٥- پێنج كورتە سەرنج لەبارەی پۆلینكردنی بەندە هەڵبژاردەكانی خواوە.

٦- كورتەباسێك: لەبارەی داگیركردنی ئاسمان (غزو الفضاء)ەوە.

دووەم : لە سوورەتی (یاسین) دا:

١- قسەیەك لەبارەی پیتە پچڕپچڕەكان.

٢- كورتەباسێك: پێنج سەرنجی گرنگ لەبارەی ئایەتەكانی سەرەتای (یس)ەوە.

٣- هەڵسەنگاندنی : بەسەرهاتی سێ نوێنەرەكەی عیسا و شارەكە.

٤- كورتەباسێك: هەڵوێستی جوامێرانەی ئەو پیاوە بڕوادارە، لە پازدە بڕگەدا.

٥- كورتەباسێك: لەبارەی شیعر نەبوونی قورئان و شاعیر نەبوونی محمدەوە.

٦- كورتەباسێك: شەش بەڵگەی بەهێز لەسەر زیندووكرانەوەی مردووان.

سێیەم : لە سوورەتی (الصافات) دا:

١- باسێك دەربارەی گوێگرتنی فریشتان و تیربارانكردنیان.

٢- كورتەباسێك: چەند نازو نیعمەتێكی بەهەشت.

٣- كورتەباسێك: لەبارەی ئەو كوڕەوە، كە ویستراوە سەرببڕێ لەلایەن ئیبڕاهیمەوە.

٤- دە (١٠) دەرس و پەندی گرنگ لەبەسەرهاتی یونوس دا.

٥- كورتەباسێك: لەبارەی ڕێك وەستانی فریشتانەوە لە خزمەت خوادا و بەراوردێكی نێوان ئەوان و فریشتان.

٦- سێ كورتە سەرنج، لەبارەی سێ ئایەتی كۆیایی (الصافات)ەوە.

خوای بەبەزەیی و بەخشەر یارمەتیمان بدات: ١- هەرچی باشترو ڕێكتر قورئانی بەپێز بخوێنین و ٢- هەرچی قووڵتر لێی تێبگەین و ٣- هەرچی چاكتر و جددییتر پێوەی پابەندبین و كارلێكی لەگەڵ دا بكەین.

سبحانك رب العزة عما يصفون ، والسلام على المرسلين والحمدلله رب العالمين

٢٩ رمضان ١٤٤٢ك

٢٠٢١/٥/١١ز

تەفسیری سوورەتی

فاطِر

دەستپێک

بەڕێـــــــزان!

ئەمـڕۆ کـە (١٩)ی (**ذي الحجـة**)ی سـاڵی (١٤٤٠)ی کۆچییە، بەرانبـەر (٢٠١٩/٨/٢٠)ی زاینیـی، دەسـت دەکەیـن بـە تەفسـیرکردنی سـووڕەتی (**فاطر**).

پێناسەی سووڕەتی (فاطر)و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سووڕەتە:

ئـەم سـووڕەتە لـە موصحەفـەکانی ڕۆژهـەڵات و ڕۆژئـاوای عالەمـی ئیسـلامییداو، لـە زۆرێـك لـە تەفسـیرەکاندا، هـەر نـاوی سـووڕەتی (**فاطـر**)ە، بـەڵام لـە (**صحيـح البخـاري**) و (**سُـنن الترمـذي**)، هەروەهـا لـە ژمارەیـەك لـە موصحەفـەکان و لـە تەفسیرەکانیشـدا تەنیـا نـاوی: (**سـورةُ الملائكـة**)، بـۆ ئـەم سـووڕەتە بەکارهێـنراوە، (**السـيوطي**)یش لـە کتێبـە ناودارەکـەی خـۆی (**الإتقـان فـي علـوم القـرآن**)دا، هـەردوو ناوەکـەی هێنـاون، بـەڵام ئـەوەی کـە زیاتـر بـاوە، سـووڕەتی (**فاطـر**)ە.

دووەم: شوێنی دابەزینی:

ئـەم سـووڕەتە بـە یـەك دەنگیـی هەمـوو زانایـان، مەککەییـە، حەسـەنی بەصڕایـی (ڕەحمـەتی خـوای لـێ بـێ) دوو ئایـەتی لـێ هـەڵاواردوون، کـە گوایـە ئـەو دوو ئایەتـە لـە مەدینـە دابەزیـون:

١- ئایەتی: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ ﴾.

٢- ئایەتی: ﴿ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ ﴾.

لە ڕاستییدا هەڵاواردنی ئەو دوو ئایەتە، کە پاڵدراوەتە لای حەسەنی بەصڕایی، هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە، بۆیە هەر ئەو ڕایە ڕاستەو، ئێمەش هەر ئەوەمان تەبەننیی کردوە، کە ئەم سوورەتە هەمووی لە سەرەتاوە تاکو کۆتایی لە مەککە دابەزیوەو، هەر کەسێکیش سەرنجی سروشتی ئەم سوورەتە بداو، لە ئایەتەکانی ڕابمێنێ، دەزانێ کە هەمووی پێکەوە پەیوەستەو، هیچ شتێك ناچارمان ناکات بڵێین: فلان ئایەتە لە مەدینە دابەزیوە، بە زۆرییش وایە سوورەتە مەککەییەکان هەموویان بەسەر یەکەوە دابەزیون، هەڵبەتە ئەوەش هەڵاواردنی تێکەوتووەو، بەڵام بە زۆریی وەك بنچینەیەك وایە.

سێیەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و هاتنە خواردا:

ڕیزبەندیی لە موصحەفدا، ژمارە: (٣٥)ە، واتە: لە (**الفاتحة**)وە کە دێی لە لای ڕاستەوە، ئەمە سی و پێنجەمین سوورەتە، بەڵام لە ڕیزبەندیی دابەزین (**ترتيب النزول**)دا، ژمارە: (٤٣)یە، هەڵبەتە ڕەنگە هەندێکیش بڵێن: (٤٢)، یان هەندێك بڵێن: (٤٤)ە، بە پێی ئەوە کە ژمارە (٤٣) بێ، لە دوای سوورەتی (**الفرقان**)و پێش سوورەتی (**مريم**) دابەزیوە.

چوارەم: ژمارەی ئایەتەکانی:

ژمارەی ئایەتەکانی لە ژماردنی ئەهلی مەدینەو ئەهلی شامدا (٤٦) ئایەتە، بەڵام لە هی ئەهلی کووفەدا، ژمارەی ئایەتەکانی (٤٥)ە، بەڵام ژمارەی (٤٥)

زیاتـر تەبەننیـی کـراوە، لـەو موصحەفانـەدا کـە لەبـەر دەسـتمان دان، پێشـتریش باسـمکردوە ئەوانـەی گوتوویانـە: (٤٦)ە، مەبەسـتیان ئـەوە نەبـووە شـتێك زیـاد بکەن لەوانـەی گوتوویانـە: (٤٥)ە، بەڵکـو زۆریـی و کەمیـی ئایەتـەکان، یاخـود جیاوازیـی ژمـارەی ئایەتـەکان، دەگەڕێتـەوە بـۆ کورتیـی و درێژیـی ڕسـتەکان.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

ئـەم سـوورەتە هەمـان نێوەڕۆکـی سـوورەتە مەککەییەکانـی دیکـەی هەیـەو، سـێ بنەڕەتـە گـەورەو گرنگەکانـی ئیمانی تێـدا خراونـە ڕوو:

١- خواناسیی و ئیمان بە خوا ﷻ.

٢- ئیمان بە وەحیی و، بە پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺو ئیمان بە قورئان.

٣- ئیمان بە ڕۆژی دوایی و، سزاو پاداشت و بەهەشت و دۆزەخ.

بـەڵام دەوری دوو لەسـەر سـێی (٣/٢) ئـەم سـوورەتە موبارەکـە، بـاسی خواناسـیی و ئیـمان بـە خـواو، چاکـەو نیعمەتـەکانی خـواو، سـیفەت و کـردەوە ناوازەکانـی خوایـە ﷻ، بۆیـە دەتوانیـن بڵێیـن: زیاتـر لـە سـی (٣٠) ئایـەت لـە چـل و پێنـج (٤٥) ئایەتـی ئـەم سـوورەتە، بـۆ ئـەو مەبەسـتە تەرخانکـراون، واتـە: بـۆ باسـی یەکتایـی خـوا لـە بەدیهێنەرایەتیـی و پەروەردگارێتیـی و خاوەنداریێتیـی و نـاوو سـیفەت و کردەوەکانـی و، لـە پەرسـتراوێتیی و بەندایەتیـی بـۆ کرانیـدا.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

لـە حـەوت خاڵـدا تایبەتمەندییەکانـی ئـەم سـوورەتە موبارەکـە دەخەینـە ڕوو، کـە ئـەم سـوورەتە لـە سـوورەتەکانی دیکـە جیـا دەکەنـەوە:

١- باسی ئەوە کە فریشتەکان دوو باڵ و سێ باڵ و چوار باڵیان هەن، هەروەها ئاماژە بەوە کە دەگونجێ باڵی زیاتریشیان هەبن، ئەمە تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە: ﴿ٱلۡحَمۡدُ

﴿لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۚ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝١﴾.

٢- باسی ئەوە كە خوا ﷻ وشە چاك و پاكەكان بۆ لای بەرز دەبنەوەو، كردەوەی چاكیش، وشە چاك و پاكەكان بۆ لای خوا بەرز دەكاتەوە، یان خوا بۆ خۆی كردەوەی باش بۆ لای خۆی بڵند دەكات، ئەمیش لە ئایەتی ژمارە (١٠)ی ئەم سووڕەتەدا هاتوە: ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ﴾، كە تەنیا لەم سووڕەتە موبارەكەدا، ئەو ڕاستییە بەو شێوەیە خراوەتە ڕوو.

٣- ڕستەی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ﴾، واتە: (ئەی خەڵكینە! ئێوە هەژارن و ئاتاجن بۆ لای خوا، پێویستییتان بە خوا ﷻ هەیە)، كە لە ئایەتی ژمارە (١٥)دا هاتوە، ئەوەی من بێتە یادم لە هەموو سووڕەتەكانی قوڕئاندا، تەنیا لە ئایەتی ژمارە (١٥)ی سووڕەتی (**فاطر**)دا هاتوە.

٤- ڕستەی: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟﴾، واتە: (تەنیا بەندە زانایەكان سام و هەیبەتیان بەرانبەر بە خوا ﷻ هەیە)، كە لە ئایەتی ژمارە (٢٨)ی ئەم سووڕەتەدا هاتووەو تەنیا لێرەدا هاتوە.

٥- ڕستەی: ﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ۝٣٢﴾، واتە: (دوایی كتێبی خۆمان كردە میراتی ئەو بەندانەمان كە هەڵمان بژاردوون، ئنجا هەیانە ستەمكارە بەرانبەر بە خۆی و، هەیانە میانجییەو، هەشیانە لە چاكاندا پێشكەوتۆتەوە). ئەمیش تایبەتە بەم سووڕەتەوە.

٦- ڕستەی: ﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ﴾، لە ئایەتی ژمارە (٣٧)دا، تەنیا لەم سووڕەتە موبارەكەدا هاتوە، خەڵكی كافر كە لە دۆزەخدا پەشێمانی دەردەبڕێ، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا۟ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ۝٣٦ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا

نَعۡمَلۡ صَٰلِحًا غَيۡرَ ٱلَّذِي كُنَّا نَعۡمَلُۚ﴾، لە وەڵامیاندا دەگوترێ: ﴿أَوَلَمۡ نُعَمِّرۡكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُۖ فَذُوقُواْ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾﴾، واتە: (ئایا بایی ئەوەندە تەمەنمان پێ نەدان، کە هەر کەسێك ویستبای بیری بکەوێتەوە، بیری دەکەوتەوە؟!) واتە: هەر کەسێك ویستبای ئەو ڕاستییانەی بیربکەوێتەوە، کە مایەی بەختەوەربوون و سەرفرازبوونی لە دنیاو دوارۆژدا، بە تایبەت ڕاستییەکانی: تاکە بە دیهێنەر بوون و پەروەردگار بوون و خاوەن بوون و پەرستراو بوونی، خوا ﷻ و، بەندە بوونی مرۆڤ بۆ خواو، هەبوونی ڕۆژێك کە سزاو پاداشتی تێدا هەیە، ئەو ڕاستییانە، هەر کەسێك ویستبای خوا ﷻ تەمەنی ئەوەندە پێداوە، کە بیەوێ ئەو ڕاستییانە بیرخۆی بخاتەوە، ئەوە تەنیا لەو سووڕەتەدا هاتوە بەم تەعبیرە.

٧- ڕستەی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَاۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنۡ أَمۡسَكَهُمَا مِنۡ أَحَدٍ مِّنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾﴾، واتە: (بێگومان خوا ئاسمانەکان و زەوی دەگرێ کە لا بچن، [لێرەدا کە دەفەرموێ: لابچن، واتە: لە مەساری خۆیان دەربچن، لەو سیستمە کە خوا بۆی داناون لا بدەن، یاخود لا بچن، واتە: نەمێنن]، وە ئەگەر لاشبچن یاخود نەمێنن، جگە لە خوا ﷻ هیچ کەس چاودێرییان ناکات و نایانگرێ و نایانپارێزێ)، ئەویش تەنیا لەم سووڕەتە موبارەکەدا هاتوە.

حەوتەم: دابەشکردنی بۆ چەند دەرسێك:

هەرچەندە ئایەتەکانی ئەم سووڕەتە، وەك هەموو سووڕەتە مەککەییەکان، وەك شەپۆلەکانی دەریایەك وان، بەبێ پسانەوەو بەبێ کەلێندان بە دوای یەکدا دێن، بۆیە ئاسان نیە ئایەتەکان برگە برگە بکرێن و، دابەش بکرێن بۆ چەند دەرسێك، بەڵام ئێمە ئەو چل و پێنج (٤٥) ئایەتەمان بۆ پێنج دەرس دابەش کردوون:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ٨)، واتە: لە هەشت ئایەت پێك دێ، باسی هەر سێ بنەڕەتەکەی ئیمان بە تێکهەڵکێشیی:١- باسی خواناسیی و، ئیمان بە

خـواو، چاکـەو نیعمەتەکانـی خـوا.٢- باسـی ئیـمان بـە وەحیـی و بـە پێغەمبەرایەتیـی موحەممـەد ﷺو قورئـان.٣- باسـی ئیـمان بـە ڕۆژی دوایـی و سـزاو پاداشـت و بەهەشـت و دۆزەخ.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانـی: (٩ - ١٤)، واتـە: لـە شـەش ئایـەت پێـك دێ، تـەوەری سـەرەکیی ئـەم دەرسـە بریتیـە لـە باسـی خواناسـیی و خـوا پەرسـتیی و، نیشـانەو چاکەکانـی خـوا ﷻ لـە ژیانـی مرۆڤـدا.

دەرسـی سـێیەم: ئایەتەکانـی: (١٥ - ٢٦)، واتـە: لـە دوازدە ئایـەت پێـك دێ، باسـی ئیـمان بـە خـواو، ئیـمان بـە ڕۆژی دوایـی و، ئیـمان بـە وەحیـی و پەیامـی خـواو، بـەراوردی نێـوان بـڕواداران و بێبڕوایـان و، سـەرەنجامی چـاك و پەسـندی بـڕواداران و، شـووم و بێخێـری بێبڕوایـان.

دەرسـی چـوارەم: ئایەتـەکانی: (٢٧ - ٣٧)، واتـە: لـە یـازدە ئایـەت پێـك دێ، باسـی زانایانـی خـاوەن سـام و بیـم بەرانبـەر بـە خـواو، ئەوانـەی کتێبـی خـوا ﷻ دەخوێننـەوەو، لـەوەی خـوا ﷻ پێیـداون دەبەخشـن، پاشـان سـەرەنجامی بـڕواداران و بێبڕوایـان، لـەم یـازدە ئایەتـە موبارەکـەدا، بـە وردەکارییـەوە، کـە هـەم بـڕواداران چ سـەرەنجامێکی پـڕ خێـرو بەرەکەتیـان هەیـەو، هـەم بێبڕوایـان چ سـەرەنجامێکی شـووم و نەگبەتیـان هەیـە؟!

دەرسـی پێنجـەم و کۆتایـی: ئایەتـەکانی: (٣٨ - ٤٥)، واتـە: لـە هەشـت ئایـەت پێـك دێ، دیسـان بـاسی خـوا ﷻو، سـیفەت و کـردەوەو نیعمەتەکانـی و، باسـی پێغەمبەرایەتیـی و وەحیـی، هەروەهـا سـەرنجدانی مێژوو و یاسـاکانی خـوا لـە ژیانـی بەشـەرداو، باسـی قیامـەت و ڕۆژی دوایـی، لـە کۆتاییشـدا خـوا ﷻ ئـەو ڕاسـتییەی خسـتۆتە ڕوو، کـە پەلـە نـاکات لـە سـزادانی مرۆڤـە تاوانبـارو لادەرو خراپـەکارەکان، ئەگەرنـا نـەك هـەر ئـەوان، بەڵکـو ژیانـداری لەسـەر زەوی نەدەهێشـت.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە هەشت (٨) ئایەتی سەرەتای سوورەتی (**فاطر**) پێك دێ، ئایەتەكانی: (١ - ٨)، كە بە شێوەیەكی گشتیی باس لەم بابەتانە دەكات:

١- سێ ئایەتی یەكەمی ئەم هەشت ئایەتە، بۆ باسی خواناسیی و، هەندێك لە سیفەتەكانی خواو، خستنە ڕووی ژمارەیەك لە چاكەكانی خوا ﷻ تەرخانكراون.

٢- لە ئایەتی چوارەمیشدا، ئاماژەیەك بە باسی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ كراوە.

٣- چوار ئایەتی دووەمیش تەرخانكراون، بۆ باسی ڕۆژی دوایی و، دوژمنایەتیی شەیتان بۆ مرۆڤ و، سەرەنجامی شوومی كافران و، ئاكام خێریی بڕواداران و، ڕازێنرانەوەی كردەوەی خراپی كافران بۆیان و، ئامۆژگاریی كردنی خوا ﷻ بۆ پێغەمبەرەكەی ﷺ، كە لە خەفەتی بێبڕوایەكان خۆی نەفەوتێنێ و، خۆی لە بەین نەبات لە زێدە پەرێشانیی و خەفەتباریی بۆیان، خوا ﷻ ئامۆژگاریی پێغەمبەر ﷺ دەكات كە بەو شێوەیە نەكات، ئنجا كە خوا ﷻ ئاوا ئامۆژگاریی پێغەمبەر ﷺ دەكات، ئەوە خاڵێكی زۆر بەهێزی پێغەمبەری خوایە ﷺ، كە ئەوەندە بە تەنگ ئەو خەڵكەوە بووە، هەم لەم سوورەتەو، هەم لە چەند شوێنێكی دیكەی قورئاندا، خوا ﷻ بە پێویستیی زانیوە، ئامۆژگاریی پێغەمبەرەكەی بكات، كە زۆر خۆی ناڕەحەت نەكات.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۚ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ

هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە . ستایش بۆ خوا داهێنەری ئاسمانەکان و زەوی، گێڕەری فریشتەکان بە نوێنەرو خاوەنی باڵان: دوو دوو و، سێ سێ و، چوار چوار، خوا ئەوەی بیەوێ لە دروستکراوەکانیدا زیادی دەکات، بێگومان خوا لەسەر هەموو شتێك بە توانایە ﴿١﴾ (دەرگای) هەر بەزەییەك خوا بۆ خەڵكی بیکاتەوە (هیچ کەس و هیچ شتێك) (داخەرو) گێڕەوەی نیەو، هەرچی ئەویش بیگرێتەوە، دوای وی هیچ نێرەرێکی نیەو، ئەو زاڵی کاربزانە ﴿٢﴾ ئەی خەڵکینە! یادی چاکەی خوا بکەنەوە بەسەر خۆتانەوە، ئایا جگە لە خوا هیچ بەدیهێنەرێك هەیە لە ئاسمان و زەوییەوە بژیوتان بداتێ؟! کەواتە: جگە لەو هیچ پەرستراوێك نیە، بەرەو کوێ لادەدرێن؟! ﴿٣﴾ (ئەی موحەممەد!) ئەگەر (ئەو خەڵکە) بە درۆشت دابنێن، بە دڵنیایی پێش تۆ پێغەمبەرانێك (کە زۆر پایە بەرز بوون) بەدرۆ دانراون و، کارو بارەکانیش تەنیا بۆ لای خوا دەگێڕدرێنەوە ﴿٤﴾ ئەی خەڵکینە! مسۆگەر بەڵێنی خوا (کە ڕۆژی دوایی دێ) ڕاست و چەسپاوە، ئنجا با ژیانی دنیا فریوتان نەدات و، (شەیتانی) فریودەریش لە بارەی خواوە فریوتان نەدات ﴿٥﴾ بە دڵنیایی شەیتان دوژمنێکی تایبەتتانە، ئنجا ئێوەش بە

دوژمنی بگرن، (بیکەنە دوژمنی خۆتان)، ئەو (شەیتان) کۆمەڵەکەی خۆی تەنیا بۆ ئەوە بانگ دەکات، تاکو ببنە هاوەڵی بڵێسە (ی دۆزەخ) ﴿٦﴾ ئەوانەی بێبڕوا بوون ئازارێکی توندیان هەیە (لە ڕۆژی دوایی دا)و، کەسانێکیش کە بڕوایان هێناوەو کردەوە باشەکانیان کردوون، لێبوردن و پاداشتێکی گەورەیان هەیە ﴿٧﴾ ئایا کەسێك کە کردەوە خراپەکەی خۆی بۆ ڕازێنراوەتەوەو بە چاکی بینیوە (وەك کەسێکە، کە چاکەو خراپە لە یەك جیا دەکاتەوە؟! ئەویش بە هۆی ئەوەوەیە) چونکە بێگومان خوا هەر کەسێکی بوێ، گومڕای دەکات و، هەر کەسێکیشی بوێ، ڕاستە ڕێی دەکات، (کەواتە:) {ئەی موحەممەد!} لە خەفەتان خۆتیان لەسەر مەفەوتێنە، بێگومان خوا بەوەی کارامانە دەیکەن زانایە ﴿٨﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(فَاطِرِ): (أَصْلُ الفَطْرِ: الشَّقُّ طُولًا، فَطْرُ اللهِ الخَلْقَ: هُوَ إِيْجَادُهُ الشَّيءَ وَإِبْدَاعُهُ عَلَى هَيْئَةٍ مُتَرَشِّحَةٍ لِفِعْلٍ مِنَ الأَفْعَالِ)، وشەی (فَاطِر) لە (فَطْر)ەوە هاتوە، (فَطْر): بریتیە لەوە کە شتێك بە باری درێژییدا لەت بکرێ، (فَطْرُ اللَّهِ الخَلْقَ): بریتیە لە پەیداکردنی خواو داهێنانی بۆ هەر شتێك، کە ئامادەی بکات بۆ ئەنجامدانی کارێك.

(فَأَنَّى): (أَنَّى) (لِلبَحْثِ عَنِ الحَالِ وَالمَكَان، بِمَعْنَى: كَيْفَ وَأَيْنَ)، وشەی (أَنَّى) بەکاردەهێنرێ بۆ لێکۆڵینەوە لە بارەی حاڵ و شوێن، کەواتە: (أَنَّى) بە مانای (كَيْفَ) دێ، واتە: چۆن، بە مانای (أَيْنَ)ش دێ، واتە: لە کوێ.

(تُؤْفَكُونَ): واتە: لادەدرێن، (الإِفْكُ: كُلُّ مَصْرُوفٍ عَنْ وَجْهِهِ الَّذِي يَحِقُّ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ)، والإِفْك: الكذب وشەی (إِفْك): بریتیە لە هەر شتێك لەو ڕووەی کە پێویست بووە لەسەری بێ، لابدرێ، هەروەها وشەی (إِفْك)، بە مانای درۆ (كَذِب)یش دێ.

(ٱلۡغَرُورُ): (الغُرُورُ وَالتَّغْرِيرُ: إِيهَامُ النَّفْعِ وَالصَّلَاحِ فِيْمَا هُوَ ضُرٌّ وَفَسَادٌ)، (غُرُور) و (تَغْرِيْر): بریتیە لەوەی کەسێك وا ئیخفاڵ بکەی کە سوودو چاکەی لەو شتەدایە، لە حاڵێکدا کە ئەو شتە زیان و خراپەی بۆ ئەو تێدابێ، بەڵام (غَرُور) واتە: فریودەر، (غُرُور)یش چاوگە: فریودان.

(حَسَرَٰتٍ): (جمع) (الحَسْرَةُ: الغَمُّ عَلَى مَا فَاتَهُ وَالنَّدْم)، (حَسْرَة) کە بە (حَسَرات) کۆدەکرێتەوە، بریتیە لە خەفەت خواردن بۆ شتێك کە لە دەست چووەو، بۆ پەشێمان بوونەوەو ژیوان بوونەوەی.

(يَصۡنَعُونَ): واتە: بە کارامەیی ئەنجامی دەدەن، بە وردەکاریی دەیکەن، (الصُّنْعُ: إِجَادَةُ الفِعْلِ، فَكُلُّ صُنْعٍ فِعْلٌ، وَلَيْسَ كُلُّ فِعْلٍ صُنْعاً)، (صُنْع): بریتیە لەوە کە شتێك بە چاکیی و بە کارامەیی و بە لێزانیی بکرێ، بۆیە هەموو (صُنْع)ێك (فِعْل)یشە، بەڵام مەرج نیە هەموو (فِعْل)ێك (صُنْع) بێ، چونکە هەر شتێك بە کارامەیی بکرێ، مانای وایە ئەنجامدراوە، بەڵام مەرج نیە هەر شتێك کرا، بە کارامەیی و وردەکاریی و لێزانیی ئەنجامدرابێ.

ماناى گشتیی ئایەتەكان

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، واتە:

دەستپێكردنم بە ناوی خوایە، ئنجا پێویستە لە كاتی گوتنی ئەم ڕستە موبارەكەدا، بەلای كەمەوە چوار واتا لەدڵ بگیرێن:

١ - ئەم كارە تەنها بۆ خوا دەكەم.

٢ - ئەم كارە بە پێی شەرعی خوا دەیكەم.

٣ - ئەم كارە بە تواناو یارمەتیی خوای پەروەردگار دەیكەم.

٤ - ئەم كارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

وەك كاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (سبأ)یش دا، گوتمان: پێنج سوورەت لە قورئاندا بە (الحمدالله) دەست پێ دەكەن، بە پێی ڕیزبەندیی موصحەف، بەم شێوەیە:

١- سوورەتی (**الفاتحة**): ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٢﴾.

٢- سوورەتی (**الأنعام**): ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَجَعَلَ ٱلظُّلُمَٰتِ وَٱلنُّورَۖ ثُمَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمۡ يَعۡدِلُونَ ۝١﴾.

٣- سوورەتی (**الكهف**): ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَىٰ عَبۡدِهِ ٱلۡكِتَٰبَ وَلَمۡ يَجۡعَل لَّهُۥ عِوَجَاۜ ۝١﴾.

٤- سوورەتی (**سبأ**): ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ وَهُوَ ٱلۡحَكِيمُ ٱلۡخَبِيرُ ۝١﴾.

٥- سووورەتی (فاطر): ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ١﴾.

لە تەفسیری سووورەتی (سبأ)دا، باسمان کرد، کە هەر کام لەم پێنج دەستپێکە بە ستایشی خوا ﷻ، لایەنێك لە ژیانی مرۆڤ دەگرنەوە، کە ژیانی مرۆڤ بەبێ ئەوە بەڕێوەناچێ، لەوێدا بە درێژیی باسمان کردووە، پێویست ناکات لێرەدا دووبارەی بکەینەوە.

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، ستایش بۆ خوای بەدیهێنەرو پەیداکەری ئاسمانەکان و زەوی، وشەی (**فاطر**) و (**خالق**) جیاوازییەکەیان ئەوەیە: (**خالق**) لە زمانی کوردییدا واتە: پەیداکەر، بەڵام (**فاطر**) واتە: داهێنەر، هەرچەندە زمانی کوردیی لە چاو زمانی عەرەبیی زمانێکی هەژارەو، زمانەکانی دیکەش لە چاو زمانی عەرەبیی هەر هەژارن، بە تایبەت ئەو زمانەی خوا ﷻ بۆ فەرمایشتەکەی خۆی، بۆ قورئان بەکاری هێناوە، بێگومان هەر وشەیەك، چەمك و واتای تایبەتیی خۆی هەیە، وشەی هاوواتا (**مترادف**) لە قورئاندا نین، من ئەو ڕایەی زانایانم پێ پەسندە کە دەڵێن: وشەی هاوواتا (**مُتَرَادِف**) کە بێژەکەیان جیا بێ و واتایان یەك بێ، لە قورئاندا نین، بەڵێ دەگونجێ لە یەك نیزیك بن، بەڵام هەر وشەیەك کە لە قورئاندا بەکارهێنراوە، بە تەئکید تایبەتمەندییەکی خۆی هەیە، لەو سیاقەدا کە تێیدا بەکارهاتوە.

لێرەدا خوا ﷻ دەفەرمووێ: ستایش بۆ ئەو خوایەی داهێنەرو پەیداکەری ئاسمانەکان و زەوییە، ﴿جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا﴾، گێڕەری فریشتەکانە بە نوێنەرو نێردراو، خوا ﷻ کە دەفەرمووێ: فریشتەکانی کردۆتە نوێنەرو ڕەوانەکراوی خۆی، وا پێدەچێ مەبەست پێی ئەوەبێ، کە خوا ﷻ هەندێ لە فریشتەکان دەنێرێ، وەك نوێنەرو پەیامداری خۆی بۆ لای پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) کە وەحییان پێدا دەنێرێ، ئنجا ئەو فریشتانە: ﴿أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ﴾، خاوەنی

باڵەکانن، (أولي) واتە: (أَصْحَاب) کۆی (صاحب)ە، یانی: خاوەن و هاوەڵ (أَجْنِحَة) ش کۆی (جَنَاح)ە، واتە: باڵ، ئنجا ﴿مَّثۡنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ﴾، (مَثْنَى) واتە: (إِثْنَيْن إِثْنَيْن)، (ثُلَاث) واتە: (ثَلَاثاً ثَلَاث)، (رُبَاع) واتە: (أَرْبَعَةً أَرْبَعَة)، واتە: فریشتەکان دوو دوو باڵیان هەن، سێ سێ باڵیان هەن، چوار چوار باڵیان هەن، ﴿يَزِيدُ فِي ٱلۡخَلۡقِ مَا يَشَآءُۚ﴾، ئەوەی کە بیەوێ لە دروستکراوی خۆی زیادی دەکات، واتە: مەرجیش نیە هەر ئەو سێ جۆرە بن، دوو دوو باڵیان هەبن، یان سێ سێ، یان چوار چوار، بەڵکو دەگونجێ زیاترش بن، وەك لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ جیبریلی بینیوە، شەشسەد (٦٠٠) باڵی هەبووە[1]، ﴿يَزِيدُ فِي ٱلۡخَلۡقِ مَا يَشَآءُۚ﴾، ئەوەش دەگرێتەوە کە ئەگەر کەسێك بڵێ: ئنجا ئێمە هەر باڵندەمان بینیوە دوو باڵی هەبوون، یانی: چی فریشتە دوو باڵیان هەن، یان سێ باڵیان هەن؟! خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەوەی کە بیەوێ لە دروستکراوی خۆی دا زیادی دەکات، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾، بە دڵنیایی خوا لەسەر هەموو شتێك بە توانایە.

خوا ﷻ دوای ئەو پێناسەیەی خۆی و، ستاییش کردنی خۆی، هەروەها کە فریشتەکانی کردوون بە نوێنەری خۆی کە خاوەنی باڵەکانن، ئنجا دەفەرموێ:

﴿مَّا يَفۡتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحۡمَةٖ فَلَا مُمۡسِكَ لَهَاۖ﴾، خوا ئەوەی کە لە بەزەیی خۆی بۆ خەڵکی دەیکاتەوەو، دەرگای لێ دەکاتەوەو، ڕێگای لێ دەکاتەوە بۆ لای خەڵك، ﴿فَلَا مُمۡسِكَ لَهَاۖ﴾، واتە: هیچ گێرەرەوەی نیە، (مُمْسِك) واتە: گێرەرەوە، کەسێك کە شتێك بگرێتەوە، ﴿وَمَا يُمۡسِكۡ فَلَا مُرۡسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ﴾، ئەوەش کە خوا ﷻ بیگرێتەوە لە بەزەیی خۆی و، بەخششی خۆی، ﴿فَلَا مُرۡسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ﴾، لە دوای خوا هیچ نێرەرێکی نیەو، هیچ کەسێك و هیچ شتێك نیە، بتوانێ دەرگای ئەو ڕەحمەت و بەزەییەی خوا ﷻ کە گرتوویەتەوە، لێی بکاتەوەو بینێرێ، ﴿وَهُوَ

---

(١) {عَنْ زِرٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى) قَالَ: رَأَى جِبْرِيلَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ} أخرجه مسلم: ٤١٥.

﴿ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾، ئـەو (خـوا ﷻ) باڵادەسـتی کاربەجێیـە، باڵادەسـتە بـۆ هـەر کەسـێك لـە هـەر شـوێنێك بێـت، دەتوانـێ بەزەیـی و بەخششـی پێـی بگەیەنـێ، هەروەهـا کاربەجـێ و کارزانـە، دەزانـێ کـە بـۆ هـەر کەسـە چەنـدو چـۆن و چـی بـۆ دەنێـرێ؟ هەروەهـا کاربەجـێ و کارزانـەو باڵادەسـتە، بـۆ هـەر کەسـێك کـە بەزەیـی خـۆی لـێ بگرێتـەوە، دەزانـێ بۆچـی لێـی دەگرێتـەوەو، چەنـدی لـێ دەگرێتـەوەو، چـی لـێ دەگرێتـەوە؟ خـوا ﷻ ئەوپـەڕی حیکمـەت و لێزانیـی و کارزانیـی هەیـە لـەو بـارەوە.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ﴾، خـوا ﷻ بانگـی مرۆڤایەتیـی دەکات، ئـەی خەڵکینـە! یـادی چاکـەی خـوا بکەنـەوە بەسـەر خۆتانـەوە، ﴿ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، ئایا جگـە لـە خـوا بەدیهێنەرێـکی دیکـە هەیـە لـە ئاسـمان و زەویـەوە، {لـە سـەرو خـوارەوە} بژیوتـان پـێ بـدات، هـەر جـۆرە بژیوێـك، بژیـوی ماددیـی، یـان مەعنەویـی بـە هەمـوو جۆرەکانیانـەوە؟ ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾، جگـە لـەو هیـچ پەرسـتراوێك نیـە، ﴿ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴾، بـۆ کـوێ لادەدرێـن؟! یـان چـۆن لادەدرێـن؟! واتـە: مـادام تەنیـا خـوا ﷻ ئـەو بەدیهێنەرەیـە کـە هەمـوو شـتێکی هێناوەتـە دی، بژیودەرێکـە بـەس ئـەو بژیوتـان دەدات لـە ئاسـمان و زەوییـەوە، کەواتـە: هـەر ئەویـش شایسـتەی پەرسـترانەو، جگـە لـەو هیـچ پەرسـتراوێك نیـە، کەواتـە: بـۆ کـوێ لادەدرێـن؟! چـۆن لادەدرێـن بەمـلاو لادا؟! کـە جگـە لـە خـوا بپەرسـتن، هەندێـك لـە دروسـتکراوەکان بەشـێك لـە بەندایەتیـی و پەرسـتنیان بـۆ دابنێـن و، لـە پەرسـتراندا لەگـەڵ خـوادا ﷻ بیانکـەن بـە هاوبـەش؟!

ئـەم سـێ ئایەتـە کـە تێپەریـن، هەموویـان باسـی خـوا ﷻو، ناسـاندنی خـواو، خواناسـیی و ئیمان بـە خـواو، باسـی هەنـدێ لە کـردەوەو سـیفەتە بـەرزو ناوەزەکانی خـوا، بـوون.

ئنجـا دێتـە سـەر باسـی پێغەمبەرایەتیـی موحەممـەد ﷺ، دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ﴾، ئەگـەر کافـرەکانی ڕۆژگاری خـۆت، یاخـود

کافـرەکانی ڕۆژگارەکانی دی، بـە درۆت دابنێـن، چونکـە تـۆ بـۆ هەمـوو مرۆڤایەتیـی ڕەوانـە کـراوی، ﴿فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ﴾، لـە پێـش تۆشـدا پێغەمبەرانێـکی پایـە بـەرز بـە درۆ دانـراون، ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ﴾، کاروبارەکانیـش تەنیـا بـۆ لای خـوا دەگێڕدرێنـەوە، واتـە: ئـەی موحەممـەد ﷺ! تـۆ دڵـت لـە خـۆت دا نەمێنـێ، چونکـە تـۆ تاکـە پێغەمبەرێـك نەبـووی، بـە درۆ دانـراوی، بەڵکـو ئـەوە عـادەتی لەمێژینـەی ئەهـلی کوفـرە، کـە هەیانـە پەیـام و بەرنامـەی خـوا لـە عەقڵییـەوە ناچـێ، چونکـە عەقڵـی تەسـکەو دڵـی بچووکـە، هەشـیانە دەزانـێ پەیـام و بەرنامـەی خـوا چۆنـە؟ دەزانـێ کـە هەقـە، بـەڵام لەگـەڵ ئـەو شـێوە ژیانـە ناهەقـەدا کـە لەسـەریەتی، ناگونجـێ، بـە تایبـەت دەسـتەڵاتدارانیان کـە دەسـتەڵات و سـامانیان بـۆ خۆیـان قۆرخ کـردووە، دەسـتیان بەسـەر هەمـوو شـتێکدا گرتـوە، ئـەو ئاییـن و پەیامـە هەقـەی خـواش ﷻ دەفەرمـوێ: دەبـێ مرۆڤـەکان پێکـەوە بـراو تەبابـن، نـازو نیعمەتـەکانی خـوا بـۆ هەموویانـن بـە یەکسـانیی، ئـەو پەیـام و بەرنامەیـە لەگـەڵ ئـەو بارودۆخـە سیاسـیی و، ئابووریـی و، کۆمەڵایەتیـی و، ئـەو بـەزم و بـازاڕە ناشـەرعییەدا ناگونجـێ، کـە ئـەوان بـۆ خۆیانیـان سـاز کـردوە، چونکـە ئەگـەر ئـەو بەرنامەیـەی خـوا بچەسـپێ، ئـەو بـەزم و بـازاڕە ناشـەرعییەی ئـەوان تێکدەچـێ، بۆیـە حوکمڕانـەکان دژایەتیـی دەکـەن و بـە درۆی دادەنێـن، چونکـە ئەگـەر بڵێـن ڕاسـتەو تـۆ پێغەمبـەری خـوای، دەبـێ پێیـەوە پابەندبـن، ئـەو کاتـە خەڵکەکـەش لێیـان هەڵدەگەڕێتـەوە، بـەڵام نەخێـر بـۆ چەواشـەکردنی خەڵکەکـە، پێغەمبەرانیـان بـە درۆ دانـاوەو، دەڵێـن نەخێـر تـۆ ڕاسـت ناکـەی و، پێغەمبـەری خـوا نـی و، خـوا ﷻ ڕەوانـی نەکـردووی، ئـەوەش کـە تـۆ دەڵێـی ئاییـن و بەرنامـەی خوایـە، ڕاسـت نیـە! بـۆ ئـەوەی ئاگربڕ بکـەن لـەوە کـە خەڵکەکـە بـڕوا بـە پێغەمبـەران بێنـێ و، سـەرەنجام ئـەو سـۆغرەو بێـگارو، نۆکەرایەتییـەی بـۆ ئـەو خۆبەزلگرانـە دەیکـەن، چیدیکـە نەیکـەن و، ئـەو بـارەی ئـەوان لەسـەر پشـتی خۆیـان لابـەرن، زلەزلـەکان بـۆ ئـەوەی ئاگربـڕی ئـەوە بکـەن و ڕێ لـەوە بگـرن، هـەر لـە ڕێـوە گوتوویانـە: پێغەمبـەران ڕاسـت ناکـەن و

پەیامەکەیان بە درۆ داناون، ﴿ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴾، کاروبارەکانیش تەنیا بۆ لای خوا دەگێڕدرێنەوە، کەواتە: تۆ دەربەست مەبە، سزای ئەو خەڵکەی بە ناهەق تۆ بە درۆ دادەنێن، خوا بەس بۆ خۆی دەزانێ چۆنیان سزا دەدات!

ئنجا خوا ﷻ دێتە سەر باسی بنەڕەتی سێیەمی دینداریی و مسوڵمانەتیی، کە بریتییە لە بڕوا بە ڕۆژی دوایی و، بە سزاو پاداشتی خوا، دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ﴾، ئەی خەڵکینە! بە دڵنیایی بەڵێنی خوا ڕاستە، واتە: بەڵێنی خوا کە لە ڕۆژی دوایی دا دێ، هەقەو چەسپاوە، ﴿ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ﴾، ئنجا با ژیانی دنیا فریوتان نەدات، ﴿ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴾، هەروەها با فریودەر لە بەرانبەر خوادا فریوتان نەدات، بڵێ: خوا لێبوردەیەو بەزەیی و بەخششی زۆرە، ئایا خوا ﷻ چ پێویستی بەوە هەیە، ئێوە سزا بدات؟ با بەو جۆرە قسانە کڵاوتان لەسەر نەنێ، کێیە ئەو فریودەرە؟ ئەو فریودەرە زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی شەیتان (إِبْلِيس) بێ، هەروەها هەموو ئەوانەی کە دارو دەستەی ئیبلیسن، بەڵام مادام خوا ﷻ نەیفەرمووە: (**وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللهِ إِبْلِيس**) یان (**وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللهِ الشَّيْطَان**)، (**غَرُور**): واتە: فریودەر بە پلەی یەکەم، شەیتان دەگرێتەوە، بەڵام هەر شتێکی دیکەو هەر کەسێکی دیکەش دەگرێتەوە کە هەمان ڕۆڵی شەیتان ببینێ، لە فریودانی خەڵکیدا بە تایبەت بەرانبەر بە خوا ﷻ.

دوایی دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ﴾، واتە: بە دڵنیایی شەیتان دوژمنە بۆ ئێوە، ئێوەش بە دوژمنی بگرن، واتە: بە دوژمنی خۆتانی بزانن و دوژمنایەتیی بکەن، ﴿ إِنَّمَا يَدْعُواْ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُواْ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴾، بە دڵنیایی شەیتان کۆمەڵەکەی خۆی تەنیا بۆ ئەوە بانگ دەکات، تاکو ببنە هاوەڵی کڵپەی دۆزەخ، (**السَّعِيْر**): بریتییە لەو کڵپەیەی ئاگر کە بەرزدەبێتەوەو شین دەنوێنێ، واتە: شەیتان ئەوانەی کە دەیەوێ بیانکاتە کۆمەڵی خۆی، تەنیا بۆ ئەوە بانگیان دەکات، بیانکاتە هاوەڵی کڵپەی دۆزەخ، کەواتە: ئێوە مەبنە هاوەڵی شەیتان و

شـوێنی مەکـەون و، پەیڕەویـی لـێ مەکـەن، ئەگەرنا دەوری خـۆی بـە ئێـوە قەرەباڵغ دەکات، لـە دنیـادا وەك فریـودان و هەڵخەڵەتـان، لـە دوارۆژیشـدا وەك سـزادران.

ئنجا خـوا ﷻ بـاسی سـەرەنجامی بێبڕوایان و پاشـان بـڕواداران دەکات، دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾، ئەوانـەی بێبـڕوان بـە هـەر شـتێك کـە پێویسـت بـووە بڕوایـان پـێ بهێـنرێ، بەهەرکامیـان: بێبـڕوان بـە خـوا، یـان بـە فریشـتەکانی خـوا، یـان بـە کتێبـەکانی خـوا، یـان بـە پێغەمبـەرانی، یـان بـە ڕۆژی دوایـی هتـد...، ئەوانـەی بێبـڕوا بـوون: ﴿ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾، سـزایەکی توندیـان هەیـە کـە بریتیـە لـە دۆزەخ، ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، بـەڵام ئەوانـەی بڕوایـان هێنـاوەو کـردەوە باشـەکانیان ئەنجامـداون، بڕوایـان هێنـاوە واتـە: بڕوایـان هێنـاوە بـە هەمـوو ئـەو شـتانەی پێویسـتە بڕوایـان پـێ بهێـنرێ، بڕوایان هێنـاوە بـە خـوا ﷻو بـە فریشـتەکانی خـواو بـە کتێبـەکانی خـواو بـە پێغەمبـەرانی خـواو بـە ڕۆژی دوایـی، هەروەهـا بـە نەخشـەو ئەندازەگیریـی خـوا بـۆ گـەردوون و، بـۆ هەمـوو دروسـتکراوەکان (قـەزاو قـەدەر)، ئـا بـۆ ئـەو بڕوادارانـە: ﴿ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾، لێبوردنێـکی نـاوازەو پاداشـتێکی گەورەیـان هەیـە.

لـە کۆتایـی دا خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ﴾، ئایـا کەسـێك کـە کـردەوە خراپەکـەی خـۆی بـۆ ڕازێنراوەتـەوە، کەچـی چـاك و جـوانی بینیوە، واتـە: کـردەوە خراپەکـە کـە لـە خـودی خۆیـدا خراپـەو ناپەسـندو قێزەونـە، بـەڵام ئـەو بـۆی ڕازێنراوەتـەوەو جوانکـراوەو، بـە جـوان و چـاك هاتۆتـە بەرچـاوی، هەرچەنـدە لێـرەدا بەرانبەرەکـەی بـاس نەکـراوە، بـەڵام واتـە: کەسـێك کـە کـردەوە خراپەکـەی بـۆ ڕازێنراوەتـەوە، ئایـا کەسـێك کـە ئاوایـە، وەك ئەو کەسـەیە کە چـاك بە چـاك و، خراپ بە خـراپ دەبینـێ؟! بـە دڵنیایـی نەخێـر! ئـەم پرسـیارکردنە پرسـیارکردنی نکووڵییلێکەرانەیە، واتـە: ئەوکەسـەی کـردەوەی خراپـی بـۆ ڕازێنراوەتـەوەو، بـە چـاکی بینیـوە، وەك کەسـێك نیـە کـە کـردەوەی چـاکی خـۆی بـە چـاك دەبینـێ و، هـی خراپیـش بـە خـراپ، ﴿ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ﴾، بـە دڵنیایـی خـوا هـەر کەسـێکی بیـەوێ گومـڕای

دەكات و، لە ڕێ لای دەداو سەری لێ دەشێوێنێ، هەر كەسێكیشی بیەوێ دەیخاتە سەر ڕێ، لێرەدا هیدایەت بە مانای ڕێنمایی و ڕێ پێشاندان نیە، چونكە خوا ﷻ ویستوویەتی ڕێ بە هەموو كەس نیشان بدات، وەك دەفەرموێ: ﴿وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ﴾، یان دەفەرموێ: ﴿ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾﴾القلم، بەڵكو لێرەدا مەبەست لە هیدایەت، واتە: خستنە سەر ڕێی ڕاست، كە دەفەرموێ: بێگومان خوا ﷻ هەر كەسێ بیەوێ گومڕای دەكات و، هەر كەسێ بیەوێ دەیخاتە سەر ڕاستە ڕێ، ئەمە لێرەدا بە كورتیی فەرموویەتی، بەڵام لە شوێنی دیكەدا، خوا ﷻ بۆمان باس دەكات كە گومڕا كردن و، سەر لێ شێواندنی خوا، بۆ هەندێك لە مرۆڤەكان و، خستنە سەر ڕێی ڕاستیی هەندێكیان، لە گۆترە نیە، بەڵكو ئەویش بە پێی سیستمێكەو، بە پێی ئەو یاسایانەیە كە خوا دایناون، بە شێوەیەكی دادگەرانەیە، چونكە غەیری دادگەریی و ڕاستیی، شایستەی خوا نیە، بۆ وێنە لە سووڕەتی (إبراهيم)دا دەفەرموێ: ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾، واتە: خوا ﷻ ستەمكاران گومڕا دەكات، ئەدی كێ هیدایەت دەدات یانی: ڕاستە ڕێ دەكات؟ ﴿وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾﴾الرعد، واتە: ئەوانەی كە بۆ لای خوا دەگەڕێنەوە، خوا ڕاستە ڕێیان دەكات، بەڵام ئەوانەی چاویان لە ستەم و خراپەیە، خوا ﷻ گومڕایان دەكات.

ئنجا خوا ﷻ دێتە سەر ئامۆژگاریی پێغەمبەر ﷺ: ﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ﴾، ئەی موحەممەد ﷺ! با نەفست بە هۆی خەفەت خواردنەوە لەوان، لەبەین نەچێت، خۆت مەفەوتێنە بەهۆی خەم و خەفەت خواردنەوە لەوان، ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾، بە دڵنیایی خوا زانایە بەوەی كە كارامانەو وردەكارانە ئەنجامی دەدەن و، بە هەموو شتێكیان ئاگادارەو، سزای پڕ بە پێستیشیان دەدات، كەواتە: تۆ لەبەر ئەوەی هیدایەتی خوا وەرناگرن و ڕاستە ڕێ نابن، خەفەتیان لێ مەخۆو بۆیان دڵتەنگ مەبە، بە شێوەیەك كە ببێتە هۆی فەوتان و لەبەین چوونی خۆت.

ئنجا وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا، ئەمە ئەوپەڕی مەدحی خوایە ﷻ بۆ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ، هەم لەم سووڕەتەدا، هەم لە سوورەتی

(الكهف)داو، هەم لە سەرەتای سوورەتی (الشعراء)داو، لە چەند شوێنێكدا خوا ﷻ لە پێغەمبەرەكەی قەدەغە دەكات، كە زێدەڕۆیی بكات لە خەفەت لێخواردن و دڵ ناڕەحەت بوون بۆ كافرەكان، كە بۆچی هیدایەتی خوا وەرناگرن و ڕاستە ڕێ نابن؟ ئەوەش مەدحێكی گەورەیە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، مانای وایە پێویستی بەوە كردوە، خوای پەروەردگار پێی بفەرموێ: زۆر تێمەپەڕێنەو سەركێشیی مەكە لە دڵسۆزیی نواندن و، خەفەت خواردن و خۆ ناڕەحەت كردنت دا، لەبەر ئەوەی ئەوانە هیدایەتی خوا وەرناگرن و، نایەنە سەر ڕاستە شەقامی خوا ﷻ! ئنجا ئەوە لە كوێ و ئەوە لە كوێ كە كەسانێ پێویستییان بەوە بێت نقورچكەیان لێ بدرێ و، هان بدرێن و ئامۆژگاریی بكرێن كە تۆزێ هەست بە بەرپرسیاریەتیی بكەن، تۆزێ خەفەت بۆ خەڵك بخۆن، تۆزێ بە تەنگیانەوە بن، كەچی پێغەمبەری خاتەم ﷺ پێویستیی بەوە بووە، خوا ﷻ ئامۆژگاریی بكات و بیگێڕێتەوەو، بە جۆرێك لە گلەیی لێكردن و سەرزەنشتكردن بیدوێنێ، كە ئەوەندە خۆت ناڕەحەت مەكە، ئنجا پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر خۆی ناڕەحەت كردوەو، زۆر خەفەتی بۆ خواردوون، دیارە ئەوانەش كە بە ڕێی پێغەمبەری خاتەمدا ﷺ دەڕۆن، لە زانایان و، هەر كەسێك چاوی لەوە بێ، پێغەمبەری خوا ﷺ سەر مەشقی بێ، دەبێ هەر بەو شێوەیە بێت، واتە: وابێ كە ئەوپەڕی دڵسۆزیی و پەرۆشیی هەبێت، بۆ خەڵك و كۆمەڵگای خۆی، چونكە پێغەمبەر ﷺ بەو شێوەیە بووە، دەبێ شوێنكەوتووانی ڕەسەنیشی چاو لە پێغەمبەرەكەیان بكەن، لە هەموو ئەو سیفەتە بەرزو ناوازەو ئاكارە جوان و پەسندانەیدا، كە خوای پەروەردگار ئەوی پێیان ڕازاندۆتەوەو، وەك بۆ خۆی دەفەرموێ: {**إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ**} (**أخرجه الحاكم: ٤٢٢١، وقال: صحيح على شرط مسلم، الديلمي: ٢٠٩٨**)، واتە: تەنیا بۆ ئەوە ڕەوانكراوم كە ڕەوشتە بەرزو جوانەكان تەواو بكەم، لە خۆمیاندا بەرجەستە بكەم.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

ڕاگەیەنرانـی ستایشـكرانی خـوای داهێنـەری ئاسـمانەكان و زەوی و، گێـڕەری فریشـتە خـاوەن دوو و سـێ و چـوار باڵـەكان بـە نوێنـەرو، خسـتنە ڕووی ئـەوە كـە هـەر بەزەیـی و بەخششـێك خـوا بـۆ خەڵكـی بڕەخسـێنێ، گیـرەرەوەی نیـەو، ئـەوەی بیشـیگرێتەوە، نێـرەری نیـەو، ئـەو زاڵـی كارزانـە:

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۚ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝١ مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٢﴾.
شیكردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، ستایش بۆ خوای پەیداكەرو داهێنەری ئاسمانەكان و زەوی، پێشتریش گوتمان: **(فَاطِر)** لە **(فَطْر)**ەوە هاتوە، **(فَطْر)**یش **(هُوَ الشَّقُّ طُولًا)**، شتێك كە بە باری درێژییدا لەت بكرێ، وشەی: **(فَطَرَ)** واتە: شتێكی هێنایە دی، كە پێشینەی نەبووەو، بە خێراییش ئەنجامی بدات، ئەوە پێی دەگوترێ: **(فَطَر)**، وەك چۆن **(فِطْر)** واتە: كارگ، لەبەر ئەوەی لە دوای هەورە تریشقەو دوای بارانێك هەڵدەتۆقێ، كەواتە: **(فَاطِر)** واتە: داهێنەری شتێك بە خێرایی كە پێشینەی نەبووبێ.

پێشـتریش ئاماژەمـان پێـدا وشـەی **(الحمـد لِلَّـه)** واتـە: سـتایش بـۆ خـوا، لـە هەمـوو قورئانـدا سی و هەشـت (٣٨) جـاران هاتـوەو، لـە سـەرەتای پێنـج لـە سـوورەتەكانی قورئانـدا، كـە هـەر پێنجیـان سـوورەتە مەككەییەكانـن، وشـەی **(الحمـد لِلَّـه)** هاتـوە، كـە بەپێـی ڕیزبەندیـی موصحـەف بریتیـن لـە سـوورەتەكانی: **(الفاتحـة، الأنعـام، الكهـف، سـبأ، فاطـر)**، ئەگـەر تەماشـای سـەرەتای هـەر كام لـەو پێنج سـوورەتە موبارەكـە بكەین،

دەبینین سەرجەم ئەو شتانەی کە ڕاگری ژیانی مرۆڤن، خوا ﷻ لە سەرەتای ئەم سووڕەتانەوە باسیکردوون، کە بە (**الحمدُ لِلّه**) دەست پێدەکەن:

١- **پەیدابوون:** هاتنە دی لە نەبوونەوە بۆ بوون، لە یەکەم ئایەتی سووڕەتی (**الأنعام**)دا، دەفەرموێ: ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَجَعَلَ ٱلظُّلُمَٰتِ وَٱلنُّورَ﴾، ستایش بۆ ئەو خوایەی کە ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی و، تاریکیی و ڕووناکیی ڕەخساندوون.

هەنگاوی یەکەم و ڕاگری یەکەم بۆ ژیانی مرۆڤ، بریتیە لەوە کە لە دەریای نەبوون بێتە دەر بۆ جیهانی بوون.

٢- **داهێنان و ناردنی فریشتەکان:** لە سەرەتای سووڕەتی (**فاطر**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ جَاعِلِ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُوْلِيٓ أَجۡنِحَةٖ مَّثۡنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ﴾، دوای پەیدابوون، ئەوەی ژیانی مرۆڤ لەسەری بەندەو ڕاگری ژیانی مرۆڤە، ئەوەیە کە خوا ﷻ ئەو مرۆڤە بە شێوەیەك دروست بکات و دابێنێ کە پێشینەی نەبووە، بە شێوەیەکی ناوازەو بێ پێشینە، پاشان کاروباری ژیانی ئەو مرۆڤە بە فریشتان بسپێرێ، فریشتەکان سەرپەرشتیی بکەن، نەك تەنیا بۆ خۆی بێ، هەڵبەتە بەس خوا ﷻ سەرپەرشتیاری هەموو شتێکە، بەڵام خوا ﷻ لە ڕێی فریشتەکانەوە کە دروستکراوانێکی پاك و چاکن و، بێ فەرمانیی خوا ناکەن، هەموو کاروبارەکانی گەردوون، بە تایبەتی ئەوانەی پەیوەندییان بە ژیانی مرۆڤەوە هەیە، دەسووڕێنێ.

٣- **خاوەنداریێتیی:** مرۆڤ پێویستی بە خاوەنێك هەیە، پێویستی بە پەروەردگارو مشوورخۆرێك هەیە، لە سەرەتای سووڕەتی (سبأ)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ وَهُوَ ٱلۡحَكِيمُ ٱلۡخَبِيرُ ١﴾، ستایش بۆ ئەو خوایەی هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، هی ئەوە، ستایش بۆوی لە دواڕۆژداو ئەو کاربەجێی شارەزایە.

٤- **پەروەردگاریێتیی:** بەو واتایە کە زاتێك هەبێ پەروەردەی بکات و مشووری لێ بخوات و، پێبگەیەنێ و بژیوی بدات، بژیوی ماددیی و مەعنەویی، خوا ﷻ لە سەرەتای

سووڕەتی (**الفاتحة**)دا دەفەرموێ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٢﴾، واتە: ستایش بۆ خوای پەروەردگارو مشوور خۆری جیهانییان.

٥- **ڕێنمایی و بەرنامە:** ڕاگرێکی دیکەی مرۆڤ ئەوەیە کە هیدایەت و بەرنامەی بۆ بێت، خوا ﷻ لە سەرەتای سوڕەتی (**الكهف**)دا، دەفەرموێ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ ٱلْكِتَٰبَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُۥ عِوَجَا ۝١﴾، ستایش بۆ ئەو خوایەی کە کتێبی دابەزاندۆتە سەر بەندەکەی خۆی، هیچ جۆرە لاریی و خوارییەکی {بێژەیی و مانایی} تێدا دانەناوە، بەڵکو هەم لە ڕووی بێژەوەو هەم لە ڕووی واتاوە، ڕێك و ڕاست و تێرو تەواوە.

٢)- ﴿جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا﴾، گێڕەری فریشتەکانە بە نوێنەرو نێردراو، (**جَاعِل**)، (**أي: مُكَوِّن أَو مُصَيِّر**) یانی: بکەر یان گێڕەر، (**رُسُلًا**) ، یان دەبێتە حاڵ، لە حاڵێکدا کە فریشتەکان نێردراون، یاخود دەبێتە بەرکاری دووەم، ﴿جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ﴾، واتە: گێڕەری فریشتەکان، (**مَلَائِكَة**)، دەبێتە بەرکاری یەکەم، (**رُسُلًا**)، دەبێتە بەرکاری دووەم، یاخود بە پێچەوانەوە، ئەگەر: (**مَلَائِكَة**)، ببێتە بەرکاری دووەم، (**رُسُلًا**)، بەرکاری یەکەمە، فریشتەکانی کردوون بە نوێنەری خۆی، ئایا ئەو فریشتانە چۆنن؟

٣)- ﴿أُوْلِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ﴾، واتە: خاوەنی باڵەکانن، دوو دوو و سێ سێ و چوار چوار. (**أُوْلِي**)، واتە: (**أَصْحَاب**)، وشەی: (**أُوْلِي**)، لە بێژەی خۆی تاکی نیەو کۆیە، خاوەنانی باڵن، باڵەکان چۆنن؟ (**مَثْنَى**)، دوو دوو، (**وَثُلَاثَ**)، سێ سێ، (**وَرُبَاع**)، چوار چوار، واتە: فریشتەکان جۆرێکیان دوو دوو باڵیان هەن، جۆرێکیان سێ سێ و، جۆرێکیان چوار چوار.

وشەی: (**أَجْنِحَة**) کۆی (**جَنَاح**)ە، (**جَنَاح**)یش یانی: باڵ، باڵندەکانیش باڵیان هەیە کە لە شوێنی هەردوو دەستی مرۆڤانن، خوای پەروەردگار وشەی (**جَنَاح**)ی بۆ مرۆڤیش بەکارهێناوە، وەك خوا ﷻ لە سووڕەتی (**الشعراء**)دا، دەفەرموێ: ﴿وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝٢١٥﴾ باڵت بۆ بڕواادارانی شوێنکەوتووت شۆڕ بکە. (**جَنَاح**) بە مانای باڵ دێ، بەڵام هەندێك جار بۆ دەستی مرۆڤیش بەکارهێنراوە.

٤)- ﴿يَزِيدُ فِي ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ﴾، واتە: خوا ﷻ ئەوەی بیەوێ لە دروستکراوی خۆی زیادی دەکات، ئەمە دوو ئەگەری هەن:

أ- وەڵامی پرسیارێکە پەیدادەبێ، مرۆڤەکان بۆیان هەیە بڵێن: ئێمە تا ئێستا تەنیا باڵندەی دوو باڵمان بینیون، یانی: چی سێ باڵ و چوار باڵ؟ خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەوەی بیەوێ لە دروستکراوی خۆیدا زیادی دەکات، هیچ بەربەستێ لە بەردەم ویستی ڕەهاو ئازادی خوادا ﷻ نیە.

ب- دەشگونجێ ئاماژە بێت بەوە کە باڵی فریشتەکان، هەر ئەو دوو دوو و سێ سێ و چوار چوارە نین، بەڵکو دەگونجێ زیاتریش بن، وەك پێشتریش گوتم: لە شوێنەوارێکدا هاتوە، کە پێغەمبەر ﷺ جیبریلی بینیوە، شەشسەد (٦٠٠) باڵی هەبووە، بەڵکو لە گێڕدراوەی دیکەدا، باسی زیاتریش کراوە.

٥)- ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، واتە: بە دڵنیایی خوا لەسەر هەموو شتێك بە توانایە، چ زیادکردنی باڵی فریشتەکان بێ، چ هەر شتێکی دیکە کە بیەوێ.

٦)- ﴿مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا﴾، واتە: ئەوەی خوا ﷻ بیکاتەوە لە دەروازەی بەزەیی خۆی بۆ خەڵك، هیچ گیرەرەوەی نیە، هیچ کەسێك و هیچ شتێك ناتوانێ ئەو دەرگای بەزەییەی خوا دەیکاتەوە بۆ بەندەکانی، بیگرێتەوە، **(الفَتْحُ تَمْثِيلٌ لإعطَاءِ الرَّحْمَةِ، إِذْ هِيَ مِنَ النَّفَائِسِ الَّتِي تُشْبِهُ المُدَّخَرَاتِ فَإعطَاؤهَا شَبِيهَةٌ بِحَالَةِ فَتْحِ الخَزَائِنِ)**، کە دەفەرموێ: ﴿مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ﴾، وشەی **(فَتْح)** لێرەدا پێشاندانی بەزەیی خوایە، لە قاڵبێکی وێنا کراودا، یانی: بەزەیی خوا ﷻ لەو شتە بە نرخ و بەهادارانەیە، کە هەڵدەگیرێن (لە شوێنێکی مەحکەم دا) ئنجا بەخشرانیان وەك کردنەوەی خەزێنانە (بۆڵێ دەرهێنانی شتانی نایاب و بەهادار).

٧)- ﴿وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ﴾، ئەوەش کە خوا ﷻ بیگرێتەوە لە بەزەیی خۆی، بە دڵنیایی هیچ نێرەرێکی بۆ نیە لە دوای وی، کە دەفەرموێ: ﴿فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ﴾، **(لَهُ)** بۆیە بە ڕاناوی نێر هێناویەتی، چونکە دەگەڕێتەوە بۆ **(ما)**ی **(موصولة)** یانی: **(الَّذِي**

یُمْسِكْهُ اللهُ فَلاَ مُرْسِلَ لَهُ)، بەڵام ئەوەی پێشێ بۆیە دەفەرموێ: ﴿فَلَا مُمْسِكَ لَهَا﴾، لەبەر ئەوەی دەگەڕێتەوە بۆ ڕەحمەت.

کە دەفەرموێ: ﴿مِنۢ بَعْدِهِۦ﴾، واتە: (مِنْ دُونِهِ)، یانی: جگە لە خوا کەسێکی دیکە نیە، وەختێك خوا ﷻ بەزەیی و بەخششی خۆی بگرێتەوە، کەس ناتوانێ بینێرێ، هەروەها ئەگەر بیشینێرێ، کەس ناتوانێ ڕێی لێ بگرێ.

وشەی (إِمْسَاك) (الإِمْسَاكُ: أَخْذُ الشَّيءِ بَاليَدِ مَعَ الشَدِّ عَلَيهِ بِهَا لِئَلاً يَسْقُطَ)، (إِمْسَاك) بریتیە لەوە کە شتێك بە دەست بگیرێ و، لێی توندو قایم بکرێ، بۆ ئەوەی نەکەوێتە خوار، لێرەدا فەرمایشتی خوا ﷻ خواستوویەتەوە بۆ حاڵەتی نەهێشتنی گەیشتنی بەزەیی خۆی بە کەسانێك کە بیەوێ، لەو بەزەیی و بەخششەی خۆی بەهرەمەندیان نەکات.

٨)- ﴿وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾، خوا باڵادەستی کاربەجێیە، باڵادەستەو دەزانێ بەزەیی خۆی بۆ کێ و بۆ کوێ بنێرێ، جێی خۆی دەگرێ، یاخود باڵادەستەو دەزانێ بەزەیی خۆی نەدا بە کوێ و بەکێ، هیچ کەسێك ناتوانێ خوا ناچار بکات، بەزەیی بنوێنێ لەگەڵ کەسێك یان کۆمەڵێکدا، کە نەیەوێ.

﴿ٱلْحَكِيمُ﴾، خوا لێزان و کاربەجێیە، چ بەزەیی بنوێنێ، چ نەینوێنێ، چ بەخششی خۆی بدات، چ نەیدات، هەمووی بە حیکمەت و کارزانییە، هیچی بە گۆترە نیە، هیچی بەبێ سیستم و یاسا نیە.

لە بارەی وشەی (فاطر)، ئەم دەقە دێنین:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كُنْتُ لَا أَدْرِي مَا فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، حَتَّى أَتَانِي أَعْرَابِيَّانِ يَخْتَصِمَانِ فِي بِئْرٍ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَنَا فَطَرْتُهَا، يَقُولُ: أَنَا بَدَأْتُهَا}[1].

---

(١) فتح القدير: ج٤، ص(٤١٠ - ٤١١).

واتە: عەبدوڵلای کوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازی بێ)، دەڵێ: نەمدەزانی مانای: ﴿فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ چییە؟ تاکو دوو عەرەبی خێڵەکیی هاتنە لام، لە بارەی بیرێکەوە دەمەقاڵێیان بوو، یەکێکیان گوتی: (**أَنَا فَطَرْتُهَا**)، واتە: من یەکەمجار ئەو بیرەم لێداوەو پەیدام کردووە، دامهێناوە، ئنجا زانیم: ﴿فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾، واتە: داهێنەرو پەیداکەری ئاسمانەکان و زەوی، بەبێ ئەوەی پێشینەیەکیان هەبوو بێ.

كورتە باسێك لە بارەی فریشتانەوە

لە پێنج بڕگەی كورت دا باسی فریشتان دەكەین:

بڕگەی یەكەم: پێناسەی فریشتان:

(المَلاَئِكَة: أَجْسَامٌ لَطِيفَةٌ نُورَانِيَّةٌ أَخْيَارٌ ذَوُو قُوَّةٍ عَظِيمَةٍ، وَمِنْ خَصَائِصِهِمْ:

أَوَّلاً: الْقُدْرَةُ عَلَى التَّشَكُّلِ بِأَشْكَالٍ مُخْتَلِفَةٍ، وثانياً: وَالْعِلْمُ بِمَا تَتَوَقَّفُ عَلَيْهِ أَعْمَالُهُمْ، وَمَقَرُّهُمُ السَّمَاوَاتُ مَا لَمْ يُرْسَلُوا إِلَى جِهَةٍ مِنَ الْأَرْضِ)[1].

واتە: فریشتەكان چەند جەستەیەكی پەنهانی لە ڕووناكیی دروستكراون، زۆر چاكەكارن و خاوەن هێزێكی مەزنن، لە تایبەتمەندییەكانیان:

یەكەم: توانایان هەیە لەسەر شێوەی جیا جیادا خۆیان پێشانبدەن.

دووەم: زانیارییان هەیە بە هەر شتێك كە كردەوەكانیان پەكیان لەسەری بكەوێ، نشینگەیان ئاسمانەكانن، مادام ڕەوان نەكرابن بۆ لای زەوی.

ئەمە پێناسەیەكی كورتی فریشتەكان بوو، كە تاكو ڕاددەیەكی زۆر پێناسەیەكی كورت و پوخت و چاكە.

لە فەرمایشتی پێغەمبەرﷺدا، هاتوە كە فریشتەكان لە ڕووناكیی دروستكراون: {عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُول اللَّهِ ﷺ: «خُلِقَتِ الْمَلاَئِكَةُ مِنْ نُورٍ، وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ»} (أخرجه أحمد: ٢٥٢٣٥، ومسلم: ٢٩٩٦)، واتە: فریشتە لە ڕووناكیی دروستكراون و، جند لە بڵێسەی ئاگرو، ئادەمیش

---

(١) المقاصد لسعدالدين التفتازاني، عن (محمد الطاهر بن عاشور)، التحرير والتنوير: ج٢٢، ص٢٥٠.

لـەوەی بۆتـان باسـکراوە. دیـارە دەبـێ ڕووناکییەکـی تایبـەت بـێ، چونکـە ئەگـەر ڕووناکیـی ئاسـایی بووایـە، دەبـوو ببینیـن، هەرچەنـدە هەندێـك جـۆری ڕووناکیـی وەك تیشـکی ژێـر سـوورو، تیشـکی سـەروو وەنەوشـەیی و، تیشـکی گامـاو، تیشـکی سـینیی و، تیشـکی گەردوونیـی ...، ئەوانـە هیچیـان ئێمـە نایانبینیـن، بەهەرحـاڵ وا پێدەچـێ جەسـتەی فریشـتەکان لـە جـۆرە ماددەیەکـی جیـاواز لـەو جـۆرە ماددەیـەی بـۆ ئێمـە زانـراوە، دروسـتکرابێ، هـەروەك جیننیـش بـە هەمـان شـێوە لـە ئاگـر دروسـتکراون، ئنجا ئەگـەر ئاگـری ئاسـایی بووایـە، دەبـوو بیانبینیـن، بـەڵام ئەوانیـش لـە جـۆرە تیشـکێك، یـان ئاگرێـك دروسـتکراون، کـە بـۆ ئێمـە زانـراو نیـە.

بڕگەی دووەم : فریشتەکان یەکجار پاك و چاکن و زۆر زۆریشن:

دووەم: باسکرانی فریشتان پاش: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، بەڵگەی مەزنترین و زۆرترین بوون و، پاك و چاکترین بوونی فریشتەکانە، خوا ﷻ لەم سووڕەتەدا دوای ئەوەی دەفەرموێ: ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، ستایش بۆ خوای داهێنەری ئاسمانەکان و زەوی، یەکسەر دەفەرموێ: ﴿جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ﴾، کەواتە: بە دوای ئەوەدا کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئاسمانەکان و زەوی داهێناون و پەیدای کردوون، یەکسەر باسی فریشتەکان دەکات، ئەمە دەگونجێ لێی هەڵبهێنجرێ کە فریشتەکان لە هەموو دروستکراوەکانی خوا مەزنترن و، زۆرترن، پاك و چاکترن، ئنجا ئەمە وێڕای ئەوەی کە ئەم ئایەتە دەیگەیەنێ، لە ئایەتەکانی دیکەو، لە دەقەکانی سوونەتیشدا ئاماژە بەوە کراوە، بۆ وێنە:

أ- خوا ﷻ لە سووڕەتی (المدثر)دا، دەفەرموێ: ﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۝٣١﴾، واتە: سەربازەکانی خوا تەنها خۆی دەزانێ چەندن و چۆنن.

ب- هەروەها پێغەمبەر ﷺ لە فەرموودەیەکدا دەفەرموێ: **{أَطَّتْ السَّمَاءُ وَحَقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعَ إِلَّا عَلَيْهِ مَلَكٌ سَاجِدٌ} (أخرجه ابن أبي حاتم كما في تفسير ابن كثير ٣٩٧/٢، وابن أبي عاصم في الآحاد والمثاني: ٥٩٧، والطبراني: ٣١٢ ، وأبو نعيم في الحلية: ج٢، ص٢١٧).**

واتـە: ئاسـمان جیـڕەی لێهاتـووەو، هەقیشـیەتی جیـڕەی لـێ بـێ {وەك چۆن کـە بارێکـی قـورس لـە وڵاخێـك دەنـرێ، جیـڕەی لـێ دێ، ئاسـمانیش ئـاوا جیـڕەی لـێ دێ} چونکـە هیـچ شـوێن پێیـەك نیـە لـە ئاسـماندا، مەگـەر فریشـتەیەك کڕنووشـی لەسـەر بـردوە، {یاخـود لێـی وەسـتاوەو، بەندایەتیـی بـۆ خـوا دەکات}.

بڕگەی سێیەم : سپاردنی سەرجەم کارەکانی دنیا و دوارِۆژ بە فریشتان:

ئـەوەی لـە قورئانـدا بـە ڕوونیـی دەردەکـەوێ لـە بـارەی فریشـتانەوە، ئەوەیـە: خـوای زانـاو توانـا سـەرجەم کارەکانـی دنیـاو دوارۆژی بـە فریشـتان سـپاردوون، ئێمـە دەتوانیـن لـەو بـارەوە دە (١٠) بەڵگـە بێنینـەوە، هەڵبەتـە زیاتریـش هـەن، بـەڵام وەك نموونـە، دە (١٠) لـە ئەرکەکانـی فریشـتەکان بـاس دەکەیـن:

١- فریشتەکان فەرمانبەری ڕەهای خوان:

وەك لـە سـوورەتی (الأنبیـاء)دا، لـە چـوار ئایەتـدا، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ وَقَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَلَدٗاۗ سُبۡحَٰنَهُۥۚ بَلۡ عِبَادٞ مُّكۡرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسۡبِقُونَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ وَهُم بِأَمۡرِهِۦ يَعۡمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يَشۡفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرۡتَضَىٰ وَهُم مِّنۡ خَشۡيَتِهِۦ مُشۡفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَن يَقُلۡ مِنۡهُمۡ إِنِّيٓ إِلَٰهٞ مِّن دُونِهِۦ فَذَٰلِكَ نَجۡزِيهِ جَهَنَّمَۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ ﴾.

کاتـی خـۆی ئێمـە لـە تەفسـیری سـوورەتی (الأنبیـاء)دا، قسـەمان لـە بـارەی ئـەو ئایەتانـەوە کـردوە.

٢- فریشتەکان هەڵگری عەرشی خوان:

وەك خــوا ﷻ لــە ســوورەتی (غافـر)دا، دەفەرمــوێ: ﴿ ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَا وَسِعۡتَ كُلَّ شَيۡءٖ رَّحۡمَةٗ وَعِلۡمٗا فَٱغۡفِرۡ لِلَّذِينَ تَابُواْ وَٱتَّبَعُواْ سَبِيلَكَ وَقِهِمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ ﴿٧﴾ ﴾، بـە دڵنیایـی

لێرەدا مەبەست لە هەڵگرانی عەرشی خوا، کە ستایش بۆ خوا دەردەبڕن و، بە پاکیی دەگرن و، بڕوای پێ دێنن و، داوای لێبوردن بۆ بڕواداران دەکەن، هەر فریشتەکانن، هەروەها لە سوورەتی **(الحاقة)**، ئایەتەکانی: (١٦ و ١٧)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَهِيَ يَوۡمَئِذٖ وَاهِيَةٞ ١٦ وَٱلۡمَلَكُ عَلَىٰٓ أَرۡجَآئِهَاۚ وَيَحۡمِلُ عَرۡشَ رَبِّكَ فَوۡقَهُمۡ يَوۡمَئِذٖ ثَمَٰنِيَةٞ ١٧﴾، واتە: ئاسمان لەو ڕۆژەدا شەق و پەق و بێهێز بوو، لەو ڕۆژەدا بارەگای پەروەردگارت هەشت هەڵیدەگرن لەسەرووی خۆیانەوە.

خوا ﷻ باسی نەکردوە ئەو هەشتە چین و کێن، بەڵام وا پێدەچێ وەك لە ئایەتی ژمارە (٧)ی سوورەتی **(غافر)**یشدا هاتوە، ئەمەش هەر مەبەست پێی هەشت فریشتە بن.

٣- گیانی مرۆڤەکان دەکێشن:

وەك خوا ﷻ لە سوورەتی **(الأعراف)**، ئایەتی ژمارە: (٣٧)دا، دەفەرموێ: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوۡنَهُمۡ﴾، واتە: هەتا کاتێك ڕەوانە کراوانی ئێمە چوونە لایان، گیانیان دەکێشان، هەروەها لە سوورەتی **(الأنعام)**، ئایەتی ژمارە: (٦١)دا، دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ ٱلۡقَاهِرُ فَوۡقَ عِبَادِهِۦۖ وَيُرۡسِلُ عَلَيۡكُمۡ حَفَظَةً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلۡمَوۡتُ تَوَفَّتۡهُ رُسُلُنَا وَهُمۡ لَا يُفَرِّطُونَ ٦١﴾، واتە: خوا ﷻ ئەو زاتەیە کە باڵادەستە بەسەر بەندەکانیەوەو، پارێزەرانێکتان دەنێرێتە سەر، هەتا کاتێك یەکێکتان مردنی بۆ هات، ڕەوانەکراوەکانمان گیانەکەی وەردەگرن، بێ ئەوەی کە کەمتەرخەمیی بکەن.

٤- تۆمارکردن و پاراستنی کردەوەکانی مرۆڤ:

لە سوورەتی **(الإنفطار)**دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ١٠ كِرَامٗا كَٰتِبِينَ ١١ يَعۡلَمُونَ مَا تَفۡعَلُونَ ١٢﴾، واتە: ئێوە چەند پارێزەرێکتان بەسەرەوەن، زۆر بەڕێزن و، نووسەرن (تۆمارکەرن)، دەزانن ئێوە چی ئەنجام دەدەن، {چ بەدڵتان و، چ زمانتان و، چ بە ئەندامەکانتان}.

٥- هێنانی وەحیی و پەیامی خوا بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم):

ئەویش کاری فریشتەکانە، وەك لە سوورەتی (النحل)دا، خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ يُنَزِّلُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓا۟ أَنَّهُۥ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ﴿٢﴾ ﴾، واتە: فریشتەکان بە ڕووحێك لە لایەن خۆیەوە (کە مەبەست پێی وەحییە) دادەبەزێنێتە سەر هەر یەکێك لە بەندەکانی، {پێیان دەفەرمووێ:} خەڵك بترسێنن و هۆشیارییان بکەنەوە، کە جگە لە من هیچ پەرستراوێك نیە، دەجا پارێز لە من بکەن.

٦- پاراستنی مرۆڤ لە بەڵاو پێشهاتەکان:

وەك لە سوورەتی (الرعد)، ئایەتی ژمارە: (١١)دا، خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ لَهُۥ مُعَقِّبَـٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ﴾ واتە: چەند فریشتەیەکی نۆرەکەری هەن {نۆرە لەگەڵ یەکدی دەکەن، یان جێگۆڕکێ بە یەکدی دەکەن} لە پێشییەوەو لە دوایەوە دەیپارێزن بە فەرمانی خوا، واتە: مرۆڤ دەپارێزن، وەك لە تەفسیری سوورەتی (الرعد)دا، بە درێژیی باسمان کردوە.

٧- یاریدەدانی بڕواداران و تێکشکاندنی بێبڕوایان:

ئەمەش یەکێکە لە ئەرکەکانی فریشتەکان، وەك لە سوورەتی (الأنفال)دا، خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ إِذْ يُوحِى رَبُّكَ إِلَى ٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ أَنِّى مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ سَأُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلرُّعْبَ فَٱضْرِبُوا۟ فَوْقَ ٱلْأَعْنَاقِ وَٱضْرِبُوا۟ مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ﴾، واتە: یاد بکەوە کاتێك پەروەردگارت سروشی کرد بۆ فریشتەکان، کە من لەگەڵتانم، ئێوە بڕواداران چەسپاو بکەن، بە دڵنیایی ترس و لەرز دەخەمە دڵی ئەوانەوە کە بێبڕوان، ئێوەش لەوە بدەن کە لە سەرووی ملیانەوەیە، {لە سەریان بدەن}و، لەهەر سەرە پەنجەیەکیان بدەن، (واتە: لە نووکی پەنجەیانەوە تاکو تەپڵی سەریان لێیان بدەن).

کەواتـە: فریشـتەکان هـەم لـە سەرخسـتنی بـڕواداران و، هـەم لـە تێکشـکاندنی بێبڕوایانـدا، لـە کاتـی ڕووبـەڕوو بوونەوەیانـدا، ڕۆڵیـان هەیـەو ئـەوەش ئەرکێـکی دیکـەی ئـەو پـاك و چاکانەیـە.

٨- بەڕێوەبردنی کاروبارەکانی گەردوون بە گشتیی:

وەك لـە سـەرەتای سـووڕەتی **(النازعـات)**دا، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿وَٱلنَّٰزِعَٰتِ غَرۡقٗا ۝١ وَٱلنَّٰشِطَٰتِ نَشۡطٗا ۝٢ وَٱلسَّٰبِحَٰتِ سَبۡحٗا ۝٣ فَٱلسَّٰبِقَٰتِ سَبۡقٗا ۝٤ فَٱلۡمُدَبِّرَٰتِ أَمۡرٗا ۝٥﴾، واتـە: سـوێند بـەو فریشـتانەی کـە بـە توندیـی گیانـەکان وەردەگـرن و، بەوانـەی کـە بـە سـووکیی وەریـان دەگـرن، {بـە توندیـی گیانـی تاوانبـاران دەکێشـن و، بـە نەرمیـی گیانـی ئیمانـداران دەکێشـن} هەروەهـا ئەوانـەی پێشـبڕکێ دەکـەن لـە ئەنجامدانـی کارەکانـدا، مەلـە دەکـەن و بـە فـەزادا دەڕۆن، پێشـبڕکێ دەکـەن و، کاروبـارەکان بەڕێـوە دەبـەن.

٩- هـەر کامێـك لـە فریشـتەکان پایـەو پلەیەکـی تایبەتیـی هەیـەو، هەمیشـە سـەرگەرمی بـە پاکگرتنـی خوان:

وەك لـە سـووڕەتی **(الصافـات)**دا، لەسـەر زمانـی فریشـتەکان خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٞ مَّعۡلُومٞ ۝١٦٤ وَإِنَّا لَنَحۡنُ ٱلصَّآفُّونَ ۝١٦٥ وَإِنَّا لَنَحۡنُ ٱلۡمُسَبِّحُونَ ۝١٦٦﴾، واتـە: (فریشـتەکان دەڵێـن:) هـەر کام لـە ئێمـە پێگەیەکـی تایبـەت و زانـراوی هەیـە، ئێمەیـن کـە ڕیـز دەبیـن بـۆ بەندایەتیـی بـۆ خـواو، هـەر ئێمەیـن کـە چـاك بـە پاکگریـن بـۆ خـوا ﷻ.

١٠- بـەردەوام سـەرگەرم بـوونی فریشـتان بـە خـوا بـە پاکگرتن و ستایشـکردن و، داوای لێبـوردن کـردن بـۆ بڕوادارانی سـەر زەوی:

وەك لـە سـووڕەتی **(الشـوری)**دا، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِن فَوۡقِهِنَّۚ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ

﴿ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٥﴾، واتە: ئاسمانەکان خەریکە لە لای سەرەوەیانەوە شەق ببەن و، فریشتەکان بە ستایشکردنەوە پەروەردگاریان بە پاك دەگرن و داوای لێبوردن دەکەن بۆ خەڵکی سەر زەوی، (بۆ مرۆڤەکان و بۆ جیننی بڕواداریش)، ئاگاداربن کە خوا ﷻ زۆر لێبوردەی بەبەزەییە.

هەڵبەتە ئەو دە (١٠) ئەرکەی فریشتەکانمان وەك نموونە هێناونەوەو، ئەوەی لە قورئاندا بە ڕوونیی دەردەکەوێ لە بارەی فریشتەکانەوە، ئەوەیە کە خوای زاناو توانا سەرجەم کارەکانی دنیاو دوارۆژی بە فریشتان سپاردوون.

بڕگەی چوارەم : ئەو فریشتانەی ناویان لە قورئان دا هاتووە:

سەرجەم ئەو فریشتانەی ناویان لە قورئاندا هاتوە، شەشن:

١- (**جبريل**)، کە بە (**الروح**)و بە (**روح القدس**)و بە (**الروح الأمين**)یش ناوی هاتوە:

أ- بە (**جبريل**) لە سوورەتی (**البقرة**)دا: ﴿مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ ۝٩٨﴾.

ب- بە (**الروح**) لە سوورەتی (**القدر**)دا: ﴿تَنَزَّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ۝٤﴾.

ج- بە (**روح القدس**) لە سوورەتی (**النحل**)دا: ﴿قُلْ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ لِيُثَبِّتَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ۝١٠٢﴾.

د- بە (**الروح الأمين**) لە سوورەتی (**الشعراء**)دا: ﴿نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ۝١٩٣﴾.

٢- (**مِیكَال**)، تەنیا بە (**میكال**) ناوی هاتوە، دیارە (**میكائیل**)یشی پێ دەگوترێ، لە سوورەتی (**البقرة**)دا، ناوی هاتوە: ﴿مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ ۝٩٨﴾.

٣- (مَالِك)، واتە: دۆزەخەوان، ئەو فریشتەیەی سەرپەرشتیی دۆزەخ دەكات، لە سووڕەتی (الزخرف)دا، خوا ﷻ دەفەرمویێ: ﴿وَنَادَوْاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ۝٧٧﴾، واتە: گوتیان ئەی مالیك! با پەروەردگارت كۆتاییمان پێ بێنێ و بمانمرێنێ، گوتی: بێگومان ئێوە دەمێننەوە.

٤- (ملك الموت)، كە لە هەندێك كتێباندا (عِزرائیل)ی پێ دەڵێن، بەڵام لە قورئاندا بە (ملك الموت) هاتوە، لە سووڕەتی (السجدة)، لە ئایەتی ژمارە: (١١)دا، خوا ﷻ دەفەرمویێ: ﴿قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ﴾، واتە: بڵێ فریشتەی مەرگ كە پێتان سپێردراوە، گیانەكانتان دەكێشێ.

٥و٦- (هاروت)و (ماروت)، كە لە سووڕەتی (البقرة)، لە ئایەتی ژمارە: (١٠٢)دا، ناویان هاتوە: ﴿وَٱتَّبَعُواْ مَا تَتْلُواْ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ ٱلسِّحْرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَ﴾.

بڕگەی پێنجەم : زۆریی ژمارەی فریشتان:

ژمارەی فریشتەكان یەكجار زۆرە، تەنیا خوا ﷻ ژمارەكەیان دەزانێ، وەك لە سووڕەتی (المدثر)دا، لە ئایەتی ژمارە: (٣١)دا، خوا ﷻ دەفەرمویێ: ﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ۝٣١﴾، واتە: تەنیا پەروەردگارت ژمارەی سەربازەكانی دەزانێ.

هەروەها ئەوەش كە خوا ﷻ لە سووڕەتی (المدثر)دا خستوویەتە ڕوو، لەو بارەوە كە دۆزەخ نۆزدە فریشتە بەسەری ڕادەگەن و سەرپەرشتیی دەكەن، ئەوە تەنیا بیرخستنەوەیەكە بۆ مرۆڤان[1].

---

(١) شایانی باسە لە (الكتاب الرابع)ی مەوسووعەی: (الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله)، لە چاپی دووەم، ساڵی: (٢٠١٨)ی زایینی دا، زۆر بە درێژیی لە بارەی فریشتانەوە دواوین، ئەو كتێبی چوارەممان تەرخانكردوە بە ئیمان بە فریشتەكان، هەروەها لە كتێبی پێنجەمی مەوسووعەی: (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی)یشدا دیسان لەو بارەوە دواوین.

مەسەلەی دووەم:

بانگکردنی خوا بۆ مرۆڤایەتیی کە چاکەکانی خوا بەسەر خۆیانەوە یاد بکەنەوەو، بزانن کە جگە لە خوا هیچ بەدیهێنەرێك نیە، لە ئاسمانەکان و زەوییەوە بژیویان بدات، بۆیە پێویستە جگە لەویش نەپەرستن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡۚ هَلۡ مِنۡ خَٰلِقٍ غَيۡرُ ٱللَّهِ يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ فَأَنَّىٰ تُؤۡفَكُونَ ٣﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ﴾، ئەی خەڵکینە! یادی چاکەی خوا بکەنەوە بەسەرخۆتانەوە.

لێرەدا چاکەی خوا: ﴿نِعۡمَتَ ٱللَّهِ﴾، بە تاك هاتوە، بە مەبەستی هەموو چاکەکانی خوا، ئنجا چاکەکان چ مەعنەویی بن، وەك وەحیی و پەیامی خواو، ئەو هەموو بەخششانەی دیکەی خوا، چ ماددیی بن، چ لە ئاسمانەوە بێنە خوار، یان لە زەوی بێنە دەر.

٢)- ﴿هَلۡ مِنۡ خَٰلِقٍ غَيۡرُ ٱللَّهِ﴾، واتە: ئایا هیچ بەدیهێنەرێك هەیە جگە لە خوا، وشەی (هَلْ) لە ﴿هَلۡ مِنۡ خَٰلِقٍ﴾دا، بۆ پرسیار کردنە، بەڵام پرسیاری نکووڵیلێکردنەو مانای لابردن (نفي) دەگەیەنێ، کە دەفەرموێ: ﴿هَلۡ مِنۡ خَٰلِقٍ غَيۡرُ ٱللَّهِ﴾، مانایەکەی ئاوایە: (مَا مِن خَالِقٍ غير الله)، چونکە پرسیار لێکردنی نکووڵیلێکەرانە پێویستیی بە وەڵام نیە، وەڵامەکەی لە نێو خۆیدایە، (يَتَضَمَّن جَوَابه فِي طَيّاته)، ئەگەر تۆ بە کەسێك بڵێی: ئەدی ئەمە دەفتەر نیە؟! کە دەفتەریشەو لەبەر چاویەتی، واتە: ئەوە دەفتەرە، بۆیە چاوەڕێی وەڵام ناکەی، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئایا جگە لە خوا بەدیهێنەرێکی دیکە هەیە، لە ئاسمان و زەوییەوە بژیوتان بدات؟! بە دڵنیایی نەخێر!

٣)- ﴿يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾، کە لە ئاسمان و زەوییەوە بژیوتان بدات؟! بە دڵنیایی نەخێر! بێجگە لە خوا ﷻ هیچ کەس لە ئاسمان و زەوییەوە بژیوی مرۆڤەکان نادات، پێشتریش باسمان کردوە: بژیوی ئاسمان، جگە لە باران و بەفرو تەرزە، ئەو ئاوە موبارەکەی دێتە خوار، جگە لەوەش، هەموو جۆرەکانی تیشکیش کە لە خۆرو ئەستێرەو، هەکەشانەکانەوە دێن، دەگرێتەوە، هەروەها بەرگە هەواش بە هەموو توخم و پێکهاتەکانیەوە، کە بەرەو زەوی دێن و، ژیانی مرۆڤ پێویستیی پێیانە، ئەوە وەك لایەنە ماددییەکەی و، وەك لانەیە مەعنەوییەکەش: ئەو وەحیی و پەیامەی خواو، صەڵات و پاڕانەوەی فریشتەکان و، ئیلهامی فریشتان و ...هتد هەموویان دەگرێتەوە.

بژیـوی زەویـش، بریتیـە لـەو هەمـوو ئـەو دانەوێڵـەو تـەڕەکارو میوەجـات و، هەمـوو ئـەو شـتانەی زەوی دەیانڕوێنـێ و، هەمـوو ئـەو ژیاندارانـەی لەسـەر زەوی دەژیـن، چ لـە نێـو ئـاوداو، چ لـە هـەواداو، چ لەسـەر زەوی، هەروەهـا هەمـوو ئـەو مـاددەو کانزایانـەی کـە خـوا ﷻ بـۆی خسـتووینە نێـو زەوییـەوە، کـە ژیانـی بەشـەر پێویسـتی پێیانـە، وەك نـەوت و گازو زێـڕو زیـوو ئەڵـماس و... هتـد هەمـوو ئەوانـە دەگرێتـەوە.

٤)- ﴿لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾، جگە لەو هیچ پەرستراوێك نیە، ئەمە دەرەنجامێکە ڕاستەوخۆ وەردەگیرێ لەوەی پێشێ: مادام بەس خوا خاوەن چاکە بێ بەسەر مرۆڤەوەو، تەنیا خوا بەدیهێنەر بێ و، هەر خوا بژیودەر بێ لە ئاسمانەکان و زەوییەوە، کەواتە: جێی خۆیەتی بەس ئەویش بپەرسترێ و جگە لەو هیچ پەرستراو نین.

٥)- ﴿فَأَنَّىٰ تُؤۡفَكُونَ﴾، بۆ کوێ لا دەدرێن؟!، لێرەدا: (فَأَنَّى) ناوە بۆ پرسیار کردن (**اسم للإستفهام**)، ئەوەی کە لە دوایەوە دێ، پرسیار کردنە لە بارەی حاڵەوە، یان لە بارەی کاتەوە، یان لە بارەی شوێنەوە، کەواتە: (فَأَنَّى) یان بە مانای (چۆن)، یان بە مانای (لە کوێ)، یان بە مانای (کەی) دێ، بەڵام یەکێك لە واتایەکان، سیاقەکە دیاریی دەکات، کە لێرەدا دەفەرموێ: ﴿فَأَنَّىٰ تُؤۡفَكُونَ﴾، یانی: بۆچی لادەدرێن؟! یانی:

چۆن لادەدرێن؟! دەشگونجێ بڵێین: بەرەو کوێ لادەدرێن، لە خواپەرستیی؟! وشەی: (تُؤْفَكُون) (أَفَكَهُ: أَيْ صَرَفَهُ مِنَ الأَفْك)، (أَفك)، یانی: (صَرْف) واتە: لادان، (أَفْك) بە مانای (قَلب)یش دێ، واتە: هەڵگێڕانەوە، یاخود لە (إِفْك)ەوە هاتوە، (إِفْك) درۆ، یانی: بۆ کوێ بە درۆ لادەدرێن؟! کە دەفەرموێ: ﴿فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ﴾، بەرەو کوێ لادەدرێن؟! یان چۆن لادەدرێن؟! بە بکەر نادیار (مَجهُول الفاعل) هاتوە، یانی: ئەوانە ویست و ئیرادەی ئازادی خۆیان لە دەست داوەو، بەرەو ئەو شوێنە دەبردرێن کە بۆیان دەویسترێ، نەك خۆیان دەیانەوێ.

مەسەلەی سێیەم:

دڵدانەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ، کە پێغەمبەرانی پێشووش هەروا بە درۆ دانراون و، کاروبارەکانیش تەنیا دەگێڕدرێنەوە بۆ لای خوا، هەروەها خوا ﷻ لێپرسینەوەو سزاو پاداشت بۆ مرۆڤەکان دێنێتە گۆڕێ:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ﴾، واتە: ئەگەر تۆ بە درۆ دابنێن، واتە: ئەگەر بێبڕوایەکانی ڕۆژگاری خۆت، یان دوای ڕۆژگاری تۆ، تۆ بە درۆ دابنێن، بە هۆی بە درۆدانانی ئەوانەوە، دڵتەنگ و نارەحەت مەبە، بۆچی؟.

٢)- ﴿فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ﴾، پێغەمبەرانێکی دیکەش لە پێش تۆدا بە درۆ دانراون، وشەی (**رُسُل**) کە بە نەناسراو (**نَكِرَة**) هاتوە:

أ- مەبەست پێی مەزنیی پێگەو پایەی ئەو پێغەمبەرانەیە، واتە: پێغەمبەرانێکی زۆر پایە بەرز.

ب- یاخود: مەبەست پێی زۆرییانە، واتە: پێغەمبەرانێکی زۆر بە درۆ دانراون لە پێش تۆدا، تۆ یەکەم پێغەمبەرنی گەلە کافرەکەی خۆت و خەڵکەکەت بە درۆت دابنێن.

٣)- ﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾، کاروبارەکانیش تەنیا بۆ لای خوا ﷻ دەگێڕدرێنەوە، (**الأُمُور: جَمعُ أَمرٍ، وهُوَ الشَّأْنُ وَالحَال**)، کارو بارەکان، حاڵ و باڵەکان هەمووی بۆ لای خوا دەگێڕدرێنەوە، ئەم ڕستەیە دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەر ﷺ هاوکات هەڕەشەو ترساندن و وریا کردنەوەشە بۆ بێبڕوایان، مادام کاروبارەکان بۆ لای خوا بچنەوە، دەبێ وردبنەوە: بە چ چاو ڕوویێکەوەو چۆن دەچنەوە بۆ خزمەت خوا!.

مەسەلەی چوارەم:

بانگکردنی خوا بۆ خەڵك، كە دڵنیابن لە ڕاستیی بەڵێنی خواو، هاتنی ڕۆژی دوایی و، وریا بوون لە فریو خواردن بە ژیانی دنیا و دنەدانی شەیتان، چونكە شەیتان دوژمنێكی سەرسەختیانەو، بانگی شوێنكەوتووانی دەكات بەرەو دۆزەخ و، سەرەنجامیش بێبڕوایان سزای توندو، بڕوادارانیش لێبوردن و پاداشتی گەورە چاوەڕێیانە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلۡغَرُورُ ٥ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لَكُمۡ عَدُوّٞ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۚ إِنَّمَا يَدۡعُواْ حِزۡبَهُۥ لِيَكُونُواْ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ٦ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٞ كَبِيرٞ ٧ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم سێ ئایەتە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞۖ ﴾، ئەی خەڵكینە! بە دڵنیایی بەڵێنی خوا ﷻ ڕاستە، بەڵێنی خوا بە هاتنی ڕۆژی دوایی، ڕاست و چەسپاوە، (**الوَعْدُ: مَصْدَرٌ وَهُوَ الإِخْبَارُ عَنْ فِعْلِ المُخْبِرِ شَيْئاً فِي المُسْتَقْبَلِ**)، وشەی (وَعد): چاوگەو بریتیە لە هەواڵدان بە بابای هەواڵ پێدراو، كە لە داهاتوودا شتێك ڕوودەدات، بەڵێنی خوا ﷻ ڕاستە، واتە: كە فەرموویەتی ڕۆژی دوایی دێ، سزاو پاداشت هەیە، ئەوە ڕاستەو چەسپاوە.

٢)- ﴿ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا ﴾، با ژیانی دنیا فریوتان نەدات، ژیانی دنیا، واتە: ڕابواردن و خۆشییە ناشەرعییەكانی ژیانی دنیا فریوتان نەدات و بێ ئاگاتان نەكات، هەڵتاننەخەڵەتێنێ.

٣)- ﴿ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلۡغَرُورُ ﴾، هەروەها با بەرانبەر بە خوا، فریودەر فریوتان نەدات، فریودەر بە پلەی یەكەم شەیتانە، ئنجا هەر شتێكی دیكەیە، مرۆڤ فریو بدات، (**الغَرُورُ: الشَّدِيدُ التَّغْرِير**)، ئەو شتەی یان ئەو كەسەی زۆر خەڵك فریو دەدات و هەڵدەخەڵەتێنێ،

کە مەبەست پێی شەیتانە بە پلەی یەکەم، بەڵام هەر شتێکی دیکەش خەڵك زۆر پێی هەڵبخەڵەتێ، وەك پارەو سامان، دەسەڵات، خۆشیی و لەززەتی ناڕەوای ماددیی، ئەوانە هەموویان دەگرێتەوە.

دەڵێ: (الغُـرورُ: إِيْهَـامُ النَّفْـعِ وَالصَّـلاَحِ فِيـمَا هُـوَ ضُرٌ وفَسَـادٌ)، (غُـرور): بریتیـە لـەوەی شـتێك کـە مایـەی زیـان و تێکدانـە، وا بهێنرێتـە پێـش چـاو، کـە مایـەی سـوودو بەرژەوەندییـە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴾، هەروەهـا بافریـودەر لەبـارەی خـواوە فریوتـان نـەدات، لێـرەدا: (بِاللـهِ أَي: بِشَـأْنِ اللـه)، لـە بـارەی خـواوە، لـە بـارەی حـاڵ و کاری خـواوە، بـا هەڵتـان نەخەڵەتێنـێ، بـۆ وێنـە: خوتخوتەتـان بـۆ بـکات و بڵـێ: خـوا بەزەیـی و لێبوردنـی زۆرە، خـوا چاوپۆشـیی زۆرە، خـوا دەسـەڵاتی زۆرە، خـوا پایـەی زۆر بـەرزەو پێویسـتیی بـە سـزادانی ئێـوە نیـە، بـەو قسـانە بەرانبـەر بـە خـوا، بـا هەڵتـان نەخەڵەتێنـێ، مـادام خـوا زۆر بـەرزەو، زۆر مەزنـەو، زۆر گەورەیـەو، زۆر بەبەزەیـی و چاکـەکارە، ئەوجـار دەبـێ هیـچ کـەس لـە قسـەی دەرنەچـێ و، چـۆن بـۆ ئـەو شایسـتەیە ئـاوا بپەرسـترێ، نـەك بـە پێچەوانـەوەوە!

٤)- ﴿ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ ﴾، بە دڵنیایی شەیتان بۆ ئێوە دوژمنە.

٥)- ﴿ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ﴾، دەجا ئێوەش بە دوژمنی بگرن، واتە: بە دوژمنی بزانن و، دوژمنایەتیی بکەن، دوژمنایەتیی شەیتان بۆ مرۆڤ، وەك ئەو سیفەتی دڕندایەتییەیە، کە لە گورگ و سەگ و دڕندەکاندا دانراوە، کە بە سروشت دڕندەن، شەیتانیش هەر بە سروشت لە ئەنجامی بیرو بۆ چوونە هەڵەکەی خۆی و، لە ئەنجامی هەڵوێست و کردەوە خراپەکانیدا، سروشتەکەی وای لێهاتوە، کە هەر بە سروشت دژی مرۆڤە، وەك چۆن دوو پشکەو مار هەر بۆیان بگونجێ پێوە دەدەن، ئەویش بە هەمان شێوەیە.

٦)- ﴿ إِنَّمَا يَدْعُواْ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُواْ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴾، بە دڵنیایی ئەو (شەیتان) کۆمەڵەکەی خۆی بانگ دەکات، تاکو بیانکاتە هاوەڵی کڵپە (ی دۆزەخ) واتە: هەر کەسێك شوێنی

بکەوێ و پێڕو حیزبی ئەو بێ، دەیکاتە هاوەڵی دۆزەخ، کەواتە: وریا بن! نەبنە هاوەڵ و شوێنکەوتەو کۆمەڵی شەیتان.

٧)- ﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان، سزایەکی توندو سەختیان هەیە، واتە: شوێنکەوتووانی شەیتان، سزایەکی سەختیان هەیە، لە زۆر ئایەتی دیکەدا خوا ﷻ باسی ئەو سزا سەختەی دۆزەخ دەکات، بەڵام لێرەدا هەر بە کورتیی دەیفەرمووێ و درێژەکەی لە شوێنانی دیکە دایە.

٨)- ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾، ئەوانەش کە بڕوایان هێناوەو، کردەوە باشەکانیان ئەنجام داون، بڕوایان هێناوە بە هەموو ئەو شتانەی پێویستە بڕوایان پێ بهێنرێ و، کردەوە باشەکانیان ئەنجام داون، چ کردەوەی دڵ بن و، یان دەربڕینی زمان بن و، یان جموجۆڵی ئەندامەکان بن، چ لە زاتی خۆیاندا، یان چوارچێوەی خێزان، یان لە چوارچێوەی کۆمەڵگادا.

٩)- ﴿ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٞ كَبِيرٞ ﴾، ئەوانە لێبوردنێکی ناوازەو مەزن و، پاداشتێکی گەورەیان هەیە.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

کەسێك كە كردەوەی خراپی خۆی بۆ ڕازێنراوەتەوە، وەك كەسێك نیە كە چاك و خراپ وەك خۆیان دەبینێ و، گومڕا كردن و ڕاستە ڕێ كردنیش بە دەست خوان، بۆیە نابێ پێغەمبەر ﷺ لە خەفەتی بڕوا نەهێنانی كافران، خۆی بفەوتێنێ بە مەراق و دڵتەنگیی و ناڕەحەتییەوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًاۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۖ فَلَا تَذۡهَبۡ نَفۡسُكَ عَلَيۡهِمۡ حَسَرَٰتٍۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِمَا يَصۡنَعُونَ ﴿٨﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ﴾، ئایا كەسێك كە كردەوە خراپەكەی خۆی بۆ جوان كراوەو، بۆی ڕازێنراوەتەوەو، بە چاكی بینیوە، {وەك كەسێكە كە چاك و خراپ وەك خۆتان دەبینێ؟}. كێ كردەوە خراپەكەی بۆ ڕازاندۆتەوە؟ بە دڵنیایی شەیتان، بەڵام لێرەدا بە بكەر نادیار هێناویەتی، چونكە لە شوێنانی دیكەدا دیارە، وەك لە سوورەتی (**الأنفال**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَإِذۡ زَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ ﴾، شەیتان كردەوە خراپەكانی بۆ ڕازاندوونەوە، وشەی (**تَزيين**)، یانی: شتێك جوان نەبێت، بەڵام جوان بخرێتە بەرچاو.

﴿ فَرَءَاهُ حَسَنًا ﴾، ئەو كەسە بە جوانی بینیوە، بەڵام بەرانبەرەكەی باسنەكردوە، یانی: ئایا كەسێك كە كردەوە خراپەكەی خۆی بۆ جوان كراوەو بۆی ڕازێنراوەتەوەو، بە جوانی هاتۆتە بەرچاو، لە حاڵێكدا كە لە زاتی خۆیدا ناشیرین و خراپە، وەك كەسێك وایە كە چاك بە چاك و خراپ بە خراپ دەبینێ؟! بۆیە خوا ﷻ باسی بەرانبەرەكەی نەكردوە، چونكە هەر دیارە هەر شتێك بە سیاق و سەلیقە بزانرێ، خوا ﷻ كتێبی خۆی پێ قەڕەباڵغ نەكردوە.

٢)- ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ﴾، بە دڵنیایی خوا ﷻ هەر کەسێکی بیەوێ گومڕای دەکات و، هەر کەسێکیشی بوێ ڕاستەڕێی دەکات.

لێرەدا (**هدایة**) بە مانای ڕێنمایی کردن نیە، چونکە خوا ﷻ هەموو کەسی ڕێنمایی کردوە، بەڵکو هیدایەت لێرەدا بە مانای ڕاستە ڕێ کردن و خستنە سەر ڕێی ڕاستە.

٣)- ﴿فَلَا تَذۡهَبۡ نَفۡسُكَ عَلَيۡهِمۡ حَسَرَٰتٍ﴾، با نەفست بەهۆی خەفەت لێ خواردنیانەوە، لەبەین نەچێ، خوێندراویشەتەوە: (**فَلَا تُذْهِبْ**) واتە: نەفسی خۆت مەفەوتێنە لە خەفەتانیان، ئەگەر بەو شێوەیە بخوێنرێتەوە: ﴿فَلَا تَذۡهَبۡ نَفۡسُكَ عَلَيۡهِمۡ حَسَرَٰتٍ﴾، ئەمە وەك ئەو تەعبیرە وایە کە دەڵێ: (**فَلا أَرَيَنَّكَ هَهُنَا**) واتە: با لێرە نەتبینم، یانی: با نەفست نەفەوتێ بە هۆی خەفەت لێ خواردنی ئەو بێبڕوایانەوە کە بڕوا ناهێنن.

٤)- ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِمَا يَصۡنَعُونَ﴾، بە دڵنیایی خوا زانایە بەوەی ئەوان بە کارامەیی و لێزانیی و وردەکاریی دەیکەن، واتە: مادام خوا زانایەو شارەزایە دەزانێ چی دەکەن و، چۆن دەکەن، پێویست ناکات زۆر خەفەتیان لێ بخۆی، ئەو خوایەی کە پێیان زانایە، دەشزانێ چۆن مامەڵەیان لەگەڵ دا دەکات لە ڕۆژی دواییداو، چۆن سزایان دەدات!

چوار کورتە سەرنج لە بارەی ئەم ئایەتەوە

١- کە خوا ﷻ دەفەرموێ: کەسێك کە کردەوە خراپەکەی خۆی بۆ ڕازێنراوەتەوەو جوانی بینیوە، ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە بەشەر دەتوانێ خۆی ئیقناع بکات، بەشتی ناماقووڵ و نالۆژیکیی و، شتی خراپ بە چاك ببینێ و، شتی ناشیرین بە جوان ببینێ و، شتی ناخۆش بە خۆش ببینێ، بابایەکی جگەرە کێش و، بابایەکی مەی خۆرو، بابایەکی قومارچیی و، بابایەکی داوێن پیس و، بابایەکی پیاو کوژو، بابایەکی ڕێگرو دز، هەرکامیان کردەوەکەی خۆی جوان دەبینێ، نەفسی بەشەر، خوا ﷻ ئەو توانایەی داوەتێ، کە بتوانێ چاك بە خراپ ببینێ، خراپ بە چاك، جوان بە ناشیرین، ناشیرین بە جوان ببینێ، بۆ ئەوەی کە بگونجێ تاقیبکرێتەوە.

٢- لە ڕووی پزیشکییەوە، شتێکی چەسپاوە کە هەندێك جۆری مردن، لە ئەنجامی هەڵچوونی دەروونیی ڕوودەدات، یان حاڵەتێك کە بەسەر نەفسدا دێ و، مرۆڤ لە توانایدا نیە، لە ئەنجامی ئەوەدا مرۆڤ دەمرێ، وەك زۆرجار گوتراوە: فڵانکەس دڵی ڕاوەستا، یان: فڵانکەس دڵی تۆقی، یان: فڵانکەس زراوی چوو، یان: فڵانکەس لە خەفەتان مرد، ئەوە لە ڕووی پزیشکییشەوە شتێکی ڕاست و چەسپاوە، کە ئەم ئایەتە موبارەکە ئاماژەی پێ دەکات، دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَذۡهَبۡ نَفۡسُكَ عَلَيۡهِمۡ حَسَرَٰتٍ﴾، هەروەك خوێندراویشەتەوە: (فَلا تُذْهِبْ)، واتە: نەفسی خۆت مەفەوتێنە بەهۆی ئەوانەوەو لە خەفەتانیان، ئاوا مانا کراوە: (فَلَا تُهْلِكْ نَفْسَكَ عَلَيهِم مِن جَرَّاءِ الحَسرَةِ وَالغَمِّ)، واتە: خۆت مەفەوتێنە لە ئەنجامی زۆر خەفەت لێ خواردن و زۆر پەژارەدار بوون دا، بۆیان، ئەمە لە سووڕەتی **(الكهف)**یشدا هاتوە، خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿فَلَعَلَّكَ بَٰخِعٞ نَّفۡسَكَ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمۡ إِن لَّمۡ يُؤۡمِنُواْ بِهَٰذَا ٱلۡحَدِيثِ أَسَفًا ۝٦﴾، واتە: ڕەنگە خۆت بفەوتێنی بە دوایانەوە، لە ئەنجامی ئەوەدا کە بڕوا ناهێنن (بەو فەرمایشتانەی خوا).

٣- کە خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِمَا يَصۡنَعُونَ ﴿٨﴾﴾، واتە: بە دڵنیایی خوا دەزانیّ ئەوانە چی دەکەن، (صُنْع: إجَادَةُ الفِعل)، (صنع) ئەوەیە شتێك بە لێزانیی و وردەکاریی و کارامەیی بکریّ، واتە: هەرچەندە کارەکەیان زۆر بە شەیتانیی و بە لێزانیی و بە وردەکاریی بکەن، بەڵام خوا پێی زانایە، دەگونجیّ ئەوان مرۆڤان هەڵخەڵەتێنن لە دنیادا، بەڵام بە دڵنیایی خوای پەروەردگار بە هیچکەس هەڵناخەڵەتیّ.

٤- کە خوا ﷻ دەفەرمویّ: خۆت مەفەوتێنە بە هۆی خەفەت لیّ خواردنیانەوە، ئەمە وەك پێشتریش باسمان کرد، سیفەتێکی گەورەی پێغەمبەری خوایە ﷺو، مەدح و ستایشێکی گەورەی پێغەمبەری تێدایە، هەرچەندە خوا ﷻ ئامۆژگاریی پێغەمبەر دەکات، کە زیاد لە توانای خۆی خەفەت و پەژارە لە دڵی خۆیدا کۆنەکاتەوە، وەك پەرۆشیی و بە تەنگەوە بوون بۆ کافرەکان، هەرچەندە ئەوە جۆرێکە لە ئامۆژگاریی کردنی خوا ﷻ و جۆرێکە لە ڕیّ لێگرتنی و لە لۆمە کردنی، بەڵام هاوکات مەدح و ستایشێکی گەورەشی تێدایە بۆ پێغەمبەر ﷺ کە زۆر بە تەنگ خەڵکەوە بووەو، زۆر بۆیان بە پەرۆش بووەو بۆیان دڵ نارەحەت بووەو، لەگەڵیان بەبەزەیی بووە.

خـوا بـە لوتـف وکەرەمـی خـۆی، ئێمـەش وا لـیّ بـکات کـە لەگـەڵ خەڵکـی دەوروبـەری خۆمانـدا وابیـن، بەتەنگیانـەوە بیـن و، پەرۆشـیانمان بـیّ و، لەگەڵیـان بەرەحـم بیـن و، خەفەتیـان بـۆ بخۆیـن، لەڕاسـتییدا ئـەوە سـیفەتێکی گەورەیـە لەهەر کەسـێکدا بـیّ، بـەڵام گرنـگ ئەوەیـە ئینسـان لەشـتەکاندا تێنەپەڕێنـیّ و، وریـای زێدەڕۆیـی و سـنوور بەزێنیـی بـیّ.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
عەلی باپیر/AliBapir
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
عەلی باپیر/AliBapir
archive.org/details/@alibapir
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان شـەش ئایـەت دەگرێتـە خـۆی، ئایەتەکانـی: (٩ - ١٤)، کـە تێیانـدا خـوای بـەرزو مـەزن لـە میانـی خسـتنە ڕووی پێنـج لـە نیشـانەکانیدا، کـە هـاوکات نیعمـەت و چاکـەی گـەورەو گرنگـی خواشـن ﷻ لـە ژیانـی بەشـەردا، باسـی تـاك و تەنیایـی خـۆی لـە پەروەردگارێتیـی و مشـوورخۆرێتی داو، باسـی پووچیـی و بـێ بنەمایـی پەرسـتراوە سـاختەکان دەکات.

هەروەهـا ڕایدەگەیەنـێ کـە تەنیـا خـوا هەمـەکارەی گـەردوون و ژیـان و مرۆڤـەو، ئـەو شـتانەی لـە جیاتـی خـوا دەپەرسـترێن و، بەندایەتییـان بـۆ دەکـرێ، بـۆش و پووچـن و، لـە ڕۆژی دوایـی دا ئەوانەیـان کـە خاوەنـی ئیـرادەو هەسـت و شـعوور بـوون، حاشـا لـە پەرسـتراوەکانیان دەکـەن و، ئەوانیـش هیـچ دادێکیـان نـادەن و، هیچ سـوودێکیان پـێ ناگەیەنـن و، ڕەنـج بـە خەسـار دەبـن، واتـە: پەرسـتەرەکانیان ڕەنـج بـە خەسـار دەبـن، کـە شـتانێکیان پەرسـتوە، لـە ڕۆژی دواییـدا هیـچ سـوودێکیان پـێ ناگەیەنـن.

﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِيٓ أَرۡسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابٗا فَسُقۡنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٖ مَّيِّتٖ فَأَحۡيَيۡنَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَاۚ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ٩ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلۡعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ جَمِيعًاۚ إِلَيۡهِ يَصۡعَدُ ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥۚ وَٱلَّذِينَ يَمۡكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَمَكۡرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ١٠ وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٖ ثُمَّ جَعَلَكُمۡ أَزۡوَٰجٗاۚ وَمَا تَحۡمِلُ مِنۡ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلۡمِهِۦۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٖ وَلَا يُنقَصُ مِنۡ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِي كِتَٰبٍۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ ١١ وَمَا يَسۡتَوِي ٱلۡبَحۡرَانِ هَٰذَا عَذۡبٞ فُرَاتٞ سَآئِغٞ شَرَابُهُۥ وَهَٰذَا مِلۡحٌ أُجَاجٞۖ وَمِن كُلّٖ تَأۡكُلُونَ لَحۡمٗا طَرِيّٗا وَتَسۡتَخۡرِجُونَ حِلۡيَةٗ

تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ ﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها خوا ئەو کەسەیە کە بایەکان دەنێرێ، هەوران (لە هەڵمی سەر دەریا پەیدا دەکەن و) دەجووڵێنن و بڵاو دەکەنەوە، ئنجا بەرەو وڵات و شوێنێکی مردوو لێی دەخورین و، زەوییە (وشکە)کەی دوای مردنی پێ دەژیەنینەوە، زیندووکرانەوە (ی مرۆڤان)یش هەر بەو جۆرەیە ﴿٩﴾ هەر کەس عیززەتی دەوێ (با لە لای خوا بیخوازێ، چونکە)، بە دڵنیایی عیززەت هەمووی هی خوایە، (ڕێی وەدەستهێنانی عیززەتیش بەمجۆرەیە:) وشە پەسەندو چاکەکان بۆ لای (خوا) بەرز دەبنەوەو، کردەوەی چاکیش بڵندی دەکات، ئەوانەش کە پیلانە خراپەکان دەگێرن، ئازارێکی توندیان هەیە لە (ڕۆژی دواییدا)و، ئەوە هەر فێڵ و پیلانی ئەوانە، کە پووچەڵ دەبێتەوە ﴿١٠﴾ هەروەها خوا ئێوەی (لە سەرەتاوە) لە گڵ دروست کردوە، دوایی لە تۆوێك، ئنجا ئێوەی گێڕاوە بە جووت (تاکو زاوزێ بکەن)و، هیچ مێینەیەکیش تۆڵدار نابێ و داینانێ، مەگەر بە زانیاریی وی و، هیچ تەمەندارێك تەمەن ناکات و، لە تەمەنی کەم ناکرێ، مەگەر لە نووسینێك دایەو، ئەوەش لەسەر خوا سێنایە ﴿١١﴾ دوو دەریایەکانیش یەکسان نین، ئەمەیان شیرین و سازگارو (بە ئاسانیی) چووە خوار (لە گەروو)و، ئەمەشیان سوێرو تاڵ و تفت و، لە هەر کامێکیشیان گۆشتی تەڕو تازە دەخۆن و، خشڵێك دەردەهێنن،

کە دەیپۆشن (بۆ خۆ ڕازاندنەوە)، کەشتییەکانیشی تێدا دەبینی قڵیشێنەرن (بۆ ئاوەکەی)، (بۆیە ئەوەی بۆ ڕەخساندوون) تاکو لە بەخششی خوا بخوازن (بە هۆی سەفەرو هات و چۆی بازرگانییەوە)و، بەڵکو سوپاسگوزاریی بۆ (خوا) بکەن ﴿١٢﴾ (خوا) شەوگار دەخاتە نێو ڕۆژگارەوەو، ڕۆژگاریش دەخاتە نێو شەوگارەوەو، خۆرو مانگیشی ڕام و دەستەمۆ کردوون، هەر کامێکیان بەرەو کاتێکی دیاریکراو دەڕوات، ئا ئەو خوایە پەروەردگارتانە، موڵك وحوکمڕانیی تەنیا هی وییەو، ئەوانەی جیا لەو لێیان دەپاڕێنەوە، (هێندەی) توێژی تەنکی سەر نێوکە خورماشیان بەدەست نیە ﴿١٣﴾ ئەگەر لێیان وەپاڕێن، بانگکردنەکەتان نابیستن و، ئەگەر (گریمان) بیستباشیان، وەڵامیان نەدەدانەوە، هیچ کەسیش وەك (خوای) شارەزا (لەو بارەوە) هەواڵت پێ نادات ﴿١٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(فَتُثِيرُ): (ثَارَ الغُبَارُ وَالسَّحَابُ وَنَحْوهُمَا يَثُورُ ثَوْراً وَثَوَرَاناً: انْتَشَرَ سَاطِعاً)، تۆزو خۆڵ، هەروەها هەور و وێنەی وانیش، کاتێك بڵاودەبێتەوە، پەیدادەبێ و بڵاودەبێتەوەو دەدرەوشێتەوە، بریقەدار دەبێ.

کە دەفەرموێ: (فَتُثِيرُ سَحَابًا)، واتە: ئەو بایانە کە دێن، هەڵمی ئاو لەسەر ڕووی دەریا پەیدا دەکەن، هەڵمەکە خۆی هەیە، بەڵام هەڵمەکە لەگەڵ خۆیان دێنن و، سەرەنجام بەشە بچووکەکانی هەڵمەکە، کۆدەبنەوەو هەوریان لێ دروست دەبێ.

(ٱلنُّشُورُ): (النَّشْرُ: نَشَرَ الثَّوبَ، والصَّحِيفَةَ، والسَّحَابَ، والنِّعْمَةَ، والحَدِيثَ: بَسَطَهَا: ﴿وَٱلنَّٰشِرَٰتِ نَشۡرٗا ﴿٣﴾﴾المرسلات، أَي: المَلَائِكَةُ الَّتِي تَنْشُر الرِّيَاحَ، أَو الرِّيَاحُ الَّتِي تَنْشُرُ السَّحَابَ)، (نَشْر): واتە: بڵاوبوونەوە، هەم بۆ پۆشاکە، هەم بۆ لاپەڕە، هەم بۆ

هـەور، هـەم بـۆ چاكـە، هـەم بـۆ قسـە، وشـەی (نَشْـر) بـەكاردێ، (نَشَـرَ الثَّـوبَ)، پۆشـاكەكەی بڵاوكـرد، لێكـی كـردەوە، (نَـشَرَ الصَّحِيفَـةَ)، لاپەڕەكانـی لێككردنـەوە، ئـاوەڵا كـردن، (نَشَـرَ السَّـحَابَ)، هەورەكـەی بڵاوكـردەوە، (نَـشَرَ النِّعْمَـةَ)، چاكەكـەی بڵاوكـردەوە، (نَـشَرَ الحَدِيثَ)، قسـەكەی بڵاوكردەوە، (نَشَـرَ، أي: بَسَـطَهَا)، واتـە: پانیكرد، یـان: بـڵاوی كـردەوە، ﴿وَٱلنَّٰشِرَٰتِ نَشۡرٗا ٣﴾ المرسلات، بڵاوكـەرەوەكان بـە بڵاوكردنـەوە، كـە دەگونجـێ مەبەسـت پێـی فریشـتەكان بـێ، كـە بایـەكان دەنێـرن و بڵاودەكەنەوە، دەشـگونجێ مەبەسـت پێـی بایـەكان بـێ، كـە هـەورەكان بڵاودەكەنـەوە.

(ٱلۡعِزَّةَ): (العِـزَّةُ: حَالَـةٌ مَانِعَـةٌ للإنْسَانِ مِـنْ أَنْ يُغْلَـبَ)، (عِـزَّة): حاڵەتێكـە كـە ڕێگریی دەكات لـەوەی مـرۆڤ تێبشـكێ، بۆیـە ئەگـەر بگوتـرێ: باڵادەسـتیی، زاڵیـی، بەهێـزو پێزیـی، ئـەوە بەشـێك لـە واتاكـەی دەگەیەنـێ، منیـش ئـەو وشـانەم هەموویـان لـە مانـای دا بەكارهێنـاون، دەگوتـرێ: (أَرْضٌ عَـزَازٌ: أي صُلْبَـةٌ)، زەوییەكـی پتـەو كـە بـە ئاسـانیی هەڵنەقەنـرێ، پاچـی تێنەچـێ، كەواتـە: (عِـزَّة)، حاڵەتێكـە هێـزو پێـزو توانـاو بڕشـت بـۆ ئینسـان دەرەخسـێنێ و، مـرۆڤ وای لێـدەكات، لـە ئاسـت كەسـێكدا كـە چـاوی لەوەبـێ سـتەمی لێبـكات، حاڵەتێكـی وای بـۆ دەرەخسـێنێ كـە كـەس بەسـەریدا زاڵ نەبـێ و، بـە سـەربەرزیی و بـە باڵادەسـتیی بمێنێتـەوە.

(ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ): (الكَلِـمُ: اسمُ جِنْـسٍ لأنَّـهُ يَـدُلُّ عَلَى المَاهِيّـةِ، قِيْـلَ: الكَلِمُ جَمْـعُ الكَلِمَة، وَالكَلِـمَات: المُعْجِـزَات والآيَـات والأَحْـكَام والحُجَـج)، (الكَلِـمُ الطَّيِّـب)، دەگونجـێ نـاوی جینـس بـێ، واتـە: وشـەی پـاك و چـاك، هەندێكیـش گوتوویانـە: وشـەی (كَلِـم)، كـۆی (كَلِمَة)یـە، وەك چـۆن (كَلِـمَات)، وشـەی (كَلِمَة)یـە، هەروەهـا (كَلِـمَات)، دەگونجـێ بـە مانـای معجیـزان و نیشـانان و یاسـایان و بەڵـگان، بەكاربـێ، وەك: ﴿وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدۡقٗا وَعَدۡلٗاۚ ١١٥﴾ الأنعام، بـەڵام لێـرەدا: ﴿إِلَيۡهِ يَصۡعَدُ ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ﴾، (الكلـم) واتـە: وشـەی پـاك و چـاك، كـە زۆر لـە توێـژەرەوان بـە شـایەتمانیان لێـك داوەتـەوە، یـان بـە وشـەی خوابەیەكگرتـن: (لَا إِلَـهَ إِلَّا اللَّـه)، بێجگـە لـە خـوا هیـچ پەرسـتراوێك نیـە، بـەڵام وا باشـترە، بـە كـۆی وشـە پـاك و چاكـەكان لێـك بدرێتـەوە، واتـە: چ وشـەی

تەوحید، چ وشەی دان بە پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺدا هێنان، کە تەواوکەری وشەی تەوحیدە، چ شایەتمان، چ وشە پاك و چاکەکانی دیکە، کە بە پاکگرتنی خوا، ستایشکردنی خوا، بە گەورە گرتنی خوا، بە مەزنگرتنی خوا، داوای لێبوردن کردن لە خوایان تێدا بەرجەستە دەبێ.

(وَمَكْرُ): (المَكْرُ: صَرْفُ الغَيرِ عَمَّا يَقْصِدُهُ بِحيْلَة)، (مَكْر): بریتییە لەوە کە تۆ غەیری خۆت بە فێڵێك لەوە لابدەی کە مەبەستیەتی، بە کوردیی وشەی (مَكْر)، بە فێڵ، پیلان، لێك دەدەینەوە، وەك لە نامیلکەی ئەحمەدییشدا هاتوە: (جەبین و جەبهە تەوێڵەمەکرو کەیدو حیلە فێڵە)، بە کوردیی فێڵی بۆ بەکاردێنن، دەشگونجێ پیلانیشی بۆ بەکاربهێندرێ، ئەگەر بۆ خراپە بێ، ئەگەر بۆ چاکە بێ، پلانە، وشەی پیلان و پلانیش هەردووکیان وشەی ئینگلیزیین، بەڵام لە کوردییدا بۆ خراپە (ی) ی بۆ زێدە دەکەن: پیلان، ئەوی دیکەش بۆ چاکە: (پلان) پلان و نەخشەی دانا، کە ئەوە هەر کورد دەستکارییان کردوە، ئەگەرنا لە ئەصڵدا هەردووکیان لە پلان (plan)ی ئینگیزییەوەن.

(يَبُورُ): (البَوَار: فَرْط الكَسَادِ، والهَلَاك)، (بَوَار): بریتییە لەوەی کەسێك لە سەوداو مامەڵەدا، زۆر زەرەر بکات، هەروەها بۆ فەوتان (هَلَاك)یش بۆ بەکاردەهێنرێ، دەگوترێ: (بَارَ يَبُورُ بَوْراً وَبَوَاراً، أي: هَلَكَ)، واتە: فەوتا، لە بەین چوو، (بَوَّرَ الأَرْضَ: تَرَكَهَا أَو صَيَّرَهَا بَائِرَةً)، ئەگەر بگوترێ: (بَوَّر الأرْض)، زەوییەکەی واز لێهێنا، داینەچاند، نەیکێڵا، نەیکردە کشتوکاڵ، بە کوردییش هەر دەگوترێ: ئەو زەوییە بەیارە، واتە: دانەچێندراوە، کشتوکاڵی لێ نەکراوەو، بە سوورو سەقەتاڵیی و رووتیی ماوەتەوە، بەڵام لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَمَكْرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ﴾، یانی: پیلانی ئەوانەیە کە پووچەڵ دەبێتەوەو بێ بەرهەم دەبێت، وەك چۆن زەوییەك هیچی لێ دانەچێندرێ، هیچ حاسەڵات و بەرهەمی نابێ.

(عَذْبٌ): (مَاءٌ عَـذْبٌ: طَيِّـبٌ بَـارِدٌ)، (مَـاءٌ عَـذْبٌ): بـە کوردیـی دەڵێـن: ئاوێکـی شـیرین، یاخـود جـاری وایـە وشـەی سازگاریشـی بـۆ بەکاردەهێنـدرێ، بـەڵام لێـرەدا (مَـاءٌ عَـذْبٌ: طَيِّـبٌ بَـارِدٌ)، ئاوێکـی پـاك و خـۆش و سـارد.

(فُرَاتٌ): (الفُـرَات: المَـاءُ العَـذْب)، دیسـان وشـەی (فُرَات)یـش هـەر بە ئاوی شـیرین و سـازگار لێکدراوەتـەوەو، وشـەی (فُـرَات) بـۆ تـاك و بـۆ کـۆش بـەکاردێ.

(سَآئِغٌ): (سَـاغَ الـشَّرَابُ فِي الحَلْـقِ: سَـهُلَ انحـدَارُهُ)، (سائغ) نـاوی بکـەر (إسـم فاعـل)ە، واتـە: بـە ئاسـانیی بـە گەروویـدا چـووە خـوار، لـە گـەرووێ ناگیـرێ، چونکـە ئاویش هەیـە تـاڵ و تفتـەو لـە گـەرووێ دەگیـرێ، کەواتـە: (سَـاغَ الـشَّرَابُ)، خواردنەوەکـە چـووە خـوار بـە گـەروودا.

(لَحۡمٗا طَرِيّٗا): گۆشـتێکی تـەڕو تـازە، (أي: غَضّـاً جَدِيْـدَاً، مِـنَ الطَّـرَاءِ وَالطَّـرَاوَةِ، وَالإِطْـرَاءُ: مَـدْحٌ وتَمْجِيـدٌ لشَـخْصٍ مـن شـخْصٍ)، واتـە: تازەیـەو کـۆن نەبـووە، لـە وشـەی (طِـرَاءِ وَطَـرَاوَةِ)، هاتـوە، (إِطْرَاء)یـش بـە ستایشـکردنی کەسـێك دەگوتـرێ بـۆ کەسـێك، کـە بـە چاکـەو شـکۆمەندیی باسـی بـکات و نـاوی بێنـێ.

(حِلۡيَةٗ): (الحُـلِيُّ: جَمْـعُ الحَـلِي، نَحْـو ثَـدِي وَثُـدِيّ، وَقِيْـلَ: الحُـلِيُّ جَمْـعُ حِلْيَـة)، (حُـلِيّ) کـۆی (حَلي)یـە، (حَـلي)، یانـی: خشـڵ، (حُـلِيّ)، یانـی: خشـڵەکان، وەك: (ثَـدِي) مەمـك، (ثُـدِيّ)، مەمکـەکان، هەندێکیـش گوتوویانـە، (حُـلِي)، کـۆی (حِلْيَة)یـە، کەواتـە: کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿وَتَسۡتَخۡرِجُونَ حِلۡيَةٗ تَلۡبَسُونَهَا﴾، (حِلْيـة) بـە (حُـلِيّ)، کۆدەکرێتـەوە، دەگونجـێ (حُـلِيّ) کـۆی (حَـلي) بـێ و، دەشـگونجێ (حُـلِيّ) تاکەکـەی هـەم (حَـلَي) بـێ، هـەم (حِلْيـة)، هەردووکیـان یانـی: خشـڵ، بـۆ حاڵەتـی تـاك (حِلْيـة)، یـان (حَـلِي)، بـۆ حاڵەتـی کـۆ (حُـلِيّ).

(فِيهِ مَوَاخِرَ): (جَمْـعُ مَاخِـرَة، مَخَـرَتِ السَّـفِيْنَةُ البَحْـرَ مَخْرَاً، إِذَا شَـقَّتِ المَـاءَ بِجُؤْجُؤِهَا)، کەشـتیی نووکەکـەی، لووتەکـەی پێـی دەگوتـرێ: (جُؤْجُؤ)، ئنجـا دەگوتـرێ: (مَخَـرَتِ السَّـفِيْنَةُ البَحْـرَ)، کەشـتییەکە ئاوەکـەی شـەقکرد بـە نـووك و لووتەکـەی. (مَوَاخِر) کۆی

(مَاخِرَة)یـە، کـە مـن بـە: قڵیشـێنەرەکانم لێکداوەتـەوە، (مَوَاخِـر)، واتـە: قڵیشـێنەرن، ئاوەکـە دەقڵیشـێنن، شـەقی دەکـەن.

(قِطْـمِيرٍ): (القِطْمِـير: الأَثَـرُ في ظَهْـرِ النَّـوَاةِ، وَذَلِـكَ مَثَـلٌ للـشَّيءِ الـدَّنِيِّ الطَّفِيْـفِ، أو لَفَافَـةُ النَّـوَاةِ وَهِـيَ القِـشَرَةُ الرَّقِيْقَـةُ المُلْتَفَّـةُ حَوْلَهَـا، وَقيْـلَ هِـيَ النُّكْتَـةُ في ظَهْرِهَـا)، (قِطْمِـير): بــە دوو واتـا هاتــوە:

أ- بەو خاڵە بچووکەی، بەو کونە بچووکەی لەسەر نێوکی خورمایە، ئەو شوێنکە گچکەی لە سەریەتی، کە ئەوە بە وێنە دەهێنرێتەوە بۆ شتی کەم بایەخ و بچووك.

ب- هەروەها بەو توێژاڵە تەنکە {(لَفَافَةِ)، واتە: توێژاڵ} بەو توێژاڵە سپییە کە بە نێوکی خورماوە ئاڵاوە، لە نێوکەکەی ئاڵاوە، توێژاڵێکی تەنکی سپییەو مەیلەو بۆرە، پێی دەگوترێ: (قِطْمِير)، کەواتە: (قِطْمِير)، یان ئەو شوێنکە بچووکەیە کە لەسەر نێوکە خورمایە، یاخود بەو توێژاڵە سپییە تەنکە دەگوترێ، کە لە نێوکەکەی ئاڵاوە، وەك كیفێك.

مانای گشتیی ئایەتەکان

وەك پێشتر گوتمان: لەم شەش ئایەتەدا، خوا ﷻ پێنج لە چاكەو نیعمەتە گەورەو گرنگەكانی خۆی، كە هاوكات نیشانەو بەڵگەی بێ چەندو چوونیشن، لەسەر یەكتایی و، بێ هاوتایی خوا، لە بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگارێتیی و، خاوەندارێتیی و مشووورخۆرییدا، دەخاتەڕوو، ئنجا مادام خوا ﷻ تەنیا بە دیهێنەرو پەروەردگارو خاوەن و مشوورخۆر بێت، عەقڵ و مەنتیق و ویژدانیش وا دەخوازن، كە تەنیا ئەویش بەندایەتیی بۆ بكرێ و، بپەرسترێ، پەرستن و بەندایەتییش واتە: ئەوپەڕی ملكەچیی، وێڕای ئەوپەڕی خۆشویستن و، ئەوپەڕی سام و هەیبەت بەرانبەر هەبوون و، ئەوپەڕی پشت پێ بەستن و، ئەوپەڕی بە بەرزو گەورەو مەزنگرتن، ئەوە تەنیا دەبێت بۆ خوا ﷻ بێت.

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا ﴾، خوا ﷻ ئەو كەسەیە كە بایەكانی ناردوون، بایەكانی ڕەوان كردوون، ﴿ فَتُثِيرُ سَحَابًا ﴾، ئەوانیش هەوران پەیدا دەكەن لە ڕووی دەریا، هەڵمی دەریا كۆدەكەنەوەو، ڕەپێچەكی دەدەن، هەروەها بەشە لێكبڵاوەكانی هەڵمەكە، كە پێشێ بەچاو نابینرێن، بایەكان لێكیان نزیك دەكەنەوەو، سەرەنجام زیاتر خەست و خۆڵ دەبێت و دەبێتە هەور، ﴿ فَسُقْنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ ﴾، دوایی ئەو هەورەمان لێخوڕی و بردمان، بەرەو وڵاتێكی مردوو، بەرەو سەر زەمینێكی مردوو، واتە: نیشانەی ژیانی لێ نیە، ڕووەكی لێ نیە، ﴿ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴾، دوایی زەوییەكەمان پێ زیندوو كردەوە، زەوییەكەی پێ دەژێنینەوە، دوای ئەوەی ڕووتەن بووەو، ڕووەكی پێوە نەماوەو، وشك هەڵگەڕاوە، كە ئەو هەورانە دەنێرین و، ئەوانیش ئاویان لێ دێتە خوار، بە شێوەی باران و بەفرو تەرزە، ئەو سەر زەمینە وشكە مردوە، جارێكی دیكە دەژێیتەوەو، زیندوو دەبێتەوەو پڕ دەبێت لە ڕووەك و شینایی، ﴿ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ﴾، ئنجا بڵاوبوونەوەو زیندوو كرانەوەی ئێوەش، هەر بەو شێوەیە!

یانی: پێتان شتێکی قورس و بە زەحمەت نەبێت، وەك چۆن خوا ﷻ زەوییەکی وشك و برینگ و مردوو زیندوو دەکاتەوە، بەهۆی ئەو ئاوەوە کە لە هەورەکان دێتە خوار، لەشێوەی باران و بەفر و تەرزەدا، بە هەمان شێوەش، هەر کاتێك خوا ویستی، ئێوەش دوای ئەوەی جەستەکانتان تێکەڵ بە زەوی دەبنەوە، بەلام ڕووحەکانتان لە شوێنێکی دیکەن، دوای ئەوە خوا ﷻ جەستەکانی ئێوەش، زیندوو دەکاتەوەو، ڕووحەکانیان بەبەردا دەکاتەوەو، بە پێکهاتەو چۆنیەتییەکی گونجاو لەگەڵ ئەو قۆناغەدا، دروستتان دەکاتەوە.

﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾، هەر کەسێك عیززەتی دەوێ، عیززەت هەمووی تێکڕا هی خوایە، پێشتریش باسمان کرد، کە عیززەت: باڵادەستیی و زاڵبوون و، بەهێزو پێز بوون و، پتەویی و قایمیی و دامەزراویی، دەگەیەنێ، (**العِزَّةُ: حَالَةٌ مَانِعَة للإنْسَان مِنْ أنْ يُغْلَب**)، عیززەت بریتیە لە حاڵەتێك کە ڕێ دەگرێ لەوەی مرۆڤ تێك بشکێ، کەواتە: هەر کەسێك هێزو پێزو باڵادەستیی و بە دەماریی دەوێ، عیززەت و باڵادەستیی هەمووی هی خوایە، با لە لای وی داوای بکات و پەیدای بکات.

ئنجا ڕێی پەیدا کردنی عیززەتمان پێشان دەدات و دەفەرموێ: ﴿ إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ ﴾، وشە پاك و چاکەکان بەرەو لای خوا بەرز دەبنەوە، بەلام ئایا وشە پاك و چاکەکان هەر بۆ خۆیان بەرز دەبنەوە؟ بێگومان نەخێر، ﴿ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ ﴾، کردەوەی باشیش، وشە پاك و چاکەکان بڵند دەکەن، کەواتە: بڵندکەر (**رافعة**)ی وشە پاك و چاکەکان بەرەو لای خوا، بریتیە لە کردەوەی چاك، کە دەڵێی: (**لا إلهَ إلا الله**) جگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیە، ئەگەر بە کردەوە ئەوە بەرجەستە نەکەی لە خۆتدا، ئەو وشەیە خوا ﷻ وەری ناگرێ، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {**أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ :لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالِصاً مِنْ قِبَلِ نَفْسِهِ**} (**أخرجه البخاري: ٩٩**)، واتە: بەختەوەرترین کەس بە تکای من لە ڕۆژی دوایی دا، ئەو کەسەیە بە دڵسۆزیی و خۆ ساغ کردنەوەوە، بڵێ: هیچ پەرستراوێك نیە جگە لە خوا.

کەواتە: دەبێ بە کردەوە، وشە چاك و پاکەکان بەرجەستە بکەی و، کاریان پێ بکەی، ئنجا خوا ﷻ ئەو تەعبیرو وشە پاك و چاکانەو، ئەو شایەتمانەت لێ قبووڵ دەکات، ئا ئەوە ڕێی بەدەست هێنانی عیززەتە، ڕێیەکە بریتیە لە وشە پاك و چاکەکان، بەتایبەت خوا بەیەکگرتن (**توحيد الله**) ئەویش دەبێ بە کردەوەی چاك و، بە پراکتیك و کرداریی بەرجەستە بکرێ، ئنجا ئەوە دەبێتە هۆی ئەوە کە بەرزی بکاتەوە بۆ لای خوا.

هەندێکیش گوتوویانە: کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ ﴾، واتە: کردەوەی چاك، خوا ﷻ بۆ لای خۆی بەرزی دەکاتەوە، وشە پاك و چاکەکانیش خۆیان بەرەو لای خوا هەڵدەکشێن، بەڵام مانای یەکەمیان لەگەڵ ڕواڵەتی ئایەتەکەو سیاقەکەشیی دا گونجاوترە، دواییش لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر شیی دەکەینەوە.

﴿ وَٱلَّذِينَ يَمْكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾، بەڵام ئەوانەی پیلانە خراپەکان دەگێڕن، واتە: (**يَمْكُرُونَ الْمَكْرَاتِ السَّيِّئَاتِ**)، چونکە دەڵێ: (**السَّيِّئَات: صفة لِمَوْصُوف محذوف**)، واتە: پیلانە خراپەکان دەگێڕن، لە بەرانبەر ئایین و بەرنامەی خواو، لە بەرانبەر پێغەمبەری خوا ﷺو، لە بەرانبەر کتێبی خوادا، ﴿ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾، ئەوانە سزایەکی سەخت و توندیان هەیە، لە ڕۆژی دواییدا، ﴿ وَمَكْرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴾، هەر پیلانی ئەوانیشە، بێ بەرهەم دەبێت و پووچەڵ دەبێت و، خاوەنەکەیان ڕەنج بە خەسار دەبێ، (**بَارَ، يَبُورُ، بَوراً**)، واتە: زەوییەك کە بێ بەرهەم دەبێت، یان بازرگانییەك کە خاوەنەکەی لێی دەچێتە زەرەرێ، یان زەوییەك کە ناچێنرێ و، ڕووەکی لێ نامێنێ، پێی دەگوترێ: (**بَائِر**) یان (**بَيَار**).

ئنجا خوا ﷻ دوای ئەوەی لە ئایەتی یەکەمدا باسی ناردنی بایەکانی کرد، کە هەورەکان پەیدا دەکەن و، ئاو دادەبەزێننە سەر زەوی و، سەر زەوی وشك و دێمەکار زیندوو دەکەنەوە، باسی چاکەو نیعمەتێکی دیکەی خۆی دەکات و

دەفەرموێ: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ﴾، خوا ﷻ ئێوەی لەگڵ (خاك) هێناوەتە دی، واتە: ئێوە لەسەرەتاوە لە گڵ دروست بوون، ئنجا ئەمە دوو واتایان هەڵدەگرێ:

١- باب و دایکی مرۆڤان، ئادەم و حەووا، ڕاستەوخۆ لە گڵ دروست بوون، وەك لە تەفسیری سەرەتای سووڕەتی (**الأعراف**)دا بە درێژیی باسی دروستکردنی ئادەم و حەووامان کردوە، هەروەها لە سەرەتای تەفسیری سووڕەتی (**المؤمنون**)دا.

٢- ئەو کەرەستەیەی نوتفەی لێ دروست دەبێت و، دوایی دەبێتە عەلەقەو، موضغەو ...هتد، ئەو کەرەستەیە یاخود ئەو ماددە خاوە، ئەویش سەرەتا لە گڵەوە دێ، ئنجا ئەگەر ڕووەکە، یان گۆشتی ئاژەڵە، هەرچی هەیە لە گڵەوە دێ، مەبەست پێی ئەوەیە.

خوا ﷻ ئێوەی لە گڵ هێناوەتە دی، ﴿ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ﴾، دوایی لە نوتفە، واتە: لە تۆویلکەیەك، ﴿ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا﴾، دوایی ئێوەمان کردوە بە جووت، دوایی لە نوتفەی ئەو جووتانەوە، وەچەی ئێوە بەردەوام دەبێت، ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾، هیچ مێینەیەك تۆلدار نابێت و ئاوس نابێت[١]، هەروەها تۆلەکەی دانانێت، هیچ مێینەکە کۆرپەلەی ناچێتە نێو سکەوەو، کۆرپەلەکەی دانانێت، مەگەر بە زانیاریی خوا ئەوە ڕوو دەدات، ئنجا چ مێینەی مرۆڤ بێت کە ئافرەتە، یان مێینەی ئاژەڵان بێت، هی هەموو ئەوانە، کە تۆلدارو ئاوس دەبن و، بەچکە لە سکی خۆیاندا هەڵدەگرن، چونکە هەندێك لە ئاژەڵان لە ڕێی هێلکە دانانەوە، بەچکەیان دەبن و، لە سکی خۆیاندا هەڵیناگرن، بەڵام بەشێکیان لە سکی خۆیاندا کۆرپەلە هەڵدەگرن، ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: هیچ مێینەیەك کۆرپەلەکە هەڵناگرێ لە سکیداو، داینانێ کاتێ کە پێویستە تۆلەکەی دابنێ، مەگەر بە زانیاریی خوا.

﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ﴾، هەروەها تەمەن ناکات هیچ تەمەنداریك و، لە تەمەنیشی کەم نابێتەوە، هەر لە تەمەنی ئەو، یاخود لە

---

(١) تۆلدار بۆ مرۆڤ و، ئاوس بۆ ژیاندارانی دیکە، تۆل: حەمل.

تەمەنی یەکێکی دیکە، ﴿إِلَّا فِي كِتَٰبٍ﴾، مەگەر هەمووی لە نووسینێك دا هەیە، واتە: لە لای خوا تۆمار کراوەو، لە زانیاریی خوادا هەیە، ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾، ئەوەش لە لای خوا ئاسانە، بۆ خوا ئاسانە، کە هەم زانیاریی بە هەموو شتەکان هەبێت، بەوەی کە لە سکی مێینەکان دا هەیەو، بەوەی کە دایدەنێن، هەروەها تەمەنی تەمەنداران و، تەمەنی کەم تەمەنان و، لێ کەمبوونەوەی تەمەنیان، هەمووی لە زانیاریی خوادا پارێزراوە.

دوایی دێتە سەر باسی چاکەو نیعمەتێکی دیکەی خۆی و، دەفەرمووێ: ﴿وَمَا يَسْتَوِي ٱلْبَحْرَانِ﴾، دوو دەریایەکانیش یەکسان نین، ﴿هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ﴾، ئەمەیان ئاوەکەی شیرین و زوڵاڵەو، بە ئاسانیی لە گەروو دەچێتە خوار، ﴿وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾، ئەمەشیان سوێرو تفت و تاڵەو، لە گەروو دەگیرێ و، ئەگەر لە گەرووش بچێتە خوارێ، مرۆڤ لێی تووشی زیان دەبێت، وەك پیرەمێرد دەڵێ: (تەماع وەك ئاوی سوێری دەریایە هەر دەیخۆیتەوەو تەسەللات نایە)، دیارە شتی سوێر تاکو بیخۆی، زیاتر تینووت دەکات، دوای ئەوەی خوا ﷻ سەرنجی بۆ ئەوە ڕاکێشاین، کە ئاوی شیرین و زوڵاڵ و سازگار، کە بە ئاسانیی لە گەروو دەچێتە خوارو، مرۆڤی پێ تێر ئاو دەبێت، یەکسان نیە، لەگەڵ ئاوی سوێرو تاڵ و تفت دا، کە نە لە گەروو چاك دەچێتە خوارو، نە مرۆڤیشی پێ تێر ئاو دەبێت، کە دەگونجێ ئەمە هەر مەبەست پێی مانا ڕواڵەتییەکەی بێت، کە تەماشا بکەن! خوا ﷻ لەو ئاوە سوێرو تاڵە، ئەو ئاوە شیرین و زوڵاڵەتان بۆ بەرهەم دێنێت، دەشگونجێ لە پشت ئەوەوە مەبەست پێی ئەوە بێت، کە ئینسانی بڕوادار وەك ئاوی شیرین و زوڵاڵ و سازگار وایە و، ئینسانی بێبڕواش وەك ئاوی تاڵ و تفت وایە.

ئنجا دوای ئەوە خوای میهرەبان، باسی چەند چاکەو نیعمەتێکی دیکەی خۆی، هەر پەیوەست بە دەریاوە دەکات:

﴿وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا﴾، لە هەر کام لە دەریای ئاوی شیرین و، لە دەریای ئاوی سوێرو تاڵ و تفت، گۆشتێکی تەڕو تازە دەخۆن، خوا ﷻ ماسیی و ژیاندارەکانی ئاوی وا خوڵقاندوون، کە هەم لە ئاوی شیرین دا بتوانن بژین و، هەم لە ئاوی سوێردا، (لَحْمًا)، واتە: گۆشت، (طَرِيًّا)، واتە: تەڕو تازە، ﴿وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا﴾، هەروەها خشڵێکیان لێ دەردێنن، کە دوایی دەیپۆشن و، خۆتانی پێ دەڕازێننەوە، ﴿وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾، کەشتییەکانیش دەبینی لە دەریادا کە قڵیشێنەرن، واتە: بە لووتەکەیان ئاوی دەریا دەقڵیشێنن، تاکو بتوانن بڕۆن، ﴿لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ﴾، تاکو بەهۆی ئەو کەشتییانەوە کە بارو سواریان پێ دەکەن، لە بەخششی خوا ﷻ داوا بکەن، واتە: سەفەرو هاتوچۆو بازرگانیی بکەن و، لە بەخششی خوا داوا بکەن، بەخششی خواش ئەو ماڵ و سامانەیە لە ڕێی کاسبییەوە پەیدا دەبێ، ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، هەروەها هەموو ئەوانەی بۆ ڕەخساندوون، بەڵکو سوپاسگوزاریی بۆ خوا ئەنجام بدەن.

ئنجا دێتە سەر باسی چاکەو نیعمەتێکی دیکەی خۆی، کە نیعمەتی چوارەمە لێرەدا باس کرابێ، دەفەرمووێ: ﴿يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾، شەوگار دەخاتە نێو ڕۆژگارەوەو، ڕۆژگاریش دەخاتە نێو شەوگارەوە، وشەی (إيلاج) بریتیە لەوەی شتێك بخەیە نێو شتێك، بەڵام بە نەرمیی و بە ئەسپایی، بەبێ ئەوەی زۆر هەستی پێ بکرێ، یان دەنگی بێ، کە لێرەدا مەبەست پێی ئەوەیە شەوگار دێتە جێی ڕۆژگار، ڕۆژگار لادەچێ و شەوگار دێتە جێی، دوای ئەوەی خۆرئاوا دەبێ و، وردە وردە شەو بە ئەسپایی دێ، نەك کتوپڕ بێ و، ڕۆژگاریش دەچێتە شوێنی شەوگار، دوای ئەوەی شەوگار لادەچێ و، سپێدەی بەیانیی شەبەق دەدات، ئەویش دیسان هێدیی هێدیی دێ، تەعبیری (يُولِج)، پڕ بە پێستی ئەو حاڵەتەیە، یانی: کتوپڕ دنیا تاریك دانایەت و، کتوپڕ دنیا ڕووناك دانایەت، ئەگەرنا حاڵەتێکی ناخۆش دەبوو بۆ مرۆڤ، بەڵکو بە شێنەیی، شەو جێی ڕۆژێ دەگرێتەوەو، ڕۆژ جێی شەوێ دەگرێتەوەو، بە دوای یەکدا دێن.

ئنجا نیعمەتـی پێنجـەم: ﴿ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾، هەروەهـا خـۆرو مانگیشـی دەسـتەمۆو ملكـەچ و ڕامكـردوون، هـەر كامێكیـان بـۆ ژوانگـەو شـوێنێكی دیارییكـراو، یـان بـۆ كاتێكـی دیارییكـراو دەڕۆن، ئـەو كاتـەی دیارییكـراوە، مەبەسـت پێـی جووڵەیانـە، جووڵـەی خـۆر لـە شـەوو ڕۆژانـدا، یـان جووڵـەی خـۆر، لـە مـاوەی ساڵدا، هەروەهـا جووڵـەی مانگـە لـە شـەوەكاندا، یاخـود جووڵـەی مانـگ، لـە میانـەی مانگێكـدا، یـان لـە میانـەی سـاڵێكدا، یاخـود جووڵـەی خـۆرو مانگـە تاكـو كۆتایـی تەمەنیـان، تاكـو ئـەوكات و شـوێنەی خـۆر دەوەسـتێ و، مانـگ كۆتایـی پـێ دێ، هەموویـان دەگرێتـەوە، چونكـە: ﴿ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾، دەڕوا بـۆ كاتێـك كـە ناوبـراوەو دیارییكـراوە ، ئەمـەش چەمـك و واتایەكـەی فـراوان و گشـتگیرە. ﴿ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ ﴾، ئـا ئەوەتـان كـە باسـكرا، كـە ئـەو نەكـردەوەو سـیفەتەكانی، ئـەو خوایـە پەروەردگارتانـەو خاوەنتانـەو مشـوورخۆرتانە، ﴿ لَهُ ٱلْمُلْكُ ﴾، دەسـەڵات و حوكمڕانیـی هەمـووی هـی ئـەوە، ﴿ وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ ﴾، ئەوانـەش كـە جیا لـەو لێیـان دەپاڕێنەوە، لـە جیاتی ئـەو لێیـان دەپاڕێنەوە، جگـە لـەو لێیـان دەپاڕێنـەوە، ﴿ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴾، هیچیـان بەدەسـت نیـە، تەنانـەت توێژاڵـی تەنكـی سـەر نێوكـە خورماشـیان بەدەسـت نیـە، یـان: ئـەو شـوێنكە بچووكـەی لەسـەر دەنكـە خورمایـە، تەنانـەت ئەوەندەشـیان بەدەسـت نیـە!.

﴿ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ ﴾، ئەگـەر لێیـان بپاڕێنـەوە، پاڕانەوەكەتان نابیسـتن، ﴿ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ ﴾، ئەگــەر گریــمان بشبیســتن، وەڵامتــان نادەنــەوەو بەدەنگتانــەوە نایــەن، كــە دەفەرمــوێ: ئەگــەر لێیــان بپاڕێنــەوەو، پاڕانەوەكانتــان نابیســتن، مەبەسـت پێـی مانـگ و خـۆر و پەیكـەرو دارو بـەردو... هتـدە، چونكـە ئێسـتاش ئەوانـە دەپەرسـترێن، ئەگـەر نـا ئەگـەر كەسـێك مرۆڤێكـی پەرسـتبێ، یـان شـەیتانی پەرسـتبێ، پاڕانەوەكـەی دەبیسـتن، بۆیـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ ﴾، ئەوانەشـیان كـە دەشبیسـتن، گریـمان بشبیسـتن، وەڵامتـان نادەنەوە، ئـەوەی دەتانـەوێ، بۆیـان جێبەجـێ ناكـرێ، واتـە: ئەگـەر كەسـێك بڵـێ: شـیفام بدەن،

یان بژیوم بۆ زۆر بکەن، یان سەرم بخەن، یان هەر داوایەکی دیکە، وەڵام نادەنەوەو بۆشیان جێبەجێ ناکرێ.

﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ﴾، لە ڕۆژی هەڵسانەوەشدا بێبڕوا دەبن بەو هاوبەش دانانەی ئێوە، واتە: بەخەتان لەبەر دادەڕن و، حاشاتان لێ دەکەن و، دەڵێن: هەڵەتان کردوە کە ئێمەتان پەرستوەو، ئێمەتان کردۆتە هاوبەشی خوا.

﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴾، هەروەها هیچ کەسیش وەك شارەزا (مەبەست پێی خوایە) هەواڵت پێ نادات، شارەزای ڕەهاو بێ سنوور، شارەزا بە هەموو شتێك و، بە هەموو کەس، تەنیا خوایە ﷻ، واتە: هیچکەس وەك خوا ﷻ لەو بارەوە هەواڵت پێ نادات.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

ناردنی خوا بۆ بایەكان و وروژاندنی هەڵمی سەر دەریاكان و، سەرەنجام بوونی بە هەورو، لێخوڕینی خوا بۆ هەورەكان بەرەو سەر زەمینێكی وشك و، پێ زیندوو كرانەوەی، هەروەها بەراوردكردنی ئەو زیندوو كرانەوەی زەوی، لەگەڵ زیندوو كرانەوەی مرۆڤەكان لە ڕۆژی دواییداو، پێچوێنرانی:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ﴿٩﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ ﴾، خوا ﷻ ئەو زاتەیە كە بایەكانی ناردوون، وشەی (رِيَاح) وەك خوێندراویشەتەوە: (الرِّيْح)، (أرسل الرِّيْح) واتە: بایەكەی ناردوە، بەڵام (أرسل الرِّيَاح) واتە: بایەكانی ناردوون، كە بشفەرموێ: (الرِيْح) كە ئەلیف و لامی ناساندنی لەسەرە، واتە: جینسی بای ناردوە.

٢)- ﴿ فَتُثِيرُ سَحَابًا ﴾، هەور پەیدا دەكات و، هەور دەورووژێنێ، دیارە كە دەفەرموێ: ﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا ﴾، پێشێ خوا ﷻ باسی خۆی دەكات، دوایی بە شێوەی نادیار باسی بایەكان دەكات، كە چۆن هەور پەیدا دەكەن و بە ڕێژگەی بەردەوام و ئێستا (مضارع) دەیهێنێ، یەكەمیان ڕابردوو (ماضي)یە: ﴿ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ ﴾، هی دووەمیان بۆ (مضارع)ە: ﴿ فَتُثِيرُ سَحَابًا ﴾، كە ئەمە ئاوڕدانەوەیە لە ڕابردووەوە بۆ ئێستا.

٣)- ﴿ فَسُقْنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ ﴾، ئنجا لێمانخوڕی بەرەو سەرزەمنێكی مردوو، ئەمەش دیسان جارێكی دیكە ئاوڕدانەوەیەكی دیكەی تێدایە، كە خوا ﷻ دەیكات بە حاڵەتی

قسەکەر، ﴿ فَسُقْنَٰهُ ﴾، واتە: لێمان خوڕیی بەرەو سەر زەمینێکی مردوو، وشەی (**البَلَدُ: يُذَكَّرُ وَيُؤَنَّثُ، وَالبَلَدُ والبَلْدَةُ تُطْلَقُ عَلَى كُلِّ مَوضِعٍ مِنَ الأَرْضِ عَامِراً كَانَ أَو خَلاَءً**)، وشەی (**بَلَد**)، هەم بە (**مذكَّر**) دێ (**هذا بلد**)، هەم بە (**مؤنث**) دێ، (**هذه بلد**)، وشەی (**بلد**)و (**بَلْدَة**) کە وشەی (**بَلْدَة**) هەر بە (**مؤنث**) ئاماژەی بۆ دێ، ئنجا وشەی (**بلد**) و (**بَلْدَة**) بە هەر شوێنێك لە زەوی دەگوترێ، چ ئاوەدان بێ، چ چۆڵ بێ، ﴿ فَسُقْنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ ﴾، واتە: لێمان خوڕیی بەرەو سەر زەمینێکی مردوو، مەبەست لە سەر زەمینی مردووش، شوێنێکە هیچ ڕووەك و شینایی لێ نەمابێ.

٤)- ﴿ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴾، ئنجا سەر زەمینەکەمان پێ زیندوو کردەوە، دوای مردنی، واتە: دوای وشك بوونی و، نەمانی ڕووەك و شیناورد لەسەری و، ڕووتەن بوونی، جارێکی دیکە ئاوەدانی دەکەینەوەو، پڕ دەبێ لە جۆرەکانی ڕووەك و دارو درەخت و دانەوێڵەو، هەموو ئەوەی کە مرۆڤ بۆ خۆی دەیچێنێ و، خزمەتی دەکات و، پەیدای دەکات، لەسەر ڕووی زەوی.

٥)- ﴿ كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ﴾، واتە: بڵاوبوونەوەو زیندوو بوونەوەو هەڵساندنەوەی ئێوەش، هەر بەو شێوەیە، (**أَي: كَمَثَلِ إِحيَاءِ المَوَاتِ، نَشْرُ الأَحْيَاءِ**)، زیندوو کردنەوەی زەوی مردوو چۆنە، بڵاوکرنەوەی زیندووانیش هەر بەو شێوەیە، لە ڕۆژی دواییدا.

دەگونجێ دوو ئامانج لێرەدا هەبن:

أ- لە ڕووی توانینەوە: واتە: خوا ﷻ وەك چۆن ئەوەی توانیوە، ئەوەش دەتوانێ، وەك چۆن توانی زەوی دێمەکار بەهۆی بارانەوە زیندوو بکاتەوە، بە هۆی ئاوێکەوە کە دایدەبەزێنێ، لە شێوەی باران و بەفرو تەرزەدا، بە هەمان شێوە کە ئەوەی توانی، ئەوەش دەتوانێ: ئێوەش زیندوو بکاتەوە.

ب- لە ڕووی چۆنیەتییەوە: واتە: چۆن ئەو زەوییە قاقڕو وشك و برینگە، زیندوو بۆوە، بەهۆی داباراندنی ئاوەوە بۆ سەری، بە هەمان شێوە، ئێوەش هەر بەو جۆرە زیندوو دەکرێنەوەو، هەڵدەستێنرێنەوە.

با لەو بارەوە ئەو فەرموودەیە ببینین: {عَنْ أَبِي رَزِينٍ الْعُقَيْلِيِّ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى؟ وَمَا آيَةُ ذَلِكَ فِي خَلْقِهِ؟ قَالَ: «أَمَا مَرَرْتَ بِوَادٍ لَكَ مُمْحِلاً، ثُمَّ مَرَرْتَ بِهِ يَهْتَزُّ خَضِرًا؟ قَالَ قُلت: بَلَى. قَالَ: «فَكَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى، وَذَلِكَ آيَتُهُ فِي خَلْقِهِ} (أخرجه أحمد، والطيالسي: ١٨٠٢، وابن أبي شيبة في مُصَنَّفه، وقريب منه في صحيح مسلم عن ابن مسعود).

واتە: ئەبی ڕەزینی عوقەیلیی، دەڵێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ خوا ﷻ چۆن مردووان زیندوو دەکاتەوە؟ نیشانەو بەڵگەی ئەوە لە دروستکراوەکانییدا چییە؟ فەرمووی: ئایا بە لای شیوو دۆڵێك دا نەڕۆیشتوویی {کە خەڵك و خزمەکانت بارگەو بنەیان لێ هەڵداوە؟! ئەوان ئەو کاتە ئاژەڵدار بوون} لە حاڵێکدا ڕووتەن و وشك بووە، دوایی جارێکی دیکە بەلایدا نەڕۆیشتوویی کە سەوز هەڵگەڕاوە؟ دەڵێ گوتم: با {ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ} فەرمووی: هەر بەو شێوەیەش خوا ﷻ مردووان زیندوو دەکاتەوەو، ئەوەش نیشانەو بەڵگەکەیەتی لە نێو دروستکراوەکانیدا.

مەسەلەی دووەم:

سەربەرزیی و پارێزراویی لە زەبوونیی، هەمووی هی خوایەو، هەر کەس عەودالْیەتی با لەلای وی بیخوازێ و، بە هۆی ئیمانی ڕاست و ساغ و کردەوەی باشەوە، کە خوا وەریان دەگرێ، پیلانگێڕانیش لە قیامەتدا، سزای سەختیان هەیەو ڕەنجەڕۆ دەبن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًاۚ إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥۚ وَٱلَّذِينَ يَمْكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۖ وَمَكْرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾، هەر کەسێك عیززەتی دەوێ، عیززەت هەمووی هی خوایە، وشەی عیززەت ئەلیف و لامی لەسەرە:

أ- ئەو عیززەتەی دەوێ کە پێشتر باسکراوە، (ال) بۆ ناساندنی (**عهد**)ە، یانی: ئەو عیززەتەی کە زانراوە.

ب- یاخود (ألْ) بۆ هەمەگیریی (**إستِغرَاق**)ە، واتە: هەر کەسێك هەرچی عیززەت و سەربەرزیی و بالادەستیی و هێزو پێزو پتەوییە، دەیەوێ.

﴿ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾، واتە: با لە لای خوای داوا بکات، چونکە هەرچی عیززەتە، تێکڕای هی خوایە، عیززەت پێشتریش قسەمان لێ کردو، هەندێك ئاوایان لێکداوەتەوە: (**العِـزَّةُ: الـشَّرَفُ وَالحصَانَـةُ مِـنْ أَنْ يُنَـالَ بِسُـوءٍ**)، بریتیە لە شەڕەف و بەرزیی و پارێزراویی، لەوەی هیچ خراپەیەك ڕوو لەو کەسە بکات، یان هیچ تێکشکانێك ڕووی تێ بکات، لە سوورەتی (**النساء**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ ﴾، بەلام لێرەدا دەفەرموێ: ﴿ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾، لەوێ دلْنیای دەکاتەوە، لەبەر ئەوەی

باسی مونافیقانە، بۆیە پێویستی بە تەئکید کردن و جەختکردنەوە بووە، دەفەرموێ: ﴿أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ﴾، ئایا عیززەتیان لێ دەخوازن؟! ﴿فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾﴾، بە دڵنیایی عیززەت هەمووی تێکڕا هی خوایە، لە سوورەتی (یونس)، ئایەتی ژمارە (٦٥)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾، با قسەی وان تۆ دڵتەنگ نەکات، بە دڵنیایی عیززەت تێکڕای هی خوایە ﷻ، پێویستە بزانرێ کە لێرەدا: ﴿وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ﴾، پێویستە بابای قورئان خوێن بوەستێ، ئەگەرنا مانایەکەی هەڵە دەردەچێ، چونکە: ﴿وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾، ئەگەر نەوەستی واتاکەی دەبێتە: با قسەی ئەوان کە دەڵێن: عیززەت هەمووی هی خوایە، تۆ دڵتەنگ نەکات، کە لە ڕاستییدا مەبەست ئەوە نیە! ﴿وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ﴾، یانی: قسەی ئەوان کە باسی شیرکەو باسی کوفرە، یان باسی هەر شتێکە، با تۆ دڵتەنگ نەکات، چونکە: ﴿إِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا﴾.

پێغەمبەر ﷺ لەو بارەوە کە عیززەت هەمووی هی خوایەو، بە بەندایەتیی و فەرمانبەریی بۆ خوا، ئەو عیززەتە دەستەبەر دەبێ، دەفەرموێ: {**ما تَوَاضَعَ لِلَّهِ أَحَدٌ إلاَّ رَفَعَهُ اللَّه**} (**أخرجه مسلم**: ٢٥٨٨، **والترمذي**: ٢٠٢٩).

واتە: هەر کەسێك بۆ خوا خۆی بە کەمبگرێ، خوا بەرزی دەکاتەوە.

ئنجا خوا ﷻ چۆنیەتی وەدەستهێنانی عیززەت و باڵادەستیی و زاڵیی و هێزو پێزمان، پێشان دەدات.

٢)- ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ﴾، وشەی پاك و چاك بەرەو لای وی بەرز دەبێتەوە، دەشگونجێ (**الكَلِم**) کۆی (**كَلِمَة**) بێ، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەگەر کۆ (**جمع**)بێ، دەبێتە مێینەی مەجازیی (**المؤنث المجازي**)، ئەویش هەردووك لای تێدا دروستن، کە ڕاناوی نێر یان مێینەی بۆ بەکاربهێنرێ، بۆیە ڕاناوی نێرینەی بۆ بەکارهێنراوە، ئنجا وشەی پاك و چاك، خوا بەیەکگرتن (**لَا إِلَهَ إلاَّ الله**)ە، یان هەر کام لە وشە پاك و چاکەکانی دیکەن و، بۆ لای خوا بەرز دەبنەوە.

٣)- ﴿وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥ﴾، کردەوەی باشیش بەرزی دەکاتەوە، ئەم ڕستەیە سێ واتای هەن:

١- (**العمل الصالحُ يرفع الكلمَ الطيِّبَ**)، واتە: کردەوەی باش، وشە پاك و چاکەکە بەرز دەکاتەوە بۆ لای خوا.

٢- (**وَالعَمَلُ الصَّالِحُ يَرفَعُ المُسلِم**)، واتە: کردەوەی باش ئینسانی مسوڵمان بەرز دەکاتەوە.

٣- (**وَالعَمَلُ الصَّالِحُ يَرفَعُهُ الله**)، واتە: خوا کردەوەی باش بەرەو لای خۆی بەرز دەکاتەوە، هەموو مانایەکانی تێدا ڕەوان لە ڕووی زمانی عەڕەبییەوە، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست ئەوە بێ، کە کردەوەی باش، وشەی پاك و چاك بەرەوە لای خوا بەرز دەکاتەوەو، بۆی دەبێتە بەرزکەر (**رافعة**).

هەڵبەتە (**صعود**) بریتیە لە ڕۆیشتن بەرەو شوێنێکی بڵند، هەروەکو (**رفع**) یش بریتیە لەوە کە شتێك لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی بڵندتر بگوازیەوە.

٤)- ﴿وَٱلَّذِينَ يَمۡكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ﴾، ئەوانەش کە پیلانە خراپەکان دەگێڕن، سزایەکی سەختیان هەیە، (**يَمكُرُونَ المَكرَاتِ السَّيِّئَات**)، واتە: پیلانە خراپەکان دەگێڕن، یاخود: (**ضُمِّنَ يَمْكُرُونَ، مَعْنَى يَكْسِبُون**)، وشەی (**يَمْكُرُون**)، مانای (**يَكسِبُون**)ی خراوەتە نێو، کەواتە: ﴿وَٱلَّذِينَ يَمۡكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ﴾، یانی: (**يَكسِبُونَ السَّيِّئَات**)، ئەو کاتە: (**السَّيِّئَات**) دەبێتە بەرکار (**مفعول به**)، چونکە (**مَكْر**) (**متعدِّي**) نیەو، (**لازم**)ەو، پێویستیی بەرکار (**مفعول به**) نیە، بەڵام ئەگەر مانای (**يَكسِبُون**)ی خرایە نێو، ئەو کاتە (**تعدِّي**) دەکات و (**السَّيِّئَات**) دەبێتە بەرکار (**مفعول به**)، واتە: پیلانە خراپەکان وە دەست دێنن، پیلانە خراپەکانیش هەموو جۆرەکانی خراپە دەگرێتەوە، وەك دژایەتیی قورئان و، دژایەتیی پێغەمبەر ﷺ و، شیرك بەرانبەر بە خواو، کوفرو، ... هتد.

٥)- ﴿وَمَكۡرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ﴾، هەر پیلانی ئەوانیشە، کە پووچەڵ و بێ بەرهەم دەبێ، وەك چۆن زەوییەك کە هیچی لێ ناڕوێ، پیلانی ئەوانیش هیچی لێ سەوز نابێ،

چونکە وشەی (بوار) لە ئەسڵدا بریتیە لەوە کە بازرگانییەك زەرەر بکات و، خاوەنەکەی لێی بچێتە زەرەرێ و، دەسمایەکەشی بفەوتێ، هەروەها کەل و پەلێك کە دەیەوێ بیفرۆشێ، بۆی نەفرۆشرێ، بەڵام لێرەدا وشەی: (یَبُور) خوازراوەتەوە بۆ کارێکی بێ بەرهەم، پیلانێك کە خاوەنەکەی تێیدا ڕەنج بە خەسار بێ.

وشەی (مَکر)یش بە کورتیی بریتیە لە تەگبیر کردن بۆ ئەوەی زیان بە کەسێك بگەیەنی بە پەنهانیی، بۆ ئەوەی هەست بە خۆی نەکات، کە ئەگەر بە پەنهانیی بێ، هەست بە خۆی ناکات و خافڵگیر دەبێت.

کورتە باسێک
چوار ڕوونکردنەوە لە بارەی ئەم ئایەتەوە

﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ ۚ وَٱلَّذِينَ يَمْكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُو۟لَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ ﴾، هەرچەندە لە حەوت بڕگەدا، ئەم ئایەتەمان شیکردەوە، بەڵام زانایان لە بارەی ئەم ئایەتەوە زۆر قسەیان کردووە، بە پێویستم زانی چوار تیشکێکی دیکەش، بخەمە سەر ئەم ئایەتە موبارەکە:

١- قسەیەکی (ابن العربي) دێنین کە (القرطبي) لە تەفسیرەکەی خۆی دا،[1] لێی خواستۆتەوە، دەڵێ: (قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ:» إِنَّ كَلَامَ الْمَرْءِ بِذِكْرِ اللَّهِ، إِنْ لَمْ يَقْتَرِنْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ، لَمْ يَنْفَعْ، لِأَنَّ مَنْ خَالَفَ قَوْلُهُ فِعْلَهُ، فَهُوَ وَبَالٌ عَلَيْهِ، وَتَحْقِيقُ هَذَا: أَنَّ الْعَمَلَ إِذَا وَقَعَ شَرْطًا فِي قَبُولِ الْقَوْلِ أَوْ مُرْتَبِطًا، فَإِنَّهُ لَا قَبُولَ لَهُ إِلَّا بِهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ شَرْطًا فِيهِ، فَإِنَّ كَلِمَهُ الطَّيِّبَ يُكْتَبُ لَهُ، وَعَمَلَهُ السَّيِّئَ يُكْتَبُ عَلَيْهِ، وَتَقَعُ الْمُوَازَنَةُ بَيْنَهُمَا، ثُمَّ يَحْكُمُ اللَّهُ بِالْفَوْزِ وَالرِّبْحِ وَالْخُسْرَانِ». قُلْتُ: مَا قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ تَحْقِيقٌ، وَالظَّاهِرُ أَنَّ الْعَمَلَ الصَّالِحَ شَرْطٌ فِي قَبُولِ الْقَوْلِ الطَّيِّبِ).

واتە: دەڵێ: (ابن العربي) گوتوویەتی: قسەی مرۆڤ بە یادی خوا {کە دەڵێ: (لا إلـه إلاَّ اللـه)، یان: (سبحان اللـه)، یان هەر وشەیەکی دیکە کە یادی خوا دەکات} ئەگەر کردەوەی باشی لەگەڵدا نەبێ، سوودی نیە، چونکە هەر کەسێك قسەکەی پێچەوانەی کردەوەکەی بێ، لە جیاتی ئەوەی لە قسەکەی بەهرەمەند بێ، لێی زەرەرمەند دەبێ، (مانای وایە درۆیەکی کردوە)، ساغکردنەوەی ئەوەش بەو شێوەیە: کردەوە ئەگەر بە مەرج گیرابێ بۆ وەرگرتنی قسە، یاخود پێیەوە پەیوەست بێ، ئەوە ئەو قسەیە بەبێ ئەو کردەوەیە، وەرناگیرێ، بەڵام ئەگەر

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٤، ص٢٦٥.

کردەوەکە مەرج نەبێ لە قسەکەداو، پێیەوە پەیوەست نەبێ، ئەوە قسە باش و چاکەکەی بۆ دەنووسرێ، بەڵام ئەگەر کردەوەی خراپیشی هەبێ ئەویشی لەسەر دەنووسرێ، دوایی پێك هەڵدەسەنگێنرێن، خواش ﷻ دادوەریی دەکات، لە نێوان سوودو زیان دا.

ئنجا **(القرطبي)** دەڵێ: ئەوەی **(ابن العربي)** گوتوویەتی: ساغکردنەوەیەکی باشە بۆ ئەو بابەتە.

واتە: مەرج نیە هەموو قسەیەك پەکی لەسەر کردەوەی چاك کەوتبێ، ئنجا بەرز بێتەوە، بەڵام ئەگەر کردەوەی چاك بە مەرج گیرابوو لەو قسەیەدا، یاخود پێیەوە پەیوەست بوو، دیارە بەبێ ئەوە وەرناگیرێ، ئەگەر کەسێکیش قسەی چاك و کردەوەی خراپیشی هەبێ، ئەو کاتە دیارە پێك هەڵدەسەنگێنرێن.

٢- **(الطبري)** لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1] لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسەوە (خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ)، لە بارەی ئەو فەرمایشتەی خواوە ﷻ کە دەفەرموێ: ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ﴾، ئەم قسەیە دێنێ، کە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس گوتوویەتی:

(الْكَلَامُ الطَّيِّبُ: ذِكْرُ اللَّهِ، وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ: أَدَاءُ فَرَائِضِهِ؛ فَمَنْ ذَكَرَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ فِي أَدَاءِ فَرَائِضِهِ، حُمِلَ عَلَيْهِ ذِكْرُ اللَّهِ، فَصَعِدَ بِهِ إِلَى اللَّهِ، وَمَنْ ذَكَرَ اللَّهَ، وَلَمْ يُؤَدِّ فَرَائِضَهُ، رَدَّ كَلَامَهُ عَلَى عَمَلِهِ، فَكَانَ أَوْلَى بِهِ).

واتە: وشەی پاك و چاك، بریتیە لە یادی خوا، کردەوەی باشیش جێبەجێکردنی ئەرکەکانە، (ئەو ئەرکانەی خوا پێویستی کردوون)، ئنجا هەر کەسێك خوای پاك یاد بکات، لە کاتی جێبەجێکردنی ئەرکەکانیدا، (واتە: ئەرکەکان جێبەجێ بکات و خوای لە یاد بێ)، ئەوە یادی خوا کردنەکە، دەخرێتە سەر کردەوە چاکەکەو، بەرەو لای خوا بەرزی دەکاتەوە، بەڵام هەر کەسێك یادی خوا بکات و ئەرکەکانی

---

(١) بەژمارە: ٢٨٩٧٢.

کـە خـوا واجبـی کـردوون، جێبەجێیـان نـەکات، ئـەوە قسـەکەی دەگێڕدرێتـەوە بـۆ لای کردەوەکـەی، (فَكَانَ أَوْلَى بِهِ)، ئـەو کـردەوە خراپـە شایسـتەترە بـەو قسـە چاکـە.

یـانی: ئـەو قسـە چاکـە بـۆ لای خـوا بـەرز نـا بێتـەوە، کـە کـردەوەی باشـی لەگەڵـدا نیە .

ئـەم قسـەیەی عەبدوڵـڵای کـوڕی عەبـبـاس زۆر وردو بەجێیـە، ئـەو مانایـەش زیاتـر بەهێـز دەکات کـە گوتمـان، کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ﴾، واتـە: کـردەوەی بـاش، ئـەو وشـە چـاك و پاکانـە بـەرەو لای خـوا بـەرز دەکاتـەوە.

٣- ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ﴾، ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە وشەی پاك و چاك بۆ خۆی بەرەو لای خوا هەڵدەکشێ و، بەرزدەبێتەوە، بەڵام: کردەوەی باش بەرزی دەکاتەوە، ئنجا وێڕای ئەوە کە دەگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ، کردەوەی باش وشەی پاك و چاك بەرەو لای خوا بەرز دەکاتەوە، دەشگونجێ مەبەست ئەوە بێ، کە وشەی پاك و چاك بۆ خۆی بۆ لای خوا هەڵدەکشێ، بەڵام کردەوەی چاك خوا بۆ لای خۆی بەرزی دەکاتەوە، ئەو واتایەش دەگەیەنێ بەپێی ڕێزمانی عەرەبیی، بەڵام جاری وا هەیە بەپێی ڕێزمانی عەرەبیی واتایەك وەردەگیرێ لە ڕستەیەك، بەڵام دەبێ تەماشای سیاقەکە بکەی: ئایا ئەو واتایە کە لە ڕووی ڕێزمانییەوە دەگونجێ، لە ڕووی قوڕئانیشەوە، ئەوە مەبەستە، یاخود واتایەکی دیکە مەبەستە؟ دەبێ وردەکاریی لەوەدا بکرێ، مەرج نیە هەرچی لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە گونجا، لەگەڵ ئایەتێکدا، قوڕئان ئەوەی مەبەست بووبێ، کە بە داخەوە هەندێك لە توێژەرەوانی قوڕئان، جاری وا هەیە ئایەتێك شەش واتایان هەڵدەگرێ، یان چوار پێنج واتایان هەڵدەگرێ، لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە، هەموو واتایەکان دێنن، بەڵام سەرنج نادەن، ئایا کام لەم واتایانە لەگەڵ ڕووحی قوڕئان و، لەگەڵ سیاقەکەداو، لەگەڵ ئەو تەوەرەی کە ئایەتەکانی لە بارەوە هاتوون، کامیان گونجاوە؟! بەڵکو دەڵێن: ئاخر لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە ئەو واتایەش دەگونجێ و، واتایەکانی دیکەش دەگونجێن! بۆیە زۆرجار ئەو کەسەی بیەوێ

حاڵیی بێ لە ئایەتەکە، ئایا خوا ﷻ مەبەستی پێ چی بووە؟ شتەکەی لێ بڵاوو ئاڵۆز دەبێ.

٤- بەراوردی نێوان خوازیارانی عیززەتی لای خوا ﷻ و، خوازیارانی عیززەت لەلای جگە لە خوا، خوا ﷻ بە نسبەت ئەوانەوە کە عیززەت لە لای خوا داوا دەکەن، دەفەرموێ: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلۡعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾، واتە: هەر کەسێك عیززەتی دەوێ، ئەوە عیززەت هەمووی لە لای خوایە، واتە: با لە لای خوا ﷻ بیخوازێ، ئنجا لە بارەی ڕێی وەدەست هێنانی عیززەتەوە، خوا ﷻ یەکسەر دوا بە دوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿ إِلَيۡهِ يَصۡعَدُ ٱلۡكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ ﴾، یانی: لە ڕێی وشەی پاك و چاکەوە، عیززەت وەدەست دێ، کە دەگونجێ بگوترێ: وشەی پاك و چاك واتە: بوونناسیی ڕێك و ڕاست و، ئیمانێکی پتەوو مەحکەم، ئەوە بۆ لای خوا بەرز دەبێتەوەو، خوا ﷻ ئەوە وەردەگرێ، ئنجا: ﴿ وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥ ﴾، ئیمانی پتەوو مەحکەم و، عەقیدەی ڕاست و ساغ، پێویستی بە کردەوەی باش هەیە، بۆ ئەوەی بۆ لای خوا بەرزی بکاتەوە، دەبێ مۆری کردەوەی پێوە بێت.

ئەمە بە نسبەت ئەوانەوە، کە عیززەت لە لای خوا ﷻ دەخوازن، دەبێ لە ڕێی بیرو بڕوای ڕێك و ڕاست و دروست و، کردەوەی باش و پەسندەوە، عیززەتی لای خوا وەدەست بێنن، ئەو عیززەتەی کە تەنیا لە لای خوایەو، تەنیا لەلایەن خواوە دەبەخشرێ.

ئنجا با تەماشای ئەوانە بکەین کە عیززەت لە لای غەیری خوا دەخوازن، با تەماشای شوێنکەوتووانی فیرعەون بکەین، هەروەك لە سووڕەتی **(الشعراء)** دا، جادووگەرەکان بەرلەوەی ئیمان بێنن، چییان گوت: ﴿ وَقَالُواْ بِعِزَّةِ فِرۡعَوۡنَ إِنَّا لَنَحۡنُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾، گوتیان بە دڵنیاییی ئێمە بە هۆی عیززەتی فیرعەونەوە زاڵ بووین، یاخود واتە: سوێند بە عیززەتی فیرعەون، ئێمە زاڵبووین، ئەوان بە عیززەتی فیرعەونیان خوریی و، خوای پەروەردگاریش یەکسەر دوا بە دوای ئەوەی باسی ڕێگای وەدەست هێنانی عیززەتی لای خوا دەکات، کە بریتیە لە وشەی

پـاك و چـاك و، كـردەوەی چـاك و پەسـند، یەكسـەر دەفەرمـوێ: ﴿وَٱلَّذِينَ يَمۡكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَمَكۡرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ١٠﴾، ئەوانـەی پیلانـە خراپـەكان دەگێـڕن، سـزای سـەختیان هەیـەو، پیلانـی ئـەوان ڕەنـج بـە خەسـارەو بەتاڵـەو بـۆش و پووچـە، كەواتـە: ئەوانـەی كـە عیـززەت لـەلای غەیـری خـوا دەخـوازن، لـە ڕێـی پیلانگێڕییـەوەو، لـە ڕێـی فیرعـەون پەرسـتییەوە، لـە ڕێـی كۆیلایەتیـی كـردن بـۆ حوكمڕانـە خۆسـەپێن و بـە زەبـرو زۆرەكانـەوە، لـەو ڕێیـەوە دەیانـەوێ عیـززەت وەدەسـت بهێنـن، بێمـرادو ڕەنـج بەخەسـارن، هـەر بۆیـە خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (النسـاء)دا، دەفەرمـوێ: ﴿بَشِّرِ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمًا ١٣٨ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ ٱلۡكَٰفِرِينَ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۚ أَيَبۡتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلۡعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلۡعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعٗا ١٣٩﴾، واتـە: مـوژدە بـدە بـە مونافیقـەكان، كـە ئازارێكـی بـە ئێشـیان هەیـە، ئەوانـەی بێبڕوایـان لـە جیاتـی بـڕواداران بـە دۆسـت و پشـتیوانی خۆیـان دەگـرن، ئایـا عیززەتیـان لـەلا دەخـوازن؟! بـە دڵنیایـی عیـززەت تێكـڕای هـی خوایـە، واتـە: عیـززەت لـەلای غەیـری خـوا نیـە.

كـە بەداخـەوە لـەم ڕۆژگـارەی ئێسـتاماندا، خەڵكێكـی زۆر كـە لەسـەر ئیسـلام حیسـابەو، بـە ڕواڵـەت مسـوڵمانن، ئەمەیـان بەسـەردا دەچەسـپێ، كـە چاویـان لەوەیـە بەهـۆی حیزبێكـی كافـرەوەو، بەهـۆی ڕژێمێكـی سـتەمكارو لادەرەوە، یـان بەهـۆی زلهێزانێكـی خـوا نەنـاس و نامسـوڵمان و، بەڵكـو دژ بـە ئیسـلامەوە، عیـززەت و باڵادەسـتییان بـۆ پەیدابـێ، زۆر دەوڵەتۆكـەی مسـوڵمانانیش دەبینیـن، لـە دەوڵەتانـی عەرەبیـی و، لـە دەوڵەتانـی غەیـرە عەرەبیـی، كـە تامـەزرۆو عـەوداڵ و چاوەڕێـی مەرحەبایەكـی زلهێزانیـی، وەك ڕووسـیاو ئەمریـكاو چیـن و وڵاتانـی دیكـەی ڕۆژهـەڵات و ڕۆژئـاوان، لـە جیاتـی ئـەوەی عیـززەت و باڵادەسـتیی و سـەربەرزیی دنیـاو دواڕۆژ، بـە هـۆی پابەندیـی بـە شـەریعەتەوەو، بـە هـۆی وشـەی پـاك و چـاك و ئیمـان و عەقیـدەی ڕاسـت و دروسـت، بـە هـۆی كـردەوەی بـاش و، پابەندیـی بـاش بـە شـەریعەتەوە بخـوازن، دەیانـەوێ بـە هـۆی كەیـن و بەیـن لەگـەڵ زلهێـزان

دا، لەسەر ئاستی دنیا، یاخود کەین و بەین لەگەڵ ئەو حیزب و ڕژێمانەدا، کە حوکم بە شەریعەت ناکەن، بەڵکو دژی شەریعەتی خوان، دەیانەوێ بە هۆی ئەوەوە، پارە نانێکیان دەست بکەوێ و، مەرجەبایەکیان لێ بکرێ، ڕێزو حورمەتێکیان دەستبکەوێ، کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَمَكْرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ١٠﴾، واتە: پیلانی ئەوانە پووچ و بۆشە، ئەگەر لە دنیاشدا بۆیان دەرنەکەوێ، لە دوارۆژدا بۆیان دەردەکەوێ، هەرچەندە لە دنیاشدا زۆرجار دیتوومانە، چۆن ئەو ڕژێمانەی پشت بەزلهێزەکان دەبەستن، یان ئەو کەسانەی پشت دەبەستن بە حیزبێکی عەلمانیی و لارێ و دژ بە ئیسلام، یان ڕژێمێکی خۆسەپێن، دەبینن چۆن دوای ئەوەی ئەو ڕژێمە یان ئەو حیزبە گلۆڵەی دەکەوێتە لێژیی، چۆن ئەوانیش دەکەونە گۆڕێ و، ئارەقەی شەرمەزاریی و خەجاڵەتییان لێ دەچۆڕێ!

مەسەلەی سێیەم:

دروستکردنی خوا ﷻ بۆ مرۆڤان لە خاك و، دوایی لە تۆ و گێڕانیان بە جووت و، زانیاریی هەبوونی خوا بە هەر کۆرپەلەیەك کە هەر مێینەیەك لە سکیدا هەڵیدەگرێ و دایدەنێ و، هەر کەسێك چەند لە تەمەنی زیاد دەکات، یاخود کەم دەکات، بۆ خوا ﷻ هەمووی زانراوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٖ ثُمَّ جَعَلَكُمۡ أَزۡوَٰجٗاۚ وَمَا تَحۡمِلُ مِنۡ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلۡمِهِۦۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٖ وَلَا يُنقَصُ مِنۡ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِي كِتَٰبٍۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ ١١ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ﴾، هەروەها خوا ئێوەی لە گڵ هێناوەتە دی.

ئەمە دوو واتای هەن:

أ- دەگونجێ مەبەست پێی ئادەم ﷺ و حەووای هاوسەری، بێ واتە: دایك و بابی مرۆڤایەتیی، کە ڕاستەوخۆ لە گڵ دروستکراون.

ب- دەشگونجێ مەبەست پێی ئەو کەرەستە خاوە بێ، کە دوایی دەبێتە تۆو (**نُطفة**)، کە لە خوێن دروست دەبێت و، خوێنیش لە خۆراکی هەرسکراوو، ئەویش بریتیە لە هەموو ئەو شتانەی لە زەوی پەیدا دەبن، کە بریتین لە: ئاو و ڕووەك و دانەوێڵەو میوەو گۆشتی ئاژەڵ و پەلەوەرو ... هتد، هەرچی هەیە دەگەڕێتەوە بۆ زەوی.

٢)- ﴿ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٖ ﴾، دوایی خوا ﷻ ئێوەی لە تۆو (**نُطفة**) هێناوەتە دی، واتە: بەردەوامیی وەچەی ئێوە لە ڕێی تۆو (**نطفة**)وەیە، (**نطفة**)ش بە تۆو (**مني**)ی پیاوو ئافرەت دەگوترێ، دوای ئەوەی یەکدەگرن، کە لەنێو هەر دڵۆپەیەك لە ئاوی پیاودا، ملیۆنان زیندەوەری بچووك هەن، پێیان دەگوترێ: (**الحَيوانُ المَنَوي**) کورتەکەی: (**حیمن**) ژیانداری تۆوی، هەروەها لە نێو

ئاوی ئافرەتیشدا هێلکۆڵە هەیە (بُوَیْضَة) کە ئەویش زیندەوەرێکی بچووکە، ئنجا یەکێك لە زیندەوەرە بچووکەکانی نێو ئاوی پیاو، لەگەڵ ئەو زیندەوەرە بچووکەی نێو ئاوی ئافرەت دا، کە هێلکۆڵەی پێ دەگوترێ، یەکدەگرن تۆو (نُطفة) پێك دێنن.

ئێمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (المؤمنون)دا، بە درێژیی باسی چۆنیەتی دروستکردنی مرۆڤمان کرد لەلایەن خوای پەروەردگارەوە، چ ئادەم ﵇، چ وەچەکەی و، باسی حەوت قۆناغەکانی: خوڵاسەی قوڕ (سلالة من طين)و (نُطْفَة)و، (عَلَقَة)و، (مُضْغَة)و، ئێسقان و، گۆشت و، ڕووح بە بەرداکرانمان کرد.

٣)- ﴿ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا﴾، دوایی گێڕامانن بە جووت، (ثُمَّ: لِلتَّرتِيب الرُّتْبِي)، (ثُمَّ) بۆ ڕیزبەندیی پلەییە، لەو ڕووەوە کە مرۆڤەکان بوونە جووت، بۆیان گرنگترە لەوەی کاتێك لە (نُطْفَة) دروست بوون، کە لە ڕاستییدا بەبێ جووتیەتیی (نُطْفَة)ش نەدەبوو بە مرۆڤ، چونکە (نُطْفَة) لە ئاوی هەردووکیان (باب و دایك) پێك دێ، ئەگەرنا (نُطْفَة)ش دروست نەدەبوو، بۆیە دەفەرموێ: دوایی ئێوەی گێڕا بە جووت.

٤)- ﴿وَمَا تَحۡمِلُ مِنۡ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلۡمِهِۦ﴾، هیچ مێینەیەك تۆلدار نابێ و تۆلەکەی دانانێ، مەگەر بەزانیاریی وی.

ئنجا ﴿أُنثَىٰ﴾، ئەگەر مێینەی مرۆڤە، کە ئافرەتە، تۆلدار دەبێ و، ئەگەر مێینەی ژیاندارانی دیکەیە، ئاوس دەبێ، چ هی ئاژەڵان وەك هەر چوار جۆرەکە: حوشترو ڕەشە وڵاخ و مەڕو بزن، یاخود هی دڕندەکان، یان هی ئاژەڵانی دیکە، وەك: فیل و هەموو ئاژەڵەکانی دیکە، هەموو ئەوانەی ئاوس دەبن و بەچکە هەڵدەگرن، خوا ﷻ دەزانێ کە هەموو مێینەکان چ بەچکەیەکیان هەڵگرتووە، هەروەها کە بەچکەکەش دادەنێن، هەمووی بە زانیاریی خوایە. هیچ مێینەیەك هیچ بەچکەیەك لە سکیدا هەڵناگرێ و، داینانێ، مەگەر بە زانیاریی خوا، لێرەدا (إلاَّ بِعِلْمِهِ: الإِسْتِثْنَاءُ مُفَرَّغٌ مِنْ عُمُومِ الأَحْوَالِ، يَعْنِي: لاَ تَضَعُ فِي حَالٍ مِنَ الأَحْوَالِ إلاَّ بِعِلْمِهِ)، هەڵاواردن خاڵیی کراوەتەوە لەسەرجەم حاڵەکان، واتە: ئەو مێینە لە هیچ حاڵێکدا ئەو بەچکەیە هەڵناگرێ و، دایناتێ، مەگەر بە زانیاریی خوا.

٥)- ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ﴾، هەروەها هیچ تەمەندارێك تەمەن ناكات، (**عَمَّرَهُ أَي: جَعَلَهُ بَاقِياً مُدَّةً زَائِدَةً عَلَى المُدَّةِ المُتَعَارَفَةِ فِي أَعْمَارِ الأَجْيَالِ**)، (**عَمَّرَهُ**) تەمەنی پێداو وای لێكرد بمێنێتەوە، زیاد لەو ماوەیەی كە باوە لە تەمەنی (وەچەكان).

كە دەفەرموێ: ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ﴾، لە ئەسڵدا ئاوایە: (**وَمَا يُعَمَّرُ مُعَمَّرٌ**)، بەڵام ئەو (**مِن**)ە، بۆ تۆخكردنەوەو، بەهێزكردنی واتایەكەیەتی، یانی: هەر تەمەنداركراوێك بەبێ هەڵاواردن. (**التَّعْمِيرُ: جَعْلَ الإِنْسَانِ عَامِراً أَي: بَاقِياً فِي الحَيَاةِ، إِذِ العُمُرُ مُدَّةُ الحَيَاةِ**)، (**تَعْمِير**): بریتیە لەوە كە مرۆڤ تەمەندار بكرێ، چونكە (**عُمر**) بریتیە لە ماوەی ژیان.

٦)- ﴿وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ﴾، هەروەها لە تەمەنی كەم ناكرێتەوە، یانی: هیچ كەسێك تەمەنی بۆ زیاد ناكرێ و، تەمەندار ناكرێ و، هیچ كەسێكی دیكەش لە بەرانبەردا تەمەنی كەم ناكرێتەوە.

كە دەفەرموێ: ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ﴾، ناگونجێ كەسێك تەمەنداریش بێ و، لە تەمەنیشی كەم بكرێتەوە[1]، كەواتە: یانی: هیچ كەسێك تەمەندار ناكرێ و، هیچ كەسێكی دیكەش لە بەرانبەریدا لە تەمەنی كەم ناكرێتەوە، مەگەر ئەوە هەمووی لە نووسراوێك دا هەیەو ئەوەش لە لای خوا ئاسانە.

كە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ﴾، وەك ئەوەیە بگوترێ: (**عِنْدِي دِرْهَمٌ وَنِصْفُهُ**)، واتە: درەمێكم لایەو نیوەكەیشی، دیارە نیوەكە هی خودی ئەو درەمە نیە، لێرەشدا: ﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ﴾، واتە: هیچ تەمەندارێك تەمەندار ناكرێ، ﴿وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ﴾، لە تەمەنی تەمەندارێكی دیكەش كەم ناكرێتەوە، وەك: (**عِنْدِي دِرهَمٌ**) واتە: درەمێكم لە لایە، (**وَنِصْفُهُ**) نیوەی درەمێكی دیكەش، نەك نیوەی خودی ئەو درەمە كە بەتەواویی لەلایەتی.

---

(١) بەڵام ئەگەر بە دوو ئیعتیباری جیاو لە دوو ڕووەوە بێ، دەگونجێ: لە ڕوویەكەوە تەمەنداركراوەو لە ڕوویەكی دیكەشەوە لە تەمەنی كەم كراوەتەوە و (عومر كورت) كراوە!

٧)- ﴿إِلَّا فِي كِتَٰبٍ﴾، مەگەر لە نووسراوێكدا هەیە، كە كینایەیە لە زانیاریی خوا ﷻ، كە هیچ شتێكی لێ پەنهان نابێ، وەك چۆن شتێك كە بنووسرێ، دوایی كەم و زیادیی تێدا ناكرێ، زانیاریی خواش كەم و زیادیی تێدا ناكرێ، شتەكان وەك خۆیان دەزانێ.

٨)- ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ﴾، بە دڵنیایی ئەوە لە لای خوا ﷻ ئاسانە.

پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتێكدا دەفەرمووێ: {**مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ**} (**أخرجه البخاري: ٥٦٤٠**)، واتە: هەر كەسێك دەیەوێ بژیوی بۆ فراوان بكرێ و، تەمەنی بۆ دوابخرێ، با پەیوەندیی خزمایەتیی بگەیەنێ.

ڕەنگە یەكێك بڵێ: باشە مادام خوا ﷻ تەمەنەكەی دیاریی كردوە، چۆن دوایی زیاد دەكرێ بەهۆی چاكە لەگەڵ خزماندا؟!

وەڵامەكەی ئاوایە: خوا ﷻ لە ئەزەلدا تەمەنی ئەو مرۆڤەی دیارییكردووەو بەهۆی ئەوەوە كە پەیوەندیی خزمایەتیی دەگەیەنێ، هەر لە ئەزەلدا ئەندازەیەك تەمەنی بۆ زیاد كردوە، یان لەبەرئەوەی فلان كارە چاكە دەكات، ئەندازەیەك تەمەنی بۆ زیاد كردوە، واتە: زیاد كردنەكە هەر لە ئەزەلدا زانراوە، بە هۆی ئەو هۆكارەوە كە ئەو مرۆڤە پەنای پێ دەبات و دەستەبەری دەكات.

پێشتریش ئاماژەمان پێدا كە ئێمە لە سەرەتای سوورەتی (**الأعراف**)دا، لە كاتی تەفسیر كردنی ئایەتەكانی: (١٠ - ٢٥)دا، باسێكی تێرو تەسەلمان لە بارەی دروستكرانی ئادەمەوە ﷺ كردوە، لەوێ باسمان كرد، كە لە ئایەتەكانی قورئاندا، بۆ دروستكردنی ئادەم ﷺ باسی پێنج قۆناغان كراوە، كە بریتین لە: (١- **تُرَاب**، ٢-**طِين**، ٣-**حَمَإٍ مَسْنُون**، ٤-**صَلْصَال**، ٥-**صَلْصَالٍ كَالفَخَّار**)، كە ئەوانە هەموویان ئەو قۆناغانەن، ئەو كەرەستەیەی جەستەی ئادەمیان ﷺ لێ دروستكراوە، ئەو قۆناغانەی بڕیون، نەك ئایەتەكان تێك بگیرێن، ئەگەر كەسێكی سەركێڵ و سادە تەماشا بكات، دەڵێ: ئەوە چییە! خوا ﷻ لە شوێنێك دەفەرمووێ: لە قوڕێ

دروستمان کردووە، لە شوێنێك دەفەرموێ: لە گڵ و، لە شوێنێك دەفەرموێ: ﴿مِّنۡ حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ ٢٦﴾، لە قوڕێکی ڕەشهەڵگەڕاوی بۆگەن و، لە شوێنێك دەفەرموێ: ﴿صَلۡصَٰلٖ﴾، قوڕێکی وشك هەڵگەڕاو، کە ئەگەر پەنجەی لێ بدەی، دەنگی بێ و، لە شوێنێك دەفەرموێ: ﴿صَلۡصَٰلٖ كَٱلۡفَخَّارِ﴾، واتە: قوڕێکی ڕەق هەڵگەڕاوی وەك خەزەف؟! بەڵام بێگومان ئەوانە هەموویان قۆناغەکانی دروستبوونی جەستەی ئادەمن.

هەروەها ئێمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (المؤمنون)، لە ئایەتەکانی: (١٣ - ١٤)دا، باسێکی تێرو تەسەلمان لە بارەی دروستکرانی مرۆڤەوە کردووە، چ ئادەم و حەوا (عليهما السلام)، چ وەچەکەیان، بۆیە لێرە هەروا بەو ئاماژە کورتە لێی دەگەڕێین.

مەسەلەی چوارەم و كۆتایی:

خستنە ڕووی ژمارەیەكی دیكە لە چاكەو نیعمەتەكانی خوا ﷻ لە ژیانی مرۆڤدا، كە هاو كات بەڵگەو نیشانەی پەروەردگاریتیشینی، وەك هەردوو دەریای شیرین و سوێرو، بەهرەمەند بوون لە گۆشتی تەڕو تازەی نێو ئاوی شیرین و سوێر، هەروەها لەو خشڵەی كە لە نێویاندا هەیەو، هاموشۆی كەشتییان، هەروەها خستنە نێو یەكدیی شەو و ڕۆژان بە شێنەیی و، ڕامكرانی خۆرو مانگان و، هیچ لە دەست نەهاتوویی پەرستراوە ساختەكان لە دنیاو قیامەتدا، بۆ ئەو كەسانەی پەرستوویانن:

خوا ﷻ دەفەرمویْ: ﴿وَمَا يَسْتَوِي ٱلْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۚ وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە بیست بڕگەدا:

١)- ﴿وَمَا يَسْتَوِي ٱلْبَحْرَانِ﴾، دوو دەریایەكان یەكسان نین، وشەی (**بَحر**) (**إسمٌ لِلْمَاءِ الكَثِيرِ القَارِّ فِي سَعَةٍ، فَالفُرَاتُ والدِّجْلَةُ بَحرَانِ عَذْبَانِ، وَبَحْرُ خليج العَجَم مِلحٌ**)، (**بحر**) ناوە بۆ ئاوێكی زۆر كە لە شوێنێكی فراواندا نیشتەجێیە، بە هەر كام لە فوڕات و دیجلە دەگوترێ (**بحر**)، {هەروەها لە قوڕئاندا (**بحر**) بۆ نیل بەكارهاتوە} ئنجا فوڕات و دیجلە دوو دەریای شیرینن، بەڵام ئاوی كەنداوی عەجەم، ئاوێكی سوێرە.

دوای ئـەوەی خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: دوو دەریـاكان یەكسـان نیـن، ئنجـا وردی دەكاتـەوەو دەفەرمـوێ:

٢)- ﴿هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ﴾، ئەمەیان شیرین و سازگارەو بە ئاسانیی لە گەرووێ دەچێتە خوار، واتە: چووە خوارە لە گەروو، بە ئاسانیی، دەگوترێ: (**سَاغَ الشَّرَابُ فِي الحَلْقِ، أَيْ: سَهُلَ انحِدَارُهُ**)، واتە: بە ئاسانیی لە گەروو چووە خوار.

(**عَـذْبٌ**) بـە مانـای شـیرین دێ، شـیرینییەك كـە پەسـند بـێ، (**فُـرَات**) بـە مانـای سـازگار دێ، (**سَـائِغ**) بـە مانـای چـووە خـوار لـە گـەروو دێ، ئەمـە جۆرێـك لـە دەریـا.

٣)- ﴿وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾، ئەمەشیان سوێری تاڵە، (**أُجَاج: الشَّدِيدُ المُلُوحَة**)، زۆر سوێر، دەشگونجێ بڵێی: تاڵ و تفت، ئنجا وشەی: (**مِلْح**) بە شتێك دەگوترێ كە لە زاتی خۆیدا سوێر بێت، ﴿وَهَٰذَا مِلْحٌ﴾، ئەمە سوێرە وەك خودی خوێ، بەڵام (**مَالِح**) ئەوەیە كە لە ئەسڵدا سوێر نەبێ و، سوێر كرابێ و خوێی تێكرابێ.

دوای ئـەوەی خـوا ﷻ هـەردوو دەریایەكـە بـاس دەكات: ئەویـان سـازگارو شـیرین و چـووە خـوار لـە گەروویـە بـە ئاسـانیی و، ئەویشـیان تـاڵ وتفـت، ئنجـا دەفەرمـوێ:

٤)- ﴿وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا﴾، لە هەركامێكیان گۆشتی تەڕو تازەش دەخۆن، (**طَرِيٌّ أَي: طَازِج**)، واتە: تەڕو تازە.

ئەمـە ئاماژەیـە بـەوە كـە دەبـێ بـەو جـۆرە لـە گۆشـتی دەریـا بەهـرە وەربگیـرێ، بـە تـەڕو تازەیـی بخـورێ، كـۆن نەبـێ و نەمێنێتـەوە، چونكـە ئـەو كاتـە گۆڕانـی بەسـەردا دێ.

٥)- ﴿وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا﴾، خشڵێكیشی لێ دەردێنن، كە دەیپۆشن، واتە: خۆتانی پێ دەڕازێننەوە، (**حِلْيَة**) وەك پێشتر گوتمان بە: (**حُلِيٍّ**) كۆدەكرێتەوە، وەك (**ثَدي**) بە (**ثُدِيٍّ**) كۆدەكرێتەوە، خشڵ: خشڵەكان، مەمك: مەمكەكان.

٦)- ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾، کەشتییەکانیش دەبینی لە دەریادا قڵیشێنەرن، (**مَاخِرَةً أَي: شَاقَّةً لِمَاءِ البَحْرِ بِجُؤْجُؤِهَا**)، واتە: بە نووکەکەیان قڵیشێنەرن بۆ ئاوی دەریا، نووکی کەشتییەکان تیژ دروست دەکرێ، بۆ ئەوەی ئاوەکە شەق بکات و بیقڵیشێنێ.

٧)- ﴿لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ﴾، تاکو {بە هۆی سواریی ئەو کەشتییانەوە} لە بەخششی خوا داوا بکەن، واتە: ئامانج لە دەستەمۆ کرانی دەریاو، کە دەریا وا هەڵخراوە کەشتیی و بەلەمەکان تێیدا بێن و بچن و، ئاوەکەش وابێ کەشتیی بتوانێ بیقڵیشێنێ و شەقی بکات، ئامانج ئەوەیە کە لە بەخششی خوا داوا بکەن و، بتوانن هاموشۆی تێدا بکەن، بۆ پەیدا کردنی بژیوێك کە خوا ﷻ ناوی لێ ناوە: بەخششی خوا.

٨)- ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، {ئەوەش ئامانجی هەرە بەرزەو خوا ﷻ ئەو هەموو نیعمەتانەی بۆ ڕەخساندوون} بەڵکو سوپاسگوزاریی بکەن (بۆ خوا ﷻ).

بەراوردێک لە نێوان ئایەتی ژمارە (١٢)ی سوورەتی (فاطر) و، ئایەتی ژمارە (١٤)ی سوورەتی (النحل)دا

با سەرنج بدەینە جیاوازییەکانیان، دواییش حیکمەت و نهێنیی جیاوازییەکان:

لە سوورەتی (**النحل**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى سَخَّرَ ٱلْبَحْرَ لِتَأْكُلُواْ مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُواْ مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى ٱلْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُواْ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ١٤﴾، واتە: ئەو (خوا) ئەو کەسەیە کە دەریای بۆ دەستەمۆ کردوون، تاکو گۆشتی تەڕو تازەی لێ بخۆن و، خشڵێکی لێ دەربێنن کە دەیپۆشن، هەروەها کەشتییەکان دەبینی قڵیشێنەرن لە ئاوی دەریادا، بۆ ئەوەی لە بەخششی خوا داوا بکەن و سوپاسگوزاریی بکەن.

با بزانین جیاوازییەکانی نێوان ئەم دوو ئایەتە، چین؟

أ- لە سوورەتی (**فاطر**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا﴾، بەڵام لە سوورەتی (**النحل**)دا دەفەرموێ: ﴿لِتَأْكُلُواْ مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا﴾.

ب- لە سوورەتی (**النحل**)دا دەفەرموێ: ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ﴾، بەڵام لە سوورەتی (**فاطر**)دا دەفەرموێ: ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾.

ج- لە سوورەتی (**النحل**)دا دەفەرموێ: ﴿وَلِتَبْتَغُواْ مِن فَضْلِهِۦ﴾، بەڵام لە سوورەتی (**فاطر**)دا دەفەرموێ: ﴿لِتَبْتَغُواْ مِن فَضْلِهِۦ﴾.

د- هەروەها بڕگەی: ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾یش هەروەك خۆیەتی.

حیکمەت و نهێنیی جیاوازییەکەش ئەوەیە، کە ئەوەی لە سوورەتی (النحل)دا بە ئامانج گیراوە، بیرخستنەوەی چاکەکانی خوایە ﷻ، کە سوورەتی (النحل)

پانتاییەکی زۆری بریتیە لە خستنە ڕووی چاکەکانی خواو، نیعمەتەکانی خوا لە ژیانی مرۆڤدا، بەڵام لە سوورەتی (**فاطر**)دا ئەوەی بە ئامانج گیراوە، بریتیە لە: بەڵگە هێنانەوە لەسەر بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگارێتیی و خاوەندارێتیی خوا ﷻ، بە هۆی دروستکراوەکانیەوە.

١)- ئنجا کە لە سوورەتی (**النحل**)دا، خوا ﷻ دەفەرمویٚ: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى سَخَّرَ ٱلْبَحْرَ ﴾، خوا ﷻ ئەو کەسەیە کە دەریای بۆ دەستەمۆ کردوون، ئەوە چاکەو نیعمەتی خوایە، چونکە ئەوەی بە ئامانج گیراوە لە سوورەتی (**النحل**)دا خستنە ڕووی چاکەو نیعمەتەکانی خوایە.

بەڵام کە لە سوورەتی (**فاطر**)دا دەفەرمویٚ: ﴿وَمَا يَسْتَوِى ٱلْبَحْرَانِ هَـٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ وَهَـٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ﴾، ئەمە مەبەست پێی بەڵگە هێنانەوەیە لەسەر پەروەردگارێتیی و بەدیهێنەرایەتیی و سیفەت و کردەوە بەرزو ناوازەکانی خوا.

٢)- لە سوورەتی (**النحل**)دا، دەفەرمویٚ: ﴿لِتَأْكُلُوا۟ مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا ﴾، واتە: تاکو لە ئاوی دەریا گۆشتێکی تەڕو تازە بخۆن بە گشتیی.

بەڵام لە سوورەتی (**فاطر**)دا، دەفەرمویٚ: ﴿وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا ﴾، واتە: لە هەر کامێکیان، هەم لە ئاوی سوێرو، هەم لە ئاوی شیرین، چونکە لە سوورەتی (**فاطر**)دا وەك بەڵگە هێنانەوە باس دەکات، خوا هەم ئاوە سوێرەکەو، هەم ئاوە شیرینەکەی وا دروست کردوون، بتوانن گۆشتی تەڕو تازەیان لێ بخۆن.

٣)- لە سوورەتی (**النحل**)دا، دەفەرمویٚ: ﴿وَتَسْتَخْرِجُوا۟ مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ﴾، خشڵێك دەردێنن لە ئاوی دەریا، کە دەیپۆشن، بەڵام لە سوورەتی (**فاطر**)دا، دەفەرمویٚ: ﴿وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً ﴾، خشڵێك دەردێنن، وشەی لەوێدا (**منه**)ی تێدانیە.

٤)- لە سوورەتی (**النحل**)دا دەفەرمویٚ: ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ ﴾، کەشتییەکان دەبینی قڵیشێنەرن تێیدا {قڵیشێنەرن بۆ ئاو لە دەریاکەدا}، بەڵام لە سوورەتی (**فاطر**)دا،

دەفەرمویٚ: ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾، لە نێو دەریاکەدا کەشتییەکان دەبینی قڵیشێنەرن بۆ ئاوەکە، چونکە سەر ئاو کەوتنی کەشتییەکان لە دەریادا، لە ڕووی بەڵگەهێنانەوەوە، گرنگترە لە قڵیشاندنیان بۆ ئاوەکە، بۆیە لە سووڕەتی (النحل)دا کە مەقامی خستنە ڕووی چاکەو نیعمەتەکانەو، قڵیشاندنی کەشتییانیش بۆ ئاوی دەریا، لەو ڕووەوە لە سەر ئاوکەوتنیان لە پێشترە، بۆیە قڵیشاندنەکە پێش سەرئاو کەوتنەکە خراوە: ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ﴾، کەشتییەکان دەبینی قڵیشێنەرن لە دەریادا، بەڵام لە سووڕەتی (فاطر)دا، سەر ئاو بوونی کەشتییەکان پێش خراوە بەسەر قڵیشاندنی ئاوەکەدا: ﴿وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ﴾، کەشتییەکان دەبینی لە دەریادا قڵیشێنەرن، ئەمەش لەبەر ئەوەی کە سەر ئاو کەوتنی کەشتییەکان لە دەریادا، وەك: بەڵگە هێنانەوە لەسەر کاربەجێی و کارزانیی خوا، گرنگترە لەوە کە کەشتییەکان وان، ئاوەکە بقڵیشێنن، قڵیشاندنەکە خراوەتە دوایی، چونکە ئەوەی لە سووڕەتی (فاطر)دا بە ئامانج گیراوە بەڵگە هێنانەوەیە.

٥)- ﴿وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، لە سووڕەتی (النحل)دا هەردووکیان (و) یان هەیە، ﴿وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ﴾، بۆ ئەوەی لە بەخششی خواش داوا بکەن، ﴿وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، هەروەها بۆ ئەوەی سوپاسگوزاربن، چونکە مەقام مەقامی خستنە ڕووی نیعمەت و چاکەکانی خوایە لە ژیانی بەشەردا، کە خوازیاری سوپاسگوزارییین بۆ خوا، بەڵام لە سووڕەتی (فاطر)دا، دەفەرمویٚ: ﴿وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، هەموو ئەوانەی کردون، تاکو لە بەخششی خوا داوا بکەن، واتە: کارو کاسبیی بکەن لە دەریادا بە هۆی کەشتییەکانەوەو، سەرەنجامیش سوپاسگوزاریی بۆ خوا بکەن.

وردەکارییەکانی قوڕئان و نهێنییەکانی قوڕئان کۆتاییان نیە، هەر کەسێك زۆر لە قوڕئان ورد بێتەوە، باشتر دەزانێ ئەم قوڕئانە لە زانیاریی و حیکمەتی بێ سنووری خواوە سەرچاوەی گرتووە، لە ڕاستییدا مرۆڤ هەرچەندە پێیدا قووڵ بێتەوە، ئاگاتە بنی، هەرچەندە زانیاریی زۆری هەبێ و، زۆر ورد بێتەوە، بەشی خۆی لێ دەستگیر دەکات، بەڵام مەحاڵە هیچ کەسێ بتوانێ بڵێ: هەرچی ماناو

چەمك و مەبەست هەیە لەم ئایەتەدا، هەموویم دەرهێناوەو، هەرچی نهێنییە هەموویم دەستگیر بووە، تەنیا خوا ﷻ بە هەموو نهێنییەكانی كتێبی خۆی ئاگادارە.

٩)- ﴿يُولِجُ ٱلَّيۡلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيۡلِ﴾ {بەڵگەیەكی دیكە بۆ بەدیهێنەرایەتیی و پەرستراوێتیی خوا ئەوەیە كە} بە ئەسپایی شەوگار دەخاتە نێو ڕۆژگارو، بەشێنەیی ڕۆژگار دەخاتە نێو شەوگار، (**يُولِجُ**)، واتە: بە شێنەیی و بە ئەسپایی، بە جۆرێك كە هەستی پێ ناكرێ.

شەوگار خستنە نێو ڕۆژگارو ڕۆژگار خستنە نێو شەوگاریش، دوو واتایان لە خۆی دەگرێ:

أ- دەگونجێ مەبەست ئەوە بێ، كە شەوگار دێنێتە شوێنی ڕۆژێ و، ڕۆژگار دێنێتە شوێنی شەوێ.

ب- دەشگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ، كە لە شەوێ دەخاتە سەر ڕۆژێ، لە شەوێ كورت دەبێ و، لە ڕۆژێ درێژ دەبێ، هەروەها لە ڕۆژێش دەخاتە سەر شەوێ، ڕۆژ كورت دەبێ و، شەو درێژ دەبێ، بۆ وێنە: شەوانی پایز درێژن، بەڵام ڕۆژانی بەهار درێژن، بۆیە كوردەواریی خۆمان دەڵێن: (یا خوا بەخێر بێی ئەی دۆستی ئازیز، بە ڕۆژی بەهار بە شەوی پایز)، یانی: شەوانی پایزان درێژن و، ڕۆژەكانی كورتن، بە پێچەوانەوە ڕۆژانی بەهار درێژن و، شەوەكانی كورتن، دیارە زستان و هاوینیش، ئەوانیش هەندێكی بە دەم پایزەوە دەچێ و، هەندێكی بە دەم بەهارەوە دەچێ و، هەندێكیشی نێوە ڕاستە.

١٠)- ﴿وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ﴾، هەروەها (خوا) خۆرو مانگیشی دەستەمۆو ملكەچ كردوون، ئێمە كاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (**يونس**)دا، باسێكی سەربەخۆمان لە بارەی گەردوونەوە كردوە، هەروەها باسێك دەربارەی خۆرو، باسێك دەربارەی زەوی و، باسێك دەربارەی مانگ، بۆیە لێرەدا دووبارەی ناكەینەوەو، خوێنەری بەڕێز حەواڵەی ئەوێ دەكەین، چونكە لەوێ بە تێرو تەسەلیی باسمان كردوە، هەروەها دواتر لە كاتی

تەفسیرکردنی سوورەتی (فصلت)و سوورەتی (الرحمن) و سوورەتی (الشمس)یش دا، کەم و زۆر لەوبارەوە قسەو باسمان کردوە.

١١)- ﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، هەر کام {لە خۆرو مانگ کە دەستەمۆ کراون} بەرەو کاتێکی دیارییکراو دەڕۆن، لە سوورەتی (لقمان)دا گوتراوە: ﴿إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، واتە: بەرەو لای کاتێکی دیارییکراو، بەڵام لێرەدا دەفەرمویّ: ﴿لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، واتە: بۆ کاتێکی دیارییکراو، کە دەگونجێ لێرەدا مەبەست پێی کۆتایی هاتنی هەر کامێکیان بێ، واتە: هەر کامێك لە مانگ و خۆر، کاتێکیان بۆ دیارییکراوە، کۆتاییان پێ دێ، یاخود مەبەست پێی کاتی دیارییکراوی ساڵانەیانە، یاخود کاتی دیارییکراوی مانگانەیانە، یاخود کاتی دیارییکراوی شەوانەو ڕۆژانەیانە، ئەوانە هەموویان دەگرێتەوە.

(الزمخشري) لەو بارەوە کە بۆچی لە سوورەتی **(لقمان)**دا دەفەرمویّ: ﴿إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، بەڵام لێرەدا دەفەرمویّ: ﴿لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، لە وەڵامی ئەوانەدا کە گوتوویانە: **(إلى)**و **(ل)** هەر بەیەك واتان، بە توندیی ڕەخنەی گرتووەو دەڵێ: نەخێر! بەڵکو **(إلى: لِلإنتِهاءِ، وَلام: لِلإختِصَاصِ)**، واتە: **(إلى)** بۆ کۆتایی هاتنە، بەڵام **(ل)** بۆ تایبەتمەندبوونە، واتە: کە دەفەرمویّ: ﴿إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، واتە: هەر کام لە خۆرو مانگ دەڕۆن، بەرەو لای کاتێکی دیارییکراو، بەڵام لێرەدا کە دەفەرمویّ: ﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، واتە: هەر کامێك لە خۆرو مانگ دەڕۆن، بۆ کاتێکی دیارییکراو، واتە: بۆیە دەڕۆن تاکو ئەو کاتە دیارییکراوە بێتە دی.

١٢)- ﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ﴾، ئا ئەو خوایەتان پەروەردگارتانە، واتە: ئەوەی کە ئەو سیفەتانەی لە بارەوە باسکران و، ئەو هەواڵانەی لەبارەوە دران، ئا ئەوەتان پەروەردگارو خاوەنتانە، نەك ئەو شتانەی دیکە کە دەپەرستڕێن.

١٣)- ﴿لَهُ ٱلْمُلْكُ﴾، حوکمڕانیی و باڵادەستیی بەس هی ویە، کە **(الجارّ والمجرور)** پێش خراوە، واتە: هەرچی حوکمڕانیی و موڵکە هەمووی هی خوایە، یانی: **(كُلُّ المُلْكِ لَهُ حَصْراً)**، واتە: هەرچی موڵك و دەسەڵات و حوکمڕانییە هەمووی هی خوایە.

١٤)- ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ﴾، ئەوانەش کە لە جیاتی خوا، یان جگە لە خوا لێیان دەپاڕێنەوە، تەنانەت توێژاڵی تەنکی سەر نێوکە خورماشیان بە دەست نیە. ﴿مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ﴾، لێرەدا: (مِنْ) بۆ هەندێك (تَبْعيض)ە، (قِطْمير: **القِشْرَةُ الّتي في شقِّ النَواتِ**)، (قطمير) ئەو توێژاڵە تەنکەیە کە بەسەر نێوکە خورماوەیە، هەندێکیش گوتوویانە: بەو شوێنکە بچووکە دەگوترێ، کە لەسەر پشتی نێوکە خورمایە، قڵیشێکی بچووکە.

١٥)- ﴿إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ﴾، ئەگەر لێیان بپاڕێنەوە، ئێستا، یاخود لە ڕۆژی دواییدا، گوێبیستی پاڕانەوەکەتان نابن.

١٦)- ﴿وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ﴾، ئەگەر بشبیستن، وەڵامتان نادەنەوە.

لێرەدا خوا ﷻ بەپێی عەقڵی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دواوە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿إِن تَدْعُوهُمْ﴾، ڕاناوی کۆی عاقڵان (**ضمير جمع العقلاء**)ی بۆ بەکارهێناوە، ﴿لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ﴾، دیسان ڕاناوی کۆ، کە بۆ عاقڵان بە کاردێ، ﴿وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ﴾، لێرەدا چوار ڕاناوی بۆ بەکارهێناون، هەموویان بۆ عاقڵان بەکاردێن، چونکە بە پێی عەقڵ و ئاستی بیرکردنەوەیان دواندوونی و، ڕەنگە ئەگەر بە جۆرێکی دیکە باسیکردبانایە، بە سووکایەتییان دانابایە بۆ پەرستراوەکانیان!

١٧)- ﴿وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ﴾، لە ڕۆژی دواییشدا بێبڕوا دەبن بە هاوبەش دانانی ئێوە، ئەوە پێنج جار ڕاناوی کۆی عاقڵان بەکارهاتوە، بەڵکو لە پێشیانەوەش کە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ﴾، (**والَّذِينَ**) دیسان لەوێش هەر ڕاناوی کۆی عاقڵانی بەکارهێناوە، ڕوونکەرەوانی قورئان گوتوویانە: (**تَنْزيلٌ لِلأَصْنَامِ مَنْزِلَةَ العُقَلاءِ، مُجَارَاةً لِعُقُولِ المُشْرِكِيْن**)، بت و صەنەمە پەرستراوەکانی لە شوێنی عاقڵان داناون، وەك لەگەڵدا ڕۆیشتنی عەقڵی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان و، بەپێی عەقڵی ئەوان خوا ﷻ فەرمایشتی کردوە، کە ئێوە پەرستراوەکانی خۆتان بە خاوەن ئیرادەو عەقڵ و شعوور

تێدەگەن، بەڵام ئەوەتا لێیان دەپاڕێنەوە، کەچی هیچیان بەدەست نیە، تەنانەت بە قەدەر توێژاڵی تەنکی سەر نێوکە خورما، پاشان ئەگەر لێشیان بپاڕێنەوە چ لە دنیاو، چ لە دوارۆژدا، گوێبیستی پاڕانەوەکەتان نابن و، ئەگەر بشبیستن وەڵامتان نادەنەوە!!

مەبەست لە: (**إستجابة**)، وەڵامدانەوەی قسەیە، یان: وەڵامی داواکردنی شتێکە یانی: وەڵامی قسەتان نادەنەوەو قسە ناکەن، یان: وەڵامی پێ بەخشینتان نادەنەوەو، ئەوەی داوای دەکەن، پێتان نادەن.

﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ﴾، لە ڕۆژی هەڵسانەوەشدا ئەو پەرستراوانە بێبڕوا دەبن بە هاوبەش دانانی ئێوە، یانی: (**بِشِرْكِكُم إِيَّاهُم فِي الإِلهيَّةِ**)، کە ئێوە ئەوانتان هاوبەش و بەشدار کردوە لە پەرستراوێتیی خوادا، ئەوان پێتان بێبڕوا دەبن، دەڵێن هەڵەتان کردووە، حاشاتان لێ دەکەن.

١٨)- ﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴾، وەك شارەزاش هیچ کەس هەواڵت پێ نادات، (**المِثْل: المُسَاوِي إِمَّا فِي القَدْرِ فَهُوَ ضِعْفٌ، أَوِ المُسَاوِي فِي الصِّفَةِ أَي: شَبِيهٌ**)، وشەی (**مِثْل**) بە مانای یەکسان دێ لە ئەندازەدا، کە لە ئەندازەدا پێی دەگوترێ: (**ضِعْفٌ**) دوو هێندە، یاخود لە سیفەتدا، وەك وی لە سیفەتێکدا، واتە: وەك کەسێکی شارەزا هەواڵت پێ دەدا، هیچ کەس وا هەواڵت پێ نادات، (**أَيْ: لا يُنَبِّئُكَ بِهَذا الخَبَرِ، مِثْلِي لأَنِّي خَبَرْتُهُ، أَو لا يُنَبِّئُكَ بِهَذا الخَبَرِ أَحَدٌ يُمَاثِلُ الخَبِيْرُ الَّذِي أَنْبَئَكَ بِهِ**)، واتە: هیچکەس ئەو هەواڵەت پێ نادات وەك من، چونکە من شارەزام، {خوا ﷻ وا دەفەرموێ} یاخود هیچ کەس هەواڵی ئەم شتەت پێ نادات، کە من پێم داوی، وەك ئەو شارەزایەی کە هەواڵی پێداوی کە خوایە ﷻ.

وشەی: (**خَبِير: صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ بِالفِعْلِ، مُشْتَقَّةٌ مِنْ: خَبَرَ فُلَانٌ الأَمْرَ، إِذَا عَلِمَهُ عِلْماً لا شَكَّ فِيهِ**)، واتە: وشەی (**خَبِير**) سیفەتی چوێنراوە بە کردارەوە، لە (**خَبَرَ**)ەوە هاتوە، بۆ نموونە: ئەگەر بڵێی: فڵانکەس شارەزای شتەکە بوو، واتە: بە شێوەیەك زانی کە هیچ دوو دڵیی تێدا نەبێ.

لە كۆتایی ئەم دەرسەماندا، ئاماژە بە پێناسەی چوار وشە دەكەین، كە هەموویان پەیوەندییان هەیە بە خورماوە، كە (**إعراب القرآن**)ی (**محي الدين درويش**)[١] هێناونی:

١- (**فَتيل**): كە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾، (**فَتيل**) بریتیە لەو دەزووە باریكەی كە لەنێو درزی نێوكی دەنكە خورمادایە، خورما نێوكەكەی قڵیشێكی تێدایە، ئنجا شتێكی باریكی تێدایە، پێی دەگوترێ: (**فَتيل**)، وەك دەزوویەكی سپیی وایە.

٢- (**قِطْمير**): بریتیە لەو توێژاڵە تەنكەی سەر نێوكە خورما، كە لە نێوكە خورماوە پێچراوە، بۆ ئەوەی گۆشتی خورمایەكە لەگەڵ نێوكەكەی دا زۆر پێكەوە نەنووسێن، زۆرجار كە ئینسان خورما دەخوات، بە ئاسانیی نێوكەكەی دەردێ، لەبەر ئەو توێژاڵە تەنكە كە پێی دەگوترێ: (**قِطْمير**).

٣- (**نَقير**): ئەویش هەر لە قورئاندا هاتوە: ﴿وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴾، ئەویش بریتیە لەو درزو شوێنكەیەی كە لە سەر پشتی نێوكە خورمایە.

٤- (**ثُفروق**)یش وشەیەكی دیكەیە، بەڵام لە قورئاندا بەكارنەهێنراوەو ئاوا پێناسە كراوە: (**ثُفْرُوق: هُو مَا بَيْنَ القِمعِ وَالنَّوَاة**)، (**قِمْع**) سەرەوانەی دەنكە خورمایە، تەنك و بچووكە، ڕەقەو ناخورێ، (**ثُفروق**) دەكەوێتە نێوان ئەو و نێوكە خورمایەكە[٢].

لە خوای پەروەردگار دەپاڕێینەوە یارمەتییمان بدات كە بە چاوی عەقڵ و دڵ نیشانەكانی خوا ﷻ ببینین، هەروەها بە چاوی عەقڵ و دڵ نیعمەتەكانی خوا ﷻ ببینین و، لەو كەسانە بین كە سوپاسگوزارو شوكرانە بژێر دەبن بۆ نیعمەت و چاكەكانی خوا ﷻ، بە شێوەیەك تەماشای هەر شتێك بكەن بەزەیی و دەسەڵات و سیفەتەكانی دیكەی خوای تێدا ببینن، وەك كاتی خۆی لە شیعرێكدا گوتوومە:

---

(١) ج٨، ص١٣٤.

(٢) لسان العرب،ج٢ ص١٠٧، هەندێكیش گوتوویانە: (ثُفروق) خودی (قِمْع)ە، كە بە (أقماع) كۆ دەكرێتەوە یانی: سەرەوانەی دەنكە خورما.

سروشت ئاوێنەی تەجەللای خوایە — باش سەرنجی بدە بزانە چی تیایە!
لە ڕێی کرەوە کردگار دەناســــرێ — ســروشت کرێکەو کردگاری خوایە

داواکاریــن خــوا بــە لوتــف و کەرەمــی خــۆی، عەقــڵ و دڵــمان بــە شــێوازێکی وا زینــدوو ڕابگــرێ، کــە هــەر شــتێکمان بینــی، ســیفەتەکانی خــوای پــەروەردگاری بــە درەوشــاوەیی تێــدا ببینیــن.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرســەمان دوازدە (١٢) ئایــەت دەگرێتــە خــۆی، ئایەتەکانــی: (١٥ - ٢٦)، کـە سـەرەتا لـە سـێ ئایەتـی: (١٥ - ١٧)دا، خـوا ﷻ بانگـی مرۆڤایەتیـی دەکات، کـە بزانـن ئـەوان ئاتاجـی خـوان، هـەژارن بـۆ لای خـواو، خـوا بـێ نیـازی ستایشـکراوە، ئەگـەر بیـەوێ ئـەوان لادەبـات و، خەڵکێکـی تـازە دێنـێ.

پاشـان لـە ئایەتـی (١٨)دا، باسـی حـاڵ و باڵـی مرۆڤـەکان دەکات، لـە قیامەتـداو، باسـی هـۆکارە گرنگەکانـی دەربازبـوون و سـەرفرازیی دەکات.

دواییـش لـە پێنـج ئایەتەکانـی: (١٩ - ٢٣) دا، بەراوردێکـی نێوان بـڕوادارو بێبڕوایان دەکات و پێکیـان هەڵدەسـەنگێنێ، کـە بـڕوادارو بێبـڕوا وەك بینـەرو کوێـر، یـان وەك ڕووناکیـی و تاریکاییـەکان، یاخـود وەك سـێبەرو هەتـاو، یـان وەك زینـدوو مـردووان.

لـە کۆتاییشـدا لـە ئایەتەکانـی: (٢٤ - ٢٦)دا، خـوای کارزان و میهرەبـان، پێغەمبەری خاتـەم موحەممـەد ﷺ دەدوێنـێ و، ئـەو ڕاسـتییە گـەورەو گرنگـە دووپـات دەکاتەوە، کــە هیــچ کۆمەڵگایــەك نەبــووە هۆشــیارکەرەوەو ترســێنەرێکی تێــدا نەنێــردرێ، هەروەهـا دڵـی پێغەمبەریـش ﷺ دەداتـەوە، کـە بـە درۆ دانـان، عادەتـی لـە مێژینەی گەلـە بێبڕوایـەکان بـووە، بـا بـە هـۆی ئـەوەوە کـە خەڵکـە بێبڕوایەکـەی کۆمەڵـگای خۆیشـی، ئـەو بـە درۆ دادەنێـن، دڵـی سـەغڵەت نەبـێ و، خـۆی شـلوێ نـەکات.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلۡفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِۖ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ١٥ إِن يَشَأۡ يُذۡهِبۡكُمۡ وَيَأۡتِ بِخَلۡقٖ جَدِيدٖ ١٦ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٖ ١٧ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۚ وَإِن تَدۡعُ مُثۡقَلَةٌ إِلَىٰ حِمۡلِهَا لَا يُحۡمَلۡ مِنۡهُ شَيۡءٞ وَلَوۡ كَانَ ذَا قُرۡبَىٰٓۗ إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُم بِٱلۡغَيۡبِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفۡسِهِۦۚ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلۡمَصِيرُ ١٨ وَمَا يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ

﴿وَلَا ٱلظُّلُمَٰتُ وَلَا ٱلنُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَحْيَآءُ وَلَا ٱلْأَمْوَٰتُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَآءُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِى ٱلْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلزُّبُرِ وَبِٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾﴾ (١٩)

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئـەی خەڵکینـە! ئێـوە ئاتاجـی چاکـەو بەخششـی خـوان و، خـواش هـەر بـۆ خـۆی بـێ نیـازی سـتاییش کـراوە (١٥) ئەگـەر (خـوا) بیـەوێ (لاتانبـەرێ)، ناتانهێڵـێ و، خەڵکێکـی تـازە دێنـێ (١٦) ئـەوەش لەسـەر خـوا زەحمـەت و قـورس نیـە (١٧) هەروەهـا (لـە ڕۆژی دواییـدا) هیـچ گوناهکارێـك گوناهـی یەکـی دیکـە هەڵناگـرێ و، ئەگـەر بابایەکـی بارگـران (بـە هـۆی گوناهانـەوە) داوا بـکات کۆڵەکـەی لـێ هەڵبگیـرێ، هیـچ شـتێك لـە کۆڵەکـەی هەڵناگیـرێ، هەرچەنـدە (بابـای داوا لێکـراو) خـزم و نیزیکیـش بـێ، (ئـەی موحەممـەد!) بێگومـان تـۆ تەنیـا کەسـانێك هۆشـیار دەکەیـەوەو دەترسـێنی (لـە حاڵێکـدا لـە کارەکـەی تـۆ بەهرەمەندبـن)، کـە بـە مەزنگرتنـەوە (بـە پەنامەکیـی) لـە پەروەردگاریـان دەترسـن و، نوێـژ بەرپـا دەکـەن، هـەر کەسـێکیش خـۆی پـاك و چـاك بـکات، بـەس بـە سـوودی خـۆی پـاك و چـاك دەکات و، سـەرەنجامیش تەنیـا بـۆ لای خوایـە (١٨) کوێـرو بینەریـش یەکسـان نیـن (١٩) هەروەهـا تاریکاییـەکان و ڕووناکییەکانیـش (یەکسـان نیـن) (٢٠) دیسـان سـێبەرو گـڕە بـا (وەك یـەك نیـن) (٢١) هەروەهـا زینـدووان و مـردووان، یەکسـان نیـن، تـۆش (ئـەی موحەممـەد!) پـێ بیسـتەری کەسـانێك نـی، کـە لـە نێـو گۆڕانـدان (٢٢) تـۆ تەنیـا وریاکـەرەوەی (زیندووانـی) (٢٣) ئێمـە تۆمـان بەهەقـەوە ناردوە،

مـوژدە دەرو ترسـێنەری و، هیـچ کۆمەڵێکیـش نەبـووە، مەگـەر پێغەمبەرێکـی وریاکـەرەوەو، ترسـێنەری تێدا (نێـردراوەو)، گـوزەری کـردوە ﴿٢٤﴾ ئەگـەر بـە درۆشـت دابنێـن، بێگومـان ئەوانـەی پێـش وانیـش (پەیامێـك كـە خـوا ناردبـووی) بـە درۆیـان دانـا، پێغەمبەرانیـان بـە بەڵگـە ڕۆشـنەكان و بـە ئامۆژگارییـەكان و بـە كتێبـی ڕوونكـەرەوەوە هاتنـە لایـان ﴿٢٥﴾ دوایـی ئەوانـەم گـرت (سـزادا)، كـە بێبـڕوا بـوون، ئنجـا ئایـا نكووڵیلێكـردن (و سـزادانم بۆیـان) چـۆن بـوو؟! (زۆر بێـڕەزا بـوو) ﴿٢٦﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(مُثۡقَلَةٌ): (ذَاتُ ثِقْـلٍ مِـنَ الذُنُـوبِ، الَّتـي أُثْقِلَـت)، (مُثْقَلَـة) واتـە: بارگـران بـە هـۆی گوناهانـەوە، بووبێتـە خـاوەن كۆڵێكـی گـران، (مُثْقَلَـة: أي: الَّتـي أُثْقِلَـت)، قورسـكراو، یـانی: كۆڵـی گوناهانـی زۆر چوّتـە سـەر شان.

(حِمۡلِهَا): (الحِمْـلُ بِالظَّهْـرِ، وَالحَمْـلُ بِالْبَطْـنِ، وَالحَمَـلُ لِلنَخْلَـةِ)، سـێ وشـە هـەن: (حِمْـلُ) و (حَمْـل) و (حَمَـلُ)، (حِمْـل): كۆڵێكـە بـە پشـت هەڵدەگیـرێ، (حَمْـل): تۆڵـی ئافرەتـە، ئافـرەت كۆرپـەی دەكەوێتـە سـك و بـە سـك هەڵیدەگـرێ، (حَمَل)یـش، بـە بـەری دارخورمـا دەگوتـرێ.

(وَازِرَةٌ): (أي: آثِمَـة)، (وِزْر)، واتـە: (ثِقْـل)، (وَازِرَة) واتـە: (آثِـمَة)، (مُذْنِبَـة)، گوناهكار، چونكـە كەسـێك گوناهـو تـاوان دەكات، كۆڵـی خـۆی قـورس دەكات.

(ٱلۡحَرُورُ): (بِـمَنْزِلَةِ السَّـمُومِ)، وەك گڕەبایـە، بـەڵام گڕەبـا (سَـمُوم)، ئەوەیـە كـە بـە شـەوێ هەڵـدەكات و (حَـرُور)، بـە ڕۆژێ، بـە كوردیـی گـڕە بـای پێدەڵێـن، بـە هـەردووك جـۆری شـەوو ڕۆژێ.

(وَبِٱلزُّبُرِ): (زَبَـرْتُ الكِتَابَـة: كَتَبْـتُ كِتَابَـةً غَلِیْظَـةً، وَالزُّبْـرُ جَمْـعُ زَبُـور، الزَّبُـورُ اسْـمُ لِلكِتَـابِ المَقْصُـورِ عَـلَى الحِكَـمِ العَقْلِیَـةِ دُونَ الأحْـكَامِ الشَرعِیَـةً)، وشـەی (زَبَـرْتُ الكِتَابَـة)

واتـە: نووسـینەکەم نووسـی بـە خەتـی درشـت و پیتـی درشـت، (زُبُر)، کـۆی (زَبُـور)ە، (زَبُـور)، هـەم نـاوە بـۆ ئـەو کتێبـەی کـە بـە داود دراوە: ﴿وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ۝﴾ الإسراء، هـەم بـەو جـۆرە کتێبـەش دەگوتـرێ، کـە حیکمەتـە عەقڵییەکانـی تێـدان، پەنـدو ئامۆژگاریـی، بـەڵام یاسـا شـەرعییەکانی نەگرتوونـە خـۆی.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ دوای ئـەو ئایەتانـەی سـەرەتای سـوورەتەکە، کـە ژمارەیـەك لـە نیشـانەکانی پەروەردگارێتیـی و، خاوەندارێتیـی خـۆی، خسـتنە ڕوو، کـە هـاوکات نیعمەتـی گـەورەو گرنگیشـن، لـە ژیانـی مرۆڤـدا، دوای ئـەوەی ئەوانـەی خسـتنە ڕوو، وەك: ناردنـی بایـەکان، کـە دوایـی هـەورەکان لەسـەر ڕووی دەریـا دەورووژێنـن (پەیدایـان دەکـەن)، - چونکـە هەڵمـی ئـاوە دوایـی دەبێتـە هـەور - هەروەهـا دواتـر دروسـتکرانی مرۆڤـەکان لـە گڵ، ئنجـا لـە **نوطفـە**و، دوایـی کردنیـان بـە جووت، پاشـان باسـی دوو دەریایـەکان، دەریـای سـوێرو شـیرین، کـە چەنـدان جۆرە سـوود و کەڵکیان لـێ وەردەگیرێـن، پاشـان خسـتنە نێـو یەکـدی شـەوو ڕۆژان و، جێگۆڕکـێ پێکردنیـان، هەروەهـا ڕامکرانـی خـۆرو مانـگ، کـە هـەر کامیـان بـۆ کاتێکـی دیارییکـراو دەڕوات.

دوای ئـەوەی خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ﴾، ئـەی خەڵکینـە! لێـرەدا مەبەسـت پێـی هەمـوو مرۆڤەکانـن، بـە مسـوڵمان و نامسـوڵمانەوە، بـە ڕەش و سـپییەوە، بـە عـەرەب و غەیـرە عەرەبـەوە، بە نێـرو مـێ وە، هەموویـان دەگرێتـەوە، ﴿أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ﴾، ئێـوە ئاتاجـن بـۆ لای خـوا، ئێـوە هـەژارن، واتـە: ئێـوە پێویسـتییتان بـەو چاکـەو بەخشـشـە هەیـە، کـە لـەلای خواوەیـە، ﴿وَٱللَّهُ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ﴾، بـەس خـواش ﷻ خـۆی بـێ نیـازی ستایشـکراوە، پێویسـتیی بـە کـەس نیـە، هەروەهـا ستایشکراویشـە، ئەگـەر خەڵـك بیپەرسـتێ یـان نەیپەرسـتێ، ستایشـی

بکات یان نەکات، لە خودی خۆیدا خوا ﷻ ستایشکراوەو، خاوەنی هەموو سیفەتێکی بەرزو پەسندە.

﴿إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾، ئەم ئایەتە دوو واتایان لە خۆی دەگرێ:

یەکەمیان: ئەگەر خوا ﷻ بیەوێ لاتانبەرێ (نەتانهێڵێ)، لاتاندەبات و، خەڵکیکی تازە دێنێ.

دووەمیان: ئەگەر خوا ﷻ بیەوێ جینسی مرۆڤان لادەبات و، جۆرە دروستکراوێکی دیکە دێنێ.

﴿وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾، ئەوەش لەسەر خوا ﷻ قورس نیەو، بۆ خوا گران و بە زەحمەت نیە، چونکە دەسەڵاتی خواو، ویستی خواو، زانیاری خواو، سیفەتەکانی خوا بە گشتیی، سنووریان نیەو ڕەهان.

لێرەدا خوا ﷻ دەیەوێ لە هەموو مرۆڤەکان حاڵیی بکات کە پێغەمبەرانی ناردوە، بانگیان دەکەن بۆ یەکتاپەرستیی و، بەندایەتیی بۆ خوا، لەبەر ئەوە نیە کە خوا پێویستیی پێیانە، لەبەر ئەوە نیە کە خوا ﷻ پەکی لەسەر خواپەرستیی ئەوان کەوتوە! چونکە ئەگەر خوا ﷻ بیەوێ، ئەوان لادەبات و، خەڵکێکی دیکە دێنێ.

هەروەها خوا ﷻ لە زاتی خۆیدا بێ نیازەو، ستایشکراوە، کەواتە: کە بانگیان دەکات لە ڕێی پێغەمبەرانەوە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بەندایەتیی بۆ بکەن و، بۆی ملکەچ بن، لەبەر ئەوەیە کە ئەوان پێویستییان بەو بەندایەتیی کردنە هەیە بۆ خوا ﷻ، چونکە مرۆڤ ئەگەر بەندەی خوا نەبێ، کۆیلەی جگە لە خوا دەبێ، کاتێك کۆیلەی جگە لە خواش دەبێ، ئەوە پێچەوانەی ڕەوتی گەردوونەو، پێچەوانەی خوارسك و زگماکی خۆیەتی، هەروەها پێچەوانەی عەقڵ و مەنتیقیشە، چونکە خوا پەیداکەرو ژیێنەرو مرێنەرو سەرپەرشتیارو،

هەمەكارەی تۆیەو، بەس ئەو شایستەی ئەوەیە بەندایەتیی بۆ بكەی، تەنیا ئەو خاوەنی ئەو كەون و كائیناتەیەو، جگە لەو بپەرستریّ، شتێكی نالۆژیكییەو، پێچەوانەی ڕەوتی گشتیی گەردوون و، پێچەوانەی خوارسك و زگماكێكیشە كە خوا ﷻ مرۆڤەكانی لەسەر خوڵقاندوون، وێڕای پێچەوانەی عەقڵ و مەنتیقبوونی.

دوایی خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾، هیچ گوناهكارێك گوناهی یەكێكی دیكە هەڵناگریّ، ئەوەش بۆ ئەوەیە كە گومان نەبەن: ئەگەر بێت و بەدەم بانگی خواو پێغەمبەری خواوە نەیەن، بە كەمتەرخەمیی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ لە قەڵەم دەدریّ! نەخێر، ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾، هیچ گوناهكارێك گوناهی یەكێكی دیكە هەڵناگریّ، ﴿وَازِرَةٌ﴾، واتە: (وَلا تَـزِرُ نَفْسٌ وَازِرَةٌ)، هیچ نەفسێكی گوناهكار كە كۆڵی گوناهە قورسەكانی بە كۆڵیّ داداوە، گوناهی نەفسێكی دیكە هەڵناگریّ، ﴿وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا﴾، ئەگەر نەفسێكی بارگران كە كۆڵێكی قورسی لە كۆڵییە، كۆڵی گوناهانی قورسكراوە[1]، ئەگەر بارگرانیەك داوا بكات بۆ ئەوەی كۆڵەكەی لیّ هەڵبگیریّ، (حِمْـل) واتە: كۆڵ، كۆڵێك كە بە پشت هەڵدەگیریّ، ﴿لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ﴾، هیچی لیّ هەڵناگیریّ، هیچ هاوكاریی ناكریّ، ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ﴾، با بانگكراوەكەش خزم و نیزیكیش بیّ، واتە: كەس دەفریای كەس نایەت لە ڕۆژی دواییدا، وەك لە شیكردنەوەی وشەكانیشدا گوتمان: (حِمْل) واتە: كۆڵێك كە بە پشت هەڵدەگیریّ، بەڵام (حَمْل) شتێكە بە سك هەڵدەگیریّ، تەنیا بۆ ئافرەت بەكاردیّ، هەروەها (حَمَل)یش بەری دارخورمایە، ئەو هێشووە قورسەی كە خورمای پێوەن، پێی دەگوتریّ: (حَمَـل).

دوایی خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ﴾، {ئەی موحەممەد ﷺ!} بێگومان تۆ تەنیا ئەوانە دەترسێنی و وریا دەكەیەوە، كە لە

---

(١) (مُثْقَلَة: يَعْنِي اللَّتِي أُثْقِلَتْ)، كە بێگومان هەر بۆ خۆی قورسی كردوە، بەڵام خوای موتەعال بەو تەعبیرە هێناویەتی، وەك لەكاتی گوناهكردنی دا، ویستی ئازادی خۆی لە دەست دابیّ و، بە ناچاریی گوناهی پیّ كرابیّ!

پەروەردگاریان دەترسێن بە پەنامەکیی، واتە: لە کاتێکدا کە خوا نابینن و، ترس و سام و ڕێزو هەیبەتیان بەرانبەری هەیە.

یاخود: لە کاتێکدا کە خۆیان لە نێو خەڵك دا نین و نادیارن (لە شوێنێکی پەنامەکیین)، لە پەروەردگاریان دەترسێن.

یاخود: لە سزای پەروەردگاریان دەترسێن لە کاتێکدا ئەو سزایەی خوا ﷻ نابینن، کە دۆزەخە، ﴿وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ﴾، نوێژیشیان بەرپا کردوە، تۆ تەنیا ئەوانە وریا دەکەیەوە، واتە: وریاکردنەوەو ترساندنێك، کە لێی بەهرەمەندبن، تەنیا ئەوانەن، کە ترس و سام و هەیبەتی خوایان لە دڵدا هەیە، ڕێزو مەزنیی و گەورەیی خوا لە دڵ و دەروونیاندا هەیەو، نوێژ بەرپا دەکەن، تۆ هەر ئەوانە دەترسێنی و وریایان دەکەیەوە، وریاکردنەوەو ترساندنێك کە ببێتە مایەی بەهرە لێ وەرگرتنیان، ئەگەرنا پێغەمبەر ﷺ بە گشتیی خەڵکی وریاو هۆشیار کردۆتەوە، بەڵام کێ بەهرەمەند دەبێ؟ تەنیا ئەوانەی ئەو دوو سیفەتە سەرەکییەیان تێدان:

یەکەم: ترس و سام و هەیبەتیان بەرانبەر بە خوا هەیە، لە حاڵێکدا کە خوا پەنهانە، یان: لە حاڵێکدا کە خۆیان لە نێو خەڵکدا نین، بە پەنامەکیی، یان: لە حاڵێکدا کە سزاو دۆزەخی خوا پەروەردگار بۆ ئەوان پەنامەکییەو نایبینن، ترسیان بەرانبەری هەیە.

دووەم: نوێژیش بەرپا دەکەن، واتە: پەیوەندییان لەگەڵ خوادا، بەس ئەوە نیە هەست و نەستێکی دەروونیی ڕووت بێ، بەڵکو کردەوەشی لەگەڵدایە، کردەوەش پەلکێش دەکات.

لە ڕاستییشدا هەر کاتێك دڵ و دەروونی مرۆڤ ڕێزو سام و هەیبەتی خوا پەروەردگارو، بە مەزنگرتن و بە گەورەگرتنی خوای پەروەردگاری تێدا سەقامگیر بوو، ئەو دڵ و دەروونە جەستەش هەڵدەسووڕێنێ بەو ئاراستەیەدا کە خوا فەرمانی پێکردوە، بۆیە ئەو کەسەی دەڵێ: دڵم پڕە لە ئیمان، بەڵام نوێژ ناکات و، ڕۆژوو ناگرێ و، خۆی لە گوناهان ناپارێزێ، بەدڵنیایی درۆیەکی شاخدار دەکات،

چونكە ئەگەر دڵەكەی پڕ بێ لە ئیمان و، لە خۆشەویستیی خواو، لە ترس و سام و هەیبەت بەرانبەر بە خواو، بە مەزنگرتنی خوا ﷻ، ئەو دڵە پڕ لە ئیمانە، ئەو دڵە پڕ لە ترس و خۆشەویستیی خوایە، جەستەكەی هەڵدەسووڕێنێ بەو ئاڕاستەیەدا كە خوا ﷻ پێیخۆشە، هەروەها ئەو جەستەیە دەگێڕێتەوە لەو شتانەی خوا ﷻ پێی ناخۆشن.

﴿وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ﴾، هەر كەسێكیش خۆی پاك و چاك كرد، بە دڵنیایی خۆ پاك و چاك كردنەكەی تەنیا بۆ خۆیەتی، واتە: خۆی لەوە بەهرەمەندە، با وا نەزانێ سوودێك بە پێغەمبەری خوا ﷺ دەگات، یاخود پێی وابێ خوا ﷻ بەهرەمەند دەبێ، لەو خۆ پاك و چاك كردنەی، بەڵكو سوودەكەی تەنیا بۆ خۆیەتی، ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ﴾، سەرەنجامەكانیش هەموویان بۆ لای خوان.

كەواتە: ئەی مرۆڤەكان! با هەر كام لە ئێوە باش سەرنج بدات، بە چ نەفسێكەوە دەچێتەوە خزمەت خوا؟ بە نەفسێكی پاك و چاكەوەو، بە دڵ و دەروونێكی پڕ لە ئیمان و خوا بەیەكگرتنەوەو، بە ڕەوشتێكی بەرزو پەسندەوەو، بە كۆڵێك كردەوەی باشەوە، یاخود بە كۆڵی گرانی گوناهو تاوانەكانەوەو، بە دڵ و دەروونێكی پیس و، موخەننەتەوەو، بە ڕەوشت و ئاكارێكی دزێو و قێزەونەوە، دەچێتەوە خزمەت خوا!

دوایی خوا ﷻ بە چەند سیفەتێك بەراورد دەكات لە نێوانی هەق و ناهەق و، خوا بە یەكگرتن و شیرك بە تایبەت و، ئیمان و كوفردا بە گشتیی، هەروەها ئیمانداران و بێبڕوایان دا، دەفەرموێ: ﴿وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ﴾، كوێرو بینەر یەكسان نین، كە بە تەئكید لێرەدا مەبەست لە كوێر، ئەو كەسەیە كە عەقڵ و دڵی نابینێ، كوێری دەروون، مەبەست لە بینەریش ئەو كەسەیە كە بە چاوی عەقڵ و دڵ ڕاستییەكان دەبینێ، واتە: كەسێك كە لە بەرانبەر هەقدا كوێرەو،

کەسێك کە هەق دەبینێ، وەك یەك نین. ﴿ وَلَا ٱلظُّلُمَٰتُ وَلَا ٱلنُّورُ ﴾، تاریکاییەکان و ڕووناکییش یەکسان نین، وەك یەك نین، هەمیشە خوا ﷻ کە باسی ناهەق و باتیڵ دەکات، بە تاریکاییەکان (**الظُّلُمات**) دەیهێنێ، بەڵام کە باسی هەق دەکات، بە (**النُّور**) ڕووناکیی دەیهێنێ، لەبەر ئەوەی هەق یەکە، بەڵام ناهەق زۆرو جۆراو جۆرە، بۆ وێنە: (٢+٢)، ئەنجامە ڕاستەکەی تەنیا چوار (٤)ە، بەڵام ئەگەر بڵێی: سێ، یان پێنج، یان حەوت، هەر ژمارەیەك بڵێی، هەمووی هەر هەڵەیە، بۆیە هەمیشە ناهەق زۆرەو جۆراو جۆرە، بەڵام هەق بە تایبەت لە بواری بووناسیی و ئیمان و عەقیدەدا، یەکە، تەوحید هەقەو، شیرك ناهەقە، ئیمان هەقەو، کوفر ناهەقە، بەندایەتیی بۆ خوا هەقەو، کۆیلایەتیی بۆ غەیری خوا ناهەقە، هەروەها لە بواری بووناسییدا ئەم گەردوونە خاوەنەکەی خوایە، هەقەو، پێچەوانەکەی کە بێ سەرپەرشتیارەو بێ خاوەنە، ناهەقە.

﴿ وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلْحَرُورُ ﴾، هەروەها سێبەرو گڕەباش یەکسان نین، سێبەر کە خەڵك تێیدا پشوو دەدات، مرۆڤ لە سێبەران پشوو دەدەن و، ئیسڕاحەت دەکەن، بەڵام گڕەبا کاتێك ڕووبەڕووی مرۆڤ دێ، حەجمینی نامێنێ، هەندێك لە زانایان هەر وشەی (**سَموم**) بۆ گڕەبای شەوو ڕۆژان بەکاردێنن، هەندێکیش دەڵێن: (**سَموم**) ئەو بایەیە کە بە شەوێ هەڵ دەکات، بەڵام (**حَرور**) ئەو گڕەبایەیە کە بەڕۆژێ دێ، گرنگ ئەوەیە سێبەرو بای گەرم، وەك یەك نین.

﴿ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَحْيَآءُ وَلَا ٱلْأَمْوَٰتُ ﴾، هەروەها زیندووان و مردووان، وەك یەك نین و یەکسان نین، زیندووان ئەوانەن کە بە ئیمانەوە دڵ و دەروونیان زیندوویەو ئاوەدانە، هەروەك ڕواڵەتیان بە پابەندیی بە شەرعەوە جوانە، دەروونیشیان بە ڕووناکیی ئیمان ئاوەدانە، مردووانیش ئەوانەن کە دڵ و دەروونێکی تاریکیان هەیە، لەبەر ئەوەی کوفر، یان شیرك، یان نیفاقی تێدایە، هەروەها لەبەر ئەوەی خۆشویستنی گوناهان لە دڵ و دەروونیاندا هەیە، ئەوانەش دڵ و دەروونیان تاریك و وێرانەو، ڕواڵەتیشیان ناشیرینەو، پڕ لە گوناهو تاوانە، زیندووان و مردووانیش وەك یەك نین.

هەڵبەتە لێرەدا مەبەست لەو هەشت (٨) سیفەتە، بەراورد پێکردنی ئەهلی ئیمان و ئەهلی کوفرە:

١- لەڕووی هەق بینین و نەبینینەوە، وەك كوێرو بینەر، وان.

٢- لە ڕووی ئەوەوە كە كامیان لەسەر هەقەو، كامیان لەسەر ناهەقە؟ هەقەكە وەك ڕووناكیی وایەو، ناهەقیش وەك تاریكییەكان وایە.

٣- لە ڕووی ژیانی دڵ و دەروون و، پڕ لە هێمنیی یان دڵەڕاوكەوە، بابای ئیماندار وەك ئەوە وایە، لە سێبەرو نیسێیەك بێ، بەڵام بابای بێبڕوا وەك ئەوە وایە، گڕەبا لێی بدات.

٤- هەروەها لە ڕووی ئەوەوە كە چۆن دێنە بەرچاو، بابای بڕوادار وەك زیندوو وایە، هێزی عەقڵ و دڵ و هەستەوەرەكانی زۆر باش كاردەكەن و، ئەركی خۆیان ئەنجام دەدەن، بەڵام بابای بێبڕوا وەك مردوو وایە، لەبەر ئەوەی هەستەوەرەكانی خۆی لە كارخستوون و، ئەو ئەركەی پێویستە پێیان ئەنجام بدات، پێیان ئەنجام نادات، نە بە عەقڵی حەقیقەت دەرك دەكات، نە بەچاوی هەق دەبینێ، نە بە گوێی هەق دەبیستێ، نە بە زمان هەق دەڵێ.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُسۡمِعُ مَن يَشَآءُ﴾، بە دڵنیایی خوا بە هەر كەسێك بیەوێ دەبیستێنێ، (سَمِعَ) واتە: بیستی، بەڵام (أَسْمَعَ) واتە: پێی بیستاند، بە دڵنیایی خوا هەر كەسێكی بیەوێ پێی دەبیستێنێ و، وای لێ دەكات ببیستێ.

﴿وَمَآ أَنتَ بِمُسۡمِعٖ مَّن فِي ٱلۡقُبُورِ﴾، بەڵام تۆ ناتوانی بەوانەی كە لە گۆڕاندان (خراونە نێو گۆڕانەوە) پێیان ببیستێنی، لێرەدا خوا ﷻ بێبڕوایان دەچوێنێ بە كەسانێكی مردووەوە، كە خراونە نێو گۆڕانەوە، كەسێك كە بخرێتە نێو گۆڕ، بە دڵنیایی ناتوانێ ئەوە ببیستێ كە لەگەڵیدا باس دەكرێ.

لێرەدا هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان زۆر قسەیان لەو بارەوە كردوە: ئایا چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ باسی ئەوەی كردوە كە وەختێك سڵاو دەكەین لە گۆڕستان، دەبیستن، یان باسی كوژراوەكانی كافران كە خرانە نێو قەلیبی

بـەدرەوە[1]، ئێمـە کاتـی خـۆی لـە تەفسـیری سـوورەتی (النمـل)دا لـەو بـارەوە هەنـدێ شـتمان باسـکرد، گرنـگ ئەوەیـە لێـرەدا خـوا ﷻ بـە پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ دەفەرمـوێ: کەسـێك خرابێتـە نێـو گـۆڕەوە، تـۆ ناتوانـی پێـی ببیسـتێنی، بـەڵام خـوا ﷻ ئەگـەر بیـەوێ، بـە هـەر کەسـێك ئـەو پەیامـەی کـە ناردوویەتـی، دەتوانـێ پێـی ببیسـتێنێ.

لێـرەدا خـوا ﷻ دەیـەوێ دڵـی پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ بداتـەوە، کـە ئەوانـە هەندێکیـان وەك مـردووی نێـو گـۆڕ وان، کـە لـە تـۆ نابیسـتن و، لێـت وەرناگـرن و، ئـەوەش لـە توانـای تـۆدا نیـە پێیـان ببیسـتێنی، کەواتـە: مـادام تـۆ ئەرکـدار نەکـراوی بـەوەو، لـە توانـای تـۆدا نیـە، تـۆ هیـچ سـەغڵەتییت ناکەوێتـە سـەر، ﴿ إِنۡ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴾، تـۆ تەنیا هۆشـیارکەرەوەی، (إِنْـذَار: إِعْـلَامٌ مَـعَ تَخْويـفٍ)، (إنـذار) ئاگادارکردنەوەیـە لەگـەڵ ترسـاندن دا، هەندێـك جـاران (نَذيـر)م بـە ترسـێنەر مانـا کـردووە، هەندێـك جـار بـە وریاکـەرەوەو، هەندێـك جـار بـە وشـیار کـەرەوەو، هەندێـك جـار بـە ترسـێنەرو وریاکـەرەوەم مانـا کـردوە، هەڵبەتـە زمانـی کوردیـی و زمانەکانـی دیکـەش، بەڵکـو هـەر خـودی زمانـی عەرەبییـش، لـە بەرانبـەر وشـەو تەعبیرەکانـی قورئانـدا، هـەژارو ئاتاجـن، جـاری وا هەیـە تـۆ دەبـێ چەنـد وشـەیەك بێنـی، ئنجا مانـای وشـەیەکی قورئانـت بـۆ دەردێ، مەرجیـش نیـە بـە تەواویـی بـێ!

﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ ﴾، بـە دڵنیایـی ئێمـە تۆمـان نـاردوە بـە هەقـەوە، واتـە: تـۆ هەقـت پێیـە، یـان ناردنـی تـۆ بـە شـێوەیەکی هـەق بـووە، یاخـود تـۆ هەقـی کـە ناردوومانـی، ﴿ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا ﴾، دڵخۆشـکەری و ترسـێنەری، یاخـود مـوژدەدەری و هۆشـیارکەرەوەی، ﴿ وَإِن مِّنۡ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٞ ﴾، هیـچ کۆمەڵگایـەك نەبـووە، مەگـەر وریاکـەرەوەو ترسـێنەرێکی تێـدا گـوزەراوە (ژیـاوە).

---

(١) قەلیـب چاڵێکـە کـە هـەر چـاڵ بـێ و بـۆ بیـر لێدرابـێ، بـەڵام بیـراز نەکرابـێ، دیـواری بـۆ نەکرابـێ و، ڕێـك نەخرابـێ.

﴿ وَإِن يُكَذِّبُوكَ ﴾، ئەگەر کۆمەڵگایەکەت تۆش بە درۆ دابنێن، ﴿ فَقَدْ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ﴾، ئەوانەی پێش وانیش پەیامی خوایان بە درۆ داناو، پێغەمبەرانیان بە درۆ دانا، ﴿ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلزُّبُرِ وَبِٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴾، کە پێغەمبەرانیان هاتبوونە لایان، بە بەڵگە ڕۆشنەکانەوەو، بە لاپەڕەکانەوە کە ئامۆژگاریی و، پەندیان تێدابوون، هەروەها بە کتێبی ڕۆشنکەرەوەشەوە.

﴿ ثُمَّ أَخَذْتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ﴾، دوایی ئەوانەی کە بێبڕوا بوون، گرتمن، سزامدان، ﴿ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾، ئنجا نکوولیلێکردنی من کە بووە هۆی ئەوەی، سزایان بدەم چۆن بوو؟! واتە: زۆر سامناك بوو، کەواتە: با بێبڕوایانی کۆمەڵگاکەی تۆش، پەندو عیبرەت لەو پێشینانە وەربگرن، کە بە هۆی بە درۆ دانانی پیغەمبەران و پەیامەکانی خواوە، تووشی سزاو جەزرەبەی خوا ﷻ بوون.

مەسەلە گرنگەگان

مەسەلەی یەکەم:

بانگکردنـــی خـــوا بـــۆ خەڵـــك كـــە ئـــەوان ئاتاجـــی چاكـــەو بەخششـــی لای خـــوان و، خـــوا ﷻ بـــێ نیـــازو ستایشـــكراوەو، ئەگـــەر بیـــەوێ، نایانهێڵـــێ و، خەڵكێكـــی دیكـــە دێنـــێ، یـــان دروســـتكراوانێكی دیكـــە دێنێتـــە شـــوێنیان، لـــە قیامەتیـــش كـــەس گوناهـــی كـــەس هەڵناگـــرێ و، هۆشـــیاركردنەوەی پێغەمبەریـــش ﷺ تەنیـــا كەســـانێك لێـــی بەهرەمەنـــد دەبـــن، كـــە بـــە پەنامەكیـــی، ســـام و هەیبەتیـــان بەرانبـــەر بـــە خـــوا هەیـــەو، نوێـــژ بەرپـــا دەكـــەن و، خۆیـــان پـــاك و چـــاك دەكـــەن:

خـــوا ﷻ دەفەرمـــوێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَىْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ ۗ إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۚ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ﴾، ئەی خەڵكینە! ئێوەن ئاتاج بۆ لای خوا.

لێـرەدا ئـەی خەڵكینـە! یـانی: بـە مسـوڵمان و نامسـوڵمانەوە، هەمـوو ئەوانـەی كـە لـە ئـادەم و حـەوواوە هاتـوون و، هەمـوو ئەوانـەی بـە مـرۆڤ دەناسرێـن، ﴿أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ﴾، ئێـوەن ئاتـاج بـۆ لای خـوا، ئێـوە ئاتـاج و هـەژارن و، پێویسـتییتان بـە بەخشـش و چاكەیـەك هەیـە، كـە لـە لایـەن خواوەیـە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿أَنتُمُ ٱلۡفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ﴾، ئەمـە کورتهەڵێنـان دەگەیەنـێ، (**قَـصْرُ صِفَـةُ الفَقْـرِ عَـلَى النَّـاس**)، کورتهەڵێنـانی سـیفەتی هەژاریـی لـە سـەر خەڵـك. ﴿أَنتُمُ ٱلۡفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ﴾، واتـە: هـەر ئێـوە هـەژارو ئاتاجـن بـۆ لای خـوا.

هەندێـك لـە توێژەرەوانـی قورئـان گوتوویانـە: لێـرەدا مەبەسـت لـە: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ﴾، هاوبـەش بـۆ خـوا دانەرەکانـن، بەڵکـو هەندێکیـان گوتوویانـە: هاوبـەش بـۆ خـوا دانەرەکانـی مەککـەن! کـە بە بـڕوای مـن ئـەوە تەسـککردنەوەو، بچووککردنەوەی چەمـك و واتـای ئایەتەکانـی قورئانـە، ئەگەرنـا خـوا ﷻ دەیتوانـی بفەرمـوێ: (**يَـا مُـشْرِكِي مَكَّـة**)، ئـەی هاوبەشـدانەرانی مەککـە! یـان بفەرمـوێ: (**يَـا أَيُّهَـا المُشْرِكُـون**)، ئـەی هاوبەشـدانەرینە! بـەڵام کاتێـك دەفەرمـوێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ﴾، مەبەسـت پێـی هەمـوو مرۆڤەکانـە.

ئنجـا: ئایـا تەنیـا هاوبەشـدانەرەکانی مەککـە، یـان: هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەران، پێویسـتییان بـە خـوا هەیـەو هـەر ئـەوان ئاتاجـی خـوان؟! بێگومـان نەخێـر! هەمـوو مرۆڤـەکان ئاتـاج و هـەژارو نـەدارن و، پێویسـتییان بـەو چاکـەو بەخششـانە هەیـە، کـە لـە خزمـەت خـوادا هـەن.

٢)- ﴿وَٱللَّهُ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ﴾، خوا ﷻ بەس خۆی دەوڵەمەندی ستایشکراوە، واتە: خوا بێ نیازە لە خوا پەرستیی ئێوەو، ئەگەر ئێوەش ستایشی نەکەن، ستایشکراوە لە زاتی خۆیدا، خوا ﷻ پەکی نەکەوتوە، وەك لە سوورەتی (الزمر)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمۡۖ وَلَا يَرۡضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلۡكُفۡرَۖ وَإِن تَشۡكُرُواْ يَرۡضَهُ لَكُمۡۗ ....(٧)﴾، واتە: ئەگەر ئێوە بێبڕوابن، یان ئەگەر ئێوە ناسوپاس بن[1]، بە دڵنیایی خوا بێ نیازە لە ئێوە، بەڵام خوا ڕازیی نیە بۆ بەندەکانی کە بێبڕوابن، یاخود ناسوپاس و سپڵەبن، بەڵام ئەگەر بڕواداربن یان: سوپاسگوزاریی بکەن، خوا بۆ ئێوەی پێ پەسندەو پێ چاکە.

---

(١) {وشـەی (تَكْفُـرُواْ) بەپێـی سـیاق، لـەو ئایەتـەی سـوورەتی: (الزمـر)دا، وا پێدەچـێ مەبەسـت پێـی سـپڵەیی و بـێ نمەکیـی و ناسوپاسـیی بـێ}.

٣)- ﴿إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ﴾، ئەگەر بیەوێ لاتاندەبات، یانی: (إِنْ يَشَأْ إِذْهَابَكُم يُذْهِبْكُم)، ئەگەر خوا ﷻ بیەوێ لاتانبەرێ، لاتاندەبات، واتە: لەبەینتان دەبات و ناتانهێڵێ.

٤)- ﴿وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾، دروستکراوێکی دیکە دێنێ، یاخود: خەڵکێکی دیکە دێنێ، چونکە (خَلْق) دەگونجێ مەبەست پێی خەڵکێکی دیکە بێ، کە خوا ﷻ دروستیان دەکات، یاخود: ﴿بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾، مەبەست پێی دروستکراوێکی دیکە بێ، لە جێی مرۆڤان، خوا ﷻ بیانهێنێ، کە بە تەئکید هەردووکیان بۆ خوای پەروەردگار ئاسانن، چ خەڵکێکی دیکە بێنێ و، ئەو مرۆڤانەی ئێستا لەسەر زەوین، هەمووان لابەرێ و خەڵکێکی دیکە لە نوێ دروست بکات، یاخود خەڵکی کافر لابەرێ و، خەڵکی دیکە بێنێتە شوێنیان، یاخود هەر ئەسڵەن جینسی مرۆڤ لەسەر زەوی لابەرێ و، گەسکێکیان لێ بدات و، جۆرە دروستکراوێکی دیکە بێنێ، هەمووی بۆ خوای پەروەردگار ئاسانە.

٥)- ﴿وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾، ئەوەش لەسەر خوا ﷻ قورس نیە، (العَزِيز: المُمْتَنِعُ الغَالِب)، یانی: پێ نەوێراوی زاڵ، (عزيز) یانی: شتێك کە نەگونجێ بکرێ، واتە: ئەو شتە بۆ خوا نەلواو و نەگونجاو نیەو، قورس و بە زەحمەت نیە، بەڵکو ئاسانە.

٦)- ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾، هیچ گوناهکارێك گوناهی یەکێکی دیکە هەڵناگرێ، ئەمە هۆشدارییدانە بە بێبڕوایەکان، کە ئەگەر ئێوە بەدەم بانگی پێغەمبەری خواوە ﷺ نەچن و، ملکەچ نەکەن بۆ پەیامی خواو، ڕوو لە خوا بەیەکگرتن نەکەن و، واز لە بتپەرستیی و هاوبەش بۆخوا دانان نەهێنن، هیچ کەس لە بەرانبەر ئێوەدا بەرپرسیار نابێت، بە تایبەت پێغەمبەر ﷺ بەرپرسیار نابێ، چونکە هیچ گوناهکارێك گوناهی یەکێکی دیکە هەڵناگرێ[1].

---

(١) (الوِزْرُ: الوِقرُ بِوَزْنِهِ وَمَعنَاهُ، وَهُوَ الحِمْلُ، وَزَرَ أَيْ: حَمَلَ، الوَازِرَةُ النَّفْسُ الآثِمَة)، وشەی (وِزْر) لەگەڵ (وِقْر)، هەم لە کێش داو، هەم لە مانادا وەك یەکن، (وِقْر) و (وِزْر) هەردووکیان بە واتای قورسایی دێن، (وَازِرَة) واتە: (مُثْقَلَة)، نەفسێکی گوناهکار، لەبەرئەوەی کۆڵێکی قورسی لە کۆڵێ ناوە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾، واتـە: (وَلا تَحْمِـلُ حَامِلَـةٌ حِمْـلَ أُخْـرَى)، هیـچ کـۆڵ هەڵگرێـك كۆڵـی قورسـی یەكێكـی دیكـە لـە كۆڵـێ نانـێ، هـەر كەسـە گوناهـی خـۆی لەسـەر خۆیەتـی.

٧)- ﴿وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا﴾، ئەگەر نەفسێكی بار گرانكراویش، بانگ بكات بۆ هەڵگرتنی كۆڵەكەی، واتە: (وَإِنْ تَدْعُو نَفْسٌ مُثْقَلَةٌ بِالإِثْمِ أَيَّ مَدْعُوٍ)، واتە: ئەگەر نەفسێكی شان قورسكراو و بار قورسكراو، كە كۆڵێكی قورسی خراوەتە سەر شان، هەر كەسێك بانگ بكات بۆ كۆڵەكەی، كە لێی هەڵبگرن.

٨)- ﴿لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ﴾، هیچی لێ هەڵناگیرێ، واتە: هیچ هاوكاریی ناكرێ.

٩)- ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ﴾، هەرچەندە ئەو كەسە كە بانگیشی دەكات، یان بانگیش دەكرێ، خاوەن نیزیكایەتیی و، خزمایەتییش بێ.

لێـرەدا خـوای موتەعـال دەیـەوێ ئـەو خەڵكـە حاڵیـی بـكات، كـە كاروبـاری ڕۆژی دوایـی قیـاس مەكەنـە سـەر كاروبـاری دنیـا، لـەم دنیـاو ڕۆژگارەدا، ئەگـەر كەسـێك هـاوار لـە كەسـێك ببەسـتێ و، داوای هاوكاریـی لـێ بـكات، ناجوامێرییـە وەڵامـی نەداتـەوە، ئنجـا وا مەزانـن لـە قیامەتێـش وایـە، بـە تایبەتـی كاتـی خـۆی لـە نێـو عەرەبانـدا وا بـاو بـووە، بەڵكـو ئێسـتاش لـە نێـو زۆر لـە عەشـیرەت و تیـرەو هۆزەكانـدا، وا بـاوە، كـە ئەگـەر كەسـێك هـاواری لـە كەسـێك بەسـت، دەبـێ بەدەنگیـەوە بچێـت، یـان كەسـێك پەنـای بـۆ كەسـێك هێنـا، دەبـێ پەنـای بـدات، بـەڵام وا مەزانـن لـە قیامەتیـش وایـە! بێگومـان لـە قیامەتـێ وا نیـە، ئـەوە عـورف و عادەتێكـی نێـو خۆتانـە لـە دنیـاداو پێیـەوە ڕاهاتـوون، كـە زۆر لـەو عـورف و عادەتانە ڕەنگـە شـتی جـوان و چاكیـش بـن، ئەگـەر لـە جێـی خۆیـدا بەكاربێـن، بـەڵام نەخێـر! خۆتـان بـەوە هەڵمەخەڵەتێنـن و، پێتـان وابـێ لـە قیامەتێـش دەگونجـێ، بابایـەك كـە كۆڵـی گوناهانـی قورسـە، داوا لـە یەكێكـی دیكـە بـكات، بتوانـێ هاوكاریـی بـكات، نەخێـر! بەڵكـو هیچـی لـێ هەڵناگیـرێ، هەرچەنـدە نیزیـك و خـاوەن پەیوەندیـی

خزمایەتیش بێ، یاخود هەر جۆرە نیزیکییەکی لەگەڵیدا هەبێت، لەبەر ئەوەی بابای خزم لەگەڵ خزم بەزەیی و شەفەقەتی زیاترە، هەروەها نزیك، - چ بە حوکمی دراوسێیەتیی، چ بە حوکمی ڕەفاقەت و هاوەڵایەتیی - لەگەڵ نزیکەکەی خۆیدا، بەزەیی و شەفەقەتی زیاترە.

١٠)- ﴿إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُم بِٱلۡغَيۡبِ﴾، ئنجا ڕوو دەکاتەوە پێغەمبەر ﷺ: {ئەی موحەممەد!} بە دڵنیایی تۆ تەنیا ئەوانە دەترسێنی و وریا دەکەیەوە، کە بە پەنامەکیی لە پەروەردگاریان دەترسێن، وشەی (خَشْيَة) جیاوازییەکەی لەگەڵ (خَوف)دا ئەوەیە: (خَوف) یانی: شتێك مەترسییت بەرانبەری هەبێ و، لێی بترسی، بەڵام (خَشْيَة) ئەوەیە کە بە بەمەزنگرتنەوە ترس و سام و هەیبەتت بەرانبەری هەبێت، بۆیە هەر لەم سووڕەتەدا هاتوە، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا يَخۡشَى ٱللَّهَ مِنۡ عِبَادِهِ ٱلۡعُلَمَٰٓؤُاْ﴾، بە دڵنیایی تەنیا بەندە زانایەکان بە بە مەزنگرتنەوە، سام و هەیبەتی خوایان لە دڵدا هەیە.

کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُم بِٱلۡغَيۡبِ﴾، بە دڵنیایی تۆ تەنیا ئەوانەی بە پەنامەکیی لە پەروەردگاریان دەترسێن، بە بە مەزنگرتنەوە، تەنیا ئەوانە وریا دەکەیەوەو دەترسێنی، واتە: تەنیا ئەوانە بەهرەمەند دەبن لە هۆشیارکردنەوەو ترساندنی تۆ، (أُطْلِقَ الإِنْذَارُ هُنَا عَلَى حُصُولِ الأَثَرِ وَهُوَ الإِنكِفَافُ، أَوِ التَّصدِيقُ بِهِ، وَلَيْسَ المُرَادُ حَقِيقَةُ الإِنذَار)، لێرەدا وشەی (إِنْذَار) ترساندن، وریاکردنەوە، بەکارهێنراوە بۆ پەیدابوونی شوێنەوارەکەی، کە بریتیە لە گەڕانەوە لە گوناهو تاوان و کوفرو خراپە، یاخود مەبەست لە (إِنْذَار) پەیدابوونی بڕوا پێهێنان و بە ڕاست دانانی ئەو شتانەیە، کە بابای ئاگادارکراو و هۆشداریی پێدراو دەبێ بڕوایان پێ بێنێ، نەك مەبەست پێی خودی ترساندن و وریاکردنەوەکە بێ

لەبەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بە دڵنیایی هەموو لایەکی ئاگادار کردۆتەوەو ترساندوەو، هۆشیار کردۆتەوە، بە تایبەتییش لێرەدا کە ئامرازی (إِنَّما)ی چۆتە

سەر، تۆ تەنیا ئەوانە دەترسێنی، کە بە پەنامەکیی لە پەروەردگاریان دەترسێن و، نوێژ بەرپا دەکەن، واتە: تۆ تەنیا ئەوانە هۆشیار دەکەیەوەو دەترسێنی، لە حاڵێکدا کە لە هۆشیارکردنەوەو ترساندنەکەی تۆ بەهرەمەند دەبن، کە بە پەنامەکیی ترس و سامیان بەرانبەر بە پەروەردگاریان هەیەو، نوێژیش بەرپا دەکەن.

کە دەفەرموێ: ﴿يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ﴾، ئەمە:

١- دەگونجێ مەبەست پێی ئەوەبێ کە لە پەروەردگاریان دەترسێن، یاخود سام و هەیبەتیان بەرانبەر بە پەروەردگاریان هەیە بە بە مەزنگرتنەوە، لە حاڵێکدا کە پەروەردگاریان نادیارە.

٢- یاخود: لە حاڵێکدا کە خۆیان لە نێو خەڵك دا نین و، لە شوێنێکی چۆڵن.

٣- یاخود: مەبەست ئەوەیە کە ترس و سامیان بەرانبەر بە پەروەردگاریان هەیە، لە حاڵێکدا کە سزای پەروەردگاریان نابینن، کە ئاگری دۆزەخە.

١١)- ﴿وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ﴾، نوێژیشیان بەرپا کردوە، ئێمە لە سوورەتی (**العنكبوت**)دا کە دەفەرموێ: ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ﴾، لەوێدا باسێکی تێرو تەسەلمان کرد لە بارەی نوێژ بەرپا کردنەوە، کردوە.

١٢)- ﴿وَمَن تَزَكَّىٰ﴾[1]، هەر کەسێکیش خۆی پاك و چاك کرد.

١٣)- ﴿فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ﴾، ئەوە بۆ خۆی خۆی پاك و چاك کردوە: یانی: سوودەکەی بۆ خۆیەتی.

١٤)- ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ﴾، سەرەنجامیش تەنیا بۆ لای خوایە.

کەواتە: ئەم ئایەتە لێی وەردەگیرێ کە: ترس و سام و هەیبەت هەبوون بەرانبەر بە خوا ﷻ و، نوێژ بەرپا کردن، دەبێتە هۆی پاك و چاك بوون و

---

(١) لە تەفسیری سوورەتی (الشمس) دا باسێکی سەربەخۆمان لەبارەی تەزکییەی نەفسەوە کردووە.

تەزكیـەی نەفس، لـە ڕاسـتییدا نەفـس بـەوە چـاك دەبـێ، كـە یەكەمجـار لـە دەروونـەوە بەرانبـەر بـە خـوا، سـام و هەیبـەت و ڕێـزو حورمـەت و بەمەزنگرتنـی هەبـێ، پاشـان بـە ڕواڵەتیـش بەندایەتیـی و ملكەچیـی بـۆ خـوا هەبـێ، ئنجـا گەورەتریـن شـتێك كـە بـە باشـترین شـێوە ملكەچیـی و، بەندایەتیـی بـۆ خـوا تێـدا بەرجەسـتە دەبـێ، نوێـژە، بۆیـە خـوا ﷻ لـە دوای تـرس و سـام و هەیبـەت بەرانبـەر بـە خـواو، نوێـژ بەرپـا كـردن، دەفەرمـوێ: ﴿وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ﴾، واتـە: لـە ئەنجامـی ئـەو دووانـەدا، (ئـەو دوو كارە سـەرەكییە، ئەگەرنـا تەنیـا بـەس ئـەو دووانـە نـا)، نەفسـی مـرۆڤ پـاك و چـاك دەبـێ، هـەر كەسـێكیش خـۆی پـاك و چـاك بـكات، ئـەوە بـە قازانجـی خـۆی و، بـە سـوودی خـۆی پـاك و چـاك دەكات و، سـوودەكەی بـۆ خۆیەتـی، سـەرەنجامیش بـۆ لای خوایـە.

وشـەی: (مَصِير)، كـە (أل)ی ناسـاندنی جینسی لەسـەرە، یـانی: هەموو سـەرەنجامێك بـۆ لای خوایـە، كـە (الجـارّ والمجرور)یـش پێـش خـراون، ﴿وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ﴾، ئەمـە ئـەوە دەگەیەنـێ كـە تەنیـا سـەرەنجامەكان بـۆ لای خـوا دەچنـەوە، كەواتـە: ئـەی مرۆڤـەكان! ئێـوە سـەرەنجام بـەس دەچنـەوە بـۆ لای خـوا ﷻ، بۆیـە بزانـن چـۆن دەچنـەوە بـۆ خزمەتـی؟! بـە نەفسـێكی تەزكیـە كـراوو، بـە دڵێكـی پـڕ لـە ڕێـزو سـام و هەیبـەت بەرانبـەر بـە خـواو، بـە نوێـژو تاعـەت و چاكـەوە، یاخـود بـە كـۆڵ و بارێكـی قورسـی گوناهـو تاوانـەوە، بزانـن چـۆن دەچنـەوە خزمـەت خـوا؟ خۆتـان ئامـادە بكـەن بـۆ دیـداری خـوا ﷻ!

مەسەلەی دووەم:

ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە کوێرو بینەرو، تاریکایی و ڕووناکیی و، سێبەرو گرەباو، زیندووان و مردووان، یەکسان نین، پێغەمبەریش ﷺ تەنیا هۆشیارکەرەوەو ترسێنەرەو، ناتوانێ پەیامی خوا بە مردووان ببیستێنێ:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم پێنج ئایەتە لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ﴾، کوێرو بینەریش یەکسان نین، پێشتریش گوتمان: مەبەست لە کوێر بابای بێبڕوایە، یان هاوبەش بۆ خوا دانەرە، یان بابای مولحیدو دان بە هیچ شتێك دانەهێنەرە، هەروەها (بَصِيرٌ) واتە: بینەر، مەبەست پێی مرۆڤی بڕوادارە، لەبەرئەوەی هەر بەڕاستیی ئەوەی کە خوا دەیفەرموێ، هیچ زێدەڕۆیی تێدا نیە، ئێمەی مرۆڤ ئەگەر قسە بکەین، جاری وا هەیە بەشێك لە عاتیفەو سۆزی خۆمانی دەخەینە سەر، بەڵام وەك خوا ﷻ لە سووڕەتی (**الكهف**)دا فەرموویەتی: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ﴿٢٩﴾﴾، بڵێ هەق لە پەروەردگارتانەوەیە، ئەوەی خوا دەیفەرموێ، هیچ عاتیفەو سۆزو هەڵچوون و ئەوانەی تێدا نیە، ئەوەی خوا دەیفەرموێ، ڕێك وایە، کوێرو بینەر وەك یەك نین، بابای بێبڕوا وەك کوێر وایە، کوێر نازانێ لەبەردەمیدا چی هەیە، نازانێ لە لای ڕاست و لە لای چەپی و، لەلای پشتەوەو لە پێشەوەی، چی هەیە، بابای بێبڕواش نازانێ لە کوێ هاتووەو، بۆ کوێ دەچێ و، بۆچی هاتوە، سەر بەرەو ئاسمان بەرز ناکاتەوە، بۆ لای خوا، بزانێ خەبەر چییە؟ لە تاریکاییاندایەو، کوێرو کوترە، بەڵام ئینسانی بڕوادار دەزانێ کێیە؟ ئەم گەردوونە چییە؟ لە کوێوە هاتووەو بۆ کوێ دەچێ؟

٢)- ﴿ وَلَا ٱلظُّلُمَـٰتُ وَلَا ٱلنُّورُ ﴾، تاریكاییەكان و ڕووناكییش وەك یەك نین، مەبەست لە تاریكاییەكان كوفرە، لەبەرئەوەی كوفر هەر یەك جۆر نیە، ڕێبازەكانی كوفر وەك سۆسیالیزم و، كۆمۆنیزم و، لیبراڵیزم و، كاپیتالیزم و، سیكۆلاریزم و، هەموو ئەو شتە ئیزمدارانەی كە ئێستا لەو ڕۆژگارەی خۆماندا هەن، ئەگەر تەماشای مێژووی مرۆڤایەتیی بكەین، كوفری یۆنانییەكان جۆرێك بووە، هەر لە نێو خۆشیاندا چەند جۆرە كوفرێك بووە، كوفری میصرییەكان، كوفری ئەوانەی ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، لە ئێران، لە میزۆپۆتامیا، لە ڕۆژئاوا، لە ڕۆژهەڵات، كوفر جۆری زۆرن، بەڵام هەمیشە ئەو هەقەی كە پێغەمبەران هێناویانە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، كە لە خوا بەیەكگرتن و تەنیا خوا پەرستندا، بەرجەستە بووە، لەبەرئەوەی تەنیا خوا بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنە، دەبێ بەس ئەویش بەندایەتیی بۆ بكرێ و، بەرنامەی لێ وەربگیرێ و، دەبێ هەر ئەویش دروشمەكانی پێشكەش بكرێن، دروشمەكانی دینداریی دەبێ تەنیا پێشكەشی خوا بكرێن و، بەرنامەكانیش تەنیا لە خوا وەربگیرێن، تەنیا خوا ﷻ وەك تاكە بەدیهێنەرو تاكە پەروەردگارو خاوەن، مامەڵەی لەگەڵدا بكرێ، ئەویش بەوە كە تەنیا بەندایەتیی بۆ وی بكرێ، لە هەردووك بواری سەرەكیی شەعائیرو شەرائیعدا، ئا ئەوە هەمووی، پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، لە هێڵە گشتییەكانیدا، یەكدەنگ و یەك قسە بوون، بەڵام لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، بەولا بكەوە، جەنگەڵ و چخوردێكە، نە كەس بەڕبەی كەس دەپێوێ، نە كەس لە مەڕی كەس دەخێوێ، نە كەس دان بە شتی كەس دادێنێ، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ، لە قیامەتێ: ﴿كُلَّمَا دَخَلَتۡ أُمَّةٞ لَّعَنَتۡ أُخۡتَهَا ۝٣٨﴾ **الأعراف**، لە دنیاشدا كەس شتی كەسی پێ ڕاست نیە، بۆچی؟ چونكە هەركەسە ڕێبازەكەی لە هەواو ئارەزوو و بۆچوونی خۆیەوە هاتوە، ئەوپەڕی لەو عەقڵەو، لەو توانا كەم و بچووكەوە هاتوە، كە خوا بە مرۆڤی داوە، تاكو پەیامی خوای پێ دەرك بكات و، ژیانی ماددیی خۆی پێ ڕێك بخات، بەڵام ئەو عەقڵە هی ئەوە نیە، نهێنییەكانی بوونی پێ بزانێ، كە: من چیم و كێم؟ دەبێ چی بكەم؟ خوا كێیە ﷻ؟ چۆن بپەرسترێ؟ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) كێن؟ ژیانی دنیاو ڕۆژی دوایی چین؟ ئەو نهێنیی و بابەتە مەزنانە، تەنیا لەڕێی

وەحییەوە دەرك دەكرێن و، دەزانرێن، بۆیە هەركات مرۆڤ لە پەیام و وەحیی خوا لایدابێ، كەوتۆتە نێو جەنگەڵ و چخوردی ڕێچكەو بیردۆزەكانەوەو سەرگەردان بووە، بۆیە هەمیشە خوا بێبڕوایی و ناهەق، بە: (**ظُلُمَات**) تاریكاییەكان، ناودەبا، هەروەها هەق بە: (نور) ڕووناكیی، چونكە ڕووناكیی وەك هەق، یەكە، بەڵام تاریكاییەكان وەك ناهەق، زۆرو جۆراو جۆرن.

٣)- ﴿وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلۡحَرُورُ﴾، هەروەها سێبەرو گڕەباش یەكسان نین، (**الحَرُور أَي: حَرُّ الشَّمْسِ**) (**حرور**) گەرمایی خۆرە، سێبەرو گەرمایی خۆر، یان سێبەرو خۆرەتاو، یان سێبەرو گڕەبا، وەك یەك نین، هەندێكیش گوتوویانە: (**سَمُوم**) ئەو گڕە بایەیە كە بە شەو هەڵدەكا، بەڵام (**حَرُور**) ئەو گڕە بایەیە كە بە ڕۆژ دێ، گرنگ ئەوەیە سێبەرو گەرما، وەك یەك نین.

٤)- ﴿وَمَا يَسۡتَوِي ٱلۡأَحۡيَآءُ وَلَا ٱلۡأَمۡوَٰتُ﴾، هەروەها زیندووان و مردووانیش یەكسان نین، واتە: ئەهلی ئیمان كە بەهۆی ئیمانەوە زیندوون، ئەهلی كوفریش كە بەهۆی كوفرەوە بە مردوو لە قەڵەم دەدرێن، یەكسان نین.

٥)- ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُسۡمِعُ مَن يَشَآءُ﴾، بە دڵنیایی خوا هەر كەسێك بیەوێ، پێی دەبیستێنێ. ئەمە وەڵامی پرسیارێكە كە لێرەدا سەرهەڵدەدا:

باشە مادام بڕوادار وەك بینەرو، بێبڕوا وەك كوێر وایەو، هەق وەك ڕووناكیی و، ناهەق وەك تاریكاییەكان وایە، پاشان دینداریی و خواپەرستیی، وەك ژیانی بەر سێبەرو، بێبڕوایی وەك ژیانی بەر خۆرەتاو، یاخود بەر گڕەباو، بڕواداران وەك زیندووان و، بێبڕوایان وەك مردووان وان، ئەدی بۆچی پەیامی خوا كە بە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد دا ﷺ ناردوویەتی بە تایبەت و، بە گشتیی هەموو پەیامەكانی خوا كە بە پێغەمبەراندا ناردوونی، بۆچی نە لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ وەك پێویست پەیامی خوا وەرگیراوەو، نە لە پێغەمبەرانی دیكەش وەك پێویست ئەو پەیامانەی خوا وەرگیراون؟ خوا لە وەڵامی ئەو پرسیارە

گریمانەییەدا دەفەرموێ:﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُسۡمِعُ مَن يَشَآءُ﴾، بە دڵنیایی خوا هەر کەسێکی بیەوێ، پێی دەبیستێنێ.

٦)- ﴿وَمَآ أَنتَ بِمُسۡمِعٖ مَّن فِي ٱلۡقُبُورِ﴾، بەڵام تۆ ناتوانی بە کەسانێك کە لە گۆڕەکاندان، ببیستێنی، واتە: ناتوانی بە مردووانێك ببیستێنی، کە خراونە نێو گۆڕەکانەوە، کەسانێك کە لە گۆڕەکاندا نێژراون (بە خاك سپێردراون) زۆر دوورن لەوەی گوێیان لە قسە بێ، بێبڕوایانێکیش کە گوناهو تاوانەکانی خۆیان، وەك چۆن کرمی ئاوریشم بە لیکی خۆی قۆزاخەیەك بە دەوری خۆیدا دروست دەکاو، دوایی لە نێویدا دەمرێ، بێبڕوایەکانیش بە ئیرادەو ویستی ئازادانەی کە خوا پێیداون، تەونێکی چڕو پڕی گوناهانیان بە دەوری خۆیاندا چنیوەو، خۆیان تێیدا قەتیس کردووە، بۆتە پەردەیەك کە پەیامی خوا نەگاتە گوێ و چاوی عەقڵ و دڵیان، بۆیە ناتوانی پێیان ببیستێنی، وەك چۆن ناتوانی بە کەسانێك ببیستێنی، کە لە گۆڕەکاندا نێژراون.

٧)- ﴿إِنۡ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ﴾، تۆ تەنیا ترسێنەرو وشیارکەرەوەی، (**النَّذِيرُ: الْمُنبِئُ عَن تَوَقُّعِ حُدُوثِ مَكرُوهٍ أَو مُؤْلِمٍ**)، (**نَذِير**) بریتیە لە هەواڵدەر بە شتێك کە دەگونجێ ڕووبدا، کە بریتیە لە شتێکی ناپەسند، یان شتێکی خراپ، یاخود شتێکی بە ئازار.

ئەگەر تەماشای ئەو ئایەتانە بکەین، دەبینین خوا ﷻ هەشت سیفەتی پێکەوە بەراورد کردوون:

١و٢- کوێریی و بینەریی.

٣و٤- تاریکایی و ڕووناکیی.

٥و٦- سێبەرو گەرما.

٧و٨- مردووان و زیندووان.

چواریان کە بریتین لە: ١- کوێریی و، ٢- تاریکایی و،٣- گەرماو، ٤- مردووان، ئەوانە سیفەتی بێبڕوایانن، چواریشیان کە بریتین لە: ١- بینەریی و، ٢- ڕووناکیی

و، ٣- سێبەرو، ٤- زیندووان، ئەوانەش سیفەتی بڕوادارانن، هەر کەسێك بە ئینسافەوە تەماشای ئینسانی بڕوادار وەك تاك و، کۆمەڵی بڕوادار وەك کۆ بکا، هەروەها تەماشای مرۆڤی بێبڕواو، کۆمەڵی بێبڕوایان بکا، زۆر بە درەوشاوەیی و بە جوانیی ئەو چوار جووت سیفەتە دژ بەیەکە، واتە: ئەو هەشت سیفەتە، چوار لەواندا و، چوار لەواندا، دەبینێ، هەر بە ڕاستیی بابای بێبڕوا وەك کوێر وایە، نازانێ لە کوێ هاتووەو، بۆچی هاتوە، نازانێ لای ڕاستی چییەو، لای چەپی چییەو، پێشەوەی چییەو، دواوەی چییە! هەروەها بابای بێبڕوا لە تاریکاییدایە، داهاتوو و ڕابردوو و ئێستاو، سەرەوەو خوارەوەی خۆی نازانێ! ژیانیشی بریتیە لە ژیانێکی پڕ لە مەینەتیی و نارەحەتیی لە دەروونی خۆیدا، با لە ڕووی مادديیشەوە خۆشگوزەران بێ، وەك کەسێك کە لەبەر گڕەبا دادەنیشێ، لە ئەنجامی ئەوەدا کە دەروونی خۆی ژەنگاوی کردوەو، هەستەوەرەکانی خۆی ئەگەر عەقڵە ئەگەر پێنج هەستەکانن، ئەرکی سرووشتیی خۆیانیان پێ ئەنجام نادات، بۆیە لە ئەنجامدا وەك مردوو وایە.

بە پێچەوانەوەش لە بەرانبەریاندا ئینسانی بڕوادار، وەك کەسێکی بەرچاو ڕوونە کە دەبینێ، ئیمان لە وەك ڕووناکیی و ڕۆشناییەکە کە مرۆڤ دەوروبەری خۆی و، ئێستای خۆی و، داهاتووی خۆی پێ دەزانێ، ژیانی ئیماندارانە وەك ژیانی بەر سێبەرو نیسێ وایە، کە ئینسان تێیدا پشوو دەدا، دڵ ئارامە، هێمنە، بەرچاو ڕوونە، پشت بە خوا بەستوویە، سەرەنجام بابای ئیمانداروکۆمەڵی ئیمانداران، وەك زیندووان وان، لەبەرئەوەی لە ناخەوە زیندوون، لە ناخەوە پاك و چاکن.

شایانی باسە لە تەفسیرەکاندا ئەم فەرمایشتە هێنراوە، بە بۆنەی ئەوەوە کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَا ٱلظِّلُّ وَلَا ٱلْحَرُورُ﴾، چونکە هەندێکیان وایان تەفسیر کردوە، ئەو سێبەرەی خوا وەك پاداشت بۆ بڕواداراني داناوە لە بەهەشتدا، لەگەڵ ئەو دووکەڵ و گڕەباو نارەحەتییەی، کە بۆ بێبڕوایانی داناوە وەك سزا، یەکسان نین، چونکە خوا ﷻ کە لە سوورەتی **(الواقعة)**دا، باسی **(أصحاب**

اليمين) و (أصحاب الشمال) دەكات، ئاوا باسی پاداشتی ئەوانە دەكات، كە بە دەستی ڕاست، نامەی كردەوەكانیان وەردەگرنەوە، دەفەرموێ: ﴿وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ ﴿٢٨﴾ وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ ﴿٢٩﴾ وَظِلّٖ مَّمۡدُودٖ ﴿٣٠﴾ وَمَآءٖ مَّسۡكُوبٖ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٖ كَثِيرَةٖ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقۡطُوعَةٖ وَلَا مَمۡنُوعَةٖ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٖ مَّرۡفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾﴾ هاوەڵانی ڕاستە، هاوەڵانی ڕاستە چین؟ لە نێو درەختی (سیدر)دان، كە دڕكەكەی شكێندراوە (بێ دڕكە)و، سێبەرێك كە دوورو درێژەو، ئاوێك كە هەڵدەڕژێ (بە شێوەی تاڤگە)و، میوەی زۆر، نەبڕاوو نەقەدەغەكراوە و، تەخت و نشینگە بەرز كراوەكان.

بەڵام كە باسی (أصحاب الشمال) دەكات، بە پێچەوانەی ئیماندارانەوە، كە دەفەرموێ: ﴿وَأَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٖ وَحَمِيمٖ ﴿٤٢﴾ وَظِلّٖ مِّن يَحۡمُومٖ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٖ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾﴾، واتە: هاوەڵانی چەپە، هاوەڵانی لای چەپ چۆنن؟ لە نێو گڕەباو ئاوی كوڵاودان، سێبەرێك كە دووكەڵە، نە ساردەو، نە ڕێزو حورمەتیشی تێدایە.

ئنجا بەو بۆنەوە، هەندێك لە توێژەرەوان ئەم فەرمایشتەیان هێناوە، بەڵام من وام تەفسیر كرد كە سێبەر (ظِل) و گڕەبا (حَرُور) هەر لە دنیادان، ژیانی ئینسانی بڕوادار وەك هی كەسێكە لە ژێر سێبەرێك (نیسییەك) دانیشتبێ و، پشوویدابێ، بەڵام ژیانی بێبڕوایی وەك حاڵی كەسێك وایە لەبەر گڕەبا بێت، بەڵام دەشگونجێ مەبەست پێی ئەوەبێ، كە ئەو سێبەرە لە ڕۆژی دواییدا پاداشتی ئیماندارانە، كە لێرەدا خوا پاداشتی ئیماندارانی لە سێبەردا خوڵاصە كردۆتەوە، هەروەك سزای كافرانیشی لە گڕەبادا خوڵاصە كردۆتەوە.

فەرموودەكەش بەم شێوەیە: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: **قَالَتِ النَّارُ: رَبِّ أَكَلَ بَعْضِي بَعْضاً فَأْذَنْ لِي أَتَنَفَّسُ، فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ، نَفَسٌ فِي الشِّتَاءِ وَنَفَسٌ فِي الصَّيْفِ، فَمَا وَجَدْتُمْ مِنْ بَرْدٍ أَوْ زَمْهَرِيرٍ، فَمِنْ نَفَسِ جَهَنَّمَ، وَمَا وَجَدْتُمْ مِنْ حَرٍّ أَوْ حَرُورٍ، فَمِنْ نَفَسِ جَهَنَّمَ**} (أخرجه مسلم: ١٤٣٤).

واتـە: ئەبـوو هورەیـرە ﷺ، دەگێڕێتـەوە کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئاگـری دۆزەخ گوتـی: پـەروەردگارم! هێنـدە ئاگرەکـەم بـە تینـە هەندێکـم هەندێکـی خـوارد، مۆڵەتـم بـدە دوو هەناسـە بـدەم، خـوا مۆڵەتیـدا کـە دوو هەناسـان بـدا، یەکێکیـان لـە زسـتانداو، یەکێکیـان لـە هاوینـدا، ئنجـا هـەر سـەرماو سـۆڵەیەکتان بینـی، ئـەوە لـە هەناسـەدانی دۆزەخـە (لـە زسـتاند)و، هـەر گەرمـاو گڕەبایەکیشـتان بینـی، ئـەوە دیسـان لـە هەناسـەدانی دۆزەخـە (لـە هاوێـن دا).

واتـە: گڕەبـای هاویـن دەشـوبهێتە هەندێـك لـە گەرمـای دۆزەخ، هەروەك سـەرماو سـۆڵەو زوقمـی زسـتان دەشـوبهێتە هەندێـك لـە زەمهەریـرو سـاردیی دۆزەخ، ئـەم فەرمایشـتە لێـی وەردەگیـرێ کـە دۆزەخ تەنیـا گڕەبـاو گەرمیـی نیـە، بەڵکـو سـەرماو زوقمیشـی تێـدا هەیـە.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە خوا موحەممەدی ﷺ بە هەقەوە، بەموژدەدەرو ترسێنەر ناردوە، چونکە هیچ کۆمەڵگایەکی مەزن نەبووە، وریاکەرەوەیەکی تێدا نەنێردرێ، هەروەها دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ کە بەهۆی بەدرۆ دانرانی، دڵ نارەحەت نەبێ، چونکە هەموو پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لەگەڵ عادەت و نەریتی خراپی بەدرۆ دانانی گەلانی پێشوودا ڕووبەڕوو بوونەوە، خواش بەردەوام بە درۆ دانەرانی پێغەمبەرانی و پەیامەکانی خۆی سزاداوە، چ لە دنیادا، چ بۆی هەڵگرتبن بۆ ڕۆژی دوایی:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۚ وَإِن مِّنۡ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٞ ٢٤ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدۡ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَبِٱلزُّبُرِ وَبِٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُنِيرِ ٢٥ ثُمَّ أَخَذۡتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۖ فَكَيۡفَ كَانَ نَكِيرِ ٢٦ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم سێ ئایەتە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ ﴾، خوا ﷻ پێغەمبەری خاتەم دەدوێنێ ﷺ، دەفەرمووێ: بە دڵنیایی ئێمە تۆمان بە هەق ناردوە، کە دەفەرمووێ: ئێمە تۆمان بەهەق ناردوە (**بِالحَقّ**)، ئەمە سێ واتای لێ وەردەگیرێن:

أ- یان حاڵە لە ڕاناوی قسەکەر لە: ﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ ﴾، واتە: ئێمە کە تۆمان ناردوە، بە هەق تۆمان ناردوەو ناردنەکەی تۆ هەق بووە لە لایەن ئێمەوە.

ب- یان حاڵە لە (ك)ی دواندن (**كاف الخطاب**) لە وشەی (**أَرْسَلْنَاك**)دا، واتە: تۆمان کە ناردوە، هەقی و ڕاستی و، وەك نەیارەکانت دەڵێن: درۆنی.

ج- یان سیفەتە بۆ چاوگێکی قرتێنراو (**أَي: إِنَّا أَرسَلنَاكَ إِرسَالاً مُلابِساً بِالحَقّ، لا يُشْبِهُ شَيْئاً مِنَ البَاطِل**)، واتە: ئێمە تۆمان ناردوە بە ناردنێکی ئاوێتە لەگەڵ هەق دا، کە هیچ جۆرە ناهەقییەکی تێدانیە.

کەواتە: (بِالحَقّ) کە لە چەندان ئایەت دووبارە بۆتەوە، یانی:

١- کاتێك ئێمە تۆمان ناردوە هەق بووی و، لە کات و شوێنی خۆیدا بە شێوەی خۆی کە ڕێك و ڕاستە، تۆمان ناردوە.

٢- یاخود: کە تۆمان ناردوە، تۆ هەقی و هەقت پێیە.

٣- یاخود: ناردنەکەی تۆ، ناردنێکی ئاوێتە بووە لەگەڵ هەقدا.

٢)- ﴿بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾، تۆ موژدەدەرو ترسێنەری، یان: دڵخۆشکەرو هۆشیارکەرەوەی، دیارە پێغەمبەر ﷺ موژدەدەرو دڵخۆشکەر بووە، بۆ ئەوانەی فەرمانبەریی خوا دەکەن و، بەدەم بانگەوازی خواوە دێن، موژدەو بەشارەتیان پێدەداو، دڵخۆشیان دەکات، بەوە کە هەم لە دنیادا سەرفرازو سەرکەوتوو دەبن، هەم لە دوارۆژیشدا ڕوو سوورو براوە دەبن.

لەبەرانبەریش دا ترساندن و هۆشیارکردنەوەکەشی بۆ سەرپێچییکارانە، کە هەم لە دنیادا تووشی ڕۆژ ڕەشیی و پەشێمانیی دێن، هەم لە دوارۆژیشدا تووشی زیانباریی و ماڵوێرانیی دەبن.

٣)- ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾، هیچ کۆمەڵگایەکیش نەبووە، مەگەر ترسێنەرو وشیارکەرەوەیەکی تێدا گوزەراوە، یەکێك لە توێژەرەوان دەڵێ: ئۆممەت ئەوانەن کە دەچنەوە سەر یەك باپیرە، وەك ئۆممەتەکانی: فارس و، ڕۆم و، هیندو، کوردو، عەرەب و تورك و ... هتد، بەڵام من پێموایە ئۆممەت بریتین لە خەڵکێك کە لەسەر ڕێبازێك و لەسەر شتێك کۆدەبنەوە، بۆیە لە ڕاستییدا هەرکام لە کوردو، عەرەب، و تورك، و، فارس و، ئەفغان و، ئینگلیزو ... هتد... ئۆممەتیان پێ ناگوترێ، بۆیەش قسەکەی ئەو زانایەم هێنا، تاکو بزانرێ ئەو ڕایەش هەیە، ئەگەرنا ئۆممەت دەگونجێ بگوترێ ئۆممەتی ئیسلامیی، دەگونجێ بگوترێ ئۆممەتی لیبڕالیستەکان، ئۆممەتی مارکسیستەکان، ئۆممەتی ئەمریکیی، واتە: ئەوانەی لەسەر شێوەیەك لە ژیان و بەرنامە کۆدەبنەوە، ئەوانە پێیان دەگوترێ: ئۆممەت، ئۆممەتی ئیسلام لەبەرئەوەی لەسەر ئیسلام کۆبوونەوە، ئۆممەتی

کوفر لەسەر کوفر کۆدەبنەوە، ئۆممەتی شیرك لەسەر شیرك کۆدەبنەوە، بەڵام ئەوەی دیکە پێیان دەگوترێ گەل (قوم) و نەتەوە (شعب)، گرنگ ئەوەیە خوا دەفەرمووێ: ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾.

هەڵبەتە ئۆممەت لێرەدا یانی: کۆمەڵە خەڵکێکی زۆر، نەك هەر تیرەو هۆزێك لە هەر شوێنێك بووبێ، پێغەمبەرێکی تێدا ڕەوانە کرابێ، ئۆممەت واتە: خەڵکێکی زۆر لەهەر شوێنێك بووبن، ترسێنەرو وشیارکەرەوەیەکیان تێدا ڕەوان کراوە، کە مەبەست پێغەمبەرانە (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، هەرچەندە وشەی (نَذِيْر): بەزۆریی لە قورئاندا بۆ پێغەمبەران بەکارهێنراوە، کە ئەوان بە پلەی یەکەم بەناوی خواوە خەڵکیان هۆشیار کردۆتەوە، هۆشدارییان بە خەڵك داوە بە ناوی خواوە، وەك پەیامبەری خوا، بەڵام دەشگونجێ مەبەست پێی غەیری پێغەمبەرانیش بێ (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم).

٤)- ﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾، ئەگەر بەدرۆشت دابنێن {کافرەکانی ڕۆژگاری خۆت} بەدڵنیایی ئەوانەی پێش وانیش بەدرۆیان داناوە، چییان بەدرۆ داناوە؟ پەیامەکانی خواو، پێغەمبەرانی خوایان بەدرۆ داناون.

کە دەفەرمووێ: ﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ﴾، بێگومان وەڵامی ﴿يُكَذِّبُوكَ﴾، قرتێندراوە، چونکە دوایی کە دەفەرمووێ: ﴿فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾، ئەمە دەلالەت لەسەر ئەو وەڵامە دەکات، کە بەو شێوەیەی لێدێ: **(وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَلاَ تَحْزَنْ، وَلاَ تَحْسَبْهُم مُفلِتِينَ مِنَ العِقَابِ عَلَى ذَلِكَ، فَقَد كَذَّبَ الأَقوَامُ الَّذِينَ مِنْ قَبلِهِم، الأنبياء، وَعُوقِبُوا عَلَى ذَلِكَ)**، واتە: ئەگەر تۆ بەدرۆ دابنێن، دڵتەنگ مەبەو، پێت وانەبێ لە سزاو تۆڵەی خوا دەربازیان دەبێ، لەسەر ئەو بەدرۆ دانانە، چونکە گەلە پێشووەکانی پێش وان، کە پێغەمبەرانیان بەدرۆ دانا و، لەسەر ئەوەش سزادران، کەواتە: ئەو گەل و کۆمەڵگایەی تۆش لەسەر ئەوە سزا دەدرێن، یان لە دنیادا، یان لە دوارۆژدا، یان لە هەردووکیاندا.

٥)- ﴿جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ﴾، پێغەمبەرانیان (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، موعجیزەو بەڵگە ڕۆشنەکانیان بۆ هێنان، کە ئیسپاتی پێغەمبەرایەتییان بکەن.

٦)- ﴿وَبِٱلزُّبُرِ﴾، هەروەها پەندو ئامۆژگارییان هێنان، (زُبُر) کۆی (زَبُور)ە، (زَبُور) دەگونجێ بەو پەڕانە بگوترێ کە شتیان تێدا نووسراوە، کە پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، هەندێکیان مەرج نیە کتێبی تەواویان پێدرابێ، بەڵام زەبووریان پێدراوە، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ٥٥﴾، یانی: چەند پەڕەیەك، بەڵام زۆرێك گوتوویانە: (زَبُور) واتە: ئەو کتێبەی کە ئامۆژگاریی و پەندو قسەی نەستەقی تێدایە، لەلایەن خوای پەروەردگارەوە، نەك حوکمە شەرعییەکان.

٧)- ﴿وَبِٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُنِيرِ﴾، هەروەها پێغەمبەران (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، کتێبی ڕۆشنکەرەوەشیان هێنا.

٨)- ﴿ثُمَّ أَخَذۡتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾، دوایی ئەوانەی بێبڕوا بوون، گرتمن (سزامدان).

٩)- ﴿فَكَيۡفَ كَانَ نَكِيرِ﴾، ئنجا ئایا نکووڵییلێکردنی من چۆن بوو؟! واتە: نکووڵییلێکردنی من زۆر بێڕەزاو سەخت بوو، ئەگەر خوا ڕەخنەی گرت و، نکووڵییکرد لە کەسێك، مانای وایە شتەکەی بەهەڵە دەزانێ و، لەسەر ئەوەش سزای دەدا، کەواتە ﴿فَكَيۡفَ كَانَ نَكِيرِ﴾، نکووڵییلێکردنی من، کە سزاو جەزرەبەی منی بەدوای خۆیدا هێنا، چۆن بوو؟! یانی: هێندە سەخت و بێڕەزا بوو، وەسف ناکرێ.

بێگومان ئەمە هەمووی دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەر ﷺ: تۆ دڵی خۆت سەغڵەت و ناڕەحەت مەکە، کە تۆ بە درۆ دادەنێن، تۆ یەکەمین پێغەمبەرێك نی بە درۆ دانرابی، هەروەها کافرەکانی ڕۆژگاری تۆش یەکەمین کافرانێك نین، کە پێغەمبەران و پەیامەکەی خوایان بەدرۆ دانابێ، بەڵکو ئەوە عادەت و نەریتی لەمێژینەی کافرانی ڕابردوویە، پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، هەموویان لەگەڵ ئەوەدا ڕووبەڕوو بوونەوە.

لێرەدا خوا ﷻ کە دەفەرموێ: ﴿جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَبِٱلزُّبُرِ وَبِٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُنِيرِ﴾، خوا سێ شتی باس کردوون، بۆ پێغەمبەران (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**):

١- ﴿بِٱلۡبَيِّنَٰتِ﴾، هیچ گومانی تێدانیە مەبەست پێیان ئەو بەڵگە ڕۆشنانەن، کە پێغەمبەران (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، پێیان بوون، بۆ سەلماندنی پێغەمبەرایەتیی خۆیان، ئنجا چ موعجیزە بووبن، موعجیزەیەکی دیارو بەرهەست، چ بەڵگەیەکی دیکەی ڕۆشن بووبن، بایی ئەوەیان کردبێ، کە ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆیانی پێبکەن، بەڵگەشمان ئەوەیە کە لە قورئاندا خوای پەروەردگار وشەی (**البَيِّنَات**)ی زۆر بەکار هێناوە، بۆ بەڵگەو موعجیزەکانی پێغەمبەران، بۆ وێنە: لە سوورەتی (**الحديد**) ئایەتی (٢٥)دا دەفەرموێ: ﴿لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ﴾، پێغەمبەرانمان (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، بەبەڵگە ڕۆشنەکانەوە ناردن، هیچ پێغەمبەرێك نەبووە، مەگەر بەڵگەیەکی بە دەستەوە بووە، ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆی پێ بکات، وەك پێغەمبەر (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، لە فەرمایشتێکدا دەفەرموێ: {**مَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ مِنْ نَبِيٍّ إِلاَّ قَدْ أُعْطِيَ مِنَ الآيَاتِ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ**} (**أخرجه البخاري: ٦٨٤٦، ومسلم: ٤٠٢**).

واتە: هیچ پێغەمبەرێك لە پێغەمبەران نەبووە، مەگەر خوا نیشانەو بەڵگەیەکی وای پێداوە، کە لەسەر ئەوە مرۆڤەکان بڕوا بێنن، واتە: بایی قەناعەت پێهێنانی مرۆڤەکان بکات، کە بزانن ئەو کەسەی داوای پێغەمبەرایەتیی دەکا، پێغەمبەری خوایە (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، چونکە جیاوازیی نێوان ڕاست و درۆ، بریتیە لە بەڵگە.

٢- ﴿وَبِٱلزُّبُرِ﴾، گوتمان: (**زُبُر**) کۆی (**زَبُور**)ە، زۆرێك لە زانایان دەڵێن: (**زَبُور**) مەبەست پێی ئەو قسە نەستەق و پەندو ئامۆژگارییانەن، کە خوا ﷻ بە پێغەمبەرانی داون، یان پێغەمبەران (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، لەبەر ڕۆشنایی وەحییەك دا کە خوا بۆی ناردوون، ئەو قسە نەستەقانەیان کردوون، وەك فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خۆمان (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، هەندێکیش گوتوویانە: (**زَبُور**) کتێبێك بووە کە خوا بە پێغەمبەرانی (**عَلَيْهِم**

الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) داوە، بەڵام کتێبێکی وەك تەورات و قورئان و ئینجیل تەواو نەبووە، بەو واتایەی کتێبێك بێت گشتگیر بێت، بەڵکو چەند بابەتێك بووە، لە چەند لاپەڕەیەکدا نووسراون، چونکە هەندێك گوتوویانە: (زُبُر: زَبَرَهُ، أَيْ: كَتَبَهُ وخَطَّهُ)، هەندێکی دیکە گوتوویانە: (زَبُور) واتە: نووسراوێك کە بەخەتی درشت نووسرابێ، بەڵام ڕای یەکەم کە هی زۆربەیە، وێچووترە.

٣- ﴿وَبِٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُنِيرِ﴾، هەروەها کتێبێکی ڕۆشنکەرەوەش، وەك تەورات و ئینجیل و قورئان و، هەر کتێبێکی دیکە، خوا بە پێغەمبەرانی دابێ (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، کە بۆ ئێمە باس نەکراوە.

کە دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ أَخَذۡتُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ (الأَخْذُ: مُسْتَعَارٌ لِلإِسْتِئصَالِ وَالإِفْنَاءِ، شُبِّهَ إِهلاكُهُم بِإِتلافِ المُغِيرِينَ عَلَى عَدُوِّهِم يَقتُلُونَهُم وَيُغنِمُونَ أَموَالَهُم)، خوای پەروەردگار لە چەند شوێنێکدا وشەی (أَخَذ) بەکاردێنێ: ﴿وَأُخِذُواْ مِن مَّكَانٖ قَرِيبٖ ٥١﴾، یان: (فَأَخَذْنَاهُمْ)، یان: (فَأَخَذَتْهُم)، ئنجا (أَخْذ) لە ئەسڵدا بریتیە لەوە کە شتێك بەدەست بگری، بەڵام خوازراوەتەوە بۆ لە بەینبردن و بنبڕکردن و، فەوتێنرانی کافرەکان بە سزای خوا، چوێندراوە بە لە بەینبردنی کەسانێك کە شەبەیخوون دەکەنە سەر دوژمنیان، دەیانکوژن و ماڵ و سامانەکەشیان بە غەنیمەت دەگرن {بەدیلیان دەگرن، ئەوی دەیکوژن دەیکوژن، ئەوانی دیکە بە دیل دەگرن}.

کە دەفەرموێ: ﴿فَكَيۡفَ كَانَ نَكِيرِ﴾، ئەم تەعبیرەش هەم لێرەدا هاتووە، هەم لە چەند شوێنێکی دیکەی قورئاندا هاتووە، (فَكَيْفَ)، چۆن؟ ئەمە پرسیار کردنە، (إستِفهَامٌ مُستَعمَلٌ فِي التَّعجِيبِ مِن حَالِهِم)، واتە: پرسیار کردنە بۆ سەرسوڕماندن لە حاڵیان، واتە: حاڵیان زۆر خراپ بوو، کە من نکووڵییم لێکردن، (نَكِير: إسمٌ لِشِدَّةِ الإنكَار، وَهُوَ هُنَا كِنَايَةٌ عَن شِدةِ العِقَابِ لأَنَّ الإِنكَارَ يَستَلزِمُ العِقَابَ عَلَى الفِعلِ المُنكَر)، واتە: (نَكِير) ناوە بۆ نکووڵیلێکردن و، ڕەخنە لێگرتنێکی قورس

و سەخت، (نَكِير) یانی: (نَكِيرِي)، (ي)ە كە، بە كەسرە قەرەبوو كراوەتەوە، واتە: نكووڵیلێكردن و ڕەخنە لێگرتنی من چۆن بوو؟! لێرەدا ئەم تەعبیرە كینایەیە لەوە، كە خوا زۆر بە سەختیی ئەوانەی سزاداوە، چونكە ئەگەر خوا ڕەخنە لە شتێك یان كەسانێك بگرێ و، نكوڵییان لێ بكا، مانای وایە ئەو ڕەخنە لێگرتن و نكووڵیی لێكردنە، سزا پەلكێش دەكا، لەسەر ئەو خراپەیەی خوا ڕەخنەی لێ گرتوە، چونكە خوا ڕەخنە لە شتی خراپ دەگرێ، كە ڕەخنەشی لێ گرت، مانای وایە ئەو بابایەی ئەو خراپەیەی هەیە، سزای دەدا.

کورتە باسێک
سێ سەرنجی گرنگ

سەرنجی یەکەم: یەکێك بۆی هەیە پرسیار بکات: بۆچی لە قورئاندا تەنیا ناوی ئەو پێغەمبەرانە هاتوە، کە لە نێو کۆمەڵگایەکانی نیشتەجێی وڵاتانی ڕووبارەکانی نیل و دیجلەو فوڕاتدا هەبوون، هەر لە نووحەوە بگرە، هەتا موحەممەد؟!

١)- نووح (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، کە کەشتییەکەی لەسەر چیای جوودیی نیشتۆتەوە، کە دیارە چیای جوودیی سەرچاوەکانی دیجلەو فوڕاتی لێن و لەوێوەدێن، چیای جوودییش ئێستا دەکەوێتە کوردستانی باکوور، کە لکێندراوە بە دەوڵەتی تورکیاوە.

٢)- ئیبراهیم (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، کە لە ئووری کلدانییەکان بووە، دوایی چووە بۆ شام و، دوایی چووە بۆ میسرو، بەشێك لە ماڵ و منداڵی لە حیجاز داناوەو، کەعبەی لەوێ بنیاتناوە، کەواتە: ئیبراهیمیش هەر لەو ناوچەیە بووە[1].

٣)- مووسا (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، لە میسر بووە، دوایی هاتوە بۆ شام و، دوایی بەنوو ئیسرائیلی دەرباز کردوەو، لە دەشتی سینا بوون.

٤)- عیسا (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، دیسان لە فەڵەستین بووە، سەفەرێکیان کردوە لەگەڵ دایکی بۆ میسر بەپێی هەندێك لە ڕیوایەتەکان، دوایی هەر لە فەڵەستین و لەو ناوچانە ژیاوە، تاکو خوا بەرزی کردۆتەوە بۆ ئاسمان.

٥)- موحەممەد (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، کە ئەویش هەر لە حیجاز بووە.

ئنجا لێرەدا ئەو پرسیارە دەکرێ: بۆچی خوا ﷻ تەنیا ناوی ئەو پێغەمبەرانەی هێناوە؟! کە لەو دەڤەرەدا بوون؟ بە تایبەت ئەوانە، کە بەڕای زۆربەی زانایان،

---

(١) بڕوانە: مفصل العرب واليهود في التأريخ، أحمد سوسة، ص ٥٠٦، ٥٠٧ أبراهيم الخليل: مولده وسيرته.

پێنج پێغەمبەرە هەرە گەورەکانن ، کە خوا ﷻ هەم لە سووڕەتی (**شوری**)دا ناوی هەر پێنجیانی هێناوە، کە دەفەرموێ: ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِ ١٣﴾، هەروەها لە سووڕەتی (**الأحزاب**)یشدا دەفەرموێ:﴿وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَٰقَهُمۡ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٖ وَإِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۖ وَأَخَذۡنَا مِنۡهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظٗا ٧﴾، بۆیە زانایان دەڵێن: خوا کە ناوی ئەو پێنجانە لە دوو شوێنی قورئاندا پێکەوە دێنێ، واتە: ئەو پێنجە، لەوانی دی پایە بەرزترو مەزنتر بوون (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**).

بەڵێ، ناوی پێغەمبەرانی دیکەش هاتوە، بەڵام ئەوانی دیکەش کەم و زۆر، ئەگەر تەماشا بکەین هەر لەو شوێنە بوون، جارێ پێغەمبەرانی بەنوو ئیسرائیل هەموویان هەر لە ناوچەی شام و میسرو ئەوانە بوون، هەروەها پێغەمبەرەکانی دیکەش: یونوس لە موسڵ بووە، لە (نەینەوا)، شوعەیب لە مەدیەن بووە، هوود کە پێغەمبەری گەلی عاد بووە، لە حیجاز بووە، هەروەها صالح کە پێغەمبەری گەلی سەموود بووە، لە حیجرو ئەو ناوچانە بووە، نشینگەی هەمووان دەکەوێتە شام و حیجاز و میسرو عیراق و کوردستان، لووطیش کە برازای ئیبراهیم بووە، دیارە کە لە شام بووە؟!

وەڵامی ئەو پرسیارە، دووانن:

أ- ئەو شوێنانە نشینگەی سەرەکیی مرۆڤایەتیی بوون، شوێنی نیشتەجێبوونی مرۆڤایەتیی بە پلەی یەکەم ئەو شوێنانە بوون، واتە: دەوروبەری ڕووبارەکانی دیجلەو فورات و نیل، ناوچەکانی: کوردستان و عێراق و شام و میسرو حیجازو دەوروبەریان، ئەوە وەڵامێك.

ب- وەڵامێکی دیکە: خوا ﷻ زۆر بە ڕۆشنیی ئەوەی فەرمووە کە مەرج نیە ناوی هەموو پێغەمبەران (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، لە قورئاندا هاتبێ و، مەرجیش نیە خوا ﷻ هەر پێغەمبەرێکی ناردوە، ناوی هێنابێ و، بەسەرهاتەکەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ

گێڕابێتەوە، کەواتە: بۆیە تەنیا ئەو پێغەمبەرانە (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، ناویان هاتوە، لەبەر ئەوەی کە:

یەکەم: مرۆڤایەتیی زیاتر لەو شوێنانە نیشتەجێ بوون.

دووەم: ئەوانە پێغەمبەرانی بەرجەستەو بەرچاوی خوا بوون بۆ مرۆڤایەتیی، بە تایبەتی ئەو پێنجەی باسمان کردن: نووح و ئیبراهیم و عیساو مووساو موحەممەد (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، ئەگەرنا پێغەمبەرانی دیکەش لە شوێنانی دیکە هەبوون.

ئەگەر تەماشاش بکەین: هەموو ئەوانەی خۆیان بە شوێنکەوتووی ئایینێکی ئاسمانیی دەزانن، شوێنکەوتووی ئەو پێنجەن: (صابیئە) کە خۆیان بە شوێنکەوتووی نووح دەزانن، هەروەها خۆیان بە شوێنکەوتووی یەحیا دەزانن، دیارە ئۆممەتی ئیسلام شوێنکەوتووی هەموو پێغەمبەرانە، بەڵام پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ ئەو پێغەمبەرەیە کە سەرمەشقیانە، هەروەها جوولەکە شوێنکەوتووی مووسان و، نەصرانییەکان شوێنکەوتووی عیسان، هەروەها هەرکام لە مسوڵمانان و جوولەکەو نەصرانیی و صابیئەش، هەموویان ڕێزو حورمەتی زۆریان بۆ ئیبراهیم هەیە (**عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)و، ئەو خاڵی هاوبەشی بەینی هەموویانە.

هەندێك لە توێژەروان لە وەڵامی ئەو پرسیارەی سەرەوەدا دەڵێن: لەبەرئەوەی عەرەب تەنیا ناوی ئەوانەیان بیستوە، بۆیە قورئان تەنیا باسی وانی کردوە! بەڵام من ئەو وەڵامەم پێ بێهێزە، هەرچەندە (**محمد الطاهر بن عاشور**)یش لە تەفسیرەکەی خۆیدا هێناویەتی، ئەو وەڵامەم پێ بێهێزە، چونکە خوا ﷻ ئەم قورئانەو، پێغەمبەری خاتەمی ﷺ تەنیا بۆ گەلی عەرەب نەناردوە، تاکو تەنیا ڕەچاوی ئاستی ڕۆشنبیریی ئەوان بکات، بەڵکو بابەتەکە ئەوەیە کە پێغەمبەرە مەزنەکان، ئەو پێنجەیان بە تایبەت و، ئەوانی دیکەش، بەزۆریی لەو شوێنانە بوون، کە لانکەی مرۆڤایەتیی بوون، مرۆڤایەتیی زیاتر لەو شوێنانە نیشتەجێ بووە.

سەرنجی دووەم: خوا ﷻ کە دەفەرموێ: ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾، واتە: هیچ کۆمەڵگایەك نیە مەگەر وشیارکەرەوەیەکی تێدا گوزەراوەو ڕۆیشتوە، ئەمە پرسیارێك دروست دەکات: کوان پێغەمبەرانی گەلانی هیندو، چین و، ئەمریکاو، ئەفریقاو، ... هتد؟!

ئەم پرسیارە دەگونجێ دوو وەڵامی بدرێنەوە:

یەکەم: ١- خوا ﷻ لە سوورەتی (**غافر**) ئایەتی (٧٨)دا دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ﴾، واتە: لە پێش تۆدا پێغەمبەرانێکمان ناردوون، هەیانە بەسەرهاتیمان بەسەر تۆدا خوێندۆتەوەو، هەشیانە بەسەرهاتیمان بەسەر تۆدا نەخوێندۆتەوە، واتە: باس و خواسی نیە لە قورئاندا.

٢- لە سوورەتی (**النساء**) ئایەتی (١٦٤)دا، خوا ﷻ دوای ئەوەی باسی ژمارەیەك لە پێغەمبەران (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلَامُ**) دەکات و دوازدە (١٢) لە پێغەمبەران ناودێنێ، دوایی دەفەرموێ: ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾، واتە: پێغەمبەرانێکی دیکەش کە پێشتر بەسەرهاتیانمان بەسەر تۆدا خوێندۆتەوەو، پێغەمبەرانێکیش کە بەسەرهاتیانمان بەسەر تۆدا نەخوێندۆتەوە.

کەواتە: مەرج نیە هەموو پێغەمبەرانی خوا، صەڵات و سەلامی خوایان لەسەر بێ، ناویان لە قورئاندا هاتبێ.

دووەم: پاشان وەك لە سەرنجی یەکەمیشدا باسمان کرد: خوا ﷻ ئەو پێغەمبەرانەی زیاتر ناوهێناوە کە لەو شوێنەدا بوون، کە مرۆڤایەتیی زیاتر لەوێ نیشتەجێ بووە، واتە: دەوری ڕووبارەکانی دیجلەو فوڕات و نیل.

سەرنجی سێیەم: بێگومان هیچ پێغەمبەرێك نەهاتوە كە بەڵگەیەكی پێ نەبێت، ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆی پێ بكات، ئنجا مەرج نیە ئەو بەڵگەیە تەنیا موعجیزەیەكی بەرهەست بووبێ، ئەوەی خوا لە قورئاندا بۆ ئێمەی باسكردوە:

١- حوشترەكەی صاڵیحە (عَلَيْه الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، كە لە چیایەك هاتۆتە دەر.

٢- گۆچان و دەستی مووسایە (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، وێڕای كۆمەڵێك موعجیزەی دیكە، كە سەرجەمیان نۆ بوون، خوا لە سوورەتی (الإسراء)دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتِۭ بَيِّنَٰتٍ ﴾.

٣- پاشان موعجیزەكانی (عیسا)ن (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، كە خوا دەفەرموێ: مردووی زیندو دەكردەوە، نەخۆشەكانی بەڵەك و، كوێری زگماك و، لاڵی زگماكی چاك دەكردنەوەو، لە قوڕ باڵندەی دروست دەكردو فووی پێدا دەكردو دەفڕی و، چەند موعجیزەی دیكەش، خوا ﷻ تەنیا ئەوانەی بۆ ئێمە باسكردوون، ئەدی پێغەمبەرانی دیكە؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

یەك: پێغەمبەرانی دیكەش دەگونجێ لەو شێوە موعجیزانەیان بووبێ.

دوو: بێگومان: ﴿ ءَايَٰتِۭ بَيِّنَٰتٍ ﴾، هەر ئەوە نیە كە موعجیزەی بەرهەست بێ، بەڵكو هەركام لەو پێغەمبەرانە بە جۆرێك خوا ﷻ پشتگیریی كردوە، كە خەڵكەكەی بزانن پێغەمبەری خوایە، ئنجا ئەگەر بەهۆی ڕەوشتی بەرزو جوانیەوە بووبێ، كە هەموو پێغەمبەران وابوون، ئەگەر بە هۆی زانیاریی و قسەزانی و لێزانییەكەوە بووبێ، ئەگەر بەهۆی حاڵەتێكی دیكەی تایبەتیی لە جەستەیاندا، بووبێ، مووسا (عَلَيْه الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) دەستی ڕاستی خستۆتە بن هەنگڵی و دەری هێناوە، وەك گڵۆپ ئایساوە، دەگونجێ ئەو پێغەمبەرانەش تایبەتمەندییەكی وا لە جەستەیاندا بووبێ، یاخود بە شێوەیەك لە شێوەكان بووبێتیان و، مەرج نیە هی هەمووان هەر ئەو موعجیزانە بووبن، چونكە خوا

ﷻ موعجیزەی هەر کام لە پێغەمبەرانی بە شێوەیەك ناردوە، کە لەگەڵ ئاستی فیکرو فەرهەنگ و ڕۆشنبیریی ئەو خەڵك و گەل و نەتەوەیەدا بگونجێ، کە بۆیان نێرراوە، هەر بۆیە موعجیزەی پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ ئەم قورئانەیە، وەك خوا لە سووڕەتی (**العنكبوت**)دا دەفەموێ: ﴿وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَـٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ قُلْ إِنَّمَا ٱلْـَٔايَـٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾﴾، موحەممەد ﷺ تەنیا ئەم قورئانەی هێناوە، وەك بەڵگە بۆ سەلماندنی پێغەمبەرایەتیی خۆی، کە زۆر لە مسوڵمانان ئەوە نازانن، وا دەزانن کە ئاو لەنێو پەنجەکانی هاتۆتە دەرێ و، خواردنی کەمی بە پارانەوە بۆ زۆر بووەو، دەنکە چەو (بەرد) لە دەستیدا تەسبیحاتی کردوەو، بنکە خورمایەکە ناڵاندوویەتی و، گەلێك شتی دیکە، کە پێغەمبەری خوا کە بوونی، گەلێك لە مسوڵمانان وا دەزانن، ئەوانەش هەموویان موعجیزەی ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی موحەممەدن ﷺ!! بەڵام نا، ئەوانە هەموویان بەپلەی یەکەم ڕێز لێگرتنی خوا بوون بۆ پێغەمبەر ﷺ و بە پلەی دووەم بۆ هاوەڵانی، کە لە هەندێك تەنگانەو نارەحەتیی دەربازیان بکا، هەروەها مسوڵمانانیش زیاتر ئیمانیان پێی دامەزرێ، ئەگەر نا تاکە شتێك کە پێغەمبەر ﷺ وەك بەڵگە بۆ ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆی، بەکاری هێنابێ، ئەم قورئانە بووە، کە خوا لە سووڕەتی (**العنكبوت**)دا دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَـٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ قُلْ إِنَّمَا ٱلْـَٔايَـٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾﴾، واتە: گوتیان: بۆچی نیشانەی لە پەروەردگارییەوە دانابەزنە سەرێ؟ {(آیات) کۆی (**آية**)ە، ئەم ئایەتە مەبەست پێی ڕستەکانی قورئان نیە، بەڵکو مەبەست پێی موعجیزە بەرهەستەکانە، وەك هی پێغەمبەرانی پێشوو} (ئەی موحەممەد ﷺ) بڵێ: موعجیزەکان و نیشانەکان تەنیا لە لای خواوەن، من تەنیا وشیارکەرەوەیەکی ڕوون و ئاشکرام، {ئنجا موعجیزەو بەڵگەیان بۆچییە؟!} ئایا بۆ ئەوان بەس نیە کە ئێمە کتێبێکمان بۆ تۆ دابەزاندوە، بەسەریاندا دەخوێندرێتەوە {ئەوە موعجیزەی تۆیە} لەوەدا [لە دابەزاندنی قورئان و لە کتێبەدا] بیرخستنەوەو، بەزەیی هەیە {لە لایەن خواوە} بۆ کەسانێك بڕوا بێنن.

بۆ كەسانێك بڕوا بێنن، ئەم قورئانە موعجیزەو بەڵگەی پێغەمبەری خاتەمە ﷺ.

ئنجا حیكمەتی ئەوەش:

یەكەم: ئەم قورئانە وێڕای ئەوەی بەڵگەی ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی موحەممەدە ﷺ خودی بەرنامەكەشیەتی.

دووەم: ئەم قورئانە وێڕای ئەوەی بەڵگە بووە بەدەستی پێغەمبەرەوە ﷺ، بەڵگەشە بەدەستی ئوممەتیشیەوە، بەڵام پێغەمبەرانی پێشوو، چونكە بۆ كۆمەڵگایەكی دیاریكراوو، بۆ كاتێكی دیاریكراوو، بۆ قۆناغێكی دیاریكراو، هاتوون، موعجیزەكەشیان پەیوەست بووە بە خۆیانەوە، بە كات و شوێنی خۆیانەوە، كاتێ خۆیان وەفاتیان كردوە، موعجیزەكەش نەماوە، بەڵام چونكە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ بۆ هەموو مرۆڤایەتیی نێردراوە، بە درێژایی زەمان و بە پانایی زەمین، هەروەك چۆن بەرنامەكەی بەردەوامەو، پارێزراوە، خوا پاراستوویەتی، بەڵگەكەشی لەنێو بەرنامەكەدا پارێزراوە، ئێستا ئەو بەڵگەیەی كە موحەممەد ﷺ پێی بووە، بۆ ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆی، ئێمەش پێمانە، كە قورئانە.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـە یـازدە (١١) ئایـەت دەگرێتـە خـۆی، ئایەتەکانـی: (٢٧ - ٣٧)، لـەم یـازدە ئایەتـەدا، خـوای بـێ وێنـە باسـی دیـاردەی جیاوازیـی ڕەنگەکانـی میـوەی درەختـان و، چیـاکان و، مـرۆڤ و، ژیانـدارو ئاژەڵانـی کـردوە، بـەو بۆنەیەشـەوە مـەدح و ستایشـی زانایانـی کـردوە، کـە تەنها ئـەوان وەك پێویسـت سام و هەیبەتـی خوایـان لـە دڵدایـەو، بـە مەزنگرتنـەوە لێـی دەترسـێن، واتـە: ئـەو زانایانـەی کـە بـە دروسـتکراوەکانی خـوا زانـان، هەروەهـا بـە وەحیـی و پەیامـی خـوا زانـان.

دوایـی ستایشـی کۆمەڵێـك کـراوە، کـە خوێنـەری کتێبـی خـواو، بەرپاکـەری نوێـژن و، سـامانی خۆشـیان دەبەخشـن لـە پێنـاوی خـوادا.

دوایـی باسـی کتێبـی هەقـی خـوا کـراوە، کە بـۆ موحەممـەد ﷺ سروشـکراوە، واتە: قورئـان، ئـەو کتێبـە هەقـە بەڕاسـت دانـەری کتێبەکانـی پێـش خۆیەتـی، هەروەهـا پەیامەکانـی پێـش خـۆی کـە بـۆ پێغەمبەرانـی دیکـە نێـردراون ﷺ، بـەو بۆنەیەشـەوە، خـوا ستایشـی ئـەو بەندانـەی خـۆی کـردوە، کـە هەڵیبـژاردوون و، کتێبـی خـۆی پێـداون و، لـە کتێبـی خۆیـدا شـارەزای کـردوون، دوای پۆلێـن کرانیشـیان بـۆ سـێ کۆمـەڵ، ستایشـی ئەوانەیـان کـراوە بـە تایبـەت کـە لـە چاکانـدا پێشـدەکەونەوەو، باسـی پاداشـتی بـەرزو ناوازەیـان کـراوە، لـە ڕۆژی دواییـدا، کـە بەهەشـتە پـڕ نـازو نیعمەتەکانـی خـوان.

لـە کۆتایـی دا، باسـی سـزای بێـڕەزای خـوای دادگـەر کـراوە بـۆ بێبڕوایان، کـە ئاگری بـێ ئامانـی دۆزەخـە، هەروەهـا باسـی پەشـێمانیی و بـێ دەرەتانیـی دۆزەخییـەکان کـراوە، هەروەهـا سـەرزەنشـتی خـوا ﷻ بۆیـان، کـە ئایـا بایـی ئەوەنـدە نەمانژیانـدن، کـە ئەگـەر هـەر کەسـێك ویسـتبای بیـری بکەوێتـەوە، بیـری دەکەوتـەوە؟ واتـە: ئـەو

ڕاستییانەی بیر دەکەوتنەوە، کە لە ڕێی وەحییەوە خوا بە پێغەمبەراندا ﷺ ناردوونی.

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ هُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَذْهَبَ عَنَّا ٱلْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا۟ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ ۖ فَذُوقُوا۟ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئایا (بە چاوی سەر، یان بەچاوی عەقڵ و دڵ) نەتدیوە، کە خوا لە ئاسمانەوە ئاوێکی دابەزاندوە؟! ئنجا (درەختی) میوە ڕەنگ جیاوازەکانمان پێ (لەزەوی) دەرهێناون، هەروەها لە چیاکانیشدا ڕێگاو هێڵە ڕەنگ سپیی و سوورە ڕەنگ جیایەکان و، ڕەنگ ڕەشە تۆخەکان هەن ﴿٢٧﴾ دیسان هەر بەو شێوەیە لە خەڵك و ژیانداران و ئاژەڵانیشدا، ڕەنگە جیاوازەکان هەن، بەدڵنیاییش لەنێو بەندەکانی (خوادا) تەنها زانایان (بە شێوەیەکی شایستە) لێترسان و بەمەزنگرتنیان بۆ خوا هەیە، بێگومان خوا زاڵی لێبوردەیە ﴿٢٨﴾ بەڕاستیی ئەوانەی کتێبی خوا دەخوێننەوەو، شوێنی دەکەون و، نوێژیان بەرپاکردوەو، لەوەی پێمان داون بە پەنهانیی و بەئاشکرا دەبەخشن، بە هیوای سەوداو بازرگانییەکن (لەگەڵ خوادا) کە هەرگیز زیان ناکات ﴿٢٩﴾ (ئەو کارە چاکانە دەکەن) تاکو (خوا) بە تەواویی پاداشتەکانیان بداتەوەو، لە بەخششی خۆیشی بۆیان زیاد بکات، بێگومان ئەو لێبوردەی سوپاسگوزارە ﴿٣٠﴾ ئەوەی لەکتێبیش بۆلای تۆمان سروشکردوە (ئەی موحەممەدا!)، هەر ئەوە هەق و ڕاستە، بەڕاستدانەری ئەو (کتێب) انەی پێش خۆیەتی، بەدڵنیایی خوا شارەزاو بینەری بەندەکانیەتی ﴿٣١﴾ دوایی کتێبەکەی خۆمان کردە میراتی ئەوانەی لەبەندەکانمان هەڵمان بژاردن، ئنجا هەیانە ستەمکاری خۆیەتی و، هەیانە میانجییەو، هەیانە بە مۆڵەتی خوا، (لە ئەنجامدان)ی چاکەکاندا، پێش کەوتوویە، ئا ئەوەشە بەخششی گەورە (لە لایەن خواوە) ﴿٣٢﴾ دەچنە نێو بەهەشتانێکی هەمیشەییەوە، بە بازنەی زێڕو گەوهەر دەڕازێندرێنەوەو، پۆشاکیشیان لەوێ ئاوریشمە ﴿٣٣﴾ (پاش نیشتەجێبوونیشیان) لە بەهەشتدا گوتیان: ستایش بۆ ئەو خوایەی کە خەم و پەژارەی نەهێشتین، بێگومان پەروەردگارمان لێبوردەی سوپاسگوزارە ﴿٣٤﴾ ئەو کەسەی لە بەخششی خۆیەوە، لە مەنزڵگای هەمیشە تێدا مانەوەدا، نیشتەجێی کردین، هیچ جۆرە

ماندوویەتیی و شەکەتییمان تێیدا تووش نابێ ﴿٣٥﴾ ئەوانەش کە بێبڕوا بوون (بەوەی کە پێویست بوو بڕوای پێ بهێنن)، ئاگری دۆزەخیان هەیە نە بڕیاری مردنیان بەسەردا دەدرێ، کە بمرن، نە ئازارەکەشیان لەسەر سووك دەکرێ، بەو شێوەیە سزای هەر ناسوپاس و سپڵەیەك دەدەین ﴿٣٦﴾ لە حاڵێکدا کە ئەوان هاوارو ڕۆی تێدا دەکەن (دەڵێن): پەروەردگارمان! دەرمان بێنە، کردەوەی باش دەکەین جیاواز لەوەی پێشتر دەمانکرد، (خوا دەفەرموێ): ئایا هێندەمان نەژیاندن کە ئەوەی بیەوێ (ڕاستییەکانی) بیر بکەوێتەوە، بیری دەکەوتەوەو، وریاکەرەوەو ترسێنەریشتان بۆ نەهات (کەچی هیچ گوێتان پێ نەدا)؟!، دەجا (سزای دۆزەخ) بچێژن، مسۆگەر ستەمکاران هیچ پشتیوانییەکیان نیە﴿٣٧﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(جُدَدٌ): (جَمْعُ جُدَّة أي: طَرِيقَةٍ ظَاهِرَة، طَرِيْقٌ مَجْدُود: مَسْلُوكٌ مَقْطُوع، وَجَادَّةُ الطَّرِيْق مَا يَمْشِي عَلَيْهَا النَّاس)، وشەی (جُدَد)، کە دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾، کۆی (جُدَّة)یە، (جُدَّة)، (أي: طَرِيقَةٍ ظَاهِرَة)، یانی: ڕێیەکی دیار، (وطَرِيْقٌ مَجْدُود: مَسْلُوكٌ مَقْطُوع)، ڕێیەك بگیرێتە بەرو ببڕدرێ، (وَجَادَّةُ الطَّرِيْق)، یانی: نێوەڕاستی ڕێگا، ڕێگایەك کە خەڵك پێیدا بڕوات، هەڵبەتە لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾، مەبەست پێی هێڵ و خەتەکانی چیایەکانە، کە هەندێکیان سوور باون، هەندێکیان سپیی باون، هەندێکیشیان ڕەشی تۆخن.

(وَغَرَابِيبُ سُودٌ): (جَمْعُ غِرْبِيْب، وَهُوَ المُشْبِهُ لِلْغُرَابِ فِي السَّوَادِ)، (غَرابِيب)، کۆی (غِرْبِيْب)ە، (غِرْبِيْب)، ئەوەیە کە لە ڕەشییدا وەك قەلە ڕەشە وابێ، زۆر زۆر ڕەش بێ، کەواتە: (أَسْوَدٌ غِرْبِيْب)، وەك (أَبْيَضُ نَاصِع)و (أَصْفَرُ فَاقِع)، سپییەکی زۆر سپیی و، زەردێکی زۆر تۆخ و، ڕەشێکی زۆر ڕەش.

(لَّن تَبُورَ): واتە: زیان ناکات، (البَوَارُ: فَرطُ الكَسَادِ)، کەسێك لە سەوداو مامەڵەکەیدا زۆر زەرەر بکات، دەڵێن: (بَارَ، يَبُور)، یان (بَارَتْ تِجَارَتُهُ)، واتە: بازرگانییەکەی زۆری زەرەر کرد، (وَعُبِّرَ عَنِ الهَلَاكِ بِالبَوَارِ، بَارَ الشَّيء بَوَاراً وَبَوْراً)، وشەی (بَوار): بەکارهێنراوە بۆ لە بەین چوونی شتێك، دەگوترێ: (بَارَ الشَّيءُ بَوَاراً وَبَوْراً)، واتە: ئەو شتە لە بەین چوو، بە لەبەین چوون، (بَوَاراً وَبَوْراً)، هەردووکیان چاوگن، کە دەفەرموێ: ﴿ تِجَـٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴾، بازرگانییەك کە زیان نەکات.

(جَنَّـٰتُ عَدۡنٍ): باخانێك کە هەمیشەیین، (عَدَنَ بِالمَكَانِ: اسْتَقَرَّ، المَعْدِنُ: مُسْتَقَرُّ الجَوَاهِر)، (عَدَنَ بِالمَكَانِ) واتە: نیشتەجێی شوێنەکە بوو، (مَعْدِن) نشینگەو کانیی کانزایان، لەبەر ئەوەی شوێنەکەی چەسپاوە.

(يُحَلَّوۡنَ): دەڕازێندرێنەوە، (حَلِيَ يَحْلَى)، ڕازایەوە، دەڕازێتەوە، (حُلُّوا)، ڕازێنرانەوە. (أَسَاوِرَ): (جَمْعُ سِوَار)، هەندێکیش گوتوویانە: (جَمْعُ أَسْوِرَة)، و (أَسْوِرَة جَمْعُ سِوَار)، کەواتە: (أَسَاوِر)، کۆی کۆیە، (جَمْعُ الجَمْع)، (سِوَار)یش واتە: بازن.

(ٱلۡمُقَامَةِ): (أي: الإِقَامَة)، شوێنی نیشتەجێ بوون و تێدا مانەوە.

(نَصَبٌ): (النُّصْبُ وَالنَّصَبُ: التَّعَبُ)، واتە: ماندوێتیی.

(لُغُوبٌ): (اللُّغُوب، التَّعَبُ وَالنَّصَب، أَتَانَا سَاغِباً لَاغِباً، أي: جَائِعاً تَعِباً)، ﴿ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴾، (لُغُوبُ)، ماندوێتیی و شەکەتیی، دەگوترێ: (أَتَانَا سَاغِباً لَاغِباً، أي: جَائِعاً تَعِباً)، فلانکەس هات بۆ لامان بە برسێتیی و ماندوێتیی، بەڵام (لُغُوبُ)، پێم وایە لە کوردییدا دەبێتەوە بە شەکەتیی، چونکە (لُغُوبُ)، لە دوای ماندووێتییە، دوای ئەوەی ئینسان ماندوو دەبێ، دوایی کە لە ماندووێتییان برستی لێ دەبڕێ، دەگوترێ: شەکەت بووەو فزەی لێ بڕاوە.

(يَصۡطَرِخُونَ): (الإِصْطِرَاخُ: افْتِعَالٌ مِنَ الصُّرَاخِ، وَهُوَ الصِّيَاحُ بِشِدَّةٍ وَجُهْدٍ، وَالإِصْطِرَاخُ مُبَالَغَةٌ فِيهِ)، (اصْطِرَاخُ)، لەسەر کێشی (افْتِعَالُ)ە لە (صُرَاخِ)ەوە هاتوە، کە بریتیە

لـە هاوارکردنـی زۆر تونـدو، بـە خـۆ ماندووکردنـەوە، چونکـە (اصْطِـرَاخ)، زێدەڕۆیـی کردنـە لـە هاوارکـردن و هـاوارو بـڕۆ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ لـەم یـازدە ئایەتـە موبارەکـەدا، سـەرنجمان ڕادەکێشـێ بـۆ چاکـەو نیعمەتەکانـی خـۆی، کـە لـە نێویانـدا جیاوازیـی و ڕەنـگاو ڕەنگیـی دروسـتکراوەکانی خوایـە، چ لـە میوەکانـدا، چ لـە چیایەکانـدا، چ لـە مرۆڤـان و ژیاندارانـدا، بـە گشـتیی و ئـاژەڵان دا بـە تایبـەت، دوایـی خـوا ﷻ باسـی زانایانـی لـە خـوا تـرس دەکات، کـە سـام و هەیبەتیـان هەیـە بەرانبـەر بـە خـوا، کـە بەڕاسـتیی هـەر زانایـان بـە تەواویـی ئـەو هەسـتەیان هەیـە، ئنجـا باسـی خەسـڵەتە سـەرەکییەکانی بڕوادارانـی سـەرفراز دەکات، ئنجـا باسـی پۆلێنکردنـی مسـوڵمانانی هەڵگـری قورئـان و، سـەرەنجامی خێریـان، دەکات، دوایـی باسـی سـەرەنجامی شـووم و نارەحەتـی بـێ بڕوایانێك دەکات کـە لـە تەمەنـی خۆیـان بەهرەمەنـد نەبـوون، ئـەو ماوەیـەی کـە خـوا ﷻ ژیاندوونی، وەك دەرفەتێکـی زێڕیـن و هەلێـك نەیانقۆسـتۆتەوە، کـە خوایـان بیـر بکەوێتـەوەو، بزانـن بۆچـی لێـرەن و، بۆچـی هاتـوون و، بـۆ کـوێ دەچـن؟!

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ﴾، ئایـا نابینـی کـە خـوا لـە ئاسـمانەوە ئـاوی دابەزانـدوە؟! ئایـا نابینـی، زانایـان دەڵێـن: لێـرەدا دەگونجـێ مەبەسـت لـە بینیـن، دیتنـی چـاو بـێ، چونکـە بـە چـاو دەبینـرێ، کاتێـك ئـاو کـە لەئاسـمان دێتـە خـوار، هەروەهـا کـە میوەکانـی پـێ دەڕوێـن، هەروەهـا چیایەکانیش کـە ڕەنگیـان جـۆراو جـۆرەو، خەڵـك و ژیانـداران و ئاژەڵانیـش.

دەشـگونجێ مەبەسـت پێـی لـە دیتنـی عەقـڵ و دڵ بـێ، چونکـە هەمـوو ئـەو شـتانە، مـەرج نیـە ڕاسـتەوخۆ بەچـاو ببینرێـن، هەردووکیشـیان دەگرێتـەوە، هـەم

چـاوی سـەر، هـەم چـاوی عەقـڵ و دڵ، ﴿أَلَمْ تَرَ﴾، ئایـا نەتـدی؟! کـە لێـرەدا ئـەو پرسـیارکردنە پرسـیارکردنی چەسـپاندن (إسـتفهام تقريري)ە، چونکە شـتێکی ئاشـکرایەو، شـتێك نیـە کـە نکووڵیـی لـێ بکـرێ، ئایا نەتبینـی کـە خـوا لـە ئاسـمانەوە، لەسـەرەوە ئـاوی دابەزانـدوە؟! وەك زۆر جـار گوتوومانـە: خـوا نافەرمـوێ: بـاران، یـان بەفـر، یـان تـەرزە، کـە دەفەرمـوێ: ئاوێکـی دابەزانـدوە، واتـە: بەهـەر سـێ حاڵەتـی بـاران و بەفـرو تـەرزە، ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا﴾، پێشـتر بەشـێوەی نادیـار (غائـب) دەیفەرمـوێ، دواتـر خـوا ﷻ یەکسـەر دەیکاتـە حاڵەتـی دوانـدن و فەرمایشـتکردن (خطـاب) دەفەرمـوێ: بـەو ئـاوە کـە دامانبەزانـدوە، بێگومـان لـە زەوی، پێـمان دەرهێنـا، ﴿ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا﴾، چەنـد میوەیـەك کـە ڕەنگەکانیـان جیاجیـان، هەڵبەتـە ڕەنگـە جیـاوازەکان هـەر لـە یـەك میـوەش دا هـەن، بـۆ نموونـە: سـێوی سـوور هەیـە، سـەوز هەیـە، زەرد هەیـە، یـان ترێـی سـپیی هەیـە، ڕەش هەیـە، یـان ترێـی بۆڵـد و درشـت هەیـە، هـی بۆڵـد و ورد هەیـە، ترێـی بـێ نێـوك هەیـەو ... هتـد، ئنجـا بچـۆ بـۆ جۆرەکانـی دیکـە میـوەکان، لـە یـەك جـۆری میـوەش ڕەنگـی جیـاواز هـەن، چ جـای میوەکانـی دیکـە ئەگـەر پێکـەوە دابنرێـن بـە چەنـد ڕەنگێکـی جیـاواز، چەنـد دیمەنێکـی سەرنجڕاکێشـیان هەیـە؟! ﴿وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا﴾، هەروەهـا لـە چیایەکانیـش هێڵـە سـپیی و سـوورە ڕەنـگ جیـاوازەکان، (جُـدَد) کـۆی (جُدَّة)یـە، بـە مانـای ڕێگـە دێـت، هەروەهـا بەمانـای هێـڵ و دەمـار دێ، (بِيـض) کـۆی (أَبْيَـض)ە واتـە: هێڵـە سـپییەکان هـەن، (حُمـر) کـۆی (أحْمَـر)ە، هەروەهـا هێڵـە سـوورەکانیش هـەن، ﴿مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا﴾، ئنجـا لەوانیـش سـووری تـۆخ و کاڵ هەیـە، سـپیی سـاف و، سـپیی مەیلـەو زەرد هەیـەو، سـپیی تێکـەڵ لـە ڕەنگـی دیکـە هەیـە، ﴿وَغَرَابِيبُ سُودٌ ٢٧﴾، ڕەشـە زۆر تۆخـەکان، (سُـود)یش کـۆی (أسْـوَد)ە، (غَرَابِيْب)یـش کـۆی (غربيـب)ە، (أسـود غربيـب) واتـە: ڕەشـێکی زۆر تـۆخ.

ئنجـا وەنەبـێ هـەر لـە دەمـارو هێڵـی شـاخەکان و چیایـەکان ڕەنگـی سـوورو سـپیی و ڕەشـی تـۆخ هەبـێ و، ڕەنگـە جیـاوازەکان هەبـن، ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ

﴿وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ﴾، هەروەها لە خەڵك و لە ژیانداران، (**دَوَابّ**) كۆی (**دَابَّة**) یە، (**كُلُّ مَا يَدُبُّ عَلَى الأَرض**)، هەر شتێك كە لە سەر زەوی بڕوا، چ لەسەر سك بخشێ، وەك خشۆكەكان، چ بە دوو پێیان بڕوا، چ بە چواران بڕوا، چ بە زیاتران بڕوا.

(**والأنْعَام**) هەروەها ئاژەڵ، ئاژەڵ بەو چوارە دەگوترێ: یەكەم: حوشتر، دووەم: ڕەشەوڵاخ (كە هەم گاو مانگاو، هەم كەڵ و گامێش دەگرێتەوە)، سێیەم و چوارەم: مەڕو بزن، مەڕیش نێرومێی و: بەران و مەڕ، هەروەها بزن: نێریی و بزن، هەموو جووتەكان دەگرێتەوە، ئنجا لەوانیش ﴿مُخۡتَلِفٌ أَلۡوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ﴾، بە هەمان شێوە ڕەنگیان جیاجیایەو جۆراوجۆرە، ﴿إِنَّمَا يَخۡشَى ٱللَّهَ مِنۡ عِبَادِهِ ٱلۡعُلَمَٰٓؤُاْ﴾، بە دڵنیایی تەنیا ئەو بەندانەی خوا، ترس و سامیان بەرانبەری هەیە، كە زانان، واتە: تەنیا بەندە زانایەكان لە خوا دەترسێن، بە بە مەزنگرتنەوە، سام و هەیبەتیان بەرانبەری هەیە، زۆر بە ئاشكرا دیارە، كە لێرەدا مەبەست لە بەندە زانایەكان، ئەوانەن كە بە دروستكراوەكانی خوا زانان، چونكە باسی جیاوازیی ڕەنگی دروستكراوەكان كراوە، هەر لە میوەكانەوە بگرە، تاكو چیایەكان و، مرۆڤ و ژیانداران و ئاژەڵان.

كەواتە: كە دەفەرمویێ: ﴿إِنَّمَا يَخۡشَى ٱللَّهَ مِنۡ عِبَادِهِ ٱلۡعُلَمَٰٓؤُاْ﴾، بەڕاستیی تەنها بەندە زانایەكان، وەك پێویست سام و هەیبەتیان بەرانبەر بەخوا هەیە، واتە: ئەو بەندانەی كە زانان بە دروستكراوەكانی خوا، بەڵام هاوكات ئەوە ڕێگریش نیە لەوە كە مەبەست لە زانایان ئەوانەش بن، كە لە كتێبی خوا شارەزان و، لە پەیامی خوا ئاگادارن، بەڵام بێگومان مرۆڤ تاكو بە دروستكراوەكانی خوا زاناتربێ و، لێیان شارەزاتربێ و، بزانێ خوا بە چ سیستمێكی ڕێك و پێك و ئەوپەڕی پڕ وردەكاریی، هەموو شتەكانی ئەم گەردوونەی هێناونە دی، ئەو مرۆڤە باشتر دەزانێ خوا چی دروستكردوە، بۆیە مەلای گەورەی كۆیە دەڵێ: (عیلمی كیمیات گەر نەخوێندوە نازانی خوا چی دروستكردوە!)، یان دەڵێ:

(عیلمی تەبیعەت عیلمی خودایە قالەو قەوەلە گشتی هەبایە).

هەڵبەتە من واناڵێم، بەڵام دەڵێم: بێگومان شارەزا بوون لە زانستەکانی دیکە، کە یاسایەکانی خوا لە دروستکراوەکانی داو، سیستمی پڕ وردەکاریی خوامان لە گەردوون دا پێ دەناسێنن، کاریگەریی زۆری هەیە لەوەدا کە مرۆڤ هەتا زیاتر شارەزای دروستکراوی خوا بێت، زیاتر بەبەدیهێنەرو پەیداکەری ئەو دروستکراوەش ئاشنا دەبێ.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾، بێگومان خوا زاڵی لێبوردەیە، زاڵەو باڵادەستە بەرانبەر بە کەسانێك کە قەدری چاکەو نیعمەتەکانی نازانن، لێبوردەشە بۆ کەسانێك کە ئەگەر پێشتریش قەدریان نەزانیبێ، دوایی دەگەڕێنەوە.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی کتێبی خوا دەخوێننەوە، ﴿يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ﴾، وەك دواتر باسی دەکەین: واتە: دەیخوێننەوەو شوێنی دەکەون، ﴿وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ﴾، نوێژیش بەرپا دەکەن، واتە: بەو شێوەیەی خوا فەرموویەتی: نوێژ ئەنجام دەدەن، ﴿وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾، بە پەنهان و بە ئاشکراش لەوەی پێمان داون دەبەخشن، لەوەی پێمان داون و کردوومانە بە بژیوی ئەوان، چ شتی مەعنەویی بێ، چ ماددیی بێ، لە هەموو ئەو نیعمەتانەی پێمان داون، دەوروبەریان بەهرەمەند دەکەن، ئا ئەوانە: ﴿يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ﴾، بە ئومێدی بازرگانییەکن، بە ئومێدی سەودایەکن، لەگەڵ خوادا، کە هەرگیز زیانی تێدانیە، مامەڵە کردن لەگەڵ خوادا هەرگیز زیانی تێدا نیەو، هەمیشە خوای میهرەبان و بەخشەر مامەڵە لەگەڵ کەرانی بەهرەمەندو سوودمەند دەکات.

﴿لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ﴾، بۆیەش ئەو کارانە ئەنجام دەدەن: تاکو خوا بە تەواویی پاداشتەکانیان بداتەوەو، لە بەخششی خۆیشی بۆیان زیاد بکات، ئەم (ل)ە یان (ل)ی (عِلّة)یە، واتە: بۆیە وا دەکەن، تاکو خوا

بەو شێوەیە پاداشتەکانیان بەتەواویی بداتەوەو، لە بەخششی خۆی بۆیان زیاد بکا، یاخود (ل)ی (عاقبة)یە، یانی: ئەو کردەوانە دەکەن، کە سەرەنجامەکەی ئاوایە، خوا بە تێرو تەواویی پاداشتەکانیان دەداتەوەو، لە بەخششی خۆیشی بۆیان زیاد دەکات، ﴿إِنَّهُۥ غَفُورٞ شَكُورٞ﴾، بێگومان خوا لێبوردەی سوپاسگوزارە، واتە: کەسێك هەڵەو پەڵەی هەبن لێی دەبوورێ و، کەسێك شتێك بکات چاك بێت، خوا ﷻ سوپاسی دەکات.

﴿وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ هُوَ ٱلۡحَقُّ﴾، ئەوەش کە لە کتێب بۆ تۆمان سروشکردوە، بەس ئەوە هەقە، تەنیا ئەوە هەقی ڕەهاو بێ سنوورە، بە تەواویی هەقی گرتۆتە خۆی، کە قورئانە، ﴿مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ﴾، بەڕاستدانەری ئەوەیە کە لەپێش دوو دەستەکانیەوەیەتی، واتە: هەرچی کتێبێك کە لەپێش ویدا دابەزیوەو، هەرچی پەیامێك و پەیامبەرێك، نێرراوە، ئەم قورئانە هەموویان بەڕاست دەزانێ، وەك ئەسڵەکەیان، ﴿إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرُۢ بَصِيرٞ﴾، بەدڵنیایی خوا شارەزای بینەرە بۆ بەندەکانی، شارەزایانە چی دەکەن و چۆن دەکەن و، بینەری حاڵ و کردەوەکانیانە.

﴿ثُمَّ أَوۡرَثۡنَا ٱلۡكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَاۖ﴾، دوایی کتێبی خۆمان کردە میراتی ئەو بەندانەمان کە هەڵمان بژاردوون، ئنجا خوا ﷻ ئەوانیش پۆلێن دەکات، بۆ سێ کۆمەڵ و سێ پلە، چونکە هەموویان یەك جۆر نین: ﴿فَمِنۡهُمۡ ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ﴾، ئنجا هەیانە ستەمکارە بەرانبەر بەخۆی، ﴿وَمِنۡهُم مُّقۡتَصِدٞ﴾، هەشیانە میانجییە، نە خراپەو نەزۆریش چاکە ﴿وَمِنۡهُمۡ سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ﴾، هەشیانە لە چاکەکاندا پێشکەوتۆتەوە، ﴿بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ﴾، بە مۆڵەتی خوا، ﴿ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ﴾، بە دڵنیایی ئەوەی کە لە چاکەکاندا پێش دەکەوێتەوە، ئەوەی لە پێشبڕکێی چاکەکارییدا لە پێش خەڵکی دەبێ، ئەوە بەخششی گەورەیە کە خوا ﷻ بەبەندەکانی دەیبەخشێ، بەڵام نەك لە گۆترە، بەڵکو خوا ﷻ هەموو شتێکی لە جێی خۆیدایە، کەسانێك کە شایستەی ئەوەبن و،

هەوڵیان دابێت و خۆیان وا لێکردبێ کە شایستەبن، خوا ئەو بەخششەیان پێ دەدات.

ئنجا خوا ﷻ باسی ئەو بەخششە گەورەیەی خۆی دەکات و، شی دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا ﴾، چەند باخێکی هەمیشەیین، دەچنە نێویان، ﴿ يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ ﴾، دەڕازێنرێنەوە لەو باخانەدا بە بازنە زێڕەکان، ﴿ وَلُؤۡلُؤٗاۖ ﴾، هەروەها بە گەوهەریش دەڕازێنرێنەوە، ئنجا ئایا گەوهەرەکانیش هەر بۆیان دەکرێنە بازن، یان بە شێوەی دیکە، دەبن؟ ئایا گەوهەرەکان چۆن پێیان دەڕازێنرێنەوە؟ ئەوە ڕوون نەکراوەتەوە، ﴿ وَلِبَاسُهُمۡ فِيهَا حَرِيرٞ ﴾، پۆشاکیشیان لەوێدا ئاوریشمە.

مرۆڤ لە کانزایەکان، لە زێڕ چاکترو، هەروەها دوای زێڕیش زیو، پاشان ئەوانەی کە لە دەریا دەردەهێنرێن، لە گەوهەر جوانترو، لە جۆری قوماشیش، لە ئاوریشم باشتری، پێ شك نایەت، بۆیە خوا ﷻ باشترین شتانێك كە ئێمە پێمان شك دێن، دەفەرموێ: ئەهلی بەهەشت بەوانە دەڕازێنرێنەوە، ئەگەرنا وەك عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس (خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ) قسەیەكی جوانی هەیە دەڵێ: {ئەوانەی خوا باسیان دەكات لە نازو نیعمەتی بەهەشت، تەنیا لەناودا لەگەڵ شتەكانی دنیادا تێك دەكەنەوە، ئەگەرنا لەڕووی نێوەڕۆكەوە زۆر بەرزترن}.

كە بێگومان وایەو، نیعمەتەكانی دنیا لە قەدەر ژیانی دنیان و، نیعمەتی بەهەشتیش لە قەدەر بەهەشتە، نیعمەتەكانی دنیا لە قەدەر خەڵكی دنیان، كە كافرو مسوڵمانیان تێدان، بەڵام هی بەهەشت، لەقەدەر خەڵكی بەهەشتن، كە تەنیا دۆستانی خوان، ئەوانیش دیارە هەر كەسە، بە پلەی خۆی.

﴿ وَقَالُواْ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِيٓ أَذۡهَبَ عَنَّا ٱلۡحَزَنَۖ ﴾، گوتیان: ستایش بۆ ئەو خوایەی كە دڵتەنگیی و خەم و پەژارەی لێ لابردووین، ﴿ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٞ شَكُورٌ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگارمان زۆر لێبوردەیە زۆریش سوپاسگوزارە.

﴿ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ ﴾، ئەو کەسەی کە نیشتەجێی کردووین لە شوێنی نیشتەجێبووندا، لە بەخششی خۆی، ﴿ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴾، نەماندوێتییمان لەوێدا تووش دەبێ، نە شەکەتییمان لەوێدا بەسەردێ، تەنیا شوێنی پشوودان و ئیسراحەتەو، بەس شوێنی تێدا بەختەوەر بوون و سەرفرازییە.

ئنجا دوای ئەوەی خوا باسی ئەوانەی کرد، کە لە بەخششی گەورەی خۆی پێیان دەدات، ئنجا باسی سەرەنجامی شوومی ئەوانەش دەکات، کە ئایین و بەرنامەو پەیامی خوایان ڕەتکردۆتەوە، دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان {واتە: بێبڕوابوون بەو شتانەی پێویست بوو بڕوایان پێ بهێنرێ} ئەوانە ئاگری دۆزەخیان هەیە، ﴿ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُواْ ﴾، بڕیاریان بەسەردا نادرێ، کە بمرن، واتە: بڕیاری مەرگیان بەسەردا نادرێ و لە دۆزەخدا مردن نیە، وەك دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴾، دوایی لەوێدا نە دەژی و نەدەمرێ، واتە: نە ئەوەیە کە کۆتایی پێ بێ، نە ئەوەشە ژیانێك بژی کە پێی بگوترێ: ژیان.

﴿ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ﴾، هەروەها نە سزاو ئازاری دۆزەخیشیان لەسەر سووك دەکرێ، ﴿ كَذَٰلِكَ نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ﴾، هەر بەو شێوەیە سزای هەر کەسێکی زۆر سپڵە، کە پێنەزانن بەرانبەر چاکەکانی خوا، دەدەینەوە، ﴿ كَفُورٍ ﴾ لێرەدا واتە: سپڵە، لەبەر ئەوەی لەگەڵ (شكور)دا بەراوردی پێکراوە، کە چەند جارێك لەم سووڕەتەدا هاتوە، ﴿ كَفُورٍ ﴾ لێرەدا مەبەست پێی: (**كثير الكفران**)ە، واتە: زۆر ناسوپاس و پێنەزان، ئەگەرنا ﴿ كَفُورٍ ﴾، دەشگونجێ مەبەست پێی زۆر بێبڕوا بێ، بەڵام سیاقەکە مانایەکەی دیکە دەخوازێ، ﴿ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا ﴾، ئەوان لەوێدا هاوارو بڕۆ دەکەن، (**يَصْطَرِخُون، اصْطِرَاخُ: إفْتِعَالٌ مِنَ الصُّراخ**)، (**صُرَاخ**) واتە: هاوارکردن بە دەنگی بەرز، لە کوردییدا پێی دەڵێن: هاوارو بڕۆو دادو فیغان، ﴿ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا ﴾، ئەوان

لەوێدا لە ناێو دۆزەخدا هاواردەكەن، هاوارو بڕۆ دەكەن، دەڵێن چی؟ ﴿رَبَّنَآ أَخۡرِجۡنَا نَعۡمَلۡ صَٰلِحًا غَيۡرَ ٱلَّذِي كُنَّا نَعۡمَلُۚ﴾، پەروەردگارمان! دەرمانبێنە كردەوەی باش دەكەین جیا لەوەی دەمانكرد، واتە: جۆرێكی دیكە كردەوە دەكەین كە جێگای ڕەزامەندیی تۆبێ، بەڵام ئایا وەڵامی ئەو داوایەیان دەدرێتەوە؟ ﴿أَوَلَمۡ نُعَمِّرۡكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ﴾، خوا فریشتەكان ڕادەسپێرێ پێیان بڵێن: ئایا بایی ئەوەندە تەمەنمان پێ نەدابوون، ئەگەر كەسێك ویستبای بیری بكەوێتەوە، بیری دەكەوتەوە؟! ﴿وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُۖ﴾، وریاكەرەوەو هۆشیاركەرەوەشتان بۆ هات، بێگومان هۆشیاركەرەوە پێغەمبەرانن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بەڵام وێڕای پێغەمبەران، هۆشیاركەرەوەی دیكەش زۆرن، وەك: نەخۆشیی و ناخۆشیی، كەوتنە تەمەن، نازو نیعمەتەكانی خوا، ئنجا كەسێك كە ئەو نیعمەتانەت پێدەدا، دەبێ سوپاسی بكەی، هەروەها لە بەرانبەریان دا بەڵاو ناڕەحەتییەكان، هەن كە زللەی میهرەبانیین، بۆ ئەوەی مرۆڤ هۆشیار بێتەوە، ﴿فَذُوقُواْ﴾، بەڵام ئێوە هەر هۆشیار نەبوونەوە، كەواتە: سزای دۆزەخ بچێژن، ﴿فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾، بێگومان ستەمكاران هیچ پشتیوان و یارمەتییدەریان نیە، كەس نیە لە فریایان بێت و، خۆشیان خۆیان پێ دەرباز ناكرێ، خوا پەنامان بدات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

سەرنجڕاکێشانی مرۆڤان بۆ نیعمەتی دابەزاندنی ئاو لەسەرێوەو، ڕوێنرانی درەختانی میوە ڕەنگ جۆراو جۆر، هەروەها چیایە ڕێ و هێڵە سپیی و سوورو ڕەشە تۆخ و جۆراو جۆرەکان، هەروەها مرۆڤ و ژیاندارو ئاژەڵە ڕەنگ جۆراو جۆرەکان و، جەختکردنەوە لەسەر سام و هەیبەت هەبوونی بەندە زانایەکان بەرانبەر بە خوا وەك بۆ خوا ﷻ شایستەیە:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ۚ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً﴾، ئایا نابینی کە خوا لە سەرێوە، لە ئاسمانەوە، ئاوی دابەزاندوە؟! وەك پێشتر گوتمان: لێرەدا مەبەست لە بینین: ﴿أَلَمْ تَرَ﴾، هەردووك ڕووەکەی تێدا دروستن: دەگونجێ بگوترێ: دیتنی چاویی مەبەستە، یان: دیتنی عەقڵیی مەبەستە، لەبەر ئەوەی دابەزاندنی ئاو لەسەرێوە، بە شێوەی باران و بەفرو تەرزە، هەم بە چاوی سەر دەبینرێ، هەم بە عەقڵ و هۆشیش دەرك دەكرێ، دەشگونجێ لەیەك کاتدا هەردووکیان مەبەست بن: ئایا بە چاوی سەر نەتاندیوەو، بە چاوی عەقڵ و دڵیش سەرنجتان نەداوە، کە خوا ﷻ لەسەرێوە ئاوی دابەزاندوە؟!

٢)- ﴿ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ﴾، ئنجا پێمان دەرهێنا بەو ئاوە، {بێگومان لە زەوی} چەند میوەیەك كە ڕەنگەكانیان جۆراوجۆرن، كە دەفەرموێ: ﴿ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ثَمَرَٰتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ﴾، لەبەر ئەوەی (**ألوان**) بۆ خۆی بكەر (فاعل)ەكەیەو، لەبەر ئەوەش كە كۆیە بۆ شتانێك كە خاوەنی عەقڵ و هۆش نین، بۆیە قرتێنرانی (**ت**)ی مێینە لێی دروستە، یانی خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهَا ﴾، نەیفەرمووە: (**مُختَلِفَةً أَلوَانُهَا**)، لەبەر ئەوەی لە ڕێزمانی عەرەبییدا، كۆی ئەو شتانەی خاوەنی عەقڵ و شعوور نین، دەگونجێ كە (**تاء التأنیث**)ی پێوە نەبێ و، دەشگونجێ پێیەوە بێت.

كـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ﴾، بێگومـان ئەمـە ئاوڕدانـەوە (**إلتفـات**)ە، پێشـێ لـە شـێوەی دواندنـی نادیـار بـۆ قسـەكردن، چونكـە پێشـێ دەفەرمـوێ: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ﴾، بـە شـێوەیەكی نادیـار، پاشـان دەفەرمـوێ: ﴿ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ ﴾، ئەمـە ئاوڕدانەوەیـە لـە شـێوە قسـەكردنی نادیـارەوە بـۆ شـێوە قسـەكردنی دواندنـی ڕووبـەڕوو، چونكـە چاكـەی خـوا ﷻ لـەوەدا كـە میـوە جـۆراو جۆرەكانـی دەرهێنـاون لـە زەوی، ئـەو چاكەیـە گەورەتـرو گرنگـترە لـە دابەزاندنـی ئاوەكـە.

٣)- ﴿ وَمِنَ ٱلْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهَا ﴾، لە چیایەكانیش هێڵە سپییەكان و سوورە ڕەنگ جۆراوجۆرەكان هەن، (**جُدَد**) كۆی (**جُدَّة**)یە، واتە: هێڵ و خەت، یان ڕێگاو دەمار، هێڵە سپیی و سوورەكان هەن، ڕەنگیان جۆراو جۆرە.

٤)- ﴿ وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴾، هەروەها ڕەشە تۆخەكانیش هەن، (**غَرابِیب**) كۆی (**غِربِیب**)ە، كە بە واتای زۆر تۆخ دێ، كە دەگوترێ: (**أَسوَدٌ غِربِیب**) واتە: ڕەشێكی زۆر تۆخ، هەروەك دەگوترێ: (**أَصفَرٌ فَاقِع، وَأَبیَضٌ نَاصِع، وَأَحمَرٌ قَانٍ**)، واتە: زەردێكی زۆر تۆخ، سپییەكی زۆر سپیی، سوورێكی زۆر تۆخ.

(**جُـدَد جَمـعُ جُـدّة، الخَـطُّ وَالطَّرِیقَـةُ فِي شَيءٍ تَكُـونُ وَاضِحَـةً فِیـهِ**)، واتـە: ڕێیـەك و دەمارێـك لـە شـتێكدا كـە بـە ئاشـكرا تێیـدا دیـار بـێ.

٥)- ﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ كَذَٰلِكَ ﴾، هەروەها لە خەڵك و لە ژیانداران و لە ئاژەڵانیش، دیسان هەر بەو شێوەیە ڕەنگی جیاواز هەیە، مرۆڤ و هەندێ لە ژیانداران، ڕەنگی جیاوازیان هەیە، سپییان هەیە، ڕەشیان هەیە، سووریان هەیە، زەردیان هەیە، مۆرو بۆریان هەیە، خاكییان هەیە.

كە دەفەرموێ: (كَذَٰلِكَ)، ئەمە دەگونجێ پەیوەندیی بە فەرمایشتی پێشەوە هەبێ، واتە: ئەوانیش بە هەمان شێوە ڕەنگیان جیا جیایە، دەشگونجێ ئەم (كَذَٰلِكَ)، مەبەست پێی دەستپێكردنی قسەیەك بێ، وەك چۆن دەڵێی: ئەوە بەم شێوەیە، یان: ئەوەبا لەوێ بێ، ئنجا دوایی دەست بە قسەی دیكە دەكەی، ئنجا ئەگەر وابێ ئەوكاتە: ﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ وَٱلدَّوَآبِّ وَٱلْأَنْعَٰمِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ ﴾،دەخوێنرێ ئنجا دوایی: (كَذَٰلِكَ)، بەجیا دەخوێنرێتەوە.

٦)- ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُاْ ﴾، بێگومان لە بەندەكانی خوا تەنها زانایان سام و هەیبەتیان لێی هەیە، وشەی (خَشيَة) بریتیە لە لێترسان بە مەزنگرتنەوە، بۆیە من وشەی سام و هەیبەت زیاتر بەكاردێنم، چونكە بەڕاستیی وەك زۆرجاران گوتوومانە: نەك هەر زمانی كوردیی، بەڵكو هەموو زمانەكان لە بەرانبەر زمانی عەرەبییداو، زمانی عەرەبییش لەبەرانبەر وشەو تەعبیرەكانی قورئاندا، هەژارن.

مەبەست لە بەندە زانایەكان ئەوانەن كە زانان بە دروستكراوەكانی خوا، چونكە خوا ﷻ سەرەتا باسی ناردنە خواری ئاو لە ئاسمانەوە دەكات، ئنجا پێ ڕواندنی میوە ڕەنگ جۆراو جۆرەكان و، دوایی ڕەنگی چیایەكان و، دوایی باسی ڕەنگاو ڕەنگی مرۆڤان و ژیانداران و ئاژەڵان دەكات، سەرەنجامیش دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُاْ ﴾، كەواتە: ئەو زانایانەی بە دروستكراوەكانی خوا زانان، سام و هەیبەتیان بەرانبەر بە خوا هەیە.

٧)-﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴾، بە دڵنیایی خوا زاڵی لێبوردەیە، واتە: خوا زاڵەو بێ نیازە لە ئیمانی خەڵك، بەڵام لێبوردەشە بۆ كەسانێك بگەڕێنەوە، دوای ئەوەی ماوەیەك سەرەڕۆ بوون و بەملاولادا ترازاون و ڕۆیشتوون.

چۆنیەتیی پەیوەست بوونی ئەم دوو ئایەتەش بە ئایەتەکانی پێشەوە، ئەوەیە کە خوا ﷻ هەر لەسەر باسکردنی چاکەکانی خواو بەڵگەکانی خواناسیی بەردەوامەو، ئەمە باسی جۆراو جۆر بوونی دروستکراوەکانی خواو جۆراو جۆر بوونی ڕەنگەکانیانە، پاشان زەمینەسازییە بۆ خستنەڕووی پێگەی زانایان بە هەردوو کتێبی گەردوون و قورئان، بەهەردوو کتێبەکەی خوا: کتێبی خوێنراوەی خواو، کتێبی بینراوی خوا، (**كِتَابُ اللهِ المَقرُوء ، وَكِتَابُ اللهِ المَنظُور**)، ڕوونکەرەوانی قوڕئانیش لە بارەی (زانایان)ەوە، لەم ئایەتەدا چەند ڕایەکیان هەن، هەندێکیان ڕایان وایە: زانایانی شەرعزانن و، هەندێکیش گوتوویانە: مەبەست زانایانی گەردووناسە.

بەڵام دەڵێم: مەبەست لە (**العُلَمَاء**) لێرەدا زانایانێکە کە شارەزان بە دروستکراوەکانی خواو، بە یاساکانی خوا، هەم بەوەی خوا دروستیکردوە، هەم بەوەی کە خوا فەرمانی پێکردوە: (**عُلَمَاء بِخَلقِ اللهِ وَأَمرِهِ**)، هەڵبەتە بەبێ شارەزاییش بە کتێبی خواو، شارەزابوون بە دروستکراوانی خوا، ئەو هەست و هۆشە بە مرۆڤ نادات کە دەستی خواو، سیفەتەکانی خوا لە دروستکراوەکانیدا ببینێ و، دیاردە سرووشتییەکان وەك نیشانەکانی خوا ﷻ ببینێ، کەواتە: بەبێ شارەزایی لە کتێبی خواو، لە وەحیی و پەیامی خوا، بەبێ خواناسیی ڕاست و دروست، کە بەهۆی کتێب و وەحیی و پەیامی خواوە بۆ مرۆڤ دەستەبەر دەبێ، مرۆڤ با شارەزاش بێ بە دروستکراوەکانی خوا، بەڵام بەو چاوە نایانبینێ کە سیفەتەکانی خوای پەروەردگاریان تێدا ببینێ.

ئەمەش ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە کەسێك ترس و سامی بەرانبەر بەخوا نەبێ و، بە بەرزو مەزنی نەگرێ، زانا نیەو بە زانا لە قەڵەم نادرێ، چونکە تۆ ئەگەر دروستکراوەکان هەموویان بناسی، بەڵام دروستکەرەکەیان نەناسی، هەموو ڕێك و پێکییەکە ببینی، بەڵام ڕێکخەرەکەی نەبینی، هەموو سیستەم و یاسایەکان ببینی، بەڵام سیستەم دانەرو یاسا دانەرەکە نەبینی، ئەوە چ زانیارییەکە؟! هەروەها

کەسێکیش کە شارەزای کتێب و پەیام و وەحیی خوا نەبێ و، نەزانێ خوا چی لە مرۆڤەکان و لە بەندەکانی ویستوە؟ بێگومان بە زانا لەقەڵەم نادرێ، چونکە کەسێك نەزانێ لە کوێ هاتوەو، بۆ کوێ دەڕواو، بۆچی هاتوەو، کێ هێناویەتی و دەبێ چی بکات و چۆن بکات؟ کەسێك وەڵامی ئەو پرسیارە وجوودییانە نەزانێ و، نەزانێ بۆ خۆی چییە؟ ئەم گەردوونە چییە؟ کێ خاوەنیەتی؟ لە کوێ هاتوە؟ بۆ کوێ دەچێ؟ لە ڕاستییدا بە زانا لە قەڵەم نادرێ.

دەتوانین بڵێین: زانیاریی دەبێتەوە بە سێ جۆری سەرەکیی:

یەکەم: زانیاریی بە خوا (**العِلمُ بِاللهِ**).

دووەم: زانیاریی بە بەرنامەو پەیامی خوا (**العِلمُ بِأَمرِ اللهِ**).

سێیەم: زانیاریی بە دروستکراوی خوا (**العِلمُ بِخَلقِ اللهِ**).

زانا (**عَالِم**) کەسێکە ئەو سێ زانیارییەی تێدا کۆبووبنەوە، هەم خوا بناسێ و، پێی زانا بێ بە سیفەتەکانی و بە ناوەکانی، بەوە کە خوا ﷻ چ زاتێکە، پاشان دروستکراوەکانی بۆچی هێناوەنە دی و حیکمەت چییە لە ژیانی مرۆڤدا، خوا بناسێ و، بەرنامەو پەیامی خوا بزانێ و، بە دروستکراوەکانی خواش لە قەدەر خۆی ئاشنا و شارەزابێ.

پێنج كورتە سەرنج لە بارەی ڕەنگەكانەوە

سەرنجی یەكەم: هۆی دەركەوتنی ڕەنگەكان، ئەوەیە كە تەنەكان (**أَجْسَام**) هەموو تیشكەكانی دیكە دەمژن، جگە لەو ڕەنگانەی كە دەركەوتوون، بۆ وێنە: ئاسمان هەموو ڕەنگەكان دەمژێ، جگە لە ڕەنگی شین، ئاو هەموو ڕەنگەكان دەمژێ، جگە لە ڕەنگی سەوزی شین باو، دارو درەخت هەموو ڕەنگەكان دەمژن، جگە لە ڕەنگی سەوزو ئەو دەردەكەوێ، گوڵێك كە سوورە، هەموو ڕەنگەكان دەمژێ، جگە لە ڕەنگی سوور، ڕەنگە سوورەكە دەردەكەوێ، لەڕووی زانستییەوە ئاوایە.

سەرنجی دووەم: ڕەنگەكان چەند ڕۆڵێك دەگێرن، بۆ وێنە:

١)- ناسینەوەی شتەكان، زۆرجار بە هۆی ڕەنگیانەوە شتەكان دەناسرێنەوە.

٢)- جوانیی و ڕەونەق دەدەن بە شتەكان.

٣)- زانینی گەیشتن و نەگەیشتن بۆ میوەو سەوزەو تەڕەكارو دانەوێڵە، چۆن دەزانین ئەو میوەیە گەیشتوە؟ بە ڕەنگەكەی دەزانین، ئەو تەڕەكارە ئەو دانەوێڵەیە، دانەوێڵە وەك (گەنم و جۆو نیسك و نۆك وبرنج و هەرزن و .... هتد).

٤)- ئارەزوو جووڵاندن (**فَتحُ الشَّهيَة**)، جاری وایە مرۆڤ بەهۆی ڕەنگی جوانی میوەیەكەوە، دڵی بۆی دەچێ، یان بەهۆی ڕەنگی جوانی خواردنێكەوە، دڵی بۆی دەچێ، بۆیە خوا لە سوورەتی (**عبس**)دا دەفەرموێ: ﴿فَلْيَنظُرِ ٱلْإِنسَٰنُ إِلَىٰ طَعَامِهِۦٓ ﴿٢٤﴾﴾، واتە: با مرۆڤ سەرنجی خواردنەكەی بدا، هەروەها لە بارەی میوەكانەوە لە ئایەتی (٩٩)ی سوورەتی (**الانعام**)دا دەفەرموێ: ﴿ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ﴾، واتە: تەماشای میوەكەی بكەن كە بەر دەردەكات و، تەماشای پێگەیشتنی بكەن.

سەرنجی سێیەم: ڕەنگی چیایەکان بۆ پێزانینەوەی ڕێگەوبان و شوێنەکان و، بۆ ڕێدەرکردنی ڕێبواران سوودی هەیە، زۆر جار ڕێبواران بەهۆی ڕەنگی چیایەکەوە، یان ڕەنگی گردو دەشتێکەوە، ئەگەر ڕێگایان لێ تێکچوو، بە ڕێگە دەزاننەوە، هەروەها بۆ جوانیی و ڕەونەق، کە جوانیی توخمێکی پێویست و ڕەچاوکراوە لە دروستکراوەکانی خوادا.

سەرنجی چوارەم: ڕەنگی مرۆڤەکان جۆراو جۆرە، لەسەر ئاستی گەلان و هۆزو تیرەکان و کەسەکان، هەندێکیان سوورو سپیین، هەندێکیان ڕەشن، هەندێکیان گەنم ڕەنگن، هەندێکیان مەیلەو زەردن، ئەوە لەسەر ئاستی توخمەکان و گەلان و نەتەوەکان، ئنجا هەر کامێك لە مرۆڤەکانیش ڕەنگ و سیماو بیچمێکی تایبەت بەخۆی هەیە، کە پێی دەناسرێتەوە.

سەرنجی پێنجەم: ڕەنگی ئاژەڵەکان و پەلەوەرەکان، بۆ ناسینەوەیان و بۆ جوانییان، وەك خوا لە سووڕەتی **(النحل)**دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ٦ ﴾، واتە: بۆ ئێوە جوانیی هەیە لە ئاژەڵاندا، کاتێك ئێواران دەیانهێننەوەو، کاتێك بەیانییان دەریان دەکەن، **(تُرِيحُون)** لە **(إِرَاحَة)**وە هاتوە، واتە: دوای ئەوەی دەیانلەوەڕێنن، دەیانهێننەوە، بۆچی هێنانەوە **(إراحة)**ی پێشخستوە؟ چونکە ئاژەڵەکان کە ئێواران دەگەڕێنەوە بە تێرو تەسەلیی و، بە زەوق و خۆشحاڵیی و بە گوانی پڕ لە شیرەوە، دیمەنەکەیان زۆر جوانترە لە دیمەنی دەرکردنیان لە بەیانیان دا بەرەو لەوەڕگا، بە پەژموردەیی و بەبرسیەتیی، کە ئەو دیمەنە جوانەی ئێوارانیان نیە، بۆیەش خوا ئەو دیمەنە جوانەی ئێوارانی پێشخستوە، ﴿ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ ﴾، واتە: بۆ ئێوە لە ئاژەڵەکاندا جوانیی هەیە، جوانییەیان کەی زیاتر دەردەکەوێ؟ ﴿ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ٦ ﴾، واتە: کاتێك دەیانهێننەوەو، کاتێك دەریان دەکەن بۆ لەوەڕگا، کە لەڕووی ڕیزبەندیی کاتییەوە، دەرکردنیان بۆ لەوەڕگا لە پێشەوەیە، بەڵام خوای پەروەردگار هێنانەوەیان لە لەوەڕینی پێشخستوە، چونکە جوانییەکەیان زیاتر لەوحاڵەدا بەرجەستە بووە.

مەسەلەی دووەم:

پێناسـە كردنـی زانایانـی بـۆ خـوا صوڵحـاو، بـە سـێ خەسـڵەتی بنەڕەتییـان و، سـەرەنجامی خێریـان و، پێناسـەی قوڕئـان:

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتۡلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ يَرۡجُونَ تِجَٰرَةٗ لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمۡ أُجُورَهُمۡ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضۡلِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ غَفُورٞ شَكُورٞ ﴿٣٠﴾ وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ هُوَ ٱلۡحَقُّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرُۢ بَصِيرٞ ﴿٣١﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم سێ ئایەتە، لە دە (١٠) بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتۡلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ﴾، واتە: بە دڵنیایی ئەوانەی كتێبی خوا دەخوێننەوەو، شوێنی دەكەون.

ئەمـە پێناسـەی زانایانێكـی دڵ پـڕ لـە سـام و هەیبەتـە بەرانبـەر بـە خـوا، (**الطبري**) لـە تەفسـیرە ناودارەكـەی خـۆی (**جامـع البيـان**)دا،[1] ئـەم شـوێنەوارەی هێنـاوە: (**عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: كَانَ مُطَرِّفٌ إِذَا مَرَّ بِهَـذِهِ الْآيَـةِ:** ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتۡلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ﴾،[فاطر: ٢٩] **يَقُولُ: «هَـذِهِ آيَـةُ الْقُرَّاءِ»**).

واتـە: قەتـادە گوتوویـەتی: موتەڕڕیـف (كـە یەكێكـە لـە زانایـان)، كاتێـك بـەلای ئـەم ئایەتـەدا تێدەپـەڕی {لـە كاتـی قوڕئـان خوێندنـدا} كـە دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتۡلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ يَرۡجُونَ تِجَٰرَةٗ لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾﴾، دەیگـوت: ئەمـە ئایەتـی زانایانـە، كاتـی خـۆی وشـەی (**قُرَّاء**) بـە زانایـان دەگوتـرا، ئەوانـەی شـارەزای قوڕئـان بـوون، ئەوانـە زانـا بـوون.

---

(١) بە ژمارە: (٢٩٠٢٢).

کەواتە: ئەم ئایەتە موبارەکە پێناسەی زانایانێکی لە خواترس دەکات، کە لە ئایەتی پێشوودا خوا باسیکردن و فەرمووی: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُاْ﴾، ئەوانە کێن؟ دوا بە دوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ﴾، کەواتە: ئەمانە سیفەت و خەسڵەتە بنەڕەتییەکانی ئەو زانایانەن، کە سام و هەیبەتیان هەیە بەرانبەر بە خوا ﷻ.

وشەی (تِلاوَة)یش جیاوازە لە وشەی (قِراءَة)، چونکە خوا ﷻ هەردووکیانی بەکارهێناون، لە سوورەتی (الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿وَٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ﴾، هەروەها لە سوورەتی (الأنفال) دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝٢﴾، بە هەمان شێوە وشەی (قِراءَة)ش هاتوە، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ٱقْرَأْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلَّذِى خَلَقَ ۝١﴾، بەڵام لێرەدا با بزانین جیاوازیی نێوان (تِلاوَة) و (قِراءَة) چییە؟

لەو بارەوە ڕاغیبی ئەصفەهانیی لە موفرەداتە ناودارەکەی خۆیدا[1] دەڵێ: **(التِّلاوَةُ تَخْتَصُّ بِاتِّبَاعِ كُتُبِ اللَّهِ الْمُنَزَّلَةِ تَارَةً بِالقِرَاءَةِ، وَتَارَةً بِالإِرْتِسَامِ لِمَا فِيهِ مِنْ أَمْرٍ وَنَهِيٍ وَتَرغِيبٍ وَتَرْهِيبٍ، وَهِيَ أَخَصُّ مِنَ القِرَاءَةِ، فَكُلُّ تِلاوَةٍ قِرَاءَةٌ، وَلَيْسَتْ كُلُّ قِرَاءَةٍ تِلاوَةً)**، واتە: (تِلاوَة) تایبەتە بە شوێنکەوتنی کتێبە دابەزێنراوەکانی خوا، هەندێك جار بە خوێندنەوەیان و، هەندێك جار بە جێبەجێکردن و، پابەندیی بەو فەرمان و قەدەغانەو بەو هاندان و ترساندنانەی گرتوویاننە خۆیان، (تِلاوَة) تایبەتترە لە (قِرَاءَة)، هەموو (تِلاوَة)یەك (قِرَاءَة)ە، بەڵام هەموو (قِرَاءَة)یەك (تِلاوَة)نیە.

چونکە (تِلاوَة) واتە: هەم خوێندنەوەو، هەم کارپێکردن و شوێنکەوتنی کتێبی خوا.

هەروەها هەر ڕاغیبی ئەسفەهانیی دەڵێ: **(وَأَمَّا قَوْلُه تَعَالَى: ثُمَّ:** ﴿يَتْلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ ۝١٢١﴾ **البقرة، وَالْمرَادُ بِهِ الإتِّبَاعُ لَهُ بِالْعِلْمِ وَالعَمَلِ)**، واتە: کە دەفەرموێ:

---

(١) ص: (١٦٧ و ١٦٨).

ئەوانەی وەك پێویست (تِلاوَة)ی كتێبی خوا دەكەن، ئەوە شوێنكەوتنی كتێبی خوایە بە زانیاریی و كارپێكردنەوە.

شایانی باسە: كە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَتۡلُونَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ ﴾، بە شێوەی ڕانەبردوو (مضارع) هێناویەتی.

٢)- ﴿وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، نوێژیان بەرپا كردوە، بە شێوەی ڕابردوو هێناویەتی.

٣)- ﴿وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ ﴾، لەوەی پێمان داون بە پەنهانیی و، بە ئاشكرا دەبەخشن، دیسان بە شێوەی ڕابردوو هێناویەتی، دوایی دەفەرموێ: ﴿يَرۡجُونَ تِجَٰرَةٗ لَّن تَبُورَ ﴾، ئومێدەواری بازرگانییەكن كە زیان ناكا، ئەمەش دیسان بە (**مضارع**) هێناویەتی، واتە بۆ ئێستاو بۆ داهاتوو، ئەمە زیاتر هونەری دەربڕین بەكارهێنان (**تَفَنُّنٌ فِي العِبَارَة**) و جۆراو جۆركردنی دەربڕینەكانە، بۆ ئەوەی بابای گوێبیست، یان كەسێك كە قورئان دەخوێنێ، ماندوو نەبێ و، لەسەر یەك شێوەو ڕیتم نەڕواو جۆراوجۆر بێ.

هەندێكیش لەوبارەوە گوتوویانە: (**مَجِيءُ الصَّلاَةِ وَالإِنْفَاقِ بِصِيغَةِ الْمُضِيِّ لأَنَّ فَرْضهما قَدْ تَقَرَّرَ سَابِقاً**)، بۆیە بۆ نوێژو بەخشین، بە ڕابردوو هێناونی، چونكە پێشتر پێویستكراون، بەڵام من پێم وایە كە ئەوەی دیكە ڕێكترە، بەڵێ ئەوەشی تێدایە، بەڵام ئەوەی دیكە گشتگیرترو ڕێكترە، چونكە ئەوە ڕەنگە هەموو جارێ ڕاست دەرنەچێ و، خوێندنەوەی كتێبی خواش هەر لە سەرەتاوە بووەو ئاشكرایە: یەكەمین وشە، لە یەكەمین ئایەت، لە یەكەمین سووڕەت، كە دابەزیوە، بە بخوێنە دەستی پێكردوە: ﴿ ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِي خَلَقَ ۝١ ﴾ **العلق**.

هەڵبەتە كە دەفەرموێ: ﴿سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ ﴾، دەڵێ: (**يَعنِي: إنفَاقَ السرِّ، وَإنفَاقَ العَلانِيَّةِ**)، واتە: بە بەخشینی پەنهان و، بەخشینی ئاشكرا، لەوەی كە پێمانداون، دەبەخشن، چونكە: جاری وایە وا باشە بە پەنهانیی ببەخشرێ، لەبەر ڕەچاوكردنی حاڵەتی بابای خێرپێكراوو هاوكارییكراو، جاری واش هەیە وا باشە بە ئاشكرا ببەخشرێ، بۆ ئەوەی خەڵكێكی دیكەش تەماشا بكات و، هاوكاریی زیاتر بۆ بابای هاوكارییكراو،

بێ، ئنجا ئێمە باسێکی خەست و خۆڵمان لەوبارەوە کردوە لە سووڕەتی (**البقرة**)دا، لە تەفسیری لەو ئایەتەدا کە باسی ئەوە دەکات ئەوانەی بە ئاشکراو بە پەنهان و، بەشەو و بەڕۆژ دەبەخشن: ﴿ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾ ﴾.

٤)- ﴿ يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴾، ئەوانە بە ئومێدی بازرگانییەکن، زیان ناکات، (**التِّجَارَةُ: مُسْتَعَارَةٌ لِلأَعْمَال الَّتِي يُزَاوِلونها**)، وشەی (**التِّجَارَة**): خوازراوەتەوە بۆ ئەو کردەوانەی، دەیانکەن، وەك بازرگانیی وان، چۆن کەسێك کە بازرگانیی و مامەڵەیەك دەکات، پێی ئومێدەوارە کە زیان نەکات، ئەو بازرگانییەی ئەوانیش هەرگیز زیان ناکات.

٥)- ﴿ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ ﴾، تاکو (خوا) پاداشتەکانیان بە تەواویی بداتەوە.

(**التَّوفِيَةُ: جَعْلُ الشَّيْءِ وَافِياً أَي: تَامَّاً لاَ نَقْصَ فِيهِ وَلا غُبْنَة**)، واتە: (**تَوفِيَة**) بریتیە لەوەی شتێك تەواو بکرێ و ڕێك بێ، هیچ نوقسانیی و زەرەری تێدا نەبێ.

کە دەفەرموێ: ﴿ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ ﴾، لێرەدا (**أُجُور**) کۆی (**أَجر**)ە، واتە: پاداشت و کرێ، بۆ ئەوەی کرێیەکەیان بە تەواوی بداتەوە.

ئەم (ل)ەی (**لِيوفِّيَهُم**)، زانایان بە دوو شێوە لێکیان داوەتەوە:

أ- هەندێکیان گوتوویانە: (**لامُ عِلَّةٍ**)، لامی هۆکار، بۆیە ئەو کردەوانە دەکەن، هۆکارو هاندەریان ئەوەیە کە خوا ﷻ بە تەواویی پاداشتەکانیان بداتەوە.

ب- هەندێکی دیکەش گوتوویانە: (**لامُ عَاقِبَةٍ**)، لامی ئاکام و سەرەنجامە، واتە: ئەو کردەوانە دەکەن، کە سەرەنجام خوا بە تەواویی پاداشتی کردەوەکانیان دەداتەوە.

٦)- ﴿ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ﴾، هەروەها لە بەخششی خۆیشی بۆیان زیاد دەکات، واتە: هەر ئەوە نیە پڕ بە پێستی کردەوەکانیان پاداشتیان بداتەوە، بەڵکو لە بەخششی خۆیشی بۆیان زیاد دەکات، چونکە: وەك لە فەرمایشتی پێغەمبەردا هاتوە ﷺ: بەهەشتی خواو پاداشتی خوا، بارتەقای کردەوەکانی ئێمەومانان نیەو زۆر لەوە زیاترە!

ئەگەر ئێمە لە ماوەیەكی كەمی تەمەنمان دا، كردەوەكانمان ئەنجامداون، بەڵام خوا بەهەشتێكی نەبڕاوەو بێ كۆتاییمان دەداتێ، ئنجا ژیانێكی بێ كۆتایی و پڕ نازو نیعمەتی خوایی، بارتەقای ئەوەندە كردەوانە نیە كە ئێمە ئەنجاممان داون.

٧)- ﴿إِنَّهُۥ غَفُورٞ شَكُورٞ﴾، بە دڵنیایی خوا زۆر لێبوردەیە، زۆریش سوپاسگوزارە، واتە: لە كەم و كوڕیی دەبووریٚ و، كەسێكیش چاكەی هەبێ، خوا سوپاسگوزارە و چاكەكەی نادیدە ناگرێ.

٨)- ﴿وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ هُوَ ٱلۡحَقُّ﴾، {دوایی خوا ﷻ باسی كتێبی خۆی دەكات و پێناسەی دەكات، دەفەرمویٚ:} ئەوەی كە بۆ لای تۆمان سروشكردوە لە كتێب، بەس ئەوە هەقەو ڕاستە، پسپۆڕانی زمان لێرەدا لەبارەی (أل)ی (الكتاب)ەوە گوتوویانە:

(**التَّعرِيفُ فِي الكِتَابِ لِلعَهدِ**)، واتە: ئەوەی بۆ تۆمان سروشكردوە لە كتێبەكە، هەر ئەوە ڕاستە، كە دەفەرمویٚ: ﴿مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾، ئەم (**من**)ە بۆ ڕوونكردنەوەیە، چونكە پێشتر كە دەفەرمویٚ: ﴿وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ﴾، ئەوەی بۆ لای تۆمان سروشكردوە، جۆرێك لە نادیاریی (**إبهام**)ی پێوە دیارە، بۆیە خوا ﷻ (**من**)ی خستۆتە سەر (**الكِتَاب**)، ﴿مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾، ئەوەی بۆ تۆمان سروشكردوە لە كتێبەكە.

كە دەفەرمویٚ: ﴿هُوَ ٱلۡحَقُّ﴾، (**هُوَ**) ڕاناوی لێك جیاكردنەوە (**ضَمِيرُ الفَصلِ**) یە، كە لێرەدا كورت هەڵێنان دەگەیەنێ، واتە: بەس ئەوە هەقە، وشەی (**الحَقُّ**) یش كە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، ناساندنەكە بۆ جینسە، یانی: تەواوی هەق و، هەموو تاكەكانی هەق، لەو كتێبەدا كۆبوونەوە.

٩)- ﴿مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ﴾، بە ڕاستدانەرە بۆ ئەوەی لە پێش دەستیەوەیەتی، واتە: لە كتێبەكانی خوا، ئەوەی كە سەلمێنراوەو چەسپاوە كتێبی خوان، وەك ئەسڵەكەیان، بەڕاستیان دەزانێ، بەڵكو جگە لە كتێبەكان، پێغەمبەرانیش (عَلَيۡهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) دەگرێتەوە، ئەوانەی كە لە پێش موحەممەدو قورئانەوە بوون، سەرجەم ئەو پێغەمبەرانەو، ئەو كتێبانەی خوا، هەموویان بەڕاست دەزانێ.

١٠)- ﴿إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ﴾، بە دڵنیایی خوا بەرانبەر بە بەندەکانی زۆر شارەزای بینەرە، (**الخَبِيرُ: العَالِمُ بِدَقَائِقِ الأُمُورِ المَعقُولَةِ وَالمَحسُوسَةِ وَالظَّاهِرَةِ وَالخَفِيَّةِ**)، واتە: (**خَبِير**) کەسێکە زانابێ بە وردەکارییەکانی ئیشەکان، چ بە عەقڵ دەرك بکرێن، چ بەرهەست بن، چ ئاشکرابن، چ پەنهان بن، (**البَصِيرُ: العَالِمُ بِالأُمُورِ المُبصَرَةِ**)، واتە: زانا بە بەکارە بینراوەکان.

بەڵام ڕاست ئەوەیە کە بڵێین (**بَصِير**) واتە: بینەری سەرجەم کردەوەکان و، هەموو شتەکان و تێکڕای مرۆڤەکان و، پێویست بەوە ناکات (**بَصِير**) بە (**عَالِم**) لێك بدرێتەوە، هەندێك لە تەفسیرەکان ئەو تەعبیرەیان هێناوە، منیش هەروا بە ئانقەست هێنام، ئەگەرنا لە ڕاستییدا بینین سیفەتی خوایەو خوا دەبینێ، بەڵام بینینی خوا سیفەتێکی خوایەو، وەك زاتی خوایە، هەروەك خوا دەبیستێ، خوا فەرمایشت دەکات، سیفەتەکانی خوا بەو شێوەیەن کە بۆ خوا شایستەن، نەك بشوبهێنرێن بە سیفەتی دروستکراوەکانەوە، ڕاستیش نیە بینین و بیستنی خوا، بە زانینی خوا، تەئویل بکرێن!

مەسەلەی سێیەم:

پێناسەو پۆلێنکردنی بەندە هەڵبژاردەکانی شارەزای کتێبی خواو، خستنەڕووی بەخششی ناوازەی خوا بۆیان لە ڕۆژی دوایی دا، کە لە بەهەشتە ڕازاوەو، پڕ نازو نیعمەتەکانیدا بەرجەستە دەبێ:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَـٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّـٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَذْهَبَ عَنَّا ٱلْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم چوار ئایەتە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَـٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ﴾، دوایی کتێبی خۆمان کردە میراتی ئەو بەندانەمان کە هەڵمانبژاردوون.

لێرەدا (**ثُمَّ: لِلتَّرتِيب الرُّتبِي**)، (**ثم**) بۆ ڕیزبەندیی پلەو پایەیە، چونکە ئەوە کە خوا کتێبی خۆی بدات بەو بەندانەی هەڵیبژاردوون، پلەکەی بەرزترە، لەوە کە بەندەکانی خۆی بە گشتیی لە کتێبی خۆی شارەزا بکات.

کە دەفەرمووێ: ﴿ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَـٰبَ ﴾، واتە: شارەزایی لە کتێبی خۆمان و، زانینی خوێندنەوەی کتێبی خۆمان و، کارپێکردنی کتێبی خۆمان، کردە میراتی بەندە هەڵبژاردەکانمان.

کە دەفەرمووێ: (**أَوْرَثْنا**)، واتە: کردمانن بە میراتگر بۆ ئەو کتێبە، کە وشەی میراتگرتن (**وراثة**) بەمانای وەدەستهێنان دێ، بێ ئەوەی مرۆڤ پێیەوە ماندوو بووبێ و، بێ ئەوەی لە بەرانبەردا شتێك بدات، چونکە کەسێك کە میرات دەگرێ

لـە میـرات لێگیراوێکـی خزمـی و ئـەو میراتـەی بـۆ دێ، هیـچ ئارەقـەی پێـوە نەکـردووە، هیچیشـی لـە بەرانبـەردا نـادات، خـواش ﷻ کتێـب و هیدایەتـی خـۆی دەبەخشـێ بـە ئـەو بەندانـەی کـە هەڵیبـژاردوون، کـە پێیـەوە مانـدوو نەبـوون و، ئارەقەیـان پێیـەوە نەکـردوە، هیچیشـی لـە بەرنبـەردا نـادەن، بۆیـە وشـەی (أَوْرَثْنـا)ی بەکارهێنـاوە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا﴾، بەتەئکیـد مەبەسـت پێـی بڕواداران، وەك خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (الحـج) ئایەتەکانـی: (٧٧ و ٧٨)دا دەفەرمـوێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ وَٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَٰهِدُوا۟ فِى ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦ ۚ هُوَ ٱجْتَبَىٰكُمْ ...﴾، واتـە: ئـەی ئەوانـەی بڕواتـان هێنـاوە! ڕکـووع بـەرن و سـەجدە بـەرن و بەندایەتیـی بـۆ پەروەردگارتـان بکـەن و، چاکـە بکـەن، بەڵکـو سـەرفرازبن، هەروەهـا وەك بـۆ خـوا شایسـتەیە لـە پێنـاوی خـوادا تێبکۆشـن، خـوا ئێـوەی هەڵبـژاردوە...

کەواتـە: هەڵبژێـردراوەکان، بەنـدە ئیمانداره‌کانـن، بـە تەئکیـد ئـەوەی کـە بـڕوادار نەبـێ، سـیفەتی هەڵبژاردنـی لـە لایـەن خـوای پـەروەردگارەوە بـۆ بەکارناهێـنرێ، دوایـی خـوا ﷻ بەنـدە هەڵبژاردەکانـی کـە کتێبـی خـۆی پێـداون و، لـە کتێبـی خـۆی دا شـارەزای کـردوون و، یارمەتییـداون کـە پابەندبـن بـەو کتێبـەوە، پۆلێنیـان دەکات بـۆ سـێ کۆمـەڵ:

٢)- ﴿فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ﴾، هەیانە ستەمکارە بەرانبەر بە خۆی.

٣)- ﴿وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ﴾، هەشیانە میانجییە.

٤)- ﴿وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ﴾، هەشیانە لە چاکەکاندا پێشکەوتۆتەوە.

٥)- ﴿بِإِذْنِ ٱللَّهِ﴾، بە مۆڵەتی خوا.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ﴾، مـادام سـتەمی لـە خـۆی کردبـێ، دیـارە گوناهـو کەموکوڕیـی و تاوانـی هەیـە.

كـە دەفەرمـوێ: ﴿ مُّقْتَصِدٌ ﴾، كـە وشـەی (مُقتَصِـد) (مفتعـل)ە لـە (قَصـد)ەوە، (وَهُـوَ الوَسَـطُ بَـينَ الطَّرَفَـينِ)، واتـە: نـە زۆر پێشـكەوتوە، نـە زۆریـش دواكەوتـوە، بەڵكـو میانجییـە.

كـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ ﴾، دەڵـێ: (سَـابِق: الوَاصِـلُ إِلَى الغَايَـةِ المُعَيَّنَـةِ قَبـلَ غَـيرِه)، (سـابق) ئەوەیـە بگاتـە ئامانجێـك پێـش غەیـری خـۆی، واتـە: لـە پێشـبڕكێدا پێشـكەوتوونەوە، (خَـيرات: جَمـعُ خَـير عَـلَى غَـيرِ قِيَـاسٍ، الخَـيرُ: النَّافِـع)، واتـە: (خَـیر) هەرشـتێكە سـوودو كەڵكـی هەبـێ، كـە (خَـیر) بـە (خَـیرات) كۆدەكرێتـەوە، كەواتـە ﴿ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ ﴾، واتـە: لـە چاكەكانـدا پێـش كەوتۆتـەوە، بـەڵام ﴿ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾، واتـە: بـە ئاسـانكاریی خـوا، (إذن) لێـرەدا بـە مانـای فەرمـان نیـە، بەڵكـو بـە مانـای ئاسـانكاریی و هاوكاریـی و یارمەتیـی خوایـە ﷻ.

٦)- ﴿ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴾، ئـا ئـەوە بەخششـی گەورەیـە، لێـرەدا هەندێـك لـە زانایـان گوتوویانـە: مەبەسـت پێـی هەرسـێكیانە، چ ئـەوەی سـتەمی لـە خـۆی كـردوەو، چ ئـەوەی میانجییـەو، چ ئـەوەی پێشـكەوتۆتەوە لـە چاكەكانـدا.

هەندێكیـش گوتوویانـە: نەخێـر! مەبەسـت پێـی تەنیـا كۆمەڵـی سـێیەمە، كـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ ﴾، واش پێدەچـێ لێرەدا: ﴿ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴾، ئـا ئـەوە بەخششـی گەورەیـە، هـەر تاقمـی سـێیەمی مەبەسـت بـێ، چونكـە خـوا ئـەو بەخششـە گەورەیـەی هـەر بـەوان داوە، هەڵبەتـە ئەوانـی دیكـەش كـەم و زۆر بەشـیان لـە بەخششـی خـوادا هەیـە، مـادام شـارەزان لـە كتێبـی خـواو، مـادام بەگشـتیی خـوا هەڵیبـژاردوون، بـۆ شـوێنكەوتنی كتێبـی خـۆی و، تێـدا شـارەزابوونی، بـەڵام ئـەوەی كـە بـەوان دراوە، پێـی ناگوتـرێ بەخششـێكی گـەورە، هەڵبەتـە دوایـی زیاتـر تیشـك دەخەینـە سـەر چەمكـی ئـەو ئایەتـە موبارەكـە.

كـە دەفەرمـوێ: ﴿ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴾، (الفَضـل: زِيَـادَةٌ فِي الخَـيرِ)، (فَضـل) بریتیـە لـە زێدەیـی لـە چاكـەدا، هەروەهـا زانایـان گوتوویانـە: (فَضـل) بریتیـە

لـەوە کـە ئـەو کەسـەی شـتێك دەبەخشـێ، لەسـەری پێویسـت نەبـێ بیبەخشـێ، واتـە: بەبێ بەرانبـەر ببەخشـێ و، بەبێ ئـەوەی لەسـەری پێویسـت بـێ.

ئنجا خـوا ﷻ ئـەو بەخششـە گـەورەی خـۆی شـیدەکاتەوە، کـە چۆنـە؟ کـە لـە ڕۆژی دوایـی دا بەرجەسـتە دەبـێ لـە پاداشـتی خوادا، جـا ئەوەمان بـۆ شـیدەکاتەوە، دەفەرموێ:

٧)- ﴿ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا ﴾، {ئەو بەخششە گەورەیەش} چەند باخێکی هەمیشەیین دەچنە نێویان.

٨)- ﴿ يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ وَلُؤۡلُؤٗا ﴾، لەوێدا دەڕازێنرێنەوە بە بازنە زێڕەکان و بە گەوهەر.

خوێندراویشـەتەوە: (وَلُؤۡلُـؤٍ)، بـە بازنـی زێـڕ و بـە بازنـی گەوهـەر، دەڕازێنرێنـەوە، بـەڵام خوێندنـەوەی: (ولؤلـؤاً)، واتـە: دەشـڕازێنرێنەوە بـە گەوهـەرەکان، مـەرج نیـە بۆیـان بکرێنـە بـازن، (يُحَلَّـونَ: أَي يُجعَـلُ عَلَيهِـمُ الحُـلِيُّ)، واتـە: خشـڵیان دەدرێتـێ، خشـڵیان لەسـەر جەسـتە دادەنـرێ، پێشـتر گوتمان: (أَسَـاوِر) کـۆی (أَسـوِرَة)یە، (أَسـوِرَة)ش کـۆی (سِـوَار)ە، کەواتـە (أَسَـاوِر) کـۆی کۆیـە.

٩)- ﴿ وَلِبَاسُهُمۡ فِيهَا حَرِيرٞ ﴾، پۆشاکیشیان لەوێدا، {لەو بەهەشت و باخانەدا} بریتیە لە ئاوریشم.

١٠)- ﴿ وَقَالُواْ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِيٓ أَذۡهَبَ عَنَّا ٱلۡحَزَنَ ﴾، هەروەها گوتیان: ستایش بۆ ئەو خوایەی دڵتەنگیی و (خەم و پەژارەی) لێ لابردین.

١١)- ﴿ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٞ شَكُورٌ ﴾، بەدڵنیایی پەروەردگارمان زۆر لێبوردەی سوپاسگوزارە، لێبوردەیە بۆ تاوان و سەرپێچیی و کەم و کوڕییەکان و، سوپاسگوزاریشە بۆ چاکەو فەرمانبەرییان.

١٢)- ﴿ ٱلَّذِيٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلۡمُقَامَةِ مِن فَضۡلِهِۦ ﴾، ئەو کەسەی ئێمەی لە مەنزڵگای مانەوەدا، مەنزڵگای ژیانی هەمیشەییدا، نیشتەجێ کرد، لە بەخششی خۆیەوە.

(المُقَامَةُ: مَصدَرٌ مِيمِيٌّ مِن أَقَامَ بِالمَكَانِ أي: قَطَنَهُ، وَالمُرادُ دَارُ الخُلُود)، واتە: (مُقَامَةُ) چاوگی میمییە یانی: نیشتەجێبوون، دەگوترێ: (أَقَامَ بِالمَكَانِ أي: قَطَنَهُ)، لە شوێنەکەدا نیشتەجێ بوو، کە مەبەست پێی مەنزڵگای ژیانی هەمیشەیی و نەبڕاوەیە.

١٣)- ﴿لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ﴾، هیچ جۆرە ماندوویەتییەکمان لەوێدا تووش نابێ، (مَسَّهُ) واتە: تووشی بوو، با بەکەمیش بێ، تۆزێ ماندوێتییشمان لەوێدا تووش نابێ.

١٤)- ﴿وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ﴾، هەروەها لەوێدا هیچ جۆرە شەکەتییەکمان تووش نابێ، (**النَّصَبُ: التَّعَبُ**) ماندوویەتیی، بەڵام (**اللُّغُوبُ: الإِعيَاءُ مِن جَرَّاءِ عَمَلٍ أَو جَريٍ، أَو أَشَدُّ التَّعبِ**)، واتە: (**لُغُوب**) بریتیە لە شەکەتیی لە ئەنجامی کارێك، یان لە ئەنجامی ڕاکردندا، کە ئینسان شەکەت دەبێ و فزەی لێ دەبڕێ، هەندێکیش گوتوویانە: (**لُغُوب**) یانی: ئەوپەڕی ماندوێتیی، بەڵام ئێمە لە کوردییدا بە (**تعب**) دەڵێین: ماندوێتیی، بۆ (**لُغُوب**)یش شەکەتیی و بڕست لێبڕان، بەکاردەهێنرێ.

پێنج کورتە سەرنج لە بارەی پۆلێنکردنی بەندە هەڵبژاردەکانی خواوە:

سەرنجی یەکەم: هەندێك قسەی (القرطبي)ە، خاوەنی (الجامع لأحكام القرآن)[1]، چەند قسەیەك دێنێ، بە چاکم زانی دەقی قسەکانی بێنم، بە تۆزێك ڕوونکردنەوەوە دەڵێ:

(هَذِهِ الْآيَةُ مُشْكِلَةٌ، لِأَنَّهُ قَالَ جَلَّ وَعَزَّ: اصْطَفَيْنا مِنْ عِبادِنا» ثُمَّ قَالَ: «فَمِنْهُمْ ظالِمٌ لِنَفْسِهِ وَقَدْ تَكَلَّمَ الْعُلَمَاءُ فِيهَا مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَمَنْ بَعْدَهُمْ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فَمِنْهُمْ ظالِمٌ لِنَفْسِهِ» قَالَ: الْكَافِرُ، وَقَالَ الْحَسَنُ: أَيْ فَاسِقٌ. وَيَكُونُ الضَّمِيرُ الَّذِي فِي يَدْخُلُونَها» يَعُودُ عَلَى الْمُقْتَصِدِ وَالسَّابِقِ لَا عَلَى الظَّالِمِ. قَالُوا: وَهَذِهِ الْآيَةُ نَظِيرُ قَوْلِهِ تَعَالَى فِي سُورَةِ الْوَاقِعَةِ «وَكُنْتُمْ أَزْواجاً ثَلاثَةً» [الواقعة: ٧] الْآيَةَ. قَالُوا وَبَعِيدٌ أَنْ يَكُونَ مِمَّنْ يُصْطَفَى، ظَالِمٌ. وَقِيلَ: الضَّمِيرُ فِي يَدْخُلُونَها» يَعُودُ عَلَى الثَّلَاثَةِ الْأَصْنَافِ، عَلَى أَلَّا يَكُونَ الظالم ها هنا كَافِرًا وَلَا فَاسِقًا، وَالتَّقْدِيرُ عَلَى هَذَا الْقَوْلِ: أَنْ يَكُونَ الظَّالِمُ لِنَفْسِهِ الَّذِي عَمِلَ الصَّغَائِرَ، وَقَوْلٌ ثَالِثٌ- يَكُونُ الظَّالِمُ صَاحِبُ الْكَبَائِرِ، وَالْمُقْتَصِدُ الَّذِي لَمْ يَسْتَحِقَّ الْجَنَّةَ بِزِيَادَةِ حَسَنَاتِهِ عَلَى سَيِّئَاتِهِ، فَيَكُونُ: «جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها» لِلَّذِينَ سَبَقُوا بِالْخَيْرَاتِ لَا غَيْرَ، وَهَذَا قَوْلُ جَمَاعَةٍ مِنْ أَهْلِ النَّظَرِ، لِأَنَّ الضَّمِيرَ فِي حقيقة النظر لما يَلِيهِ أَوْلَى).

واتە: ئەم ئایەتە گرفت پەیداکەرە {بەڕواڵەت} چونکە خوا ﷻ پێشێ فەرمووی: ﴿ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ﴾، کتێبی خۆمان کردە میراتی ئەو بەندانەمان کە هەڵمان بژاردوون، دوایی فەرمووی: ﴿ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ﴾، هەیانە ستەم لە خۆکەرە {ئنجا کە ستەمی لەخۆی کردبێ، خوا

---

[1] ( ) ج١٤، ص(٢٧٦ و ٢٧٧).

چۆن هەڵیبژاردوە؟! مەبەستی ئەوەیە} زانایان لەو بارەوە هەم لەهاوەڵان و لە تابیعین و لە ئەوانەی دوای ئەوانیشەوە، لەو بارەوە قسەیان کردوە، (**القرطبي**)، سێ رایان دێنێ:

رای یەکەم: لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسەوە (خوا لە خۆی و بابی رازی بێ) هاتوە، گوتوویەتی:﴿ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ﴾، مەبەست پێی بابای کافرە، حەسەنی بەصڕایی (رەحمەتی خوای لێ بێ) گوتوویەتی: مەبەست پێی بابای لادەر (**فاسق**)ە، کەواتە: راناوی ﴿ يَدْخُلُونَهَا ﴾، دەگەڕێتەوە بۆ ﴿ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ ﴾، ئەوەی کە میانجییەو، ئەوەش کە لە چاکەکاندا پێشکەوتۆتەوە، واتە: ناگەڕێتەوە بۆ ستەمکار، ﴿ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ﴾، چ کافر بێ، چ فاسق بێ، {حسابێکی دیکەیان هەیە}.

ئەم ئایەتە وەك قسەی خوای بەرزە ﷻ لە سوورەتی (**الواقعة**)دا کە دەفەرموێ: ﴿ وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً ﴿٧﴾ ﴾، دوایی کە پۆلێنیان دەکات، دەیانکات بە: ﴿ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴾، دوایی ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ ﴾، دواتریش ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴾، کە دەفەرموێ: ﴿ وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً ﴿٧﴾ ﴾، دواتر تەفصیلەکەی باس دەکات لە چەند ئایەتێکدا، هەروەها گوتوویانە: دووره بابای ستەمکار لەوانەبێ کە خوا هەڵیانبژێرێ.

رای دووەم: گوتراوە راناوی: ﴿ يَدْخُلُونَهَا ﴾، دەگەڕێتەوە بۆ هەرسێك کۆمەڵەکە، بەڵام ئەو کاتە وشەی ﴿ ظَالِمٌ ﴾، مەبەست پێی کافر نیەو، مەبەست پێی فاسق و لادەریش نیە، بەڵکو لێرەدا ئەو کاتە وشەی: ﴿ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ﴾، واتە: کەسێك کە گوناهی گچکەی کردوون.

رای سێیەم: دەڵێن: ﴿ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ﴾، بابای ستەمکار کەسێکە کە گوناهە گەورەکانی کردوون، ﴿ مُّقْتَصِدٌ ﴾یش ئەو کەسەیە، بەهۆی ئەوەوە کە چاکەکانی لە خراپەکانی زیاتر نین، بە شێوەیەك نیە تاکو شایستەی چوونە

بەهەشت بێ، كەواتە: ﴿جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا﴾، تەنیا بۆ: ﴿سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ﴾ە، ئەوانەی لە چاكەكاندا پێشكەوتوونەوەو، بۆ جگە لەوان نیە.

(القرطبي) دەڵێ: ئەمە قسەی كۆمەڵێكە لە ئەوانەی كە تێفكریون لە زانایان، چونكە ڕاناو بگەڕێتەوە بۆ نیزیكتر باشترە، كە نیزیكترین لە ڕاناوەكەش بریتیە لە: ﴿وَمِنۡهُمۡ سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ ٣٢ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ يَدۡخُلُونَهَا﴾.

كەواتە ئەوەی كە لە دوایە هاتوە، ڕاناوەكە بۆ ئەو بچێتەوە باشترە، كە بریتین لەوانەی كە لە پێشبڕكێی چاكەكاندا پێشكەوتوونەوە.

سەرنجی دووەم: هۆی پێشخرانی ﴿ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ﴾و ﴿مُّقۡتَصِدٞ﴾، لەسەر ﴿سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ﴾ چییە، كە لە ڕووی ڕیزبەندیی لۆژیكییەوە، دەبێ ئەوەی چاكترە پێش بخرێ، ئنجا ئەوەی دوای وی، ئنجا ئەوەی دوای وی؟!

لە بارەی هۆكارەكەیەوە زەمەخشەریی لە تەفسیرەكەی خۆی (**الكشاف**)دا دەڵێ: لەبەر ئەوەی ژمارەی هی یەكەم، پاشان هی دووەم، لە هی سێیەم زیاترن، واتە: لەبەر زۆریی پێشخراون، زۆرینەی ئەوانەی كە خوا كتێبی خۆی پێداون لە بەندەكانی، ستەم لە خۆیان دەكەن، دوای ئەوان بە ژمارەیەكی كەمتر لەوان، میانجیین، ئنجا دوایی بە ژمارەیەكی كەمتر لە هەردوو ژمارەكان، ئەوانەن كە لە چاكەكاندا پێشدەكەونەوە، ئنجا لە ڕووی زۆریی ژمارەوە: ﴿ظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ﴾، پێشخراوە، دوایی: ﴿وَمِنۡهُم مُّقۡتَصِدٞ﴾، دوایی نۆرە گەیشتۆتە سەر ئەوانەی كە لە پێشبڕكێی چاكەكارییدا پێشكەوتوونەوە ﴿سَابِقُۢ بِٱلۡخَيۡرَٰتِ﴾، ئەوانە كەمینەن.

خاوەنی تەفسیری (**الخازن**) كە هەر بە ناوی خۆیەوەیەتی، بە جۆرێكی دیكە وەڵامی ئەو پرسیارە دەداتەوە: (قَالَ الخَازِنُ: **فَإِنْ قُلْتَ: لِمَ قُدِّمَ الظَّالِمُ ثُمَّ المُقْتَصِدُ ثُمَّ السَّابِقُ؟ قُلْتُ: قِيلَ: رَتَّبَهُمْ هَذَا التَّرْتِيبَ عَلَى مَقَامَاتِ النَّاسِ، لأَنَّ أَحْوَالَ النَّاسِ ثَلَاثَةٌ: مَعْصِيَةٌ وَغَفْلَةٌ وَتَوْبَةٌ، فَإِذَا عَصَى الرَّجُلُ دَخَلَ فِي حَيْزِ الظَّالِمِيْنَ، فَإِذَا**

تَـابَ دَخَـلَ فِي جُمْلَـةِ الْمُقْتَصِدِيْـن، فَـإِذَا صَحَـتْ تَوْبَتُـه وَكَـثُرَتْ عِبَادَتُـهُ وَمُجَاهَدَتُـه، دَخَـلَ فِي عِـدَادِ السَّـابِقِيْن)[١].

دەڵـێ: ئەگـەر گوتـت بۆچـی سـتەمكار پێشـخراوە، دوایـی میانجیـی، دوایـی پێشـكەوتوو؟ دەڵێـم: گوتـراوە: بـەم ڕیزبەندییـە ڕیزكـراون، بـە پێـی پێگەكانـی خەڵك، چونكـە حاڵـی خەڵـك سـێ جـۆرە: گوناهكردنـە، بـێ ئاگاییـە، پەشـێمانییە، ئنجا كاتێك پیـاو سـەرپێچیی دەكات، دەچێتـە نێـو بازنـەی سـتەمكارانەوە، كـە گەڕایـەوە دەچێتـە نێـو ڕیـزی میانجییەكانـەوەو، ئەگـەر تەوبەكـەی ڕاسـت بـوو، خواپەرسـتییەكەی زۆر بـوو و زۆر تێكۆشـا، دەچێتـە ڕیـزی پێشـكەوتووانەوە.

لە ڕاستیدا هەم وەڵامەكەی (**زمخشري**)، هەم وەڵامەكەی (**خازن**)، هەردووكیان جوانن.

سـەرنجی سـێیەم: هـەر كام لـە بـڕواداران و بێبڕوایـان بـە گوێـرەی هەڵوێسـتیان لەبەرانبـەر قورئانـدا، پێگـەو حاڵیـان دەگـۆڕێ، واتـە: ئـەوەی پێـوەرو تەرازوویـە، بـۆ دیاریكردنـی پێگـەو پلـەو پایـەی شـوێنكەوتووانی قورئـان و هەڵگرانـی قورئـان، بریتیـە لـە چۆنیەتـی مامەڵەیـان لەگـەڵ قورئانـدا:

أ- چ بە تێگەیشتن و كارپێكردن و خوێندنەوەوە.

ب- چ هەر بە خوێندنەوەی، بەبێ كارپێكردن و بڕوا پێهێنان.

ج- چ بە نەخوێندنەوەو بڕوا پێنەهێنانی، كە دەبن بە چوار جۆرە كەس، وەك لەو فەرمایشتەی پێغەمبەردا ﷺ ئەوە خراوەتە ڕوو،

پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: {**مَثَـلُ الْمُؤْمِـنِ الَّـذِي يَقْـرَأُ الْقُـرْآنَ كَمَثَـلِ الأُتْرُجَّـةِ؛ رِيحُهَـا طَيِّـبٌ وَطَعْمُهَـا طَيِّـبٌ، وَمَثَـلُ الْمُؤْمِـنِ الَّـذِي لَا يَقْـرَأُ الْقُـرْآنَ؛ كَمَثَـلِ التَّمْـرَةِ لَا رِيـحَ لَهَـا وَطَعْمُهَـا حُلْـوٌ، وَمَثَـلُ الْمُنَافِـقِ الَّـذِي يَقْـرَأُ الْقُـرْآنَ، مَثَـلُ الرَّيْحَانَـةِ؛ رِيحُهَـا طَيِّـبٌ وَطَعْمُهَـا**

---

(١) (محـي الديـن درويـش) خاوەنـی (إعـراب القـرآن وبيانـُه) لـە بەرگـی (٨) لاپـەڕە (١٥٧) هـەم قسـەكەی زەمەخشـەریی و، هـەم قسـەكەی خازینیشـی هێناوە.

مُـرٌّ، وَمَثَـلُ الْمُنَافِـقِ الَّـذِي لَا يَقْـرَأُ الْقُـرْآنَ، كَمَثَـلِ الْحَنْظَلَـةِ لَيْـسَ لَهَـا رِيـحٌ وَطَعْمُهَـا مُـرٌّ} (أخرجـه البخـاري: ٥٠٢٠، ومسـلم: ٧٩٧، وأبـو داود: ٤٨٣٠، والترمـذي: ٢٨٦٥، والنسـائي ج٨، ص١٢٤، وابـن ماجـه: ٢١٤).

واتـە: وێنـەی ئـەو بـڕوادارەی کـە قوڕئـان دەخوێنـێ، وەك بەهـێ وایـە، هـەم بۆنـی خۆشـە، هـەم تامیشـی خۆشـە، هەروەهـا وێنـەی ئـەو بـڕوادارەی کـە قوڕئـان ناخوێنـێ، وەك خورمـا وایـە، تامـی خۆشـە بـەڵام بۆنـی نیـە، وێنـەی ئـەو مونافیقـەش کـە قوڕئـان دەخوێنـێ، وەك ڕیحانـە وایـە، بۆنـی خۆشـە بـەڵام تامەکـەی تاڵـە، وێنـەی ئـەو مونافیقـەش کـە قوڕئـان ناخوێنـێ، وەك گوژاڵـك (قەلەفسـە) وایـە تامەکـەی تاڵـەو، بۆنیشـی تاڵـە.

سـەرنجی چـوارەم: ڕای بەنـدە لەبـارەی ئەم ئایەتـەوە: وای تێدەگەم کە مەبەسـت لـە: ﴿ٱلَّذِينَ ٱصۡطَفَيۡنَا مِنۡ عِبَادِنَا﴾، ئەوانـەی کـە هەڵـمان بـژاردوون لـە بەندەکانـمان، سـەرجەم کەسـانێکە کـە ئەهلـی قوڕئانـن، هەمـوو ئەوانـەی کـە ئەهلـی قوڕئانـن و، بڕوایـان بـە قوڕئـان هەیـەو، کـەم و زۆر تێیـدا شـارەزان، کـەم و زۆر پێیـەوە پابەنـدن، خـوا هەڵیبـژاردوون بـۆ شـارەزایی لـە قوڕئـان و، پێیـەوە پابەندبوونـی، بـەڵام ئەوانیش وەك سـەرجەم مسـوڵمانان، دابـەش دەبنـەوە بـۆ سـێ جـۆر: کەمتەرخـەم، میانجیـی، ئەوپـەڕی بـاش، بـەڵام ئـەوە ڕاسـت نیـە کـە هەموویـان وەك یـەك و، لـە یـەك پلـەو پایەدابـن، ئـەم دەقـەش کـە لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ هاتـوەو دەفەرمـوێ: {عَـنْ أُسَـامَة بِـن زَيْـدِ ﷺ، أَنَّ النَّبِـيَّ ﷺ قَـرَأَ هَـذِهِ الآيَـةَ، وَقَـالَ: كُلُّهُـم فِي الجَنَّـة} (أَخْرَجـه أبـو داود الطيالـسي: ٢٢٣٦، والبيهقـي: ٢٩٨، والسـيوطي في الـدر المنثـور ج٧، ص٢٤).

واتـە: ئوسـامەی کـوڕی زەیـد ﷺ، دەگێڕێتـەوە: کـە پێغەمبـەر ﷺ ئـەم ئایەتـەی خوێنـدەوەو فەرموویەتـی: هەموویـان لـە بەهەشـتن.

ئـەم دەقـە پێویسـتە هـەر بـەو جـۆرەی گوتمـان: مانـا بکـرێ، کـە ئەوانـە بەگشـتیی بەهەشـتیین، بـەڵام هەرکەسـە پلەیەکـی تایبـەت بەخـۆی هەیـە، مەرجیـش نیـە

کە دەڵێین: هەموویان بەهەشتیین، هەموویان یەکسەرو ڕێك بۆ بەهەشتێ بچن، بەڵکو ئەوەی ستەمی لە خۆی کردوە، لەوانەیە بایی ستەمەکەی سزا بدرێ، ئەگەر بە سزای گۆڕو، عالەمی بەرزەخ و، ناڕەحەتییەکانی قیامەت و، زیندووبوونەوەو هەڵسانەوە، پاك نەبێتەوە، دەسووتێنرێ و سزا دەدرێ، بەڵام دوای ئەوەی پاك دەکرێتەوە، هەر دەچێتە بەهەشت.

ئەم دەقەش کە پێم وانیە سەنەدێکی زۆر ڕاستی هەبێ، دەیهێنین، چونکە مانایەکەی ڕاست و دروستە:

{قَرَأَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ﷺهَذِهِ الآيَةَ ثُمَّ قَالَ: قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ: سَابِقُنَا سَابِقٌ، وَمُقْتَصِدُنَا نَاجٍ، وَظَالِمُنَا مَغْفُورٌ لَهُ} (رواه العقيلي في «الضعفاء» (٣٥١)، والديلمي (٢/ ٢١٠)، وضعفه الألباني في «الضعيفة»: ٣٦٧٨).

لەگەڵ ئەوەشدا لە ڕووی سەنەدەوە بێهێزە، بەڵام پێم وایە مانایەکی ڕاست و دروستی هەیەو، تیشکیشمان بۆ دەخاتە سەر چەمك و واتای ئایەتەکە.

واتە: عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ ئەم ئایەتەی خوێندەوە، دوایی گوتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: پێشکەوتووەکەمان پێشکەوتوویەو، میانجییەکەمان دەربازبوویەو، ستەمکارەکەشمان لێی دەبووردرێ.

کە دەفەرموێ: لێی دەبووردرێ، دیار نیە پێش سزادانە، یان دوای سزادانە؟ گرنگ ئەوەیە ئەویش سەرەنجامەکەی هەر دەچێتە بەهەشت.

سەرنجی پێنجەم: شەش قسەی زانایان دێنین لەو بارەوە:

یەکەم: سەهلی کوڕی عەبدوڵڵای توستوریی دەڵێ: (**السَّابِقُ: العَالِمُ، وَالمُقْتَصِدُ: المُتَعَلِّمُ، وَالظَّالِمُ: الجَاهِلُ**)، واتە: (**سَابِق**) پێشکەوتوو، بریتیە لە زانا، (**مُقتَصِد**) میانجیی، بریتیە لەوەی کە دەیەوێ فێربێ، بەڵام ستەمکار (**ظَالِم**) بریتیە لەو کەسەی کە مسوڵمانە، بەڵام نەزانەو بێئاگایە.

دووەم: (ذو النون المصري) ئەویش یەکێکە لە عاریفە گەورەکان، دەڵێ: (**الظَّالِمُ: يَذْكُرُ اللهَ بِلِسَانِهِ فَقَط، وَالْمُقْتَصِدُ الذَّاكِرُ بِالقَلْبِ، وَالسَّابِقُ: الَّذِي لاَ يَنْسَاهُ**)، واتە: ستەمکار کەسێکە کە تەنیا بە زمان یادی خوا دەکات، میانجیی کەسێکە، کە تەنیا بە دڵ یادی خوا دەکات، بەڵام پێشکەوتوو، کەسێکە کە هەرگیز خوای لەبیرناچێت. {بە دڵ و زمان یادی خوا دەکات}.

سێیەم: (الأنطاكي) دەڵێ: (**الظَّالِمُ: صَاحِبُ الأَقْوَالِ، وَالْمُقْتَصِدُ: صَاحِبُ الأَفعَالِ، وَالسَّابِقُ: صَاحِبُ الأَحوَالِ**)، واتە: ستەمکار بریتیە لە خاوەنی قسان، میانجیی بریتیە لە خاوەنی کردەوان و، پێشکەوتوو بریتیە لە خاوەنی حاڵان، (واتە: هەر قسە نیەو، بەس کردەوەش نیە، بەڵکو قسەو کردەوەکەی تێدا بۆتە حاڵ و چەسپاوە، مەبەست قسەو کردەوەی چاکە).

چوارەم: (ابن عطاء الله الأسكندري) خاوەنی (الحِکَم) دەڵێ: (**الظَّالِمُ: الَّذِي يُحِبُّ اللَّهَ مِنْ أَجْلِ الدُّنيَا، وَالْمُقتَصِدُ الَّذِي يُحِبُّهُ مِنْ أَجلِ العُقْبَى، وَالسَّابِقُ: الَّذِي أَسْقَطَ مُرَادَهُ بِمُرَادِ الحَقِّ**)، ئەو عاریفانەی لە بواری تەزکیەی نەفس و تەصەووف و عیرفاندا کاریان کردوە، بەڕاستی فکریان بۆ زۆر عیبارەتی نەرم و ناسك و جوان لە ڕووی ڕۆحانییەتەوە چووە، کە زانایانی دیکە کەمتر وایە بیریان بۆ ئەو شتانە چوو بێ، (**أحمد بن عطاء الله**) دەڵێ: ستەمکار بریتیە لەو کەسەی خوای خۆشدەوێ لەبەر دنیا، میانجیی کەسێکە خوای خۆشدەوێ لەبەر قیامەت (بەهەشت)، بەڵام پێشکەوتوو کەسێکە، مەبەستی خۆی لەبەر مەبەستی خوا نادیدە گرتوە، واتە: تەماشا دەکات، خوا ڕەزامەندیی لەچی دایەو، خوا چی دەوێ، چی پێ خۆشە، ئەویش ئەوەی دەوێ.

پێنجەم: هەر لەو بارەوە لە هەندێك لە زانایانەوە هاتوە: (**الظَّالِمُ: الَّذِي يَعْبُدُ اللَّهَ خَوْفَاً مِنَ النَّار، وَالْمُقتَصِدُ: الَّذِي يَعْبُدُ اللَّهَ طَمَعَاً فِي الجَنَّة، وَالسَّابِقُ: الَّذِي يَعْبُدُ اللَّهَ لِوَجهِهِ لَا لِسَبَبٍ**)، واتە: ستەمکار کەسێکە خوا دەپەرستێ لە ترسی ئاگری دۆزەخ، میانجیی کەسێکە خوا دەپەرستێ بە تەماعی چوونە بەهەشت، بەڵام پێشکەوتوو کەسێکە خوا دەپەرستێ، تەنیا لەبەر خوا، نەك لەبەر هۆکارێك، (واتە: نە لە ترسی سزایەکەی، نە لە خۆشی نیعمەتەکەی، بەڵکو لەبەر ئەوەی خوا شایستەی پەرسترانە).

شەشەم: قسەیەکی دیکەش هەر لەوبارەوە هاتوە: (الظَّالِمُ: الَّذِي يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى الغَفْلَةِ وَالعَادَةِ، وَالْمُقْتَصِدُ: الَّذِي يَعْبُدُهُ عَلَى الرَّغْبَةِ وَالرَّهْبَةِ، وَالسَّابِقُ: الَّذِي يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى الهَيْبَةِ)، واتە: ستەمکار کەسێکە خوا دەپەرستێ، بەڵام بە بێئاگایی و بە عادەتەوە، وەك نەریتێك، میانجیی کەسێکە خوا دەپەرستێ، لەبەر ئەوەی بە تەمای پاداشتیەتی و، ترسی لە سزایەکەی هەیە، بەڵام پێشکەوتوو کەسێکە خوا دەپەرستێ، لەبەر ئەوەی سام و هەیبەت {و ڕێزو مەزنی و خۆشەویستیی}ی خوای لە دڵدا هەیە.

هەڵبەتە زۆر قسەی دیکەش لەوبارەوە کراون، کە هەموویان تیشکی زیاتر دەخەنە سەر چەمك و واتای ئەو ئایەتە موبارەکە.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

سزای سەخت و دژواری بێبڕوایان و هاوارو ڕۆکردنیان و، نائومێدکردن و سەرزەنشت کرانیان، کە بۆچی لە دەرفەتی تەمەنیان بەهرەمەند نەبوون، بۆ بیرکەوتنەوەی ڕاستییەکان و پەند وەرگرتنیان و، ڕێی ڕاستگرتنیان؟:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقۡضَىٰ عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوتُواْ وَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُم مِّنۡ عَذَابِهَاۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي كُلَّ كَفُورٖ ﴿٣٦﴾ وَهُمۡ يَصۡطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخۡرِجۡنَا نَعۡمَلۡ صَٰلِحًا غَيۡرَ ٱلَّذِي كُنَّا نَعۡمَلُۚ أَوَلَمۡ نُعَمِّرۡكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُۖ فَذُوقُواْ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾، ئەوانەی بێبڕوا بوون، هەمیشە بەرکار (**مفعول به**) وشەی (**كفروا**) قرتێنراو (**محذوف**)ە، واتە: بێبڕوابوون بەخواو، بە پێغەمبەری خواو ﷺ، بە کتێبی خواو، بە هەموو ئەو شتانەی کە کتێبی خواو پێغەمبەری خوا هەواڵیان پێداون.

٢)- ﴿ لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ ﴾، ئاگری دۆزەخیان هەیە، (**لَهُم**) ئەم (ل)ە (**لامُ الإستِحقَاق ولامُ التَّملِيك**)، واتە: ئاگری دۆزەخ، هی وانەو تایبەتە بەوانەوە، هیچی دیکەیان نیە.

٣)- ﴿ لَا يُقۡضَىٰ عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوتُواْ ﴾، بڕیاریان بەسەردا نادرێ کە بمرن، چونکە (**قضاء**) بە مانای بڕیاردان دێ، هەروەها بە مانای تەواوکردن و مراندنیش دێ، لە سووڕەتی (**القصص**)دا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيۡهِ ﴾، واتە: مووسا کوڵە مستێکی لێداو تەواوی کرد (کۆتایی پێهێنا).

کەواتە: (قضاء) بەمانای بڕیاردان دێ، وەك دەڵێ: (**قَضَى عَلَيهِ: حَكَم عَلَيهِ**) هەروەك بە مانای تەواوکردنیش دێ، (**قَضَى عَلَيهِ: أعدَمَهُ**)، کە لێرە دەگونجێ

مەبەست پێی ئەوەبێ تەواو ناکرێن، بمرن، یانی: کۆتاییان پێ ناهێنرێ، بمرن، یاخود بڕیاریان بۆ نادرێ و بەسەردا نادرێ، بە بڕیاری مراندن، تاکو بمرن.

٤)- ﴿وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا﴾، لە ئازارەکەشی لەسەریان سووك ناکرێ، کە هەم بە ئاگر سزا دەدرێن، هەم بەسەرمای زۆر، کە (**زمهرير**)ی پێدەگوترێ و سەرمای زۆریش، وەك ئاگر دەسووتێنێ.

٥)- ﴿كَذَٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ﴾، هەر ئاوا سزای هەر سپڵەیەك دەدەینەوە، (**أَي: نَجزِيهِم جَزَاءاً كَذَٰلِكَ الجَزَاء**)، واتە: سزایان دەدەین وەك ئەو سزایە.

٦)- ﴿وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا﴾، {ئنجا خوا باسی حاڵ و باڵیان دەکات لە دۆزەخداو، دەفەرموێ:} لەوێدا هاوارو بڕۆ دەکەن، دادو فیغان دەکەن، (**الإِصطِرَاخ: إِفتِعَالٌ مِنَ الصُّرَاخ، وَهُوَ الصِّيَاحُ بِشِدَّةٍ وَجُهْد**)، واتە: (**إصطراخ**) هاوارکردنێکی بەتوندیی و بە خۆماندووکردنەوەیە، پێی دەگوترێ: (**صُراخ**) و (**إِصطِرَاخ**)یش (**إِفتِعَالٌ**)ە لە (**صراخ**) واتە: زۆر بەتوندیی هاواردەکەن، دەڵێن چی؟

٧)- ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾، واتە: پەروەردگارمان! دەرمان بێنە {واتە: لە دۆزەخ} کردەوەی باش دەکەین، جگە لەوەی کە دەمانکرد، ئنجا لەبەرئەوەی مەبەستیان ئەوە بووە زۆر بە جەختکردنەوە بەڵێن بدەن، بۆیە گوتوویانە: ﴿أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾، (**لإِرَادَةِ الوَعدِ، جُزِمَ نَعمَل صَالِحَاً فِي جَوَابِ الدُّعَاءِ**)، کردەوەیەك دەکەین جیا لەو کردەوەیەی کە پێشتر دەمانکرد، کە دەفەرموێ: ﴿نَعْمَلْ صَالِحًا﴾، کردەوەیەك دەکەین چاك، جیا لەوەی کە پێشتر دەمانکرد، ئەمە بۆ تەئکید کردنەوەیە.

٨)- ﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ﴾، {واتە: پێیان دەگوترێ (**يُقَالُ لَهُم**)، یان پێیان دەڵێ (**يَقُولُ لَهُم**)} ئایا بایی ئەوەندە نەمانژیاندن کە ئەوەی ویستبای بیری بکەوێتەوە، بیری دەکەوتەوە؟ بە تەئکید لێرەدا هەمزەی پرسیارکردن ﴿أَوَلَمْ﴾، (**الإِستِفهَامُ: تَفرِيعٌ لِلتَّوبِيخ**)، بۆ سەرزەنشتکردنە، (**و**)یش بادەرەوەی کرداری گوتنێکی

قرتێنراوە، یانی: پێیان دەگوترێ: ﴿أَوَلَمۡ نُعَمِّرۡكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ﴾ **(تعمیر)** تەمەندرێژکردن یاخود پێدانی تەمەن، چونکە مەرج نیە تەنیا ئەوەی تەمەنی درێژ بێ، خوا ئاوا سەرزەنشتی بکات، **(تعمیر)** تەمەن پێدان، ئایا نەمانژیاندن و تەمەنمان پێنەدان؟!

کە دەفەرموێ: ﴿مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ﴾، ئەم **(ما)**یە **(ما المصدَرِيَّة)**یەو بۆ مانای **(ظَـرْف)**ە، واتە: ئەندازەیەك، یاخود چاوگە، بە مانای ماوەیەك لە كات، یانی: ماوەیەك لە تەمەنكردنمان پێنەدان؟! ﴿يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ﴾، واتە: ئەمە سیفەتە بۆ **(ما)**، واتە: بیری دەکەوتەوە ئەو کەسەی بیری دەکەوتەوە، واتە: کەسێك ویستبای، ڕاستییەکانی بیربکەوێتەوە، لەو ماوەیەدا، بیری دەکەوتنەوە، ئەگەر ویستبای و ئیرادەی هەبووایە.

٩)- ﴿وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ﴾، ترسێنەرو هۆشیارکەرەوەشتان بۆ هات، بەڵام ئێوە گوێتان پێنەدا.

١٠)- ﴿فَذُوقُواْ﴾، بۆیە بیچێژن، ئەمە لێرەدا بەکارهێنراوە بۆ بەردەوام بوون، واتە: بەردەوام بچێژن.

١١) ﴿فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾، بە دڵنیایی ستەمکاران هیچ یارمەتیدەرو هاوکارێکیان نیە.

دوو سەرنجی پێویست

سـەرنجی یەکـەم: کـە دەفەرمـوێ: ﴿أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ﴾، ئـەم ئایەتـە لێـرەدا سـێ ڕاسـتییان دەگەیەنـێ:

یەکەم: کەواتە ئەم ژیانە دنیاییە، بایی ئەوەندەیە مرۆڤ خوای تێدا بێتەوە یادو، ئەو ڕاستییانەی لەڕێی وەحییەوە نەبێ نازانرێن، بیانزانێ، ئەو ژیانە دنیاییە هەر بەشی ئەوەندە دەکات، بۆ ئەوە بە مرۆڤ دراوە کە خوای خۆی بناسێ و، خۆی بناسێ و، سەرەنجامی خۆی بزانێ، هەروەها ڕابردووی خۆی و، ئێستای خۆی و، داهاتووی خۆی، کە ئەویش لەڕێی وەحییەوە نەبێ، نازانرێ.

دووەم: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {أَعْذَرَ اللَّهُ إلى امْرِئٍ أخَّرَ أَجَلَهُ، حتَّى بَلَّغَهُ سِتِّينَ سَنَةً} (**أخرجه البخاري: ٦٠٥٦، عَنْ أبي هريرة** رضي الله عنه).

واتـە: خـوا مرۆڤێـك کـە کاتەکـەی دواخسـتوە، تاکـو گەیشـتۆتە شەسـت (٦٠) سـاڵ بیانـووی بـۆ نەهێشـتۆتەوە، هیـچ پاسـاوو بیانووی بەدەسـتەوە نەهێشـتوون.

مەرجیـش نیـە هـەر شەسـت سـاڵ بـێ، لـە سـوورەتی (**الأحقـاف**)دا خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ ...﴿١٥﴾﴾، بـەڵام دیـارە تاکـو تەمەنەکـە زیاتـر بـێ، مـرۆڤ بـێ بیانووتـرو بـێ پاسـاوتر دەبـێ، ئەگەرنـا خـوا دەفەرمـوێ: هەتـا گەیشـتە ئەوپـەڕی توانـای خـۆی و، گەیشـتە چـل سـاڵ، گوتـی: پـەروەردگارم! یارمەتییـم بـدە، سوپاسـی ئـەو چاکەیـەت بکـەم کـە لەگەڵـت دا کـردووم.

سێیەم: ئنجا ئەوەش ڕێژەییەو، مەرج نیە مرۆڤ هەتا نەگاتە چل یان شەست ساڵ، بەڵگەی لەسەر تەواو نەکرێ، بەڵام بێگومان هەتا تەمەنەکەی زیاتر بێ، مرۆڤ بێ قسەترو بێ بیانووتر دەبێ.

سەرنجی دووەم: کە دەفەرموێ: ﴿وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ﴾، ترسێنەریشتان بۆ هات، وریاکەرەوەشتان بۆ هات، ئەمە دەگونجێ:

١- مەبەست پێی پێغەمبەر بێ ﷺ، پێغەمبەری خوا هۆشیارکەرەوەیەو، هەموو پێغەمبەرانیش وابوون.

٢- هەروەها بەڵا و موصیبەت کە بەسەر مرۆڤ دێ، وریاکەرەوەیە.

٣- دیسان نازو نیعمەتێك کە خوا پێت دەدات، وریاکەرەوەیە.

٤- هەروەها کەوتنە تەمەن و پەیدابوونی مووی سپیی، وریاکەرەوەیە.

٥- مردنی خزمان وریاکەرەوەیەو ترسێنەرە، مردنی دراوسێیان وریاکەرەوەیە.

٦- گەیشتنە تەمەنی چل ساڵیی، جۆرێکە لە وریاکردنەوە.

٧- هەروەها زانایان هەرکامێکیان بەئەندازەی خۆی، وریاکەرەوەو هۆشیارکەرەوەن.

٨- هەروەها مێژوویەك کە پڕە لە ڕووداوی جۆراوجۆر، وریاکەرەوەیە.

٩- گۆڕانکارییەکانیش هەموویان هۆشیارکەرەوەن، کە دەفەرموێ: ﴿وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُ﴾، ترسێنەرو وریاکەرەوەتان بۆ هات، تەنیا پێغەمبەر ناگرێتەوە ﷺ، هەموو ئەو شتانەی دیکە کە دەبێ مرۆڤ پەندیان لێ وەربگرێ و، بە هۆیانەوە هۆشیارو وریا بێتەوە، هەموویان دەگرێتەوە.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی، ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ کە هەمیشە هۆشیارو وریاو بێدار دەبن، هەمیشە ئەو ڕاستییەیان لەبەرچاوە، کە خوا بۆ تاقیکردنەوە لەسەر ئەم زەوییەی داناون و، بەبەرچاو ڕوونانە دەژین و، دەزانن لە کوێڕا هاتوون، بۆچی هاتوون، بۆ کوێ دەچن؟ خوا سەرەنجاممان خێر بکات، بەو شێوەیە بمانژیەنێ کە لە ڕۆژی دواییدا، بەسەری بەرزو ڕووی سوورەوە بچینەوە خزمەتی خواو ﷻ پێغەمبەری خوا ﷺ.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی پێنجەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان ئایەتەکانـی: (٣٨ - ٤٥)، واتـە: هەشـت ئایەتـی کۆتایـی سـوورەتی (**فاطر**) دەگرێتـە خـۆی، لـەو هەشـت ئایەتـەی کۆتایـی سـوورەتی (**فاطر**)دا، خـوای بـەرزو مـەزن، حـەوت ڕاسـتیی گـەورەو گرنگـی خسـتوونە ڕوو:

یەکەم: زانیاریی خوا بە نهێنیی نێو ئاسمانەکان و زەوی و، نێو دڵ و سینەی مرۆڤەکان.

دووەم: گێڕانی خوا بۆ مرۆڤەکان، بە جێنشینی خۆی لەسەر زەوی.

سێیەم: هیچ لە دەست نەهاتنی پەرستراوانی ساختە، بۆ ئەوانەی کە دەیانپەرستن، لە جیاتی خواو جگە لە خوا، لە دنیاو دواڕۆژدا.

چوارەم: ڕاگرتنی خوا بۆ ئاسمانەکان و زەوی، کە ئەگەر خوا ﷻ ڕایاننەگرێ، لە بەین دەچن، یاخود لەسەر ئەو هێڵ و سیستەمەی خوا دایناون، لا دەچن.

پێنجەم: سوێند خواردن بە خوا لە لایەن هاوبەش دانەرەکانەوە، کە ئەگەر هۆشیارکەرەوەیان بۆ بێت، واتە: پێغەمبەرێك کە هۆشیاریان بکاتەوە، ئاگاداریان بکاتەوەو بیان ترسێنێت، بڕوا دەهێنن، چ کۆمەڵگایەك لە هەمووان بڕوادارترە، لەوان زیاتر بڕوا دێنن، کەچی سڵەمینەوەو خۆ بە زلگریان و، پیلانگێڕییان، دوای ئەوەی خوا ﷻ هۆشیارکەرەوەی بۆ ناردن، کە پێغەمبەری کۆتایی موحەممەدە ﷺ.

شەشەم: جەختکردنەوە لەسەر ئەوە کە یاسا گەردوونییەکانی خوا ناگۆڕێن و، هیچ شتێکیش خوا دەستەوسان ناکات، نە لە ئاسمانەکان و نە لە زەویدا، واتە: لە ژێر دەستی قوتار نابێ.

حەوتەم: پەلە نەکردنی خوا، لە سزادانی خراپەکاراندا و، دواخستنیان بۆ قیامەت.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيْبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ ٱسْتِكْبَارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَكْرَ ٱلسَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِۦ ۚ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ مِن شَىْءٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا ﴿٤٥﴾﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بـە دڵنیایـی خـوا زانـای پەنهانـی ئاسـمانەکان و زەوییـەو، بێگومـان بـە نهێنیـی سینەکانیش زانایـە ﴿٣٨﴾ ئـەو (خـوا) کەسێکە گێڕاونـی بە جێنشینانی لە زەویدا، ئنجا هـەر کـەس بێبڕوابـێ، بێبڕواییەکـەی بـە زیانـی خۆیەتـی و، بێبڕوایـی بێبڕوایانیـش بێگومـان بـەردەوام خەشـم و تووڕەییـان لـە لای خـوای پەروەردگاریـان بـۆ زێـدە دەکات، هەروەهـا بێبڕوایـی کافـران هـەر زیانبارییـان بـۆ زیـاد دەکات ﴿٣٩﴾ (بـە هاوبەشـدانەرەکان) بڵـێ: (هەواڵـم پـێ بـدەن)، ئایا ئـەو هاوبەشـانەتان کـە جگـە لـە خـوا لێیـان دەپاڕێنـەوە، پێشـانم بـدەن: چییـان لـە زەوییـدا دروسـتکردوە؟ یـان ئایا لـە (دروسـتکردنی) ئاسـماناندا هاوبەشـیان هەیـە؟! یـان ئایا کتێبکـمان پێداون، کـە لەسـەر بەڵگەیەکـی ڕۆشـنن تێیـدا، (لـە بـارەی ڕاسـتیی بتپەرسـتییەکەیانەوە)؟ بەڵکـو سـتەمکاران تەنیا بەڵێنـی فریودەرانـە بـە یەکـدی دەدەن ﴿٤٠﴾ بێگومـان خـوا ئاسـمانەکان و زەوی دەگـرێ، کـە (لەڕێـی خۆیـان و لـەو سیسـتمەی بۆیـان دانـراوە) لابـدەن و، ئەگـەر (گریـمان) لاشـبدەن، هیـچ کەسێك دوای وی، نایانگـرێ (نایانپارێزێ لـە لادان)، بێگومـان ئـەو (خـوا) هێدیـی لێبوردەیـە ﴿٤١﴾ هەروەهـا ئـەوان (کافرەکانـی ڕۆژگاری پێغەمبـەری کۆتایـی) بەوپـەڕی توانایەنـەوە (بـە جەختکردنـەوەوە) سـوێندیان بـە خـوا خـوارد، کـە ئەگـەر (پێغەمبەرێك و) وریا کەرەوەیەکیان بـۆ بـێ، مسـۆگەر لـە هـەر کۆمەڵێـك ڕێـی ڕاسـتگرتووتر دەبـن، کەچـی کاتێـك (پێغەمبـەرو وشـیارکەرەوەیەکیان بـۆ هـات، تەنیـا سـڵەمینەوەو، دوورکەوتنـەوەی تێـدا زیاتـر کـردن ﴿٤٢﴾ (ئـەوەش هەمـووی) بـە مەبەسـتی خۆبەزلگرتـن و، پیلانگێڕیـی خـراپ لـە زەویدا، فێڵـی خراپیـش تەنیا دەوری خاوەنەکـەی دەدات (و سـەری خاوەنەکـەی دەخـوات)، ئایـا ئـەو (کافـر) انـە جگـە (لـە چەسـپانی) یاسـای پێشـووەکان (بەسـەریاندا) چاوەڕێـی چـی دیکـە دەکـەن! کـە هەرگیزیـش گۆڕانکاریـی بـۆ یاسـای

خـوا (لـە ژیانـی بەشـەردا) نابینـی و، هەرگیزیـش لادان بـۆ یاسـای خوا نابینـی ﴿٤٣﴾ ئایا (ئەوانـە) بـە زەویـدا نەڕۆیشـتوون، ئنجا سـەرنج بـدەن، داخـۆ سـەرەنجامی ئەوانـەی پێـش وان چـۆن بـووە؟! لـە حاڵێکـدا کـە ئـەوان هێـز و توانایـان لـەوان (کافرانـی ڕۆژگاری تـۆ ئـەی موحەممـەد!) توندتربـوو، خـواش هیـچ شـتێك نـە لـە ئاسـمانەکان و نـە لـە زەویـدا دەستەوسـانی نـاکات، چونکـە بێگومـان ئـەو زانـای توانایـە ﴿٤٤﴾ ئەگـەر خـواش، خەڵـکی بـە هـۆی ئـەوەوە کـە (لـە کاری خـراپ) دەیکـەن گرتبایـەو، سـزای دابـان، ژیاندارێکـی لەسـەر پشـتی (زەوی) نەدەهێشـت (و هەمووییانـی قڕەبـڕ دەکـرد)، بـەڵام بـۆ کاتێکـی ناوبـراو (و دیارییکـراو) دوایـان دەخـات و، وەختێکیـش کاتـی خۆیـان هـات، بـە دڵنیایـی خـوا بینـەری (کـردارو حـاڵ و باڵـی) بەندەکانیەتـی (و سـزای پـڕ بـە پێسـتیان دەدات) ﴿٤٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(خَلَٰٓئِفَ): (خَلاَئِـف: جَمْـعُ خَلِيْفَـة وَخُلَفَـاء جَمْـعُ خَلِيْـف، وَالخِلاَفَـةُ النِّيَابَـة عَنِ الغَـيْرِ، إمَّا لِعَجْـزِهِ وَإِمَّـا لِتَشْـرِيفِ المُسْـتَخْلَفِ)، (خَلائِـف): کـۆی (خَلِيْفَة)یـە، جێنیشـین، (خُلَفَاء)یـش کـۆی (خَلِيْـف)ە، ئەویـش هـەر بـە مانـای جێنیشـینە، (خِلَافَة): بریتیـە لـە جێگرتنـەوەی یەکێکـی دی و نوێنەرایەتیـی کردنـی، یـان بـە هـۆی ئـەوەوە کـە ئـەو یەکـەی دیکـە ناتوانـێ، یـان بـۆ ڕێزگرتـن لـەو کەسـەی کـە کـراوە بـە جێگـرەو جێنیشـین.

(مَقْتًا): (المَقْـتُ: البُغْـضُ الشَّـدِيْدُ، لِمَـنْ تَـرَاهُ تَعَاطَـى القَبِيْـح)، (مَقْـت): بریتیـە لـە ڕق لێبوونـەوەی زۆر، بـۆ کەسـێك ببینـی شـتی ناقـۆڵا دەکات، (مَقْـت): بـە کوردیـی بریتیـە لـە: خەشـم و قیـن، ڕق لێبوونـەوەی زۆر.

(تَزُولَا): لابـدەن، یاخـود نەمێنـن، (زَالَ الشَّـيءُ، يَـزُولُ زَوَالاً: فَـارَقَ طَرِيْقَـهُ جَانِحَـاً عَنْـهُ، أَو فُقِـدَ وَعُـدِمَ)، (زَالَ الشَّـيءُ يَـزُولُ زَوَالاً)، شـتەکە لاچـوو، لادەچێـت، لاچـوون،

ئـەو ڕێیـەی کـە لەسـەریەتی لێـی لادەچێـت، واتایەکـی دیکـەی: (زَالَ الـشَّيءُ: فُقِـدَ أَو عُـدِمَ)، ئـەو شـتە نەمـا، لـە بەیـن چـوو.

(نُفُورًا): (النُّفُـورُ: الإنْزِعَـاجُ مِـنَ الشَّـيءِ وَإِلَى الشَّـيءِ)، (نُفُـور): بریتیـە لـە بێزاریی لە شـتێك، یـان بـۆ لای شـتێك، سـڵەمینەوە لـە شـتێك و، چـوون بـە هەڵـەداوان بـۆ لای شـتێك، وەك پێشـینان دەڵێـن: (لـە کوڵـك سـڵەمیەوە بەسـەر بـەرازدا کـەوت).

(وَلَا يَحِيقُ): (أَي: وَلَا يَنْـزِلُ وَلَا يُصِيـبُ، وَلَا يُحِيـطُ)، (حـاق يحيـق) یانـی: دابـەزی دادەبـەزێ (نَـزَلَ يَنْـزِلُ) و تووشـبیوو تـووشی دەبـێ (أَصَـابَ يُصِيـبُ) و دەوری دا دەوری دەدا (أَحَـاطَ يُحِيـط)، ﴿وَلَا يَحِيقُ ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِۦ﴾، فێڵـی خـراپ بـەس دادەبەزێتـە سـەر خاوەنەکـەی، (سـزایەکەی) یاخـود: دەرەنجامـە خراپەکـەی، تووشـی خاوەنەکـەی دەبـێ و، تەنیـا دەوری خاوەنەکـەی دەدات.

(سُنَّتَ): (سُـنَّة: طَرِيقَـة، جَمْعُهَـا سُـنَن، وَالسُّـنَّةُ: العَـادَة)، (سُـنَّت) بـە مانـای ڕێبـاز دێ، بـە مانـای نەریـت دێ و بـە (سُـنَن)، کۆدەکرێتـەوە، مەبەسـت پێیـان یاسـاکانی خوایـە ﷻ لـە گـەردوون و لـە ژیانـی مرۆڤـدا.

(تَحْوِيلًا): (التَّحْوِيـلُ: نَقْـلُ الشَّـيءِ مِـنْ مَـكَانٍ إِلَى غَـيْرِهِ)، (تَحْوِيـل): ئەوەیـە کـە شـتێك بگوازیـەوە لـە شـوێنێك بـۆ شـوێنێکی دیکـە، (تَبْدِيـل): ئەوەیـە کـە شـتێك لابـەری و شـتێکی دیکـەی لـە شـوێن دابنێـی، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: نـە (تَحْوِيـل)، لـە یاسـای خـوا هەیـە، واتـە: لایبـدەی لـە شـوێنێکەوە بـۆ شـوێنێکی دی، نـە (تَبْدِيل)یـش، واتـە: بیگـۆڕی، ئـەو یاسـایە لابـدەی و یاسـایەکی دیکـەی لـە جێـی دابنێـی.

ماناى گشتيى ئايەتەكان

وەك لە پێناسەی ئەم دەرسەدا گوتمان، ئەم هەشت (٨) ئایەتە، حەوت (٧) ڕاستیی گەورەو گرنگیان گرتوونە خۆیان، كە ئێمە لە پێناسەی ئەم دەرسەدا ئاماژەمان پێیانداو، ئێستاش لە میانی مانای گشتیی دا، جارێكی دیكە تیشكێكی فراوانتریان دەخەینە سەر:

خوا ﷻ وەك یەكەمین ڕاستیی گەورەو گرنگ، كە لەم هەشت ئایەتەدا خراونە ڕوو، دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَـٰلِمُ غَيۡبِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾، یەكێك لە حەوت ڕاستییە گەورەو گرنگەكان، كە هەم سیفەتێكی زۆر بەرزو مەزنی خوایەو، هەم زۆریش پەیوەستە بە گەردوون و، بە ژیانی مرۆڤەوە، خوا دەیخاتە ڕوو و دەفەرموێ: بەدڵنیایی خوا زانای نهێنیی ئاسمانەكان و زەوییە، هەرچی نهێنیی و پەنهان لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیە، زانیارییە ڕاستەقینەكەی تەنیا لە لای خوایە ﷻ، بەشەر ڕەنگە گۆشەیەك، یان چەمكێك و شتێكی لێ بزانن، بەڵام زانیاریی تەواو، لە بارەی پەنهانەكانی زەوی و ئاسمانەكانەوە، تەنیا لەلای خوایە، ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾، ئنجا بەشێك لە نێو ئەو پەنهان و نادیارەی كە لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیە، بریتیە لەوەی لە سینەی مرۆڤەكاندا هەیە: بە دڵنیایی ئەو (خوا) زانایە، ﴿بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾، بە هاوەڵ یان خاوەنی سینەكان، (ذو) یانی: هاوەڵ یان خاوەن، (**ذات**) باری مێینەكەیەتی، هەر بە مانای (**صاحب**) دێ (**صَاحِب وصَاحِبَة**)، (**الصدور**) كۆی (**صدر**)ە، سینە، ئنجا ئایا مەبەست لە هاوەڵ یان خاوەنی سینەكان چییە؟ هەموو زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن، كە مەبەست پێی ئەو نهێنییانەن، ئەو نیازو مەبەستانەن، ئەو خولیاو ئاواتانەن، كە لە عەقڵ و سینەو دڵی مرۆڤەكاندا پەنهانكراون، هاوەڵەكانیان، خاوەنەكانیان پەنهانیان دەكەن، بەڵام خوا ﷻ بەو

نهێنییانـە زانایـە، بۆیـەش دەفەرمـوێ: ﴿بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾، چونکـە ئـەو نهێنییانـە هێنـدە شـێردراوەو پەنهانـن لـە سـینەکاندا، وەك بووبـن بـە هـاوەڵ و خاوەنـی ئـەو سـینانە، چونکـە هـەر لەوێـدان و لێیـان ناچنـە دەر.

هۆکارێکـی دیکـەی ئـەو ناونرانـە، ئەوەیـە کـە ئـەو نیـازو مەبەسـت و خولیـاو ئاواتانـە، ئەوەنـدە کاریگەرییـان لەسـەر دڵ و دەروونـەکان هەیـە[1] و، هێنـدە کاریگـەرن لەسـەر خاوەنـی سـینەکان کـە بەمـلاولادا بیانجووڵێنـن، وەك بووبنـە هـاوەڵ و خاوەنیـان! ئنجـا خـوای پـەروەردگار بـۆ زانینـی نهێنیـی ئاسـمانەکان و زەوی، وشـەی (عَالِـم)ی بەکارهێنـاوە، بـەڵام بـۆ ئاگاداریـی بـە نهێنیـی سـینەو دڵ و دەروونـەکان (عَلِیـم)ی بەکارهێنـاوە، کـە دیـارە (عَلِیـم) ڕێژگـەی زێدەڕۆیـی (**صیغة المبالغة**)یـە بـۆ (عَالِـم)، لەبەرئـەوەی نهێنیـی نێـو دڵ و سـینەکان بـە نسـبەت ئێمـەی مرۆڤـەوە، زۆر کاریگـەرن و زۆریـش گرنگـن کـە پەییـان پـێ ببردرێ، خـواش ﷻ بـەر لـەوەی سـزادان و پاداشـت دا نـەوەو لێپرسـینەوە لەگـەڵ بەندەکانـی دا بکات لەسـەر کـردەوە ڕواڵەتییەکانیـان، لەسـەر حاڵەتـە پەنهانەکانیـان ئەوەیـان لەگەڵـدا دەکات، چونکـە لەڕاسـتییدا کـردەوە ڕواڵەتییەکانیشـیان، هـەر لـەو سـەرچاوەی عەقڵ و دڵ و دەروون و، نیـازو مەبەسـت و خولیـاو ئاواتانـەوە هەڵدەقوڵـن.

ڕاسـتییەکی دیکـەی دووەم ئەوەیـە، کـە خـوا ئێمـەی کردۆتـە جێنشـینی خـۆی لەسـەر زەوی، کـە دەفەرمـوێ: ﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾، خـوا ئـەو زاتەیـە کـە ئێـوەی کردۆتـە جێنشـین لەسـەر زەوی، (**خَلَائِـف**) کـۆی (**خلیفة**)یـە، و (**خُلَفَـاء**) کـۆی (**خَلِیـف**)ە، هەردووکیـان بـە مانـای جێنشـین دێـن، جێنشـینبوونی ئێمـە بـۆ خـوا لەسـەر زەوی دوو واتـای هـەن:

یەکەم: خوا ئێمەی هێناوەتە شوێنی کەسانێك، کە پێش ئێمە لەسەر زەوی بوون، واتە: جیل لە دوای جیل، شوێنی یەکدی دەگرنەوە.

---

(١) ئەوەم نەدیوە ڕوونکەرەوانی قورئان باسیان کردبێ، ڕەنگە هەشبی و من نەمدیبێ.

دووەم: واتایەکی دیکەی، کە من ئەمەی دووەمیانم پێ ڕاسترە، ئەوەیە کە خوا ئێمەی کردۆتە جێنشینی خۆی لەسەر زەوی، یانی: خوا ﷻ دەستی مرۆڤانی ئاوەڵا کردۆتەوە بۆ تەصەرڕوف کردن لە زەویدا، چاکە دەکەن یان خراپە دەکەن! گرنگ ئەوەیە کە دەستی ئاوەڵا کردوون و دەستی کردوونەوە، کەواتە: بە کردەوە مرۆڤ جێنشینی خوایە لەسەر زەوی، ئنجا یان جێنشینێکی سەر ڕاست و چاك دەبێ و، سەرەنجام سەربەرزو ڕوو سوور دەردەچێ، یان جێنشینێکی خراپ دەبێ و، چەپەڵ و نارێك دەبێ و، سەرەنجام تووشی سزاو جەزرەبەی خوا دێ، لەسەر ئەوەی کە باش جێنشینایەتیی خوای نەکردوەو، باش تەصەرڕوفی نەکردوە لە زەویدا.

پێشتریش باسی ئەو بابەتەمان کردوە، کە هەندێك لە زانایان پێیان وایە ناگونجێ بە مرۆڤ بگوترێ: جێنشینی خوا (**خليفة الله**) یەکێك لەوانە ئیبنو تەیمییەیە (ڕەحمەتی خوای لێ بێ)، هەروەها یەکێ دیکە لە زانایان (**حسن حبنكة الميداني**) (ڕەحمەتی خوای لێ بێ)، کە ئەویش زانایەکی گەورەی هاوچەرخی سووریا بوو، هەروەها هەندێك زانای دیکەش هەن، بەڵام لە ڕاستییدا ئەگەر ئینسان باشی لێ ورد بێتەوە: بە کردەوە مرۆڤ جێنشینی خوایە لەسەر زەوی، ئنجا ئەوە کە مرۆڤ جێنشینی خوایە لەسەر زەوی، بە مانای ئەوە نیە کە ئەوە لە خودی خۆیدا، بێ ئەوەی تەماشای نێوەڕۆك و چۆنیەتییەکەی بکرێ، شتێکی گەورەو چاك (**فضيلة**) بێ، بەڵکو بە پێی نێوەڕۆك و چۆنیەتییەکەی، حوکمەکەی دیاریی دەکرێ، هەیە جێنشینێکی باشە، وەك پێغەمبەران (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) کە خوا دەفەرمووێ: ﴿ يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَٰكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ **ص- ٢٦-**، هەی واشە جێنشینێکی خراپەو، خراپ جێنشینایەتیی دەکات، هەروەك چۆن کەسێك کەسێکی دیکە دەکات بە جێگرەوەو جێنشین و وەکیلی خۆی، بەڵام بە شێوەیەکی خراپ دەیکات و، تووشی سزاو لێپرسینەوە دێ، ﴿ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ﴾.

ئنجا هەر کەسێك بێبڕوا بێت، زیانی بێبڕواییەکەی بۆ خۆیەتی، ﴿ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ﴾، بێبڕوایی بێبڕوایانیش لە لای پەروەردگاریان

هەر خەشم و قین و تووڕەییان بۆ زیاد دەكات، ﴿وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا﴾، هەروەها بێبڕوایان بێبڕواییەكەیان بەس زیانبارییان بۆ زیاد دەكات.

ڕاستییەكی دیكەی سێیەم ئەوەیە، كە فەرموێ: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾، خوا ﷻ بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ، ڕوو لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان بكات و بفەرموێ: ئایا ئەو هاوبەشانەتانتان دیون كە لە جیاتی خوا، یان جگە لە خوا لێیان دەپاڕێنەوە! ﴿أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ﴾، پیشانم بدەن: چییان لەزەوی دروستكردوە! وشەی: ﴿أَرَءَيْتُمْ﴾، هەندێ لە زانایان هەر بە مانا ڕواڵەتییەكەی خۆی لێكی دەدەنەوە، كە دیتنە واتە: ئەو هاوبەشانەتانتان بینیون و سەرنجتان داون بە چاوی عەقڵ و دڵ، یاخود بە چاوی سەر تەماشاتان كردوون؟ هەندێكیشیان وایان لێكداوەتەوە كە: ﴿أَرَءَيْتُمْ﴾، یانی: هەواڵم پێ بدەن (**أخبروني**) هەواڵم پێ بدەن، دەربارەی ئەو هاوبەشانەتان كە لە جیاتی خواو جگە لە خوا لێیان دەپاڕێنەوە، هەواڵم پێ بدەن لەبارەیانەوە، ﴿أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ﴾ پیشانم بدەن چییان لە زەوی دروستكردوە، ﴿أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ﴾، یاخود هاوبەشییان هەیە لە ئاسمانەكاندا، واتە: ئەگەر شتێك یان بەشێكیان لە زەوییدا دروستكردوە، پیشانم بدەن، یاخود ئەگەر لە زەوییدا هیچیان دروستنەكردوە، ئایا هاوبەشیەتییان هەیە لە دروستكردنی ئاسمانەكاندا؟ ﴿أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ﴾، یاخود ئەگەر ناتوانن شتێكم پیشان بدەن كە لە زەوییدا دروستیان كردوە، یان ئیسپاتی بكەن كە لە دروستكردنی ئاسمانەكاندا هاوبەشیەتییان هەیە، ئایا كتێبێكمان پێداون بەوان، بەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانە، كە ئەوان لەسەر ڕۆشنایی بن لەو كتێبەوە؟! واتە: ئایا بەڵگەیەكیان هەیە لەو كتێبەوە كە ئێمە پێمان داون لەبارەی ڕاستیی بتپەرستیی و هاوبەش بۆ خوا دانانەوە؟! ﴿بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا﴾، بەڵكو ڕاستییەكەی ئەوەیە كە ستەمكاران تەنیا بەڵێنی فریودەرو هەڵخەڵەتێنەر بەیەكدی دەدەن، واتە: سەرانی ئەهلی كوفرو شیرك، بەڵێن و گفتی فریودەرانە

بە شوێنکەوتووەکانیان دەدەن، کە ئەو بت و صەنەمانە، یاخود ئەو پەرستراوانە، یان هەر شتێکی هەن، شەفاعەتتان بۆ دەکەن و، لە خواتان نزیك دەخەنەوەو، ئەوانەش زیان و قازانجیان بەدەستە، نەخۆشیی و شیفایان بەدەستەو سەرکەوتن و ژێرکەوتن و ... هتد، کە ئەوە هەمووی بەڵێنی فریودەرانەو درۆ بووە، لە لایەن دەمڕاستەکانەوە، بە شوێنکەوتووە لاسایی‌کەرەوەکان دراوە.

ڕاستییەکی دیکەی چوارەم: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَا﴾، بە دڵنیایی خوا ئاسمانەکان و زەوی دەگرێ کە لابدەن، واتە: دەیانگرێ بۆ ئەوەی لانەدەن، هەندێك لە زانایان وایان لێکداوەتەوە، ﴿أَن تَزُولَا﴾، واتە: (أَنْ لاَ تَـزُولا) واتە: بۆ ئەوەی لانەدەن، هەندێکیش وایان لێکداوەتەوە: ﴿أَن تَزُولَا﴾، واتە: (كَرَاهَـةَ أَنْ تَـزُولا)، واتە: نەبادا لابدەن، یاخود: نەبادا لەبەین بچن، چونکە وشەی (تَـزُولا) هەم بە مانای لادان دێ، بە مانای لادانی ئاسمانەکان و زەوی لەو سیستەمەی خوا بۆی داناون، هەم بە مانای لاچوون و لەبەین چوونیش دێ، ﴿وَلَئِن زَالَتَآ﴾، ئەگەر لاشبدەن، یان لە نێویش بچن، ﴿إِنۡ أَمۡسَكَهُمَا مِنۡ أَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ﴾: (مَا أَمسَكَهُمَا)، هیچ کەسێك لە دوای وی (لە دوای خوا ﷻ) ناتوانێ بیانپارێزێ و، بیانگرێ و نەهێڵێ لابدەن لەو سیستەمەی خوا بۆی داناون، یاخود نەهێڵێ لەبەین بچن و نەمێنن، ﴿إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورٗا﴾، بە دڵنیایی ئەو زۆر هێدیی، زۆریش لێبوردەیە، (حليم) واتە: هێدیی و مەند، پێچەوانەی (سَرِيعُ الغَضَب)ە، کەسێك کە زوو تووڕە دەبێ، خوا ﷻ زۆر هێدیی و مەندە زوو تووڕە نابێ، زۆریش لێبوردەیە، زۆر چاوپۆشیی دەکات لە هەڵەو کەم و کوڕیی بەندەکانی.

ڕاستییەکی دیکەی پێنجەم بریتیە لەوەی کافرەکانی ڕۆژگاری موحەممەد ﷺ، بەرلەوەی پێغەمبەری کۆتایی بێت و، خوا ڕەوانەی بکات و بانگیان بکات بۆ لای خواو، پەیامی خوایان پێ بگەیەنێ: زۆر بە جەختکردنەوە سوێندیان بە خوا دەخوارد، کە ئەگەر بێت و ئەوانە هۆشیارکەرەوەو وریاکەرەوەیەکیان بۆ بێ، لە

هەمـوو کـەس سـەر ڕاسـتترو چاکـتر دەبـن، ﴿ وَأَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ ﴾، سـوێندیان بـە خـوا خـوارد بەوپـەڕی سـوێند خواردنـەوە، واتـە: بەوپـەڕی جەختکردنـەوەو بەوپـەڕی توانایانـەوە، سـوێندیان بـە خـوا خـوارد، ﴿ لَئِن جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ ﴾، ئەگـەر هۆشـیارکەرەوەو، ترسـێنەرێکیان بـۆ بـێ، واتـە: پێغەمبەرێك کـە بیانترسـێنێ و، وریایان بکاتـەوە، ﴿ لَّيَكُونُنَّ أَهۡدَىٰ مِنۡ إِحۡدَى ٱلۡأُمَمِ ﴾، بـە دڵنیایـی و بەجەختکردنـەوەوە ئـەوان ڕێـی ڕاسـتگرتووتر دەبـن لـە هـەر کام لـە کۆمەڵگایـەکان، واتـە: چ کۆمەڵگایـەك لـە هەمـووان ڕێـی ڕاسـتگرتووترە، ئـەوان لەویش ڕێـی ڕاسـتگرتووتر دەبـن، ﴿ فَلَمَّا جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ ﴾، بـەڵام کاتێـك وریاکـەرەوەو هۆشـیار کەرەوەیەکیـان بـۆ هـات، کـە (**محمـد**)ە ﷺ، ﴿ مَّا زَادَهُمۡ إِلَّا نُفُورًا ﴾، هاتنـی ئـەو، تەنها سـڵەمینەوەو دوورکەوتنـەوەی تێـدا زێـدە کـردن.

بـە چ هاندەرێـك؟ ﴿ ٱسۡتِكۡبَارٗا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَكۡرَ ٱلسَّيِّيِٕ ﴾، بـە مەبەسـتی خـۆ بەزلگرتـن لـە زەوییـداو، بەمەبەسـتی پیلانـی خـراپ، ئەوانـە تەماشـایان کـردوە، وەك چـۆن ئێسـتاش ڕژێمـە عەلمانییـەکان و، حیزبـە عەلمانییـەکان و، هەمـوو ئەوانـەی کـە دژایەتیـی ڕووناکیـی هیدایەتـی خـوا دەکـەن، لـە ژێـر هـەر ناوێکـدا بێـت، تەماشـا دەکـەن ئەگـەر بێـت و ئاییـن و پەیامـی خـوا بچەسـپێ، ئـەوان ئـەو بـەزم و بـازاڕەی پێکیانـەوە نـاوە، لـە کاتـی نەزانیـی و تاریکایـی کۆمەڵـگادا، لـە کاتـی نەبوونـی ڕووناکیـی خـۆری ئیسـلام و شـەریعەتدا، ئـەو بازاڕەیـان لـێ تێکدەچـێ، ئەگەر ئیسـلام دەسـەڵاتی هەبـێ، چـۆن لـێ دەگـەڕێ، ماڵێك، یـان بنەماڵەیـەك، یان عەشـیرەتێك، یان حیزبێـك دەسـت بەسـەر موقەددەراتـی وڵاتێکـدا بگـرێ، عیبـادو بیـلاد بـە هـی خـۆی بزانـێ، مرۆڤـەکان بـە کۆیلـەی خـۆی بزانـێ و، کـەل و پەلـەکان و ئیمکانیەتەکـەش بـە موڵکـی خـۆی بزانـێ، ئەگـەر دینـی خـوا ﷻ دەسـتەڵاتی هەبـێ ڕێ بـەوە نـادا، کـە بـە داخـەوە ئێسـتا زۆربـەی وڵاتانـی مسوڵماننشـین بـەو شـێوەیەن، یـان حوکمێکـی عەسـکەرتارییە، یـان حیزبێـك خـۆی سـەپاندوە، یـان بنەماڵەیـەك خـۆی سـەپاندووەو حوکمێکـی میراتییـە، ئـەوەش هەمـووی پێچەوانـەی ئەوەیـە کـە خـوا ﷻ فەرمـانی

کـردوە کۆمەڵگاکانـی بەشـەری پـێ ئـیدارە بدرێـن، هەروەهـا پێچەوانـەی عەقـڵ و مەنتیقـەو، پێچەوانـەی بەرژەوەندیـی خەڵکـەو، پێچەوانـەی دادگەریـی خوایـە ﷻ، کـە نیعمەتەکانـی بـۆ هەمـووان خوڵقانـدوون، بۆیـە دەفەرمـوێ: کاتێـك کـە کافرەکانـی ڕۆژگاری پێغەمبـەر ﷺ وشیارکەرەوەیەکیان بـۆ هـات، هـەر سـڵەمینەوەو دوورکەوتنـەوەی تێـدا زیـاد کـردن، بـە مەبەسـتی ئـەوەی لـە زەویـدا خـۆ بـەزل بگـرن و، پیلانـی خـراپ بگێـڕن، ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾، فێڵـی خراپیـش تەنیـا سـەری خاوەنەکـەی دەگرێتـەوەو، تەنیـا دەوری ئـەو دەدا.

ڕاسـتییەکی دیکـەی شەشـەم، ئەوەیـە کـە خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا﴾، ئایـا جگـە لـە هاتنـی یاسـای پێشـینان، چاوەڕێـی چـی دیکـە دەکـەن؟! واتـە: یاسـای خـوا کـە لـە میللەتـە پێشـووەکاندا چەسـپاوەو، بەسـەریاندا جێبەجـێ بـووە، کـە بەدڵنیایـی گۆڕیـن بۆ یاسـای خـوا نابینـی و، لادانیـش بـۆ یاسـای خـوا نابینـی. هەرگیـز! (لـن) بـۆ (تأبیـد) بـۆ لابردنـەو بـۆ (**تأكيـد**)ە، هەرگیـز نابینـی یاسـای خـوا بگـۆڕدرێ، هەروەهـا هەرگیـز نابینـی یاسـای خـوا لابـدرێ، چونکـە شـتێك کـە بویسـترێ نەهێڵـرێ، دوو حاڵەتـی بـۆ هـەن:

أ- یان لایدەبەی و، شتێکی دیکەی لە شوێن دادەنێی.

ب- یاخود لای نابەی، بەڵام لایدەدەی، بەڵام نە لابردن هەیە بۆ یاسای خوا، نە لادانیش هەیە.

ئنجـا خـوا ﷻ ئـەو ڕاسـتییە پـتر دەخاتـە ڕوو و دەفەرمـوێ: ئەگـەر مرۆڤـەکان سـەرنجی مێـژوو بـدەن، پەندیـان لـێ وەردەگـرن، پەنـد لـە ڕووداوەکانـی مێـژوو وەردەگـرن، خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾، ئایـا بـە زەوییـدا نەڕۆیشـتوون سـەرنج بـدەن سـەرەنجامی ئەوانـەی پێـش وان چـۆن بـوو؟! بـە زەوییدا ڕۆیشـتن، دوو واتـای هـەن، وەك زانایـان دەڵێـن: ڕۆیشـتنی کردەیـی هەیـەو، ڕۆیشـتنی فیکریـی هەیـە.

أ- ڕۆیشتنی کردەیی ئەوەیە کە بە کردەوە مرۆڤ بڕواو، تەماشای هەڕەمەکانی میسر بکات، تەماشای شوێنی گەلی عادو گەلی سەموود و گەلی لووط بکات، لە ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، لە ئێران، لە میزۆپۆتامیا.... هتد، تەماشای شوێنەوارەکان بکات، ئەوە ڕۆیشتنی کردەییە.

ب- ڕۆیشتنی فیکریی ئەوەیە کە مێژوو بخوێنێتەوە، بە چاوی عەقڵ و دڵ تەماشای ڕووداوەکان بکاو، لێیان وردبێتەوە، ﴿وَكَانُوٓاْ أَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗ﴾، ئەوانەی پێش وان لەوان بەهێزتربوون، واتە: بێبڕوایانی پێشوو، لە کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ بەهێزتربوون، تواناداترتر بوون، بەڵام کاتێك لایاندا، خوا سزای دان و ئەو بەهێزییەیان نەبووە هۆی ئەوەی چەپاڵە بدرێن و، دەربازو قوتاربن، ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعۡجِزَهُۥ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ﴾، ناشگونجێ هیچ شتێك نە لە ئاسمانەکان و نە لە زەوییدا، خوا دەستەوسان بکات، (إعجاز) واتە: دەستەوسانکردن، دەستەپاچەکردن، (جَعلُ المُقَابِلِ عَاجِزاً)، هیچ کەس خوای پێ دەستەوسان ناکرێ، (عاجز) نەك بە مانا کوردییەکەی، یەکێك دەڵێ: لێت عاجز بووم، واتە: لێت تووڕە بووم! نەخێر، (عَجْز) یانی: بێ توانایی، (عاجِزْ) کەسێکە بێ توانابێ، (مُعْجِز) کەسێکە بەرانبەرەکەی خۆی بێ توانا بکا، هیچ کەسێك و هیچ شتێك لە ئاسمانەکان و زەویدا خوا دەستەپاچەو بێ توانا ناکات و، لە دەستەڵاتی خوا دەرباز نابێ، ﴿إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمٗا قَدِيرٗا﴾، بە دڵنیایی خوا بەردەوام زاناو توانا بووە.

ئنجا لە کۆتایی دا خوای پەروەردگار ئەو ڕاستییەی حەوتەم دەخاتە ڕوو، کە خوا هێدیی و مەندەو، پەلە ناکات لە سزادانی بەندەکان دا، ئەگەرنا ئەگەر پەلەی بکردایە، گەسکێکی لەسەر زەوی دەدا، نەك هەر مرۆڤ بگرە ژیاندارو زیندەوەری لەسەر زەوی نەدەهێشت، ﴿وَلَوۡ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُواْ﴾، ئەگەر خوا خەڵکی گرتبایە بە هۆی ئەوەوە کە کردوویانە، واتە: خراپەو تاوانەکانیان، ﴿مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهۡرِهَا مِن دَآبَّةٖ﴾، هیچ شتێکی لەسەر پشتێ نەدەهێشتەوە، لێرەدا باسی زەوی نەکراوە، بەڵام (ظَهرِهَا) ڕاناوی

(ها) ڕاناوی مێینەیەو، بۆ زەوی دەچێتەوەو، بە سیاق دەزانرێ کە مەبەست زەوییە، چونکە مرۆڤەکان و ژیاندارەکان لەسەر زەوی دەژین، ئەگەر خوا خەڵکی گرتبایە، بەهۆی ئەوەوە کە کردوویانە، لە تاوان و خراپە، ئەگەر سزای دابان، ژیاندارێك و پیرۆیەکی لەسەر پشتی زەوی نەدەهێشت، ﴿وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، بەڵام دوایان دەخات بۆ کاتێکی ناوبراوو دیاریکراو، کە ڕۆژی قیامەتە، ﴿فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ﴾، ئنجا هەر کاتێك کاتی دیاریکراوی خۆیان هات، واتە: کاتی دیاریکراوی خۆیان بۆ لەبەین چوون، ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا﴾، بە دڵنیایی خوا بینەرە بۆ بەندەکانی، هەموو شتێکیان دەبینێ و، هەموو شتێکیانی ئاگا لێیە، ئنجا ئەوانەی خراپەیان کردوە، سزای پڕ بە پێستیان دەدا، نەك تەنیا هی ئەو خراپانەیان کە خەڵك پێیان زانیون، بەڵکو هی ئەو خراپانەش کە بە پەنامەکیی کردوویانن، هەروەها ئەو نیازو مەبەست و پیلان و فێڵ و تەڵەکەیەی، کە لە عەقڵ و دڵیشیاندا چەسپاندوویانە، چ دوایی بۆیان جێبەجێ کرابێ، یان جێبەجێ نەکرابێ.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خوا ﷻ خۆی وەسف دەکات بە زانای پەنهانی گەردوون و، زۆر زانا بە نهێنییەکانی دەروونی مرۆڤان و، گێڕەری مرۆڤان بە جێنشینانی زەوی و، خستنەڕووی ئەو ڕاستییە کە کوفری بێبڕوایان، مایەی خەشم و تووڕەیی خواو، زیاتر زیانباریی خۆیانە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيۡبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ٣٨ هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَكُمۡ خَلَٰٓئِفَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيۡهِ كُفۡرُهُۥۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلۡكَٰفِرِينَ كُفۡرُهُمۡ عِندَ رَبِّهِمۡ إِلَّا مَقۡتٗاۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلۡكَٰفِرِينَ كُفۡرُهُمۡ إِلَّا خَسَارٗا ٣٩﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيۡبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾، بە دڵنیایی خوا زانای پەنهانی ئاسمانەکان و زەوییە. واتە: هەر پەنهان و نادیارییەك لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، خوا ﷻ دەیزانێ، لە هەر گۆشەیەکی زەوی و لە هەر گۆشەیەکی ئاسمان، لە هەر کام لە کەهکەشانەکان، لە هەر شوێنێك، نادیارێك و پەنهانێك هەبێ، هیچ شتێك لە خوا پەنهان و نادیار نیە.

٢)- ﴿إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾، بە دڵنیایی ئەو زۆر زانایە بە هاوەڵ و خاوەنی سینەکان.

(عَالِم) ناوی بکەر (إسم فَاعِل)ە، بەڵام (عَلِيم) ڕێژگەی زێدڕۆیی (صِيغَة المُبَالَغَة)ی (عَالِم)ە.

وەك پێشتر گوتمان: لەبەرئەوەی نهێنیی نێو دڵ و دەروون و سینەی مرۆڤەکان، بە نسبەت مرۆڤەکانەوە زانینی ئەو نهێنییانە گەورەترو گرنگترە، لەبەرئەوە خوا وشەی (عَلِيم)ی بۆ بەکارهێناوە، واتە: زۆر زانایە بەو نهێنییانەی کە بوونە هاوەڵ و خاوەنی سینەکان، نهێنییەکانی سینەکان، وەك بووبن بە هاوەڵ و خاوەن بۆ سینەکان، وا لەوێدا نیشتەجێبوون، یان هێندە کاریگەرن لەسەر خاوەنی ئەوسینەو دڵ و دەروونانە، بۆیە خوا ﷻ بە (ذات) ناوی بردوون، واتە: (صَاحِبَة) هاوەڵ، خاوەن.

ئنجا دوای ئەوەی خوا ﷻ ئەو ڕاستییە مەزنە دەخاتە ڕوو، کە هیچ شتێك لەخوا پەنهان نیە لە ئاسمانەکان و زەویداو، هیچ شتێك نیە کە خوا ﷻ نەیزانێ، هەروەها هیچ شتێك نیە لە دەروون و سینەی بەندەکاندا، کە خوا ﷻ پێی ئاگادار نەبێ، ئنجا دەفەرموێ:

٣)- ﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾، {ئەو خوا زانایە بە پەنهانەکانی ئاسمان و زەوی و، بە نهێنیی سینەکان} ئێوەی گێڕاوە بە جێنشینانی (خۆی) لە زەوییدا.

(**خَلائِف**) کۆی (**خَلِيفة**)یەو (**خُلَفَاء**) کۆی (**خَلِيف**)ە، کە هەردووکیان بە مانای جێنشین دێن، (**الخليفة: هُوَ الَّذِي يَخلُفُ غَيرَهُ فِي أَمرٍ كَانَ لِذَلِكَ الغَيْر**)، (**خَلِيْفَة**): خەلیفە کەسێکە دەبێتە جێنشین و جێگرەوەی کەسێك، لە شتێك دا کە هی ئەو کەسە بووە، کە بۆتە جێنشینی.

هەندێك لە زانایان گوتوویانە: ﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾، (**أَي: تَخْلُفُونَ الأُمَمَ السَّابِقَة**) واتە: دەبنە جێنشینی گەلانی پێشوو، هەڵبەتە ئەم ڕستە قورئانییە ئەو واتایە هەڵدەگرێ، بەڵام ئەگەر مەبەست لەو مانایە ئەوە بێ، کە ناگونجێ بڵێین: مرۆڤ جێنشینی خوایە، ئەوە ڕاست نیە، چونکە خوا ﷻ لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، زۆر بە ڕوونیی دەفەرموێ: ﴿وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾﴾، واتە: (خوا) ئێوە دەکات بە جێنشین لە زەویدا،

دوایـی سـەرنج بـدات چـی دەکـەن و، چـۆن دەکـەن؟ چـۆن جێنشـینایەتیی خـوا دەکـەن لەسـەر زەوییـدا؟ کەواتـە: ئـەو مانایـەش: (**تَخلُفُونَ اللَّهَ فِي التَّصَرُّفِ فِي الأَرض**)، {دەبنـە جێنشـینی خـوا لـە مامەڵـە کـردن لـە زەوییـدا} ئـەو مانایـەش هەڵدەگـرێ، کـە مـن ئـەم مانایـەم لەگـەڵ ئـەم سـیاقەدا پـێ گونجاوتـرە.

هەروەهـا خـوا ﷻ لـە سـوورەتی (**الحدیـد**)دا، دیسـان زۆر بـە ڕوونیـی ئـەوە دەخاتـە ڕوو، کـە ئێمـە جێنشـینی ئەویـن لـە زەوییـدا، دەفەرمـوێ: ﴿وَأَنفِقُواْ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ﴾، لـەو مـاڵ و سـامانە ببەخشـن کـە ئێـوەی تێـدا کردۆتـە جێنشـین، یانـی: خـوا ئـەو مـاڵ و سـامانەی خسـتۆتە دەسـتی ئێـوەو، کردوونـی بـە جێنشـینی خـۆی، کـە چـۆن لـەو مـاڵ سـامان و نیعمەتانـەی خـوای پـەروەردگاردا، تەصـەڕروف دەکـەن و، چـۆن مامەڵەیـان پـێ دەکـەن!

٤)- ﴿فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ﴾، ئنجا هەر کەسێك بێبڕوا بوو، زیانی بێبڕواییەکەی بۆ خۆیەتی، کەواتە: دەگونجێ هەندێك لە جێنشینانی خوا بێبڕوا بن و بە خراپیی جێنشینایەتیی خوا دەکەن، چونکە دوای ئەوەی دەفەرموێ: ئێوەی کردوە بە جێنشین لەسەر زەوی، یەکسەر باسی بێبڕوایی دەکا، دەفەرموێ: ﴿فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ﴾، یانی: هەر کەسێك لەو جێنشینانەی خوا کردوونی بە جێنشین و جێگری خۆی، دەستی ئاوەڵا کردوونەوە لە زەوییدا، هەر کەسێك بێبڕوا بوو، ئەوا زیانی کوفرەکەی بۆ خۆیەتی.

٥)- ﴿وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا﴾، بێبڕوایی بێبڕواوایانیش لـــە لای پەروەردگاریان، هەر خەشم و قینیان زیاتر بۆ دەستەبەر دەکات و، بۆیان زیاد دەکات.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿إِلَّا مَقْتًا﴾ (**المَقتُ: البُغضُ الشَّدِيد**)، تووڕەیـی زۆر، بـە کوردیـی دەبێتـە خەشـم و قیـن، هەروەهـا (**مَقْت**) ئـاواش لێکدراوەتـەوە: (**البُغضُ مَعَ خِزْيٍ وَصَغَارٍ**) ڕق لـێ هەڵسـان وێـڕای سەرشـۆڕیی و بچـووك بوونـەوەو زەبوونیـی، واتـە: بەهـۆی کوفـرەوە بێبڕوایـان خەشـم و تووڕەیـی پەروەردگاریـان بـۆ خۆیـان زیـاد دەکـەن، هەروەهـا تووڕەیـی و زەبـوون کـردن و شـەرمەزار کـردن، لـە لایـەن پەروەردگاریانـەوە بـۆ خۆیـان زیـاد دەکـەن.

٦)- ﴿وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا﴾، بێبڕوایان بێبڕواییەکەیان هەر زیانیان بۆ زیاد دەکات.

کە دەفەرمووێ: ﴿إِلَّا خَسَارًا﴾ دەڵێ: (**الخَسَارُ: مَصْدَرُ خَسِرَ، مِثْلُ: الخَسَارَة، وَهُوَ نُقْصَانُ التِّجَارَة، واسْتُعِيرَ لِخَيْبَةُ العَمَلِ، شُبِّه عَمَلُهُم فِي الكُفْرِ، بِعَمَلِ التَّاجِرِ وَالخَاسِر، أي: الَّذِي بَارَتْ سِلْعَتُهُ فَبَاعَ بِأَقَلّ مِمَّا اشْتَرَاهَا بِهِ فَأَصَابَهُ الخَسَار، فَكُلَّمَا زَادَ بَيْعَاً، زَادَتْ خَسَارَتُهُ حَتَّى تُفْضِيَ بِهِ إِلى الإِفْلَاس**). ئەمە شیکردنەوەیەکی جوانی وشەی (**خَسَار**)ە.

واتە: (**خَسَار**) چاوگی (**خَسِرَ**)یە، وەك (**خَسَارَة**)، (**خَسَار**)و (**خَسَارَة**) هەردووکیان چاوگن، (**خَسَارَة**)و (**خَسَار**)یش لە زمانی عەرەبیدا بریتیە لە کەمکردنی بازرگانیی و، زیانکردنی بازرگانیی و سەوداو مامەڵە، بەڵام لێرەدا ئەو وشەیە خوازراوەتەوە بۆ کردەوەیەك کە پەشیمانیی و بێ بەرهەمیی بە دوای خۆیدا بێنێ، کردەوەی بێبڕوایەکان لە کوفردا، چوێنراوە بە کاری بازرگانێکی زیان لێکەوتوو، کە کەلوپەلەکەی بێ ڕەواج دەبێ و، بە کەمتر لەو نرخەی کە پێی کڕیوە، دەیفرۆشێ {واتە: مایەکەی خۆیشی بۆ تێهەڵناهێنێتەوە، وەك دەڵێن: بنە تۆوی خۆیشی بۆ ناکاتەوە} ئنجا تاکو ئەو زیاتر لەو کەلوپەلەی خۆی بفرۆشێ، زیانەکەی زیاتر دەبێ و دەستمایەکەی زیاتر لە دەست دەچێ، تاکو سەرەنجام تووشی مایە پووچیی و قەلۆشبوونی دەکات.

کەواتە: کافرانیش تاکو کوفرەکەیان خەستتر بێ، زیاتر تووشی زیانباریی دێن و تووشی ماڵوێرانیی و، مایە پووچیی دێن.

مەسەلەی دووەم:

ئەو پەرستراوانەی هاوبەشدانەران بە خەیاڵی خۆیان، بە هاوبەشی خوایان دادەنێن، هیچ پشك و بەشێکیان لە دروستکردنی گەردووندا نیەو، هیچ بەڵگەیەکیشیان لە کتێبێکی خوایی لەسەر ڕەوایی شیرك لەبەر دەستدا نیەو، تەنیا یەکدی فریو دەدەن، دەمڕاست و پەیڕەویی لێکراوەکان، شوێنکەوتووە لاساییکەرەوەکانی خۆیان فریو دەدەن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُواْ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ﴾، بڵێ: ئایا هاوبەشەکانتانتان دیون! واتە: ئەوانەی کە ئێوە پێتان وایە هاوبەشی خوان لە پەرستراوێتیی دا، بۆیە گوتراوە: ﴿شُرَكَآءَكُمُ﴾، هاوبەشەکان پاڵدراونە لای وان، واتە: لە ئەسڵدا هاوبەشی خوا نین و، بوونیان نیە وەك هاوبەشی خوا.

کە دەفەرموێ: ﴿أَرَءَيْتُمْ﴾، واتە: هەواڵم پێ بدەن، یاخود ئایا بینیوتانن؟

٢)- ﴿ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾، کە لە جیاتی خوا، یان جگە لە خوا لێیان دەپاڕێنەوە، ﴿مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾، یانی: (**مِنْ غَيْرِ اللَّهِ**) جگە لەخوا لێیان دەپاڕێنەوە.

٣)- ﴿أَرُونِى مَاذَا خَلَقُواْ مِنَ ٱلْأَرْضِ﴾، پێشانم بدەن چییان لە زەوی دروستکردوە؟! چ شتێکیان لە شتەکانی زەوی دروستکردوە؟! یان چ شتێکیان لە زەویدا دروستکردوە؟!

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿أَرُونِى مَاذَا خَلَقُواْ مِنَ ٱلْأَرْضِ﴾، (**هَـذَا أَمْـرٌ لِلْتعجيـزِ وَهُـوَ فِي قُـوَّةِ النَّفْـيِ**)، ئـەم فەرمانکردنـە (**أَرُونِـي**) پێشـانم بـدەن، بـۆ دەسـتەپاچە کردنـەو

مەبەست پێی نەکردنە، واتە: هیچ شتێکیان لە زەوییدا دروست نەکردوە، تاکو بتوانن پێشانمی بدەن.

وشەی (مَاذَا)، (كَلِمَةٌ مُرَكَّبَةٌ مِنْ (مَا) الإِسْتِفْهَامِيَّة وَ(ذَا) الَّتِي بِمَعْنَى (الَّذِي)، واتە: وشەی (مَاذَا) وشەیەکی لێکدراوە، لە (مَا)ی پرسیار کردن و (ذَا) کە بە مانای (الَّذِي)ە، (مَاذَا) واتە: چییە ئەو شتەی؟ ﴿مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ﴾، چ شتێکە ئەوەی کە ئەوان لە زەوییدا دروستیانکردوە.

(مِن)ی ﴿مِنَ ٱلْأَرْضِ﴾، (مِنْ: الإِبْتِدَائِيَّة) (لە)ی دەستپێکردنە، واتە: چ شتێك کە لە زەوییەوە دێت، پێشانم بدەن، یاخود: (مِن: التَّبْعِيْضِيَّة) بۆ هەندێکە، واتە: چ شتێك بەشێکە لە زەوی پێشانم بدەن، کە ئەو هاوبەشانە دروستیان کردبێ؟!

٤)- ﴿أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ﴾، یاخود ئایا هاوبەشیان هەیە لە ئاسمانەکاندا، یانی شتێکیان دروست کردبێ لە ئاسمانەکان، ئەوە هیچ ئاسمانەکانیان هەمووی دروست نەکردوە، بەڵام ئایا پشك و بەشێکیان تێیان دا هەیە؟!

کە دەفەرموێ: ﴿أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ﴾، (شرك) (إِسْمٌ لِلنَّصِيبِ الْمُشْتَرَكِ بِهِ فِي مُلْكِ شَيْءٍ)، واتە: شیرك ناوە بۆ پشکێکی هاوبەش کە کەسێك هەیبێ لە شتێکدا، دەگوترێ: (لِيَ شِرْكٌ فِي هَذا البَيت)، واتە: پشکم هەیە، بەشم هەیە لەو ماڵەدا.

٥)- ﴿أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ﴾، {ئەوە کە نەتانتوانی شتێکم پشان بدەن کە لە زەوییدا دروستیان کردبێ و، نەشتان توانی بۆم ئیسپاتکەن کە پشك و بەشێکیان لە دروستکردنی ئاسمانەکاندا هەبێ} یان ئایا ئەو ئیددیعایە دەکەن، کە ئێمە کتێبێکمان پێداون، کە ئەوان (هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان) لەسەر بەڵگەیەکی ڕوونن لەو کتێبەدا کە پێمانداون؟!

﴿فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ﴾، خوێندراویشەتەوە: (عَلَى بَيِّنَاتٍ مِنهُ)، هەم بە کۆو هەم بە تاك خوێندراوەتەوە، ئایا بەڵگەیەکی ڕوونیان بەدەستەوە هەیە، لە کتێبێك کە ئێمە پێماندابن و پشتڕاستی ئەو هاوبەش بۆ خوا دانانەیان بکاتەوە؟!

٦)- ﴿بَلۡ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعۡضُهُم بَعۡضًا إِلَّا غُرُورًا﴾، {(بل) بۆ گواستنەوەیە} بەڵكو ئەوانە هیچیان نین، بەڵكو ستەمكاران تەنیا گفتی فریودان بە یەكدی دەدەن، یانی: نەهیچیان لە زەوی دروستكردووەو، نەك پشك و بەشیان هەیە لە ئاسمانداو، نە بەڵگەیەكی ڕوونیشیان بەدەستەوەیە لە كتێبێك كە ئێمە پێماندابن، ﴿إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعۡضُهُم بَعۡضًا إِلَّا غُرُورًا﴾، (إن) یانی: (ما النافية) (ما)ی لابردن، بەڵكو ستەمكارەكان تەنیا بەڵێنی فریودەر بە یەكدی دەدەن.

وشـەی (غُـرُور) چاوگـە، واتـە: فریـودان، تەنیا بەڵێنـی فریـودان بەیەكـدی دەدەن، ئنجا ئایا كامانـە بەڵێـن بـە كامانـە دەدەن؟ بـە تەئكیـد ئەوانـەی كـە دەمڕاسـت و بڕیـار بەدەسـتن، بەڵێـن بـە شـوێنكەوتووەكانیان دەدەن، ئنجا ئـەوە چ لـە ڕۆژگاری پێغەمبـەردا ﷺ و، چ ئێسـتاش هـەر بـە هەمـان شـێوەیە، هەمـوو ئەوانـەی كـە جگـە لـە خـوا دەپەرسـتن، ڕژێمێكـی كافـر، یـان حزبێـك، یـان شەخسـێك، كەسـێك كـە بـە ڕێـی غەیـری پێغەمبـەردا ﷺ دەڕوا، خەڵـك بـە چـاوی كۆیلـەو مـەڕو بـزن تەماشـا دەكات، هەمـوو ئـەو دەمڕاسـت و سـەركردانە، بەڵێنـی فریـودەر بە شـوێنكەوتوانیان دەدەن، بەڵێنێـك كـە تەنیـا كڵاویـان لەسـەر دەنێـن و هەڵیـان دەخەڵەتێنـن.

كـە دەفەرمـوێ: ﴿بَلۡ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعۡضُهُم بَعۡضًا إِلَّا غُرُورًا﴾، واتـە: **(مَـا يَعِـدُ الظَّالِمِـيْنَ بَعضُهـم بَعْضَـاً وَعْـدَاً إِلاَّ وَعْـدَاً غُـرُوراً)**، واتـە: سـتەمكاران هەندێكیـان تەنیـا بەڵێنـی فریـودەر بـە هەندێكیـان دەدەن، واتـە: ئـەوەی كـە لەگـەڵ یەكدیـدا باسـی دەكـەن، تەنهـا كڵاو لەسـەرنان و هەڵخەڵەتاندنـە.

ئـەوەی كـە لـەم ئایەتـە موبارەكانـە وەردەگیـرێ و، ئامانجەكـە ئەوەیـە: بەڵگـە لەسـەر ئەوانـە دابنـرێ كـە پەرسـتراوەكان، چ پەیكـەرو صەنەمـەكان بـن، چ هەمـوو پەرسـتراوەكانی دیكـە بـن، چ شـەخص بـن، چ حیـزب بـن، یـان ڕژێـم بـن، یـان پـارەو سـامان بـن، چ شـتی مەعنەویـی، یـان ماددیـی بن، ئەوانە لەڕاسـتییدا پشـت ئەسـتوور نیـن بـە هیـچ بەڵگەیـەك و، هیـچ كام لـە تایبەتمەندییەكانـی پەرسـتراوێتییان تێدانیـە،

هەروەها هیچ بەڵگەیەکی نەقڵییشیان لەسەر نیە، پەراستراویش یان دەبێ بە چاوی عەقڵ و دڵ بزانرێ و، تایبەتمەندییەکانی پەرستراوێتیی تێدا ببیندرێن و، دەبێ بەڵگەیەکی نەقڵیی (سَمْعِي) لەسەر هەبێ، بەڵام پەرستراوەکانی وان نە بەڵگەی عەقڵیی لەسەریان هەیە، نە بەڵگەی نەقڵیی، کەواتە: هەروا لەخۆڕا دەیانپەرستن و، بەبێ ئەوەی پەرستنەکەیان و بەپەرستراو دانانەکەیان بۆ ئەوان، پشت ئەستوور بێ بە بەڵگەیەکی عەقڵیی یان نەقڵیی.

کورتە باسێک لەبارەی
داگیرکردنی ئاسمان (غزو الفضاء)ەوە

بەڕێـــــــزان!

تەعبیرێـك لـەم ڕۆژگارەدا بەکاردەهێـنرێ: داگیرکردنـی ئاسـمان (**غـزو الفضـاء**)، کـە ئەمـە زاراوەیەکـی ئەفسـانەیی و نازانسـتییە، ئـەو زاراوەیـە چەنـد دەیەیەکـە بـاوە، لـە نیـوەی دووەمـی سـەدەی ڕابـردووەوە (سـەدەی بیسـتەوە)، کـە بێگومـان عەرەبیـی زمانـەکان، لـە زمانـە بیانییەکانـەوە وەریان گێـڕاوە و، ئـەو زاراوەیە ڕەواجـی پەیداکردوە، ئەویـش دوای ئـەوە دێ کـە مـرۆڤ توانـی بچێتە سـەر مانـگ، هەرچەندە تاکو ئێسـتاش ئـەو مەسـەلەیە مشـتومڕی لەسـەرە، هەرچەنـدە بـە بـڕوای مـن مـرۆڤ بچێتـە سـەر مانـگ، یـان بچێتـە سـەر خڕۆکەکانـی دیکـە کـە دوورتریشـن، مـادام ئامـڕازو هـۆکاری دەسـتەبەر کردبـێ، شـتێکی ئاساییە، جارێ لـە ڕووی شـەرعییەوە، نـەك هـەر ڕێـی لـێ نەگیـراوە، بەڵکـو ڕێیـدراوەو بگـرە فەرمانـی پێکـراوە، خـوا ﷻ لـە چەنـدان شـوێندا دەفەرمـوێ: هەرچـی لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا هەیـە بـۆ ئێـوەم ڕام و دەسـتەمۆو مەیسـەر کـردوە، بـۆ دەرچـوون لـە مـەودای ئاسـمان و زەوییـش، خـوا ﷻ لە سـوورەتی (**الرحمـن**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ إِنِ ٱسۡتَطَعۡتُمۡ أَن تَنفُذُواْ مِنۡ أَقۡطَارِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ فَٱنفُذُواْۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلۡطَٰنٖ ﴿٣٣﴾ ﴾، واتـە: ئـەی کۆمەڵـەی جنـدو مـرۆڤ! ئەگـەر توانیتـان لـە سـنوورەکانی ئاسـمانەکان و زەوی دەربچـن، دەربچـن، ناشـتوانن دەربچـن مەگـەر بـە دەسـتەڵات، دەسـتەڵات واتـە: ئـەو ئامـڕاز و هۆکارانـەی کـە لـە ئەنجامـی بـەرەو پێشـچوونی زانسـت دا، مـرۆڤ پێیـان دەگاو دەتوانـێ دروسـتیان بـکا.

دەگونجـێ ئـاوا تەفسـیر بکـرێ، بـەڵام ئەگـەر وا تەفسـیر بکـرێ: دەربچـن لـە ئاسـۆیەکانی گـەردوون، ئـەوە بێگومـان ئەوکاتـە بـۆ دەستەوسـان کـردن (**تعجیـز**)ە

ئەگەر بەو شێوەیە تەفسیر بکرێ، چونکە ئەو توانایە هەرگیز دەستی مرۆڤ ناکەوێ، ئێستا زانایان دەڵێن: تیرەی گەردوون، واتە: لەم سەری بۆ ئەوسەری، بە پازدە ملیار ساڵی تیشکیی مەزەندە دەکرێ، واتە: ئەو ماوەیەی کە تیشك لە پازدە ملیار ساڵدا دەیبڕێ، کە زۆر زۆرە! بەڵێ لەو کاتەوە کە مرۆڤ بە حیساب پێی نایە سەر مانگ، زارەوەی داگیرکردنی فەزا داهێنرا، بەڵام بێگومان ئەو زاراوەیە بۆ ئەو هەنگاوە بچووکەی مرۆڤ، کە بریتیە لە چوونە سەر مانگ، جگە لە لەخۆبایی بوونێکی بۆش، هیچی دیکە نیە، وێڕای ئەوەی زاراوەیەکی بۆش و هەڵەو نازانستییشە، چونکە:

یەکەم: گەردوون لە لایەن خواوە بۆ مرۆڤ ڕام و دەستەمۆ کراوە، ئەگەر مرۆڤ بتوانێ بەهرەمەند بێت لە هەرکام لە خڕۆکەکان، لە ئەستێرەکان، لە کەهکەشانەکان، گریمان دەربچێ لە سنووری کەهکەشانی خۆمان، کە ئەوە مەحاڵی هەزار جار مەحاڵە، بەو توانایەی کە بە مرۆڤ دراوە، وەك دوایی ئاماژەی پێ دەکەین، بەڵام ئەگەر گریمان مرۆڤ بشتوانێ ئەوە بکات، ئەوە هیچ شتێکی نەکردوە خوا پێی ناخۆش بێ، شتێکی نەکردوە کە خوا ﷻ ڕێی لێ گرتبێ، بۆچی؟ تەماشای ئەم ئایەتە بکەن لە سووڕەتی (لقمان)دا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُۥ ظَٰهِرَةً وَبَاطِنَةً ﴿٢٠﴾﴾، واتە: ئایا نابینن کە خوا هەرچی لە ئاسمانەکان و لە زەویدا هەیە، بۆ ئێوەی دەستەمۆو ملکەچ کردوەو، چاکەکانی خۆیشی بە ئاشکراو پەنهان بەسەردا ڕشتوون بە تەواویی؟!

هەروەها لە سووڕەتی (الجاثیة)دا دەفەرموێ: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾﴾، واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، خوا لە لایەن خۆیەوە بۆ ئێوەی دەستەمۆو ملکەچ و ڕامکردوە، لەوەدا نیشانە هەن بۆ کۆمەڵێك بیربکەنەوە.

هەروەها لە چەندان شوێنی دیکەدا، خوا ﷻ باسی ئەوەی کردوە کە گەردوونی بۆ ئێمە مەیسەرو ڕام و دەستەمۆ کردوە، کە لێی بەهرەمەند بین.

کەواتـە: کاتێـك ئێمـە بەهـرە وەردەگریـن، لـە دروسـتکراوێك لـە دروسـتکراوەکانی خـوا، مانـای وایـە دەبـێ وەك دۆسـت تەماشـای ئـەو دروسـتکراوەی خـوا بکەیـن، نـەك وەك دوژمنێـك کـە بەسـەریدا زاڵ بوویـن! خـوا ﷻ گەردوونمـان وا پـێ دەناسـێنێ کـە بـۆ ئێمـەی دەسـتەمۆ کـردوە، وەك چـۆن کـە باسـی وڵاخ دەکات، کـە بـۆ بـارو سـواریی بەکاریـان دێنیـن، لـە سـوورەتی (**الزخـرف**)دا چەنـد تەعبیرێکـی جوانـە خـوا ﷻ دەیهێنـێ، دەفەرمـوێ: ﴿ وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْفُلْكِ وَٱلْأَنْعَٰمِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُۥا۟ عَلَىٰ ظُهُورِهِۦ ثُمَّ تَذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا ٱسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا۟ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ ﴾، واتـە: خـوا ئـەو زاتەیـە، کـە هەمـوو جووتەکانـی دروسـتکردوون و، لـە کەشـتییەکان و لـە ئاژەڵانیـش، وای بـۆ ڕەخسـاندوون کـە سـواریان بـن، { سـواری پشـتیان بـن} بـۆ ئـەوەی بچنـە سـەر پشـتیان {هـی کەشـتییەکان و ئاژەڵـەکان} دوایـی چاکـەی پەروەردگارتـان یـاد بکەنـەوە، کاتێـك سـەقامگیربوون لـە سـەریان و بڵێـن: پاکیـی بـۆ ئـەو زاتـەی کـە ئەمـەی بـۆ دەسـتەمۆ کردیـن، کـە ئێمـە توانامـان بەسـەریدا نەدەشـکا، ئێمـەش بـۆ لای پەروەردگارمـان دەگەڕێینـەوە.

واتە: بەو سەفەرەی دەیکەن، کۆی سەفەری ژیانی خۆشتان بێتەوە یاد.

کەواتـە: ئـەو زاراوەیـە زاراوەیەکـی نازانسـتییەو، زاراوەیەکـی نالۆژیکییشـە، چونکـە خـوا ﷻ ئـەم گەردوونـەی بـۆ ئێمـە دەسـتەمۆو ملکەچ کـردوە، کـە لێـی بەهرەمەندبیـن، کەواتـە شـتێك کـە لێـی بەهرەمەنـد دەبیـن لـە گەردووندا، نابـێ زاراوەی بەسـەردا زاڵبـوون، بەکاربێنیـن، چونکـە ئەگـەر هـەر (با) لـە مـرۆڤ وەخـۆی بکـەوێ، دەمانفەتێنـێ، وەك خـوا بـای کـردە سـەربازێك لـە سـەربازەکانی خـۆی، بـۆ لەبەیـن بردنـی گەلـی عـاد، ئـاوی بـۆ گەلـی نـووح و بـۆ گەلـی فیرعـەون نـارد، زەوی بـۆ گەلـی لـووط و بـۆ قـاڕوون، دانـا کـە بەزەوییـدا بردنیـە خـوا، هەروەهـا هـەورە تریشـقە بـۆ هەندێـك لـە گـەلان و، هـاڕژن (**صیحـة**) بـۆ هەندێکیـان، بۆیـە هەمـوو ئـەو نیعمەتانـەی کـە خـوا بـۆی ڕەخسـاندووین، ئەگـەر بێـت و لـە سـنووری خۆیـان

دەربچن، خوا دەتوانێ هەر بەوانە بمانفەوتێنێ، كە بەبێ ئەوانیش ژیانمان بەڕێوە ناچێ.

دووەم: ئەو زاراوەیە پەیوەندیی بە بووناسیی ڕۆژئاوایی و، كتێبە دەستكاریی كراوەكانیاوەنەوە هەیە، بە پێی بووناسیی ڕۆژئاوا، مرۆڤ لەگەڵ خوادا بەربەرەكانێی هەیەو، لەگەڵ دروستكراوەكانی خوادا، دژایەتیی و ناكۆكیی هەیە، ئەوە لە پەیمانی كۆندا - وەك پێشتر باسمان كردوە بەبۆنەی دیكەوە - هاتوە:

كە كاتێك ئادەم لە درەختە قەدەغە كراوەكەی خواردوە، بە پێی قسەی پەیمانی كۆن، خوا ﷻ زۆر نارەحەت بووە!، فەرموویەتی: ئەگەر بێت و دەستیشی بگاتە كانیاوی، ئاوی حەیات و لێی بخواتەوە، ئەوە یەكجاریی ژیانی هەمیشەیی دەستدەكەوێ! یانی: خوا حەسوودیی بە مرۆڤ بردوەو، زۆریش پێی ناخۆش بووە ئادەم فێری زانیاریی بێ و چاوی بكرێتەوە!! ئەمە بەپێی پەیمانی كۆن، بەلاّم بەپێی قورئان، خوا ﷻ لە سوورەتی (البقرة)دا، لە ئایەتەكانی (٣٠ - ٣٣)دا باسی بە جێنشین دانانی ئادەم دەكا لەسەر زەوی، شتێكیش كە وایكردوە ئادەم بە كەڵكی جێنشینایەتیی خوا بێ لەسەر زەوی و، پێویست بكات فریشتەكان ڕێزی لێبگرن و سڵاوی لێ بكەن، ئەوە بووە كە ناوی شتەكانی زانیون، خوا ﷻ ئادەمی كردوە بە مامۆستا بۆ فریشتەكان، ناوی شتەكانی فێركردوون، ئنجا فەرموویەتی: كڕنووش بۆ ئادەم بەرن، كەواتە لە قورئانداو لە ئیسلامدا، زانا بوونی مرۆڤ، فەزیلەتە، زانا بوونی مرۆڤ هۆكاری ئەوەیە كە جێنشینی خوا بێ و، لە لایەن فریشتەكانەوە ڕێز لێگیراو بێ، بەلاّم لە (پەیمانی كۆن)دا بە پێچەوانەوە، زانا بوونی مرۆڤ موصیبەت و بەلاّیەكەو، خوا ناهێڵێ ئەوە دەست مرۆڤ بكەوێ!! كە زاراوەی داگیركردنی ئاسمان، لە ڕاستیی دا لەو بووناسییە سەقەتەی ڕۆژئاواوە، هاتوە، كە هەم وەك خۆیان، گریك و ڕۆمان و یۆنان، هەمیشە لە ئەفسانەكانی ئەواندا كێشە هەیە لە نێوان مرۆڤ و پەرستراوەكاندا، هەم لە ڕووی كتێبە ئایینییەكەشیانەوە، (پەیمانی كۆن)ی دەستكاریی كراو، لەوێوەش ئەو تێڕوانینە سەقەتە، لەو بووناسییە لارو خوارەوە سەرچاوەی گرتوە.

سێیەم: گەردوون و فەزا زۆر لەوە فراوانترو گەورەترە، کە بە مرۆڤ و غەیری مرۆڤیش داگیر بکرێ، - لێرەدا دەمەوێ ئەوە بسەلمێنم، کە ئەو زاراوەیە زاراوەیەکی نازانستیی و نالۆژیکیی و ئەفسانەییە - با تەماشا بکەین:

تیرەی گەردوون، وەك پێشتریش گوتمان: بە پازدە ملیار ساڵی تیشکیی مەزەندە دەکرێ، هەڵبەتە هەندێکیان دەڵێن: سێزدە ملیارو هەشتسەد ملیۆن ساڵ و هەندێك دەڵێن: چواردەو ئەوەندە، بەڵام گرنگ ئەوەیە ئەوپەڕەکەی هەندێکیان دەیگەیەننە پازدەو، هەندێکیان دەیگەیەننە بیست ملیار ساڵی تیشکیی، هەروەها ژمارەی کەهکەشانەکانی نێو گەردوون، ئەوەی هەتا ئێستا دووربینەکان (تەلیسکۆبەکان) بینیویانە، بە یەك تریلیۆن (١٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠) هەزار ملیار کەهکەشان مەزەندە دەکرێ، کە یەکێك لە کەهکەشانەکانی نێو گەردوون کە بە ئینگلیزیی (Galaxy) پێ دەڵێن، یەکێك لە گالاکسییەکان (کەهکەشانەکان) ڕێی کاکێشانە، بە عەرەبیی (**مجرة درب التَّبَّان**)و، بە فارسیی (**راهي شيري**)و، بە ئینگلیزیی (Milk way) پێ دەڵێن، کاتی خۆی هەندێك لە گەلان پێیان وابووە شیری لێ ڕژاوەو، هەندێك گوتوویانە: کای لێ ڕژاوە، کە لە ڕاستییدا نە کایەو نە شیرە، بەڵکو ئەستێرەن لە دوورەوە سپیی دەچن، وەك هەورێك، ئنجا یەکێك لەو یەك تریلیۆن کەهکەشانەی کە لە نێو گەردووندا دۆزراونەوە، کەهکەشانەکەی خۆمانە، کە ژمارەی ئەستێرەکانی بە یەك تریلیۆن دادەنرێ، هەندێکیش گوتوویانە: بە کەمترو هەندێك دەڵێن زیاتر، کە یەکێکیان - لە ئەستێرەکانی- خۆری ئێمەیە، ئەویش نۆ خڕۆکەی بە دەورەدا دەخولێنەوەو، بە هەموویان کۆمەڵەی خۆر پێکدێنن.

ئنجا ساڵی تیشکیی (**السنة الضوئية**)، ئەو ماوەیە کەتیشك بە ساڵێك دەیبڕێ کە دەڵێین: تیرەی گەردوون پازدە ملیار ساڵی تیشکییە، واتە: ئەو ماوەیەی کە تیشك لە پازدە ملیار ساڵدا دەیبڕێ، تیشکیش سێ سەد هەزار کیلۆمەتر لە چرکەیەکدا دەبڕێ، کەواتە بۆ ئەوەی بزانین ساڵی تیشکی چەندە، دەبێ سێ سەد هەزار

(٣٠٠٠٠٠) کیلۆمەتر کە تیشك لە چرکەیەکدا دەیبڕێت، جارانی شەستی بکەین، بۆ ئەوەی دەقەیەکمان بۆ دەرکەوێ، دوایی دەرەنجامەکەی جارانی شەست بکەین، بۆ ئەوەی سەعاتێکمان بۆ دەربکەوێ، دوایی دەرەنجامەکەی جارانی بیست و چواری بکەین، بۆ ئەوەی شەو و ڕۆژێکمان بۆ دەربکەوێ، بۆ ئەوەی بزانین تیشك لە ماوەی شەو و ڕۆژێك چەند دەبڕێ، دواییش ئەنجامەکەی جارانی سێسەد و شەست و پێنج (٣٦٥) بکەین، بۆ ئەوەی ساڵێکمان بۆ دەربکەوێ، جا ئەو دەرەنجامەکە زیاتر لە نۆ ریلیۆن کیلۆمەتر دەکات، (٣٠٠٠٠٠ x ٦٠ x ٢٤ x ٣٦٥ = ٩،٤ [١٢]) ئەوە کە لە ساڵێکدا تیشك دەیبڕێ، ئنجا پازدە ملیار ساڵی ئاوا دەبێ بەڕێوەبێ، ئنجا ئەمسەرو ئەوسەری گەردوون دەکات.

چوارەم و کۆتایی: بۆ چوونی مرۆڤ بۆ سەر مانگ، پێویستە سێسەدو شەست هەزار، یان سێسەدو حەفتا، یان سێسەدو هەشتا هەزار کیلۆمەتر ببڕدرێ، کە ئەوە دووریی نێوان مانگ و زەوییە، چونکە مانگ هەندێك جار نیزیکتر دەکەوێتەوە لە زەوی و، هەندێك جاریش دوورتر دەکەوێتەوە، ئەویش ئەگەر ڕۆکێتێك کە چوار هەزار کیلۆمەتر لە سەعاتێکدا ببڕێ، واتە: چوار هێندەی تەیارە خێراتربێ، سێسەدو هەشتا هەزار دابەشی چوار هەزار بکەین (٣٨٠,٠٠٠÷٤٠٠٠=٩٥)، واتە: لە سەعاتێکدا ئەو ڕۆکێتە چوار هەزار کیلۆمەتر ببڕێ، دەکاتە سێ شەوو سێ ڕۆژو بیست و سێ سەعات، واتە: (٩٥) سەعات چوار شەوو ڕۆژ شتێك کەم، ئەوە هەمووی بۆ بڕینی ئەو ماوەیەی کە دەکەوێتە نێوان مانگ و زەوییەوە، کە تیشك لە مانگەوە بۆ زەوی بە چرکەیەك و یەك لەسەر چواری چرکەیەك دەگات، ماوەیەك کە بڕیتیە لە چرکەیەك و یەك لەسەر چواری چرکەیەك، ئەگەر مرۆڤ ڕۆکێتێك دروست بکات، لە سەعاتێکدا چوار هەزار کیلۆمەتر ببڕێ، ئنجا نیزیکی چوار شەو و ڕۆژی پێ دەچێ.

بەڵام ئەگەر سەفەرەکەی بۆ لای خۆر بێ، کە سەدو پەنجا ملیۆن کیلۆمەتر لێمان دوورەو، تیشك بە هەشت خولەك دەمانگاتێ، یانی: هەشت جارانی شەست واتە: چوار سەدو هەشتا چرکە، ئەوە مانای وایە زۆر زۆری پێدەچێ!

یان ئەگەر بۆ برینی تیرەی کۆمەڵەی خۆر بێ، کە سێزدە سەعاتی تیشکیی دەوێ، سێزدە سەعاتی تیشکیی تیرەی کۆمەڵەی خۆر لە زەوییەوە دوورە، یان بۆ نیزیکترین ئەستێرە بێ لێمانەوە، کە چوار ساڵی تیشکیی دەوێ، بە چوار ساڵی تیشکیی دەبێ بڕۆی، ئەوجار دەیگەیە، یان بۆ تیرەی کەهکەشان بێ، کە سەدو پەنجا هەزار ساڵی تیشکیی دەوێ، یان بۆ لای ڕستەژنە (**المرأة المُسَلْسِلَة**)، کە یەك ملیۆن ساڵی تیشکیی دەوێ، یان بۆ لای هەندێك لە کەهکەشانەکان، کە شازدە ملیۆن ساڵی تیشکیی دەوێ!

کەواتە: نەدەبوو بە برینی ماوەی یەك چرکەو چارەگێکی چرکە، مرۆڤ هێندە لە خۆی بایی بێ، بڵێ گەردوون (فەزا)م داگیر کردوە!!

هەندێ لەو زانیاریانەم لە تەفسیری (**النابلسي**) یەوە هێناون[1]، بەڵام (**د. محمد راتب النابلسي**) خوا پاداشتی بداتەوە، تووشی هەڵەیەك بووە، دەڵێ: ئەو ڕۆکێتەی هەڵیان داوە بۆ سەر مانگ، لە سەعاتێکدا چل هەزار (٤٠٠٠٠) کیلۆمەتری بڕیوە، کە ئەو کاتە نۆ سەعاتی پێچووە بۆ چوونە سەر مانگ، بەڵام ئەو دەڵێ نەوەد (٩٠) سەعاتی پێچووە، بەڵام لە ڕاستییدا ئەگەر ڕۆکێتەکە چل هەزار کیلۆمەتری لە سەعاتێکدا بڕیبێ، تەنها نۆ سەعاتی پێدەچن بۆ چوونە سەر مانگ، نەك نەوەد سەعات، کە نەوەد سەعاتەکە دەکاتە سێ شەوو ڕۆژو هەژدە سەعات، بەڵکو ئەگەر چوار هەزار کیلۆمەتری بڕیبێ لە سەعاتێکدا، ئنجا دەکاتە سێ شەو ڕۆژو هەژدە سەعات، بە هەرحاڵ ئەو لێرەدا تووشی ئەو هەڵەیە بووە.

---

(١) ج٧ ص٤٤٥.

مەسەلەی سێیەم:

ڕاگیرکردنـــی خـــوا بـــۆ ئاســـمانەکان و زەوی و، لانەچـــوون و لانەدانیـــان لـــەو سیســـتمەی بۆیـــان دانـــراوە:

خــوا ﷻ دەفەرمــوێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَاۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنۡ أَمۡسَكَهُمَا مِنۡ أَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورٗا ۝٤١﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَا﴾، واتە: بە دڵنیایی خوا ئاسمانەکان و زەوی دەگرێ کە لانەچن، یاخود نەفەوتێن (لەبەین نەچن)، (**الإِمْسَاكُ: القَبْضُ بِاليَد عَلَى الشَّـيءِ بِحَيْثُ لا يَنفَلِتُ وَلا يَتَفَرَّقُ**)، واتە: (**إمسَاك**): بریتیە لەوە کە ئینسان بە دەست شتێك بگرێ، بۆ ئەوەی دەرنەچێت لە دەستی و بڵاو نەبێت و توند بیگرێ.

﴿أَن تَزُولَا﴾، واتــە: بــۆ ئــەوەی لانەچــن، یاخــود لەبەیــن نەچــن، وشــەی (**زَال**) دوو واتــای هــەن، یەکــەم: (**زَال: أَي تَحَـوَّلَ مِـن مَـكَانٍ إِلَى مَـكَانٍ آخَـر**)، واتــە: لاچــوو لــە شــوێنێکەوە بــۆ شــوێنێکی دی، مانــای دووەم: (**عُـدِمَ وَفُنِـيَ**)، واتــە: ئــەو شــتە لــە بەیــن چــوو و فەوتــا، ئەگــەر وشــەی (**تـزولا**) نەبووایــە، وشــەیەکی دیکــە بووایــە، هــەر یــەك واتــای دەگەیانــد، بــەڵام ئێســتا هــەردوو واتایەکــە دەگەیەنــێ.

کــە دەفەرمــوێ: ﴿أَن تَزُولَا﴾، واتــە: (**أَنْ لاَ تَـزُولا**)، تاکــو لانەچــن، یــان (**كَرَاهَـةَ أَنْ تَـزُولا**)، لەبــەر پێناخۆشــبوونی لاچــوون، تێیــدا (**تقديـر**) دەکرێ، عــەڕەب وا بــەکاری دێنن.

٢)- ﴿وَلَئِن زَالَتَآ﴾، ئەگەر لاشبچن (ل) (**مُوَطِّئَةٌ لِلقَسَمِ وَالشَّـرطُ وَجَوَابُهُ مُقْسَمٌ عَلَيهِ**)، لامەکە زەمینە خۆشکەرە بۆ سوێند.

ئنجــا ﴿وَلَئِن زَالَتَآ﴾، (**إن**) و (**زالتــا**) کــە دەبنــە مــەرج و وەڵام، دەبنــە ســوێند لەســەر خــوراو.

٣)- ﴿إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ﴾، واتە: هیچکەس لە دوای ئەو نایانگرێ، (إن) بە مانای (ما) دێ، واتە: (مَا أَمْسَكَهُمَا)، (مِنْ أَحَدٍ) ئەم لە (مِنْ)ە، زیاد کراوە بۆ جەختکردنەوەی لابردنەکە، واتە: هیچ کەس نایانگرێ.

کە دەفەرموێ: ﴿مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ﴾، (من) بۆ دەستپێکردنە، **(أَيُّ أَحَدٍ كَائِنٍ أَو نَاشِيءٍ مِن زَمَانٍ بَعدَهُ)**، واتە: ئەو دوو (من)ە، یەکێکیان بۆ جەختکردنەوەی لابردنەکەیە و ئەوەی دیکەش بۆ دەستپێکردنە، واتە: هیچ کەس ئەو ئاسمان و زەوییە ناگرێ، ئەگەر خوا نەیانگرێ، ﴿مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ﴾، واتە: لە دوای خوا ﷻ، ئەگەر خوا نەیانگرێ، هیچ کەس نایانگرێ.

٤)- ﴿إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾، واتە: بە دڵنیایی خوا هێدیی لێبوردەیە، **(حليم)** واتە: هێدیی و مەند، پێچەوانەی **(سريع الغضب)**ە، واتە: زوو تووڕەبوو.

لە سوورەتی (الرعد)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾، واتە: خوا ئەو زاتەیە ئاسمانەکانی بەرز کردوونەوە، بەبێ کۆڵەکەی بیندراو، یاخود بە کۆڵەکانێك کە نابیندرێن، هەروەها لە سوورەتی (لقمان)یشدا دەفەرموێ: ﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾، لەوێ دەفەرموێ: **(رفع)**، هەروەها لەوێ دەفەرموێ: **(خلق)**، هەر یەك واتایان هەیە، واتە: بەرزی کردوونەوەو، دروستی کردوون.

کە دەفەرموێ: ﴿بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾، زانایان بە دوو واتا لێکیان داوەتەوە، وەك لە تەفسیری سوورەتی (الرعد)یشدا باسمان کردو، لە تەفسیری سوورەتی (لقمان)یشدا باسمان کردوە، کە دەفەرموێ: ﴿بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾، یانی **(بِعَمَدٍ غَيرِ مَرئِيَّة)** واتە: بە کۆڵەکە نەبیندراوەکان، یاخود بەبێ کۆڵەکە، ئێوە ئاسمانەکان دەبینن، کە هیچ کۆڵەکەی لەبەر نین.

مەبەست لە کۆڵەکەی نەبینراو، هێزی کێشکردن **(قُوَّة الجَاذِبيَّة)**ە، کە خوا ﷻ بەوە تەعبیری لێدەکات، کە خوا دەیانگرێت، هەندێك شت کە لە هەندێ

تەفسیراندا هاتوون، کاتی خۆی لە کتێبی {مەولوودنامە}دا هەبوو، زەوی لەسەر پشتی گایە، گا لەسەر پشتی ماسییە، ماسی لەسەر پشتی ئاوە ... هتد، ئەو شتە ئەفسانانە پێچەوانەی قورئانن، ئنجا با لەو بارەوە ئەم شوێنەوارە بگێڕینەوە، کە (الطبري) لە تەفسیرەکەی خۆی (جامع البيان)دا[1] دەڵێ:

(جَاءَ رَجُل إِلَى عَبْد اللَّه هُوَ اِبْن مَسْعُود ﷺ، فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ جِئْتَ؟ قَالَ: مِنَ الشَّام، قَالَ: مَنْ لَقِيْتَ؟ قَالَ: لَقِيتُ كَعْباً، قَالَ: مَا حَدَّثَكَ؟ قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَّ السَّمَاوَاتِ تَدُورُ عَلَى مَنْكِبِ مَلَكٍ، قَالَ: أَفَصَدَّقْتَهُ أَوْ كَذَّبْتَهُ؟ قَالَ: مَا صَدَّقْتُهُ وَلَا كَذَّبْتُهُ، قَالَ: لَوَدِدْتُ أَنَّكَ اِفْتَدَيْتَ مِنْ رِحْلَتكَ إِلَيْهِ بِرَاحِلَتِكَ وَرَحْلِهَا، وَكَذَبَ كَعْب، إِنَّ اللَّه تَعَالَى يَقُول: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَاۚ ﴿٤١﴾﴾).

واتە: پیاوێك هات بۆ لای عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود ﷺ، ئەویش لێی پرسی: لە کوێوە هاتووی؟ گوتی: لە شامەوە، گوتی: کێت بینیوەو بە کێ گەیشتووی؟ گوتی بە کەعب گەیشتم، (کە یەکێك بووە لە زانایانی جوولەکەو مسوڵمان بووە)، گوتی: کەعب چی بۆ باس کردی؟ {دڵی هەواڵی داوە، عەجائیب نیە کە خوا ئیلهامی بۆ کردبێ، یاخود بەپێی شارەزایی و ئەزموونی لەگەڵ کەعب دا، کە زۆر شتی باسکردوە، لەبەر ئەوەی خۆی زۆر بە شارەزا زانیوە لە کتێبە ئاسمانییەکان، ئەوەی هەڵهێنجاوە} گوتی: ئەوەی بۆ باسکردم کە ئاسمانەکان لەسەر شانی فریشتەیەك دەسووڕێن، عەبدوڵڵا ﷺ لێی پرسی: ئایا بەڕاستت دانا، یان بە درۆت دانا؟ گوتی: نە بەڕاستم داناو، نە بەدرۆم دانا، عەبدوڵڵا ﷺ گوتی: حەزم دەکرد لە جیاتی ئەو سەفەرەت بۆ لای کەعب، وڵاخەکەش و باری وڵاخەکەشت، یان کورتانی وڵاخەکەشت کردبایە بەخێر، بەڵام ئەو سەفەرەت نەکردبایە، کەعب بەهەڵەدا چووە، {مەبەستیان لە (كذب)، (أخطأ) بووە، واتە بەهەڵەدا چووە} چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَاۚ﴾، واتە: خوا ئاسمانەکان و زەوی دەگرێ کە لانەچن، نافەرموێ: لەسەر شانی

---

(١) برقم: (٢٩٠٠٧٣).

فریشتەیەکن، یان لەسەر پشتی گاو، گا لەسەر پشتی ماسییە، ئەمە هەمووی ئەفسانەیە، بە ناوی دینەوە گوتراوە، کە زۆر جار خەڵکێکیش بە هۆی ئەو ئەفسانەو شتە بێ بنەمایانەوە، لەبەر ئەوەی بۆ خۆی نەشارەزاو نەزان بووە، ئەو قسە ئەفسانانەی لەسەر دین حساب کردوون و، لە دین دوورکەوتۆتەوە.

ئنجا بۆ ئەوەی بزانین، ئەو هێزی ڕاکێشانە کە خوا گەردوونی پێوە بەستوە، چەندە؟ یەك ئاماژەی کورت دەکەین بە هێزی ڕاکێشانی نێوان زەوی و خۆر، ئنجا زەوی و مانگ، (د. محمد راتب النابلسي) تەفسیرەکەیدا[1] دەڵێ: **(قُوَّةُ الجَذْبِ بَيْنَ الشَّمْسِ وَالأَرْضِ، بمليون مليون حبل مفتول فولاذي، قُطْرُ كُلُّ حَبْل خَمْسَة أمتارٍ وطول، كُلٌّ منها مائة وستةٌ خمس مليون كيلومتر).**

واتە: هێزی ڕاکێشانی نێوان خۆرو زەوی، بریتیە لە یەك ملیۆن ملیۆن پەتی پۆڵایی هۆندراو، کە تیرەی هەر کامێك لەو پەتانە پێنج مەتر بێ، واتە: پێنج جارانی تریلیۆن بکە: (٥×١٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠=٥٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠ مەتر) چونکە ملیۆن ملیۆن دەکاتە تریلیۆنێك، یەك تریلیۆن حەبل، کە تیرەی هەرکامێکیان پێنج مەتر بێ، مانای وایە هێزی ڕاکێشانی نێوان زەوی و خۆر بە ئەندازەی حەبلێکی پۆڵاییە، کە تیرەکەی پێنج ترغلیۆن مەتر بێ، واتە: پێنج هەزار ملیار مەتر ئەستوور بێ، ئنجا لە پۆڵاش بێ، هەروەها درێژییەکەشی بریتی بێ لە (١٥٦) ملیۆن کیلۆمەتر، یان (١٥٠) ملیۆن کیلۆمەتر، کە دووریی نێوان زەوی و خۆرە.

هێزی ڕاکێشانی نێوان زەوی و مانگ، بە ئەندازەی ئەوەیە کە حەبلێکی پۆڵایی هەبێ، تیرەکەی پەنجا کیلۆمەتر بێ وو زەوی و مانگ پێکەوە ببەستێتەوە.

کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ﴾، ئەگەر لابچن، جگە لە خوا کەس نایانگرێ، ئێستا زانستیی فیزیا دەریخستوە، کە بوونی ماددە پەیوەستە بە بوونی جووڵەوە، جووڵەی ئەلیکترۆنەکان بە دەوری نێوکەکاندا،

---

(١) ج٧ص: (٤٤٧ و ٤٤٨).

کـە لـە پرۆتـۆن و نیوتـرۆن پێکهاتـوون، هـەر کاتێـك ئەلیکـترۆن بـە دەوری ناوکـدا نەخولایـەوە، مـاددە نامێنێـت و لەبەیـن دەچـێ، ئنجـا ئـەوە بـە نسـبەت خـودی مـاددەوە.

بـە نسـبەت زەوییـەوە کـە بـە دەوری خـۆردا دەخولێتـەوە، ئەگـەر زەوی بـە دەوری خـۆردا نەخولێتـەوە، واتـە: ڕوویەکـی بچەسـپێ بەرانبـەر بـە خـۆر، دیـارە ڕوویەکیشـی پشـتی لـە خـۆر دەبـێ، ئـەو ڕووەی کـە بەرانبـەر بـە خـۆر دەبـێ، پلـەی گەرمیـی لەسـەر زەوی دەبێتـە (٣٣٠) پلـەی گەرمیـی، لـە (١٠٠) پلـە دەکوڵـێ، (٣٣٠) پلـە واتـە: سـێ بەرانبـەر پلـەی کـوڵان زیاتریـش، دیوەکـەی دیکەشـی کـە پشـتی لـە خـۆرە، هێنـدە سـارد دەبـێ، بـە ئەنـدازەی (٢٧٠) پلـەی گەرمیـی لـە ژێـر سـفر، مانـای وایـە نـە ئـەو ڕووەی کـە ڕووی لـە خـۆر دەبـێ ژیانـی تێـدا دەبـێ، نـە ئـەو ڕووەی کـە پشـتی لـە خـۆرە، دیوێکـی دەسـووتێ و دەبێتـە خۆڵەمێـش، دیوێکیشـی دەبێتـە بەسـتەڵەك و هیـچ خـاوەن ڕووح و زینـدەوەرو ژیاندارێکـی لـێ نـاژێ.

مەسەلەی چوارەم:

کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ بەوپەڕی جەختکرنەوەوە، سوێندیان بە خوا دەخوارد، کە ئەگەر وریاکەرەوەیەکیان بۆ بێ، لە هەر کۆمەڵگایەکی دیکە ڕێی ڕاستگرتووتر دەبن، کەچی پاش هاتنی ئەو هۆشیارکەرەوەیە کە (محمد) ە ﷺ، بەهۆی خۆبەزلگریی و پلانگێڕییەوە، هەرچی زیاتر لێی سڵەمینەوەو، ئەگەر لەسەر ئەو حاڵەشیان بەردەوام بن، یاسای خوا کە لە گەلانی پێشوودا ڕابردوە، بەسەر ئەوانیشدا دەچەسپێ و لەبەین دەچن:

خوا تعالى دەفەرموێ: ﴿ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَـٰنِهِمْ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ ٱسْتِكْبَارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَكْرَ ٱلسَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِۦ ۚ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَـٰنِهِمْ ﴾، کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ بەوپەڕی توانایانەوە، سوێندیان بە خوا خوارد، واتە: سوێندەکانیان ئەوپەڕی توانایان تێدا بەکارهێنان، دەڵێ: (**جَهْدُ اليَمِينُ: أَبلَغُهَا وَأَقْوَاهَا، وَأَصْلُهُ مِنَ الجَهْدِ وَهُوَ التَّعْبُ، فَجَهْدُ الأَيـمَانِ هُنَا كِنَايَةٌ عَنْ تَوكِيدِهَا، أَي: أَقسَمُوا بِاللَّهِ قَسَماً جَاهِدِينَ فِيهِ**)، (**جَهْدُ اليَمِين**) واتە: سوێندێکی زۆر بەهێز و مەحکەم، کە لە ئەصڵ دا لە (**جهد**)ەوە هاتوە، کە بریتیە لە ماندووبوون، کەواتە (جهد الأيمان)، لێرەدا کینایەیە لە سوێندێکی زۆر مەحکەم، سوێندێك کە زۆر داکۆکیی لەسەر بکرێ، ئەو سوێندەیان خوارد.

٢)- ﴿ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ ﴾، ئەگەر هۆشیارکەرەوەیەکیان بۆبێ، واتە: پێغەمبەرێك کە هۆشیاریان بکاتەوە.

٣)- ﴿ لَّيَكُونُنَّ أَهۡدَىٰ مِنۡ إِحۡدَى ٱلۡأُمَمِ ﴾، لە هەر گەل و کۆمەڵێکی تاك، ڕێی ڕاستگرتووتر دەبن، دەڵێ: (**إِحْدَى الأُمَمِ أَي: أَفْضَلُ الأُمَمِ، أَو إِحْدَى الأُمَمِ المُهتَدِية**)، واتە: ڕێی ڕاستگرتووتر دەبن، لە چاکترین کۆمەڵەکان، کە لە مێژوودا ڕێی ڕاستیان گرتوە، لە هەمووان باشتر دەبن، یاخود لە یەکێك لە کۆمەڵە ڕێی ڕاستگرتووەکان، ڕێی ڕاستگرتووترو هیدایەتدراوتر دەبن، لەوانەی خاوەن دین بوون. (**أَي: أَشْهَدُوا اللَّهَ عَلَى أَنفُسِهِم أَنَّهُم إِذَا جَاءَهُم رَسُولٌ يَكُونُونَ أَسْبَقَ مِنْ غَيرِهِم اهتِدَاءً**)، واتە: زۆر بە جەختکردنەوەوە سوێندیان خواردو، خوایان بە شایەد گرت لەسەر خۆیان، کە ئەگەر پێغەمبەرێکیان بۆبێ، لە غەیری خۆیان لە پێشتر دەبن بۆ ڕێی ڕاستگرتن.

٤)- ﴿ فَلَمَّا جَآءَهُمۡ نَذِيرٌ ﴾، بەڵام کاتێك کە هۆشیار کەرەوەیان بۆ هات {کە موحەممەدە ﷺ}.

٥)- ﴿ مَّا زَادَهُمۡ إِلَّا نُفُورًا ﴾، هاتنی وی بەس سڵەمینەوەو دوورخستنەوەی تێدا زیادکردن، (**أَي: مَا أَفَادَهُم صَلاَحاً إِلاَّ نُفُوراً، فَالإِستِثْنَاءُ فِي قَولِهِ: (إِلاَّ نُفُوراً) تَأكِيدٌ لِلشَّيءِ بِمَا يُشبِهُ ضِدَّهُ، لأَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا نَافِرِينَ مِنْ قَبْلُ**)، کە دەفەرموێ: ﴿ مَّا زَادَهُمۡ إِلَّا نُفُورًا ﴾، واتە: چاکەی تێدا زیاد نەکردن، جگەلە سڵەمینەوە، کەواتە هەڵاواردنەکە کە دەفەرموێ: ﴿ إِلَّا نُفُورًا ﴾، ئەمە جەختکردنەوەی شتێکە کە دەشوبهێنرێتە دژەکەی، چونکە پێشتر سڵەمیوەوە نەبوون لە پێغەمبەر ﷺ و لێی دوور نەکەوتبوونەوە، پێش ئەوەی پێغەمبەر بێ ﷺ.

٦)- ﴿ ٱسۡتِكۡبَارًا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَكۡرَ ٱلسَّيِّيِٕ ﴾، {بۆچی وایانکرد} بە هاندەری خۆبەزلگرتن لە زەوییداو، پیلانگێڕیی خراپ، واتە: بۆیە سڵەمینەوە، تاکو خۆبەزلبگرن لە زەوییداو، خۆیان بسەپێنن، وەك پێشتر گوتمان: ئەو بەزم و بازاڕەی پێکیان وەناوە، لە ئەنجامی نەبوونی هیدایەتی خواو شەریعەتی خوادا، ئەو بەزم و بازاڕەیان لێ تێکنەچێ، هەروەها بۆ پیلانگێڕیی، چونکە ئەگەر نەسڵەمیبانەوە لەو هیدایەت و پەیامەی پێغەمبەر ﷺ و گوتبایان: ڕاستە، ئەو کاتە ڕەش و ڕووتەکان دەیانگوت: کەواتە: بۆ چی بە چاوی

کۆیلەو خزمەتکار تەماشامان دەکەن؟! بۆچی هەموو خێرو بێری وڵات دەست بەسەردا دەگرن؟! ئەو کاتە لێیان تێکدەچوو.

٧)- ﴿وَلَا يَحِيقُ ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِۦ﴾، پیلانی خراپیش بەس سەری خاوەنەکەی دەگرێتەوە، تەنیا دەوری خاوەنەکەی دەدا، (**المَكرُ السَّيِّئ: مِنْ إِضَافَةِ المَوصُوفِ إِلَى الصِّفَةِ، مِثْلُ: عِشَاءِ الآخِرَة**)، ئەمە لە پاڵدانی وەسفکراوە بۆ لای صیفەت، (**مكر**): بریتیە لە پیلان، پیلانێك کە بە پەنهانیی بکرێ.

کە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يَحِيقُ﴾، (**حَاقَ أَي: نَزَلَ، أَو أَحَاطَ**)، واتە: شوێنەواری ئەو پیلان و فێڵ و خراپەیە، بەس سەری خۆیان دەگرێتەوە، خۆیان زیاتر باجەکەی دەدەن، دیارە لە ڕۆژی دوایی دا، لە دنیاشدا پێی عەیبدارو شەرمەزار دەبن.

٨)- ﴿فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلْأَوَّلِينَ﴾، ئایا چاوەڕێی چی دەکەن، جگە لە یاسای پێشووان، کە بەسەر ئەوانیشدا بچەسپێت؟!

٩)- ﴿فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا﴾، هەرگیز تۆ گۆڕینت دەست ناکەوێ بۆ یاسای خوا.

١٠)- ﴿وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا﴾، هەروەها لادانیشت دەست ناکەوێ بۆ یاسای خوا.

وشەی (**يَنْظُرون**) یانی: (**يَنْتَظِرُون**)، ئایا چاوەڕێی چی دەکەن؟ (**سُنَّت الله**) یش واتە: یاسای خوا، (**العَادَةُ المُتَّبَعَة**) نەریتێك پەیڕەویی لێکرابێ، (**الأَوَّلِين**): (**السَّابِقِين**)، واتە گەلانی پێشوو.

ئەمە لە پەندی عەرەبییدا هاتوە: (**مَنْ حَفَرَ لأَخِيهِ جُبّاً، وَقَعَ فِيهِ مُنْكَبّاً**)، واتە: هەر کەسێك بیرێك بۆ برایەکەی لێبدات، بۆ خۆی لەپەوڕوو دەکەوێتە نێوی.

هەروەها پێغەمبەریش ﷺ فەرمویەتی: {**المَكرُ وَالخَدِيعَةُ فِي النَّار**} (**أَخْرَجَهُ البَيْهَقِي: ٦٩٧٨، وَصَحَّحَهُ الأَلبَانِي فِي «الصحيحة»: ١٠٥٧**)، واتە: فێڵ و هەڵخەڵەتاندن لە دۆزەخدایە، واتە: خاوەنەکەی لە دۆزەخدایە، یان سزایەکەی دۆزەخە.

كـە دەفەرمـوێ: ﴿فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلۡأَوَّلِينَ﴾، واتـە: جگـە لـەوەی كـە بەسـەر پێشـووەكانیان هاتـوە، چاوەڕێـی چـی دیكـە دەكـەن؟ كـە ئەگـەر لەسـەر ئـەو حاڵەیـان بـەردەوام بـن، هـەر ئـەوەش بەسـەر وان دێ، كەواتـە: ئەگـەر دەیانـەوێ بـە مـەرەدی وان نەچـن و، هەمـان چارەنووسـی خـراپ یەخـەی ئەوانیـش نەگـرێ، بـا دەسـت هەڵبگـرن لـە خۆبەزلگرتـن و خۆسـەپاندن لـە زەوییـداو پیلانگێڕیـی خـراپ لـە زەوییـدا، لـە بەرانبـەر ئاییـن و پەیـام بەرنامـەی خـوادا ﷻ، كـە لـە بەرژەوەندیـی خۆشـیان و بەرژەوەندیـی هەمـوو مرۆڤەكانـەو، مایەی سـەربەرزیی دنیـاو دوارۆژیانە.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

سەرنج ڕاکێشانی مرۆڤەکان بۆ مێژوو، کە گەلانی پێشوو لەوان بەهێزتر بوون، (واتە: لە کافرانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ)، بەڵام خوا سزای داون، چونکە هیچ شتێك لە گەردووندا خوا دەستەوسان ناکات، سزادانی خەڵکیش بە گشتیی، بۆ قیامەت هەڵدەگرێ، ئەگەرنا زیندەوەری لەسەر پشتی زەوی نەدەهێشت:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِن شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾، واتە: ئایا بە زەوییدا نەڕۆیشتوون؟! هەمزە (أَ) بۆ پرسیارکردنی نکووڵیلێکردنە، یان هەر بۆ پرسیارکردنی ئاساییە، چ ڕۆیشتنی جەستەیی، بە پێیان بڕۆن و شوێنەوارەکان ببینن، چ ڕۆیشتنی فیکریی، کە مێژوو بخوێننەوەو چاوی پێدا بگێڕن.

٢)- ﴿فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾{ئایا بە زەوییدا نەڕۆیشتوون، بە کردەوە، یاخود بە فیکرو عەقڵ} سەرنج بدەن، سەرەنجامی ئەوانی پێش وان چۆن بووە؟! واتە: هەموو ئەو گەلانەی کە لە پێش ئەواندا ڕابردوون، سەرنجیان لێ بدەن.

٣)- ﴿وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾، کە ئەوان لەوان بەهێزتر بوون، ئەم (و)ە بۆ حاڵە (**واو الحالية**)یە، لە حاڵێکدا کە ئەوان، مەبەست پێی ڕابردووەکانی پێشووە، لە کافرەکانی

ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ بەهێزتر بوون لە هەموو ڕوویێکەوە، لەگەڵ ئەوەشدا سەرەنجامیان بریتی بوو لە لەبەین چوون، هەرچەندە زۆریش بەهێز بوون، کەواتە با ئەوانەش، کافرەکانی ڕۆژگاری تۆ، ئەی موحەممەد ﷺ! بە زەبرو زۆری خۆیان نەنازن، هی لەوان بەهێزترو توواناتر لە بەین چووە، لە ئەنجامی ئەوەدا کە دژایەتیی پەیامی خوایان کردوە.

٤)- ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ مِن شَىْءٍ ﴾، ناشگونجێ و هەرگیز نەبووە، کە هیچ شتێك خوا دەستەوسان بکات، دەستە پاچە بکات.

٥)- ﴿ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴾، نە لە ئاسمانەکان و نە لە زەوییدا.

(**أَعْجَزَهُ: أي: جَعَلَهُ عَاجِزاً**)، واتە: دەستەپاچەی کرد، دەستەوسانی کرد، بێتوانای کرد، هیچ شتێك خوا بێتوانا ناکات، کە دەفەرموێ: (**مِنْ شَيْء**) واتە: (**أي شَيْء كَان**)، هەر شتێك لە شتان، هیچ شتێك نیە، خوا دەستەوسان بکاو، دەستە پاچەی بکات، نە لە ئاسمانەکان و نە لەزەوییدا.

٦)- ﴿ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴾، واتە: بە دڵنیایی ئەو، (خوا ﷻ) زۆر زانایە، زۆریش توانایە.

ئەمە هۆکار هێنانەوە (**تعليل**)یە بۆ ئەوە کە چۆن هیچ شتێك خوا ﷻ دەستەوسان و دەستەپاچە ناکا، مادام ئەوپەڕی زانیاریی و توانای هەبێ، کەواتە: هیچ شتێکی لێ پەنهان نیەو، هیچ شتێکیشی لێ عاسێ نابێ کە نەتوانێ بیکات.

لە کۆتایی دا خوا ﷻ دەفەرموێ:

٧)- ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ ﴾، ئەگەر خوا خەڵکی گرتبایە، بە هۆی ئەوەوە کە کردوویانە، واتە: کردوویانە لە کردەوە خراپەکان، ئەمە بیرخستنەوەیانە، بۆ ئەوە کە با دواخستنی گرتنی خواو، دواخستنی سزادانی خوا، بۆیان، هەڵیاننەخەڵەتێنێ و فریویان نەدا، پێیان وا نەبێ ئەوە بەهۆی ئەوەوەیە، خوا توانای بەسەریاندا نیە، یاخود

بە هۆی ئەوەوەیە، خوا ڕازییە لەو حاڵەی کە ئەوان لەسەرینی!! بەڵکو دواخستنیان هۆکارێکی دیکەی هەیە، کە دوایی باسی دەکات، ئەگەرنا ئەگەر خوا ﷻ خەڵکی گرتبایە، بە هۆی ئەوەوە کە لەسەر زەوی دەیکەن:

٨)- ﴿مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ﴾، لەسەر پشتی وی (زەوی) هیچ زیندەوەرێکی نەدەهێشت، ڕاناوی (**ها**) بۆ زەوی دەچێتەوە، چونکە بە پێی مەقام دەزانرێ، کە مەبەست پێی زەوی و دانیشتووانی سەر زەوییە، ئاوەدانکەرەوەکانی زەوییە، بە مرۆڤەوە، بە جینەوە، بە ئاژەڵەوە، بە دڕندەوە، بە پەڕەوەرەوە، بە هەموو ژیاندارانەوە.

٩)- ﴿وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، بەڵام دوایاندەخات بۆ کاتێکی ناوبراو، بۆ کاتێکی دیاریکراو.

١٠)- ﴿فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ﴾، ئنجا هەر کات ئەو کاتە دیارییکراوەیان هات.

١١)- ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًا﴾، بێگومان خوا بینەری بەندەکانیەتی، دەزانێ چییان کردووە و چۆنیان کردووە؟!

بەراوردێکی نێوان ئایەتی (٤٥)ی (فاطر)و ئایەتی (٦١)ی (النَّحل)

شێوەی ئەم ئایەتەی (**فاطر**)- ٤٥-، لە سووڕەتی (**النَّحل**)دا هاتوە، بەڵام بە جۆرێکی دیکە، دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ ﴾، واتە: ئەگەر خوا خەڵکی گرتبایە، بە هۆی ستەمیانەوە، هیچ زیندەوەرێکی لەسەر نەدەهێشت، بەڵام دوایان دەخات بۆ کاتێکی دیارییکراو، ئنجا هەر کاتێك کاتەکەیان هات، نە سەعاتێك دوادەخرێن، نە پێش دەخرێن.

قورئانی بە پێز هەموو وشەیەك و هەموو پیتێکی بە حیسابە: ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ﴾ بۆچی لە سووڕەتی (**النحل**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلْمِهِم ﴾، بەڵام لێرەدا دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ ﴾، لەوێ بۆیە دەفەرموێ: (**بِظُلْمِهِم**)، چونکە لە ئایەتی پێشتردا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَٰرَىٰ مِنَ ٱلْقَوْمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓ أَيُمْسِكُهُۥ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُۥ فِى ٱلتُّرَابِ أَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾، لەوێدا باسی ئەوە دەکات: کە کافرەکان کچان بۆ خوا بڕیار دەدەن، دەیانگوت: فریشتەکان کچانی خوان! بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلْمِهِم ﴾، کە یەکێك لە زوڵمەکەیان ئەوە بوو، کە بەناوی خواوە دەیانگوت: فریشتەکان کچانی خوان و، شەیتانەکانیش کوڕانی خوان، بەڵام لێرەدا لە سووڕەتی (**فاطر**)دا، باسی ئەوە نەکراوە، بۆیە هەر دەفەرموێ: ﴿ بِمَا كَسَبُوا۟ ﴾، لەسەر ئەوەی وە دەستیان هێناوە.

هەروەها لێرە دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًۢا ﴿٤٥﴾ ﴾، بەڵام لەوێ دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا

﴿يَسۡتَقۡدِمُونَ ٦١﴾، هەرکات کاتیان هات نە سەعاتێك دوا دەخرێن، نە سەعاتێك پێش دەخرێن، واتە: ڕێك لە کاتی خۆیدا سزا دەدرێن.

کە دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرَۢا ٤٥﴾، واتە: خوا سزایان دەدا بەوەی کە کردوویانە، چونکە دەزانێ چییان کردوە؟ کەواتە: با ئەوە کە خوا دوایان دەخات بۆ کاتی دیارییکراو، هەڵیاننەخەڵەتێنێ و، فریویان نەدا، پێیان وابێ خوا لێیان ڕازییە، یان خوا ﷻ دەسەڵاتی بەسەریاندا ناشکێ، بەڵکو حیکمەتەکەی ئەوەیە کە خوا بۆ ڕۆژێکی دیکەو، بۆ کاتێکی دیکەو دوای خستوون، ئنجا هەرشتە لە کاتی خۆیدا، دێ، خوا هەموو شتێکی بە سیستم (نظام) داناوە، دنیا شوێنی تاقیکردنەوەیە و قۆناغێکە دەبێت تێپەڕێ، دوای ئەو قۆناغی بەرزەخ دێ، دوای ئەویش قۆناغی قیامەت و لێپرسینەوەو سزاو پاداشت دێ.

کە لە سووڕەتی (النحل)دا دەفەرموێ: ﴿لَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ سَاعَةٗ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ٦١﴾، ئەمە هەڕەشەکردنی خوایە بەوەی کە زۆر بە خێرایی دەیانگرێ، بە هۆی ئەو ستەمەوە کە کردوویانە، کە پێشتر باسیکراوە، کە بریتیە لەوەی فریشتەکانیان بە کچانی خوا داناون.

ئەلقوشەیریی قسەیەکی جوان دەکات، لێرەدا کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَوۡ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُواْ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهۡرِهَا مِن دَآبَّةٖ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمۡ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗىۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرَۢا ٤٥﴾.

(قَالَ القُشَيْرِيُّ: لَوْ عَجَّلَ لَهُمْ مَا يَسْتَوجِبُونَهُ مِنَ الثَّوَابِ وَالعِقَابِ، لَمْ تَفِ أَعْمَارُهُم القَلِيلَةُ، وَمَا اتَّسَعَتْ أَفْهَامُهُمْ القَصِيرَةُ لَهُ، فَأَخَّرَ ذَلِكَ لِيَوْمِ الحَشْرِ، فَإِنَّهُ طَوِيلٌ)[1]، واتە: ئەگەر خوا ئەوەی کە شایستەیانە، لە پاداشت و لە سزا، پەلەی کردباو بۆی هێنابانە پێش، تەمەنە کەمەکانیان بەشی ئەو پاداشتەی نەدەکرد، یان

---

(١) البحر المديد في تفسير القرآن المجيد، ج٦ ص١٣٤،١٣٣.

بەشی ئەو سزایەی نەدەكرد، هەروەها عەقڵە كورتەكانیشیان، بەشی تێگەیشتنی ئەوەی نەدەكرد، بەڵام ئەوە دواخراوە بۆ ڕۆژی حەشر، كە ڕۆژێكی زۆر دوورو درێژەو، كاتێكی بێ پرانەوەو بێ پسانەوەیەو، بەشی هەموو شتێك دەكات.

خاوەنی (**البحر المديد في تفسير القرآن المجيد**)[1]، واتە ئیبنو عەجیبە لە تەفسیرەكەیدا، قسەیەكی جوان دەكات، وەك ئیشارەتێكی مەعنەویی و ڕووحیی بۆ تێگەیشتن لەو ئایەتە:

دەڵێ: (**تَعْجِيلُ العُقُوبَة فِي دَارِ الدُّنْيَا للمُؤْمِن إِحْسَانٌ، وَتَأْخِيرُهَا لِدَارِ الدَّوَامِ اسْتِدرَاجٌ وَخُذْلَانٌ، فَكُلُّ مَنْ لَهُ عِنَايَةٌ سَابِقَة، عَاتَبَهُ اللَّهُ فِي الدُّنيَا بِمُصِيبَةٍ فِي بَدَنِهِ، أَو مَالِهِ أَو فِي أَهْلِهِ، وَمَنْ لَا عِنَايَة لَهُ، أُخِّرَتْ عُقُوبَاتُهُ كُلُّهَا لِدَارِ الجَزَاء**).

واتە: پەلەكردنی هێنانە پێشی سزا، لە مەنزڵگای دنیادا، بۆ ئینسانی بڕوادار چاكەكارییە {واتە: چاكەكاریی خوایە بۆی} بەڵام دواخستنی بۆ مەنزڵگای بەردەوام، ئەوە پەلكێشكردن و پشت بەردانیەتی، هەر كەسێك خوا ﷻ مشوورخۆریی پێشووی بۆی هەبێ، لوتف و میهرەبانیی پێشووی لەگەڵیدا هەبێ، لە دنیادا بە بەڵایەك كە لە جەستەیدا، یان لە ماڵ و سامانیدا، یان لە خزم و كەسیدا بەسەری دێ، خوا سزای دەدا، بەڵام كەسێك خوا لوتف و میهرەبانیی لەگەڵیدا نەبێ، سزاكانی هەموویان دوا دەخرێن، بۆ مەنزڵگای سزاو پاداشت، بۆ قیامەت.

خوا بە لوتف و كەرەمی خۆی لەو كەسانەمان بگێڕێ كە لوتف و میهرەبانیی لەگەڵماندا دەبێ و، ناڕەحەتیی و ئازارو مەینەتییەكانی ژیانی دنیامان بۆ بگێڕێ بە مایەی پاكبوونەوەو، خاوێنبوونەوەو، ئیمان زیاتر مەحكەم بوون و، زیاتر لە خوا نیزیك بوونمان.

هەروەها یارمەتییمان بدات زیاترو قووڵتر لە نهێنییەكانی كتێبەكەی تێبگەین و، پێی ئاشان بین، هەروەها زیاتر كارلێك بكەین لەگەڵ ئایەتەكانی ئەم قورئانەدا،

---

(١) (البحر المديد..) ج٦ ص١٣٤.

بێگومـان ئـەم قورئانـە دوا نوسـخەی هیدایەتـی خوایـە ﷻ، خـوا دایبەزانـدوە بـۆ ئـەوە مرۆڤـەکان ڕێـی ڕاسـتی پـێ بگـرن، لـە دنیـادا بەختـەوەر بـن، لـە دوارۆژدا سـەرفراز بـن.

خـوا لـەو کەسـانەمان بگێـڕێ کـە باشـترین بەهـرە لـە کتێبەکـەی وەردەگـرن، کـە بێگومـان ڕێبـازی پێغەمبـەری خـواش ﷺ، جگـە لـە جێبەجێکردنـی کتێبـی خـواو، بەرجەسـتەکردنی لەسـەر ئـەرزی واقیـع، شـتێکی دیکـە نەبـووە، خـوا یارمەتییـمان بـدات زیاتـر لـە کتێبـی خـوا شـارەزا بیـن و، باشـتر بـە ڕێبـازی پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئاشـنا بیـن.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

يسٓ

دەستپێک

بەڕێـــــــــزان!

خـوا پشـتیوان بـێ، ئەمـڕۆ کـە (٢٨)ی (**ذي الحجـة**)ی سـاڵی (١٤٤٠)ی کۆچییـە، بەرانبـەر (٢٠١٩/٨/٢٩)ی زایینـی، دەسـت دەکەیـن بـە تەفسـیر کـردنی سـوورەتی (**یـس**).

سـەرەتا وەك عـادەتی خۆمـان لـەم تەفسـیرە موبارەکـەدا، تیشـك دەخەینـە سـەر پێناسـە و نێوەڕۆکی ئـەم سـوورەتە، لـە هەمـوو ئـەو ڕووانـەوە کە پێویسـتە شـارەزایی گشـتیی وردمـان لـە بارەیانـەوە هەبـێ:

پێناسەی سوورەتی (یس) و بابەتەکانی

پێناسەی سوورەتی (**یس**) دەکەین، لە حەوت بڕگەدا:

یەکەم: ناوی:

ئـەم سـوورەتە نـاوی (**یـس**)ە، بـەو دوو پیتـەی سـەرەتای سـوورەتەکە ناونـراوە: (**بسـم اللـه الرحمـن الرحیـم**) ﴿یسٓ ١﴾، لـە هەندێـك دەقـی سوننەتیشـدا ئـەو نـاوە هاتـوە، هەرچەنـدە فەرموودەناسـان لـە ڕووی سـەنەدەکەیانەوە مشـتومڕیان هەیـە، هەندێکیـان سـەنەدەکەیان بـە ڕاسـت، یـان بـە بەهێزیـان دانـاون، هەندێکیان بـە بێهێزیـان دانـاون، بـۆ وێنـە:

أ- {«اقْـرَءُوا (یَس) عَلَى مَـوْتَاكُمْ»} (أخرجه ابن حبان: ٣٠٠٢، والحاكم: ٢٠٧٤، وأبو داود: ٣١٢١، وابن ماجه: ١٤٤٨، والنسائي في عمل اليوم والليلة: ١٠٧٤، والطّيالِسي: ٩٣١، عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ، وَضَعَّفَهُ كُلّ من الألباني وشُعيب الأرنؤوط: ٦٨٨).

واتە: (یَس) لەسەر مردووەکانتان بخوێنن.

کە بە دڵنیایی مەبەستی ئەوە بووە ئەوانەی کە بەرەو مەرگ دەچن، نەك دوای ئەوەی کە مردوون، بەڵکو ئەوانەی کە دەکەونە حاڵی خۆیان، نیشانەکانی مردن و مەرگیان لێ دەردەکەون.

ب- {«مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ، فَيُقْرَأُ عِنْدَهُ (يَس) إِلاَّ هَوَّنَ اللهُ عَلَيْهِ»} (أخرجه الديلمي: ٦٠٩٩، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ﷺ، وحده، وعزاه الحافظ في التلخيص: (١٠٤/٢) للديلمي، وضَعَّفَهُ الألباني).

واتە: هیچ مردوویەك سوورەتی یاسینی لەسەر ناخوێندرێ، مەگەر مردنی لەسەر سووك دەبێ.

لێرەش دیسان مردوو مەبەستی پێ کەسێکە، کە دەکەوێتە حاڵی خۆی و، دەکەوێتە گیانەڵا و، بەرەو مردن دەچێ، سوورەتی (یس) لەسەر بخوێنرێ، دەبێتە هۆی ئەوەی مردنەکەی ئاسانتر بێ.

ج- {«إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ قَلْبًا، وَقَلْبُ القُرْآنِ (يَس)، وَمَنْ قَرَأَ يَس، كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِقِرَاءَتِهَا قِرَاءَةَ القُرْآنِ عَشْرَ مَرَّاتٍ»} (أخرجه الدارمي: ٣٤١٦، والترمذي: ٢٨٨٧، وضَعَّفَهُ الألباني في الإرواء: ٦٨٨).

واتە: هەموو شتێك دڵی هەیە، دڵی قورئانیش (یس)ە {سوورەتی (یس)ە}، هەر کەسێك سوورەتی (یس) بخوێنێ، خوا بە هۆی خوێندنی ئەم سوورەتەوە، پاداشتی دە (١٠) جار خوێندنی هەموو قورئانی بۆ دەنووسێ. ئەمیش هەر هێنامان، ئەگەرنا برگەی دووەمی، وێڕای سەنەدی، لە رووی نێوەڕۆك (متن)یشەوە بێهێزە.

دووەم: شوێنی دابەزینی:

بە یەکدەنگیی زانایان، ئەم سوورەتە مەککەییە، ئەو ڕایەش کە دەڵێ: ئەو ئایەتە موبارەکەی کە دەفەرموێ: ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ﴿١٢﴾﴾ یس، لە

مەدینە دابەزیوەو، لە بارەی هۆزی (بنو سلمة) کە لە پشتیوانان بوون، کاتێ ویستیان ماڵەکانیان لە دراوسێی مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ بگوازنەوە، بۆ ئەوەی دووربکەونەوە، تاکو هەنگاوان زیاتر هەڵێنن بەرەو مزگەوت و پاداشتیان زیاتر بۆ بنووسرێ، هەندێکیش گوتوویانە: ماڵەکانیان دووربوون، ویستوویانە لە مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ وەنیزیك کەون، بەهەرحاڵ، لەو بارەوە هەندێك گوتوویانە: ئەو ئایەتە لە مەدینە دابەزیوە.

بەڵام ئەوە ڕاست نیە کە ئەو ئایەتە موبارەکە لە مەدینە دابەزیبێ، هەرچەندە فەرموودەکە لەو بارەوە سەنەدەکەی ڕاستە، کە ئەمە دەقی فەرموودەکەیە:

{عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَرَادَ بَنُو سَلِمَةَ أَنْ يَتَحَوَّلُوا إِلَى قُرْبِ الْمَسْجِدِ، قَالَ: وَالْبِقَاعُ خَالِيَةٌ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: «يَا بَنِي سَلِمَةَ! دِيَارَكُمْ تُكْتَبْ آثَارُكُمْ»، فَقَالُوا مَا كَانَ يَسُرُّنَا أَنَّا كُنَّا تَحَوَّلْنَا} (أخرجه أحمد: ج٣، ص٣٠٢، ومسلم: ٦٦٥، وابن حبان: ٢٠٤٢، وابن خزيمة: ٤٥١ ، وأبو يعلى: ٢١٥٧، واللفظ لمسلم).

واتە: جابیری کوڕی عەبدوڵڵا (خوا لێیان ڕازی بێ) دەڵێ: بەنوو سەلەمە ویستیان لە شوێنێکی دوورترەوە، نیزیك بکەونەوە بۆ لای مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ، کە ئەو کاتە بیقاع چۆڵ بوو، {گۆڕستانی بەقیع ئەوکاتە چۆڵ بووە} ئەوە بە پێغەمبەر ﷺ گەیشت، ئەویش فەرمووی: ئەی بەنو سەلەمە! لە ماڵەکانی خۆتاندا بمێننەوە، شوێنەوارەکانتان، شوێن پێیەکانتان دەنووسرێن، ئنجا بەنوو سەلەمە گوتیان: دڵخۆش نەدەبووین کە ماڵەکانمان گواستبایەوە، (دوای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ ئەوەی پێ فەرمووین).

کەواتە: ماڵەکانیان دوور بوون و ویستوویانە بێنە نیزیك مزگەوتی پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: ماڵەکانتان مەگوازنەوە، چونکە کاتێك کە دێن بۆ مزگەوت، هەنگاوەکانتان دەنووسرێن، کەواتە: هەتا ماڵەکەت دوورتر بێ، هەنگاوی زیاتر هەڵدێنی، مانای وایە پاداشتی زیاترت بۆ دەنووسرێ.

بەڵام ئەم دەقە کە لە ڕووی سەنەدەوە ڕاستە، نابێتە بەڵگە لەو بارەوە، کە ئەم ئایەتە لە مەدینە دابەزیبێ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم ئایەتە موبارەکەی بە بەڵگەی فەرمایشتەکەی هێناوەتەوە، کە مانای وانیە ئایەتەکە ئەوکاتە دابەزیوە، ئایەتەکە پێشتر هەبووە، بەڵام پێغەمبەر ﷺ بەبەڵگەی هێناوەتەوە، لە حاڵێکدا کە لە مەککە دابەزیوە، بەڵام بۆ ڕێگرتنەکەی خۆی، کە بە بەنوو سەلەمەی فەرمووە: ماڵەکانتان لە شوێنی دوورەوە مەگوازنەوە بۆ نیزیك مزگەوت، ئەم ئایەتە موبارەکەی بە بەڵگە هێناوەتەوە، هەرچەندە پێشتر دابەزیوە.

بە داخەوە ئەمە زۆرجار دووبارە بۆتەوە، کە پێغەمبەر ﷺ ئایەتێك ڕستەیەکی فەرمووە، یەکسەر هەندێك لە زانایان، با ئەو ئایەتەو ڕستەیە پێشتر دابەزیبێ، وایانزانیوە لەو کاتە دابەزیوە کە فەرموویەتی! کە لە ڕاستییدا ئەوە وانیەو پێغەمبەر ﷺ هەموو قورئانی کە لەبەرچاو بووە، بۆ هەر هەڵوێستێك کە هاتۆتە پێش، ڕستەیەك یان ئایەتێکی هێناوە، یان چەند ئایەتێکی هێناون، مانای وانیە ئەو کاتە دابەزیوە، بەڵکو پێشتر هەبووە، بەڵام پێغەمبەر ﷺ ئەو ئایەتەی هێناوەتەوە، بەبەڵگەی ئەو فەرمایشتە، یان بەبەڵگەی ئەو هەڵوێستەی کە ویستوویەتی دەریببڕێ.

لێرەش بە تەئکید کە پێغەمبەر ﷺ ئەو ڕستەی قورئانییەی، یان ئەو ئایەتەی بە بەڵگەی ئەوە هێناوەتەوە کە ماڵەکانتان، لە دوورەوە مەگوازنەوە نیزیك مزگەوت، مانای وانیە کە ئەم ئایەتە بەس ئەو چەمکە دەگەیەنێ، ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ﴿١٢﴾﴾یس، چونکە چەمك و واتایەکەی زۆر فراوانە، ئەوەی پێش خۆیانی دەخەن و، ئەو شوێنەوارانەی بەجێیان دەهێڵن، هەمووی دەگرێتەوە، بەڵام پێغەمبەر ﷺ لە نێو ئەو شوێنەوارانەدا، شوێن پێیەکانی ئەوان و هەنگاوەکانی ئەوانیشی، ڕەچاو کردوون، نووسرانی هەنگاوەکانی ئەوان و شوێنەوارەکانی ئەوان، لە کاتێکدا بەرەو مزگەوت دێن، بۆ نوێژی بە کۆمەڵ،

یـان بـۆ نوێـژی جومعـە، کـە ئەویـش هـەر بەشـێکە لـەو شـوێنەوارانەی خـوای پـەروەردگار فەرموویەتـی: دەیاننووسـین.

سێیەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و هاتنە خواردا:

ئـەم سـوورەتە لـە ڕیزبەندیـی موصحـەف دا، ژمـارە (٣٦)ەو، لـە ڕیزبەندیـی دابەزینـدا، ژمـارە (٤٠)ە، یـان (٤١)ە، لـە دوای سـوورەتی (**الجـن**)و، پێـش سـوورەتی (**الفرقـان**) دابەزیـوە.

چوارەم: ژمارەی ئایەتەکان:

ئـەم سـوورەتە موبارەکـە ژمـارەی ئایەتەکانـی (٨٣)یـە، لـە لای زۆربەیـان، هەندێکیـش گوتوویانـە: (٨٢) ئایەتـە، وەك زۆرجـار گوتوومانـە: کـە زانایـان ڕاجیاییـان هەبـووە لـە کەمیـی و زیادیـی ژمـارەی ئایەتەکانـدا، ئـەوە دەگەڕێتـەوە بـۆ کورتیـی و درێژیـی ڕسـتەکان، زانایـەك ڕسـتەیەکی کـردوە بـە دوو کەرتـەوە، لـە نێـو قـەدێ وەسـتاوەو، بۆتـە دوو ئایـەت، یەکـی دیکـە ئـەو دوو ڕسـتەی پێکـەوە گوتـوون، بۆتـە یـەك ئایـەت، لـەوەدا کەمیـی و زیادیـی ژمـارەی ئایەتـەکان ڕوویـداوە.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

لەم سوورەتەدا، هەرسێ بنەڕەتە گەورەکەی ئیمان خراونە ڕوو:

١- خواناسیی و خوا بەیەکگرتن.

٢- وەحیی و پێغەمبەرایەتیی.

٣- ڕۆژی دوایی و سزاو پاداشت.

بەڵام باسی قیامەت و ڕۆژی دوایی لەم سوورەتەدا، پشکی شێری پێبڕاوەو، زیاتر لە (٣/١) یەك لەسەر سێی سوورەتی (یس) بۆ باسی ڕۆژی دوایی تەرخانکراوە.

شەشەم: تایبەتمەندییەكانی:

هەموو جارێ كە سەرنجی هەر سوورەتێك دەدەم، كۆمەڵێك تایبەتمەندیی دێنە بەرچاو، كە دەگونجێ تایبەتمەندیی دیكەش هەبن، بەڵام ئێمە ئەوانەمان پێ زەقترو بەرچاوترە، كە دەیانهێنین، لەم سوورەتەش دا حەوت تایبەتمەندییمان هێناون:

تایبەتمەندیی یەكەم: تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی كۆت و زنجیركردنە گەردنی كافران لە دنیادا كراوە، هەروەها بەربەست لە بەردەم دروستكردن و، پەردە بەسەر چاو هەڵكشانیان، تەنیا لە سوورەتەدا باسكراوە، لە ئایەتەكانی (٨ و ٩)دا.

تایبەتمەندیی دووەم: تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی ئەوە كراوە كە خوا ﷻ، پێشخراوی بەندەكان، واتە: ئەو شتانەی كە پێشیان خستوون و، شوێنەوارەكانیشیان، ئەوانەی كە بەجێیان هێشتوون، هەموویان تۆمار دەكات و دەینووسێ، هەروەك لە ئایەتی (١٢) دەفەرموێ: ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ﴿١٢﴾﴾.

تایبەتمەندیی سێیەم: چەند وشەیەك لەم سوورەتە موبارەكەدا هاتوون، كە تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە، بۆ وێنە:

١- وشەی: (**إمام مبين**) كە مەبەست پێی: زانیاریی بێسنووری خوایە، یان مەبەست (**لوح محفوظ**)ە.

٢- وشەی: (**العرجون القديم**) (**عرجون**) واتە: لقە دارخورمای وشكی كۆن.

٣- وشەی: (**جبِلّا**)، خەڵكی زۆر.

٤- وشەی: (**المرقد**)، گۆڕ.

٥- وشەی: (**شغل**)، سەرقاڵیی و ڕابواردن.

تایبەتمەندیی چوارەم: بەسەرهاتی (**أصحاب القرية**)و، نێردرانی سێ ڕەوانەکراوی خوا بۆ لایان، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە، واتە: تەنیا لەم سوورەتەدا باسکراوە کە خوا سێ لە پێغەمبەرانی ناردبێ بۆ ئاوەدانییەك، بۆ بانگەوازکردنیان، هەڵبەتە مووساو هاروون (**عَلَيْهِمَا السَّلَامُ**)، زۆر باس کراون، بەڵام ئەوان دوو بوون و براش بوون، بەڵام سێ لە پێغەمبەران بنێردرێن بۆ بانگەوازکردنی ئاوەدانییەك، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە.

تایبەتمەندیی پێنجەم: تەنیا لەم سوورەتەدا، ئەم ڕستەیە هاتوە، لە ئایەتی (٥٨)دا: ﴿ سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴾، سەلامکردن فەرمایشتە لە پەروەردگارێکی میهرەبانەوە.

تایبەتمەندیی شەشەم: تەنیا لەم سوورەتەدا، ئەم ڕاستییە ڕاگەیەندراوە کە موحەممەد ﷺ خوا شیعری فێرنەکردوەو، ناشگونجێ و شایستەشی نیە، کە فێری شیعر ببێ، ئەویش لە ئایەتی (٦٩)دا هاتوە، ﴿وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ ﴾.

تایبەتمەندیی حەوتەم: ئەم ڕستەیە تەنیا لێرەدا هاتوە: ﴿ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ ﴾، ئەو خوایەی کە لە درەختی سەوز ئاگری بۆ ڕەخساندوون.

ئەمە ئەو حەوت تایبەتمەندییە زەق و بەرچاوەن، کە ئەم سوورەتە لە سوورەتەکانی دیکە جیادەکەنەوە.

حەوتەم: دابەشکردنی ئەم سوورەتە بۆ چەند دەرسێك:

ئەم سووڕەتەمان بۆ پێنج دەرس دابەشكردوە، بەم شێوەیەی خوارەوە:

دەرسی یەكەم: ئایەتەكانی: (١ - ١٢)، واتە: (١٢) ئایەت، ئەم دوازدە ئایەتە وەك پێشەكیی و پوختەی هەرسێك بابەتەكەی كە لەم سووڕەتەدا باسكراون، وان.

دەرسی دووەم: ئایەتەكانی: (١٣ - ٣٢) واتە: (٢٠) ئایەت، لەم بیست ئایەتەدا بەسەرهاتێك باسكراوە، بە ناوی بەسەرهاتی هاوەڵانی ئاوەدانییەكە (**أصحاب القرية**)و، هەرسێك بنەڕەتەكە واتە: خواناسیی و خوا بەیەكگرتن، پێغەمبەرایەتیی و وەحیی، هەروەها ڕۆژی دوایی و سزاو پاداشت، لە دوو توێی ئەو (٢٠) ئایەتەدا خراونە ڕوو.

دەرسی سێیەم: ئایەتەكانی: (٣٣ - ٤٧) واتە: (١٥) ئایەت، نیشانە و بەڵگەكانی یەكتایی خواو، چاكەو نیعمەتەكانی خوا لە ژیانی مرۆڤدا، كە ژمارەیەكی باشیان لێ خراونەڕوو، هەم لە زەویی و هەم لە ئاسمان دا.

دەرسی چوارەم: ئایەتەكانی: (٤٨ - ٦٨) واتە: (٢١) ئایەت، باسی ڕۆژی دوایی كراوە بە گشتیی و، بە تایبەتی قیامەت و زیندووبوونەوەو، هەڵسانەوەی مرۆڤەكان.

دەرسی پێنجەم: ئایەتەكانی: (٦٩ - ٨٣) واتە: (١٥) ئایەت، باسی پێغەمبەرایەتیی و بەڵگەكانی خواناسیی، بە تایبەت باسی زیندووكرانەوەو قیامەت و سزاو پاداشت.

دەرسی یەكەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان دوازدە (١٢) ئایەتی سەرەتای سوورەتی (یس) دەگرێتە خۆی، ئەم دوازدە ئایەتە وەك پێشەكیی و، پوختەو گوشراوی كۆی سوورەتەكەو، بابەتەكانی سوورەتی (یس) وان، كە لەم دوازدە ئایەتەدا، خوا ﷻ باسی قورئانی حەكیم دەكات.

دواتر باسی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ پاشان ئامانجی دابەزێرانی قورئان و ڕەوانەكرانی موحەممەد ﷺ باسدەكات، دواتر هەڵوێستی نەرێنییانەو كەللەڕەقانەی كافرەكان لە بەرانبەر قورئان و پێغەمبەردا ﷺ دەخاتەڕوو، وێڕای هەڵوێستی لە خواترساوانی شوێنكەوتووی قورئان و پێغەمبەر ﷺ.

لە كۆتایی دا خوای زاناو توانا ڕایدەگەیەنێ، كە مردووان زیندوو دەكاتەوەو، ئەوەی پێش دەستی خۆیان خستوە لە چاك و خراپ، لە كردارو ڕەفتاری چاك و خراپ، هەروەها ئەو شوێنەوارانەش كە بەجێیان هێشتوون، لە دوای خۆیان تۆمار دەكرێن و، بە پێی ئەوە كە بە پێش دەستی خۆیان خستوەو، بە پێی ئەوە كە لە دوای خۆیان بەجێیان هێشتوە، لە چاك و خراپ، سزا، یاخود پاداشت دەدرێنەوە.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ يسٓ ﴿١﴾ وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنزِيلَ ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَٰفِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَىٰٓ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ إِنَّا جَعَلْنَا فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِىَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

﴿وَسَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكۡرَ وَخَشِيَ ٱلرَّحۡمَٰنَ بِٱلۡغَيۡبِۖ فَبَشِّرۡهُ بِمَغۡفِرَةٖ وَأَجۡرٖ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحۡنُ نُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَنَكۡتُبُ مَا قَدَّمُواْ وَءَاثَٰرَهُمۡۚ وَكُلَّ شَيۡءٍ أَحۡصَيۡنَٰهُ فِيٓ إِمَامٖ مُّبِينٖ ﴿١٢﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بەبەزەیی بەخشندە، یاسین ﴿١﴾ سوێند بە قورئانی پڕ حیکمەت ﴿٢﴾ بە دڵنیایی (ئەی موحەممەددا!) تۆ لە نێردراوانی (خوای) ﴿٣﴾ لەسەر ڕێیەکی ڕاست و ڕێکی ﴿٤﴾ (ئەم قورئانە) دابەزێنراوی (خوای) زاڵی بەخشندەیە ﴿٥﴾ تاکو کۆمەڵێك هۆشیار بکەیەوەو، بترسێنی کە باب و باپیرانیان وریا نەکرابوونەوە، بۆیە بێئاگان (لە پەیام و بەرنامەی خوا) ﴿٦﴾ (بڕیارو) قسە (ی خوا) کە دەبێ سزا بدرێن، لەسەر زۆربەیان چەسپاوە، بۆیە بڕواناهێنن ﴿٧﴾ ئێمە کۆتەکامان کردوونە گەردنیانەوە، هەتا چەنەگەکانیان هاتوون، بۆیە سەریان بەرەو سەرێ بەرزبۆتەوە ﴿٨﴾ لە پێش دەستیشیانەوە بەربەستێکمان داناوە، لە پشتیشیانەوە بەربەستێك، ڕووشیانمان داپۆشیون، (پەردەمان بەسەر هەڵکشاندوون)، بۆیە نابینن ﴿٩﴾ بۆ ئەوانیش یەکسانە بە ترساندنەوە هۆشیاریان بکەیەوە، یان هۆشیاریان نەکەیەوە، هەر بڕواناهێنن ﴿١٠﴾ تۆ تەنیا کەسێك هۆشیار دەکەیەوە (کە لە هۆشیارکرانەوەکە بەهرەمەند بێ)، کە شوێن (قورئانی) بیرخەرەوە بکەوێ و، بە پەنامەکیی سام و ترسی هەبێ لە (خوای) پەروەردگار و بەبەزەیی، ئنجا ئەو کەسە موژدەی لێبوردنێك (ی تایبەت) و پاداشتێکی پەسندو نایابی پێ بدە ﴿١١﴾ بێگومان ئێمە مردووان دەژیێنینەوەو، هەرچی پێشیان خستوە (لە کردەوان) و شوێنەوارەکانیشیان دەنووسین، هەموو شتێکیشمان لە (تۆمارگەیەکی) پێشەوای ڕوون دا سەرژمێر کردوە ﴿١٢﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(أَغۡلَٰلٗا): (أَغْلَالٌ جَمْعُ غُلّ، مُخْتَصٌّ بِمَا يُقَيَّدُ بِهِ فَتُجْعَلُ الْأَعْضَاءُ وَسْطَهُ، حَلْقَةٌ عَرِيْضَةٌ مِنْ حَدِيد، كَالْقَلَادَةِ تُحِيْطُ بِالرَّقَبَة)، (أَغْلَال) كۆی (غُلّ)ە، (غُلّ) تایبەتە بەوەوە کە مرۆڤی پێ کەلەپچە دەکرێ، ئنجا ئەندامەکان دەخرێنە نێویەوە، دەشگونجێ بگوترێ: ئاڵقەیەکی پانە لە ئاسن، وەك ملوانکە وایە، یان وەك ڕێشمە وایە، دەخرێتە گەردنەوە، دەوری گەردن دەدا، بەڵام پانە، وا دەکات کە چەناگەی مرۆڤ هەڵکشێ، نەتوانێ سەری بێنێتە خوار.

(ٱلۡأَذۡقَانِ): (الأَذْقَانُ جَمْعُ الذَّقَنْ أو الذِّقَن، مَجْتَمَعُ اللَّحْيَيْنِ مِنْ أَسْفَلِهِمَا)، (أَذْقَان) کۆی (ذَقَنْ) یان (ذِقَن)، کە ئەویش بریتیە لە باری خوارەوەی شوێنی کۆبوونەوەی دوو شەویلاگەکان، کە چەناگەی پێ دەڵێن.

(مُّقۡمَحُونَ): (القَمْحُ: رَفْعُ الرَّأْسِ لِسَفِّ الشَّيْءِ، أَقْمَحْتُ البَعِيْرَ: شَدَدْتُ رَأْسَهُ إلى خَلْفٍ)، (قَمْحُ) بریتیە لەوەی کاتێك مرۆڤ دەیەوێ شتێك بەهەڵمژینەوە بخوات، شتێکی وردی وەك تۆز، سەری بەرز دەکاتەوە، دەگوترێ: (أَقْمَحْتُ البَعِيْرَ) سەری حوشترەکەم ڕاکێشا، ئەویش بەرزی بکاتەوە، کەواتە: (مُّقۡمَحُونَ)، واتە: سەربەرزکراوەکان.

(سَدّٗا): (السَّدُّ والسُّدُّ: المَانِعُ، الجِدَارُ: الحاجز بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ، وَالجَمْعُ أَسْدَاد)، وشەی (سَدّ) و (سُدّ) واتە: ڕێگر، پەرچ، دیوار، پەردە لە نێوان دوو شتاندا، (سَدّ) یاخود (سُدّ) بە (أَسْدَاد) کۆدەکرێتەوە، هەندێکیش گووتویانە: (سَدّ) ئەوەیە مرۆڤ دروستیبکات و (سُدّ)یش ئەوەیە خواکرد بێ.

(فَأَغۡشَيۡنَٰهُمۡ): ڕوویانمان داپۆشیوە، کە مەبەست پێی چاون، چاوەکانیش لە پێشەوەن، لە ڕوودان، دەگوترێ: (غَشِيَةُ: سَتَرَهُ، وَالغِشَاوَةُ مَا يُغْطَّى بِهِ)، (غَشِيَةُ)،

واتـە: (سَـتَرَةٌ) واتـە: داپۆشـی، (غشَـاوَة)ش، شـتێکە کـە دەم و چـاوو ڕووی پـێ دادەپـۆشرێ.

(إِمَامٍ مُّبِينٍ): (الإمَـام: المُؤْتَـمُّ بِـهِ إنْسَـاناً أو كِتَابَـاً)، (إمَـام)، واتـە: پەیڕەوییلێکـراو، هـەر شـتێك کـە مرۆڤ شـوێنی بکـەوێ، چ مـرۆڤ بـێ، چ نووسـینێك بـێ، کـە مـرۆڤ پێـوەی پابەندبـێ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ لـەم سـوورەتە موبارەکـەدا دەفەرمـوێ: بـە نـاوی خـوای بەبەزەیـی بەخشـندە، وەك زۆر جـار گوتوومانـە، لێرەدا پێویسـتە چـوار واتـا لـە عەقڵ و دڵ دا ئامادەبکرێـن:

١- بە ناوی خوا، ئەم قورئانخوێندنە دەست پێدەکەم.

٢- بە مەبەستی دەستخستنی ڕەزامەندیی خوا، ئەم قورئانخوێندنە ئەنجام دەدەم.

٣- بە پێی بەرنامەی خوا، ئەوکارە ئەنجام دەدەم.

٤- بە هەوڵ و توانای ڕەخسێنراویی خوا، ئەنجامی دەدەم، نەك بە شان و شەوکەتی خۆم.

ئنجـا دەفەرمـوێ: ﴿يسٓ﴾، ئەمانـە دوو پیـتن، پیتـی (یـاء)و، پیتـی (سـین)، هەندێـك گوتوویانـە: ئـەوە نـاوی پێغەمبـەرە، یاخـود نـاوی شـتێکی دیکەیـە، بـەڵام ڕاسـتییەکەی ئەمـەش وەك (طـه) وایـە، نـە (طـه) نـاوی پێغەمبـەر بـووە ﷺ، نـە (یـس) نـاوی پێغەمبـەر بـووە، بەڵکـو هـەم (طه): (طـاء) (هـاء) دوو پیـتن، هـەم (یـس)، ئـەوە لـە هەنـدێ شـیعری کوردیـی دا هاتـوە: [نـاوی موبارەکـی موحەممـەدو ئەحمـەدو تاهـا و یاسـینە!] موحەممـەدو ئەحمـەد تـەواوە، لـە قورئانـدا هاتـوون، بـەڵام (طـه)و (یـس) هـەر کامێکیـان دوو پیـتن، لـەو پیتانـەی کـە زمانـی عەرەبییـان لـێ پێـك دێ.

قسەیەک دەربارەی پیتە پچڕپچڕەکان

شایانی باسە: ئەم سوورەتە موبارەکەش بە پیتە پچڕ پچڕەکان دەست پێدەکات، ئێمە کاتی خۆی، لە سەرەتای زۆر لە سوورەتەکان دا، باسی ئەم پیتە پچڕ پچڕانەمان کردوە، بەڵام لێکۆڵینەوەی تێرو تەسەلترمان لە سەرەتای سووڕەتی (**یونس**)ەوە کردووەو، پانتاییەکی باشمان بۆ لێکۆڵینەوە لە بارەی ئەو پیتانەوە، کە لە سەرەتای سووڕەتەکانەوە هاتوون، تەرخان کردوە، کە لە سەرەتای (٢٩) سووڕەتدا ئەو پیتە پچڕ پچڕانە هاتوون و، بەم شێوەن:

١- یەك پیت وەك: (ص) و (ق) و (ن).

٢- دوو پیت وەك: (**طه**) و (**يس**) و (**طس**) حەوت (**حم**)ەكان، كە یەكیان (عسق)یشی زیادە.

٣- سێ پیت وەك: شەش (**ألم**)ەكان و، پێنج (**ألر**)ەكان و، دوو (**طسم**)ەكان.

٤- چوار پیت وەك: (**المص**)، (**آلمر**).

٥- پێنج پیتیش هەیە كە: (**كهيعص**)ە، لەوە زیاتر نین، واتە: لە یەك پیت كە ناگونجێ كەمتر بێ و، لە پێنجیش زیاتر نین.

ئێمە کاتی خۆی لەو بارەوە لێکۆڵینەوەیەکی باشمان کرد، بەڵام لێرەدا بە چاکم زانی شتێکی دیکە باس بکەین، ئەویش (**فخرالدین الرازي**) لە تەفسیرەکەی خۆی هێناویەتی، هەروەها (**الشعراوي**)[1]یش، خولاصەیەکی هێناوە، منیش بە شێوازی خۆم، خولاصەو پوختەکەی (**الشعراوي**) کە باشی پوخت کردۆتەوە، پوختەی ئەو پوختەیەی (**الشعراوي**)م هێناوەو، بە چوار خاڵ دەخەینەڕوو:

---

(١) تفسير الخواطر: ج٢٠، ص١٢٥٦٢.

١- پیتەکانی زمانی عەرەبیی بیست و هەشت (٢٨) پیتن: (**أ، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ**...)، چواردەیان لە سەرەتای (٢٩) سووڕەتی قورئاندا هاتوون، واتە: نیوە ئەو (٢٨) پیتە، لە سەرەتای (٢٩) سووڕەتی قورئاندا هاتوون، کە پێیان دەگوترێ: پیتە پچڕ پچڕەکان، (**الحُرُوف المُقَطَّعة**) چونکە ناگونجێ بە سەریەکەوە بخوێنرێنەوە، بۆ وێنە: (**ألم**) بگوترێ: ئەلەم، بەڵکو دەبێ لێك بچڕێندرێن: ئەلیف لام میم.

٢- ئەو چواردە پیتە کە هاتوون، لە سەرەتای بیست ونۆ (٢٩) سووڕەتدا، نیوەی (٢٨) پیتەکانی زمانی عەرەبیین، ئنجا لەو (٢٨) پیتە، لە نۆی یەکەم، واتە: (**أ، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ**) ئەم نۆ پیتە، تەنیا دوو پیتی هەمزەو حا (أ) و (ح) وەرگیراون، حەوتەکەی دیکەیان (**ب، ت، ث، ج، خ، د، ذ**)، وەرنەگیراون، بۆ ئەوەی بخرێنە نێو ئەو (١٤) پیتە پچڕ پچڕەی کە لە سەرەتای (٢٩) لە سووڕەتەکانی قورئاندا هاتوون، کەواتە: لە نۆ پیتی یەکەم، تەنیا دووانیان وەرگیراون، (أ) لەگەڵ (ح)و حەوتیان وەرنەگیراون.

٣- لە نۆ پیتی دووەم و کۆتایی، کە بریتین لە: (**ف، ق، ك، ل، م، ن، هـ، و، ي**)، لەو نۆ پیتەی کۆتایی، تەنیا دوو پیتی (ف) لەگەڵ (و) وەرنەگیراون و، حەوتیان وەرگیراون کە بریتین لە: (**ق، ك، ل، م، ن، هـ، ي**)، یانی: بە پێچەوانەی نۆ پیتی یەکەمەوە، کە ئەوان تەنیا دووانیان لێوەرگیراون و، حەوتیان تەرك کراون، نۆ پیتی کۆتایی، حەوتیان وەرگیراون و، تەنیا دووانیان تەرك کراون.

٤- لە دە (١٠) پیتی نێوەڕاست، کە بریتین لە: (**ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ**)، لەم دە پیتە، تەنیا پێنج پیتە بێ نوقتەکان وەرگیراون، کە بریتین لە: (**ر، س، ص، ط، ع**)، بەڵام پێنج پیتە نوقتەدارەکان هیچیان وەرنەگیراون، کە بریتین لە: (**ز، ش، ض، ظ، غ**)، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە ئەو پیتە پچڕ پچڕانە، زۆر بە وردەکاریی، دیارییکراون، هەڵبەتە لێرەدا بوار نیە باسی بکەین، ئایا بۆچی لە دە (١٠) پیتی نێوەڕاست، تەنیا پیتە بێ خاڵەکان (بێ نوقتەکان) وەرگیراون و خاڵدارەکان وەرنەگیراون و، لە نۆ پیتی یەکەم، بۆچی تەنیا دووانیان وەرگیراون و، حەوتیان تەرککراون و، لە نۆ پیتی دووەم، بۆچی تەنیا دووانیان تەرککراون و حەوتیان وەرگیراون؟

بێگومان ئەوە نهێنیی زۆری لە ژێردایە، گرنگ ئەوەیە دەبێ ئەمە سەرنجمان رابکێشێ، بۆ ئەوە کە ئەو پیتە پچڕ پچڕانە، بە گۆترە دانەنراون، هەڕەمەکیی نیە و نهێنیی زۆر ورد هەن، لە هەموو فەرمایشتی خواداو، لەو پیتە پچڕ پچڕانەش دا، کە تاکو ئێستاش بە گشتیی مەتەڵ و نهێنیی خوان ﷻ لە فەرمایشتەکەیدا.

ئنجا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْحَكِيمِ ﴾، سوێند بە قورئانی حەکیم، (ٱلْحَكِيمِ) وەسفە بۆ زاتێکی خاوەن ئیرادەو خاوەن هەست، واتە: خاوەن حیکمەت:

أ- ئنجا دەگونجێ لێرەدا بگوترێ: (ٱلْحَكِيمِ) یانی: (**ذُو الحِكْمَة**)، خاوەن حیکمەت، یان پڕ حیکمەت.

ب- دەشگونجێ بگوترێ: هەر قورئان کاربەجێیە، قسەلەجێیە، بڕیارو هەواڵەکانی لە جێن.

ج- دەشگونجێ (ٱلْحَكِيمِ) بە مانای (**مُحْكَم**) قایمکراوو پتەوکراوو بە ڕێکیی گوتراو، تەفسیر بکرێ.

﴿ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی تۆ لە ڕەوانەکراوانی، ڕووی دواندن لە پێغەمبەری خاتەمە ﷺ، ﴿ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾، لەسەر ڕێیەکی ڕاستی، ڕێیە ڕاستەکە بریتیە لە کۆی ئەو بووناسییەی کە ئیسلام دەیڵێ و، ئەو ئیمان و عەقیدەیە، کە ئیسلام دەیڵێ و، ئەو شەریعەیەتە کە قورئان دەیفەرموێ و، پێغەمبەری خاتەم ﷺ هێناویەتی بە هەموو ڕەهەندەکانیەوە، ئەوە ڕێیە ڕاستەکەیە.

﴿ تَنزِيلَ ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، ئەم قورئانە دابەزێنراوی (خوای) زاڵی میهرەبانە، خوێنراویشەتەوە: (**تَنْزِيلُ العَزِيزِ الرَّحِيم**)، ئەم قورئانە دابەزێنراوی خوایەکی باڵادەستی میهرەبان و بەبەزەییە، بەخشندەیە، بۆچی هاتووە؟ ﴿ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَٰفِلُونَ ﴾، تاکو کۆمەڵێك، خەڵکێك، بترسێنی و وریایان بکەیەوەو

هۆشیاریان بکەیەوە، کە باب و باپیرانیان هۆشیار نەکراونەوە، بۆیە بێئاگان، دوایی لە مەسەلە گرنگەکان دا، تیشکی دەخەینە سەر، کە: یانی چی باب و باپیرانیان ئاگادار نەکراونەوە، لە حاڵێکدا کە خوا دەفەرمووێ: ﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۚ وَإِن مِّنۡ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٞ ﴿٢٤﴾ ﴾**فاطر**، هیچ کۆمەڵگایەك نەبووە، مەگەر ترسێنەرو هۆشیارکەرەوەیەکی تێدا ڕابردوە؟! ڕوونی دەکەینەوە لێرە مەبەست چییە؟ کە ئەم ڕاستییە بە لای کەمەوە، جگە لێرە، لە دوو شوێنی دیکەی قورئانیشدا هاتوە، هەم لە سووڕەتی (**القصص**)دا هاتووەو، هەم لە سووڕەتی (**السجدة**)شدا هاتوە.

﴿ لَقَدۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَىٰٓ أَكۡثَرِهِمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، قسە لە سەر زۆربەیان پێویست بووە، بۆیە بڕواناهێنن، مەبەست لە قسە (ٱلۡقَوۡلُ) فەرمایشتی خوایە ﷻ، واتە: بڕیاری خوا کە خۆی فەرموویەتی، لەسەر زۆربەیان پێویست بووە، لەسەر زۆربەیان چەسپاو بووە، بۆیە بڕواناهێنن، فەرمایشتی خوا، کامەیە کە لەسەریان چەسپاوە؟ زۆربەی زانایان وایان لێکداوەتەوە، واتە: ئەو فەرمایشتەی کە خوا دەفەرمووێ: ﴿لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ﴿١١٩﴾ ﴾**هود**، واتە: بە دڵنیایی دەبێ دۆزەخ لە جند و مرۆڤ تێکڕایان پڕ بکەم، ئەم فەرمایشتەی خوایان لەسەر چەسپیوە!

بەڵام ئەم فەرمایشتەی خوا بە گۆترە ناچەسپێ، خوا کە فەرموویەتی: دۆزەخ لە مرۆڤ و جند پڕ دەکەم، واتە: ئەو جند و مرۆڤەی گوێ بە هیدایەتی من نادەن، ڕێنمایی خوا فەرامۆش دەکەن و، نایگرنەبەر.

بەڵام دەشگونجێ بڵێین[1]: بڕیارێك کە لەسەر زۆربەیان هاتۆتە دی، ئەوەیە کە هەر کەسێك، بەرەو خوا نەجووڵێ، بەرەو خوا وەرنەچەرخێ و واز لە بەرژەوەندییە ناشەرعییەکانی نەهێنێ، واز لە (**هَوى**) نەهێنێ بۆ (**هُدى**)، هەوا

---

(١) ئەمە ڕای خۆمەو ڕەنگە لە هەندێك تەفسیرانیش دا هاتبێ.

تەرك نەكاو، نەكەوێتە شوێن (**هودا**)، ئەوە خوا بڕیاری بۆ داوە، كە دەبێ سزا بدرێ، ئەو بڕیاری سزادرانەش، دەرەنجام و دەرهاویشتەی هەڵوێستی نەرێنییانەی كافرانە، بەرانبەر بە پەیام و هیدایەتی خواو بەرانبەر بە پێغەمبەری خوا.

كەواتە: دەگونجێ بڵێین: مەبەست لەو بڕیارە ئەوەیە، كە خوا دەفەرموێ: هەر كەسێك بەدوای هیدایەتی من نەكەوێ، سزا دەدرێ، ئەوە ئەو بڕیارەیە كە بەسەریان دا چەسپیوە، كە وەدوانەكەوتنی هیدایەتی خواش، بە ویستی خۆیانە، بەڵام دوایی بڕیار بەسەردادانیان كە دەبێ سزا بدرێن، ئەوە بە تەئكید لە دەرەوەی ویست و خواستی خۆیانەو، بڕیاری خوای پەروەردگارە.

ئنجا خوا ﷻ، حاڵەتی ئەوانمان بۆ وێنا دەكات، كە چەندە كەللەڕەق و داخراوو نەسەلمێنن، بەرانبەر بە هیدایەتی خوا، دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا فِيٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا ﴾، ئێمە (أَغْلَال)مان خستۆتە گەردنەكانیانەوە، (أَغْلَال) كۆی (غُلّ)ە، كە ئەو ئاڵقەو ئاسنەپانەیە، كە دەخرێتە گەردنی ئینسانەوەو ملی ڕێك ڕادەگرێ و سەری بەرز دەكاتەوە، ئەوانە پێوەندو كۆتمان خستوونە گەردنەكانیانەوە، ﴿ فَهِيَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴾، ئەو كۆت و پێوەندانە هەتا چەنەگەیان هاتوون، بۆیە سەریان بەرز كراوەتەوە، واتە: ئەوانە وەك كەسێك وان، كۆتێكی خرابێتە گەردنەوەو نەتوانێ سەر دانوێنێ، یان نەتوانێ مل بسوورێنێ بەملاولادا.

﴿ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴾، هەروەها لە پێش دەستیانەوە، بەربەستێكمان داناوەو، لە دوایانەوە بەربەست و دیوارێكمان داناوەو، پەردەشمان بەسەر دەم وچاو هەڵكێشاون، بۆیە هیچ نابینن، واتە: ئەوانە وەك كەسێك وان، پێشەوەیان دیوارو بەربەست بێ و، دواوەیان دیوارو بەربەست بێ، هەر چواردەورەیان دیوارو بەربەست بێ، نەتوانن تەكان بخۆن، پاشان پەردەپۆشیش كرابن، شتێكیشیان بەسەرچاو هەڵكشابێ، كە هیچ نەبینن.

﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، بۆ ئەوانیش یەکسانە، بیانترسێنی یان نەیانترسێنی، هۆشیاریان بکەیەوە، یان هۆشیاریان نەکەیەوە، هەر بڕواناهێنن، چونکە ئەوانە بە لاساییکردنەوەی کوێرانەی پێشینانیان و، بەدەست و پێی خۆ بەستنیان بە عادەت و نەریتەکان و، بیرۆکە پووچ و دواکەوتووەکان، عەقڵی خۆیان داخستوە، وەك کەسێکن کە پەردە بەسەرچاوی هەڵکشابێ و بواری نەبێ هیچ سەری بەملاولادا، بادات، واتە: ئەو لاساییکردنەوەی کوێرانەی پێشینان و، ئەو دەست و پێی خۆبەستن و، عەقڵی خۆداخستن، بەهۆی شوێنکەوتنی کوفرو شیرك و بتەپەرستیی و ئەفسانەو، ئەو عادەت و نەریتە نەفامییانەوە، کە بۆیان بەجێماون، وای لێکردوون وەك کەسێك بن، کە بەو شێوەیە بێ، ئەوە وێناکردنی حاڵی ئەوانە لە بەرانبەر هیدایەتی خوادا.

نەك خوا ﷻ کۆتی خستبێتە گەردنیان و، دیواری لە پێش دانابن و، دیواری لە دوا دانابن و، پەردەشی بەسەر چاو هەڵکشابن، بەڵکو ئەو تەعبیرانە بۆیە بەکارهێنراون، واتە: ئەوانە وەك کەسێك وان، کە بەو شێوەیەی لێکرابێ، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشکی دەخەینە سەر.

ئنجا خوا دەفەرموێ: بۆ ئەوان یەکسانە هۆشیاریان بکەیەوە، یان هۆشیاریان نەکەیەوە، بڕوا ناهێنن، وایان کردوە کە ڕێی هیدایەت گرتنیان، لە خۆیان گرتوە.

﴿ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكۡرَ ﴾، بە دڵنیاییەوە، تۆ تەنیا ئەو کەسە هۆشیار دەکەیەوە کە شوێن زیکر کەوتوە، ﴿وَخَشِيَ ٱلرَّحۡمَٰنَ بِٱلۡغَيۡبِ ﴾، هەروەها سام و هەیبەتی بەرانبەر خوای بە بەزەیی هەبێ، بە پەنامەکیی، واتە: بەبێ ئەوەی کە خوا ببینێ، یان لە حاڵێکدا کە خۆی نادیارەو لە نێو خەڵك نیە، یاخود لە حاڵێکدا کە سزای خوا نابینێ، بەڵام ئەو ترس و سام و هەیبەتی هەیە، ئنجا کەسێك کە بەو شێوەیە: ﴿فَبَشِّرۡهُ بِمَغۡفِرَةٖ وَأَجۡرٖ كَرِيمٍ ﴾، موژدەی پێبدە، بە لێبوردنێکی تایبەت و بە پاداشتێکی پڕ ڕێز و حورمەت، بێگومان کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكۡرَ ﴾، تۆ تەنیا کەسێك هۆشیار دەکەیەوە، کە تەنیا

شوێن زیکر کەوتوە، مەبەست لە زیکر قورئانە، (ذكر)یش واتە: بیرخەرەوە، چونکە قورئان بیرخەرەوەی ڕاستییەکانە بۆ مرۆڤ، کە دەفەرموێ: تەنیا ئەو کەسە هۆشیار دەکەیەوە، واتە: تەنیا ئەو کەسە هۆشیار دەکەیەوە، هۆشیار کردنەوەیەك کە بەهرەمەند بێ لە هۆشیارکردنەوەکەو، سوودی لێ ببینێ، کە ئەو دوو سیفەتەی تێدابن:

١- شوێن فەرمایشتی خوا بکەوێ، کە بیرخەرەوەیە، هەروەها (ذكر) دەگونجێ بڵێین: قورئان مایەی ناوبانگ و بەرزییە، لە دنیا و دواڕۆژدا.

٢- ترس و سام و هەیبەتی بەرانبەر خوای بە بەزەیی هەبێ، بە پەنامەکیی، بێ ئەوەی خوا ببینێ، یان بێ ئەوەی خۆی ئامادەی نێو خەڵك بێ، لە کاتێکدا کە کەسی لێ نیە، ترس و سام و هەیبەتی بەرانبەر بە خوا هەبێ، یان لە حاڵێکدا کە پاداشت و سزای خوا نابینێ، تەماعی لە پاداشتەکەیدا هەیەو، ترسی لە سزایەکەی هەیە، ئنجا کەسێکی ئاوا، دڵی خۆشبکەو موژدەی پێبدە، بە لێبوردنێکی تایبەت و، بە پاداشتێکی پڕ ڕێز و حورمەت.

لە کۆتاییدا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا نَحۡنُ نُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە خۆمان مردووان دەژیێنینەوە، زیندوویان دەکەینەوە، ﴿ وَنَكۡتُبُ مَا قَدَّمُواْ وَءَاثَٰرَهُمۡ ﴾، ئەوەی پێشیان خستوە دەینووسین، تۆماری دەکەین و هەڵیدەگرین و دەیپارێزین، هەروەها شوێنەوارەکانیشیان، مرۆڤ هەتا لە ژیان دایە، کردەوان پێش دەخات، کردەوەی چاك یان خراپ، هەروەها نیەتی چاك یان خراپ و قسەی چاك یان خراپ، چونکە ئەوەی کە مرۆڤ پێشیدەخات، دەگونجێ نیەت و خولیاو نیاز و مەبەستەکان بن و، دەگونجێ قسەو تەعبیرەکانی بن و، دەشگونجێ کردەوەو هەڵوێست و ڕەفتارەکانی بن، خوا فەرموویەتی: ئەوەی پێشیدەخەن، دەینووسین و ئەوەش کە بە جێشیدەهێڵن لە شوێنەوارەکانیان، دیسان ئەوەی کە بەجێی دێڵن، ئەو شتانەن کە مرۆڤ لە دوای خۆی لێی بەجێ دەمێنن، چ لە ڕووی فیکرییەوە، چ لەڕووی کردەییەوە، لە ڕووی فیکرییەوە، ئەگەر قسەیەکی هەقی کردوە، خەڵکێکی پەروەردە کردوە، خەڵکێکی فێری ڕاستییەکانی ئایینی

بەرنامەی خوا کردوە، وەك پێغەمبەری خاتەم ﷺ و سەرجەم پێغەمبەران، یان کتێبێکی نووسیوە، یان دەرس و وتاری هەبووەو، لە نێو خەڵکدا بەهرەی لێ وەردەگیرێ، یاخود شتێکی کردەیی بەجێهێشتوە، مزگەوتی دروستکردوە، ڕێیەکی چاك کردوە، خەستەخانەیەکی دروست کردوە، کارێکی خێری کردوە، ئەو شوێنەوارانەش دەنووسین، ﴿وَكُلَّ شَيۡءٍ أَحۡصَيۡنَٰهُ فِيٓ إِمَامٖ مُّبِينٖ﴾، ئێمە هەموو شتێکمان لە پێشەوایەکی ڕۆشن و ڕوونکەرەوەدا سەرژمێر کردوە، (**إحْصَاء**) واتە: سەرژمێر، (**عَدّ**) یانی: ژماردن، بەڵام (**إحْصَاء**) یانی: سەرژمێر، بۆیە خوا دەفەرموێ ﴿وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآ ١٨﴾**النَّحل**، ئەگەر چاکەکانی خوا بژمێرن، بۆتان سەرژمێر ناکرێن، دەتوانن بیانژمێرن، یەك، دوو، سێ، چوار... هەتا چەند هەزار، چەند ملیۆن بڕوات، بەڵام ناتوانن سەرژمێریان بکەن، بزانن کۆی نیعمەتەکانی خوا چەندن؟ بەڵام لێرەدا دەفەرموێ: ﴿وَكُلَّ شَيۡءٍ أَحۡصَيۡنَٰهُ فِيٓ إِمَامٖ مُّبِينٖ﴾، ئێمە هەموو شتێکمان سەرژمێر کردوە، لە پێشەوایەکی ڕوونکەرەوەو ڕووندا، لە لیستێکداو، لە نووسراوێك دا کە زۆر ڕوونەو ڕوونکەرەوەشە، هەموو ڕاستییەکانی تێدا تۆمار کراون، کە ئەمە دەگونجێ جیسمێك بێ و مەخلووقێکی خوا بێ، (إِمَامٖ مُّبِينٖ)، کە بە (**كِتَابٌ مُبِين**)یش تەعبیر کراوە، بە (**لَوْحٍ مَحْفُوظ**) یش تەعبیر کراوە، دەگونجێ تەختەیەك نووسراوێکی خوا بێ، خوا هەموو زانیارییەکانی خۆی و زاندراوەکانی خۆی، لەوێدا تۆمار کردبن، دەشگونجێ ئەمە تەعبیرێکی مەجازیی بێ، بۆ زانیاریی بێ سنووری خوا، ئنجا ئایا بۆچی خوا ﷻ (**كِتَابٌ**) و (**إِمَامٍ**) و (**لَوْح**)ی بەکارهێناون؟! لەبەر ئەوەی ئێمە عادەتمان وایە، شتێك کە نووسیمان لە کتێبێکدا، لە لیستێکدا، لە لەوحێکدا، لێمان تێك ناچێ و، کەم و زیادیش ناکات، چونکە ئێمە لەوە حاڵیی دەبین، خوای پەروەردگار ئەو تەعبیرو وشانەی بەکارهێناون بۆ زانیاریی خۆی، واتە: خواش زانیاریی و زاندراوەکانی کەم و زیاد ناکەن و، هیچ شتێکی لێ تێکناچێ، وەك لە شوێنی دیکە دەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّٗا ٦٤﴾مريم، واتە: پەروەردگارت لە بیرچووی هیچ شتێك نیە، هیچ شتێکی لە بیرناچێ.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

پێناسەی قورئان بە پڕ حیکمەتیی و، دڵنیاکردنەوەی موحەممەد ﷺ کە لە ڕەوانەکراوانی خوایەو، لەسەر ڕێیەکی ڕاستەو، نێردراوە تاکو کۆمەڵێك هۆشیار بکاتەوەو بترسێنێ، کە پێشووەکانیان وریا نەکراونەوەو، بڕیاری سزاش لەسەر زۆربەیان چەسپاوە، چونکە بڕواناهێنن:

خوا دەفەرموێ: ﴿يسٓ ۝١ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡحَكِيمِ ۝٢ إِنَّكَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ۝٣ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ۝٤ تَنزِيلَ ٱلۡعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ۝٥ لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ فَهُمۡ غَٰفِلُونَ ۝٦ لَقَدۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَىٰٓ أَكۡثَرِهِمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ۝٧﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە (١٠) بڕگەدا:

١)-﴿يسٓ﴾، (ي) و (س)، ئەمانە دوو پیتن، وەك پێشتریش گوتوومانەو، لە مانا گشتییەکەشدا تیشکێکی تاکو ڕاددەیەك باشمان خستەسەر ئەو پیتە پچڕ پچڕانە، کە پیتەکانی زمانی عەرەبیی کە هەموویان بیست و هەشت (٢٨)ن، نیوەیان کە چواردە (١٤)ن، هاتوون، ئەو چواردەیەش نیوەی هەموو جۆرە پیتەکانیان تێدان، کە لە نۆ پیتی سەرەتای ئەو پیتانە، تەنیا دوو پیتیان وەرگیراون، کە (أ) (ح)ن و، حەوتیان وەرنەگیراون، هەروەها لە نۆ پیتی کۆتایی، حەوتیان وەرگیراون و، تەنیا دووانیان تەرك کراون و، لە دە پیتی نێوەڕاست، کە پێنجیان خاڵدارن نوختەیان هەیەو، پێنجیان بێ خاڵن، تەنیا بێ خاڵەکان وەرگیراون، هیچ کام لە خاڵدارەکان وەرنەگیراون، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ، کە خوا ﷻ وەك شایستەی خۆیەتی، ئەوپەڕی وردەکاریی و لێزانیی، پڕ نهێنیی، لە فەرمایشتی خۆیدا بەکارهێناوە.

٢)- ﴿ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡحَكِيمِ ﴾، سوێند بە قورئانی حەکیم، (و)ی (وَٱلۡقُرۡءَانِ) بۆ سوێندە، سوێند بە قورئانی حەکیم، چونکە (و)و (ت)و (ب)، (وَالله) (بِالله) (تَالله)، هەرسێکیان پیتی سوێند خواردنن، وشە (ٱلۡحَكِيمِ)یش کراوە بە ئاوەڵناو، (**وصف**) بۆ قورئان، مانای (**حكيم**) لێرەدا سێ ئەگەری هەن:

١- دەگونجێ مەبەست لە (ٱلۡحَكِيمِ): (**المُحكَم**) بێ، واتە: قورئانە زۆر موحکەمە، (**مُحكَم**) یش یانی: قایم و پتەوو بێ کەلێن و درز.

٢- یاخود (ٱلۡحَكِيمِ) یانی: (**ذي الحكمة**): خاوەن حیکمەت، پڕ حیکمەت.

٣- دەشگونجێ هەر بە مانای کارزان و، قسە لەجێ بێ، کە لێرەدا قورئان وەك کائینێکی زیندووی خاوەن هەست و ویست، تەماشا کراوەو حەکیمیش کراوە بە ئاوەڵناوی.

قورئان زانایان بە زۆر شێوە پێناسەیان کردوە، کە ئەمەش یەکێکە لە پێناسەکان، دەڵێ:

(**القُرْآنُ عَلَمٌ بِالغَلَبَةِ عَلَى الكِتَابِ الذي أُوحِي بِهِ إِلى مُحَمَّد، مِنْ وَقتِ بَعثَتِهِ إلى وَفَاتِهِ، للإعْجَازِ وَالتَّشْرِيع**)[1].

ئەم پێناسەیەم زۆر پێ جوانە..

قورئان ناوێکی عەلەمە {ناوێکی ناسێنەرە وەك زاڵبوون بۆ ئەو کتێبەی سروشکراوە بۆ لای موحەممەد، {قورئان یانی: خوێندراوە (**مقروء**) یان خوێندنەوە (**قراءة**) ﴿ فَإِذَا قَرَأۡنَٰهُ فَٱتَّبِعۡ قُرۡءَانَهُۥ ١٨ ﴾**القيامة**، کەواتە: قورئان هەم بە مانای خوێندراوە دێ، هەم بە مانای خوێندنەوەش دێ} لە کاتی ڕەوانەکرانیەوە تاکو کاتی کۆچی دوایی، بە مەبەستی ئەوە کە هەم موعجیزەو بەڵگەی دەستەوسانکەر بێ {بۆ نەیارەکانی موحەممەد ﷺ و نەیارەکانی قورئان} هەم بەرنامەش بێ {بۆ ئەو ئۆممەتە، ئەو کۆمەڵەی شوێن قورئان دەکەون و بڕوای پێ دێنن}.

---

(١) التحرير والتنوير: ج٢٢، ص٣٤٥.

ئنجا دوای ئەوەی خوا سوێندی خوارد بە قورئانی حەکیم، دەفەرموێ:

٣)- ﴿ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی تۆ لە ڕەوانەکراوانی، ئەمە وەڵامی سوێندەکەیە، (جَوَابُ القَسَم)، دەشگونجێ بگوترێ: (مُقْسَم عَلَيْهِ)، سوێند لەسەر خوراو، ئنجا (إِنَّ) بۆ جەختکردنەوەیەو (ل)یش دیسان بۆ جەختکردنەوەیەو، دەتوانین بڵێین: لەم ڕستەیەدا سێ جۆرە جەختکردنەوە هەن:

١- خوا سوێندی خواردوە: ﴿ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴾، سوێند بە قورئانی حەکیم.

٢- پیتی تەئکید کە (إِنَّ)یە.

٣- (ل)ی (لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ): ﴿ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾، کە دیسان بۆ جەختکردنەوەیە.

ئەمانە هەرسێکیان جەختکەرەوەو داکۆکییەرن لەسەر ئەوەی، دێ، کە بریتیە لەوەی موحەممەد ﷺ لە ڕەوانەکراوانی خوایە، ئەمە بێگومان لەبەرڕاهاویشتنەو، بە کنارە قسەکردنە لەگەڵ هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دا، کە پەیامی پێغەمبەریان ﷺ بە ناڕاست دادەناو، جۆرێکیشە لە دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ، کە دڵنیابە تۆ بەو شێوەیەی، چونکە مرۆڤ مرۆڤەو، هەرچۆن بێ، کە هێندە هەر خەڵك بە درۆیان داناو، بێ بڕوابوون و کەللەڕەق بوون، دوور نیە مرۆڤ جۆرێك لە دوو دڵیی بەرانبەر بە خۆی، یان نیگەرانیی بۆ پەیدابێ، ئەوە بۆ دڵنیاکردنەوەی پێغەمبەرە ﷺ.

٤)- ﴿ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾، لەسەر ڕێیەکی ڕێك و ڕاست، (عَلَى: لِلإِسْتِعْلَاء المَجَازِيّ)، مەبەست پێی چەسپاوییە، یانی: تۆ لەسەر ئەو ڕێیە ڕاستە، لەسەر ئەو ڕاستە شەقامە، زۆر چەسپاوی و نەلەخشاوی، ڕێی ڕاست، ﴿ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾یش ئەو ڕێیەیە کە مرۆڤ بە ئامانج دەگەیەنێ، چونکە ئینسان لە ڕێگای ڕاستەوە دەگاتە ئامانج و، لە ڕێی لارو چەوت و پێچاو پێچەوە، لە ئامانج دوور دەکەوێتەوە.

٥)- ﴿ تَنزِيلَ ٱلۡعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، دابەزێنراوی خوایەکی زاڵی میهرەبانە، بەخشندەیە، وشەی: (تَنزِيلَ) ئەگەر بەسەر (فتحة) بخوێنرێتەوە: (تَنزيلَ)، واتە: لە حاڵێکدا کە ئەم قورئانە دابەزێنراوی خوایەکی زاڵی میهرەبانە، ئەگەر بە بۆر (ضمة)یش بخوێنرێتەوە، کە ئەو خوێندنەوەیەش هاتوە: (تَنْزِيلُ العَزِيزُ الرَّحِيْم) یانی: ئەم قورئانە دابەزێندراوە لە لایەن خوایەکی زۆر زاڵی خاوەن ئەوپەڕی بەزەییەوە.

وشەی (عِـزَّة) بریتیە لە حاڵەتێك کە مرۆڤ ئەگەر هەیبوو، دوژمنەکانی، پێی ناوێرن، (رَحْمَة)یش بریتیە لە بەهرەمەندکردنی خەڵك لە چاکەو بەخشش، ئنجا بێگومان خوا لە قەدەر خۆی و، مرۆڤیش لە قەدەر خۆی.

ئایا قورئان بۆچی دابەزێنراوەو، ئامانج لە دابەزێنرانی ئەم قورئانە چییە؟

٦)- ﴿ لِتُنذِرَ قَوۡمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ فَهُمۡ غَٰفِلُونَ ﴾، بۆ ئەوەی کۆمەڵێك ورياو هۆشيار بکەیەوە، کە باب و باپیرانیان هۆشیار نەکراونەوە، (الإِنْذَارُ: إِعْلَامٌ مَعَ تَخْوِيْفٍ) (إنذار) ئاگادارکردنەوەیە لەگەڵ ترساندن دا، کە دەفەرموێ: (لِتُنذِرَ) ئەمە (ل)ی (تَعْلِيل)ە، یانی: هۆکاری دابەزینی قورئان ئەوە بووە، کە تۆ کۆمەڵێك، خەڵکێك بترسێنی و هۆشیار بکەیەوە، کە باب و باپیرانیان هۆشیار نەکراونەوەو نەترسێنراون.

ئەم (ما)یە (ما أُنْذِرَ آبَاؤُهُم) وەك گوتمان:

أ- دەگونجێ (ما)ی لابەرە (نافية) بێ، یانی: باب و باپیرانیان ئاگادار نەکراونەوە،

بەڵام لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە، دوو مانای دیکەشی هەن:

ب- دەشگونجێ ئەو (ما)یە (موصولة)ە بێ، یانی: (قَوْماً الَّذِينَ أُنذِرَ آباؤهُم)، کۆمەڵێك کە باب و باپیرانیشیان ئاگادار کراونەوە.

ج- هەروەها لێرەدا (ما) دەگونجێ (مصدرية) چاوگیی بێ، یانی: خەڵکێ وشیار بکەیەوە، هەمان هۆشیار کردنەوە، کە باب و باپیرانیان پێی وشیار کراونەوە.

بەڵام لە ڕووی سیاق و گونجان لەگەڵ ئێرەدا، هەر یەکەمیان ڕاستە، جاری دیکەش باسم کردوە کە بە داخەوە هەندێك لە توێژەرانی قورئان، تەماشایان کردوە، مادام چەند مانایەك لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە ڕاست بن، ئەو ئەگەرانەیان هەموویان هێناوە، بەڵام کە سەرنج بدەیە ئایەتەکە، یەکێکیان دەگونجێ، بەڵێ لە ڕووی ڕێزمانییەوە ئەوانی دیکەش، گونجاون، بەڵام لە ڕووی واتای قورئان و سیاقەکەوە، تەنیا یەکەمیان گونجاوە، بۆچی؟

چونکە ئەو ڕاستییە کە باب و باپیران و پێشینانی کافرانی کۆمەڵگایەك، کە پێغەمبەری خاتەم ﷺ لە نێویاندا ڕەوانەکراوە، لە شوێنی دیکەش لە قورئاندا هاتوە، کە نەترسێندراون و هۆشیار نەکراونەوە، ئاگادارکەرەوەو وشیار کەرەوەیان بۆ نەهاتوە، ئنجا کە لێرەش دەفەرموێ: ﴿فَهُمْ غَٰفِلُونَ﴾ بۆیە ئەوان بێ ئاگان، چونکە باب و باپیرانیان هۆشیار نەکراونەوە، ئەمە بێگومان بەڵگەی ڕاستیی ڕای یەکەمە، کە (ما): لابەرە (**نافية**)یە: ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ﴾، کۆمەڵێك بترسێنی و هۆشیار بکەیەوە، کە باب و باپیرانیان هۆشیار نەکراونەوە، بۆیە بێ ئاگان، ئەگەرنا ئەگەر (ما) (**موصولة**) بێ، ئەو خەڵکەی باب و باپیرانیان ئاگادار کراونەوە، ئەدی ﴿فَهُمْ غَٰفِلُونَ﴾ چی لێدەکەی، ئەگەر ئاگادارکراونەوە، بۆچی بێئاگان؟ دیسان ئەگەر (ما) (**مصدرية**)یش بێ، بە هەمان شێوە.

کەواتە: هەر ئەگەر ئینسان پەلە نەکات و، تەماشای سیاقەکە هەمووی بکات، زۆرجار واتایەکەی زیاتر بۆ دەردەکەوێ، ئێستا ئەم ﴿فَهُمْ غَٰفِلُونَ﴾، دەرخەری ئەوەیە کە (**مَا**) لە ڕستەی یەکەمدا، لابەرە (**نافية**)یە، یانی باب و باپیرانیان نەترسێنراون و ئاگادارنەکراونەوە، ئنجا ئەمە لە دوو شوێنی دیکەی قورئانیش دا هاتوە، کە من ئێستا لە یادمن:

یەکەمیان: لە سوورەتی (**السجدة**)دا هاتوە، کە دەفەرموێ: ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝٣﴾، واتە: تاکو کۆمەڵێك، بترسێنی و هۆشیار بکەیەوە، کە لە پێش تۆدا، هیچ وشیارکەرەوەو ترسێنەریان بۆ نەهاتوە، بەڵکو ڕێی ڕاست بگرن.

دووەمیان: لە سووڕەتی **(القصص)**دا هەمان تەعبیر هاتوە، بە تۆزێك جیاوازییەوە: ﴿لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾﴾ القصص: ٤٦، تاكو كۆمەڵێك بترسێنی و وریا بكەیەوە، كە هیچ وریاكەرەوەیەكیان پێش تۆ بۆ نەهاتوە، بەڵكو پەند وەربگرن.

كەواتە: ئەوەی كە لە دوو سووڕەتی **(السَّجدَة)** و **(القَصَص)**دا هاتوە، پشتڕاستی ئەوە دەكاتەوە، كە لێرەدا مەبەست لەوە كە دەفەرموێ: ﴿مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ﴾، باب و باپیرانیان، پێشینانیان وریا نەكراونەوەو نەترسێنراون، ئەوەتا لەو دوو سووڕەتەی دیكەش دا بە هەمان شێوە دەفەرموێ: ﴿مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾.

٧)- ﴿لَقَدْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَىٰٓ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، بە دڵنیایی قسە لەسەر زۆربەیان چەسپاوە، بۆیە بڕوا ناهێنن. (حَقَّ: **أي ثَبَتَ وَوَقَعَ، فَلَا يَقْبَلُ نَقضاً**)، چەسپاوەو هاتۆتە دی و، هەڵوەشانەوە هەڵناگرێ، لەسەر زۆربەیان قسە چەسپاوە، بۆیە بڕوا ناهێنن.

لێرەدا وشەی (ٱلْقَوْلُ) چاوگەو مەبەست پێی ئەوەیە كە خوا ﷻ ویستوویەتی، یانی: وەك دەگوترێ: قسەی دەروونیە، یاخود: ئەوەیە كە خوا ﷻ بۆ پێغەمبەرانی ﷺ سروشكردوە، زۆربەی زانایان هەر وایان لێكداوەتەوە دەڵێن: ئەوە كە خوا لە سووڕەتی **(هود)**دا دەفەرموێ: ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾﴾، هەروەها لە سووڕەتی **(السَّجدَة)** - ١٣- شدا بە هەمان شێوە هاتوە، مەبەست ئەوەیە: كە خوا بڕیاری داوە دۆزەخ پڕبكات لە جند و مرۆڤ، بۆیە دەبێ زۆربەیان بڕوانەهێنن تاكو دۆزەخ پڕ بێ! بەڵام بەولێكدانەوەیە جۆرێك لە جەبر ڕوودەدا، ئایەتەكەش وا نافەرموێ، بەڵكو یانی: ئەو فەرمایشتەی خوا كە بەسەر ئەواندا چەسپاوە، ئەوەیە كە هەركەسێك بڕوانەهێنێ، سزا دەدرێ، هەر كەسێك هیدایەتی خوا ڕەفز بكات، سزا دەدرێ، ئەوەیە ئەو بڕیارەی خواو ئەو بڕیارەیان بەسەردا چەسپیوە، كە ئەوانە بڕوا ناهێنن، بۆیە سزا دەدرێن، نەك خوا بڕیاری

داوە ئیمان نەهێنن، تاكو سزا بدرێن، چونكە ئەوە جەبرە، نا، بڕیارەكەی خوا ئەوەیە: هەر كەسێك هیدایەتی خوا وەرنەگرێ و قبووڵ نەكات، سزا دەدرێ، ئەوە بڕیاری خوایە، ئەو بڕیارەیان بەسەردا چەسپیوە، واتە: سزا دەدرێن، نەك بڕیارەكەی خوا ئەوە بێ، كە دۆزەخ پڕ بكات، ئنجا بۆیە دەبێ، ئەوەندەی دۆزەخ پڕ دەبێ لە جند و مرۆڤ، بڕوا نەهێنن، تاكو فەرمایشتی خوا بێتە دی، كە دەبێ دۆزەخ پڕ بێ، نا، بەڵێ، خوا فەرموویەتی: دۆزەخ پڕ دەكەم، كە ئەمەش هەڕەشەیە لە مرۆڤ و جند، بەڵام ئەو بڕیارەی خوا كە چەسپاوەو لێرەدا هاتووەو لە شوێنی دیكەشدا هاتوە، ئەوەیە كە خوا دەفەرمویێ: هەركەس بڕوا نەهێنێ و هیدایەتی خوا ڕەفز بكات، سزای دەدەم، ئەو بڕیارەیان بەسەردا چەسپیوەو بە تەئكید ئەوانە سزا دەدرێن.

كەواتە: بڕیار بەسەر زۆربەیاندا چەسپیوە، ئەو بڕیارەی خوا كە: هەر كەسێك ئیمان نەهێنێ، خوا سزای دەدات، ئەوانەش بڕواناهێنن، بۆیە ئەو بڕیارەیان بەسەردا چەسپاوە، لە سووڕەتی (النَّحل) ئایەتی (١٠٤)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَا يَهۡدِيهِمُ ٱللَّهُ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، واتە: بەدڵنیایی ئەوانەی بڕوا بە ئایەتەكانی خوا ناهێنن، خوا ڕێنماییان ناكات و ئازارێكی بە ئێشیان هەیە.

یانی: لەبەرئەوەی بڕوا ناهێنن، خوا دڵیان وەرناچەرخێنێ، كەواتە: پێشێ لەوانەوە هەڵوێستی نەرێنیی هەیەو، ئەوەی خوا ﷻ لەگەڵیاندا دەكات، دەرهاویشتەی هەڵوێست و كرداری خۆیانە.

لەو بارەوە كە ئایا مەبەست لەوانەی پێغەمبەر ﷺ هاتوە تاكو وریایان بكاتەوە، لەبەر ئەوەی كە باب و باپیرانیان وریا نەكراونەوە، كێن؟ چەند ڕایەك هەن، لە نێو توێژەرانی قورئان دا:

أ/ هەندێكیان گوتوویانە: عەرەبە عەدنانییەكان، (**العرب المُستَعرَبَة**)ن.

ب/ هەندێکیان گوتوویانە: هەموو عەرەبەکانن، عەرەبی عەدنانیی و **قەحطانیی**.

ج/ هەندێکیش گوتوویانە: نا مەبەست پێی خەڵکی مەککەو دەوروبەریەتی.

د/ بەڵام من پێم وایە، مەبەست پێی تێکڕای خەڵکە، هەرچەندە لە تەفسیرەکاندا ئەو ڕایەم نەبینیوە: ﴿ لِتُنذِرَ قَوۡمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ ﴾ تاکو کۆمەڵێك بترسێنی کە باب و باپیرانیان وریانەکراونەوە، ئەوە بەس گەلی عەرەب نەبوون، کە پێش موحەممەد ﷺ پێغەمبەریان بۆ نەهاتوە، بەڵکو کوردیش وابوو، فاریسش وابوو، تورکیش وابوو، گەلانی دیکەش وابوون، قەومیش واتە: کۆمەڵە خەڵکێك، کەواتە: لە ڕاستییدا، ئەوەی کە پێغەمبەری خاتەم ﷺ هاتوە، وشیاریان بکاتەوەو، بیانترسێنێ، بەڵێ سەرەتا خەڵکی عەرەب بوون، بەڵام دوایی سەرجەم خەڵکەکانی دیکەش بوون، چونکە ئەگەر مەسەلە ئەوە بێ، کە پێش موحەممەد ﷺ ترسێنەر و وریاکەرەوەیان بۆ نەهاتوە، ئەوە بەس بۆ عەرەب وانەبووە، بەڵکو بۆ کوردیش و بۆ فارسیش و بۆ تورك و ئەفغان، گەلانی دیکەش پێش موحەممەد ﷺ بە نیزیکیی، هەروابووە، ئەگەرنا لە ڕابردوودی دووردا، هەموویان پێغەمبەریان بۆ هاتوون: ﴿ وَإِن مِّنۡ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٞ ﴿٢٤﴾ ﴾**فاطر**، بەڵام لە ڕابردووی نیزیکیاندا، پێش موحەممەد ﷺ، پێغەمبەرێك بۆ هیچ کام لەو گەلانە، نەهاتوە، چونکە زۆرترین ماوە لە نێوان دوو پێغەمبەراندا بووبێ، ئەو ماوەیەیە کە دەکەوێتە نێوان موحەممەدو عیساوە (**عَلَيۡهِما الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، کە ئەگەر عیسا لە (١)ی زایینیی لە دایك بووبێ و، موحەممەد ﷺ لە (٥٧١) زایینیی لە دایك بووە، واتە: لە نێوان لە دایك بوونی عیساو لە دایك بوونی موحەممەد دا: (٥٧٠) ساڵ هەیە، کە دیارە پێغەمبەر ﷺ دوای (٤٠) ساڵ کراوەتە پێغەمبەر، واتە: لە ساڵی (٦١٠) زایینیی دا، مانای وایە لە نێوان لە دایك بوونی عیساو، کرانە پێغەمبەری موحەممەد دا ﷺ (٦١٠) ساڵ هەیە، ماوەیەکی زۆرە، زۆرترین ماوەیەو لەو ماوەیەدا هیچ پێغەمبەرێك نەهاتوە، بۆ هیچ کام لە گەلان، بە پێی ئەوە کە لە مێژوودا باسکراوەو، قورئانیش ئاماژەی پێ دەکات.

مەسەلەی دووەم:

وێناکردنی ئەوانەی بڕوا ناهێنن، لە شێوەی کەسانێکدا کە کۆتیان خراوەتە گەردنەوە، هەتا چەناگەیان و، سەریان هەڵبڕاوەو، بەربەستیان لە پێشەوەو لە دواوە هەیەو، ڕووشیان داپۆشراوە، پەردە بەسەر دەم و چاویان دادراوە، بۆیە توانای جووڵەو دیتنیان نیەو، وریاکردنەوەشیان بێ سوودە، بەڵام کەسێك شوێن قورئان بکەوێ و ترس و سامی خوای هەبێ، لە هۆشیارکرانەوە بەهرەمەند دەبێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِيٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِيَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكْرَ وَخَشِيَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِيٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا﴾، ئێمە کۆتەکانمان خستوونە گەردنیانەوە، (أغْلَال) کۆی (غُلّ)ە، واتە: کۆت، پێوەند، کە مرۆڤ وا لێ دەکات نەتوانێ سەربادات، یان سەردانەوێنێ، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِيٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا﴾، (**الجَعْلُ تَكْوِين شَيْء**) (**جعل**) پێکهێنانی شتێکە، (**غُلّ**) بریتیە لە ئاڵقەیەکی پان لە ئاسن، یان چەرم وەك گەردنبەندێك و ڕێشمەیەك دەخرێتە ملەوە، دەوری گەردن دەدات و، وای لێ دەکات بەرزو نزم و ئەملاولا نەکات و ڕێك بوەستێ.

٢)- ﴿فَهِيَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ﴾، ئنجا ئەو کۆتانە کە خراونە گەردنیانەوە، هەتا چەناگەکانەو ئەوان سەرهەڵبڕاون، (**أذقان**) کۆی (**ذَقَن**) یاخود (**ذِقْن**)ە، کە بە کوردیی دەڵێین: چەناگە.

﴿ فَهُم مُّقۡمَحُونَ ﴾، لە ئەنجامی ئەوەدا کە ئەو کۆتانەیان خراونە گەردنەوە، سەریان بەرز کراوەتەوە، سەریان هەڵبڕاوە، (**مُقْمَحُون: جمع مقمح اسْمُ مَفْعُولٍ أي: المَجْعُولِ قَامِحاً، أي: رَافِعاً رَأْسَهُ نَاظِراً إلى فَوْق**)، (**قَمَحَ**) یانی: (**رَفَعَ رَأْسَهُ**)، سەری بەرز کردەوە، (**مُقْمَحُون**)یش کۆی (**مُقْمَح**)ە، کەسێکە سەری بەرز کرابێتەوەو نەتوانێ تەماشای خوارەوە بکات.

٣)- ﴿ وَجَعَلۡنَا مِنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ سَدّٗا ﴾، لە پێش دەستیانەوە بەربەستێکمان داناوە.

٤)-﴿ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ سَدّٗا ﴾، لە دواشیانەوە بەربەستێکمان داناوە، وشەی (**سَدّ**) خوێنراویشتەوە: (**سُدّ**) هەردووکیان واتە: دیوار، پەردە، نێوان، بەربەست.

٥)- ﴿ فَأَغۡشَيۡنَٰهُمۡ فَهُمۡ لَا يُبۡصِرُونَ ﴾، ئنجا پەردەشمان بەسەر چاو هەڵکێشاون، بۆیە نابینن، ئەوەی پێشێ فەرمووی: کۆتیان لە گەردن کراون، تاکو چەناگەکانیان هاتوون و سەریان بەرز کراوەتەوە، ئنجا ئەمەش تۆخکردنەوەی وێچواندنی ئەوانە، لە قبووڵ نەکردنی هیدایەتی خوادا، بە کەسێك، کە وێڕای ئەوەی کۆتی لە گەردن کراوەو، دیوارێکی لە پێش داندراوەو دیوارێکیشی لە دواوە، دانراوەو، پەردەیەکیشی بەسەر چاو هەڵکشاوە، کەواتە: نە دەتوانێ بجووڵێ، بچێتە پێش و بچێتە دوا، نەدەشتوانێ ببینێ.

٦)- ﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، یەکسانیشە بۆ ئەوان، وریایان بکەیەوە، یان وریایان نەکەیەوە، بیانترسێنی، یان نەیانترسێنی، هەر بڕوا ناهێنن، یانی: ئاگادارکردنەوەو ترساندنت و، ئاگادار نەکردنەوەو نەترساندنت بۆ ئەوان، وەك یەکە.

کە دەفەرموێ: ﴿ فَأَغۡشَيۡنَٰهُمۡ ﴾، (**الغِشَاءُ: وَهُوَ مَا يُغْطِّي شَيْئاً، أي: أَغْشَيْنَا أَبْصَارَهُم**)، (**غِشَاء**)، پۆشەرێکە شتێك داپۆشێ و بەسەر شتێك دا بدرێ، یانی: چاوەکانیانمان داپۆشیون.

کە دەفەرموێ: ﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ ﴾، ئەم شێوە پرسیارکردنە، بۆ یەکسانکردنە، بیانترسێنی یان نەیان ترسێنی، وشیاریان بکەیەوە یان وشیاریان نەکەیەوە، ئەمە لێرەدا بۆ یەکسانکردنە نەك بۆ پرسیارکردن، یاخود بۆ

سەرسوڕماندن، یاخود بۆ نکووڵییلێکردن، کە ئێمە دواتر لە خستنەڕووی چەند سەرنجێك دا، زیاتر تیشك دەخەینە سەر چەمك و واتای ئەو ئایەتانە، بەڵام زانایان گوتوویانە: بۆ لێکدانەوەی ئەم ئایەتانە، دوو واتا هەن:

١- حاڵی ئەو کافرانە، چوێنراوە لە بڕوا نەهێناندا، بە حاڵی کەسانێکەوە، کە کۆتیان خراوەتە گەردن و ناتوانن مل بجووڵێنن، پاشان دیوارێکیان لە بەردەم دا داندراوەو دیوارێك لە پشتیان و، پەردەشیان بەسەر چاو هەڵکشاوە، واتە: لە قبووڵ نەکردنی هیدایەتی خوادا، ئەوانە حاڵیان وەك حاڵی کەسێکی ئاوایە.

٢- مەبەست ئەوەیە، ئەوانە لە ڕۆژی دواییدا وایان لێدەکرێ، واتە: لە ڕۆژی دواییدا کۆتیان دەخرێتە گەردن و، دیواریان لە پێش دەبێ و، دیواریان لە دوا دەبێ، پەردەیان بەسەر چاو هەڵدەکشێ، وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (**غافر**)دا دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِٱلْكِتَـٰبِ وَبِمَآ أَرْسَلْنَا بِهِۦ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ ٱلْأَغْلَـٰلُ فِىٓ أَعْنَـٰقِهِمْ وَٱلسَّلَـٰسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِى ٱلْحَمِيمِ ثُمَّ فِى ٱلنَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾﴾، واتە: ئەوانەی بڕوایان بە کتێب نەهێناوە، (کۆی کتێبەکانی خوا)و، بەوەی کە پێغەمبەرانمان پێ ڕەوانە کردوون، لەمەودوا دەزانن، کاتێك کە کۆتەکان دەخرێنە گەردنیانەوە، هەروەها زنجیرەکان، {زنجیرەکانیش دەخرێتە دەست و پێیانەوە}و، بە نێو ئاوی داغ و کوڵیودا ڕادەکێشرێن، دوایی لە نێو بڵێسەی ئاگردا، ئاگر دەدرێن {ئاگری بڵێسەداریان دەدرێتە بەرێ}.

کە بە تەئکید ئەمە مەبەست پێی ڕۆژی دواییە.

بەڵام ئەوەی سوورەتی (یس)، هەرچەندە دەگونجێ مەبەست پێی ڕۆژی دواییش بێ، بەڵام بە پێی سەلیقەو سیاق، ئەگەر لە ئایەتەکانەوە ڕامێنین، دەزانین مەبەست پێی دنیایە، ئنجا کە مەبەستیش پێی دنیایە، بە مەجاز ئەو تەعبیرە بەکارهاتوە، یانی: ئەوانە حاڵیان وەك حاڵی کەسێك وایە کە بەو شێوەیە بێت، نەك بە کردار کۆتیان خرابێتە گەردن و، دیوارو بەربەستیان لە پێش و لە بەردەم دا داندرابێ و، پەردەیان بەسەرچاو هەڵکشا بێ.

﴿ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، ئەم ڕستەیە ڕوونكەرەوەی ڕستەی پێشییە، كە دەفەرمووێ: ﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ ﴾، یەكسانە بۆ ئەوان وریایان بكەیەوە، یان وریایان نەكەیەوە، (لَا يُؤۡمِنُونَ) چونكە كە بڕوایان نەهێنا، مانای وایە ئاگادار كردنەوەو ئاگادار نەكردنەوەیان وەك یەكە، ترساندن و نەترساندنیان هەر وەك یەكە، ئنجا ئایا مادام هەردووك لایەكسانن، بۆچی پێغەمبەر ﷺ بە ئەركی هۆشیاركردن و ورياكردنەوەی خەڵك هەڵدەستێ؟

٧)- ﴿ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكۡرَ وَخَشِيَ ٱلرَّحۡمَٰنَ بِٱلۡغَيۡبِ ﴾، بە دڵنیایی تۆ تەنیا كەسێك وریا دەكەیەوەو دەترسێنی {كە بەهرەمەند بێ لەو ترساندن و وریا كردنەوەیە} كە شوێن زیكر بكەوێ، {شوێن قورئان بكەوێ، كە بیرخەرەوەیە} و، بە پەنامەكییش لە (خوای) خاوەن بەزەیی بترسێ.

٨)- ﴿فَبَشِّرۡهُ بِمَغۡفِرَةٖ وَأَجۡرٖ كَرِيمٍ ﴾، ئنجا ئەو كەسە موژدەی پێبدە بە لێبوردنێكی تایبەت و، بە پاداشتێكی پڕ ڕێز و حورمەت، كەواتە: ئەگەر بۆ ئەوانی پێشێ، وریا كردنەوە و ترساندن و وشیاركردنەوەی پێغەمبەر ﷺ سوودی نەبێ، بەڵام بێگومان سوودی هەیە بۆ كەسانێك، كە دوو مەرجیان تێدا هەبن:

١- شوێن قورئان بكەون.

٢- ترس و سام و هەیبەتیان بەرانبەر بە خوای بەبەزەیی هەبێت.

بۆچی خوا ﷻ لە نێو هەموو سیفەتەكانی خۆیدا، لێرەدا خۆی بە سیفەتی بەبەزەیی (**الرَّحمن**) وەسف كردوە؟ دەتوانین بڵێین: لەبەر دوو هۆكار:

یەكەم: ئەمە ئاماژەیەكە بۆئەوە كە ڕەحمەت و بەزەیی خوا، خوازیاری ئەوە نیە، ترس و سام و هەیبەتت بەرانبەری نەبێ و لێی بێ باك بی.

دووەم: لەبەر ئەوەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، هەستیار بوون بەرانبەر ناوی (**الرحمن**)، وەك لە سووڕەتی (**الفُرقَان**) ئایەتی (٦٠)دا، دەفەرمووێ: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسۡجُدُواْۤ لِلرَّحۡمَٰنِ

﴿قَالُوا۟ وَمَا ٱلرَّحْمَـٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴾، واتە: ئەگەر پێیان بگوترێ: کڕنووش بەرن بۆ (خوای) خاوەن بەزەیی، دەڵێن: (**الرَّحمن**) کێیە؟ ئایا کڕنووش بەرین بۆ کەسێك کە تۆ فەرمانمان پێدەکەی؟! بەس سڵەمینەوەشیان تێدا زیاد دەکات {ئەو فەرمان پێکردنە}.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

ڕاگەیاندرانی ئەو ڕاستییە کە خوا ﷻ مردووان دەژیێنێتەوەو، هەرچی دەشیکەن و پێش دەستی خۆیانی دەخەن، شوێنەوارەکانیشیان تۆمار دەکات و، هەموو شتێکیشی لە نووسینێکی بنەڕەتییدا سەرژمێر کردوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە خۆمان مردووان زیندوو دەکەینەوە، واتە: لە قیامەت و لە کاتی هەڵسانەوەو زیندوو کرانەوەدا.

هەندێك لە زانایان لە تەفسیری: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ ﴾دا گوتوویانە: لە دنیادا ئێمە مرۆڤەکان لە مردنی مەعنەویی دەرباز دەکەین، بەهۆی هیدایەتی خواوە، کە لە قورئان و لە پێغەمبەردا ﷺ بەرجەستەیە.

دەڵێم: لەڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە، ئایەتەکە ئەو مانایەش دەگەیەنێ، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست مردوو زیندووکردنەوەی ڕاستەقینە بێ، نەك مردوو زیندووکردنەوەی مەعنەویی، ئەویش - مردوو زیندووکردنەوەی ڕاستەقینە - لە قیامەت دا دەبێ، ئەگەرنا ئەو مانایەش دەگەیەنێ و لە قورئان دا هاتوە، خەڵك زیندوو بکاتەوە، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ ﴾**الأنعام**، واتە: ئایا کەسێك کە مردوو بوو، زیندوومان کردەوەو ڕووناکییەمان پێدا لە نێو خەڵك دا پێی بڕوا، وەك کەسێکە کە لە تاریکاییان دایەو لێیان دەربازبوو نیە ... بێگومان زیندووی کردوونەوە بە هیدایەتی خۆی،

بەو قورئانە کە ناوی لێناوە ڕووح، هەروەك لە ئایەتی (٥٢) سووڕەتی (**الشورى**) دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾.

کەواتە: دەشگونجێ وێڕای مانا ڕاستەقینەکەی، ئەو مانا مەجازییەش بگەیەنێ و قورئان هاتوە مردووان زیندوو بکاتەوە، ئەوانەی بە مردنی مەعنەویی مردوون، زیندوویان بکاتەوە، بەڵام بە پێی سیاقەکە، ئاشکرایە کە مەبەست پێی مردووانی ڕاستەقینەیە، کە بە جەستە مردوون و مەبەست زیندووکرانەوەی قیامەتە.

٢)- ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾، ئەوەی کە پێشیان خستوەو، شوێنەوارەکانیشیان، دەنووسین، ئەوەی کاتێ لە ژیاندابوون، کردوویانەو ئەنجامیان داوەو پێشیانخستوە، دەینووسین و، ئەوەش کە لە دوای بەجێهێشتنی ژیانی دنیا، بۆتە شوێنەواریان، شوێنەوارەکانیشیان دەنووسین.

٣)- ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾، هەموو شتێکیشمان سەرژمێر کردوە، لە پێشەوایەکی ڕوونکەرەوەو ڕۆشن دا، پێشەوا هەر کەسێکەو هەر شتێکە، کە پەیڕەویی لێبکرێ، چ مرۆڤ بێ، چ نووسین بێ.

کە دەفەرموێ: ﴿وَكُلَّ شَيْءٍ﴾، واتە: (**كُلَّ شَيءٍ مِنْ أَعْمَالِ النَّاس**)، هەر شتێك لە کردەوەکانی خەڵك، یاخود هەموو شتێك لە دروستکراوەکان و لە کردەوەو هەڵسوکەوتەکان،

بێگومان (**كُلَّ شَيءٍ**) هەموو شتێك، دەشگونجێ واتاو چەمکەکەی فراوان و گشتیی بێ، بەڵام بە پێی ڕەوت (سیاق) وا پێدەچێ تایبەت بێ، بە خەڵکەوە:

یانی: (**كُلَّ شَيءٍ مِنْ أَعْمَالِ النَّاسِ وَتَصَرُّفاتِهِم، وَأَحْوَالِهِم**)، هەموو شتێك لە کردەوەو هەڵسوکەوت و حاڵ و باڵی خەڵك هەمووی لە پێشەوایەکی ڕوون دایە، کە مەبەست پێی (**لَوحٌ مَحفوظ**)ە، ئنجا ئایا (**لَوحٌ مَحفوظ**)و (**إمَام مبِيْن**)

دروستكراوێكی خوایە، كە خوا زانیاری و زانراوەكانی خۆی تیدا تۆمار كردبێ، یاخود مەبەست پێی زانیاریی خوایە؟ زانایان هەردوو ڕایەكەیان خستوونەڕوو.

منیش زیاتر وای تێدەگەم مەبەست پێی زانیاریی بێ سنووری خوا بێ، بەڵام بۆیە خوا ئەو تەعبیرەی بەكارهێناوە، چونكە ئێمە ئەگەر شتێك بنووسین، لە لەوحێكدا، لە تەختێكدا، لە كتێبێكدا، لە تۆمارێكدا بینووسین، دوایی ئەو نووسینەمان لێ تێك ناچێ و، كەم و زیادیش ناكات، واتە: خواش هەموو شتێك دەزانێ، زانیاریی خوا، گۆڕانی بەسەردا نایەت و كەم و زیاد ناكات و، خوا هیچ شتێكیشی لەبیر ناچێ.

کورتە باسێك: پێنج سەرنجی گرنگ لەبارەی ئایەتەکانی سەرەتای (یس) ەوە

١- کە خوا فەرموویەتی: ﴿لَقَدۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَىٰٓ أَكۡثَرِهِمۡ﴾، پێشتریش باسمان کردو ئەو ڕایەی توێژەرەوانمان هێنا، کە دەڵێن: مەبەست لە (ٱلۡقَوۡلُ) لێرەدا ئەو بڕیارەی خوایە، کە دەفەرموێ: ﴿وَتَمَّتۡ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ١١٩﴾ **هود**، واتە: فەرمایشتی پەروەردگارت تەواو بووە کە دەفەرموێ: دۆزەخ پڕ دەکەم لە جند و مرۆڤ تێکڕایان.

هەروەها هەمان ڕاستیی لە سووڕەتی (السَّجدَة)ش دا هاتووە، کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَٰكِنۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ مِنِّي لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ١٣﴾، واتە: قسە (بڕیار) لە منەوە چەسپاوە، کە دۆزەخ پڕ دەکەم لە جند مرۆڤ، تێکڕایان، کەواتە: لە دوو شوێنی قورئان دا، ئەو ڕاستییە ڕاگەیەندراوە کە خوا بڕیاری داوە، دۆزەخ پڕ بکات، لە مرۆڤ و جند.

زۆرێك لە توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: کە خوا لێرە دەفەرموێ: ﴿لَقَدۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَىٰٓ أَكۡثَرِهِمۡ﴾، قسە لەسەر زۆربەیان پێویست بووە، یانی: بڕیاری خوا ئەوەیە کە فەرموویەتی: دەبێ دۆزەخ پڕ بکەم، ئنجا بۆ ئەوەی دۆزەخ پڕ بێ، نابێ زۆبەی خەڵك بڕوابێنن!

بەڵام وەك پێشتریش گوتم: ئەوە مانا لێکدانەوەیەکی هەڵەیەو، سەردەکێشێ بۆ زۆرلێکردن (جبر)، کە خوا ﷻ تازە بڕیاری داوەو دەبێ دۆزەخ هەر پڕ بێ، ئنجا پڕیش نابێ ئەگەر زۆربەی خەڵك کافر نەبن، بۆیە نابێ بڕوابێنن! بەڵام لەڕاستییدا ئەم مانا لێکدانەوەیە شایستەی فەرمایشتی خوا نیە، بەڵکو مانای ڕاستی ئەو دوو ئایەتە ئەوەیە کە: بڕیاری خوا وایە: هەر کەسێك بڕوا

نەهێنێ، سزا دەدرێ، ئەوانەش بڕوا ناهێنن، بۆیە دەبێ سزا بدرێن، کەواتە: بڕیاری خوایان لەسەر چەسپیوە، واتە: دەبێ سزا بدرێن، لەبەر ئەوەی بڕوا ناهێنن، کە لێرەدا دەفەرمووێ: ﴿لَقَدۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَىٰٓ أَكۡثَرِهِمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ۝٧﴾، بڕیار لەسەر زۆربەیان چەسپاوە، ئەو بڕیارەی کە دەبێ سزا بدرێن، لەسەریان چەسپاوە، لەسەر چی؟ ﴿فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ﴾، لەبەرئەوەی بڕوا ناهێنن، لەبەر بڕوا نەهێنانیان بڕیاریان لەسەر چەسپاوە، نەك لەبەر ئەوەی دۆزەخ پڕ بێ، کە تازە خوا بڕیاری داوە دۆزەخ پڕ بکات، ئنجا ئەگەر مرۆڤ و جند زۆربەیان کافر نەبن، دۆزەخ پڕ نابێ!! بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە بڕیاری خوایان بەسەردا چەسپیوە، کە ئەویش دەگونجێ بە دوو واتایان لێکبیدەینەوە:

یەك: بڕیاری خوایان بەسەردا چەسپیوە، کە هەر کەسێك هیدایەتی خوا قبووڵ نەکات، خوا هیدایەتی نادات.

دوو: یاخود بڕیاری خوایان بەسەردا چەسپیوە، کە هەر کەسێك هیدایەتی خوا قبووڵ نەکات، خوا سزای دەدات.

ئەو دوو مانایە ڕاست و گونجاون، لەگەڵ ئەو فەرمایشتەی خوادا کە مرۆڤ و جند: {بڕیاری خوایان بەسەردا چەسپاوە}، یانی:

یەکەم: هەر کەسێك پێشەکییەکانی ئیمان هێنانی لە خۆیدا نەهێنانە دی و، تەماشای هیدایەتی خوای نەکردو، تێوەڕای نەماو سەرنجی نەداو، ویستی خۆی ئازاد نەکرد، کە ئازادانە تەماشای هیدایەتی خوا بکات، ناتوانێ بڕوا بهێنێ، ئنجا کە نەیتوانی بڕوا بهێنێ، ئەوە بڕیاری خوای بەسەردا دەچەسپێ، کە بە کافریی دەمێنێتەوە.

دووەم: هەموو ئەوانەی لە دنیادا هیدایەتی خوا ڕەفز دەکەن، بە هۆی ئەوەوە خوا سزایان دەدا، ئەوەش هەر بڕیاری خوایە.

٢- کە خوا فەرموویەتی: ﴿إِنَّا جَعَلۡنَا فِيٓ أَعۡنَٰقِهِمۡ أَغۡلَٰلٗا فَهِيَ إِلَى ٱلۡأَذۡقَانِ فَهُم مُّقۡمَحُونَ ۝٨ وَجَعَلۡنَا مِنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ سَدّٗا وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ سَدّٗا فَأَغۡشَيۡنَٰهُمۡ فَهُمۡ لَا يُبۡصِرُونَ ۝٩﴾، ئەم

دوو ئایەتە مانای ڕێك و ڕاستیان ئەوەیە کە خوا حاڵی ئەوان، لە بەرانبەر وەرنەگرتنی هیدایەتی خوادا، کەللەڕەقیی و عینادییان، دەشوبهێنێ بە حاڵی کەسێکەوە کە کۆتی خراوەتە گەردن و، دیواری لە پێش دانراوەو دیواری لە دواوە دانراوەو، پەردەی بەسەر چاو هەڵکشاوە، ئیدی نە دەتوانێ بجووڵێ و، نە دەتوانێ ببینێ و، نە دەتوانێ سەر بسووڕێنێ، کەسێکیش وای لێکرابێ، توانای هیچ شتێکی نیە، ئەوانەش لە ئەنجامی بێبڕوایی خۆیاندا، خۆیان وەك حاڵی ئەو کەسە لێکردوە.

(**فخر الدين الرازي**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا، قسەیەکی جوان دەکات دەڵێ:

(**مَانِعُ الْإِيمَانِ: إِمَّا أَنْ يَكُونَ فِي النَّفْسِ، وَإِمَّا أَنْ يَكُونَ خَارِجًا عَنْهَا، فَالْغُلُّ لَا يَسْمَحُ بِرُؤْيَةِ النَّفْسِ، وَالسَّدُّ يَمْنَعُ مِنْ رُؤْيَةِ الخَارِجِ**) واتە: ڕێگر لە ئیمان، یان دەبێ لە خودی مرۆڤەکەدا بێ، یان لە دەرەوەی بێ، ئەو کۆتە کە دەخرێتە گەردنیانەوە، تەعبیر دەکات لەو حاڵەتە کە لە زاتی خۆیاندا پاڵنەریان نیە بۆ ئیمان، چونکە ڕێ نادا خۆیان ببینن، ئەو دیوارەش کە لەبەردەمیان دادەنرێ، تەعبیر لەوە دەکات کە لە دەرەوەیان ڕێگرو پەرچ هەیەو ناتوانن دەرەوە ببینن.

ئنجا خواش ﷻ لە سوورەتی (**فصلت**) ئایەتی (٥٣)دا دەفەرموێ: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَـٰتِنَا فِى ٱلْـَٔافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴾، واتە: لەمەودوا نیشانەکانی خۆمانیان پێ نیشان دەدەین، لە ئاسۆیەکاندا و، لە خۆشیاندا، تاکو بۆیان دەرکەوێ هەقە، ئنجا کەسێك دیواری لە بەردەمدا دانرابێ و، لە پشتەوە داندرابێ، مانای وایە ناتوانێ تەماشای سەرەوە بکات، تاکو لە ئاسۆیەکاندا نیشانەکانی خوا ببینێ و، کەسێکیش کۆتی لە گەردن کرابێ، ناتوانێ سەرنجی خۆیشی بدات، تاکو لە خۆیدا ئایەتەکان ببینێ، کەواتە: بە هیچ لایاندا دەرفەتی نیە! بێبڕوایەکانیش حاڵیان چوێنراوە بە حاڵی کەسێکەوە کە ئاوای لێکراوە.

منیش دەڵێم: بێبڕوایان بیرو ڕاو هەڵوێست و نەریت و خووخدە نەفامیی و خراپەکانیان، وەك تۆقی گەردن و زنجیرو کەلەپچەی دەست و پێ، کۆتی

کـردوون، دەسـت و پێـی بەسـتوون، سـەرەنجام وەك بابایەکـی گرفتـاری نێـوان دیـواران و، چـاو داپـۆشراو بـە پـەردە، کوێـر و کوتـرو، دەسـت و پـێ بەسـتراوو هیـچ لـە دەسـت نەهاتـوو دەبـن، ئەوانـەش بـۆ خۆیـان وایـان لـە خۆیـان کـردوە، وەك چـۆن کرمـی ئاوریشـم بـە لیکـی خـۆی دەزوویـەك دروسـت دەکات، ئـەو دەزووە لـە خۆیـەوە دەپێچـێ، دوایـی دەبێتـە قۆزاخەیـەك و هـەر لـە نێـو ئـەو قۆزاخەیـەدا دەمـرێ، ئەوانـەش هـەر لـە بیـرو بۆچوونـە هەڵـەو پووچەکانـی خۆیـان، لـە بیـرو خولیـا هەڵەکانـی خۆیـان، کـە لـە شـیرك و کوفـرو نیفاقـدا بەرجەسـتە دەبـێ، وەك حاڵەتـی عەقیدەیـی، هەروەهـا لـە کـردارو ڕەفتارەکانـی خۆیـان، کـە لـە تاوانەکانـدا بەرجەسـتە دەبـێ و، لـە جێبەجـێ نەکردنـی ئەرکـە شـەرعییەکان دا بەرجەسـتە دەبێ، ئەوانـە لـەو بیـرو بـڕواو خولیـاو فیکـرە پووچانـە، لـەو کـردەوەو ڕەوشـت و ئـاکارە حـەرام و قەدەغانـە، قۆزاخەیەکیـان بـۆ خۆیـان دروسـتکردوە، کـە دەشـوبهێتە حاڵـی کەسـێکەوە: کۆتـی لـە گـەردن کرابـێ و، دیـواری لـە بـەردەم و لـە پشـت دانرابـێ و، پـەردەی بەسـەرچاو هەڵکشـا بـێ.

٣- کە خوا فەرموویەتی: ﴿ وَسَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾، بۆ ئەوان یەکسانە، بیانترسێنی و وشیاریان بکەیەوە، یاخود نەیانترسێنی و وشیاریان نەکەیەوە، یەکسانە هەر بڕوا ناهێنن.

یەکێـك بـۆی هەیـە بڵـێ: ئـەدی بۆچـی بیانترسـێنن و ئاگاداریـان بکەنـەوە؟ ئـەم پرسـیارە بـە دوو جـۆر وەڵام دەدرێتـەوە:

یەك: بۆ ئەوەیە کە خوا بەڵگەیان لەسەر تەواو بکات، ئەگەرنا خوا زانیاریی بە هەموو شتێك هەیە، بەڵام بۆ ئەوەی بەڵگەیان لەسەر تەواو بکات و، کەس لە ڕۆژی دواییدا بواری بیانوو گرتنی نەبێ.

دوو: ئەوانە بەڵێ وەك کەسانێکن، کۆتیان لە گەردن کرابێ و، دیواریان لە بەردەم و لە پشت دانرابێ و، پەردەیان بەسەرچاو هەڵکشا بێ، بەڵام دەتوانن کۆتەکە بشکێنن و،

دیوارەکان لابەرن و، پەردەکە لەبەر چاوی خۆیان لابدەن، چونکە هەر خۆیان وایان لە خۆیان کردوەو، خۆشیان دەتوانن لەو واقیعە کە دەشوبهێتە حاڵی کەسێکەوە، ئاوای لێکراوە، خۆیان دەرباز بکەن، بۆیەش خوا ﷻ پێغەمبەرانی ناردوون و، بەکردەوە زۆریش لەوانە دەرباز بوون، ئەوانەی بوونە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ کێ بوون، هەر ئەوانە بوون کە لە حاڵێکی ئاوادا، کە دەشوبهێتە حاڵی کەسێکی کۆتکراوی، دیوار لە بەردەم و لە پشت دانراوی، پەردە بەسەر چاو هەڵکشاو، بەڵام خوا ﷻ بە هۆی ئاگادارکردنەوەو ترساندن و وشیارکردنەوەی پێغەمبەری خواوە ﷻ، لە ڕێی بە گوێدادانی قورئان و ڕاستییەکانی قورئانەوە، ئەوانە لەو واقیعە دژوارە دەرباز کران، کۆتەکەو زنجیرەکەی دەست و پێیشیان، پساندن و، دیوارەکانی بەردەم و پشتیشیان ڕماندون، پەردەکەشیان لەسەر چاوی خۆیان لاداو، کەوتنە حاڵەتی وشیاریی و دیتن و جموجۆڵ و ئازادبوون، لەو حاڵەتی کۆیلایەتیی و دەست و پێ بەسترانە، خۆیان دەرباز کرد.

٤- کە خوا فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴾، بە دڵنیایی تۆ کەسێك دەترسێنی و هۆشیار دەکەیەوە، یانی: کەسێك لە هۆشیارکردنەوەو ترساندنی تۆ بەهرەمەند دەبێ، کە ئەو دوو مەرجەی تێدابن:

یەك: شوێن زیکر قورئانی بیرخەرەوە، بکەوێ.

دوو: بە پەنامەکیی ترس و سامی بەرانبەر خوای بەبەزەیی هەبێ.

یەکێك بۆی هەیە بپرسێ: بێگومان ترسان و سام و هەیبەت هەبوون، بەرانبەر خوای خاوەن بەزەیی، هۆکاری شوێنکەوتنی قورئانە، ئەدی بۆچی ترسان لە خوای بە بەزەیی، خراوەتە دوای شوێنکەوتنی زیکرەوە؟

وەڵامەکەی ئەوەیە: ئەوەی بە نسبەت ئەو خەڵکەوە گرنگترە، ئەوە خراوەتە پێش، ئەگەرنا لە ڕووی ڕیزبەندیی کاتییەوە دەبێ، پێشێ ترس و سام و هەیبەتی بەرانبەر بە خوا هەبێ، بەڵکو خۆشەویستیی و ڕێز و حورمەتی هەبێ

بەرانبەر بە خوا، ئنجا شوێن کتێبەکەی دەکەوێ، بەڵام لێرەدا کامە گرنگترە، ئەوە پێشخراوە، نەوەك کامەیان هۆکارە بۆ کامیان، کامیان پێشەکییەو کامیان دەرەنجامە؟ بەڵکو کامیان گرنگترە، کە بە تەئکید شوێنکەوتنی قورئان گرنگترە، ئەگەرنا کەسێك با ترس و سامیشی بەرانبەر بە خوای خاوەن بەزەیی هەبێ و بیشیناسێ، بەڵام کە نەیجووڵاند بۆ شوێنکەوتنی زیکرو پەیام و بەرنامەکەی، مانای وایە لێترسان و سام و هەیبەتەکەی، سوودی پێ نەگەیاندوە.

٥- کە خوا فەرموویەتی: ﴿ إِنَّا نَحۡنُ نُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَنَكۡتُبُ مَا قَدَّمُواْ وَءَاثَٰرَهُمۡۚ وَكُلَّ شَيۡءٍ أَحۡصَيۡنَٰهُ فِيٓ إِمَامٖ مُّبِينٖ ﴾، ئێمەش ئەوەی کە پێشیان خستوەو، شوێنەوارەکانیشیان دەنووسین و، هەموو شتێکیشمان سەرژمێر کردوە، لە پێشەوایەکی ڕوونکەرەوەو ڕووندا.

لەو بارەوە ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ دێنین کە دەفەرموێ:

{مَنْ سَنَّ فِي الإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، مِنْ غَيرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيءٌ، وَمَنْ سَنَّ فِي الإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، كَانَ عَلَيهِ وِزْرُهَا، وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ، مِنْ غَيرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيءٌ} (أخرجه الطيالسي: ٦٧٠، وأحمد: ١٩١٧٩، ومسلم: ١٠١٧، والترمذي: ٢٦٧٥، والنسائي: ٢٥٥٤، وابن ماجه: ٢٠٣، وابن حبان: ٣٣٠٨).

واتە: هەر کەسێك لە ئیسلامدا ڕێیەکی باش دابنێ، (سوننەت بە مانای بنچینە دێ، بە مانای ڕێشکاندن دێ، بە مانای کارێکی باش دێ)، لە دوای خۆی کاری پێ بکرێ، ئەوە پاداشتی هەموو ئەوانەی هەیە کە کاریان پێکردوە {تاکو ڕۆژی قیامەت} بەبێ ئەوەی لە پاداشتی وان شتێك کەم بکرێتەوە، هەروەها کەسێك لە ئیسلامدا شتێکی خراپ دابنێ، {دابێکی خراپ، بنچینەیەکی خراپ، عادەتێکی خراپ، شوێنەوارێکی خراپ جێبهێڵێ} گوناهی خراپەکەی و گوناهی هەموو ئەوانەشی لە سەرە، کە کاریان بەو ڕێشکاندنە خراپە، بەو بنەڕەتە خراپە کردوە، بێ ئەوەی لە گوناهی ئەوان کەم بکرێتەوە، {هێندەی هەموویان

گوناهی دەگاتێ، چونكە ئەو هۆكار بووە، كە ئەو خەڵكە تووشی ئەو خراپە بووە، بەهۆی ئەو ڕێشكاندن و ئەو ڕێپێشاندانەی ئەوەوە}.

ئنجا ئەوە وەك بنچینەیەكی گشتیی هاتوە: {**الـدَّالُ عَلَى الخَيْرِ كَفَاعِلِهِ**} (**أخرجه أحمد: ٢٣٠٧٧، تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح رجاله ثقات رجال الصحيح**).

واتە: كەسێك ببێتە هۆكاری چاكەیەك، وەك بكەری چاكەكە، پاداشتی هەیە.

بۆ چاكە وایەو، بۆ خراپەش دیسان هەر وایە، كەسێك ببێتە هۆی ئەوەی خەڵكێك لە ڕێ لابدرێ، بە ڕێی چەوتدا بڕوا، گوناهێك، تاوانێك بكات، ئەوانەی گوناهو تاوانەكەش دەكەن، گوناهی خۆیان هەر لە ئەستۆیە، بەڵام ئەو كەسەش كە بۆتە هۆی ئەوەی ئەوانە ئەو گوناهو تاوانە بكەن، ئەویش بە قەدەر هەموو ئەوانە گوناهی دەگاتێ، بێ ئەوەی لە گوناهی ئەوانیش كەم بێتەوە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان کە بیست (٢٠) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (١٣ - ٣٢)، لەم بیست ئایەتەدا خوای بەرزو مەزن، باسی بەسەرهاتی هاوەڵانی ئاوەدانیی (**أَصْحَابُ الْقَرْيَة**)مان بۆ دەگێڕێتەوە، کە باس نەکراوە ئەو ئاوەدانییە کوێ بووەو لە کوێ بووە؟ لە چ کاتێکدا بووە؟ چونکە وەك زۆرجاری دیکە گوتوومانە: خوا ﷻ کە بەسەرهاتەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە، ئەوەی ئامانجێکی پێویستی پێوە پەیوەست نەبێ، باسی ناکات و، ناچێتە نێو ئەو وردەکارییانەوە، کە هیچ دەرس و پەندێکیان پێوە پەیوەست نیە، بەڵام کورتەو پوختەی بەسەرهاتی هاوەڵانی ئاوەدانییە کە (**أَصْحَابُ الْقَرْيَة**)، ئەوەیە:

خوا ﷻ سەرەتا دووان لە پێغەمبەرانی خۆییان (**عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) بۆ دەنێرێ، بەڵام خەڵکەکە بە درۆیان دادەنێن و پێیان بێبڕوا دەبن، بۆیە پێغەمبەرێکی دیکەی سێیەمیان دەکەوێتە گەڵ و، پەیامی خوا زۆر بە ڕوونیی بە خەڵکی ئەو ئاوەدانیی و شارە دەگەیەنن، هەرچەندە زۆر خەریکی ئیقناعکردنی خەڵکەکە دەبن، کە واز لە پەرستنی جگە لە خوا بێنن و تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا بکەن، یانی: ملکەچییان تەنیا بۆ خوا بێ و، ئەوپەڕی ڕێزلێگرتن و، خۆشویستن و، پشت پێ بەستن و، سام و هەیبەت بەرانبەر نواندن و، بە گەورە گرتنیان، تەنیا بۆ خوا بێ، کە ئەوە مانای پەرستنە، بەڵام بێ سوود بووە، دواتر پیاوێکی دڵسۆزی خەڵکی شارەکە لە دوورەوە، لەوپەڕی شارەوە دێت، پشتگیریی ئەو سێ پێغەمبەرە (**عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) دەکات، خوا لەو بڕوادارەش ڕازی بێ، زۆر دڵسۆزانە ئامۆژگاریی خەڵکی شارو ئاوەدانییەکەی خۆی دەکات، بەڵام وا پێدەچێ کە نەك هەر بە قسەیان نەکردوە، بەڵکو سەرەنجام کوشتبیشیان، ئەویش پاش چوونە بەهەشتیش، لەوێشەوە هەر دڵسۆزیی بۆ خەڵکەکەی خۆی

ده‌نوێنێ، سه‌ره‌نجامیش خوای دادگه‌ر ئه‌و گه‌له‌شی وه‌ك سه‌رجه‌م گه‌لانی یاخیی و سه‌ركه‌ش و بێبڕوا، دوای ئه‌وه‌ی به‌ڵگه‌یان له‌سه‌ر ته‌واو كراوه‌، به‌ هاڕژن و چریكه‌یه‌كی گه‌وره‌ ده‌فه‌وتێنێ و قڕه‌بڕیان ده‌كات و، له‌گه‌ڵ زه‌وییدا یه‌كسان ده‌بن.

﴿وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَـٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا۟ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَـٰنُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا۟ رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَـٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۖ لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا۟ لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا۟ طَـٰٓئِرُكُم مَّعَكُمْ ۚ أَئِن ذُكِّرْتُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ مِنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَـٰقَوْمِ ٱتَّبِعُوا۟ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ ٱتَّبِعُوا۟ مَن لَّا يَسْـَٔلُكُمْ أَجْرًا وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِىَ لَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِى فَطَرَنِى وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدْنِ ٱلرَّحْمَـٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّى شَفَـٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّىٓ إِذًا لَّفِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّىٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمْ فَٱسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ٱدْخُلِ ٱلْجَنَّةَ ۖ قَالَ يَـٰلَيْتَ قَوْمِى يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِى رَبِّى وَجَعَلَنِى مِنَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِن جُندٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَـٰمِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَـٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها وێنەیەکیان بۆ بێنەوە، هاوەڵانی ئاوەدانییە (شارە)، کاتێك نێردراوەکان چوونە لای (خەڵکەکەی) ﴿١٣﴾ کاتێك دووانمان (لە نێردراوان) بۆ لا ناردن، کەچی بە درۆیان دانان، ئێمەش بە (نێردراوی) سێیەم بەهێز و پشت ئەستوورمان کردن ﴿١٤﴾ پێغەمبەرەکان گوتیان: ئێمە نێردراوین بۆ لای ئێوە، (خەڵکەکە) گوتیان: ئێوە تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەن و (خوای) بەبەزەیی هیچ شتێکی دانەبەزاندووەو ئێوە بەس درۆ دەکەن ﴿١٥﴾ (سێ نێردراوەکان) گوتیان: پەروەردگارمان (شایەدەو) دەزانێ بەدڵنیایی ئێمە بۆلای ئێوە نێردراوین ﴿١٦﴾ تەنیا پێراگەیاندنی ڕوونیشمان لەسەرە ﴿١٧﴾ خەڵکەکە گوتیان: ئێمە بەهۆی ئێوەوە نەگبەتیی گرتووینی، ئەگەر واز نەهێنن، مسۆگەر بەرد بارانتان دەکەین و، لە ئێمەوە ئازارو (سزایەکی) بە ئێشتان تووش دەبێ ﴿١٨﴾ (نێردراوەکان) گوتیان: نەگبەتییەکەتان بە خۆتانەوەیە، ئایا بەهۆی ئەوەوە کە (ئامۆژگاریی کران و ڕاستییەکان) بیرتان خرانەوە، (نەگبەتییتان تووش بوو)؟ بەڵکو (هۆکارەکەی ئەوەیە) کە ئێوە کۆمەڵێکی زێدەڕۆییکارن ﴿١٩﴾ پیاوێکیش بە خێرایی لەوپەڕی شارەوە هات، گوتی: ئەی خەڵکەکەم! شوێن نێردراوان (ی خوا) بکەون ﴿٢٠﴾ شوێن کەسێك بکەون، هیچ کرێ و پاداشتێکتان لێ داوا ناکات، ئەوانیش ڕێی ڕاستگرتوون ﴿٢١﴾ چیشمە (چ بەربەستێکم لە پێشە) ئەو زاتە نەپەرستم کە منی هێناوەتە دی (داهێناوە)و، تەنیا بۆ لای ئەویش دەگەڕێمەوە؟ ﴿٢٢﴾ ئایا جگە لەوی پەرستراوێکی دیکە پەسند بکەم، کە ئەگەر (خوای) بەبەزەیی بیەوێ زیانێکم پێ بگەیەنێ، تکاکردنیان هیچ دادم نادات (هیچ سوودێکم پێ ناگەیەنێ)و قوتارم ناکات؟ ﴿٢٣﴾ (ئەگەر وابکەم) کەواتە: من لە گومڕاییەکی ئاشکرا دام ﴿٢٤﴾ پیاوەکە گوتی: (ئەی خەڵکەکە!) گوێم بۆ بگرن من بڕوام بە پەروەردگارتان

هێناوە ﴿٢٥﴾ (دوای کوژرانی) پێی گوترا: بچۆ بەهەشتەوە، گوتی: ئەی خۆزگە خەڵکەکەم دەیانزانی ﴿٢٦﴾ پەروەردگارم لێم بووردووەو لە ڕێزلێگیراوانی گێڕاوم ﴿٢٧﴾ ئێمەش لە دوای ئەو هیچ سەربازمان لە ئاسمانەوە دانەبەزاندن، (هیچ فریشتەمان بۆ سزادانیان نە ناردن) عادەتیشمان وانەبوو دابەزێنەر (ی فریشتان) بین، (بۆ سزادانی کۆمەڵگە یاخییەکان) ﴿٢٨﴾ (شێوەی سزادان و فەوتاندنیان) تەنیا یەك نەعرەتەو هاڕژنی بەهێز بوو، یەکسەر ئەوان خامۆش بوون ﴿٢٩﴾ ئەی داخ و خەفەت لەسەر بەندەکان، (پێشتریش) هیچ ڕەوانەکراوێکیان بۆ نەهاتوە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوون ﴿٣٠﴾ ئایا نەیاندیوە (بە چاوی عەقڵ و دڵ)، پێش ئەوان چەندان سەدەمان فەوتاندوون و، نەیاندیوە کە ناشگەڕێنەوە بۆ لایان؟ ﴿٣١﴾ هیچ کامێکیشیان نیە، مەگەر بە تێکڕایی لە لامان ئامادەکراو دەبن {لە ڕۆژی دوایی دا} ﴿٣٢﴾.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ): (أي: قَوَّيْنَا وَكَثَّرْنَا) واتە: بەهێزمان کردن، زۆرمان کردن (**تعزّز اللَّحْمُ: اشْتَدَّ، العَزِيزُ الَّذِي يَقْهَرُ وَلَا يُقْهَر**)، دەگوترێ: (**تَعَزَّزَ اللَّحْمُ**) واتە: گۆشتەکە پتەوبوو، (**عَزِيز**) ئەو کەسەیە کە مل بە خەڵك کەچ دەکات و، کەس بەڕووەستی نایەت و پێی ناوێرێ.

(تَطَيَّرْنَا بِكُمْ): واتە: نەگبەتیی گرتووینی بەهۆی ئێوەوە، دەگوترێ: (**تَطَيَّرَ فُلَانٌ، والتَّطَيُّرُ أَصْلُهُ التَّفَاؤُلُ بِالطَّيرِ، ثُمَّ يُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ مَا يُتَفَائَلُ بِهِ وَيُتَشَائَم**)، وشەی (**تَطَيُّرْ**) لە بنەڕەتدا بریتیە لە هەڵفڕاندنی باڵندە، پاشان ئەوە بۆ گەشبینیی و ڕەشبینیی، بەکارهێنراوە، عەرەبەکان عادەتیان وابوو، کە دەیانویست کارێك بکەن، دەچوون ئەگەر باڵندەیەك، کۆترێك، کەوێك، چۆلەکەیەك، لەو باڵندانەی کە لە ناوچەی خۆیان دا هەبوون، پێیان شك هاتبایە، لەسەر هێلانەکەی خۆی هەڵیاندەفڕاند،

ئنجا ئەگەر بەلای ڕاستدا ڕۆیشتبایە، دەیانگوت: (تَيَامَنُوا)، ئەوە خێرو بەرەکەتە، ئەو کارەی بەتەمایـن بیکەیـن، بەڵام ئەگەر بەلای چەپدا ڕۆیشتبایە، دەیانگوت: (تَشَاءَمُوا) واتە: ئەوە نەگبەتیی و بێ خێرییەو ئەو کارە مەکەن.

(مِنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ): لەوپەری ئاوەدانییەکە، لە دووری شارەوە، (الْقَصِيُّ: الْبَعِيدُ، وَالْمَكَانُ الأَقْصَى، وَالنَّاحِيَةُ الْقُصْوَى)، (قَصِيّ): بە مانای دووریی دێ و شتێك کە دوور بێ، (الْمَكَانُ الأَقْصَى) شوێنێك کە دوورترە، (النَّاحِيَةُ الْقُصْوَى) ئەویش بۆ حاڵەتی مێینەیە، ئەو لایەی کە دوورترە.

(يَسْعَىٰ): (السَّعْيُ: الْمَشْيُ السَّرِيْعُ وَهُوَ دُونَ الْعَدْوِ) (سَعْي): بریتیە لە ڕۆیشتنێکی خێرا، بەڵام کەمتر لە ڕاکردن.

(صَيْحَةً): (الصَّيْحَةُ: رَفْعُ الصَّوْتِ)، (صَيْحَة): بە مانای دەنگ بەرزکردنەوە دێ، بەمانای چریکەو نەعرەتە دێ، بەمانای هاڕژن دێ، دەنگێکی زۆر قەبەو گەورە.

(خَـٰمِدُونَ): خامۆش و خەفە بوون، تەخت بوون، بێ هەست بوون، چونکە دەگوترێ: (خَمَدَتِ النَّارُ خَمْدَاً أَي: طُفِيءَ لَهَبُهَا وَيُسْتَعَارُ لِلْمَوْتِ)، ئاگر کە بکوژێتەوە، دەگوترێ (خَمَدَتِ النَّارُ) ئاگرەکە بڵێسەکەی نەماو کوژاوەتەوەو، ئەو وشەیە دەخوازرێتەوە بۆ مردنیش.

(يَـٰحَسْرَةً): (الْحَسْرَةُ: الْغَمُّ عَلَى مَا فَاتَهُ، وَالنَّدَمُ عَلَيْهِ)، (حَسْرَة): بریتیە لە خەم خواردن بۆ شتێك کە لە دەست چووەو بۆ پەشێمان بوونەوەی، کە خوا دەفەرموێ: ﴿يَـٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ﴾، ئەی خەم و پەژارە لەسەر بەندەکان! وەرە ئێستا کاتی هاتنە.

(مُحْضَرُونَ): واتە: ئامادە کراوان، پەلکێش کراون، (الإِحْضَارُ: لِلْحِسَابِ وَالْجَزَاءِ وَالعِقَابِ)، (إِحْضَار) بەمانای ئامادە کردنە، بەڵام زیاتر بۆ ئامادەکردنی کەسانێك دێ بۆ لێپرسینەوەو سزادان و ئازاردان.

مانای گشتیی ئایەتەکان

ئێمە سەرەتا بەسەرهاتی سێ نوێنەرەکەی عیسا و، ئەو شارەی بۆی چوون، یان بەسەرهاتی ئەو شارە، دەکەین کە سێ ڕەوانەکراوەکەی خوا ﷻ، بۆی چوون، کورتەیەك لەو بارەوە لە سێ تەوەردا باس دەکەین، دوایی دێینە سەر مانا لێکدانەوەی ئایەتە موبارەکەکان، ئەویش بە مەبەستی ئەوە، کە پێش ئەوەی واتای ئایەتەکان لێکبدەینەوەو شییان بکەینەوە، بەرچاو ڕوونییەکمان هەبێت، کە ئایا زانایان و توێژەرەوانی قورئان لە بارەی هاوەڵانی ئەو ئاوەدانییەوە، ئەو سێ نوێنەرو ڕەوانەکراوەی خواوە، کە بۆ لای ناردوون، چییان گوتوە؟

هەڵسەنگاندنی: بەسەرهاتی سێ نوێنەرەکەی عیسا و شارەکە

تەوەری یەکەم: سەرەتا دەڵێین: زۆربەی هەرە زۆری مانا لێکدەرەوانی قورئان (**المُفَسِّرون**)، کە ئەو بیست ئایەتەیان مانا کردوون، ئەو بەسەرهاتەیان بە بەسەرهاتی سێ نوێنەری عیسا و، خەڵکی شاری (**أَنْطَاكِيَة**) تەفسیر کردوون، گوایە کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾﴾.

ئەو خەڵکە خەڵکی شاری (**أَنْطَاكِيَة**) بوون و، عیساش عليه السلام دوو لە هاوەڵە تایبەتییەکانی خۆی کە (**حَوارِيين**)یان پێ گوتراوە، ناردوون بۆ لای خەڵکی ئەو شارە، بەڵام کە بە درۆیان داناون، ئنجا یەکێکی دیکەی سێیەمیشی بەدوادا ناردوون، گوایە ناوی ئەو سێ نوێنەرەش ئەوانە بوون: (**شَمْعُون، يُوحَنَّا، بُولُس**)،

هەندێکیش گوتوویانە: ناویان: (**صَادق، مَصْدُوق، شَلُوم**) بووە، هەندێکیش گوتوویانە: (**سَمْعَان، يَحْيَى، بُولس**) بوون، هەندێکیش گوتوویانە: دووەکان ناویان: (**بَرنابا**و **بُولْس**) بووە، سەرەتا ئەوان چوون، دوایی یەکێکی دیکەشیان خراوەتە گەڵ، کە یان (**شَلُوم**) بووە، یان (**سَمْعَان**) بووە، یاخود (**شَمْعُون**) بووە.

شاری (**أَنْطَاكِية**)ش ئێستا لە تورکیایەو سەر بە لیوای (**أسكندرونة**)یە، زۆربەی هەرە زۆری تەفسیرەکان، سێ کەسەکەی ئەو بەسەرهاتەیان کە خوا بە (**أَصْحَاب القَرْيَة**)، هاوەڵانی ئاوەدانییە[1] گەورەکە، شارە قەرەباڵغەکە، ناوی بردوون، زۆربەی توێژەرەوانی قورئان، کە سەرنجی تەفسیرەکانیانم داوە، کە زیاتر لە سی (٣٠) تەفسیرم لەبەر دەستە، بۆ ئامادەکانی دەرسەکان و بەپێی توانا سەرنجیان دەدەم، زۆربەی هەرە زۆریان ئەم ئایەتانەیان وا تەفسیر کردوون، کە شارەکە شاری (**أَنْطَاكِية**) بووەو، ئەو سێیەش عیسا ﷵ ناردوونی، واتە: لە ڕۆژگاری عیسادا ئەو ڕووداوە ڕوویداوە! سەرەتا ویستم ڕای زۆربەی توێژەرەوانی قورئان بێنم لەبارەی تەفسیری ئەو ئایەتانەوە.

تەوەری دووەم: بەڵام (**إبن كثير**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا، کە هەندێکی دیکەش لە مانا لێکدەرەوانی قورئان، پشتگیریی ڕایەکەی ئەویان کردوە، لە کاتی تەفسیرکردنی ئەو ئایەتانەدا، سێ بەڵگە لەو بارەوە دەهێنێتەوە، کە ئەو ڕایە ڕاست نیە، ئەو سێ نوێنەرە، ئەو سێ ڕەوانەکراوە، سێ نوێنەری عیسا ﷵ بووبن و، ناردبنی بۆ لای خەڵکی (**أنطاكية**)، ئنجا (**مَحاسِنُ التأويل**) ی (**جمال الدين القاسمي**) یش پشتگیریی ڕایەکەی (**إبن كثير**) دەکات و، سێ بەڵگەکانی کە (**إبن كثير**) دەیان هێنێتەوەو (**جمال الدين القاسمي**)ش پشتگیریی ڕایەکەی دەکات، ئەمانەن:

---

(١) (القرية)، وەك زۆرجار گوتوومانە: ئەو چەمك و واتا باوەی ئێستا کە بە گوند و لادێ، دەگوترێ، لە قورئاندا بەو واتایە بەکارنەهاتوە، بەڵکو بە واتای شاری قەرەباڵغ و ئاوەدان و گەورە بەکارهاتوە.

یەك: ڕواڵەتی ئایەتەكان ئەوە دەگەیەنێ، كە ئەو سێ كەسە نێردراوی ڕاستەوخۆی خوا بوون، نەك هی عیسا ، چونكە خوا دەفەرمووێ: ﴿وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلًا أَصۡحَٰبَ ٱلۡقَرۡيَةِ إِذۡ جَآءَهَا ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهِمُ ٱثۡنَيۡنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزۡنَا بِثَالِثٖ﴾، كەواتە: خوا ڕاستەوخۆ ئەو ڕەوانەكراوانەی ناردوون، ئەگەر عیسا ناردبانی، دەیفەرموو: عیسا دووانی ناردن و، دوایی سێیەمیشی بەدوادا ناردن.

دوو: وەك لە (پەیمانی نوێ)دا هاتوە، خەڵكی (**أنْطَاكِيَة**) بڕوایان بە نوێنەرانی مەسیح هێناوەو، (**أنْطَاكِيَة**) یەكەمین شار بووە، بڕوای بە مەسیح هێناوەو، یەكێكە لە چوار شارە گرنگەكانی كە (**بطاركة**)یان لێبوون، (**بطاركة**) كۆی (**بطريك**)ە، كە پێگەیەكی ئایینی نەصرانییەكانە، ئەو چوار شارەش ئەمانەن: (**القدس، أنطاكية، الأسكندرية، الرومية**) شایانی باسە: شاری (**أنْطَاكِيَة**) ئێستاش هەیەو، لە (**حلب**)ەوە دەوری (**١٠٠كم**)و، لە (**الاسكندرية**)ەوە دەوری (**٦٠كم**(دوورە، ئەوەش بەڵگەی دووەم، چونكە لە مێژووی نەصرانییەت دا هاتوەو، لە كتێبەكانیاندا باسكراوە، كە شاری (**أنطاكية**) یەكێكە لە چوار شارە بە پیرۆز دانراوەكانیان و (**بطريك**)ی تێدا دانیشتوە.

سێ: بەسەرهاتی (**أنْطَاكِيَة**) دوای دابەزینی تەورات بووە، كە ژمارەیەكی زۆر لە زانایان گوتوویانە: بەپێی ئەم ئایەتەی سوورەتی (**القصص**) كە خوا دەفەرمووێ: ﴿وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَهۡلَكۡنَا ٱلۡقُرُونَ ٱلۡأُولَىٰ بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لَّعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾﴾، واتە: بە دڵنیایی دوایی ئێمە كتێبمان بە مووسادا، دوای ئەوەی پێشینەكانمان فەوتاندن، كە مایەی بەرچاوڕوونیی بوو بۆ خەڵك و ڕێنمایی و بەزەیی بوو، بەڵكو پەند وەربگرن و بیریان بكەوێتەوە، بەڵێ:

بەپێی ئەم ئایەتە، لە دوای دابەزینی تەورات، هیچ كۆمەڵگایەك بە سزایەكی گشتیی نەفەوتێندراوە، چونكە خوا دەفەرمووێ: ﴿وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَهۡلَكۡنَا ٱلۡقُرُونَ ٱلۡأُولَىٰ﴾**القصص**، دوای ئەوە سەدە پێشووەكانمان فەوتاندن، كتێبمان بە مووسادا ، كەواتە: دەگونجێ ئەم ئایەتە بكرێتە بەڵگەی ئەوە

- وەك كاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (**القصص**)دا باسمان كردوە - كە لە دوای هاتنی مووسا ‌عليه السلام‌ و دابەزاندنی تەورات بۆی، خوا هیچ ئاوەدانییەكی بە گشتیی نەفەوتاندووە، بە تەئكید بەسەرهاتی (**أنطاكية**)ش لە دوای دابەزینی تەورات بووە!

كەواتە: ئەوە كە خوا دەفەرمووێ: هاڕژن و چریكەیەكی گەورەمان بۆ ناردن و تەخت بوون، ئەوە نابێ لەسەردەمی عیسادا ‌عليه السلام‌ بووبێ، بەڵكو دەبێ لە پێش مووساش دا بووبێ، (**إبن كثير**) لە ئەصڵدا ئەو خاوەنی ئەو ڕایەیە، بەڵام (**جمال الدين القاسمي**)ش لە تەفسیرەكەی خۆیدا، لێی خواستۆتەوە[1].

تەوەری سێیەم: كەواتە: ڕاستتر وایە وەك چۆن قورئان بەبێ ناوهێنان و دیارییكردنی شارەكەو كاتەكەی، بەسەرهاتەكەی هێناوە، واتە: دیاریی نەكردوە چ شارێك بووە، كەی بووە؟ فەرمووشیەتی: ئەو سێ كەسە، سێ لە پێغەمبەرانی خوا بوون، خوا ڕاستەوخۆ ناردوونی، ڕاستتر وایە ئێمەش ئایەتەكان هەر بەو جۆرە تەفسیر بكەین و، ئەو بەسەرهاتانەی نەصرانییەكان لە كتێبەكانی خۆیاندا، هێناویانن، كە عیسا هەندێك لە حەوارییەكانی ناردوون بۆ ئەم شار و ئەو شار، ئەو ئایەتانە بە پێی ئەوە تەفسیر نەكەین و، ئەو بەسەرهاتانە بەسەر ئایەتەكاندا، نەچەسپێنین، چونكە ئایەتەكان نابێ بەزۆر ملیان پێ با بدرێ و، پێویستە خۆیان دەلالەت و گەیاندنەكەیان چۆنە، هەر بەو شێوەیە تەفسیر بكرێن.

(١) محاسن التأويل، ج١٤، ص٦٨.

ئێستاش تەفسیری گشتیی ئایەتەكان دەكەین :

خـوا ﷻ بـە پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ دەفەرمـووێ: ﴿وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ ﴾، وێنەیەكیـان بـۆ بێنـەوە، بەسـەرهاتێكیان بـۆ بگێـڕەوە، وەك نموونـەی ئـەوە كـە ئەگـەر خەڵـك ملكـەچ نەبـێ بـۆ پەیامـی خـواو، گـوێ نەگـرێ بـۆ پێغەمبەرانـی خـواو، دڵسـۆزیی پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَم) بۆیـان بەهەنـد وەرنەگـرن، لێیـان بەهرەمەنـد نەبـن، دوایـی تووشـی سـزا و جەزرەبـەی خـوا دێـن، لـە دنیـا و لـە دواڕۆژدا.

وشـەی (أَصْحَـاب) كـۆی (صَاحِـب)ە، واتـە: هـاوەڵ، بـە مانـای خاوەنیـش دێ، كـە دیـارە لێـرەدا هـەردوو واتایـەكان هەڵدەگـرێ، خاوەنانـی ئاوەدانییەكـە، یاخـود هاوەڵانـی ئاوەدانییەكـە، خەڵكـی ئاوەدانیەكـە، وشـەی (ٱلْقَرْيَةِ)ش، بە شـاری قەرەباڵغ و ئاوەدانیـی گـەورە دەگوتـرێ، وێنەیەكیـان بـۆ بێنـەوە كـە بریتیـە لـە هاوەڵانـی ئاوەدانییـە گەورەكـە.

﴿إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴾، كاتێـك كـە ڕەوانەكـراوەكان، چوونـە لای ئاوەدانییەكـە، واتـە: چوونـە لای خەڵكەكـەی، بۆچـی چـوون؟ بێگومـان بـۆ گەیاندنـی پەیامـی خـوا، ﴿إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ ﴾، یـاد بكـەوە! كاتێـك دووانمـان بـۆ نـاردن، دووان لـە ڕەوانەكراوانمـان بـۆ نـاردن، ﴿فَكَذَّبُوهُمَا ﴾، بـەڵام خەڵكەكـە ئـەو دووەیـان بـە درۆ دانـان، ﴿فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ ﴾، ئێمـەش ئـەو دووانەمـان بەهێـز كـردن بـە سـێیەمێك، واتـە: پێغەمبەرێكـی دیكـەی سێیەمیشـمان نـارد، كـە لـە هەمـوو قورئانـدا تەنیـا لێـرەدا هاتـوە: سـێ لـە پێغەمبـەران بـۆ یـەك ئاوەدانیـی و شـار بچـن، بەڵـێ مووسـا و هـاڕوون (عَلَيْهِـما الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَم) چـوون بـۆ لای خەڵكـی میسـر، بـەڵام سـێ لـە پێغەمبـەران بنێردرێـن، تەنیـا لـەم بەسـەرهاتەدا هاتـوە.

﴿فَقَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴾، سـێ پێغەمبەرەكـە گوتیـان: ئێمـە بـۆ لای ئێـوە ڕەوانەكراویـن، بـۆ لای ئێـوە نێرداویـن، خـوا ﷻ بـە كورتیـی و پوختیـی

بەسەرهاتەکان دەگێڕێتەوە، کە گوتوویانە: ئێمە بۆلای ئێوە ڕەوانەکراوین، واتە: خوا دوای ئەوەی وەحیی بۆ ناردووین، بۆ لای ئێوەی ڕەوانەکردووین، ئەوەش پەیامەکەیە: هاتووین دڵسۆزییتان بۆ بنوێنین و...هتد، ئەو وردەکارییانەیان بە تەئکید لەگەڵدا باسکردوون، بەڵام خوا ﷻ بە کورتیی و پوختیی دەیگێڕێتەوە.

﴿ قَالُواْ مَآ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴾، خەڵکەکە گوتیان: ئێوە تەنیا مرۆڤێکی وەك ئێمەن، ﴿ وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحۡمَٰنُ مِن شَيۡءٍ ﴾، (خوای) خاوەن بەزەییش هیچ شتێکی دانەبەزاندوە، ﴿ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا تَكۡذِبُونَ ﴾، ئێوە بەس درۆ دەکەن، ئنجا کە گوتوویانە: ﴿ قَالُواْ مَآ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴾، پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، هەرگیز نکووڵییان لەوە نەکردوە، کە مرۆڤی وەك خەڵکن، بەڵکو هەمیشە ئەوان جەختیان لەسەر ئەوە کردۆتەوە: وەك لە سوورەتی (**إبراهيم**)دا خوا لەسەر زمانی تێکڕای پێغەمبەران، ڕوو بە گەلەکانیان دەفەرمووێ: ﴿ إِن نَّحۡنُ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦ ﴾، یانی: کە مرۆڤین وەك ئێوە، مانای وانیە هەر لە ئاستی ئێوە داین و، هیچمان لە ئێوە زیاد نیە، بەڵکو خوا پەیامی بۆ ناردووین، بەڵام بێبڕوایان لە هەمبانەی خۆیاندا گوێزیان ژماردوەو، هەمیشە نەیارانی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، لە خۆیانەوە تەماشای پێغەمبەرانیان کردوە، خۆیانیان پێ هیچ بووە، ئنجا گوتوویانە: مرۆڤ ناگونجێ نوێنەری خوا بێ و پەیامی بۆ بنێرێ، ئنجا وەك پێشینان گوتوویانە: (دز پێی وایە هەموو کەس دزە)، ئینسانی خراپ پێی وایە هەموو کەس خراپە .

﴿ قَالُواْ رَبُّنَا يَعۡلَمُ إِنَّآ إِلَيۡكُمۡ لَمُرۡسَلُونَ ﴾، پێغەمبەرەکان ئەو سێ پێغەمبەرە (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، وەڵامیان دایەوەو گوتیان: پەروەردگارمان دەزانێ، بە دڵنیایی ئێمە بۆلای ئێوە ڕەوانەکراوین، پەروەدگارمان دەزانێ، واتە: پەروەردگارمان شایەدەو چاودێرە بەسەرمانەوە، کە ئێمە لە خۆوە، بەناوی پەروەردگارەوە قسە ناکەین، ﴿ وَمَا عَلَيۡنَآ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴾، تەنیا گەیاندنی ڕوون و ئاشکراشمان لەسەرە، واتە: دوای ئەوەی پەیامی خواتان پێ ڕادەگەیەنین، ئنجا خۆتان ئەرکدار

(**مُكَلَّف**)ن و، ئەرك دەكەوێتە سەر شانی خۆتان، چارەنووسی خۆتان دەكەوێتە دەست خۆتان، ئایا پەیامی خوامان لێ وەردەگرن و، لە دنیادا بەختەوەرو لە دواڕۆژدا سەرفراز دەبن؟ یاخود پەیامی خوا ڕەفز دەكەن و، لە دنیادا تووشی بەدبەختیی و ژین تاڵیی و، لە ڕۆژی دواییشدا تووشی سزا و زەبری خوا دێن؟!

﴿قَالُوٓاْ إِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡ﴾، (خەڵكەكە) گوتیان: (بە پێغەمبەرەكانیان) ئێمە بەهۆی ئێوەوە تووشی نەگبەتیی بووین، ﴿لَئِن لَّمۡ تَنتَهُواْ لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ﴾، ئەگەر دەست هەڵنەگرن و واز نەهێنن، لەو قسانەی دەیانكەن، لەو پەیامەی دەیگەیەنن، بەدڵنیایی ئێمە بەردبارانتان دەكەین و، لە ئێمەوە ئازارێكی بە ئێشتان تووش دێ، یانی: زۆر خراپ جەزرەبەتان دەدەین.

(قَالُوٓاْ) سێ پێغەمبەرەكان (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) گوتیان: ﴿طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمۡ﴾، نەگبەتیی خۆتان بە خۆتانەوەیە، ئەگەر نەگبەتییەكتان تووش بووبێ، ئەوە هی خۆتانە، هی جۆری بیركردنەوەو كردارو ڕەفتاری خراپتانە، ﴿أَئِن ذُكِّرۡتُمۚ﴾، ئایا بە هۆی ئەوەوە تووشی نەگبەتیی بوون، كە ڕاستییەكانتان بیرتان خراونەوەو، هۆشیار كراونەوە؟ ﴿بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ مُّسۡرِفُونَ﴾، وانیە، بەڵكو ئێوە كۆمەڵێكی زێدەڕۆییكارن، تێپەڕێنەرن، ئەگەر نەگبەتیی و نەهامەتییتان بەسەرهاتبێ، لە ئەنجامی كردەوەی زێدەڕۆییكارانەو تێپەڕێنەرانەی خۆتانە.

ئنجا ئەوان لەو مشتومڕە دابوون، سێ پێغەمبەرەكان (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) و خەڵكی شارەكە لەو وتووێژو مشتومڕو شەڕە قسەیەدابوون، كە شتێكی دیكە ڕوویدا:

﴿وَجَآءَ مِنۡ أَقۡصَا ٱلۡمَدِينَةِ رَجُلٞ يَسۡعَىٰ﴾، لەو پەڕی شارەوە، پیاوێك هات، بە خێرایی دەڕۆیی، وشەی (**سَعي**) هەم بەمانای بە خێرایی ڕۆیشتن دێ، هەم بە مانای ئەوە دێ كەسێك بە جیددیی بەرەو كارێك بچێ، كە دەفەرموێ: لەوپەڕی شارەوە، واتە: ئەو ڕێیە دوورە پەرچ نەبوو لەبەردەمیدا كە نەیبڕێ و، نەیەت بۆ

پشتگیرییکردنی پێغەمبەرەکان، ڕەنگە ئەوەشی لێ وەربگیرێ: بەزۆریی خەڵکی دەوروبەری شارەکان، نەك نێو جەرگەکەیان، ئەوان ڕەنگە ئامادەیی وەرگرتنی هیدایەتی خوایان زیاتر بێ، لەبەر ئەوەی زۆر نوقمی ڕابواردنی ماددیی و خۆشگوزەرانیی و نەبوو ون و، دەوڵەمەندیی و ڕابواردنی ناشەرعیی دەست و پێی نەبەستوون، ﴿قَالَ يَـٰقَوْمِ ٱتَّبِعُوا۟ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾، بێگومان پیاوێکی بڕوادار بووە[1]، گوتی: ئەی خەڵکەکەم! - خەڵکی شارەکە بووەو خەڵکی کۆمەڵگاکەی خۆی بووە - بکەونە شوێن ڕەوانەکراوەکان، ﴿ٱتَّبِعُوا۟ مَن لَّا يَسْـَٔلُكُمْ أَجْرًا﴾، بکەونە شوێن کەسێك کە کرێ و پاداشتتان لێ داوا ناکات و، هیچ ئەرکێکتان ناخاتە سەرشان، ﴿وَهُم مُّهْتَدُونَ﴾، لە حاڵێکدا کە ئەوان ڕێی ڕاستگرتووشن، ﴿وَمَا لِىَ لَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِى فَطَرَنِى﴾، چیمە کە ئەو کەسە نەپەرستم، منی هێناوەتەدی، منی داهێناوە، ﴿وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾، بەس بۆ لای ویش دەگەڕێنەوە؟

ئەم شێواز گۆڕینە، هونەر نواندنە لە قسەکردندا (**تَفنُّنٌ في الكلام**)، یانی: پێشێ بە خۆی دەڵێ: چیمە، چ شتێك ڕێگرمە، ئەو زاتە نەپەرستم کە منی هێناوەتە دی، دوایی ڕوو دەکاتە ئەوان و دەڵێ: بۆ لای ئەویش دەگێڕدرێنەوە.

﴿ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً﴾، ئایا جگە لەو پەرستراوانێکی دیکە بگرم، پەیدابکەم، هەڵبژێرم! ﴿إِن يُرِدْنِ ٱلرَّحْمَـٰنُ بِضُرٍّ﴾، ئەگەر (خوای) خاوەنی بەزەیی، بیەوێ زیانێکم تووش بکات، ﴿لَّا تُغْنِ عَنِّى شَفَـٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾، {نەك هەر ناتوانن ڕێگر بن لە بەردەم زیانگەیاندن و سزادانی خوادا، بەڵکو}: تکاکردنیشیان هیچ سوودێکم پێ ناگەیەنێ، ﴿وَلَا يُنقِذُونِ﴾، منیشیان پێ دەرباز و قوتار

---

(١) کە لە تەفسیرەکاندا دەڵێن: ناوی حەبیب بووە (حبیب النجار)، وەك گوتم: بینا لەسەر ئەوەی شارەکە شاری (أنطاكية) بووە، سێ نوێنەرەکانی عیسا بوون (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بەڵام قورئان باسی نەکردووە: ئێمەش لەبەر ڕۆشنایی ئەو بەسەرهاتەدا، ئەو ئایەتانە تەفسیر نەکەین باشترە.

ناکرێ (لە سزای خوا) ﴿ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴾، ئەگەر وابکەم، کەواتە: من لە گومڕاییەکی ئاشکراو ڕوون دام.

لە کۆتاییدا، ئەو پیاوە بڕواداره ڕایدەگەیەنێ، دەڵێ: ﴿ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴾، من بڕوام بە پەروەردگارتان هێناوە، گوێم لێبگرن، واتە: گوێم بۆ بگرن، ئێوەش چاولەو بڕوا پێ هێنانەی من، بکەن، ئێوەش بڕوا بێنن! لە کۆتاییدا ڕایدەگەیەنێ و جاڕ دەدا: من بڕوام بەو سێ ڕەوانەکراوەی پەروەردگارتان هێناوە.

﴿ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَۖ ﴾، بێگومان لێرەدا چەند قسەیەکی زۆر قرتێنراون، واتە: کە ئەو وایگوت و، بوو بە دەمەقاڵێیان و بووبە دووبەرەکێیان و، ئەوان پیلانیان لێگێڕا، دوایی کوشتیان، ئنجا خوا پێی فەرموو: بچۆ بەهەشت، بەڵام ئەوە هەمووی قرتێندراوە، یەکسەر هاتۆتە سەر ئەصڵی مەبەست، کە ئەو گوتی: من بڕوام بە پەروەردگارتان هێناوەو گوێم بۆ بگرن، پێی گوترا: بچۆ بەهەشت، ئەمە لێی وەردەگیرێ، کە کوشتوویانەو پێی گوترا: بچۆ بەهەشت، ﴿قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ﴾، {لەوێڕا لە بەهەشتەوە} گوتی: ئەی خۆزگە گەلەکەم زانیبایان، ﴿ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي ﴾، بەوە کە پەروەدگارم لێی بوردووم، چاوپۆشیی لێکردووم، ﴿ وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ ﴾، لە ڕێزلێگیراوانیشی گێڕاوم، لێرەدا بەسەرهاتی ئەو سێ پێغەمبەرەو، ئەو پیاوە کە خەڵکی شارەکە بووەو، پشتگیریی لە سێ پێغەمبەرەکە کردوە، لە بەرانبەر خەڵکەکەداو هاوکاریان بووە، لێرەدا کۆتایی دێ.

ئنجا خوا دێتە سەر باسی سەرەنجامی خەڵکی ئەو شارە، دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ﴾، ئێمە لە دوای خۆی، هیچ سەربازانێکمان لە ئاسمانەوە دانەبەزاندە سەر خەڵکەکەی، وشەی: (جُندٖ) کە کۆی (جُنديّ)ە، مەبەست پێی فریشتەکانە، واتە: هیچ فریشتەیەکمان دانەبەزاندو، پێشتریش عادەتمان نەبووە کە فریشتە دابەزێنین، بۆ سزادانی ئەو خەڵك و

ئاوەدانییانە کە لە خوا یاخیی دەبن، ﴿ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً ﴾، سزادانی ئەو خەڵکە، تەنیا یەك هاڕژن بوو، ﴿ فَإِذَا هُمْ خَٰمِدُونَ ﴾، یەکسەر هەموویان خامۆش و تەخت بوون، بێ هەست و خوست و قرە بڕ بوون، ئنجا ئەوانیشمان بەو شێوەیە سزادا، واتە: هاڕژن و چریکەیەکی گەورە گرتنی، ﴿ يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ﴾، ئەی داخ و خەفەت لەسەر بەندەکان، هەی خەفەت و پەژارە بۆیان! ﴿ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴾، هیچ پێغەمبەرێکیان بۆ لا نەچووە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوە، ﴿ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴾، ئایا نەیانبینیوە (بە چاوی عەقڵ و دڵ) لە پێش ئەواندا چەندان سەدەمان فەوتاندوون، کە ئەوان بۆ لایان ناگەڕێنەوە، تازە بوونە بەردی بن گۆمێ و ڕابردن، جارێکی دیکە نایەنەوە بۆ ژیانی دنیا، تازە تاقیکردنەوەی خۆیان دا و، کاتی تاقیکردنەوەیان بەسەرچوو، هەرکەس دەرچوو، دەرچوو، هەرکەسیش کەوت، کەوت، ﴿ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾، هیچ کامیشیان نیە مەگەر لە لامان ئامادەکراو دەبن. واتە: کەنایەنەوە بۆ دنیا، با دڵنیابن ئەوە نیە تازە شوێنە ون و بزر بن و، جارێکی دیکە نەیەنەوە لامان، بەڵکو ﴿ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا ﴾، (إِنْ) بە مانای (ما) لابەرە (**نافية**)یە، یانی: هیچ کامیان نیە، مەگەر تێکڕایان لەلای ئێمە ئامادەکراو دەبن، (كُلٌّ) هەموویان، (جَمِيعٌ) پێکەوە، ﴿ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾، لە لای ئێمە ئامادەکراو دەبن، کە مەبەست پێی ئامادەکردنیانە بۆ سزای خوا لە ڕۆژی دواییدا، واتە: هەموویان پەلکێشی دۆزەخ دەکرێن و، بەر لە چوونە نێو دۆزەخ، هەموویان پەلکێش دەکرێن بۆ گۆڕەپانی لێرسینەوەو سزاو پاداشت، پاشان هەموویان لە دۆزەخدا ئامادە دەکرێن.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

وێنە هێنانەوە بە خەڵكی ئاوەدانییەك، كە خوا دوو پێغەمبەری بۆ ناردوون، دواتر بە یەكێكی دیكەی سێیەم، پشتگیریی كردوون، خەڵكەكەش بڕوایان پێ نەهێناون و، بەوە تۆمەتباریان كردوون، كە مایەی نەگبەتیین بۆیان و، هەڕەشەی بەردبارانكردن و سزادان و، ئازاردانی بە ئێشیشیان لێ كردوون:

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلًا أَصۡحَٰبَ ٱلۡقَرۡيَةِ إِذۡ جَآءَهَا ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهِمُ ٱثۡنَيۡنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزۡنَا بِثَالِثٖ فَقَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَيۡكُم مُّرۡسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُواْ مَآ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحۡمَٰنُ مِن شَيۡءٍ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا تَكۡذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُواْ رَبُّنَا يَعۡلَمُ إِنَّآ إِلَيۡكُمۡ لَمُرۡسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيۡنَآ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوٓاْ إِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡۖ لَئِن لَّمۡ تَنتَهُواْ لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١٨﴾ قَالُواْ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمۡۚ أَئِن ذُكِّرۡتُمۚ بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ مُّسۡرِفُونَ ﴿١٩﴾﴾

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شازدە بڕگەدا:

١)- ﴿وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلًا أَصۡحَٰبَ ٱلۡقَرۡيَةِ﴾، وێنەیەكیان بۆ بێنەوە، ئەو وێنەیە بریتیە لە هاوەڵانی ئاوەدانییەكە، یان خاوەنانی ئاوەدانییەكە، ئەمە مانایەكەی ئاوایە: (**اجْعَلْ أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ وَالْمُرْسَلِينَ إِلَيْهِمْ، شَبَهًا لِأَهْلِ مَكَّةَ وَإِرْسَالَكَ إِلَيْهِمْ**)، واتە: خەڵكی ئاوەدانییە پێغەمبەرە بۆ لا ڕەوانەكراوەكانی، بكە بە وێنە بۆ خەڵكی مەككەو، ڕەوانەكرانی تۆش بۆ لایان، هەڵبەتە ئەوە بۆ یەكەم دوێنراوانێكە كە قورئانیان پێ دوێنراوە، ئەگەرنا هەموو ئەو خەڵك و ئاوەدانییانەی دیكەش لەسەر زەوی، بە درێژایی زەمان و بە پانایی زەمین،

با خۆیان بەراورد بکەن، لەگەڵ خەڵکی ئەو ئاوەدانیی و شارەدا، کە سێ لە پێغەمبەرانی خوایان بۆلا چوون، ئنجا پەندیان لێ وەربگرن و، ئەو خەڵکە وەك ئەوان نەکەن.

ئنجا خوا ﷻ باس دەکات، بەسەرهاتەکەیان چۆن بووە؟

٢)- ﴿إِذۡ جَآءَهَا ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾، کاتێك کە ڕەوانەکراوەکانیان بۆلا چوون، واتە: سێ ڕەوانەکراوەکان، سێ نێردراوەکان.

٣)- ﴿إِذۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهِمُ ٱثۡنَيۡنِ﴾، یادبکەوە! سەرەتا دووانمان بۆلا ڕەوانە کردن.

٤)- ﴿فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزۡنَا بِثَالِثٖ﴾، بە درۆیان دانان، ئێمەش ئەو دووانەمان بەهێز کردن، پشت ئەستوور کردن بە سێیەمێك، (عَزَّزْنَا) خوێندراویشەتەوە: (عَزَزْنَا)، بەبێ گیرە (شَدَّة)، (التَّعْزِيْزُ: التَّقْوِيَةُ وَالنَّصْرُ وَالتَّكْثِيرُ، فَالْمُشَدَّدُ وَالْمُخَفَّفُ بِمَعْنَى)، (عَزَّزْنَا) و (عَزَزْنَا) هەردووکیان بەمانای بەهێز کردن و پشتگرتن و زۆر کردنن، هەردووکیان یەك واتایان هەیە، ئەمەش زۆر بە ڕوونیی ئەوە دەگەیەنێ، کە خوا ﷻ ڕاستەوخۆ ئەو سێ پێغەمبەرانەی ناردوون، چونکە دەفەرموێ: ﴿إِذۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهِمُ ٱثۡنَيۡنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزۡنَا بِثَالِثٖ﴾، ئنجا ئەگەر عیسا عليه السلام ناردبانی، دەیفەرموو: (إِذْ أَرْسَلَ إِلَيْهِمُ الْمَسِيحُ اثْنَيْنِ، وَعَزَّزَهُمَا بِثَالِثٍ)، بەڵام خوا فەرموویەتی: ئێمە دووانمان بۆ ناردن، کە بە درۆیان دانان، بەهێزمان کردن، پشتمان گرتن بە پێغەمبەرێکی دیکەی سێیەم (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ).

٥)- ﴿فَقَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَيۡكُم مُّرۡسَلُونَ﴾، ئەو سێ پێغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) گوتیان: بە دڵنیایی ئێمە بۆ لای ئێوە ڕەوانەکراوین.

کە دەفەرموێ: (إِنَّآ إِلَيۡكُم مُّرۡسَلُونَ) لەجیاتی بفەرموێ: (إِنَّا مُرْسَلُونَ إِلَيْكُم) (الجار والمجرور)، کە پێشخراوە، بۆ گرنگیی پێدانە، واتە: ئێمە بۆ لای ئێوە ڕەوانەکراوین و، دیارە خوا گرنگیی و بایەخیی بە ئێوە داوە، بۆیە ئێمە بۆ لای ئێوە ڕەوانەکراوین، کەواتە: قەدری نیعمەتی خوا بزانن، هاتنی ئێمە بەهەند بگرن و، پەیامی خوامان لێ وەربگرن، چونکە خوا گرنگیی و بایەخیی بە ئێوە داوە.

٦)- ﴿ قَالُوا۟ مَآ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا ﴾، (خەڵكەكە) گوتیان: ئێوە تەنیا مرۆڤێكن وەك ئێمە، ئەمە قسەی تێكڕای نەیارانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بووە، نكوولییكەران لە پێغەمبەران، هەمیشە ئەوەیان بە پاساوو بیانوو هێناوەتەوە، كە ئێوەش مرۆڤێكن وەك ئێمە، پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) هەمیشە جەختیان لەوە كردۆتەوە، كە ئێمەش مرۆڤین وەك ئێوە، نەیانگوتوە: ئێمە شتێكی دیكەین، بەڵام ئەوان مەبەستیان ئەوە بووە، كە مرۆڤ شایستەی ئەوە نیە بكرێتە پێغەمبەری خواو، وەحیی و پەیامی خۆی بۆ بنێرێ، ئنجا ئەوانە لە هەمبانەی خۆیان دا گوێزیان ژماردوە، كە تەماشای خۆیانیان كردوە: بێبڕوا، سەرلێشێواو، سەرگەردان، لە ڕووی كردارو ڕەفتارەوە بێزراوو، داڕووخاوو، لادەرو تاوانبار، گوتوویانە: مرۆڤانێ كە وەك ئێمە - نغرۆ بوون لە گوناهو تاوان و بێبڕوایی و خراپەدا - كەی شایستەی ئەوەن خوا بیانكاتە نوێنەری خۆی؟ وایانزانیوە پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) هەر وان، ئنجا ئێستاش هەر وایە، ئێستاش كەسانێك كە بەڕاستیی نوێنەرایەتیی پێغەمبەران دەكەن، كە لەگەڵ خەڵكێكدا ڕووبەڕوو دەبنەوە، بە تایبەتی چینە سیاسییەكە، چینە خۆشگوزەرانەكە، ئەوان كە بۆ خۆیان سەرگەمی خیانەتن و هەر خەریكی حەڕام خۆریی و زەبرو زۆرو خراپەن، وا دەزانن ئەوانیش هەر وان، دەڵێن: ئەوانە تەماحیان هەیە لەماڵی خەڵكدا! ئەوانە دەیانەوێ خۆیان بەسەر خەڵكدا فەرز بكەن، مەبەستیان كورسیی و پارەو دەستەڵاتە، یانی: وەك خۆیانیان تەماشا دەكەن و پێوانەیان دەكەن، بەشەر بە زۆریی وایە، هەمیشە (قياس النفس) دەكات و، خەڵك پێوانە دەكاتە سەر خۆی.

٧)- ﴿ وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحۡمَٰنُ مِن شَيۡءٍ ﴾، (خوای) خاوەن بەزەیی هیچ شتێكی دانەبەزاندوە، دیارە ئەمە مانای قسەی بێبڕوایەكان بووە، ئەگەرنا ئەوان بە عەرەبیی قسەیان نەكردوە، بەڵام بەهەر زمانێك بووە، ئەوە واتایەكەیەتی، یانی: خوای خاوەن بەزەیی، هیچ شتێكی دانەبەزاندوەو هیچ پەیامێكی نەناردوە.

٨)- ﴿ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا تَكۡذِبُونَ ﴾، ئێوەش تەنیا درۆ دەكەن، ئەمە پێی دەگوترێ: هەڵاواردنی خاڵییكراو (الإِسْتِثْنَاءُ المُفَرَّغ)، واتە: ئێوە هیچ ناڵێن، جگە لە درۆ كردن.

پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وەڵامیان دانەوە:

٩)- ﴿ قَالُوا۟ رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴾، گوتیان: پەروەردگارمان دەزانێ کە ئێمە بۆ لای ئێوە ڕەوانەکراوین، ئەم قسەیە بە سوێند دادەنرێ، چونکە بە شایەد گرتنی خوایە ﷻ لەسەر ڕاستیی قسەکەیان، زۆر لە زانایان دەڵێن: ئەگەر بڵێی: خوا ئاگادارەو دەزانێ، ئەمە بە سوێند لە قەڵەم دەدرێ، وەك سوێندەکانی دیکە، ئنجا کاتێك کەسێك ئەو قسەیە بکات و، بە درۆش بیکات، دوایی کەفارەتی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر بشزانێ درۆ دەکات و بیشیڵێ، ئەوە (اليَمِينُ الزُّور) سوێندی بە درۆو ساختەیەو، گوناهی گەورەتریشە لەوەی کەسێك سوێندێك دەخوا لەسەر شتێك، دوایی بۆی دەردەکەوێ وانیە و، دەبێ کەفارەتەکەی بدات.

١٠)- ﴿ وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴾، ئێمە تەنیا ڕاگەیاندنی ڕوون و ئاشکرامان لەسەرە، وشەی (بَلَاغ) ناوی چاوگ (اسم مصدر)ە لە (أَبْلَغَ)، واتە: گەیاندی، کاتێك هەواڵێك دەگەیەندرێ.

١١)- ﴿قَالُوٓا۟ إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ﴾، خەڵکەکە گوتیان: ئێمە بە هۆی ئێوەوە نەگبەتییمان تووشبوو، {(**التَّطَيُّر**): **مَعْرِفَةِ دَلَالَةِ الطَّيْرِ عَلَى خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ، ثُمَّ أُطْلِقَ عَلَى كُلِّ حَدَثٍ يَتَوَهَّمُ مِنْهُ أَحَدٌ أَنَّهُ كَانَ سَبَبًا فِي لِحَاقِ شَرٍّ**)} (**تَطَيّر**) لە سەر کێشی (**تَفَعُّل**)ە، بۆ زانینی پێشاندانی باڵندەیە بۆ چاکەو خراپە، دوایی بۆ هەر ڕووداوێك کە کەسێك پێی وابێ، هۆکاری ئەوەیە کە ناڕەحەتیی و نەگبەتییەکی بەسەر هاتوە، بەکارهێنراوە، کە دەڵێن: ﴿إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ﴾، واتە: ئێمە بەهۆی ئێوەوە بەڵاو نەگبەتییمان بەسەر هاتوە، یاخود مەبەستیان ئەوە بووە، کە بە هۆی ئەو بانگەواز و پەیامەی ئێوەوە، لە نێوماندا گرفت و کێشەو دەمەقاڵێ پەیدا بووە، ڕاجیایی و ناکۆکیی پەیدا بووەو، ئەوەش نەگبەتیی پێوەیە.

ئنجا ئەوان هەر لەسەر قسەی خۆیان بەردەوام دەبن.

١٢)- ﴿لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا۟ لَنَرْجُمَنَّكُمْ﴾، ئەگەر دەست هەڵنەگرن، بە دڵنیایی بەرد بارانتان دەکەین.

١٣)- ﴿وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، لە ئێمەوەش ئازارێکی بە ئێشتان پێدەگات! ئنجا ئەو سێ پێغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، وەڵام دەدەنەوە.

١٤)- ﴿قَالُوا طَائِرُكُم مَّعَكُمْ﴾، گوتیان: نەگبەتیی خۆتان بە خۆتانەوەیە، واتە: هۆی نەگبەتیی و بێ خێرییەکەتان خۆتانن، ئەگەر مەبەست پێی نەگبەتیی و بێ خێرییەکی هۆکار نەزانراو بێ، ئەگەر مەبەستیش ناکۆکیی و دووبەرەکیی بێ، واتە: خەتاو هەڵەی خۆتانە، لە نێو خۆتاندا ناکۆکیی و دووبەرەکییتان لێ پەیدابووە بە هۆی پەیامی ئێمەوە، شوێن پەیامەکە بکەون و گوێی لێبگرن و وەری بگرن، ئەو کاتە پەیامی خوا دەبێتە هۆی تەبایی و یەکڕیزیی و تۆکمەیی و ڕێك و پێکیی نێوانتان.

١٥)- ﴿أَئِن ذُكِّرْتُم﴾، ئایا بەهۆی ئەوەوە کە (ڕاستیی) بیرتان خراوەتەوەو ئامۆژگاریی کراون، بەهۆی ئەوەوە نەگبەتییتان تووشبووە؟ **(أئِن ذُكِّرْتُم)** خوێندراویشەتەوە: **(أئَن ذُكِّرْتُم)**، هەر یەك ماناشیان هەیە.

١٦)- ﴿بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾، ڕاست ناکەن، بەڵکو ئێوە کۆمەڵێکی زێدەڕۆییکارن، کۆمەڵێکی تێپەڕێنەرن، واتە: زێدەڕۆیی وا ڕیشەدار بووە لە نێو ئێوەدا، کە بۆتە ڕاگری ئێوە، بۆتە سیمای ئێوە.

ئنجا ئەوە کە خێرو شەڕی مرۆڤ بە خۆیەوەیەتی، فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ هەیە دەفەرموێ، خوا لە فەرمایشتێکی دا دەفەرموێ:

{يَا عِبَادِي إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ، وَأُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللهَ، وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ، فَلاَ يَلُومَنَّ إِلاَّ نَفْسَهُ} (أخرجه مسلم: ٢٥٧٧، وابن حبان: ٦١٩، والحاكم: ٧٦٠٦، وقال: صحيح على شرط الشيخين، عن أبي ذَر).

واتە: ئەی بەندەکانم! کردەوەکانی خۆتانن دەیانژمێرم، بۆتان سەرژمێر دەکەم، دوایی بەرانبەرەکەتان دەدەمەوە (سزا بێ یان پاداشت) ئنجا هەر کەسێك چاکەی بینی، با ستایشی خوا بکات و، هەرکەسێ جگە لەوەشی بینی، با جگە لە خۆی، سەرکۆنەی کەسی دیکە نەکا، (ڕەخنە لە کەسی دیکە دەگرێ).

مەسەلەی دووەم:

لەوپەڕی شارەوە بەخێرایی هاتنی پیاوێکی بڕوادارو ئامۆژگاریی کردنی دڵسۆزانەی خەڵکەکەی، کە شوێن سێ پێغەمبەرەکان بکەون و، بەڵگە هێنانەوەی پوخت و بەهێزی لەسەر ڕاستیی تەنیا خواپەرستیی و پووچەڵیی شیرك:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَجَآءَ مِنۡ أَقۡصَا ٱلۡمَدِينَةِ رَجُلٞ يَسۡعَىٰ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱتَّبِعُواْ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ٢٠ ٱتَّبِعُواْ مَن لَّا يَسۡـَٔلُكُمۡ أَجۡرٗا وَهُم مُّهۡتَدُونَ ٢١ وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ٢٢ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ٢٣ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ٢٤ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ٢٥ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَجَآءَ مِنۡ أَقۡصَا ٱلۡمَدِينَةِ رَجُلٞ يَسۡعَىٰ ﴾ پیاوێك لەوپەڕی شارەوە، لە دووری شارەکەوە، هات بە خێرایی و گرنگیی پێدانەوە دەڕۆیشت، وشەی (أَقۡصَا)، واتە: دوور، یانی: ئەوپەڕی شارەکە، (**قُدِّمَ أَقْصَى، وَعُبِّرَ بِيَسْعَى ثَنَاءً عَلَى الرَّجُلِ**)، وشەی (**أَقْصَى**): ئەوپەڕ، پێشخراوەو (**يَسْعى**) بەکارهێنراوە وەك ستایشکردنی پیاوەکە، پیاوێك لەوپەڕی شارەکەوە، لە دووری شارەوە هات بەخێرایی و، بە گرنگیی پێدانەوە دەڕۆیشت.

بێگومان ئەو پیاوە، یان هەر بە گەیشتنی پەیامی ئەو پێغەمبەرانە (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) بڕوای هێناوە، یاخود پێشتر بڕوادار بووە، بە هۆی شوێنکەوتنی پەیامی پێغەمبەرێکی دیکەی پێش ئەوانەوە، کە باس نەکراوە، بێگومان ئەگەر بڕوادار نەبووایە، ئەو هەموو زانیارییانەی نەدەبوون و، بەو شێوەیەش لێبڕاوانەو، دڵسۆزانە نەدەهات ئامۆژگاریی خەڵکەکە بکات، وەك پێشینان دەڵێن: ملی خۆی بخاتە بەر چەقۆ!

٢)- ﴿قَالَ يَـٰقَوۡمِ ٱتَّبِعُواْ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾، گوتی: ئەی خەڵکەکەم! شوێن پێغەمبەران بکەون، شوێن ڕەوانەکراوان بکەون، وشەی (ٱلۡمُرۡسَلِينَ) (أل)ەکەی بۆ ناساندنە، بەڵام لێرەدا مەبەستی (عهد)ە، واتە: شوێن سێ پێغەمبەرەکە بکەون، سێ پێغەمبەرەکە کە دەزانن کێن، شوێنیان بکەون، واتە: پەیڕەوییان لێ بکەون و، ئەوەی پێیانە لێیان وەربگرن.

٣)- ﴿ٱتَّبِعُواْ مَن لَّا يَسۡـَٔلُكُمۡ أَجۡرٗا وَهُم مُّهۡتَدُونَ﴾، شوێن کەسێك بکەون کە کرێتان لێ داوا ناکات، پاداشتتان لێ داوا ناکات، بارگرانییتان ناخاتە سەرشان و، ئەوانیش ڕێی ڕاستگرتوون، واتە: لە لایەکەوە هیچ ئەرك و بارگرانییتان ناخەنە سەرو، هیچ چاوەڕوانییەکیان لێتان نیە، پاشان خۆشیان لەسەر ڕێی ڕاستن، ڕێی ڕاستگرتوون، ئەگەر ئێوە شوێنیان بکەون، ئێوەش دەخەنە سەر ڕێگەی ڕاست، بەبێ ئەوەی هیچ چاوەڕوانییەکیان لێتان هەبێ.

گوایە ئەو پیاوە ناوی (**حَبِيبُ النَّجَّار**) بووە، هەندێکیش گوتویانە: (**حبيب بن مُرَّة**)، بەڵام لە قورئاندا نەهاتووە، لە سوونەتی پێغەمبەریشدا ﷺ دەقێکی وا کە جێی متمانە بێ، نیە، ئەو بەسەرهاتەش کە زانایان بۆ تەفسیری ئەو ئایەتانە بەکاریان هێناوە، زیاتر بەسەرنجدانی کتێبی خاوەن کتێبەکان بووە، ویستوویانە ئەو بەسەرهاتە بچەسپێنن بەسەر ئەو ئایەتانەدا، یاخود ئەو ئایەتانە بچەسپێنن بەسەر ئەو بەسەرهاتەدا، بەڵام ئێمە بەبێ بەڵگەیەکی دڵنیاکەر، بۆمان نیە هیچ ئایەتێکی قورئان، یان هیچ کۆمەڵە ئایەتێکی قورئان، بەپێی بەسەرهاتێکی مێژوویی تەفسیر بکەین و، ئەو ئایەتە قورئانییانە بچەسپێنن بەسەر ئەو بەسەرهاتە مێژووییەدا.

پێشتریش باسمان کرد لە مانا گشتییەکەیدا، کە ناشگونجێ ئەوەی لەبارەی شاری (**أنطاكية**)وە هاتوە، کە چوارەمین شاری بە پیرۆزگیراوو گرنگیی پێدراوی نەصرانییەکان بووە، چوارەم شار بووە کە سەردەمی خۆی (**بطريك**)ی تێدا

دانیشتوە، کە پێگەیەکی گەورەی زانایان و مشورخۆرانی نەصرانیی بووەو هەیە، ناگونجێ بەسەر ئایەتەکاندا جێبەجێ بکرێ و، ئایەتەکان بەسەر ئەو شارەداو خەڵکی ئەو شارەدا ناچەسپن، خەڵکی ئەو شارەش سزا نەدراون و نەمانزانیوە لە مێژوودا، شتی وا بووبێ، بەڵکو ئەو شارە شارێکی گرنگیی پێدراوو بە پیرۆزگیراویی نەصرانییەکان بووە.

ئنجا ئەو پیاوە لەسەر ئامۆژگاریی خۆی بەردەوام دەبێ:

٤)- ﴿ وَمَا لِيَ لَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِى فَطَرَنِى ﴾، ئایا چیمە ئەو کەسە نەپەرستم کە منی هێناوەتە دی؟ (مَا لِيَ) (مَا) بۆ پرسیار کردنە (مَا) (إستفهامية)، (مَا لِي) یانی: **(وَمَا يَكُونُ لِي فِي حَالٍ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي، أَيْ: أي شَيْءٍ يَمْنَعُنِي مِنْ عِبَادَةِ الخَالِقْ)**، واتە: چیمەو چ شتێکم بۆ دەبێ لە حاڵێك دا ئەو کەسە نەپەرستم کە هێناومیەدی؟ یانی: چی ڕێگرمە کە بەدیهێنەری خۆم بپەرستم؟

٥)- ﴿ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، تەنیا بۆ لای ویش، دەگێڕرێنەوە، بەس بۆ لای ئەو بەدیهێنەرەش، دەگێڕدرێنەوە، ئەمە لێرەدا هۆشداریی پێدانێکە، کە ئێوە سەرەنجام دەچنەوە بۆلای وی، بەڵام بۆ پەرستنەکە بەخۆی دەڵێ، بۆئەوەی ڕوویان تێنەکات، بڵێ: بۆچی ئەو پەروەردگارە ناپەرستن و، ئەو بەدیهێنەرە ناپەرستن کە پەیدای کردوون؟ بە خۆی دەڵێ: بۆچی ئەو پەروەردگارە نەپەرستم، چ شتێك ڕێگرمە، چ شتێك وام لێدەکات، ئەو پەروەدگارو بەدیهێنەرە نەپەرستم کە پەیدای کردووم؟ بەڵام ئاگادار بن بۆلای ویش دەگێڕدرێنەوە، ئەمە وەك گوتراوە: **(تَعْرِيضٌ بِهِم)** لەبەر ڕاهاویشتنە بۆ ئەوان، بە کنارە پێ گوتنیانە، کە بزانن ئێوە سەرەنجام بۆلای وی دەچنەوە.

٦)- ﴿ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ﴾، ئایا جگە لەو پەرستراوانێکی دیکە هەڵبژێرم! **(الإتِّخَاذُ: افْتِعَالٌ مِنْ أَخذ، وَهُوَ التَّنَاول)**، **(إتِّخَاذ)** لەسەر کێشی **(إفْتِعَال)**ە، لە **(أَخْذ)**ەوە، گرتن، **(إتِّخَاذ)** بریتیە لە گرتنی شتێك بەسەرنج دانەوە، بە هەڵبژاردنەوە، بە لێخەفتانەوە، **(أَخْذ)** بەمانای **(تَنَاول)**و دەست پێگەیاندنە، بەڵام **(إتِّخَاذ)** ئەوەیە کە ئینسان بە گرنگیی پێدانەوە شتێك

بگرێ، واتە: چ شتێك وام لێدەكات جگە لەو، جگە لە خوا، پەراستراوانێكی دیكە هەڵبژێرم! ئەم (ءَأَتَّخِذُ) دوو هەمزە (أ)ی هەن، هەمزەی یەكەمیان (**هَمْزَةُ الإسْتِفْهَامُ الإنْكَاري**) هەمزەیە بۆ پرسیاركردنی نكووڵیلێكەرانە، پرسیاركردنی نكووڵیلێكەرانەش، وەڵامەكەی لە نێو خۆیدایە، یانی: (**لاَ أَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَة**) جگە لەو پەرستراوانی دیكە ناگرم، هەمزەی دووەمیشیان (**أَتَّخِذ**) هی كردارەكەیە و ئەسڵییە.

٧)- ﴿إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا﴾، ئەگەر (خوای) بەبەزەیی بیەوێ زیانێكم لێ بدات، تكاكرد كردنی وان (هی پەرستراوەكان) هیچ شتێك سوودم پێناگەیەنێ، بێگومان خوای بەبەزەیی بەهۆی هاوبەش بۆ پەیداكردنی و نەپەرستنی و تاوان و لادانەوە، زیان لە مرۆڤ دەدات، ئەگەرنا خوای بەبەزەیی ﷻ، هەر بەزەیی و لوتف و كەرەمی لێ چاوەڕێ دەكرێ، بەڵام وەك پێشینانی خۆمان دەڵێن: [فڵانكەس بۆ خۆی داری داوەتە دەست فڵانكەس]، واتە: بۆخۆی بەرانبەرەكەی ناچار كردوە لێی بدا و زیانی پێ بگەیەنێ، ئنجا ئەو پیاوە مسوڵمانەش دەڵێ: ئەگەر خوای بەبەزەیی بیەوێ زیانم لێ بدات، واتە: بەهۆی بێبڕوایی و خراپەكارییمەوە.

﴿لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا﴾، تكاكردنی ئەو پەرستراوانە، كە لە جیاتی خوا هەڵیاندەبژێرم، هیچ سوودێكم پێ ناگەیەنێ، یانی: تكاكردنی ئەوان لەلای خوا، سوودم پێ ناگەیەنێ، گومانیشی تێدانییە لە ڕۆژی دوایی دا هیچكەس بێ مۆڵەتی خوا تكاناكات، بەڵام گریمان ئەو پەرستراوانە تكاش بكەن، بێ سوودە.

٨)- ﴿وَلَا يُنقِذُونِ﴾، هەروەها دەربازیشم ناكەن، ڕزگاریشم ناكەن، واتە: ئەو پەرستراوانە نەك هەر هیچیان بەدەست نیە، بەڵكو تەنانەت تكاكردنیشیان لەلای خوا بەدەست نیەو، ناشتوانن دەربازم بكەن لە سزای خوا.

٩)- ﴿إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ﴾، {كەواتە: ئەگەر جگە لەخوا، پەرستراوانێكی دیكە هەڵبژێرم، بۆ بەندایەتیی بۆ كردن} بێگومان ئەوكاتە لە گومڕاییەكی ئاشكرا دام.

ئەمە وەڵامی پرسیاركردنە نكووڵیلێكەرانەكەیە: (ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً)؟!

١٠)- ﴿ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴾، من بڕوام بە پەروەردگارتان هێناوە، ئنجا گوێم بۆ بگرن.

لێرەدا دووبارە سەرنجیان ڕادەکێشێتەوە، بۆ ئەوە کە ئەو خوایەی ئەو بڕوای پێهێناوە، وەك چۆن پەروەردگاری ئەوە، پەروەردگاری ئەوانیشە، ﴿ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ ﴾، من بڕوام بە پەروەدگارتان هێناوە، نەیگوتوە: (آمَنْتُ بِرَبِّي)، هەرچەندە پەروەردگاری خۆشیەتی، بەڵام دەیەوێ ویژدانیان وەخەبەربێنێ و هۆشیاریان بکاتەوە، کە خوا خاوەن و پەروەردگارو مشوورخۆری ئێوەیە.

﴿ فَٱسۡمَعُونِ ﴾، گوێم بۆ بگرن، ئەمە ڕاگەیاندنی ئیمان هێنانەکەیەتی بە دەنگی بەرزو، داوای لێکردوون کە لێی تێبگەن و، پەیامەکەی وەربگرن، داواشی لێکردوون کە ئاگادار بن لە بڕوا هێنانی وی، نەك بە منجە منج و لە ژێر لێوەوە بڕوا بێنێ، بەڵکو بە دەنگی بەرز و، بە دەنگی زوڵاڵ ئیمان و بڕوا هێنان و مسوڵمانەتییەکەی خۆی ڕاگەیاندوە.

کورتەباسێک
هەڵوێستی جوامێرانەی ئەو پیاوە بڕوادارە لە پازدە بڕگەدا

ئەگەر تەماشا بکەین ئەو پیاوە بڕوادارە، خوا ﷻ لەم چەند ئایەتە کورتەدا، پازدە (١٥) هەڵوێستی لێ باس دەکات، کە هەموویان زۆر جێی سەرنجن:

١- ﴿ وَجَآءَ مِنۡ أَقۡصَا ٱلۡمَدِينَةِ ﴾، لەوپەڕی شارەوە هاتوە، واتە: لە دووری شارەوە هاتوە، کە ڕەنگە ئەوە ئامەژەش بێ بۆ ئەوە، کەسانێك کە لە قەراغ و کەناری شارەکاندا دەژین، لەبەر ئەوەی توانا و ئیمکانیەتیان نیە، لە نێو جەرگەی شاردا بژین، واتە: توانای ماددیی و دەستڕۆیشتووییان کەمترە، بە زۆریی وایە، ئەوانەی کە لە دامێن شارەکاندا دەژین، خەڵکی کەمدەست و تەنگدەست و نەدارن، ئەوانە کۆسپ و لەمپەر لەبەردەمیاندا بۆ بڕواهێنان بە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بۆ بەندایەتیی بۆ خوا، کەمترن یان هەر نین، بۆیە ئاسانتر دەتوانن دڵی خۆیان بۆ هیدایەتی خوا بکەنەوە، هەروەها ئەوەشی لێ وەردەگیرێ: لەبەر ئەوەی دوورە دەست بووەو لەوپەڕی شار بووە، بە زەحمەتی نەزانیوە بێ بۆ پشتگیریی کردنی ئەو پێغەمبەرانە.

٢- ﴿ رَجُلٌ ﴾، پیاوێك، کە هەندێك لە زانایان گوتوویانە: (رَجُلٌ) بەڵێ بە مانای پیاوە، بەڵام یانی: مرۆڤێکی مەردو جوامێرو بوێر، مەسەلەکە بەس ئەوە نەبووە نێر بێ.

٣- ﴿ يَسۡعَىٰ ﴾، (سَعي) بریتیە لە بە خێرایی و گرنگیی پێدانەوە ڕۆیشتن و بە خەم لێخواردنەوە حەرەکەت کردن بەرەو شتێك.

٤- ﴿ يَٰقَوۡمِ ﴾، ئەی خەڵکەکەم! مرۆڤ کاتێ خەڵك و کۆمەڵگای خۆی دەدوێنێ، پێویستە بەو شێوەیە بیاندوێنێ کە دڵیان و هەستیان بجووڵێنێ، تێیان بگەیەنێ کە منیش یەکێکم لە ئێوەو، منیش ئەندامێکم لە خۆتان و، ئێوەش کۆمەڵگاو خەڵکی خۆمن، بۆیە زیانی ئێوە زیانی منەو، قازانجی ئێوەش قازانجی منە.

٥- ﴿ٱتَّبِعُواْ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾، شوێن ڕەوانەکراوەکان بکەون، شوێن ئەو سێ پێغەمبەرانە بکەون، کە لەلایەن خواوە بۆلاتان ڕەوان کراون.

٦- ﴿ٱتَّبِعُواْ مَن لَّا يَسۡـَٔلُكُمۡ أَجۡرٗا﴾، شوێن کەسێك بکەون، کە کرێتان لێ داوا ناکات، هیچ چاوەڕوانییەکی لێتان نیە، هیچ تەماعێکی لە ماڵ و سامانی ئێوەدا نیە.

٧- ﴿وَهُم مُّهۡتَدُونَ﴾، لە حاڵێکیشدا کە ئەوان ڕێی ڕاستگرتوون، واتە: لەسەر ڕێیەکی ڕاستن، ئەوان ئێوە بۆ کوێرە ڕێ و ڕێچکەیەك و، هەڵەت و هەڵدێرێك بانگ ناکەن، بەڵکو بۆ ڕاستە شەقامێك بانگتان دەکەن.

٨- ﴿وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي﴾، چیمە ئەو زاتە نەپەرستم کە منی هێناوەتە دی؟

لە ڕاستییدا تەنیا پەیداکەرو (**فَاطِر**)و دروستکەر (**خَالِق**)و پەروەردگار (**رَبّ**)، شایستەی ئەوەیە، مرۆڤ بەندایەتیی بۆ بکات، ئەگەرنا ئەوانی دیکە، یان وەك خۆتن، کە مرۆڤەکانن، یان لە خوار خۆتەوەن، کە شتەکانن.

٩- ﴿وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾، تەنیا بۆ لای ویش دەگێڕرێنەوە، لێرەدا سەرنجیان ڕادەکێشێ، بۆ ئەوە کە بزانن کە سەرەنجام بزانن چۆن دەچنەوەو دەبرێنەوە بۆلای خوا؟!

١٠- ﴿ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً﴾، ئایا جگە لەو پەرستراوانێکی دیکە هەڵبژێرم؟!

یانی: شتێکی زۆر نالۆژیکیی و بێ مانایە، کە جگە لە خوای بەدیهێنەری پەروەردگار بپەرستریٚ!

١١- ﴿إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ﴾، ئەگەر خوای بەبەزەیی بیەوێ زیانێکم لێ بدات، تکا کردنی ئەوان هیچ سوودێکم پێ ناگەیەنێ و ناشتوانن دەربازم بکەن، کەواتە: ئەو پەرستراوانە هیچ کارە و بێ کەڵکن.

١٢- ﴿إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ﴾، بەدڵنیایی ئەگەر من وا بکەم، لە گومڕاییەکی ڕوون و ئاشکرا دام، کەواتە: ئێوە ئێستا لە گومڕایی دان و، منیش ئەگەر وەك ئێوە بکەم، لە

گومڕاییدا دەبم، بەڵام خۆی دەپارێزێ لەوەی پێیان بڵێ: ئێوە لە گومڕایی دان، دەڵێ: ئەگەر من وابکەم لە گومڕاییدا دەبم، ئەو پیاوە زۆر بە سەلیقە بووە، خۆی لە هەر وشەو تەعبیرێك پاراستوە، کە دڵی ئەوانەی پێ برەنجێ و هەستیان بریندار بکات، هەموو ئەو شتانەی کە مەزەندەی ئەوەیان لێدەکرێ سەغڵەتیان بکاو، دڵیان بریندار بکات، بردوونیە سەر خۆی، ناڵێ: (**أَتَتَّخِذُونَ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً**)، دەڵێ: ﴿ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ﴾، ئایا جگە لە خوا پەرستراوانێکی دیکە هەڵبژێرم! دوایی ناڵێ: (**إِنْ يُرِدْكُمُ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ**)، دەڵێ: ﴿ إِن يُرِدْنِ ٱلرَّحْمَٰنُ ﴾، ئەگەر خوای بەبەزەیی بیەوێ زیانێکم لێ بدات، ناڵێ: لە ئێوە، دوایی ناڵێ: (**لَا تُغْنِ عَنْكُمْ شَفَاعَتُكُمْ شَيْئًا**)، دەڵێ: ﴿ لَّا تُغْنِ عَنِّى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنقِذُونِ ﴾، تکاکردنی ئەو پەرستراوانەی، کە جگە لەخوا بیانپەرستم، هیچ سوودێکم پێ ناگەیەنێ و دەربازیشم ناکا، دوایی ناڵێ: (**إِنَّكُمْ إِذاً لَفِي ضَلَالٍ**)، دەڵێ: ﴿ إِنِّىٓ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾، ئەگەر وابکەم، کەواتە: لە گومڕاییەکی ئاشکرادا دەبم.

ئنجا کە ئەوانیش وایانکردوە، کەواتە: ئەوانیش لە گومڕاییدان، بەڵام ئەو قسەیە ڕێك بەدەم و چاویان دا نادات، بەڵکو هەموو ئەو شتانەی کە مەزەندەی ئەوەیان لێدەکرێ، دڵیان ئازاری پێ بگا و، دڵیان برووشێنێ، خۆی دەکات بە دوێنراو.

١٣- ﴿ إِنِّىٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمْ ﴾، بە دڵنیایی من بڕوام بە پەروەردگارتان هێناوە، گوێم لێبگرن، بڕوام بە پەروەدگارتان هێناوەو، پەروەردگارەکە هی ئەویشە، بەڵام بۆچی دەڵێ: پەروەردگارتان؟ واتە: ئەوە پەروەردگاری ئێوەیە، خاوەنی ئێوەیە، بەخێوکەری ئێوەیە، دەتانژیێنێ، دەتانمرێنێ، بژیوتان دەدات، مشورتان لێ دەخوا، کەواتە: وەك چۆن من بڕوام پێهێناوە، ئێوەش بڕوا بێنن، بە خاوەن و پەروەردگاری خۆتان.

١٤- ﴿ فَٱسْمَعُونِ ﴾، گوێم لێ بگرن، ئەمەش ڕاگەیاندن و ئاشکراکردنی ئیمان هێنانەکەیەتی.

١٥- وا پێدەچێ ئەو پیاوە بڕوادارە دوای ئاشکراکردنی ئیمانەکەی، کوژرابێ و خرابێتە نێو

بەهەشتەوە، سیاقەکە وا دەگەیەنێ، ئنجا لە بەهەشتەوەش دڵسۆزیی بۆ خەڵکەکەی دەنوێنێ و دەڵێ: ﴿يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ٢٦ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ﴾، ئەی خۆزگە! گەلەکەم، زانیبایان کە پەروەردگارم لێم بوردووە، منیشی لە ڕێزلێگیراوان گێڕاوە.

لەوێشەوە چاکەیان بۆ بە ئاوات دەخوازێ، ئینسانی بڕوادار بەو شێوەیە، ئەوان کوشتوویانەو سزایان داوەو، پەیامی خوایان لێ وەرنەگرتووەو، ناڕەحەتیان کردووە، کەچی ئەو لە بەهەشتێشەوە خێریان بۆ بە ئاوات دەخوازێ!!

مەسەلەی سێیەم:

فەرمووڵێکرانی ئەو پیاوە دڵسۆزو فیداکارە بۆ چوونە بەهەشت و، خۆزگە خواستنی بە پێزانینی خەڵکەکەی، بە لێبوردران و ڕێزلێگیرانی لە لایەن خوای پەروەردگارەوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَۖ قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ ﴿٢٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَ ﴾، گوترا: بچۆ بەهەشتێ، دوای ئەوەی گوتی: ﴿ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴾، من بڕوام بە پەروەردگارتان هێناوە گوێم لێبگرن! یەکسەر خوا پێی دەفەرموێ: ﴿ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَ ﴾، بچۆ بەهەشت، ئنجا چۆن وا بە کت و پڕیی؟ هەرچەندە ڕێی تێدەچێ بڵێین، ئەوان بڕوایان نەهێناوە، هەر کەسە بە ڕێی خۆیدا ڕۆیشت، دوایی تەمەنی کرد و وەفاتی کردو کۆچی دوایی کردو پێی گوترا: بچۆ بەهەشت، دەگونجێ ئاوا لێك بدرێتەوە.

بەڵام زیاتر وا پێدەچێ هەر کە ئەو گوتوویەتی: من بڕوام بە پەروەدگارتان هێناوە، گوێتان لێم بێ! یەکسەر ئەوان کوشتبێتیان، ئەوان کە هەڕەشە لە پێغەمبەرەکان بکەن، بەردبارانیان بکەن، بێگومان پیاوێك لە خۆیان بەو شێوەیە زۆر بەڕوونیی و بە ڕاشکاویی بڵێ: بڕوام بەو سێ پێغەمبەرانە هێناوە، ئنجا ئەگەر دەسەڵاتیان بەسەر سێ پێغەمبەرەکەش دا نەبووبێ و، دەستیان لێ پاراستبن، بەدڵنیاییی دەستەڵاتیان بەسەر ئەو پیاوە هاوشارییەکەی خۆیاندا بووە، بۆیە وا پێدەچێ کوشتبێتیان، هەرچەندە لە ئایەتەکەدا باس نەکراوەو، یەکسەر دوای ئەوەی ئەو بڕواهێنانی خۆی ڕاگەیاند و گوتی: گوێتان لێم بێ، پێی گوتراوە: بچۆ بەهەشت، بەڵام ئەو ڕستەیە لێی وەردەگیرێ کە کوشتبێتیان

و بە شەهیدیی دنیای بەجێ هێشتبێ، چونکە یەکسەر دوای ڕاگەیاندنەکەی پێی بگوترێ: بچۆ بەهەشتێ، ئەمە لێی وەردەگیرێ کە دەستبەجێ ئەوانیش کوشتبێتیان و، یەکسەر ڕووحەکەی، خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردوە، یان لە لایەن فریشتەکانەوە پێیگوتراوە: بچۆ بەهەشت.

٢)- ﴿قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي﴾، گوتی: ئەی خۆزگە! خەڵکەکەم دەیانزانی بەوە کە پەروەردگارم لێم خۆشبووە.

کە دەفەرموێ: ﴿يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ﴾، **(ضُمِّنَ يَعْلَمُونَ مْعَنَى يُخْبَرُونَ، بِسَبَبِ دُخُولِ بَاء عَلَى مَفْعُولِ يَعْلَمُون، لأَنَّهُ لَا مطمع فِي أَنْ يَحْصُلَ لَهُمْ عَلِمٌ بِذَلِكْ)**، وشەی: (يَعۡلَمُونَ)، مانای **(يُخْبَرُون)** {هەواڵیان پێ بدرێ} ی خراوەتە نێو، بەهۆی ئەوەوە کە **(ب)** چۆتە سەر بەرکاری (يَعۡلَمُونَ)، چونکە تەمایان نیە زانیارییان لەوبارەوە بۆ پەیدابێ.

﴿بِمَا غَفَرَ لِي﴾، بەوە کە پەروەردگارم لێم خۆشبووە، دەڵێ: **(مَا مَصْدَرِيَّة أَيْ: بِغُفْرانِ رَبِّي، (وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ)، أَيْ: وَجَعْلِهِ إِيَّايَ مِنَ الْمُكْرَمِينَ)**، **(مَا)** چاوگییە، یانی: خۆزگە خەڵکەکەم بەلێبوردنی پەروەردگارم بۆم و، گێڕانی بۆم لە ڕێز لێگیراوانیان دەزانی و، هەواڵیان پێدەدرا.

٣)- ﴿وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ﴾ {خۆزگە خەڵکەکەم دەیانزانی و هەواڵیان پێدەدرا، بەوەی کە پەروەردگارم چاو پۆشیی لێکردووم} هەروەها لە ڕێز لێگیراوانی گێڕاوم، بۆیەش ئەوە بە خۆزگە دەخوازێ، چونکە هیچ ئومێدێکی نیە، کە زانیارییان لەوبارەوە پێ بگا، مەگەر پەروەردگاری ئەو هەواڵە بگەیەنێتەوە بەوان، یاخود بە گەلانی دیکەی دوای ئەوان.

ئەمە لێی وەردەگیرێ: کە چوونە بەهەشت، ئەوی بێ ئاگا نەکردوە لە حاڵی خەڵکەکەی و، بۆی بە ئاوات خواستوون، کە خەڵکەکەی بە حاڵ و باڵی ئەو بزانن، تاکو ئەوانیش وەك وی بکەن، لەوێشەوە بۆی بە خۆزگە نەخواستوون، خوا لەنێویان بەرێ، یان شانازییان بە سەردا بکات، بڵێ: من چوومە بەهەشتێ!

چونکە ئینسانی بڕوادار هەمیشە خێرخوازە بۆ خەڵك، دڵسۆزە بۆ خەڵك، با خەڵك قەدری ویش نەگرن و، ئەو دڵسۆزییەشی نەبینن، بەڵام ئەو لەبەر ئەوان دڵسۆز نیە، کە پاداشتی بدەنەوە، بەڵکو لەبەر خوا دڵسۆزە بۆ خەڵك و، خواش پێی دەزانێ.

بەڕێـــــزان!

ئنجا ئەوە زۆر گرنگە، کە ئێمە لە مامەڵەمان لەگەڵ خەڵکدا، هەمیشە خوا ﷻ ببینین، خەڵك نەبینین، بەو واتایە کە چاوەڕوانییمان لە خەڵك نەبێ و، بە بەرانبەر شت بۆ خەڵك نەکەین، ئەگەر بە بەرانبەر کار بۆ خەڵك بکەین و، خەڵکیش بێ وەفا و پێنەزان و سپڵە بوو، ئیدی نابێ چاکەیان لەگەڵدا بکەین! بەڵام ئەگەر کارت بۆ خوا کرد، خوا هەمیشە سوپاسگوزارەو، هەمیشەش بە چاکەی مرۆڤەکان دەزانێ.

شێخ عبدالقادری گەیلانیش زۆر جوانی گوتوە:

(کونوا مع الحق بلا خلق، ومع الخلق بلا نفس) واتە: لەگەڵ خوادابن بەبێ خەڵك و، لەگەڵ خەڵکیش دابن بەبێ نەفس.

یانی: لە مامەڵەتان لە خزمەت خوادا، لە ژێر کاریگەریی خەڵك دا مەبن و، لە مامەڵەشتان لەگەڵ خەڵك لەژێر کاریگەریی نەفس (و ئارەزوو ناشەرعییەکانی) دا هەبن.

مەسەلەی چوارەم:

ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە، کە خوای باڵادەست بۆ سزادانی ئەو خەڵکە یاخییەی ئەو شارە، هیچ سەرباز (فریشتە)ی لە ئاسمانەوە دانەبەزاندوون، بەڵکو تەنیا یەك هاڕژن و نەعرەتەی بەهێز بەس بووە، بۆ خامۆش کردن و بنبڕ کردنیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِن جُندٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَٰمِدُونَ ﴿٢٩﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِن جُندٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾، ئێمە لە دوای خۆی، دامانەنەبەزاندە سەر خەڵکەکەی، هیچ سەربازانێك لە ئاسمانەوە.

٢)- ﴿وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ﴾، هەروەها عادەتیشمان نەبوو، دابەزێنەربین، کە فریشتان دابەزێنین بۆ سزادانی گەلە یاخییەکان.

٣)- ﴿إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً﴾، هۆکاری سزادانی خەڵکی ئەو ئاوەدانییە، ئەو شارە، تەنیا یەك هاڕژن و چریکە بوو.

٤)- ﴿فَإِذَا هُمْ خَٰمِدُونَ﴾، یەکسەر هەموویان کتوپڕ خامۆش و خەفە بوون، قڕەبڕ بوون.

ئەگەر سەرنج بدەین، لێرەدا سێ جاران وشەی (مِنْ)، هاتوە: ﴿مِنۢ بَعْدِهِۦ مِن جُندٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ﴾،

أ- (مِنْ)، لە (مِنۢ بَعْدِهِۦ)دا، زیاد کراوە بۆ جەختکردنەوەی پەیوەستبوونی کات و کاری نێوکات (**ظَرْفُ و مَظْروف**)، یانی: لە دەستپێکی دوای ویەوە، هیچ فریشتەمان دانەبەزاندن.

ب- (مِن) لە (مِن جُندٍ)دا، بۆ بەشێك (**تَبعيضَ**)ە، یانی: هیچ جۆرە فریشتەو سەربازێکمان لە ئاسمانەوە دانەبەزاند، نەکەم نەزۆر.

ج- (مِن)ی سێیەم (مِّنَ ٱلسَّمَآءِ)، لە (مِن)ی دەستپێكردن (إبتدائية)یە، یانی: كە سەرەتایەكەیان لە ئاسمانەوە بێتەخوار.

وشەی ﴿صَيۡحَةً﴾، وەك جاری دیكەش گوتومانە، یانی: هاڕژنێك، چریكەیەك، كە دەفەرموێ: ﴿صَيۡحَةً وَٰحِدَةً﴾، ئەمە بۆ جەختكردنەوەی ئەوەیە كە تەنیا یەك هاڕژن بووە، (صَيۡحَةً)ش واتە: دەنگێكی بەهێز، نەعرەتە، هاڕژن، دەنگێكی نائاسایی، كە ببێتە هۆی لەرزینەوە زەوی و ببێتە هۆی مردن و كەڕ بوونی ئەو خەڵكە، كە بەدڵنیایی دەنگی زۆر قەبەو گەورە، هەموو ئەو دەرهاویشتانەی دەبن.

كە پێشتر دەفەرموێ: ﴿وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ﴾، ئێمە دابەزێنەریش نەبووین، یانی: عادەتمان نەبووە، فریشتان لە ئاسمان دابەزێنین، بۆ گەلانی ڕابردوو تاكو بیانفەوتێنین، ئەم تەعبیرە ئەوە دەگەیەنێ، كە لە بەین بردنی گەلە یاخییەكان، لەوە كەمترو بچووكترە كە خوا فریشتان دابەزێنێ، بەڵكو یەك دەنگی گەورەو یەك هاڕژن چریكەی گەورەیان بەس بووە، كە تەخت بن، بەڵكو هەندێك لە گەلەكان، خوا بە با لە بەینی بردوون و پێویستییان بە چریكەش نەبووە، یاخود زەوییان لە ژێردا ڕۆچووە، یاخود بە ئاو خنكاون، یاخود بە بڵێسە (صاعقة)یەك كە لە ئاسمانەوە هاتوە، فەوتاوون.

﴿فَإِذَا هُمۡ خَٰمِدُونَ﴾، (إذَا)، (إذَا)ی (فُجَائِيَة)یە، واتە: بەخێرایی كتوپڕ تەخت بوون، خامۆش بوون، ﴿خَٰمِدُونَ﴾، (**الخُمُودُ: إنْطفَاء النَّارِ، اسْتُعِيرَ للمَوْت بَعْدَ الحَياةِ المَليْئَة بِالنَّشَاط**)، وشەی (**خُمُود**) لە ئەسڵدا دەگوترێ: (**خَمَدَت النَّارُ أي: طُفِئت**)واتە: ئاگرەكە كوژایەوە، بەڵام لێرەدا وشەی (**خُمُود**) خوازراوەتەوە بۆ مردن، وەك چۆن ئاگر تاكو بڵێسەی بەرز دەبێتەوە، بەكاردەهێنرێ بۆ سووتاندنی شت و بۆ برژاندن و ...هتد، بەڵام دوای ئەوە ئاگرەكە خامۆش دەبێ، تەنیا خۆڵەمێشێكی لێ دەمێنێتەوە، ئەوانیش بەو شێوەیە، دوای جموجۆڵ و چالاكیی

و هاتن و چوونێکی زۆر، دوای ئەوەی ئەو هاڕژن و چریکەیە گرتنی، خامۆش بوون، وەك ئاگرێك كە دەكوژێتەوەو بڵێسەی نامێنێ، وەك لەبیدی كوڕی ڕەبیعە لەوبارەوە لە شیعرێکی دا دەڵێ:

(وَمَا الْمَرْءُ إلاَّ كَالشِّهَابِ وَضَوْئِه ... يَحُورُ رَمَاداً بَعْدَ إذْ هُوَ سَاطِعُ).

واتە: مرۆڤ تەنیا وەك بڵێسەیەك و ڕووناكییەكەیەتی، دەبێتە خۆڵەمێش دوای ئەوەی درەوشاوە بووەو، بەرز بۆتەوەو جموجۆڵی بووە.

(**الزَّمَخشري**) وەك (**القُرطبي**) لە تەفسیرەكەی خۆی دا[1] لێی خواستۆتەوە، دەڵێ: خوا ﷻ بۆ خەڵكی ئەو شارە كە بڕوایان بەو سێ پێغەمبەرانە نەهێناوە، فەرموویەتی: پێویستی نەكرد سەربازان دابەزێنین و فریشتان بنێرین، بەڵام بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ لە سوورەتی (**الأحزاب**) ئایەتی ژمارە (٩)دا دەفەرموێ: ﴿فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِيحٗا وَجُنُودٗا لَّمۡ تَرَوۡهَا﴾، بایەكی بەهێز و سەربازانێك كە نەتاندەبینین، دامانبەزاندنە سەر دوژمنەكان، لە سوورەتی (**آل عِمْرَان**)یش ئایەتی (١٢٤)دا دەفەرموێ: ﴿بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ مُنزَلِينَ﴾، دیسان هەر لە سوورەتی (**آل عِمران**) لە ئایەتی (١٢٥)دا، دەفەرموێ: ﴿بِخَمۡسَةِ ءَالَٰفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ﴾، ئنجا ئەمە وەك ڕێزلێگرتنە بۆ پێغەمبەر ﷺ و بۆ ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ، كە لە كاتە ناسكەكاندا و لە قۆناغە دژوارەكاندا، فریشتەكانی دابەزاندوون، بۆ پشتگیریی كردنی ئیمانداران، بۆ جەنگكردن و ترس خستنە نێو دڵی دوژمن و ناحەزەكانیان.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٥، ص١٩.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

ئەو بەندانەی، ئەو مرۆڤانەی گاڵتەیان بە پێغەمبەرانیان کردوە، شایستەی خەفەت و پەشیمانیین، خوا گەلێك کۆمەڵگەی پێشووی فەوتاندوون، کە دەبووایە پەندیان لێ وەربگرن و، بێگومان سەرجەمیان لە قیامەتدا، لەو شوێنەی خوا بۆی دیاریی کردوون، کۆدەکرێنەوەو ئامادە دەکرێن کە دۆزەخە:

خوا دەفەرموێ: ﴿يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِۚ مَا يَأۡتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ٣٠ أَلَمۡ يَرَوۡاْ كَمۡ أَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُم مِّنَ ٱلۡقُرُونِ أَنَّهُمۡ إِلَيۡهِمۡ لَا يَرۡجِعُونَ ٣١ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيۡنَا مُحۡضَرُونَ ٣٢﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج برگەدا:

١)- ﴿يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِ﴾، ئەی داخ و خەفەت لە سەر بەندەکان! (**يَا: حَرْفُ نِدَاءٍ لِمُجَرَّدِ التَّنْبِيهِ عَلَى خَطَرِ مَا بَعْدَه**)، (يَا) پیتی بانگکردنە، بەڵام لێرەدا تەنیا بۆ ئاگادارکردنەوەیە، لە مەترسیی ئەوەی لەدوایەوە دێ، ﴿يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِ﴾، وشەی: (**حَسْرَة**)، بریتیە لە زۆر پەشێمانیی تێکەڵ لەگەڵ بەتەنگەوە بوون، لەسەر ئەوە کە سوودێك لە دەست دەچێ، بەرژەوەندییەك دەفەوتێ، ئەی داخ و خەفەت بۆ بەندەکان! کە ئەو خێرو چاکەیان لەدەست خۆیاندا، کە شوێن پێغەمبەران بکەون.

٢)- ﴿مَا يَأۡتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ﴾ {ئەمە ڕوونکردنەوەی ئەو شتەیە کە خەفەتەکەی لێ دەخورێ} هیچ پێغەمبەرێکیان بۆ نەهاتوە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوە، ئەی داخ و خەفەت بۆ ئەوان، ئەو پێغەمبەرانە، ئەو ڕەوانەکراوانە، خوا بۆی ناردوون، کەچی لە جیاتی ئەوەی پەیامی خوایان لێ وەربگرن و، ڕێزیان لێبگرن و تەقدیریان بکەن، گاڵتەیان پێکردوون، کە دەفەرموێ: ﴿يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِ﴾، مەبەست لە بانگکردن (**نداء**) لێرەدا، ئامادەبوونی بانگکراوەکەیە، واتە: ئەی حەسرەت و داخ و خەفەت، ئێستا

کاتتە وەرە، ئێستا کاتی ئەوەیە بێی بۆ ئەو مرۆڤانەی هەر کات پێغەمبەرێکی خۆیان بۆ هاتبێ، گاڵتەیان پێکردوە، لە جیاتی ئەوە ڕێزی لێبگرن و پەیامی خوای لێ وەربگرن!

٣)- ﴿ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ ﴾، ئایا نەیانبیوە، لە پێش وان دا چەندان سەدەمان فەوتاندوون! نەیانبینیوە بە چاوی سەر، ئەگەر بە شوێنەوارەکانیان دا بگەڕێن، یاخود بە چاوی عەقڵ و دڵ، ئەگەر مێژوو تەماشا بکەن و موتاڵا بکەن.

(كَمْ) لێرەدا، (كَمْ)ی (خَبَرِيّة)یە، بۆ زۆریی بەکاردێ، یانی: لە پێش ئەواندا زۆر سەدەمان فەوتاندوون، واتە: لەو خەڵکانەی لە سەدەکاندا دەژیان، وشەی (قَرْن) یانی: ماوەیەك لە کات (٧٠-١٠٠) ساڵ کە ساڵەکان پێکەوەن و، خەڵکێك کە لەو سەدانەدا ژیاون، فەوتاندمانن.

٤)- ﴿ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴾، کە ئەوان بۆ لایان ناگەڕێنەوە، بۆ لایان ناگەڕێنەوە، یانی: ڕۆیشتن و ئاوەو ئاو چوون، تاقیکردنەوەی خۆیانداو ڕۆیشتن، بەڵام بە داخەوە کە لە تاقیکردنەوەکەدا کەوتن، جارێکی دیکەش ناگەڕێنەوە بۆ لایان، ناگەڕێنەوە بۆ دنیا، کە جارێکی دیکە شانسی خۆیان تاقیبکەنەوە، خوا یەکجار شانسی تاقیکردنەوە بە مرۆڤان دەدات.

٥)- ﴿ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾، بەدڵنیایی هەمووشیان وێکڕا لە لامان ئامادەکراوە دەبن.

ئەم ئایەتە موبارەکە بە دوو جۆر ماناده‌کرێ:

أ- (إِن) لابەرە (نافية) بێ و، (لمّا) بە مانای (إلاّ) بێ، بەمجۆرە: (وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ): هیچ کامیان نیە، مەگەر وێکڕا لەلامان ئامادەکراو دەبن.

ب- (إِن) (مخفّفة من المثقّلة) بۆ جەختکردنەوە، بەبەڵگەی هەبوونی (ل)ی سەر (لما) ئەگەر بە گیرەداریی (مُشدَّد)ی نەخوێندرێتەوە، کە ئەو جۆرە خوێندنەوەیە شی هاتوە، یانی: بێگومان هەموویان وێکڕا، لەلامان ئامادە کراو دەبن.

ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾، واتە: بە دڵنیایی هەموویان وێکڕا لەلامان ئامادە دەکرێن، (كُلٌّ) بۆ هەموویە، (جَمِيعٌ)یش بۆ وێکڕایە، جاری وایە هەموویان ئامادە دەکرێن، بەڵام نەك پێکەوە، بەڵام کە دەفەرموێ: (جَمِيعٌ)، واتە: پێکەوەش، هەموویان و پێکەوەش وێکڕا، لە لامان ئامادە دەکرێن، واتە: لە ئامادەکردنەکەیان لە کاتی جیاوازو، لە شوێنی جیاوازدا نابێ، بەڵکو وێکڕا دەبێ و لەیەك شوێن دا دەبێ، لەو شوێنەدا کە خوا ﷻ بۆی دیاریی کردوون.

هەڵبەتە لێرەدا خوا ﷻ بە گێڕانەوەی ئەو بەسەرهاتە، یاسایەکی گشتیی خۆی ڕادەگەیەنێ کە ئەو خەڵکەی، ئەو ئاوەدانییەی ئەو سێ پێغەمبەرەی بۆ چوون و پێیان بێبڕوا بوون و بڕوایان پێنەهێنان، پێویستی نەکرد خوا فریشتەیان بۆ دابەزێنێ، بەڵکو بە هاڕژن و چریکەیەك هەموویانی تەختکردن، هەروەها گەلانی دیکەش بە هەمان شێوە، دوایی دەفەرموێ: ﴿ يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ﴾، ئەی داخ و خەفەت بۆ بەندەکان، ﴿مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴾،هیچ پێغەمبەرێکیان بۆ نەهاتوە، مەگەر گاڵتەیان پێکردوە، ﴿ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ ﴾، ئایا نەیانبینیوە لە پێش ئەوان دا چەندان سەدەمان فەوتاندوون، چەندان کۆمەڵگەمان فەوتاندوون: ﴿أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴾، کە بۆلایان ناگەڕێنەوەو هەموویان تێکڕاو وێکڕا، لەلامان ئامادە دەبن، کەواتە: بزانن هەمووتان ڕۆژێك دێ لە خزمەت خوا، لەو شوێنەدا کە خوا ﷻ بۆی دیاریی کردوون، کۆ دەکرێنەوە، ئنجا بزانن بە چ ڕوویەکەوە دەچنەوە خزمەت خوا!

کۆتایی تەفسیری ئەم ئایەتە موبارەکانە، بەم شیعرە دێنینەوە کە دەڵێ:

ولو أنّا إذا ما متْنَا تُرِكْنَا ... لَكَانَ المَوْتُ رَاحَة كُلِّ حَيِّ

وَلكِنَّا إذا مِـتْنا بُعِثْـنا ... وَنُسْأَلُ بَعْدَهَا عَنْ كُلِّ شَيٍّ.

واتــە: ئەگــەر ئێمــە کــە دەمردیــن، وازمــان لــێ هێندابایــە، ئەوکاتــە مــردن ئاســوودەیی دەبــوو بــۆ هــەر زیندوویــەك، بــەڵام دوای ئــەوەی دەمریــن، زینــدوو دەکرێینــەوەو، دوای ئــەوەش لــە هەمــوو شــتێك لێمان دەپێچرێتــەوەو دەپرسرێتــەوە.

بــە تایبــەت بــۆ بابــای بێبــڕواو خراپــەکار، مــردن هــەر ئاواتێکــەو دەبــێ بیخــوازێ، وەك خــوای پــەروەردگار لــە ســوورەتی (النَّبَأ) ئایەتــی (٤٠)دا دەفەرمــوێ: ﴿ وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًۢا ﴾، کافــر لــە ڕۆژی دواییــدا دەڵــێ: خۆزگــە گڵ بوومایــە، بێگومــان کــە بۆتــەوە خــۆڵ، ئەگــەر زینــدوو نەکرێتــەوە، زۆری قازانجــە، هەڵبەتــە بــڕواداران زەرەریانــە، بــەڵام بێبڕوایــان و خراپــەکاران زۆریــان قازانجــە، چونکــە تووشــی ســزا و جــەزرە بــە نابــن و تــازە دەڕۆن، بــەڵام بــۆ ئــەوان وانیــە، بەڵکــو زینــدوو دەکرێنــەوەو، لێیــان دەپرسرێتــەوەو، تووشــی ســزاو جەزرەبــەی خــواش دەبــن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

لە ڕێگەی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
Stay in touch on social media
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
archive.org/details/@alibapir
PDF
AliBapir/عەلی باپیر
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
www.alibapir.net
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـە ئایەتەکانـی: (٣٣- ٤٧) دەگرێتـە خـۆی، واتـە: پـازدە (١٥) ئایـەت، کـە تێیـدا خـوا ژمارەیـەك لـە نیشـانەکانی پەروەردگارێتیـی و باڵادەسـتیی خـۆی، وەك بەڵگـە لەسـەر یەکتایـی لـە پەرسـتراوێتیی دا، هەروەهـا بەڵگـەش لەسـەر زیندووکرانـەوەو، هەبوونـی پاداشـت و سـزا، دەخاتـەڕوو، کـە دەتوانیـن بڵێیـن چـوار نیشـانەی سـەرەکیین:

١- زیندووکرانەوەی زەمین، بە ڕووەك و کشتوکاڵ و میوەجات و کانیی و سەرچاوەکان.

٢- بە دوای یەکداهاتنی شەوگارو ڕۆژگار، بەبێ ئەوەی لەو سیستمەی خوا بۆی داناون، لابدەن.

٣- خۆرو مانگ و، پاش و پێش نەکردنیان لەیەکدی و، سووڕانەوەی خۆرو مانگ و زەوی، هەر کامێکیان لە خولگەی خۆیدا.

٤- ڕەخسێنرانی کەشتیی نووح ﷺ، بۆ دەربازکردنی ئەو مرۆڤانەی کە لە خزمەت نووحدا بڕوایان هێنابوو، هەروەها سەرجەم کەشتیی و پاپۆڕەکانی دیکە، بۆ بارو سوارو گواستنەوەی مرۆڤەکان.

پاشـان باسـی هەڵوێسـتی خـراپ و کەللەڕەقانـەی بێبڕوایـان کـراوە، لـە بەرانبـەر قسـەی خێـرداو، لـە بەرانبـەر نیشـانەکانی خـواو ئایەتەکانیـداو، لـە بەرانبـەر ئامۆژگاریکرانیانـدا، بەبەخشـین، لـە پێنـاوی خـوا بەخشـەردا.

﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ

أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{نیشانەیەکی دیکەش بۆ (بەرچاوڕوونیی و دڵنیایی) وان، (لە بارەی یەکتایی خواو زیندووکرانەوەیانەوە)، زەوی مردوویە، زیندوومان کردەوەو، دانەوێڵە (ی جۆراو جۆر)مان تێدا ڕواندوە، کە لێی دەخۆن ﴿٣٣﴾ هەروەها باخ و ڕەزە (جۆراو جۆرەکان)مان لە درەختەکانی خورماو ترێ تێیدا (لە زەوییدا) ڕواندوون، لە کانیی و سەرچاوەکانیشمان تەقاندوونەوەو دەرهێناون ﴿٣٤﴾ تاکو لە بەروبەرهەمەکەی و، لەوەش کە بەدەستی خۆیان دەیکەن، {بەرهەمی دێنن و دروستیدەکەن} بخۆن ئایا هەر سوپاسگوزاریی (بۆ خوا) ناکەن؟ ﴿٣٥﴾ ئنجا پاکیی بۆ ئەو کەسەی کە هەموو جووتەکانی دروستکردوون، لەوەی زەوی دەیڕوێنێ و لە خۆیان، لەوەش کە نایزانن ﴿٣٦﴾ هەروەها نیشانەیەکی دیکەش بۆ ئەوان، شەوگارە، کە ڕۆژگاری

لـێ دادەڕنیـن، یەكسـەر دەكەونـە تاریكاییـەوە ﴿٣٧﴾ خۆریش (لـە نیشـانەكانی خوایە)، بـەرەو مەنزڵـگا (و جێـژوان)ی خـۆی دەڕوات، ئـەوە ئەندازەگیریـی (خوایـی) زاڵـی زانایـە ﴿٣٨﴾ چەنـد شـوێنێك، (مەنزڵگایەك)یشـمان، بـە ئەنـدازە بـۆ مانـگ دانـاون، تاكـو (لـە كۆتایـی دا) وەك لقـی (وشـك و) چەمـاوەی هێشـووی خورمـای كۆنـی لێـدێ (وەك دەمـە داسـێك) ﴿٣٩﴾ نـە خـۆر بـۆی دەلـوێ بگاتـە مانـگ و، نە شـەوگاریش پێش ڕۆژگار دەكـەوێ، هـەر كامێكیـان لـە سـووڕگەیەكی (تایبـەت بـە خۆیدا) مەلـە دەكات (و هاتوچـۆ دەكات) ﴿٤٠﴾ نیشـانەیەكی دیكـەش بـۆ وان (لەسـەر پەروەردگارێتیـی خـوا)، ئەوەیـە كـە (لـە كاتـی تۆفانـی نووحـدا)، وەچەكەیانمـان لـە كەشـتییە پڕەكـەدا هەڵگـرت (و دەربازمـان كـردن لـە تۆفانەكـە) ﴿٤١﴾ هەروەهـا ئامـڕازی دیكـەی وێنـەی ئـەو (كەشـتییە)مان بـۆ دروسـتكردوون، كـە سـواری بـن (چ لـە كەشـتیی و پاپۆڕەكانی دەریـا، چ لـە هۆكارەكانـی دیكـەی بـارو سـواری وشـكانیی) ﴿٤٢﴾ ئەگـەر بشـمانەوێ نغرۆیـان دەكەیـن، ئنجا هیـچ لـە فریـا هاتووێكیـان نابـێ، (كـە نەهێڵـێ نغـرۆ بـبن و بكەونـە پەلەقـاژە)و، قوتاریـش ناكرێـن (دوای كەوتنـە مەترسـیی خنكانـەوە) ﴿٤٣﴾ مەگـەر بەهـۆی بەزەییەكـەوە لـە ئێمـەوەو، بـۆ بەهرەمەنـد كـردن (لـە ژیانـی دنیـا) تاكـو كاتێكـی كـەم ﴿٤٤﴾ ئەگـەر پێشـیان بگوتـرێ: (بـە بێبڕوایـان)، پارێـز لـەوە بكـەن كـە لـە پێـش دەسـتەكانتانەوەیەو لەدواتانەوەیـە، بەڵكـو بەزەییتـان لەگـەڵ بنوێـنرێ (لـە لایـەن خـواوە، گـوێ بـەو قسـەیە نـادەن) ﴿٤٥﴾ هیـچ ئایەتێكیشـیان بـۆ نایـەت لە ئایەتەكانـی پەروەردگاریـان، مەگـەر پشـتی تێدەكـەن ﴿٤٦﴾ ئەگـەر پێشـیان بگوتـرێ: لـەوەی خـوا بژیـوی داون، ببەخشـن، ئەوانـەی بێبـڕوان بەوانـەی بڕوایـان هێنـاوە، دەڵێـن: ئایـا خـۆراك بدەینـە كەسـێك، كـە ئەگـەر خـوا ویسـتبای خۆراكـی پێـدەدا؟ ئێـوە تەنیـا لـە گومڕاییەكـی ئاشـكرا دان ﴿٤٧﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(حَبًّا): (الحَبُّ وَالحَبَّةُ: يُقَالُ فِي الحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ ونَحوهِمَا مِنَ المَطْعُومَاتِ، وَالحِبُّ وَالحِبَّةُ فِي بُزُورِ الرَّيَاحِيْن)، وشەی (حَبّ) کە ناوی کۆیە، ناوی (جنس)ە، (حَبَّة) یانی: دەنك بۆ تاکێکە، ئەمە بۆ گەنم و جۆو وێنەی ئەوان، {نیسك، نۆك، ماش هەرزن و برنج و ... هتد} لە خواردەمەنییەکان بەکاردەهێندرێ، وشەی (حِبّ) ناوی کۆیەو (حِبَّة) ناوی تاکێکە، ئەویش هەر بە مانای دەنك دێ، بەڵام بۆ تۆوی سەوزەو گوڵ و گیاکان، بەکاردەهێنرێ.

(نَسْلَخُ): (السَّلْخُ: نَزْعُ جِلْدِ الحَيْوَانِ، وَسَلَخَ الشَّهْرُ وَانْسَلَخَ)، (سَلْخ) بریتیە لە کەوڵکردن، داڕنینی پێستی ئاژەڵ، {جەستەی ئاژەڵ کە لە نێو کەوڵەکەی دەهێنرێتە دەرێ، پێی دەگوترێ: کەوڵ کرا، کەوڵەکەی لێ داڕنرا} هەروەها وشەی (سَلْخ)، بۆ تێپەڕینی مانگیش دەگوترێ، دەگوترێ (سَلَخَ الشَّهرُ) مانگەکە تێپەڕی، (وَانْسَلَخَ) ئەمیش (مطاوع)ی (سَلَخَ)یە، وەك (كَسَرتُ الزُّجَاجَةَ فَانْكَسَرَ)، شووشەکەم شکاند، شووشەکەش قبووڵی شکاندنی کرد، شکا.

(مُّظْلِمُونَ): (أَظْلَمَ فُلَانٌ، حَصَلَ فِي ظُلْمَةٍ) فڵانکەس چووە نێو تاریکیی، کەواتە: (مُّظْلِمُونَ)، دەچنە نێو تاریکیی و تاریکییتان بەسەردا دێت.

(لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا): بەرەو شوێنێك کە لێی سەقامگیر دەبێ، دەگوترێ: (إِسْتَقَرَّ فُلَانٌ، إِذَا تَحَرَّى القَرَارَ، وَالمُسْتَقَرُّ: مَكَانُ القَرَارِ أو زَمَانُهُ)، (إِسْتَقَرَّ فُلَانٌ)، کەسێك بخەفتێ لە شوێنێك کە لێی نیشتەجێ بێ، (مُسْتَقَرّ)، هەم بۆ شوێنی تێدا سەقامگیر بوون و، هەم بۆ کاتی تێدا سەقامگیر بوون و ڕاوەستان، بەکاردەهێنرێ.

(مَنَازِلَ): (جَمْعُ مَنْزِلَة وَمَنْزِل، وَالمَنْزِلَةُ: الرُّتْبَةُ، وَالمَنْزِلُ: المَسَارُ وَالمَدَارُ لِلْقَمَرِ)، (مَنَازِل) کۆی (مَنْزِلَة)یە یانی: پلەو پێگە، هەروەها کۆی (مَنْزِل)یشە، کە

بەکاردەهێنرێ بۆ ئەو قۆناغانەی مانگ پێیاندا تێدەپەڕێ، لە ماوەی مانگێکدا، واتە: (قَمَر) لە ماوەی مانگ (شهر)ێك دا پێیاندا تێپەڕ دەبێ.

کەواتە: (مَنْزِلَة) بەمانای پێگەو پلە دێ و (مَنْزِل)یش بە مانای ئەو سوڕگەیە دێ، یان ئەو شوێنانە دێ مانگ لە کاتی سووڕانەوەی خۆی بە دەوری زەویدا، کە بە مانگێك تەواوی دەکات، پێیاندا ڕەت دەبێ.

(كَٱلْعُرْجُونِ): (وَالْعُرْجُونُ: الْعُودُ الَّذِي تُخْرِجُهُ النَّخْلَةُ فَيَكُونُ الثَّمَرُ فِي مُنْتَهَاهُ، وَهُوَ الَّذِي يَبْقَى مُتَّصِلًا بِالنَّخْلَةِ بَعْدَ قَطْعِ الْكِبَاسَةِ مِنْهُ، وَهِيَ مُجْتَمَعُ أَعْوَادِ التَّمْرِ)، (عُرْجُونٌ) واتە: لقە دارخورما، ئەوەی کە دارخورما دەری دەکات و هێشووە خورمایەکە لە کۆتاییەکەیدا دەبێ، دوای ئەوەی (كِباسة)ی لێ دەبڕدرێ، (كِباسة)ش ئەو بنك و شوێنەیەکە هێشووە خورمایەکانی پێوە پەیوەستن و لێی کۆدەبنەوە. واتە: (كِباسة) بریتیە لەو شوێنەی کە دوایی هێشووەکان لێی جیادەبنەوەو، ئەو هەر بە دارخورمایەکەوە دەمێنێتەوە.

(ٱلْقَدِيمِ): (البَالِي)، کۆن، شتێك کاتی بەسەردا تێپەڕیبێ.

(تُدْرِكَ): بیگاتێ، پێی بگات، (الإِدْرَاكُ وَاللِّحَاقُ: الْوُصُولُ إِلَى الْبُغْيَةِ)، (إِدْرَاك ولِحاق) بریتیە لە گەیشتن بەو شتەی بە ئامانج گیراوە.

(فَلَكٍ): (الفَلَكُ: الدَّائِرَةُ الْمَفْرُوضَةُ فِي الْخَلَاءِ الْجَوِّيِّ لِسَيْرِ أَحَدِ الْكَوَاكِبِ، سَيْرًا مُطَّرِدًا لَا يَحِيدُ عَنْهُ)، وشەی: (فَلَك) بریتیە لەو بازنەیەی کە گریمانە کراوە {ئەگەرنا لە فەزادا سوڕگەکان شتێکی بەرجەستە نین، بەڵکو بە گریمانە دادەنرێن} لەو بازنە گریمانەیەی لە بۆشایی هەوادا دانراوەو گریمانە کراوە، بۆ ڕۆیشتنی یەکێك لە خڕۆکەکان بە شێوەیەکی بەردەوام کە لەو شوێنە لانەدات.

واتە: بۆ وێنە کە زەوی بە دەوری خۆردا دەخولێتەوە، ڕێو شوێنێك گریمانە کراوە، هەروەها مانگ کە بەدەوری زەویدا دەخولێتەوە، هەروەها خۆر کە بەدەوری دالی ڕاوەستاودا، دەخولێتەوەو هەتا کۆتایی.

(يَسۡبَحُونَ): واتە: مەلە دەکەن، (سَبَحَ فِي الْمَاءِ، والْهَوَاءِ: جرى) (سَبَحَ) هەم بۆ نێو هەوا، هەم بۆ نێو ئاو، شتێك پێیدا بڕوا، پێی دەگوترێ (سَبَحَ)، واتە: ڕۆیشت.

(ذُرِّيَّتَهُمۡ): ڕۆڵەکانیان، وەچەکەیان، (الذُّرِيَّةُ: النَّسْل) وەچە، تۆرەمە.

یانی: ئەوانەی دوایی وەچەی مرۆڤایەتییان لێ پەیدابووە.

(ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ): (السَّفِيْنَةَ المَمْلُوئَة، وَالمَقْصُودُ بِهَا سفينة نُوحٍ)، کەشتییە پڕەکە، کە مەبەست پێی کەشتیی نووحە.

(صَرِيخَ): (وَالصَّرِيخُ: الصَّارِخُ وَهُوَ الْمُسْتَغِيثُ الْمُسْتَنْجِدُ، جَاءَهُمُ الصَّرِيخُ، أَيِ الْمَنْكُوبُ الْمُسْتَنْجِدُ)[(١)]، (صَارِخْ) کەسێکە هاوار دەکا، خەڵك لە فریای بێ و داوای یارمەتیی دەکا، هەروەها (صَرِيخُ)یش بە هەمان شێوە، (فعيل و فاعل)، هەردووکیان یەك واتایان هەیە، (الْمَنْكُوبُ الْمُسْتَنْجِدُ)، بەڵالێدراوێکی هاوارکەر، کەواتە: ﴿فَلَا صَرِيخَ لَهُمۡ﴾، کەسێك نیە هاواریان بۆ بکا، بۆ ئەوەی کەسێك لە فریایان بێ.

(يُنقَذُونَ): واتە: ڕزگار ناکرێن، دەرباز ناکرێن، (وَالْإِنْقَاذُ: الإِنْتِشَالُ مِنَ الْمَاءِ)[(٢)] لێرەدا مەبەست پێی دەرهێنانەوەیە لە ئاو، بۆ ئەوەی ئەو کەسە نەخنکێ.

(١) التحرير والتنوير: ج٣٢، ص٢٩.

(٢) هەمان سەرچاوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خـوا ﷻ لـەم پـازدە (١٥) ئایەتـەی سـوورەتی (یـس)دا، ئایەتەکانـی (٣٣- ٤٧)، لـە زۆربەیانـدا چەنـد بەڵگـەو نیشـانەیەکی دیکـە، کـە لـە هەمان کاتـدا نیعمـەت و چاکەی خواشـن لـە ژیانـی مرۆڤـدا، وەك بەڵگـە لەسـەر یەکتایـی و لەسـەر سـیفەت بەرزیـی و پەروەردگارێتیـی و مشـوورخۆرێتیی خـۆی، لـە ژیانـی مرۆڤـدا، دەخاتـە ڕوو.

سەرەتا باسی نشینگەکەمان (زەوی) دەکات و دەفەرموێ:

﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ ﴾، نیشـانەیەکی دیکـە بـۆ ئـەوان، زەوی مردوویـە، واتـە: زەوییەکـی وشـك، زەوییەکـی بـێ ڕووەك، کـە هیـچ شـیناوردی لەسـەر نەمـاوە، ﴿ أَحْيَيْنَـٰهَا ﴾، کـە ئێمـە ئـەو زەوییـە مـردووە، ئـەو زەوییـە بـێ شـینایی و سـەوزاییەمان زینـدوو کـردەوە، بـە تەئکیـد بـەوە کـە خـوا ﷻ لـە ئاسـمانەوە ئـاوی دابەزاندۆتـە سـەرێ، لەشـێوەی بەفـرو بـاران و تـەزرەدا، ﴿ وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴾، هەروەهـا دانەوێڵەیەکـمان تێـدا دەرهێنـاوە، کـە لێـی دەخـۆن، وشـەی (حَـبّ) دانەوێڵـە، (حَـبّ) نـاوی کۆیـە، تاکەکـەی (حَبَّة)یـە، واتـە: دەنـك، بەکوردیـی دانەوێڵـە دەگوتـرێ، ئنجا گەنمـە، جۆیـە، نیسـکە، ماشـە بـە هـەردوو جـۆری سـپیی و ڕەشـیەوە، برنجـە، هەرزنـە، هەمـوو ئـەو شـتانەی دیکەیـە کـە مـرۆڤ دەیانچێنـێ، دوایـی وەك زادو زەخیـرە لێیـان بەهرەمەنـد دەبـێ، بۆیـەش دەفەرمـوێ: ﴿ فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴾، لـەو دانەوێڵەیـە دەخـۆن، ﴿ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّـٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَـٰبٍ ﴾، هەروەهـا لـە زەوییـدا چەنـدان بـاخ لـە دارخورمـاو ترێـمان تێـدا گێـڕاون، ﴿ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴾، دیسـان لـە چەنـدان کانیـی و سـەرچاوەمان تێـدا تەقاندوونـەوە.

وشـەی (تَفْجِيْر) لـە قورئانـدا کـە بەکارهاتـوە، کـە لـە سـوورەتی (الإنسان)یشـدا هاتـوە، لـە ئایەتـی (٦)دا دەفەرمـوێ: ﴿ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴾، بریتیـە لـە دەرقوڵینـی ئـاو

بە تەكان، كەواتە: ﴿وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ﴾، چەندان كانیی و سەرچاوەمان تێدا دەرقوڵاندوون لە زەوییدا، بۆچی؟

﴿لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ﴾، ئەم (ل)ە دەگونجێ لامی هۆكار (**لام العِلَّة**) بێ، یانی: بۆیە وامانكردوە، تاكو لە بەرو میوەكەی بخۆن و، لەوەی دەستەكانیشیان دروستی دەكەن، لە بەرهەمی ئەو دانەوێڵەو میوەجاتانە بخۆن، ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾، ئایا سوپاسگوزاریی ناكەن!

دەشگونجێ ئەم (ل)ە، (**لام العَاقِبَة**) لامی سەرەنجام، بێ، وەك لە سوورەتی (**القصص**)، خوا دەفەرموێ: ﴿فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۝٨﴾، دارو دەستەی فیرعەون و شوێنكەوتووانی ئەو تابووت و صندووقەی مووسای كۆرپەلەی تێدابوو، هەڵیانگرتەوە، تاكو سەرەنجام بۆیان ببێ بە دوژمن و مایەی خەم و خەفەت، بۆیەش دەگوترێ: (ل)ی (**ليكون لهم عدواً وحزناً**) (**لام العَاقِبَة**)یە، چونكە بە تەئكید فیرعەون و دارو دەستەكەی بۆ ئەوە هەڵیان نەگرتەوە، وای لێبێ، بەڵام سەرەنجامەكەی وای لێهات.

ئنجا لێرەش دیسان:

أ- دەگونجێ بڵێین: خوای پەروەردگار بۆیە ئەو شتانەی لە زەوییدا ڕواندن، تاكو خەڵك لێیان بخۆن، ڕاستەوخۆ لێیان بخۆن و، ئەوەی دەستیشیان دەستكاریی دەكات، لە بەرهەمی دانەوێڵەو میوەكان بخۆن.

ب- یاخود كە سەرەنجام وایان لێ دێ، سەرەنجام دەبنە شوێنی لێخواردن و لێ بەهرەمەند بوونی مرۆڤەكان، كە دەفەرموێ: ﴿مِن ثَمَرِهِۦ﴾، ڕاناوی (هـ)ی (**ثمره**) بۆ هەمووی دەگەڕێتەوە، چونكە (**ثَمَر**) واتە: بەرهەم و بەروبووم، هەم هی دانەوێڵە، هەم هی درەختەكانی میوە، هەر لە دارخورماوە بگرە تاكو ترێ، دارخورما بەرزترین درەختی میوەدارە، ترێش (مێویش) نزمترینیەتی، بۆیە بە زۆریی خوا ﷻ باسی خورما و ترێ دەكات، یانی: هەر لە بەرزترینیەوە تاكو نزمترینی و، ئەوەش كە لەو نێوانەدایە، وەك هەنارو خۆخ و قەیسی و هەنجیرو ... هتد.

﴿وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ﴾، بە دوو شێوە مانا کراوە:

أ- ئەگەر (ما) (**موصولة**) بێ، واتە: ئەوەش کە بە دەستیان دروستی دەکەن، لە بەروبوومی دانەوێڵەو میوەکان، کە لە بەروبوومی دانەوێڵە، چەندان جۆرە کێك و شیرینیی دروست دەکرێ و، لە بەروبوومی میوەکانیش، دۆشاوە، سرکەیە، باسووقە، سجووقە، مێوژە، بە زۆر شێوە مرۆڤەکان دەستکاریی دەکەن و، بۆخۆشیان شتی لێ بەرهەم دێنن.

ب- ئەگەر (ما) لابەرە (**نافية**) بێ، یانی: دەستەکانی خۆیشیان بەرهەمیان نەهێناون.

﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾، ئایا سوپاسگوزاریی ناکەن؟ واتە: ئەو هەموو چاکەو نیعمەتانەی خوا، خوازیاری ئەوەن کە مرۆڤەکان سوپاسگوزاریی بکەن بۆ خوا، نەك سپڵەو پێ نەزان بن بەرانبەر نیعمەتەکانی، سوپاسگوزارییش بۆ چاکەکانی خوا، بریتیە لە سێ شتان:

١- ئەو پەروەردگارە بپەرستن و، هاوبەشی بۆ دانەنێن.

٢- ئەو نیعمەتانەو چاکانە لەو بزانن.

٣- ئەو چاکانەو نیعمەتانە لە ڕەزامەندیی خواداو لە بەرژەوەندیی مرۆڤەکاندا، بەکاربێنن ڕەزامەندیی خواش لە خزمەتکردنی خەڵك دایە، بەڵام بە نیەتی ڕازییکردنی خواوە.

﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا﴾، پاکیی و بێ خەوشیی بۆ ئەو زاتەی، هەموو جووتەکانی دروستکردوون، وشەی (الْأَزْوَاجَ) کۆی (زَوْج)ە، بە مانای جووت، (زَوْج)یش هەر شتێکە لە وێنەی خۆی بەرانبەرێکی هەبێ، بۆیە بە جووتە پێڵاوێکیش دەگوترێ: (**زَوْج**)، هەر کامیان پێی دەگوترێ: (**زَوْج**)، بە ژن و پیاو بە هەرکامێکیان دەگوترێ (**زَوْج**)، هەروەها دەشگونجێ وشەی (**أَزْوَاج**)، بە مانای (**أَصْنَاف**) بێ، کە کۆی (**صِنْف**)ە، یانی: جۆر، واتە: پاکیی بۆ ئەو زاتەی جۆرەکانی دروستکردوون، هەموو جۆرەکان، ﴿مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ﴾، لەوەی زەوی دەیڕوێنێ، واتە: لە جۆری دانەوێڵەو، میوەو، سەوزەو، تەڕەکارو، هەموو

ئەوانەی کە زەوی دەیانڕوێنێ، ﴿وَمِنۡ أَنفُسِهِمۡ﴾، هەروەها لە خۆشیان، نێرو مێیان هەیە، مرۆڤەکان، ﴿وَمِمَّا لَا یَعۡلَمُونَ﴾، دیسان لەوەش کە نایزانن، کە وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەکان دا باسی دەکەین، دەگونجێ ئاماژە بێ بۆ ساردیی و گەرمیی نێو گەردیلەو، دەگونجێ ئاماژە بێ بۆ زۆر شتی دیکە، کە لە داهاتوودا مرۆڤ کەشفیان بکات، وەك پێشتر نەشدەزانرا، لە نێو خشتی یەکەمی ماددەدا، کە گەردیلە (Atom)یە، بارگەی موجیب و سالیب، واتە: گەرم و سارد هەیە، کە بارگە گەرمەکە بریتیە لە پرۆتۆن(Proton)، لە نێوکی گەردیلەدا، هەڵبەتە نیوترۆنیش (Neutron) هەر لە نێوکی گەردیلەدایەو، بە هەردووکیان نێوك پێك دێنن، بەڵام نیوترۆن بێبارگە (مُحَايِد)یە، بارگە سالیب و ساردەکەش بریتیە لە ئەلیکترۆن (Electron)، کە بە دەوری نێوکدا دەخولێتەوە، پێشتر ئەوە نەدەزانرا، ئێستا لە گەردیلەش دا جووت دۆزراوەتەوە، بەس خوا دەزانێ لە چەند جۆرەشتی دیکەش دا جووت هەیە، کە وەك خوا فەرموویەتی، ئەگەر زانست بەرەو پێشەوە بچێ، شتی دیکەش بدۆزنەوە، کە ئێستا مرۆڤەکان نایزانن، هەروەها ئەگەر تەماشای دروستکراوەکانی خواش بکەین، هەموویان جووتن: ساردو گەرم، تاریکیی و ڕووناکیی، سەرماو گەرما، ئاسمان و زەوی، هاوین و زستان، چاك و خراپ، شەڕو خێر، ڕاست و درۆ، زیانبەخش و سوودبەخش، دنیاو دواڕۆژ، بەهەشت و دۆزەخ، هەموو شتەکان بەرانبەر یەکن و جووتن، تەنیا خوا ﷻ تاکەو بێ هاوەڵ و بێ وێنەیە.

ئنجا دەفەرمووێ: ﴿وَءَایَةٞ لَّهُمُ ٱلَّیۡلُ نَسۡلَخُ مِنۡهُ ٱلنَّهَارَ﴾، نیشانەیەکی دیکە بۆ ئەوان، لەسەر پەروەردگارێتیی و مشورخۆرێتیی و یەکتایی خوا، بریتیە لە شەوگار کە ڕۆژگاری لێ دادەڕنین، واتە: شەوگار وەك کەوڵێکە کە ڕۆژگاری لێ دەردێنین، وەك چۆن جەستەی ئاژەڵێك لە دوای سەربڕینی، لە کەوڵەکەی دەردەهێنرێ، ئاوا ئێمەش ڕۆژگار لە شەوگار دەردەهێنین، ﴿فَإِذَا هُم مُّظۡلِمُونَ﴾، شەوگار کە ڕۆژگاری لێ دەرهێنرا، ئەوان یەکسەر دەکەونە نێو تاریکیی، ئەمەش ئاماژەیەکی

زۆر زەقـە، بـەوە کـە زەوی خـڕو هێلکەییـەو، شـەوو ڕۆژ بـەدوای یەکـدا دێـن لەسـەر گـۆی زەوی، شـوێنێك کـە ڕۆژی بێتـێ، شـەوی لـێ لادەچـێ و، شـوێنێك کـە شـەوگاری بێتـێ، ڕۆژگاری لـێ لادەچـێ، کـە لێـرەدا مەبەسـت لەوەیـە، ڕۆژگار لادەبەیـن و شـەوگار دێ و، دەکەونـە نێـو تاریکییـەوە.

﴿ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ﴾، هەروەهـا نیشـانەیەکی دیکـە بۆ ئـەوان بریتیە لـە خـۆر، کـە دەڕوا بـۆ نشـینگەیەکی خـۆی، بـۆ شـوێنێك کـە لێـی سـەقامگیر دەبـێ، یـان کاتێـك لێـی سـەقامگیر دەبـێ، یـان بـۆ سـەقامگیر بـوون، یانـی: وشـەی (مُسْـتَقَرّ)، دەگونجـێ نـاوی شـوێن، یـان نـاوی کات بـێ، دەشـگونجێ چـاوگ بـێ، ﴿ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴾، ئـا ئـەوە ئەندازەگیریـی کردنـی (خوایەکـی) باڵادەسـتی زانایـە.

﴿ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ ﴾، هەروەهـا مانگیـش یەکێکـی دیکەیـە لـە نیشـانەکانی خـوا، کـە چەنـد قۆناغـمان بـۆ ئەندازەگیریـی کـردوون، ﴿ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ﴾، تاکـو لـە کۆتایـی مانگـدا، وەك لقـە دارخورمـای وشـکی لێهاتـوە، کـە کاتـی بەسـەردا چـووە، یـان وەك دەڵێـن: (وەك دەمـە داسـێکی لـێ دێتـەوە)، ﴿ لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ ﴾، نـە خـۆر بـۆی هەیـە بگاتـە مانـگ، ﴿ وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ ﴾، نـە شـەوگاریش بـۆی هەیـە، پێـش ڕۆژگار بکەوێتـەوە، ﴿ وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴾، هـەر کامیـان لـە سـوڕگەیەکی تایبەتـی خۆیـدا مەلـە دەکات، دێـت و دەچـێ، لێـرەدا خـوا ﷻ بـە کـۆ هێناویەتـی، بـەڵام تەنیـا باسـی دووانـی کـردوە: خـۆرو مانـگ، بـەڵام لـە میـان دا (ضمناً) باسـی زەوی کـردوە، چونکـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ ﴾، چونکـە شـەوگارو ڕۆژگار بەسـەر زەویـدا دێـن، ئەمـە ئاماژەیەکـی پەنهانـە بـۆ زەویـش، کـە هـەر کام لـە خـۆرو مانـگ و زەوی، لـە سـوڕگەی تایبەتـی خۆیانـدا دەخولێنـەوەو دێـن و دەچـن.

﴿ وَءَايَةٞ لَّهُمۡ أَنَّا حَمَلۡنَا ذُرِّيَّتَهُمۡ فِي ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ ﴾، نیشـانەیەکی دیکـە بـۆ ئـەوان ئەوەیـە، ئێمـە کاتـی خـۆی وەچـەی مرۆڤانـمان هەڵگـرت، لـە کەشـتییە پڕەکـەدا، (ذريتهم) وەچـەی مرۆڤـان، یانی: ئەوانـەی دوایـی وەچـەی مرۆڤیـان درێـژە پێـداو،

گەشەی مرۆڤیان لێکەوتەوە، چونکە وەك پێشتر باسمان کردوە، تۆفانەکەی نووح، یان هەموو دنیای گرتۆتەوە، یاخود ئەو شوێنەی کە مرۆڤی لێبوون، بەس لەو شوێنە مرۆڤ، هەبوون، هەمووی گرتۆتەوە، چونکە خوا ﷻ لە سوورەتی (**الصَّافَات**) ئایەتی (٧٧)دا دەفەرمووێ: ﴿ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ﴾، تەنیا وەچەکەی نووحمان هێشتەوە، کە دوایی لە تەفسیری سوورەتی (**الصَّافَات**)دا پێی دەگەین، چەمك و واتای ئەم ئایەتە ڕوون دەکەینەوە، گرنگ ئەوەیە تەنیا وەچەی نووح ماوەتەوە، کەواتە: کە دەفەرمووێ: ﴿ حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾، واتە: ئەوانەی کە دوایی وەچەی مرۆڤیان لێ وەپاش کەوتوە، لە کەشتییە پڕەکدا هەڵمان گرتن، کە هەر ئەوانیش دوایی بوونە باب و باپیرانی ئەو مرۆڤانەی کە ئێستا لەسەر زەوین، چونکە خوا ﷻ بە تۆفانەکەی نووح، مرۆڤە بێبڕوایەکانی قڕەبڕ کردن و، تەنیا ئەوانە دەرباز بوون، کە لەگەڵ نووحدا سواری کەشتییەکەی بوون، ئەوانیش بڕواداران بوون.

﴿ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ ﴾، هەروەها لە وێنەی ئەویش {ئەو کەشتییەش} بۆمان دروستکردوون شتێك کە سواری بن، چ لە وشکانیی سواری بن، چ لە دەریادا، چ لە هەوادا، هەموویان دەگرێتەوە، چونکە هەندێك لە زانایان گوتوویانە: مەبەست پێی حوشترە، بە حوشتر گوتراوە: (**سَفِينَةُ الصَّحرَاء**)، کەشتیی بیابان، بەڵام خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ ﴾، لە شێوەی ئەو کەشتییەدا، شتی دیکەشمان بۆ دروستکردوون، واتە: ئیلهاممان کردوون و یارمەتییمان داون و کەرەستەمان بۆ ڕەخساندوون، شتانێك کە سواریان بن، لە هەوادا سواریان بن، وەك جۆرەکانی فڕۆکەکان، لە دەریادا سواریان بن، وەك جۆرەکانی پاپۆڕەکان، پاپۆڕی ژێر دەریایی، پاپۆڕی سەر دەریایی، بەلەمەکان، هی گچکە، هی گەورە، هەروەها لەسەر زەوی و لە وشکانیی سواریان بن، وەك جۆرەکانی سەیارەو شەمەندەفەرو، هەموو ئەو ئامرازانەی کە مرۆڤ لێیان بەهرەمەند دەبێ، وێڕای ئەو ئاژەڵانەش کە هەن، وەك فیل و حوشتر و هێسترو کەر، هەموو ئەوانەی خەڵك بارو سواریان پێ دەکات.

﴿ وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴾، هەروەها ئەگەر بمانەوێ دەیانخنكێنین، نغرۆیان دەكەین، ﴿ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ ﴾، ئنجا كەس نیە هاواریان بۆ بكا، كەس نیە كە داوای یارمەتییان بۆ بكات، ﴿ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴾، دەربازیش ناكرێن، واتە: نە كەس لە فریایان دێ و، نە كەس هاواریان بۆ دەكات و داوای یارمەتییان بۆ دەكات و، نە قوتاریش دەكرێن، ﴿ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴾، مەگەر بە هۆی بەزەییەكەوە لە ئێمەوە، بەهرەمەند كردنێك تاكو كاتێكی دیاریكراو، كە بریتیە لەو ماوەیەی لە ژیانی دنیادا دەیگوزەرێنن، واتە: مەگەر بەهۆی بەزەیی ئێمەوە، بۆ ئەوەی ماوەی ژیانی دنیایان تێپەرێنن، بە كارەساتی نێو دەریا، ژیانیان كۆتایی پێ نەیەت.

﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾، هەروەها ئەگەر پێیان بگوترێ: پارێز لەوە بكەن كە لە پێش دەستەكانتانەوەیەو، لە دواتانەوەیە، بەڵكو بەزەییتان لەگەڵ بنوێندرێ.

لە پێش دەستەكانتانەوەیە واتە: ئەوەی كە بەرەو رووی دەچن، كە رۆژی دواییەو، ئەوەی كە بەجێتان هێشتوە، ژیانی دنیایە، پارێزیان بكەن.

یاخود: بە پێچەوانەوە، ئەوەی لە دواتانەوەیە كە رۆژی دواییەو، ئەوەی لە پێش دەستتانەوەیە، كە ژیانی دنیایەو دەیدەنە بەر، پارێزی تێدا بكەن، هەم بۆ رۆژی دوایی، خۆتان ئامادە بكەن و پارێز بكەن، هەم بۆ ژیانی دنیا پارێز بكەن و بزانن چۆن دەژین، یاخود پارێز بكەن لەوەدا، كە لە پێشتانەو لە پشتتانەوە، واتە: لەو ژیانە دنیایەتان كە دەوری گرتوون، بەڵام پێش و دوای باسكردوە، ئەگەرنا ژیانی دنیا، مرۆڤ لە نێوی دایەو هەرچوار دەوری مرۆڤی گرتوە، بۆ ئەوەی بەزەییتان لەگەڵ دا بنوێنرێ، ئەگەر وایان پێ بگوترێ، وەڵامەكەی قرتێنراوە، لەبەرئەوەی بە سیاق دیارە، بابای بێبڕوا، كاتێ وای پێ بگوترێ، دیارە كەمتەرخەمیی دەكات و گوێ ناداتێ و رەنگە گاڵتەش بكات.

﴿ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴾، ئەمە وەڵامی ڕستەکەی پێشووشی تێدایە، دەفەرمویٚ: هیچ نیشانەیەك لە نیشانەکانی پەروەردگاریان بۆ نایەت، مەگەر پشتی تێدەکەن، ڕووی لیٚ وەردەگێڕن، ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ ﴾، هەروەها ئەگەر پێیان بگوتریٚ: لەوەی خوا وەك بژیو بە ئێوەی داوە، ببەخشن، واتە: بە هەژارو نەدارو خەڵکی ئاتاج، ﴿ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ﴾، ئەوانەی بێبڕوان، بەوانە دەڵێن کە بڕوایان هێناوە، چونکە ئەوانەی پێیان دەڵێن: لە ڕێی خوادا، لەوەی خوا پێیداون ببەخشن، دیارە بڕوادارانن ئامۆژگارییان دەکەن، ئەوانەی بێبڕوان، بەوانەی بڕوادارن دەڵێن: ﴿ أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ أَطْعَمَهُۥٓ ﴾، ئایا خواردن بدەین بە کەسێك، کە ئەگەر خوا ویستبای، خواردنی پێدەدا، ﴿ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾، ئێوە تەنیا لە گومڕاییەکی ئاشکرا دان، یانی: ئەوە کاری خوایە، ئێمەی تێر کردووەو خەڵکێکیشی برسی کردوە، ئێمەی پڕ کردووەو، خەڵکێکیشی قڕ کردوە!!

بەڵام بەدڵنیایی ئەمە بوختانێکی گەورەیە بە خوا ﷻ بکریٚ، کە بەداخەوە، وەك بیروبۆچوونێکی ئەفسانەیی، ئەو جۆرە بیرۆکانە لەنێو خەڵکدا هەن، کاتێك بنەماڵەیەك، حیزبێك، خەڵکێك خۆی دەسەپێنێ، بگوتریٚ: بڵێین چی؟ ئەوە قەدەری خوایە! یاخود: خوا بەردی گەورەو گچکەشی دروستکردوە! نایگێڕنەوە بۆ هەڵەو پەڵەی مرۆڤەکان، خوا ﷻ دەستی مرۆڤی لەسەر زەوی ئاوەڵا کردوە، دەستی مرۆڤی کردۆتەوە، چاکە دەکات، یان خراپە دەکات، ئایا چاکەو نیعمەتەکانی خوا، مرۆڤەکان بە یەکسانیی لێیان بەهرەمەند دەبن، یاخود قۆرخکاریی و گەندەڵییان تێدا دەکریٚ، خوا ﷻ بە ئیرادەی تەکوینیی خۆی، دەستی مرۆڤی ئاوەڵا کردۆتەوە، بەڵام ئیرادە تەشریعییەکەی خوا وایە، کە دەبیٚ نیعمەتەکانی خوا هەموو مرۆڤەکان لێیان بەهرەمەند بن و، قۆرخکاریی و گەندەڵییان تێدا نەکریٚ، خۆسەپاندن نەکریٚ، خوا بە شەریعەتی خۆی ئەوەی ڕوونکردۆتەوە، بەڵام کاتیٚ مرۆڤ گویٚ ناداتە شەریعەتی خواو، بەپێی تەبیعەتی لادەرانەی خۆی، بە پێی هەواو ئارەزووی خۆی، بەڕێوەدەچیٚ، نەك بەپێی هوداو بەرنامەی خوا، ئەو حاڵەتە نائاساییە لە کۆمەڵگادا دەبیٚ، کە هەندێك تێرو پڕو، ئەوانی دیکەش برسیی و قڕ دەبن.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

بەڵگەو نیشانەبوونی زیندووكرانەوەی زەوی وشك و ڕووتەن، بە ڕووەك و درەخت و، تەقاندنەوەی كانیی و سەرچاوەكان، كە دانەوێڵەو میوەو بەرهەمی جۆراوجۆریان لێ بەرهەم دێ، لەسەر پەروەردگاریێتیی و یەكتایی خوا لە پەرستانی دا:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ﴾ هەروەها نیشانەیەك بۆ وان (لە سەر پەروەردگاریێتیی و یەكتایی خوا). ئەم (و)ە، واوی بادانەوەو گێڕانەوە (عَاطفة)یە، ئەو شتانەی ئێستا باس دەكرێن، دەیانگێڕێتەوەو بایاندەداتەوە، بۆ سەر ئەو بەسەرهاتەی پێشتر باسكرا، بەسەرهاتی ئاوەدانییەكە، ﴿وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَٰبَ ٱلْقَرْيَةِ ﴿١٣﴾﴾، واتە: وێڕای ئەو بەسەرهاتە، نیشانەیەكی دیكەش بۆ ئەوان هەیە، وەك چۆن دەستەڵاتی خوا، لە ناردنی ئەو سێ پێغەمبەرەدا، بۆ ئەو ئاوەدانییە، بەرجەستە بوو، كە دوایی خوا ﷻ خەڵكی ئەو شارو ئاوەدانییەی سزادا، لەسەر ئەوەی بەدەم بانگەوازی پێغەمبەرەكانیەوە نەچوون، بە هەمان شێوە نیشانەیەكی دیكە بۆ مرۆڤان، لەسەر ئەوە كە دنیا شاری بێ خاوەن نیەو، خوا ﷻ پەروەردگارو مشورخۆری ژیانی مرۆڤە، نیشانەیەكی دیكە بۆ ئەوان، بریتیە لە:

٢)- ﴿ٱلۡأَرۡضُ ٱلۡمَيۡتَةُ﴾، زەوی مردوو.

وشەی (ٱلۡمَيۡتَةُ) بە گیرە (**شَدَّة**)ش خوێندراوەتەوە، کە مەبەست لە مردنی زەوی، وشك هەڵاتنی زەوی و، ڕووتەن بوونیەتی، واتە: ڕووتەن بوونیەتی لە کشتوکاڵ و بەروبووم، ئایا خوا ئەو زەوییە مردووە چی لێ دەکات؟

٣)- ﴿أَحۡيَيۡنَٰهَا﴾، ژیاندمانەوە. مەبەست لە زیندووکردنەوەی زەوی، دەرهێنانی ڕووەك و شینا وردو، دارو درەخت و میوەجات و، هەموو ئەو شتانەیە کە لە زەوی دا دەڕوێن، ئایا خوای پەروەردگار زەوی بەچی زیندوو کردۆتەوە؟ لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ئاومان لەسەرێوە دابەزاندە سەری، لە شێوەی باران و بەفرو تەزرەداو، ئەو زەوییە قاقڕ و دێمەکارو وشك و ڕووتەنە، دوای ئەو ئاو داباراندنە، دەبینیی سەوز هەڵدەگەڕێ و بە پێی سروشتی ئەو زەوییە، هەموو جۆرەکانی سەوزەو دانەوێڵەو میوە، لەوێ دەڕوێن.

٤)- ﴿وَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهَا حَبّٗا فَمِنۡهُ يَأۡكُلُونَ﴾، هەروەها دانەوێڵەیەکمان لێ دەرهێناوە، کە لێی دەخۆن، پێشتریش گوتمان: (**حَبّ**) ناوی کۆیەو تاکەکەی بریتیە لە (**حَبَّة**)، کە بۆ گەنم و جۆو هاووێنەکانیان بەکاردێ، یانی: دانەوێڵە، وەك: نیسك و نۆك و ماش و برنج و هەرزن و زوڕات، بۆ هەموو ئەوانە بەکاردێ، بەڵام تۆوی سەوزەو گوڵەکان و گیایەکان، (**بذور الرَّياحين**) (**حِبّ**)ی بۆ بەکاردێ بۆ ناوی کۆی و بۆ تاکەکەشی (**حِبَّة**).

﴿فَمِنۡهُ يَأۡكُلُونَ﴾، لێرەدا (**مِنۡهُ**) کە (**الجارّ والمجرور**)ە و، پێش (**يَأْكُلُون**) خراوە، لە ئەسڵ دا: (**يَأْكُلُون مِنۡهُ**)یە، ئەمە بۆ گرنگیی پێدانە، واتە: مرۆڤەکان لە هەموو جۆرەکانی دانەوێڵە، دەخۆن، زانایانی ڕووەکناس دەڵێن: تەنیا گەنم سێهەزارو پێنجسەد (٣٥٠٠) جۆری هەیە، هەروەها (**د. محمد راتب النابلسي**) لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1] دەڵێ:

من بە چاوی خۆم، دەنکە تۆیەکم بینیوە ڕواوەو، سی و پێنج (٣٥) گوڵە گەنمی دەرکردوە، لە هەر گوڵە گەنمێکدا (٥٠) دەنکی تێدا بووە، واتە: لە یەك دەنك گەنم (١٧٥٠) دەنك گەنم پەیدا بووە.

---

(١) تفسير النابلسي، ج٧، ص٤٧٢.

٥)- ﴿ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّٰتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ ﴾، هەروەها لە زەوییدا چەندان باخمان داناون، لە دارخورمایەکان و ترێیەکان، (**نخِيل**) کۆی (**نخلَة**)یەو (**أَعْنَاب**) کۆی (**عِنَب**)، بە مانای ترێ دێ، بەڵام بە مەعنای درەختەکەشی دێ، واتە: مێو، دارخورماو دارمێوەکانیشمان لە زەوییدا داناون، وەك پێشتر گوتمان، واتە: لە بەرزترین جۆری میوە، کە دارخورمایە، تاکو نزمترین جۆری، کە دارمێوەو لەسەر زەوی ڕادەخرێ، ڕواندوومانە.

٦)- ﴿ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ ٱلْعُيُونِ ﴾، هەروەها لە زەوییدا لە کانیی و سەرچاوەکانیشمان تەقاندوونەوە، ڕاناوی (**ها**) کە لە: (**فِيهَا**)دایە:

أ- دەگونجێ بگەڕێتەوە بۆ (**جَنَّات**)، واتە: لەنێو ئەو باخی دارخورماو دار ترێیانەدا، کانیی و سەرچاوەکانیمان تەقاندوونەوە.

ب- دەشگونجێ بگەڕێتەوە بۆ زەوی (**الأَرْض**)، کە ئەوەی دووەمیان ڕاسترە، چونکە باس باسی زەوییە، لە زەوییدا کانیی و سەرچاوەکانیشمان تەقاندوونەوە.

٧)- ﴿ لِيَأْكُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦ ﴾، تاکو لە میوەو بەرەکەی بخۆن، پێشتریش گوتمان: (ل)ی (**ليأكلوا**) یان بۆ هۆکارە، یان بۆ سەرەنجامە، واتە:

أ- بۆیە وامانکرد تاکو، لە بەرو میوەکەی بخۆن.

ب- یاخود بۆیە ئەوەمان ڕەخساند، تاکو سەرەنجام مرۆڤەکان لە بەرو میوەکەی بخۆن، واتە: لە بەرهەم و بەری ئەوەی باسمان کرد، لە بەرو میوەی ئەوەی پێشتر باسکراوە، بۆیەش دەفەرموێ: ﴿ ثَمَرِهِۦ ﴾، (**أَي: مِنْ ثَمَرِ المَذْكُورِ سَابِقاً**)، کە هەم جۆرەکانی دانەوێڵە، هەم جۆرەکانی درەختی میوە، بە تایبەت دارخورما و ترێ، دەگرێتەوە.

٨)- ﴿ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ﴾، هەروەها تاکو لە بەرهەمی ئەوەش بخۆن کە دەستەکانیان کردوویانەو، ئەنجامیان داوە.

﴿ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ﴾، خوێنراویشەتەوە: (**وَمَا عَمِلَتْ أَيْدِيهِم**)، واتە: بەبێ ڕاناوی (ه)، ئەم ڕستەیەش دوو واتای هەن:

أ- وشەی (مَا) لێردا (إسم الموصول)ە، یانی: لەوەی کە دەستیشیان کردوویەتی، ئنجا لە دانەوێڵە دروستی دەکا، وەك جۆرەکانی کێك و شیرینیی، هەروەها لە میوەکان دروست دەکا، وەك: دۆشاوو سرکەو باسووق و سجووق و، هەموو ئەو شتانەی دیکە کە دروست دەکرێن، بە تایبەت لە خورماو ترێ.

ب- دەشگونجێ (مَا) لە: ﴿وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ﴾، یانی: دەستەکانیان ئەوەیان بۆ نەهێنابوونە دی و ئەوەیان دروستنەکردوە، بەڵکو ئەوە خوارسکەو خوا بۆی دروست کردوون، بۆیە دەفەرمویێ:

٩)- ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾، ئایا سوپاسگوزاریی ناکەن.

هەمزە (أ)ی سەر: ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾، هەمزەی پرسیارکردن (**هَمْزَة الإِسْتِفْهَام**)ە، بەڵام پرسیارکردنی نکوولّیلێکەرانەیە، واتە: دەبووایە سوپاسگوزاریی بکەن، یانی: شتێکی بێ جێیە، کە سوپاسگوزاریی ناکەن، بۆیەش (يَشْكُرُونَ)ی بە (**فِعْل المُضَارِع**) هێناوە، چونکە دەلالەت لەسەر ئێستاو داهاتوو و لەسەر تازەبوونەوە دەکات، دیارە ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (**النَّحل**)دا، بە درێژیی لە بارەی خورماو ترێ و زەیتوونەوە، قسەمان کردوە، بۆیە لێرە هەروا بە خێرایی بەسەریان دا دەڕۆین، بەڵکو لە سوورەتی (**النَّحل**)دا، لە بارەی زۆر شتەوە، دواوین، لەبارەی بەرهەم و بەروبوومی ئاژەڵەوە، لە بارەی هەنگ و هەنگوین و باڵندەکان و، هەموو ئەو نازو نیعمەتانەوە کە خوا بۆ مرۆڤ ڕەخساندوونی، دواوین کە سوورەتی (**النَّحل**) سوورەتی باسکردنی نیعمەتەکانی خوای بەخشەرە، لەوێدا قسەی وردترو ڕوونترمان لەو بارەوە کردوە.

١٠)- ﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا﴾، پاکیی بۆ ئەو زاتەی، هەموو جووتەکانی دروستکردوون، یاخود هەموو جۆرەکانی دروستکردوون، (الْأَزْوَاجَ)، کە کۆی (**زوج**)ە، دەگونجێ بە مانای جووت بێ، دەشگونجێ بە مانای جۆر (**صنف**) بێ، لە قورئاندا بە هەردوو مانایەکە هاتوە، بەڵام بە پێی سیاق دیاریی دەکرێ و، لێرە وا پێدەچێ بە مانای جووت بێ.

١١)- ﴿مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ﴾، لەوەی کە زەوی دەیڕوێنێ، لەو جووتانە کە زەوی دەیانڕوێنێ، ئێستا زانست سەلماندوویەتی، وەك لە سووڕەتی (الرَّعد)دا باسمان کردوە، کە هەموو ڕووەکەکان جووتن، ئنجا هەیە نێرەو مێیەکەی لێك جیایەو، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَرۡسَلۡنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ ﴿٢٢﴾ ﴾الحِجر، لە ئەنجامی بایەکان و، جموجۆڵی باڵندان و هەنگ و، مێش و مەگەزو پەپوولەکانەوە، تۆوی نێرەکە دەچێ بۆ سەر مێینەکە، هەشە دەبێ مرۆڤ بۆ خۆی تۆوی نێرینەکەی ببات بۆسەر مێینەکە، وەك دارخورما، بەڵام زۆربەی هەرە زۆری ڕووەکەکان، کە هەموویان جووتیان تێدایە، زۆربەی نێرو مێیەکەی لە نێو خۆیدایەو، پێویست ناکات بۆی بگوازرێتەوە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ﴾، لەوەی زەوی سەوزی دەکات و دەیڕوێنێ.

١٢)- ﴿وَمِنۡ أَنفُسِهِمۡ﴾، هەروەها لە خودی خۆشیان (نێرو مێیەکەیان دیارە).

١٣)- ﴿وَمِمَّا لَا يَعۡلَمُونَ﴾، هەروەها لەوەش کە نایزانن، کە خوا ﷻ لە سووڕەتی (الذاريات) ئایەتی (٤٩)دا، دەفەرموێ: ﴿وَمِن كُلِّ شَيۡءٍ خَلَقۡنَا زَوۡجَيۡنِ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ﴾، لە هەر شتێك جووتمان دروستکردوە، یانی: دوو (زَوْج)مان دروستکردوە، لە زمانی کوردییدا ئەگەر گوتت: (زَوْج) واتە: دووان، بەڵام لە عەرەبییدا (زَوْج) بە مانای یەکە، بەڵام دەبێ لە شێوەی خۆی یەکێکی دیکەی هەبێ، خوا دەفەرموێ: وامانکردوە کە هەموو دروستکراوەکان دووانە بن، واتە: هەر کامێکیان هاوتایەکی دیکەی هەبێ، کە ئەمە - وەك پێشتر باسمان کرد - گەردیلەش دەگرێتەوە کە لە نێویدا بارگەی سالیب هەیە، کە ئەلیکترۆنەکانن و بە دەوری سوڕگەکەیدا دەخولێنەوەو، بارگەی موجیب هەیە، کە نێوکی گەردیلەیەو پرۆتۆنەو، نیوترۆنیش هەر لەگەڵیدایە، بەڵام بێ بارگەیەو، دەگونجێ ئەویش بڵێی جووتن، دەشگونجێ زانست پتر بەرەو پێشەوە بچێ و، چەندان جۆرە جووتی دیکەش، دووانەی دیکەش لە دروستکراوانی خوادا بدۆزرێنەوە.

شایانی باسە: ئێمە لە سەرەتای سووڕەتی (الشُّعَرَاء)دا، بە درێژیی قسەمان لە بارەی جۆرەکانی ڕووەکەوە کردوە، لە زیاتر لە سی (٣٠) بڕگەدا، باسی ڕووەکمان کردوە، دارو درەخت و میوەو سەوزەو، دانەوێڵەو هەتا کۆتایی.

مەسەلەی دووەم:

بەڵگەو نیشانە بوونی: شەوو ڕۆژو، مانگ و زەوی و، پاش و پێش نەکردنیان و، لە سوڕگەی خۆدا خولانەوەی هەر کامیان، لەسەر یەکتایی خواو زیندووکرانەوەی مردووان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلْقَمَرَ قَدَّرْنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ وَلَا ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ ﴾، نیشانەیەکی دیکەش بۆ ئەوان، شەوگارە ڕۆژگاری لێدادەڕنین، واتە: نیشانەو بەڵگەیەکی دیکەش بۆ وان، شەوە کە ڕۆژگاری لێدادەڕنین و کەوڵی دەکەین و دەیگرووین.

(نَسْلَخُ) (السَّلْخُ: نَزعُ جِلْدِ الحَيْوَانِ)، (سَلْخ) بریتیە لە داڕنینی پێست لە جەستەی ئاژەڵ، (سِلْخ) یش یانی: (مَسْلوخ)، کەوڵکراو، واتە: نیشانەیەکی دیکە بۆ ئەوانە بریتیە لە شەوگار، لە حاڵێکدا کە ئێمە پەردەی ڕووناکیی لە سەر لادەبەین، دەمێنێتەوە تاریکییەکە، بێگومان ڕۆژگار بەسەر زەویدا دێ، لە ئەنجامی ئەوەدا کە زەوی ئەو ڕووەی دەکەوێتە بەرانبەری خۆرە، ڕووناك دادێ، ئنجا ڕووەکەی دیکەی پێویستیی بە هیچ ناکات و، هەر تیشکی ڕووناکیی نەگاتێ، بۆ خۆی تاریکە، بۆیە کە ڕووناکیی لە سەر لاچوو، بە شێوەیەکی ئاسایی، سەر زەویی تاریکە.

٢)-﴿ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ﴾، ئەوان کتوپڕ دەکەونە نێو تاریکییەوە، (**أظْلَمَ مِثْلُ أَصْبَحَ: أَي دَخَلَ فِي الصَّبَاحِ، وَدَخَلَ فِي الظَّلَامِ**)، (**أَظْلَمَ**)، واتە: چووە نێو تاریکییەوە، وەك (**أَصْبَحَ**) یانی: کەوتە نێو بەرەبەیانەوە.

٣)- ﴿ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ﴾، {نیشانەیەكی دیكەش بۆ ئەوان، ئەوەیە كە} خۆریش، دەڕوات بۆ نیشینگەیەك كە بۆی دیاریكراوە {لە ڕووی كاتەوە، یان لە ڕووی شوێنەوە}یان: (مُستقَرّ)، لێرەدا چاوگە، واتە: قەرارگرتنێك، سەقامگیربوونێك.

٤)- ﴿ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴾، ئا ئەوەش ئەندازەگیریی كردنی خوای زاڵی زانایە.

٥)- ﴿ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ ﴾، مانگیش چەند مەنزڵ و قۆناغمان بۆ دیاریكردوون، (مَنَازِل)، كۆی (منزلة)و (مَنزِل)ە، (منزلة) یانی: پلەو پێگە، (منزل)یش، یانی: قۆناغ و وێستگە، مانگ (قمر) بیست و هەشت (٢٨) مەنزڵی هەن، خۆر (شمس)یش دوازدە (١٢) بورجی هەن، لە هەرمانگەی هەر ساڵێكدا، دەكەوێتە نێو كەلوو (برج)ێك لەو دوازدە كەلووەوە، مانگیش (٢٨) مەنزڵی هەیە، لە سووڕانەوەی بە دەوری زەویدا، هەر شەوەی دەچێتە یەكێك لەو مەنزڵانەوەو، شەوێك، دوو شەویش، پەنهان دەبێت، دوایی سەرەتای مانگ دووبارە دەردەكەوێ، وەك دەمە داسێك.

٦)- ﴿حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ﴾، تاكو وەك لقە دارخورمای كۆنی لێهاتۆتەوە، لقە دارخورمای كۆن، كە وشك و باریك و كەوانە دەبێ، وەك دەمە داسێك.

٧)- ﴿ لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ ﴾، نەخۆر بۆی هەیە بگاتەوە مانگ (لە ڕۆیشتن دا).

٨)- ﴿وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ ﴾، نە شەوگاریش پێشكەوتوویە لە ڕۆژگار، شەویش پێش ڕۆژگار ناكەوێتەوە.

٩)- ﴿وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴾، هەركامێكیان لە سوڕگەیەكی تایبەتی خۆیدا، مەلە دەكات و دەخولێتەوە. پێشتر گوتمان: (**الفَلَكُ: الدَّائِرَةُ المفروضة فِي الْخَلَاءِ الْجَوِّيِّ لِسَيْرِ أَحَدِ الْكَوَاكِبِ سَيْرًا مُطَّرِدًا**)، یاخود (**الفَلَك: مَجْرى الكَواكِبْ**)، (**فَلَك**)، بەو بازنە گریمانەییە دەگوترێ، كە لە بۆشایی هەوادا دیاریی دەكرێ، بۆ ڕۆیشتنی خڕۆكەو ئەستێرەكان، كەواتە: (**فَلَك**) شوێنی پێدا ڕۆیشتنی خڕۆكەكان و ئەستێرەكانە.

شایانی باسە: لە تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، باسێكی سەربەخۆمان لە بارەی گەردوونەوە كردوە، هەروەها لە سوورەتی (فصلت)یش دا، دیسان لە بارەی هەركام لە: (خۆر) و (زەوی) و (مانگ)ەوە، باسێكی سەربەخۆو وردمان كردوە، بۆیە لێرە هەروا بە خێرایی بەسەریاندا ڕۆیشتین، بەڵام لێرەدا سەرنجتان بۆ چەند زانیارییەك ڕادەكێشم:

١)- (زەوی):

أ- بە خێرایی (٣٠) كم لە خولەكێكدا بە دەوری خۆیدا دەسووڕێتەوە.

ب- بە خێرایی (٣٠) كم لە چركەیەكدا بە دەوری خۆردا دەخولێتەوە، واتە: (٦٠) هێندەی خێرایی سووڕانەوەی بەدەوری خۆیدا، بەدەوری خۆردا دەخولێتەوە.

٢)- (خۆر):

أ- بە خێرایی (٢٢٠) كم لە چركەیەكدا بە دەوری چەقی كەهكەشاندا دەخولێتەوە.

ب- بە دەوری خۆیدا بە (٢٥) ڕۆژ جارێك، بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە، بە خێرایی (٢٠٠) كم لە چركەیەكدا.

٣)- (كەهكەشان):

خۆری ئێمە بە هەر نۆ خڕۆكەكەیەوە، ئەستێرەیەكە لە ئەستێرەكانی كەهكەشانی (كاكێشان)، كە بە مەزەندە یەك تریلیۆن، واتە: (١٠٠٠) ملیار ئەستێرەی وەك خۆری ئێمە گەورەتر یان گچكەتر لە كەهكەشاندا هەیە، كەهكەشانی كاكێشان، (**مجرة درب التبَّان**)، درێژییەكەی (١٥٠) هەزار ساڵی تیشكییە، كەچی تیشك بە سێزدە (١٣) سەعات ئنجا لە كەهكەشانەكەمانەوە دەگاتە ئێمە، تیشكیش لە هەر چركەیەكدا (٣٠٠٠٠٠) كم دەبڕێ.

٤)- ئەستێرەیەك بە ناوی: (Vycanis Magoris)، پێنج هەزار (٥٠٠٠) ساڵی تیشكیی لە زەوییەوە دوورە، دوو هەزارو سەد (٢١٠٠) جار لە خۆر گەورەترە.

٥- خۆریش بە مەزەندە تەمەنی پێنج ملیار (٥٠٠٠٠٠٠٠٠٠) ساڵ و، هەندێکیش دەڵێن: (٦) ملیارو (٤٠٠) ملیۆن ساڵەو، ئێستا لە نیوەی تەمەنیدایەو، بە مەزەندە بایی (٥) ملیار ساڵی دیکە، تیشکی پێ ماوە، ئەگەر گریمان خوا بیهێڵێتەوە!

مەسەلەی سێیەم:

هەروەها دەربازکرانی وەچەی ئادەمیش لە کەشتییە پڕەکەی نووح داو، ڕەخسێنرانی هۆکاری دیکەی بارو سواریی بۆ مرۆڤان، دیسان نیشانەی دیکەی گەورەو گرنگن، لەسەر یەکتایی خواو، پەروەردگارێتیی و مشوورخۆرێتیی خوا، هەروەها لەسەر توانادار بوونی خوا، بۆ زیندوو کردنەوەو لێپرسینەوەی مرۆڤەکان:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَءَايَةٌ لَّهُمْ﴾، نیشانەیەکی دیکەش بۆ ئەوان.

یانی: بۆ مرۆڤەکان، بە مسوڵمان و نامسوڵمانیانەوە، مسوڵمان بۆ ئەوەی بڕوایان زیاتر دابمەزرێ، بە تەئکید مسوڵمانان تاکو زیاتر لە کتێبی بینراوی خوا، تێبگەن و بە نهێنییەکانی ئاشنا بن، خاوەن و بەدیهێنەرو دانەری ئەو کتێبە، کە خوای بەرزی مەزنە، باشتر دەناسن، دیسان نامسوڵمانانیش، ئەگەر بێت و باش سەرنجی کتێبی بینراوی خوا بدەن، وێڕای کتێبی خوێنراوەی، کە قورئانە، بەدڵنیایی لە ڕێی ئەو دوو کتێبەوە {دروستکراوی خواو فەرمایشتەکەی} ئاشنایەتیی زیاترو قووڵترو چاکتر، بە خوای خاوەنی خۆیان پەیدا دەکەن.

٢)- ﴿أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، {نیشانەو بەڵگەیەکی دیکە بۆیان} ئەوەیە کە ئێمە وەچەی ئەوانمان، نەوەی مرۆڤانمان، لە کەشتییە پڕەکەدا هەڵگرت، وشەی: ﴿ذُرِّيَّتَهُمْ﴾، خوێندراویشەتەوە: (ذُرِّيَّاتِهِم)، وەچەکانیان، ئنجا بە مسۆگەرییش -

بەڕای من - مەبەست لە: ﴿ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، کەشتییە پڕەکە، کەشتیی نووحە ﷺ بەبەڵگەی ئەوە:

أ- کە لە سوورەتی (الشُّعَرَاء) ئایەتی (١١٩)دا خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿فَأَنجَيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، خۆی و ئەوانەی لەگەڵیبوون، {نووح و ئەوانەی لەگەڵیبوون} لە کەشتییە پڕەکەدا هەڵمان گرتن.

ب- هەروەها بەبەڵگەی ئەوەش کە هەڵگیرانی هەمووان بەس لە کەشتییەکەی نووح دابووە، ئەگەرنا زۆر کەس سواریی کەشتیی هەرنەبووە، بەتایبەت دوێنراوانی یەکەم - کە گەلی عەرەبن -.

وەك سەرنجێك دەڵێم: (محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرەکەی خۆی (التحرير و التنوير)دا دەڵێ: (وَلَمْ يُوصَفْ غَيْرُ فُلْكِ نُوحٍ بِهَذا الوَصْف)، تەنیا کەشتییەکەی نووح بەو شێوەیە وەسف کراوە: ﴿ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، بەڵام لەوەدا نەپێکاوە، چونکە لە سوورەتی (الصَّافَات)دا، ئەو کەشتییەش کە (يونُس) سواریی بووە، هەر بە: ﴿ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، هاتوە، وەك خوا لە ئایەتی (١٤٠)ی سوورەتی (الصَّافَات)دا دەفەرمووێ: ﴿إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، کاتێك کە دوورکەوتەوە لە خەڵکەکەی و ڕایکرد بۆ نێو کەشتییە پڕەکە.

ئنجا کە دەفەرمووێ: ﴿أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، نیشانەیەکی دیکە بۆ ئەوان، ئەوەیەکە وەچەکانی ئەوانمان لە کەشتییە پڕەکەدا هەڵگرتوون.

(جمال الدين القاسمي) لە تەفسیرەکەیدا[1] ئەو ڕستەیەی بە دوو مانایان لێکداوەتەوە:

یەکەم: (حَمَلْنَا أَوْلَادَهُمْ الَّذِيْنَ يُرْسِلُونَهُمْ فِي تِجَارَاتِهِمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ)، واتە: ڕۆڵەکانیان کە دەیاننێرن بۆ بازرگانیی و سەوداو مامەڵەکانیان، لە کەشتیی پڕدا، هەڵمانگرتوون.

---

(١) محاسِن التأويل: ج١٤، ص٧٥،٧٦.

یانی: مەبەست لە کەشتییە پڕەکە، کەشتیی نووح نیە، بەڵکو: ﴿ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ﴾، کە (ألْ)ی ناساندن (تعريف)ی لە سەرە، ناساندنەکە بۆ تێکڕا (جِنس) ە، یانی: هەموو ئەو کەشتییانەی پڕ دەکرێن لە خەڵك و کەل و پەل و بار.

دووەم: (حَمَلْنَا آباءَهم الأَقْدَمِين الَّذِيْنَ بِهِم بَقَاءُ النَّوْعِ الإنْسَانِيِّ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ)، واتە: ئەو باب و باپیرانەی کە بە هۆی ئەوانەوە، وەچەی مرۆڤان بەردەوام بووە، لە کەشتییە پڕەکەی نووحدا هەڵمان گرتوون.

ئنجا هەرچەندە مانای یەکەمیشیان تاڕاددەیەك ڕێی تێدەچێ، بەڵام لەبەر ئەو دوو بەڵگەیەی پێشتر هێنامنەوە، مانای دووەمیانم بەلاوە ڕاست و پەسندە.

٣)- ﴿وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ﴾، هەروەها لە وێنەی ئەو (کەشتییە پڕ)ەدا، شتی وامان بۆ ڕەخساندوون کە سواری بن، چ مەبەست پێی کەشتییەکەی نووح بێ، کە ئەو مانایەمان پێ ڕاستە، چ مەبەست ئەو کەشتییانە بێ، کە مرۆڤەکان بارو سواریان پێدەکەن بە دەریادا، لە وێنەی ئەوەش، شتی وامان بۆ ڕەخساندوون، بۆ هێناونە دی، کە سواری بن، زۆربەی مانا لێکدەرەوانی قورئان گوتوویانە: مەبەست لێرەدا حوشترەکانن (**الرَّوَاحِل، لأنَّهَا سَفَائِنُ البَرِّ**)، وەك چۆن کەشتییەکان، هۆکارو ئامڕازی بارو سوارییبن لە دەریادا، وشترەکانیش، هۆکارو ئامڕازی بارو سوارییبن لەسەر وشکانیی، بەڵام بێگومان ئەگەر بۆ بابایەکی عەرەب لە بیابانێکدا، ئەو شێوە تێگەیشتنە هەبێ، لەبەر ئەوەی هەر ئەوەندە دەزانێ، دەگونجێ، بەڵام نابێ چەمکی ئایەتەکە، تێگەیشتنێکی جوگرافییانەی تەسکمان بۆی هەبێ و، نابێ تێگەیشتنێکی بیابانییانەمان بۆی هەبێ، چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ﴾، لەوێنەی ئەوەش {کەشتییەك کە لە دەریادا بارو سواری پێدەکەن} شتی وامان بۆ ڕەخساندوون کە سواری بن، ئنجا لە وێنەی ئەوە، چ لە هەوادا، کە جۆرەکانی فڕۆکەو باڵۆن و ... هتد دەگرێتەوە، چ لە دەریادا، کە جۆرەکانی دیکەی کەشتیی و پاپۆڕو غەواصە دەگرێتەوە، چ لەسەر وشکانیی کە ئۆتۆمۆبێل و شەمەندەفەرو، هەموو ئەو هۆکارانەی دیکەی بارو سواریی دەگرێتەوە.

٤)- ﴿ وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ ﴾، ئەگەر بشمانەوێ نغرۆیان دەكەین، دەیانخنكێنین لە دەریادا.

٥)- ﴿ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ ﴾، هیچكەس لە فریایان نایەت، یاخود هیچكەس هاواریان بۆ ناكات.

وشەی (صَرِيخَ)، توێژەرەوانی قورئان هەندێكیان دەڵێن: (فَعِيل)ی بە مانای (فاعل)ە، یانی (الصَارِخ: وَهُوَ المُستَغِيثُ المُستَنجِد)، (صارخ) بریتیە لە كەسێك كە هاوار دەكات و، داوای یارمەتیی و كۆمەك لە كەسێكی دیكە دەكات، بەڵام وشەی (صَرِيخَ)، وەك لێكۆڵەرەوان و قووڵبووەوان لە زمانی عەرەبییدا گوتوویانە: سێ واتایان هەڵدەگرێ:

١- بە مانای (مُغِيْث) دێ، واتە: كەسێك كە دەفریای كەسێك دێ، واتە: فریادڕەس، دەفریاكەوتوو.

٢-بە مانای (مُسْتَغِيْث)یش دێ، واتە: داوای یارمەتییكردوو، هاواركەر لە خەڵك بۆ كۆمەكیی.

٣- بە مانای خودی هاواركردن و هاوار تێبەستنیش دێ.

كەواتە: ﴿ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ ﴾، (أي: لَا مُغِيْث لَهُمْ أولاً، ولَا مُسْتَغيث لَهُم، ثانياً، ولَا إسْتِغَاثة لهم ثالثاً) واتە: نەهاواركەریان هەیەو، نە لەفریاهاتوویان هەیەو، نە هاوار تێبەستنیشیان هەیە، چونكە وشەی (صَرِيخ)، وەك چۆن بەمانای (مُغِيْث ومُستَغيث) دێ، بەمانای (صُراخ)یش دێ، كە چاوگ (مصدر)ە، یانی: هاوار تێبەستن.

٦)- ﴿ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴾، هەروەها ئەوان قوتاریش ناكرێن. یانی: نە كەس لە فریایان دێ، نە كەس هاواریان بۆ دەكات، نە هاوار كردن و هاوار تێبەستنیان بۆ هەیەو، دەربازیش ناكرێن.

٧)- ﴿ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا ﴾، مەگەر بەزەییەك لە لایەنی ئێمەوە، زانایان دەڵێن: ئەم هەڵاواردن (إستثناء)ە، لە جۆری دابڕاو (مُنقطِع)ە، چونكە: (فَإنَّ الرَّحْمَةَ لَيْسَ مِنَ الصَّرِيْخ، وَلَا مِنَ المُنْقِذِ، وَإنَّمَا هِيَ إسْعَافُ اللهِ تَعَالَى إيَّاهُمْ بِسُكُون البَحْر)، چونكە بەزەیی خوا بەشێك

نیە لە فریاهاتن و، بەشێك نیە لە هاوار تێبەستن {یاخود دەرباز كردن} بەڵكو ئەوە لە فریاكەوتنی خوای بەرزە بۆ ئەوان، كە دەریایەكە ڕابگرێ و، تۆفانی دەریا بوەستێنێ و دەرباز بن.

٨)- ﴿وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٍ﴾، هەروەها بەهرەمەند كردنێك تاكو كاتێكی دیارییكراو، كە مەبەست پێی بەهرەمەند كردنیانە لە ژیانی دنیا، تاكو ئەوەندە ژیانە ئاساییەی ماویانە، لەسەر زەوی دەیگوزەرێنن، نەك لە دەریادا بخنكێنن، ﴿وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٍ﴾، (أي: **تَمْتِيَعاً إلى أَجَلٍ مَعْلُوم**)، بەهرەمەند كردنیان تاكو كاتێكی دیارییكراوو زانراو، كە تەواوكردنی تەمەنی ئاساییانە.

كەواتـە: ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٍ﴾، (أي: **وَلَاهُـمْ يُنْقَـذُونَ، لَكِـنْ رَحِمْنَاهُـمْ، وَمَتَّعْنَاهُـمْ إلى زَمَـنٍ قُـدِّرَ لَهُـمْ**)، یـانی: دەربازیـش ناكرێـن، بـەڵام ئێمـە بەزەییـمان پێیان دا دێ و، تاكـو كاتـێ كـە بۆیـان ئەندازەگیریـی كـراوە، ژیانـە دنیاییـەكان بگوزەرێنـن.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

بێباکیی بێبڕوایان لە سزاو جەزرەبەکانی خواو، پشت هەڵکردنیان لە ئایەتەکانی خواو، سەفسەتەکردنیان لە کاتی ئامۆژگاریی کرانیاندا، کە هاوکاریی ئاتاجان بکەن:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾، هەروەها ئەگەر پێیان بگوترێ: پارێز لەوە بکەن، کە لە پێش دەستەکانتانەوەیەو لە دواتانەوەیە، بەڵکو بەزەییتان لەگەڵ دا بنوێنرێ.

وەڵامەکەی قرتێنراوە، واتە: ئەگەر وایان پێ بگوترێ، پشت هەڵدەکەن و لاملیی و سەرپێچیی دەکەن، یاخود گاڵتە دەکەن بە کەسێك، کە ئاوایان پێ بڵێ.

ڕستەی: ﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ﴾، زانایان چەند واتایەکیان بۆ لێکداوەتەوە:

یەکەم: ﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ﴾ ئەو سزادانانەی ڕابردوون بۆ کۆمەڵە بەدرۆ دانەرەکانی پێغەمبەران عليهم السلام، ﴿وَمَا خَلْفَكُمْ﴾، ئەوەی لە پشتتانەوەیەو چاوەڕێتان دەکات، لە سزای ئامادەکراوی ڕۆژی دوایی.

دووەم: ﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ﴾، ئەوەی لە سزای دنیا لە پێشتانەوەیە، ﴿وَمَا خَلْفَكُمْ﴾، ئەوەی لە سزای ڕۆژی دوایی کە لە دواتانەوەیە، یاخود بە پێچەوانەوە: ﴿مَا بَيْنَ

﴿أَيۡدِيكُمۡ﴾، ئەوەی کە لە پێشتانەوەیە لە سزای ڕۆژی دوایی و بەرەو ڕووی دەچن، ﴿وَمَا خَلۡفَكُمۡ﴾، سزای دنیا کە لە پشتتانەوەیە.

سێیەم: ﴿مَا بَيۡنَ أَيۡدِيكُمۡ﴾، لەو گوناهانەتان کە پێشتانخستوون، ﴿وَمَا خَلۡفَكُمۡ﴾ ئەو گوناهانەتان کە دواتانخستوون، واتە: سەرپێچیی و گوناهەکانتان کە پێشتانخستوون و، ئەو ئەرکە شەرعییانەی کە دواتانخستوون و ئەنجامتان نەداون.

﴿لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ﴾، (تَسْتَحِقُّون الرَّحْمَة بِسَبَبِ التَّقْوَى)، کە بەزەییتان لەگەڵ بنوێندرێ، واتە: شایستەی ئەوە بن کە خوا بەزەییتان لەگەڵ بنوێنێ، بە هۆی پارێزکارییەوە، کە وەڵامەکەی قرتێنراوە، لەبەر ئەوەی ڕەوتەکە دەیگەیەنێ، زۆرجاران خوا ﷻ وەڵامی قسەیەك دەقرتێنێ، لەبەر ئەوەی بە سەلیقەو سیاق دیارە، یان لەبەر ئەوەی زەین بۆ زۆر شت بچێ و، ماناو چەمکەکەی فراوانتر بێ.

٢)- ﴿وَمَا تَأۡتِيهِم مِّنۡ ءَايَةٖ مِّنۡ ءَايَٰتِ رَبِّهِمۡ إِلَّا كَانُواْ عَنۡهَا مُعۡرِضِينَ﴾، هیچ نیشانەیەك لە نیشانەکانی پەروەردگاریشیان بۆ نایەت، مەگەر ئەوان پشتی تێدەکن و، ڕووی لێ وەردەچەرخێنن.

ئەم ڕستەیە، وەڵامی ئەوەی پێشێشی تێدایە، کەواتە: ئەگەر پێشیان بگوترێ: پارێز بکەن لەوەی لە پێش دەستتان و لە دواتانەوەیە، هەر هەڵوێستەکەیان بریتییە لە پشتهەڵکردن و، ڕوو لێ وەچەرخاندن.

وشەی: (آيَة) کە بە (آيَات) کۆدەکرێتەوە، پێشتریش زۆر جاران گوتوومانە: لە قورئاندا بە سێ مانایان دێ:

أ- بە مانای ڕستەکانی قورئان، یان: ڕستەکانی فەرمایشتەکانی خوا قورئان و کتێبەکانی دیکەش.

ب- بە مانای ئەو موعجیزە دەستەوسانکەرانەی کە بە پێغەمبەران دراون.

ج- بە مانای دیمەن و دیاردە سروشتییەکان، بەڵام لێرە وا پێدەچێ، مەبەست پێی فەرمایشتی خوا بێ، ڕستەکانی قورئان.

﴿إِلَّا كَانُواْ عَنۡهَا مُعۡرِضِينَ﴾، (**الإِسْتِثْنَاءُ مِنْ أَحْوَالٍ مَحْذُوفَةٍ، أَيْ: مَا تَأْتِيهِمْ آيَةٌ فِي حَالٍ مِنْ أَحْوَالِهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ**)، هەڵاواردنەکە لە حاڵە قرتێنراوەکانە، یانی: هیچ نیشانەیەك لە نیشانەکانی خوایان، لە هیچ حاڵێك لە حاڵەکانیاندا بۆ نایەت، مەگەر ڕووی لێ وەردەچەرخێنن و پشتی تێدەکەن.

کەواتە: ﴿إِلَّا كَانُواْ عَنۡهَا مُعۡرِضِينَ﴾، هەم وەڵامی ڕستەکەی پێشییە: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّقُواْ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيكُمۡ وَمَا خَلۡفَكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ﴾، واتە: هەڵوێستەکەیان پشتتێکردنە، هەروەها وەڵامی ئەو ڕستەیەشە: ﴿وَمَا تَأۡتِيهِم مِّنۡ ءَايَةٖ مِّنۡ ءَايَٰتِ رَبِّهِمۡ﴾، وەڵامی هەردووکیانە پێکەوە.

٣)- ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمۡ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ﴾، ئەگەر پێشیان بگوترێ: لەوەی خوا وەك بژیو داویە بە ئێوە، ببەخشن، خەرج بکەن، هاوکاریی خەڵکی نەدارو ئاتاج بکەن.

٤)- ﴿قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾، ئەوانەی بێبڕوان {بێبڕوا بوون بە هەموو ئەو شتانەی کە دەبووایە بڕوایان پێبێنن، بەڵام ئەوان بێبڕوابوون} بەوانەیان گوت کە بڕوایان هێناوە {بەهەموو ئەو شتانەی دەبێ بڕوایان پێ بهێنرێ}.

٥)- ﴿أَنُطۡعِمُ مَن لَّوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ أَطۡعَمَهُۥٓ﴾، ئایا خواردن بدەین بە کەسێك، ئەگەر خوا بیەوێ خواردنی پێ بدات، پێیدەدا؟ هەمزە (أ) بۆ پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانەیە، کە هەمیشە پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانە بە مانای لابردن (نفي)ە، (**أي: لاَ نُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ أَللهُ أَطْعَمَه**)، یانی: خواردن نادەینە کەسێك کە ئەگەر خوا ویستبای خواردنی دەدایە. بەڵام کە بەشێوەی پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانە، عیبارەتێك دێ، ئەوە بە نەزان و نەفام دانانی تەرەفی بەرانبەرو دوێندراوە، واتە: ئێوە نەفامن و نەزانن، چۆن ئێمە خواردن دەدەین بە کەسێك و، هاوکاریی کەسێك دەکەین، کە ئەگەر خوا ویستبای هاوکاریی دەکرد؟!

٦)- ﴿إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ﴾، ئێوە تەنیا لە گومڕاییەکی ئاشکرا دان.

یەکێك لە توێژەرەوانی قورئان لێرەدا عیبارەتێکی جوان دێنێ، دەڵێ:

(**سُئِلُوا الْإِنْفَاقَ العَام، فَأَجَابُوا بِإِمْسَاكِ الطَّعَام، وَهُوَ أَيْسَرُ أَنْوَاعِ الْإِنْفَاقِ**)، ئەوان داوایان لێکرا، بە گشتیی هاوکاریی بکەن و ماڵی خۆیان خەرج بکەن، بەڵام ئەوان وەڵامیان دایەوە، بەوە کە خواردن نابەخشن، کە ئەمە ئاسانترین جۆرەکانی بەخشینە، خواردنێك کە تۆ تازە سازت کردوە، ڕەنگە ئەوەی بۆت نەخورا، دوایی بیرێژی، ئەوە لە هەموو شتێك ئاسانترە، بیبەخشی.

(**القرطبي**) لێرەدا لە تەفسیرەکەیدا[1]، قسەیەك دێنێتەوە بەڵام سەنەدەکەی باس نەکردوە، دەڵێ:

{**وَقِيلَ: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ ﷺ، كَانَ يُطْعِمُ مَسَاكِينَ الْمُسْلِمِينَ، فَلَقِيَهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ! أَتَزْعُمُ أَنَّ اللهَ قَادِرٌ عَلَى إِطْعَامِ هَؤُلَاءِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَمَا بَالُهُ لَمْ يُطْعِمْهُمْ؟ قَالَ: ابْتَلَى قَوْمًا بِالْفَقْرِ، وَقَوْمًا بِالْغِنَى، وَأَمَرَ الْفُقَرَاءَ بِالصَّبْرِ، وَأَمَرَ الْأَغْنِيَاءَ بِالْإِعْطَاءِ، فَقَالَ: وَاللَّهِ يَا أَبَا بَكْرٍ مَا أَنْتَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ، أَتَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى إِطْعَامِ هَؤُلَاءِ وَهُوَ لَا يُطْعِمُهُمْ، ثُمَّ تُطْعِمُهُمْ أَنْتَ؟ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ**}.

واتە: گوتراوە: ئەبوو بەکری صیددیق ﷺ، یارمەتیی نەدارە مسوڵمانەکانی دەدا، ڕۆژێك ئەبوو جەهل پێگەیشت، گوتی: ئەی ئەبوو بەکر! ئایا پێت وایە خوا دەتوانێ خواردن بدات بەوانە؟

گوتی: بەڵێ.

گوتی: ئەدی بۆچی خواردنیان پێ نادات؟!

---

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٥، ص٣١.

ئەبوو بەکر گوتی: خوا کەسانێکی بە هەژاریی تاقیکردۆتەوەو، کەسانێکیش بە دەوڵەمەندیی، ئنجا فەرمانی بە هەژارەکان کردوە خۆڕاگر بن و، فەرمانیشی بە دەوڵەمەندەکان کردوە ببەخشن.

ئەبوو جەهل گوتی: بەخوا ئەی ئەبوو بەکر! تۆ هەر لە گومڕاییدای، ئایا پێت وایە خوا دەتوانێ خواردن بدات بەوانەو، خواردنیان پێ نادات، ئنجا تۆ خواردنیان پێ دەدەی؟! ئیدی لەو بارەوە ئەم ئایەتە هاتە خوار.

پێگومان ئەو جۆرە قسانە جۆرێکن لە سەفسەتە، چونکە: ئەوەکە خوا ئەگەر ویستبای خەڵك هەژار و نەدار نەدەبوو، ئەوە بێگومان ڕاستە، ئەگەر خوا ویستبای، وانەبێ، وانەدەبوو، بەڵام خوا ویستوویەتی مرۆڤەکان ئازاد بکات و تاقییان بکاتەوە، خوا ﷻ نەیویستوە تۆبزیی لە مرۆڤەکان بکات، لەسەر ئەوەی بۆ خۆی پێیخۆشە، بەڵکو ویستوویەتی مرۆڤەکان دەستکراوەبن، تاکو بە کەڵکی تاقیکردنەوە بێن، بۆیە دەستی کردوونەوە، دەتوانن چاکە بکەن و دەتوانن خراپە بکەن، دەتوانن ببەخشن و دەتوانن نەبەخشن، بەڵام ئەوەی کە وا دەکات، لە کۆمەڵگایەکدا خەڵك هەندێکی پڕ بێ و زۆربەی قڕ بێ، هەندێکی تێر بێ، زۆربەی برسیی بێ، لە ڕاستییدا ئەوە خوای پەروەردگار نیە وایفەرموو بێ، بەڵێ، هیچ شتێك بەبێ ویستی خوا نابێ، بەڵام خوا ﷻ ئەو دۆخەی پێناخۆشە، هەر بۆیەش، خوا ﷻ ڕەخنە دەگرێ، لەوانەی خۆیان دەسەپێنن و لەوانەی قۆرخکاریی دەکەن، لەوانەی بژیو لە خەڵك زەوت دەکەن، هەروەها خوا ﷻ ڕایگەیاندوە: ئەو چاکەو نیعمەتانەی داناون بۆ هەمووان:

أ- دەفەرموێ: ﴿ وَٱلۡأَرۡضَ وَضَعَهَا لِلۡأَنَامِ ١٠ ﴾ **الرحمن**، خوا زەوی داناوە بۆ خەڵك.

ب- هەروەها لە سووڕەتی (البَقَرة)دا فەرموویەتی: ﴿ هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا ٢٩ ﴾، ئەو (خوا) ئەوەی لە زەویدایە، بۆ هەمووانتانی هێناوەتەدی، نەك بۆ هەندێکتان.

ج- هەروەها لە سوورەتی (الحَشر)دا دەفەرمویٚ: ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ ۝٧﴾، با ماڵ و سامان لە دەستی دەوڵەمەندەکانتاندا کورت هەڵنەیەت، هەندێك ببنە ملیاردێرو، ئەوی دیکەش ئاتاج بن بۆ نانی شەویٚ، یان ڕۆژیٚ!

کەواتە: ئەوە حوکمڕانە ستەمکارو خۆسەپێنەکانن و، ئەوە سیستمی نەفامییانەو زاڵمانەی کۆمەڵگایە، وادەکات ئەو قڕیی و پڕییە هەبیٚ، ئەو سیستمە زاڵمانەیەو ئەو شێوە حوکمڕانییەش، لە ویستی مرۆڤەکانەوە سەرچاوە دەگریٚ، بەڵام لە ئایینی خوادا قەدەغەیەو، خواش پێی ناخۆشە، هەرچەندە بەویستی و یشە، بەڵام تاقیکردنەوەیە بۆ ئەوان، تاکو بزانیٚ چی دەکەن بەو دەسەڵاتە، ئایا گەندەڵیی و خۆسەپاندنی پیٚ دەکەن؟ دیسان تاقیکردنەوەشە بۆ خەڵك و جەماوەر، ئایا چ هەڵویٚستێکیان دەبیٚ، ئایا تێوەڕادەمێنن و سەر سواڵکەرانە دەژین و، هەر بەدوای ستەمکارەکان دەکەون و، بەرماوی سفرەکانیان دەخۆن، یاخود لەسەر ماف و بژیوی خۆیان وەدەنگ دێن، لەسەر حورمەتی خۆیان وەدەنگ دێن؟ وەك خوای پەروەردگار لە سوورەتی (محمد)دا دەفەرمویٚ: ﴿وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم بِبَعْضٍ ۝٤﴾، واتە: ئەگەر خوا ویستبای، تۆڵەی لێدەستاندنەوە {لە ستەمکارو خۆسەپێنەکان، بەسەر خەڵکداو لە قۆرخکەرەکانی نازو نیعمەتەکان} بەڵام دەیەویٚ هەندێکتان بە هەندێکتان تاقیبکاتەوە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە (٢١) ئایەت پێك دێ: (٤٨- ٦٨)، كە تەوەری بنەڕەتییان باسی قیامەت و زیندووكرانەوەیە، دواتر باسی نازو نیعمەتی بەهەشت بۆ بڕواداران و، سڵاولێكرانیان لە لایەن خوای پەروەردگارەوە، ئنجا باسی ئازارو مەینەتییەكانی بێبڕوایان لە دۆزەخداو، سەرزەنشت كرانیان لە لایەن خوای دادگەرەوەو، مۆر بەسەر زارو زمانیانەوە نران و، هێنانە گۆی دەست و لاقیان، بۆ شایەدیی پێ لەسەر خۆیان دانیان.

لە كۆتاییشدا خوای باڵادەست، هەڕەشەی لە بێبڕوایان كردوە، كە دەتوانێ كوێریان بكات، هەروەها دەتوانێ مەسخیان بكات و بیانكاتە پەیكەرێك، پاشان ڕایدەگەیەنێ، كە هەر كەس خوا تەمەنی درێژ بكات، لە ڕووی جەستەییەوە، پێچەوانەی دەكاتەوەو، بەرەو دواوەی دەباتەوە.

﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَآ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ ٱلْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَٰكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَٰجُهُمْ فِى ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَٱمْتَٰزُوا۟ ٱلْيَوْمَ أَيُّهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا۟ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ﴿٦١﴾ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلّٗا كَثِيرًاۖ أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ﴿٦٤﴾ ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ وَتَشۡهَدُ أَرۡجُلُهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَطَمَسۡنَا عَلَىٰٓ أَعۡيُنِهِمۡ فَٱسۡتَبَقُواْ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبۡصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَمَسَخۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمۡ فَمَا ٱسۡتَطَٰعُواْ مُضِيّٗا وَلَا يَرۡجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَن نُّعَمِّرۡهُ نُنَكِّسۡهُ فِي ٱلۡخَلۡقِۚ أَفَلَا يَعۡقِلُونَ ﴿٦٨﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەكان

{هەروەها (بێبڕوایەكان) دەڵێن: ئەو بەڵێنە (كە قیامەت دێ) كەیە؟ ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن {لە قسەكانتان دا، هەواڵمان بدەنێ} ﴿٤٨﴾ (بۆ هاتنی ئەو بەڵێنە)، جگە لە یەك چریكەو هاڕژن {دوای فووكردنی یەكەم بە كەڕەنادا} چیدیكە چاوەڕێ ناكەن لە حاڵێكدا دەیانگرێ، كە لە گەرمەی مشتومڕو ناكۆكییدان ﴿٤٩﴾ (هێندە كتوپڕ دێ)، نە هیچ ڕاسپاردەیەكیان بۆ دەكرێ و، نە دەگەڕێنەوە بۆ لای كەس و كاریشیان ﴿٥٠﴾ (دوایی بۆ جاری دووەم) فوو بە كەڕەنادا كراو، یەكسەر بەخێرایی لە گۆڕەكانیانەوە بەرەو لای (شوێنی دیاریكراوی) پەروەردگاریان دەچن ﴿٥١﴾ گوتیان: ئەی هاوار بۆ ئێمە! كێ لە گۆڕەكەمان (دەریهێناین)و زیندووی كردینەوە؟ (پێیان دەگوترێ): ئەمە ئەوەبوو كە خوای بەبەزەیی بەڵێنی دابوو، ڕەوانەكراوانیش ڕاستیان كرد، (لەوەدا كە پێیان ڕاگەیاندن) ﴿٥٢﴾ (زیندووكرانەوەو كۆكرانەوەی مردووان)، هۆكارەكەی تەنیا یەك چریكەو هاڕژن بوو، (دوای فووی دووەم بە كەڕەنادا)، یەكسەر ئەوان هەموو وێكڕا لامان ئامادەكراو بوون ﴿٥٣﴾ (پێیان دەگوترێ): ئەمڕۆ هیچ كەس تۆزێ ستەمی لێناكرێ و، تەنیا بەپێی

ئـەوەی كردووتانـە، سـزاو پاداشـت دەدرێنـەوە ﴿٥٤﴾ بـە دڵنیایـی ئەمـڕۆ هاوەڵانـی بەهەشـت، شـادمانانە (بـە نـازو نیعمەتانـەوە) سـەرقاڵ و سـەرگەرمن ﴿٥٥﴾ خۆیـان و هاوسـەرانیان لـە سـێبەراندا، لەسـەر تەختـان پاڵیـان داوەتـەوەو، شـانیان داداوە ﴿٥٦﴾ لەوێـدا (هەمـوو جۆرەكانـی) میوەیـان هەیـە و هەرچـی بیخـوازن هەیانـە ﴿٥٧﴾ (لـە هەمووشـی باشـتر) گوتنـی سـەلامە، لـە پـەروەردگاری میهرەبانـەوە ﴿٥٨﴾ (بێبڕواكانیـش پێیـان دەگوتـرێ): ئـەی تاوانبارینـە! ئێـوە ئەمـڕۆ جیابنـەوە (لـە بـڕواداران) ﴿٥٩﴾ ئـەی نـەوەی ئـادەم! ئایـا پێـم ڕانەگەیانـدن كـە شـەیتان نەپەرستن، بـە دڵنیایـی ئـەو بـۆ ئێـوە دوژمنێكـی ئاشـكرایە؟ ﴿٦٠﴾ هەروەهـا (پێمڕاگەیانـدن)، كـە مـن بپەرسـتن، ئەمەیـە ڕێـی ڕاسـت و ڕێـك ﴿٦١﴾ بێگومانیـش (شـەیتان) كۆمەڵێكـی زۆری لـێ گومڕاكـردن، ئایا ئێـوە نەتاندەفامـی! (كـە ئـەوە دوژمنتانـەو شـوێنی نەكـەون) ﴿٦٢﴾ ئەمـە ئـەو دۆزەخەیـە كـە هەڕەشـەتان پێـی لێدەكـرا ﴿٦٣﴾ ئەمـڕۆ بچنـە نێـوی و، پـێ ببرژێـن، بەهـۆی ئـەوەوە كـە بێبـڕوا بـوون ﴿٦٤﴾ ئەمـڕۆ زاریـان مـۆر دەكەیـن و، دەسـتەكانیان دەماندوێنـن و، لاقەكانیـان شـایەدیی لەسـەر ئـەوە دەدەن كـە دەیانكـرد ﴿٦٥﴾ ئەگـەر ویستباشـمان چاوەكانیانمـان دەسـڕیەوە (كوێرمـان دەكـردن)، ئنجا بـەرەو ڕێ پێشـبڕكێیان كردبایـە، بـەڵام چـۆن ببینـن (بەبـێ چـاو)! ﴿٦٦﴾ هەروەها ئەگـەر ویسـتبامان لـە جێـی خۆیـان شـێوەیانمان دەگـۆڕی (دەمانكردنـە پەیكـەر)، كـە سـەرەنجام نـە بتوانـن بـڕۆن، نـە بشـگەڕێنەوە ﴿٦٧﴾ هـەر كەسـێكیش تەمەنـداری بكەیـن {لـە ڕووی جەسـتەییەوە} پێچەوانـەی دەكەینـەوە، ئایـا نافامـن! ﴿٦٨﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(يَخِصِّمُونَ): (الْخَصْمُ: مَصْدَرُ خَصَمْتُهُ: نَازَعْتُهُ خَصْماً، وَالخُصْمُ: الجَانِبُ)، وشەی (خَصْم) چاوگی (خَصَمتُهُ)یە، واتە: لەگەڵیدا ناكۆك بووم، دووبەرەكییم بوو، (خُصْم)، بە لایەكی كراسی مرۆڤ دەگوترێ، بۆیە (مُخَاصَمَة)، واتە: هەركامێكیان لایەكی كراسی ئەوی دیكە دەگرێ.

(ٱلْأَجْدَاثِ): (جَمْعُ الجَدَث، وَهُوَ القَبْر)، (جَدَثْ) بە (أجْدَاث) كۆ دەكرێتەوە، واتە: گۆڕ.

(يَنسِلُونَ): (نَسَلَ، يَنْسِلُ نَسَلاَنَاً: أَسْرَع) (نَسَلَ) واتە: (أَسْرَعَ) بەخێرایی ڕۆیشت، (يَنْسِلُ نَسَلاَنَاً) واتە: بەخێرایی دەڕوا، بەخێرایی ڕۆیشتن.

(مَّرْقَدِنَا): (مَرْقَد) واتە: شوێنی تێدا نیشتەجێبوون، (الرُّقَادُ: المُسْتَطَابُ مِنَ النَّوْمِ القَلِيْل، المَرْقَدُ: القَبْرُ)، (رُقَاد) خەوێكی خۆشە، كەمێك مرۆڤ بخەوێ، پشووی پێبدا، (مَرْقَد)یش، شوێنی (رُقُود)ە، شوێنی تێدا پشوودان، بۆیەش خوا ﷻ ئەو وشەیەی بەكارهێناوە، چونكە كە مرۆڤ دەخرێتە گۆڕەوە، وە نەبێ بە هەمیشەیی لەوێدا بێ، بەڵكو ماوەیەكە، كە بریتیە لە قۆناغی بەرزەخ، جەستەكەی لەوێدا دەبێ، دوایی لە ڕۆژی قیامەتدا، زیندوو دەكرێتەوەو دەهێنرێتەوە دەر.

(شُغُلٍ): (الشُّغُلُ: العَارِضُ الَّذِي يُذْهِلُ الإنْسَانَ)، (شُغُل) بریتیە لەو سەرقاڵییە، كە مرۆڤ سەرقاڵ و سەرگەرم دەكات و بێ ئاگای دەكات لە شتی دیكە.

(فَٰكِهُونَ): (الفُكَاهَةُ: حَدِيْثٌ ذَوي الأُنْس، فَكِهَ، أي: مَرَحَ وَسُرَّ)، (فاكهون) هەندێك گوتوویانە: یانی: (مُتَلَذِّذون)، چێژوەرگران، بەڵام وانیەو (فاكهون) لە (فُكَاهَة)ەوە هاتوە، كە بریتیە لە قسەی ئەوانەی هۆگری یەكدین، پێكەوە دادەنیشن و

قسەی خۆش دەکەن، دەگوترێ: (فَكِهَ)، واتە: گاڵتەی کردو دڵخۆش بوو، کەواتە: ﴿فَـٰكِهُونَ﴾، واتە: شادمانانە قسەی خۆش پێکەوە دەکەن.

(ٱلْأَرَآئِكِ): (جَمْعُ أَرِيكَةٍ، وَالْأَرِيكَةُ: اسْمٌ لِمَجْمُوعِ السَّرِيرِ وَالْحَجَلَةِ، مِثْلِ الْمَائِدَةِ اسْمٌ لِلْخِوَانِ الَّذِي عَلَيْهِ طَعَامٌ)، ﴿ٱلْأَرَآئِكِ﴾، کۆی (أَرِيكَة)یە، بە کۆی تەخت و ئەو پەردەیەکە بەدەوریدا دەدرێ، تەخت کە سەراپەردەی بۆ دەکرێ، بەهەمووی دەگوترێ: (أَرِيكَة)، کە خەڵکی خۆشگوزەران لەسەری پاڵ دەدەنەوەو شان دادەدەن، هەروەك ئەو سفرەیەی خواردنی لەسەرە، پێی دەگوترێ: (مائدة)، ئەگەر خواردنی لەسەر نەبێ، پێی دەڵێن: (خِوان).

(مُتَّكِـُٔونَ): واتە: شانیانداداوە، پاڵیانداوەتەوە، (وَالإتِّكَاءُ: هَيْئَةٌ بَيْنَ الإضْطِجَاعِ وَالْجُلُوسِ، وَهُوَ اضْطِجَاعٌ عَلَى جَنْبٍ دُونَ وَضْعِ الرَّأْسِ وَالْكَتِفِ عَلَى الْفِرَاشِ)، (إِتِّكَاء) کە بە کوردیی پاڵدانەوەی پێ دەڵێن، شان دادانی پێ دەڵێن، بریتیە لە دانیشتنێك لە نێوان ڕاکشان و دانیشتندا، کە بریتیە لەوەی مرۆڤ لەسەر تەنیشت بێ، بێ ئەوەی سەری بخاتە سەر زەوی و بخەوێ، بەڵکو شان دادەدات.

(أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ): ئایا پێم ڕانەگەیاندن؟ (وَالْعَهْدُ: الْوِصَايَةُ، عَهِدَ إلى فُلَانٍ، أَلْقَى إِلَيْهِ الْعَهْدَ، وَأَوْصَاهُ بِحِفْظِه)، (عَهِدَ إلى فُلَانٍ)، واتە: ئامۆژگاریی کردو، پێیگوت ئەو پەیمان و ئامۆژگارییەی بپارێزێ.

(جِبِلًّا): (جِبِلاً: جَمَاعَةً، تَشْبِيْهَاً بِالجَبَلِ فِي العِظَمِ والكَثْرة)، کۆمەڵێکی زۆر، کە بە چیا دەچوێنرێن لە مەزنییداو لە زۆرییدا.

(ٱصْلَوْهَا): واتە: پێی ببرژێنرێن، (أَصْلُ الصَّلِي: الإيْقَادُ بِالنَّارِ، صَلِيَ بِالنَّارِ: بُلِيَ بِهَا، صَلَيْتُ الشَّاةَ: شَوَيْتُهَا)، وشەی ﴿ٱصْلَوْهَا﴾، بە مانای (ادْخُلُوهـا) نایەت، (صَلِي) بریتیە لەوەی شتێك بخرێتە نێو ئاگرو لە هەر چواردەورەوە ئاگری لێ بدا، یاخود: لە هەر چواردەورەوە ئاگر تینی بۆ بێنێ، بێ ئەوەی ببرژێنێ، واتە: بپیشێندرێ، نەك بکوڵێندرێ، ئەوەی پێی دەگوترێ: (صَلِي)، عەرەب دەڵێن: (شَاةٌ

مَصْلِيَّةٌ)، مەڕی پیشێنراو، کاتێك لە فڕنی دەهاویژرێ و لە هەر چواردەورەوە دەپیشێنرێ، نەك ببرژێنرێ و هەندێکی لێ بسووتێ، ئاوە پێیدەگوترێ: (مَصْلِيَّة).

(نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ): مۆر بەسەر زارەکانیانەوە دەنێین، (تمْنَعُهُمْ مِنَ الكَلَامِ)، واتە: ڕێیان لێ دەگرین قسە بکەن.

(لَطَمَسۡنَا عَلَىٰٓ أَعۡيُنِهِمۡ): چاویان دەسڕینەوە، (الطَّمْسُ: إزَالَةُ الأثَرِ بِالْمَحْوِ)، (طَمْس) بریتیە لەوەی شوێنەواری شتێك نەمێنێ و بسڕێتەوە لێرەدا مەبەست: کوێر کردنیانە.

(لَمَسَخۡنَٰهُمۡ): واتە: مەسخیان دەکەینەوە، (المَسْخُ: تَشْوِيهُ الخَلْقِ وَالخُلُقِ، وَتَحْوِيلُهُمَا مِنْ صورةٍ إلى صورة أخرى)، (مَسْخ) بریتیە لە گۆڕینی جەستەی مرۆڤ و گۆڕینی دیوی نێوەوەشی، لە حاڵەتێکەوە بیگۆڕی بۆ حاڵەتێکی دیکە.

کە لێرەدا مەبەست لە: ﴿لَمَسَخۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمۡ﴾: یانی: لە شوێنی خۆیان، وشکمان دەکردن وەك پەیکەرێك، کە نە بتوانن بچنە پێش و نە بتوانن بێنەوە دوا.

(مَكَانَتِهِمۡ): (المَكَانُ: المَوْضِعُ الحَاوِي الشَّيء) (مكان)، ئەو شوێنەیە کە مرۆڤ دەگرێتە خۆی.

(نُنَكِّسۡهُ): (النَّكْسُ: قَلْبُ شَيْءٍ عَلَى رَأْسِهِ)، شتێك کە سەرو بن بکرێ و هەڵبگێڕدرێتەوە، پێی دەگوترێ: (نَكْس)، خوا دەفەرمووێ: ﴿نُنَكِّسۡهُ فِي ٱلۡخَلۡقِ﴾، ئەوەی تەمەنداری بکەین، لە ڕووی جەستەییەوە، پێچەوانەی دەکەینەوە، واتە: ئەگەر تاکو ئێستا بەهێز بووە، بێهێزی دەکەین و، ئەگەر تاکو ئێستا لە ڕووی ئاکارو ڕەوشتەوە حەوصەڵەو خۆڕاگریی هەبووە، خۆڕانەگرو بێ حەوسەڵەی دەکەین و، لە سیفەتە جەستەییەکانیدا پێچەوانەی دەکەینەوە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەڕێـــزان!

ئـەم بیسـت و یـەك (٢١) ئایەتـە، تـەوەری سـەرەکییان بریتیـە لـە ڕۆژی دوایـی، چ ئاخیـر زەمـان، چ قیامـەت و زیندووکرانـەوەو لێپرسـینەوە.

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾، هەروەهـا دەڵێن: ئـەو بەڵێنـە کەینێیـە؟ ئەگـەر ئێـوە لـە ڕاسـتانن، واتـە: هاتنـەدی ئـەو بەڵێنـە، کەیـە؟ ئـەو بەڵێنـەش بریتیـە لـە: هاتنـی قیامـەت، یاخـود: هاتنـی ئاخـر زەمـان، بـەڵام بەپێی سـیاق وادەردەکـەوێ، کـە مەبەسـتیان پێـی ئاخیـر زەمـان بـووە، کۆتایـی هاتنـی ژیانـی دنیـا، چونکـە دەفەرمـوێ: ﴿ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً ﴾، چاوەڕوانیـی ناکـەن، جگـە لـە یـەك هـاڕژن، چریکـەو دەنگـی قەبـەو بـەرز ﴿ تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴾، ئـەو چریکـەو هاڕژنـە گەورەیـە، دەیانگـرێ لـە کاتێکـدا، ئـەوان خەریکـی مشـتومڕو دەمەقاڵـێ و، خەریکـی سـەوداو مامەڵـەو، کڕیـن و فرۆشـتنن و، لـە گەرمـەی ژیانـی ڕۆژانەیـان دان، بۆیـە مەبەسـت لـە (وعـد) ﴿ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ ﴾، بەڵێنـی هاتنـی ئاخـر زەمـان و تێکچوونـی ژیانـی دنیایـە، چونکـە خـوای بەرزومـەزن باسـی ئـەوە دەکات، کـە یـەك چریکـە، یـەك هـاڕژن دێ، لـە حاڵێکـدا ئـەوان سـەرگەرمی مشـتومڕن، کەواتـە: مەبەسـت پێـی هـاڕژن و چریکـەی یەکەمـە، کـە بەهـۆی فـووی یەکەمـی کەڕەنـاوە دەبـێ و، ژیـانی دنیـای پـێ کۆتایـی دێ و گەردوونـی پـێ تێـك دەچـێ، ﴿ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً ﴾، ئنجا ناتوانـن هیـچ ڕاسپاردەیەك بکـەن، بـۆ یەکـدی، ﴿ وَلَآ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴾، هەروەهـا ناشـتوانن بگەڕێنـەوە بـۆ لای کـەس و کارو، مـاڵ و خێزانیشـیان، جـاری یەکـەم کـە فـوو بـە کەڕەنـادا دەکـرێ، ئـەوە دەقەومـێ.

ئنجـا دێتـە سـەر بـاسی فـووی جـاری دووەم، دەفەرمـوێ: ﴿ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ ﴾، فـووش بـە کەڕەنـادا کـرا، {مەبەسـت پێـی فـووی دووەمـە} ﴿ فَإِذَا هُم مِّنَ ٱلْأَجْدَاثِ

﴿إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ﴾، یەکسەر کتوپڕ ئەوان لە گۆڕەکانیانەوە، بەرەو لای پەروەردگاریان، بەرەو شوێنی دیاریکراوی پەروەردگاریان بە خێرایی دەڕۆن، ﴿قَالُوا۟ يَـٰوَيْلَنَا مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا﴾، گوتیان: ئەی هاوار بۆ ئێمە! سزای سەخت بۆ ئێمە، کێ ئێمەی لە شوێنی پشوودانمان، لە گۆڕەکانمان کە پشوومان تێدا دابوون و تێیان دا ڕاکشابووین، کێ ئێمەی دەرهێنایەوە؟ ﴿هَـٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحْمَـٰنُ وَصَدَقَ ٱلْمُرْسَلُونَ﴾، پێیان دەگوترێ: ئەمە ئەوەیە، کە {خوای} بە بەزەیی بەڵێنی دابوو، ڕەوانەکراوەکان، پێغەمبەرەکانیش ڕاستیان کرد، کە گوتیان: ژیانی مرۆڤ لەم چوار پێنج ڕۆژی ژیانی دنیادا، خوڵاصە نابێتەوە، ئێرە تەنیا قۆناغێکەو قۆناغی دیکەی بەدوادا دێن، ﴿إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً﴾، ئەو زیندوو کرانەوەیەی ئەوان، یاخود ئەو ڕووداوو کارەساتە مەزنە، کە بریتیە لە هەڵسێندرانەوەیان لە گۆڕەکان، تەنیا یەك هاڕژن و چریکە بوو، ﴿فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ﴾، یەکسەر کتوپڕ هەموویان، وێکڕا لەلامان ئامادەکراو بوون، وێکڕاو تێکڕا، لە لای ئێمە ئامادەبوون.

﴿فَٱلْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا﴾، ئەمڕۆ هیچکەس هیچ ستەمێکی لێ ناکرێ، ﴿وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، قەرەبووشتان نادرێتەوە، بەرانبەرتان نادرێتەوە، مەگەر بەپێی ئەوە کە دەتانکرد، ئنجا ئەوەی چاکەکار بووبێ، پاداشت و، ئەوەی خراپەکار بووبێ، سزا، تەنیا بە ئەندازەی کردەوەکانی خۆتان، بەرانبەرتان دەدرێتەوە، ئنجا سزایە، یاخود پاداشت.

ئنجا خوا ﷻ باسی ئەو سزاو پاداشتە دەکات، چۆنە؟ ﴿إِنَّ أَصْحَـٰبَ ٱلْجَنَّةِ ٱلْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَـٰكِهُونَ﴾، خاوەنانی بەهەشت، یان هاوەڵانی بەهەشت، ئەمڕۆ لە سەرگەرمییدا خەریکی شادمانیین، یاخود: شادمانانە سەرگەرمی نازو نیعمەتەکانن، ﴿هُمْ وَأَزْوَٰجُهُمْ فِى ظِلَـٰلٍ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ﴾، خۆیان و هاوسەرەکانیان لە سێبەراندا، لە سێبەری دارو درەختەکاندا، لەسەر کەناری ڕووبارەکان، لەسەر تەختان، شانیان داداوە، پاڵیانداوەتەوە ﴿لَهُمْ فِيهَا فَـٰكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ﴾، بۆ ئەوان

هەیە میوە، {هەموو جۆرەکانی میوە}و بۆ ئەوان هەیە، هەر شتێك بیخوازن و داوای بکەن، ﴿ سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ﴾، سەرباری هەموو شتێك و لەهەمووی گەورەترو گرنگتریش: سەلام لێکردن، فەرمایشتێکە لە پەروەردگاری میهرەبانەوە.

ئەوە بە نسبەت بڕوادارانەوە، هاوەڵان و خاوەنانی بەهەشت، ئەوە سەرەنجامیانە.

ئنجا دێتە سەر باسی بێبڕوایان و دەفەرموێ: ﴿ وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ﴾، {بێبڕوایەکان پێیان دەگوترێ:} ئەی تاوانبارینە! ئەمڕۆ جیابنەوە، ﴿ أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَ ﴾، ئەی وەچەی ئادەم! ئایا پێمڕانەگەیاندن کە شەیتان مەپەرستن! بەندایەتیی بۆ مەکەن و شوێنی مەکەون؟ ﴿ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ﴾، بە دڵنیایی ئەو بۆ ئێوە، دوژمنێکی ئاشکرایە، (ٱلشَّيۡطَٰنَ)، مەبەست پێی تەنیا ئیبلیس نیە، بەڵکو (شیطان) هەر کەسێکە خەڵك لە خوا دووربخاتەوە، چ جند بێ لە وەچەی ئیبلیس، چ مرۆڤی وەچەی ئادەم و حەووا بێ علیهما السلام، بەڵێ لە (ئیبلیس)ەوە ئەو دژایەتیی و دوژمنایەتییەی نێوان ئەوو ئادەم و وەچەکەی دا کەوتوە، بەڵام ئیبلیسیش هەم لە وەچەکەی خۆی و، هەم لە وەچەی ئادەمیش، ئەوانەی هەڵیخەڵەتاندوون، شوێنکەوتووی بۆخۆی زۆر کردوون، ﴿ وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ﴾ {ئایا پێمڕانەگەیاندن کە تەنیا بەندایەتیی بۆ من بکەن} ئا ئەوە ڕاستە شەقامە، ئەوە ڕێی ڕاستە؟!

﴿ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلّٗا كَثِيرًا ﴾، بە دڵنیایی ئەو خەڵکێکی زۆری لێ گومڕا کردوون، یان: لێ ون کردوون، ﴿ أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ ﴾، ئایا ئێوە وانەبوو، عەقڵ و هۆشتان هەبێ، بەدوای دوژمنی خۆتان نەکەون؟ ﴿ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ﴾، ئا ئەمە ئەو دۆزەخەیە، کە ئێوە هەڕەشەتان پێی لێ دەکرا، یان: بەڵێنتان پێ دەدرا، ﴿ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ﴾، ئەمڕۆ بیچنە نێو، پێی ببرژێندرێن، تێیدابپیشێنرێن، بەهۆی ئەوەوە کە بێبڕوا بوون، یاخود بەهۆی ئەوەوە کە سپڵەو ناسپاس بوون، بەرانبەر بە نیعمەتی پێغەمبەرایەتیی پێغەمبەران،

بەرانبەر بە نیعمەتی پەیامی خوا، ﴿ ٱلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰٓ أَفْوَٰهِهِمْ ﴾، ئەمڕۆ مۆر بەسەر زاریانەوە دەنێین، واتە: بێ قسەیان دەکەین، ﴿وَتُكَلِّمُنَآ أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾، دەستەکانیان دەماندوێنن و لاقەکانیشیان، شایەدییان لەسەر دەدەن، بەوەی کە وەدەستیان دەهێناو دەیانکرد.

﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ ﴾، ئەگەر ویستباشمان، چاوەکانیانمان دەسڕینەوە، ﴿فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴾ ئنجا پێشبڕکێیان دەکرد، بۆ ئەوەی بەڕێیەکەدا بڕۆن، بەڵام چۆن ببینن بەبێ چاو؟ ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ ﴾، هەروەها ئەگەر ویستبامان، لە شوێنی خۆیان دەمانکردنە پەیکەر، مەسخمان دەکردنەوە، ﴿فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴾، ئنجا نە دەیانتوانی بڕۆن و تێپەڕن و، نە دەشیانتوانی بگەڕێنەوە، یانی: وشك دەبوون لە جێی خۆیان، واتە: دەتوانین ئاواشیان لێ بکەین، ئنجا ئەمە دەگونجێ، مەبەست پێی دنیا بێ و، دەشگونجێ مەبەست پێی ڕۆژی دوایی بێ، بەڵام واپێدەچێ زیاتر، مەبەست پێی دنیا بێ، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەکان دا تیشکی زیاتری دەخەینە سەر.

﴿ وَمَن نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى ٱلْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴾، هەر کەسێك تەمەنداری بکەین، یان: هەر کەسێك بیژیەنین، لە جەستەدا پێچەوانەی دەکەینەوە، ئایا نافامن! واتە: ئایا نافامن، کە هەر نەبێ بە هۆی کەوتنە تەمەن و پیرییەوە، وردە وردە ئەو هەستەوەرانەی هەتانن و، ئەو توانایانەی هەتانن، لە دەستیان دەدەن؟!

کەواتە: تاکو لە دەستتان نەچوون، چ بەهۆی مردنەوە بەیەکجاریی، چ بەهۆی کەوتنە تەمەنەوە، ئەو هەستەوەرو توانایانەتان لە دۆزینەوەی هەق و، لە شوێنکەوتنی هەقدا بەکار بێنن.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

پرسیاركردنی نكووڵیلێكەرانەی بێبڕوایان، لە هاتنی ئاخیر زەمان و ڕۆژی دوایی بە گشتیی و، وەڵامدرانەوەیان، كە ئەوە تەنیا بە چریكەو هاڕژنێكی بێڕەزا دێتە دی، لە ئەنجامی فوو بە كەڕەنادا كردنی یەكەمدا، لە لایەن ئیسڕافیلەوە، كە كت و پڕو، لە گەرمەی ژیان و هەڵسوكەوت و مشتومڕیاندا، ئەو هاڕژنە دێ و دەفریای هیچ ناكەون:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيۡحَةً وَٰحِدَةً تَأۡخُذُهُمۡ وَهُمۡ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ تَوۡصِيَةً وَلَآ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٥٠﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴾ دەشڵێن: ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن، ئەو بەڵێنە كەیە؟ بە پێی سیاق دیارە ئەوانەی وا دەڵێن، كێن؟ بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەری خاتەمن ﷺ كە یەكەمجار ئەوان مەبەستن و، لە دوای ئەوانیشەوە هەموو بێبڕوایانی دیكە، دەڵێن: ئەو بەڵێنە كەیە؟

﴿إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ﴾، ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن، (**أُطْلِقَ الوَعْدُ عَلَى الإِنْذَارِ وَالتَّهْدِيْدِ بِشَرٍّ، لأَنَّ الوَعْدَ عَامٌ، وَيَتَعَيَّنُ لِلشَّرِّ أو الخَيْرِ بِقَرِيْنَةٍ**)، كە گوتوویانە: ﴿مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ﴾، ئەو بەڵێنە كەیە؟ وشەی (وَعْد) لێرەدا بۆ وشیاركردنەوەو، هەڕەشەكردن بە خراپە، {شتێك كە بۆ ئەوان خراپە} بەكارهێنراوە، چونكە وشەی (وَعْد) چەمكەكەی گشتییە، بەلام ئایا ئەو بەڵێنە بۆ خێرە یان بۆ شەڕ؟ هەڕەشەیە یاخود مۆژدە؟ ئەوە بەپێی ڕەوت دەزانرێ و دەبێ نیشانەیەك هەبێ، داخۆ

کامیان مەبەستە؟ ئەگەرنا وشەی (**وَعْد**) هەم بە مانای گفت و بەڵێنی چاك دێ، هەم بە مانای هەڕەشەو ترساندن بە سزادان و، شتی خراپ بەسەرهاتنیش، دێ.

٣)- ﴿مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً﴾ تەنیا یەك هاڕژن چاوەڕێ دەكەن. {خوا ﷻ وەڵامیان دەداتەوەو دەفەرموێ:} (﴿مَا يَنظُرُونَ﴾)، یانی: (**مَا يَنْتَظِرُونَ**)، (**يَنْظُرُونَ مُشْتَقٌّ مِنْ نَظِرَة، وَهُوَ التَرَقُّبُ**)، لە (**نَظِرَة**)ەوە هاتوە، چاوەڕێكردن، یانی: چاوەڕێناكەن جگە لە یەك دەنگی گەورە، ﴿صَيْحَةً﴾، بە مانای نەعرەتە، چریكەو دەنگێكی گەورە، دێ، تەنیا یەك هاڕژنی گەورە چاوەڕێ دەكەن.

٤)- ﴿تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾، ئەو هاڕژنە دەیانگرێ و بەسەریان دێ، لەو كاتەدا كە ئەوان خەریكی مشتومڕن، ﴿يَخِصِّمُونَ﴾، واتە: (**يَخْتَصِمُون**)، دەمەقاڵێیانە، لەو كاتەدا خەریكی مشتومڕو ناكۆكیین، چونكە وشەی (**خُصُومَة**) و (**خِصَام**)، بە مانای موناقەشەو شەڕەقسەو، بگرەو بەردە دێ.

﴿يَخِصِّمُونَ﴾ بە: (**يَخَصِّمُون**)، هەروەها بە: (**يَخْصِمُون**)یش خوێنراوەتەوە، بە سێ جۆر خوێنراوەتەوە.

كە دەفەرموێ: ﴿تَأْخُذُهُمْ﴾، دەیانگرێ، بێگومان هاڕژنەكە نایانگرێ، بەڵام (**أخذ**) واتە: گرتن، یانی: وەك چۆن درندەیەك پەلاماری كەسێك بداو بیگرێ، یاخود دوژمنێك بەسەر كەسێك دابدات و بیگرێ، ئەو هاڕژن و چریكەو نەعرەتە گەورەیەش، وا وێنا كراوە، ئەگەرنا لە ڕاستییدا ﴿تَأْخُذُهُمْ﴾، واتە: (**تُهلِكُهُم**)، لە بەینیان دەبات، لە حاڵێكدا كە ئەوان لە گەرمەی مشتومڕ دان.

٥)- ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً﴾ ئنجا ناتوانن هیچ ڕاسپاردنێك بكەن، (**تَوْصِيَة: مَصْدَرُ وَصَّى وَتَنْكِيرهَا للتَقْلِيلِ، أي: لَا يَسْتَطِيْعُونَ تَوْصِيَةً مَا**)، وشەی ﴿تَوْصِيَةً﴾، چاوگە، چاوگی (**وَصَّى، يُوَصِّي، تَوْصِيَةً**)، كە بە نەزانراو (**نَكِرة**)یش هاتوەو بەزانراو (**مَعرِفة**) نەهاتوە، نە (**أل**)ی ناساندنی لەسەرە، نە بەپاڵدان (**إضَافَة**)، ناسێنراوە، ئەوە بۆ كەم پیشاندانە، (**للتَقلِيل**)، واتە: پێڕاناگەن هیچ جۆرە ڕاسپاردنێك بكەن و، هیچ شتێك بۆ لای ماڵێ ڕاسپێرن!

٦)- ﴿ وَلَآ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمۡ يَرۡجِعُونَ ﴾، هەروەها بۆ لای ماڵ و منداڵیشیان ناگەڕێنەوە، بۆ لای کەس و کاریان ناگەڕێنەوە.

فەرمایشتێکی پێغەمبەر ﷺ ئەم دیمەنەی هاتنی ئاخیر زەمان، وێنادەکات، کە کت و پڕو لەناکاو، دێ، دوای فووی یەکەم کردن بە کەڕەنادا، لە لایەن ئیسرافیلەوە، کە ئەمە دەقەکەیەتی، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

{تَقُومُ السَّاعَةُ وَالرَّجُلَانِ قَدْ نَشَرَا ثَوْبَهُمَا يَتَبَايَعَانِهِ، فَلَا يَطْوِيَانِهِ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، وَالرَّجُلُ يَلِيطُ، حَوْضَهُ لِيَسْقِيَ مَاشِيَتَهُ، فَمَا يَسْقِيهَا حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، وَالرَّجُلُ يَخْفِضُ مِيزَانَهُ، فَمَا يَرْفَعُهُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، وَالرَّجُلُ يَرْفَعُ أَكْلَتَهُ إِلَى فِيهِ، فَمَا يَتَبَلَّعُهَا حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ} (أخرجه البخاري: ٦٥٠٦، ومسلم: ٢١٥٤).

واتە: ئاخیر زەمان دێ، لە حاڵێکدا کە دوو پیاو، قوماشێك کە بڵاویان کردۆتەوە، پۆشاکێك، دەیانەوێ کڕین و فرۆشتنی لەسەر بکەن، کڕین و فرۆشتنەکە ئەنجام نادرێ، کە ئاخیر زەمان دێ، (واتە: کتوپڕ دێ، نەك ورده ورده بێ)، هەروەها پیاوێك حەوزەکەی خۆی سواغ کردوە، ئاژەڵەکانی تێدا ئاو نادات، کە ئاخیر زەمان دێت، دیسان پیاوێك تەرازووەکەی نزمکردوە {بۆ ئەوەی شتی پێ بکێشێ} بەرزی ناکاتەوە کە ئاخیر زەمان دێ، هەروەها پیاوێکی دیکە پارووکەی بەرز کردۆتەوە بۆ زاری، نایخاتە نێو زاری و قووتی نادات، کە ئاخیر زەمان دێ.

ئێمە لە تەفسیری سوورەتی **(الأعرف)**دا، لە کاتی قسە پێکردنی ئەو ئایەتە موبارەکەدا کە دەفەرموێ: ﴿ يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرۡسَىٰهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ رَبِّيۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقۡتِهَآ إِلَّا هُوَۚ ثَقُلَتۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَا تَأۡتِيكُمۡ إِلَّا بَغۡتَةٗۗ يَسۡـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنۡهَاۖ قُلۡ إِنَّمَا عِلۡمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ١٨٧ ﴾، باسێکی سەر بەخۆمان لەو بارەوە کردوە، ئەو فەرمایشتەشمان بە درێژیی هێناوە، وێڕای فەرمایشتی دیکەش، بۆیە لێرەدا تەنیا بە هێنانی ئەو فەرموودەیە وازی لێ دێنین.

کورتەی مانای ئەم سێ ئایەتە، ئاوایە:

بێبڕوایەکان وەك عادەتی خۆیان بە تۆمەتبار کردن و بە نکوولیلێکردنەوە، دەپرسن: ئایا بەڵێن و ژوانگەی، هاتنی ئەو ڕووداوە گەورەیەی ئاخیر زەمان کەیە؟

خواش ﷻ بەوە وەڵامیان دەداتەوە: ئەوە تەنیا یەك هاڕژنی گەورەی دەوێ، کە لەدوای فووی یەکەم پەیدا دەبێ، ئەویش کتوپڕ و لە حاڵێکدا دێ، کە ئەوان لە گەرمەی مشتومڕی ژیانی دنیا دان، هێندەش کت و پڕو لە ناکاوو، هێندە بە خێرایی تێدەپەڕێ، ئەو ئاخیر زەمان و کۆتایی هاتنی ژیانی دنیایە، کە تەنانەت ئەوانەی لە بازاڕن، فریای ئەوە ناکەون بچنەوە لای کەس و کاریان، نەك هەر فریای چوونەوە لای کەس و کارو خاوو خێزانیان ناکەون، بەڵکو فریای ئەوە ناکەون، قسەیەکیش ڕاسپێرنەوە بۆ ماڵێ.

مەسەلەی دووەم:

هاتنی قیامەت دوای فووی دووەم بە کەڕەنادا، لە لایەن ئیسرافیلەوە، زیندوو بوونەوەی مردووان و بەخێرایی هاتنەدەریان لە گۆڕەکانیان و، سەرسوڕمانیان لەوەی کێ ژیاندوونیەوە؟ وەڵامدەرانەوەشیان کە ئەوە بەڵێنی خوا بوو، ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییەش، کە هیچ کەس یەك تۆز ستەمی لێ ناکرێ و، بە گوێرەی کردەوەکانیان، پاداشت و سزا دەدرێنەوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾، فووش بە کەڕەنادا کرا، لە فەرمایشتی پێغەمبەری خوادا ﷺ هاتوە، کە ئیسرافیل دوو جاران فوو بە کەڕەنا (الصُّورِ)دا دەکات و شەیپوور لێ دەدات، هەرچەندە لە هەندێك فەرمووداندا هاتوە کە سێ جارە، بەڵام لە ڕاستییدا ئەوەی قورئان زۆر بە ڕوونیی دەیگەیەنێ و، فەرمایشتی پێغەمبەریش ﷺ، هەر ئەوە جەخت دەکاتەوە، کە دووجاران فوو بە کەڕەنادا دەکرێ، جاری یەکەمیان، لە دوای فوو پێداکردنی یەکەم، هاڕژن و دەنگێکی زۆر گەورە پەیدا دەبێ، دەبێتە هۆی ئاخیر زەمان و، کۆتایی هاتنی ژیانی دنیا، ئنجا دوای ماوەیەك، کە بەس خوا دەزانێ چەندی پێدەچێ، - وەك دوایی باسی دەکەین، لە هەندێك فەرمووداندا هاتوە، کە چل (٤٠) یان دەکەوێتە نێوان، ئنجا ئایا ئەو (٤٠)ە، ساڵی هێندەی ساڵی ئێمەن، یان زیاترن؟ - ماوەیەکیان دەکەوێتە بەین، ئنجا بۆ جاری دووەم، فوو بە کەڕەنادا دەکرێ، لە لایەن ئیسرافیلەوە، ئەمجارە دەبێتە هۆی پەیدابوونی قیامەت، هەڵسانەوەو زیندووبوونەوە.

ئنجا ئەمەیان باسی فووی دووەمە، چونكە هی یەكەم ئەوەبوو، كە فەرمووی: ﴿ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴾، چونكە ئەوان لە بارەی ئاخیر زەمانەوە پرسیاریان كردو، خواش ﷻ وەڵامی دانەوە: كە تەنیا چاوەڕێی یەك هاڕژن و دەنگی گەورە دەكەن، دەیانگرێ لە حاڵێكدا، كە ئەوان لە گەرمەی مشتومڕی ژیانی دنیا دان.

بەڵام ئەمەیان بۆ جاری دووەمە فوو بە كەڕەنادا بكرێ.

٢)- ﴿ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴾، كتوپڕ ئەوانە، لە گۆڕەكانیانەوە بەرەو پەروەردگاریان بە خێرایی دەڕۆن، بەرەو پەروەردگاریان، واتە: بەرەو ئەو شوێنەی پەروەردگاریان بۆی دیارییكردوون، ئەو گۆڕەپانەی كە حەشرو حیسابی لێدەكرێ، حەشر واتە: كۆكردنەوەی خەڵك و، حیساب واتە: لێپرسینەوە، وشەی (**أجداث**)یش كۆی (**جَدَث**) ەو بە مانای گۆڕ دێ.

﴿ يَنسِلُونَ ﴾، (**نَسَلَ، يَنْسِل، نَسَلَانَاً، أي مَشَى، مَشياً سَرِيْعَاً**)، بەڕۆیشتنێكی خێرا ڕۆیشت. یانی: بە خێرایی دەڕۆن، بەبێ وەخران، لەوەوەش دەزانین كە ئەم فووە فووی دووەمە، بە كەڕەنادا دەكرێ، چونكە دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴾، لە گۆڕەكانیانەوە بە خێرایی بەرەولای پەروەردگاریان دەڕۆن، ئاشكراشە لە دوای فووی دووەم، هەستانەوەو زیندووكرانەوە (**القيامة والبعث**) دێ، وەك لە سوورەتی (**الزمر**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ ﴾، واتە: فوو بە كەڕەنادا كرا، هەركەس لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیە، بێهۆش بوو، (یاخود مرد)، مەگەر ئەوەی خوا بیەوێ، دوایی جارێكی دیكە فووی پێدا كرا، یەكسەر كتوپڕ هەموویان هەڵسانە پێ، چاوەڕێ بوون.

٣)- ﴿ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ﴾، گوتیان: ئەی هاوار بۆ ئێمە! یان حاڵ خراپیی بۆ ئێمە، كێ ئێمەی لە گۆڕەكەمان دەرهێنا؟ ئەم وشەیە: ﴿ يَا وَيْلَنَا ﴾ هی بابایەكە، كەوتۆتە

نێو بەڵاو گرفتارنییەکەوە، وەك پەشێمانیی كێشان و ژیوان بوونەوەو، خەفەت خواردن دەیڵێ، ئەی هاوار بۆ ئێمە، کێ ئێمەی لە گۆڕەکانمان دەرهێنایەوەو زیندوو کردەوە؟ وشەی ﴿مَنْ﴾یش بۆ پرسیارکردنە، بەڵام لێرەدا بە مانای سەرسوڕماندن و خەفەت خواردنە (**مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّعَجُّبِ والتحسّر**).

﴿مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَا﴾، (**مَرْقَدْ**) شوێنی خەوتنە، بۆیە وشەی (**مَرْقَد**) بەکارهێنراوە، چونکە (**رُقَاد**): بریتیە لە خەوێکی سووك، دیارە قۆناغی بەرزەخیش لە چاو قیامەت، ماوەیەك و پشوودانێکی کەمە، دوایی ئەو قۆناغە بەسەر دەچێ و، بەرەو قۆناغی قیامەت دەچن، کە قۆناغی قیامەت کۆتایی پێ نایەت، ئنجا کە ئەوان دەپرسن: کێ ئێمەی لە گۆڕەکانمان دەرهێنایەوە؟

وەڵام دەدرێنەوە:

٤)- ﴿هَٰذَا مَا وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ﴾، ئەمە ئەوەبوو کە (خوای) بەبەزەیی بەڵێنی دابوو.

٥)- ﴿وَصَدَقَ ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾، پێغەمبەرەکانیش، ڕەوانەکراوەکانیش ڕاستیان کرد، کە دەیانگوت: زیندووکرانەوە هەیەو لێپرسینەوەو سزاو پاداشت هەیە، ئنجا ئایا ئەمە قسەی کێیە؟

أ- دەگونجێ قسەی خۆیان بێ، پێشێ دەڵێن: کێ ئێمەی زیندوو کردەوە، کە لە حاڵەتی سەرسوڕمان و شڵەژان دان، دوایی بیریان دەکەوێتەوەو دەڵێن: ئەمە ئەوەبوو کە (خوای) بەبەزەیی بەڵێنی دابوو، ڕەوانەکراوەکانی خواش ڕاستیان کرد.

ب- دەشگونجێ قسەی فریشتەکان بێ، واتە: فریشتەکان پێیان دەڵێن: ئەمە ئەوەیە کە (خوای) بەبەزەیی بەڵێنی پێدابوون و، پێغەمبەرانیش ڕاستیان فەرموو.

ج- یاخود لە بەینی خۆیاندا ئەم قسەیە لەگەڵ یەکدیدا دەکەن.

کە دەڵێن: ﴿وَصَدَقَ ٱلۡمُرۡسَلُونَ﴾، ئەوە سێ ڕاستیی گرنگی تێدان:

سێ ڕاستیی گرنگ

یەکەم: ئەم گەردوونە، ئەم ژیان و دنیاو مرۆڤ و دەوروبەرە، خاوەنێکی هەیە، کە خوایە ﷻ.

دووەم: ئەم ژیانی دنیایە، قۆناغێکە لە قۆناغەکان، قۆناغێکی ڕاگوزەرەو قۆناغی دیکەی بەدوادا دێن.

سێیەم: خوا ﷻ، مرۆڤەکانی وێڵ نەکردوە، وەك چۆن سیستم و بەرنامەی بۆ هەموو شتێك داناوە، بە پێغەمبەرانیشدا (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، پەیام و بەرنامەی خۆی بۆ مرۆڤەکان ناردوە.

٦)- ﴿ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً ﴾، ئەو فووی دووەمە، یاخود ئەو زیندووکرانەوەو هەڵسێنرانەوەیە، تەنیا یەك هاڕژن بوو، یەك دەنگی گەورە بوو.

٧)- ﴿ فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴾، کتوپڕ هەموویان، واتە: مرۆڤەکان هەموویان، وێکڕا لە لای ئێمە ئامادەکراو بوون، (**إذا**): (**إذا الفُجَائِية**)یە، یانی: بێ وەخران، (**تنوین**)ی سەر ﴿ جَمِيعٌ ﴾، قەرەبووی پاڵوەلادراو (**مُضاف إليه**) دەکاتەوە، واتە: (**جَمِيْعُهُم**)، هەموو مرۆڤەکان، یان هەموو ئەوانەی نکووڵییان دەکرد، لە هاتنی ڕۆژی دوایی، بە هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و زیندوو کرانەوەوە، هەموویان وێکڕاو تێکڕا، لە لامان ئامادە کراوبوون.

٨)- ﴿ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا ﴾، ئەمڕۆ هیچ کەسێك، هیچ ستەمێکی لێ ناکرێ.

وشەی (**اليَوْم**) (**ظَرْف**)ە و (**أل**)ەکە، کە لەسەریەتی بۆ ناساندنە، واتە: ئەمڕۆ ئەو ڕۆژەیە، کە بەڵێن درابوو، ﴿ نَفْسٌ ﴾ یانی: هیچ کەسێك، کە بە نەزانراو (**نَكِرة**) هاتوە، هەروەها ﴿ شَيْئًا ﴾یش، هەر بە نەزانراو (**نَكِرة**) هاتوە، واتە:

هەموو جۆرە ستەمێك، كەم و زۆری لە هەموو جۆرە كەسێك لاچووە، ئەو كەسانەی كە شایستەی سزادران بوون، هیچ جۆرە ستەمێكیان لێناكرێ، هیچ جۆرە ستەمێك لە هیچ جۆرە كەسێك ناكرێ، ئەم مانایەش بەهۆی ئەوەوەیە، كە هەم ﴿نَفْسٌ﴾، بە (نَكِرة) هاتوە، هەم ﴿شَيْئًا﴾ش بە (نَكِرة) هاتوە.

٩)- ﴿وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، {خوای پەروەردگار دەفەرموێ:} سزاش نادرێن، مەگەر بە ئەندازەی ئەوە كە كردووتانە، یاخود وشەی ﴿تُجْزَوْنَ﴾، (جَزَاء) هەم بۆ پاداشت (ثَوَاب) بەكاردێ، هەم بۆ سزا (عِقَاب)یش، واتە: بەرانبەرتان نادرێتەوە، مەگەر بەپێی ئەوە كە كردووتانە، ئنجا ئەوەی چاكی كردبێ، پاداشتی چاكی دەدرێتەوە، بە ئەندازەی كردەوەكەی و، ئەوەی خراپەی كردبێ، سزای خراپەكەی، دیسان بە ئەندازەی كردەوەكەی، دەبێ، ﴿إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، واتە: (إلاَّ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَه)، مەگەر بە ئەندازەی ئەوە كە دەتانكردو ئەنجامتان دەدا، بەڵام ڕاناوی (ه)ی سەر (تَعْمَلُونَه) قرتێنراوە، چونكە بەڕەوت و سەلیقە زانراوە.

مەسەلەی سێیەم:

باسی پاداشتی بەهەشتیان، کە شادمانانە سەرگەرمی خۆشیی و لەززەتن و، خۆیان و هاوسەرانیان لەسەر تەختان، لە سێبەران دا پاڵیان داوەتەوەو، هەرچی دڵیان بیخوازێ، هەیانەو، خواش ﷻ سەلامیان لێ دەکات:

خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ ۝٥٥ هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ۝٥٦ لَهُمۡ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ۝٥٧ سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ۝٥٨﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ﴾، بە دڵنیایی هاوەڵانی بەهەشت، ئەمڕۆ {لە ڕۆژی دواییدا} شادمانانە سەرگەرم و سەرقاڵن، ﴿شُغُلٖ﴾، خوێندراویشەتەوە: (شُغْل)، هەم بە بۆر (ضَمّ) هەم بە زەنە (سكون)، خوێنراوەتەوە، (شغل) واتە: سەرگەرمیی و، سەرقاڵ بوون و خەریك بوون، ﴿فَٰكِهُونَ﴾، کە خوێنراویشەتەوە: (فَكِهون)، کەواتە: تاکەکەیان (فَاكِه) و (فَكِه)ن، (الفَاكِهُ ذُو الفُكَاهَة، وَهِيَ المِزاحُ بِالْكَلَامِ، المُسِرُّ المُضْحِك)، (فاكِه) واتە: خاوەن (فُكَاهَة)، ئەویش بریتیە لە گاڵتە کردن بە قسە، قسەیەك کە مرۆڤ دڵخۆش بکات و، مرۆڤ بێنێتە پێکەنین و خەندەی بخاتە سەر زار، کەواتە: هاوەڵان خاوەنانی بەهەشت، ئەمڕۆ شادمانانە و دڵخۆشانە سەرگەرمن، بێگومان سەرگەرمی لەززەت و شادیی و ڕابواردنن.

٢)- ﴿هُمۡ وَأَزۡوَٰجُهُمۡ فِي ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ﴾، خۆیان و هاوسەرانیان، لە سێبەراندا، لەسەر تەختان، پاڵیان داوەتەوە، شانیان داداوە، ﴿ٱلۡأَرَآئِكِ﴾، کۆی (أرِيكَة)یە، بەو تەختە دەگوترێ، کە سەراپەردەی هەیە، ﴿مُتَّكِـُٔونَ﴾، پاڵدراوەن، شان دادەرن، پێشتر لە شیکردنەوەی وشەکاندا، باسی حاڵەتی (إتِّكَاء)مان کرد، کە ئەوەیە ئینسان ئانیشك دابدات و سەری و شانی نەکەوێتە سەر جێگا، لەسەر تەنیشتێکی شان دابدات.

وشەی ﴿فِي ظِلَٰلٍ﴾، كۆی (ظِلّ)ە، واتە: لە سێبەران دا، ئەمە بە جۆرێكی دیكەش خوێندراوەتەوە: (فِي ظُلَلٍ)، كە كۆی (ظُلَّة)یە، (وهِيَ مَا يُظِلُّ كَالْقُبَّة)، هەر شتێكە كە سێبەرت لێبكات وەك قوببە، وەك گومبەزێك، یان شتێك لەسەرتەوە بێ، كەواتە: بەهەشتییەكان خۆیان و هاوسەرانیان، لە سێبەراندا، لەسەر تەختان، شانیان داداوەو پاڵیان داوەتەوە.

٣)- ﴿لَهُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ﴾، ئەوان میوەیان بۆ هەیە، (فَاكِهَة: مَا يُؤْكَلُ للتَلَذُّذِ)، ئەوەی كە بۆ لەززەت وەرگرتن، دەخورێ، ئنجا كە دەفەرموێ: ﴿لَهُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ﴾، دیسان ئەویش بە نەناسراو (نَكِرة) هاتوە، واتە: میوەیەكی زۆرو جۆراو جۆر، هەموو جۆرەكانی میوە.

٤)- ﴿وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ﴾، هەروەها بۆ ئەوان هەیە، هەرچی بیخوازن، وشەی ﴿يَدَّعُونَ﴾، یان لە (دُعَاء)ەوە هاتوە، (وَالإفْتِعَالُ هُنَا يَجْعَلُ فِعْلَ الدُّعَاءِ هُنَا قَاصِرًاَ أي: مَا يَدْعُونَ لأَنْفُسِهِمْ)، یانی: ڕێژگەی (إفْتِعَال) مانای كرداری (يَدْعُونَ) دەكاتە كورتكەرەوە (لازم)، ئەوەی بانگی دەكەن بۆخۆیان، یاخود ﴿مَّا يَدَّعُونَ﴾ (مِنَ الإدِّعَاءِ أي: يَدَّعُونَ ذَلِكَ حَقّاً لَهُمْ)، واتە: ئەوەی وەك مافێكی خۆیان داوای دەكەن، وەك لە سوورەتی (فصلت)دا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِيٓ أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾﴾، بۆ ئێوە لەوێدا هەیە هەر شتێك دەروونتان بیخوازێ و، بۆ ئێوە تێدایە هەر شتێك داوای بكەن.

٥)- ﴿سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ﴾ سڵاو گوتنێك لە پەروەردگارێكی بەبەزەییەوە، واتە: ئەمەشیان بۆ هەیە، وشەی: ﴿سَلَٰمٌ﴾، یانی: (يُقَالُ لَهُم سلام قولًا مِنْ الله)، سەلامیان پێدەگوترێ لە خواوە، ﴿سَلَٰمٌ﴾، دەگونجێ نیهاد (مُبْتَدَأ) بێ، ئایا گوزارە (خَبَر)ەكەی چییە؟ بەركاری ڕەها (مَفْعُول مُطْلَق)یەو، لە شوێنی گوزارە دانیشتوە، ﴿سَلَٰمٌ قَوْلًا﴾، (سَلَامٌ يُقَالُ لَهُم قَوْلًا)، سڵاوكردنیان پێ دەگوترێ، ﴿مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ﴾، لە پەروەردگارێكی میهرەبانەوە.

ئەو مەسەلەیە فەرمایشتێكی پێغەمبەر ﷺ هەیە زیاتر ڕوونی دەكاتەوە، كە دوایی دەیهێنین، ئەم ئایەتانەش مەبەست پێیان ئەوەیە، كە وێڕای ئەوەی

ئەوانە هەرچی نەفسیان بیخوازێ هەیانە، لە بەهەشتداو، خۆیان و هاوسەرانیان، لە سێبەراندا پاڵیان داوەتەوەو، شانیان داداوەو، قسەی خۆش دەکەن، شادمانانە دڵخۆشن، پێدەکەنن، وێڕای ئەوە: هەرچی داواشی بکەن بۆیان دەبێ و، هەرچی بیخوازن لەلایان هەیەو، ئەو نیعمەتانەی هەشیانن، تەنیا بۆ لەززەت وەرگرتنن، بۆیەش زیاتر وشەی ﴿فَٰكِهَةٞ﴾ بەکارهێنراوە لە قورئاندا، چونکە ﴿فَٰكِهَةٞ﴾، بریتیە لەوەی مرۆڤ دەیخوا، بۆ لەززەت وەرگرتن و چێژ وەرگرتن، نەك بۆ ئەوەی لە برسێتیی خۆی پێ تێر بکات و، لە تینوێتیی خۆی پێ تێر ئاو بکات.

ئەو فەرمایشتەش کە زیاتر تیشکمان بۆ دەخاتەسەر، چۆنیەتیی ئەو سەلام لێکردنەی خوا ﷻ، بۆ ئەهلی بەهەشت، ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

{بَيْنَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ، فَرَفَعُوا رُءُوسَهُمْ فَإِذَا الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدْ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ، فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ وَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ﴾، فَيَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ، فَلَا يَلْتَفِتُونَ إِلَى شَيْءٍ مِنَ النَّعِيمِ مَا دَامُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ، حَتَّى يَحْتَجِبَ عَنْهُمْ وَيَبْقَى نُورُهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْهِمْ فِي دِيَارِهِمْ} (أخرجه ابن ماجه: ١٨٤، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، ضَعَّفَهُ الألباني).

واتە: لە کاتێکدا کە ئەهلی بەهەشت، لە نێو نازو نیعمەتی خۆیان دان، ڕووناکییەکی زۆر لێیان دەردەکەوێ، ڕووناکییەك لێیان دەدا، سەر بەرز دەکەنەوە تەماشا دەکەن، خوا **(تَبَارَكَ وَتَعَالَى)** تەماشایان دەکات، لە سەروویانەوە، دەفەرموێ: سەلامتان لێبێ ئەی خەڵکی بەهەشت! فەرمووی: ئەوە فەرمایشتەکەیە کە دەفەرموێ: ﴿سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ﴾، خوا ﷻ تەماشای بەهەشتییان دەکات و ئەوانیش تەماشای خوا ﷻ دەکەن، هەتا خوا ببینن، ئاوڕ لە هیچ شتێکی دیکە نادەنەوە، تاکو خۆییان لێ پەردەپۆش دەکا، بەڵام ڕووناکیی و پیت و پێزەکەی، لە مەنزڵگاکانیاندا هەر لەسەریان دەمێنێ.

(القُرطبي) لێرەدا لە تەفسیرەکەی خۆیدا[١] دەڵێ: (ذَكَرَهُ الثَّعْلَبِيُّ وَالقُشَيْرِيُّ، وَمَعْنَاهُ ثَابِتٌ فِي صَحِيحِ مُسْلِمْ وَقَدْ بَيَّنَاهُ فِي يُونُس عِنْدَ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞۖ﴾).

واتە: مانای ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ، هەم (ثَعْلبي) باسی کردوە، هەم (قَشَيْري)یش باسی کردوەو، مانایەکەیشی چەسپاوە لە (صحيح مُسلم)دا هاتوە، کە پێشتر لە سوورەتی (يونُس)دا، لەلای قسەی خوای بەرز، کە دەفەرموێ: ﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞۖ﴾، لەوێ ڕوونمان کردۆتەوە.

دیارە ئێمەش بەهەمان شێوەو لە تەفسیری سوورەتی (يونُس)داو لە کاتی تەفسیرکردنی ئەم ئایەتە موبارەکەدا: ﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞۖ وَلَا يَرۡهَقُ وُجُوهَهُمۡ قَتَرٞ وَلَا ذِلَّةٌۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٢٦﴾يونس، باسێکی تایبەتم لەبارەی دیتنی خوای پەروەردگارەوە، لەلایەن ئەهلی بەهەشتەوە کردوە.

هەروەها لە تەفسیری سوورەتی (الأنعام)دا، لەوبارەوە لە ژێر تیشکی ئەم ئایەتە موبارەکەدا کە دەفەرموێ: ﴿لَّا تُدۡرِكُهُ ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَهُوَ يُدۡرِكُ ٱلۡأَبۡصَٰرَۖ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلۡخَبِيرُ ١٠٣﴾، باسێکی تێرو تەسەل و سەربەخۆمان لەوبارەوە کردوە، کە وەك نامیلکەیەك بە جیاش چاپ کراوە، لە ژێر ناوونیشانی: (بینینی خوای بەرز لە دنیاو دوارۆژدا)، لە حاڵەتی خەوندا لە دنیاداو، لە حاڵەتی بێدارییدا، بە چاوی سەر لە بەهەشت دا بۆ بڕواداران.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج١٥، ص٤٥.

مەسەلەی چوارەم:

فەرمانکردنی خوا بە هەڵاوێردرانی تاوانباران و، سەرزەنشتکردنی خوا، بۆ گومڕایانی نەوەی ئادەم، کە هەرچەندە ئاگاداری کردبوونەوەو هۆشیاریی پێدابوون، لە نەپەرستنی شەیتان و، گرتنەبەری ڕاستە ڕێی خواپەرستیی، کەچی شەیتان زەفەری پێبردوون و، کۆمەڵێکی زۆری لێ گومڕا کردوون، ئێستاش دەبێ، لەو دۆزەخەدا کە بەدرۆیان دادەنا، سزا بدرێن و، بپیشێنرێن و، ببرژێنرێن:

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ۝٥٩ أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَۖ إِنَّهُۥ لَكُمۡ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ۝٦٠ وَأَنِ ٱعۡبُدُونِيۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ ۝٦١ وَلَقَدۡ أَضَلَّ مِنكُمۡ جِبِلّٗا كَثِيرًاۖ أَفَلَمۡ تَكُونُواْ تَعۡقِلُونَ ۝٦٢ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي كُنتُمۡ تُوعَدُونَ ۝٦٣ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ۝٦٤﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ﴾، (و)ی سەر (**وامتازوا**) بۆ بادانەوەو گێڕانەوەیەو ئەم ڕستەیەو ئەم باس و خواسە، دەگێڕێتەوە سەر: ﴿سَلَٰمٞ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ﴾، کە خوا سەلام لە بڕواداران دەکات، واتە: خوا وەك چۆن ئەوە بە بەهەشتییان دەفەرمووێ: بە دۆزەخییانیش دەفەرمووێ: ﴿وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ﴾، ئەمڕۆ جیابنەوە ئەی تاوانباران! یاخود، ئەم ڕستانە دەگێڕدرێنەوە سەر: ﴿إِنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ ٱلۡيَوۡمَ فِي شُغُلٖ فَٰكِهُونَ﴾، بێگومان خاوەنانی بەهەشت، هاوەڵانی بەهەشت، ئاوا لە لەززەت و ڕابواردن و خۆشییدا، شادمانانە دەیگوزەرێنن، بەڵام کافرەکان پێیان دەگوترێ: ئەی تاوانبارینە! ئەمڕۆ جیابنەوە، ﴿وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ﴾، واتە: ئەمڕۆ کە ڕۆژی دواییە، جیابنەوە، ﴿أَيُّهَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ﴾، ئەی تاوانباران! (**إمْتَازُوا، مُطَاوِعُ مَازَهُ**) واتە: جیای کردەوە (**إذَا أفْرَدَهُ عَمَّا كَانَ مُخْتَلِطًا مَعَهُ**)، شتێك جیا بکرێتەوەو تاك بکرێتەوە لە شتێك کە لەگەڵیدا تێکەڵە، کە دەفەرمووێ: ﴿وَٱمۡتَٰزُواْ﴾، جیابنەوە، ئەم فەرمانە، فەرمانی تەکوینییەو ئەوە نیە خوا

ﷻ، لە قیامەت پێیان بفەرموێ: جیاببنەوە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە، کە زۆر بە خێرایی، تاوانباران لە بڕواداران جیادەکرێنەوەو هەڵداوێردرێن، هەرکەسە و بە پێی سزاو، شوێنی پڕ بەپێست و شایستەی خۆی بەڕێ دەکرێ، وەك لە کۆتایی سوورەتی **(الزمر)** ئایەتی ژمارە (٧١)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَسِيقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾، ئەوانەی بێبڕوابوون کۆمەڵ کۆمەڵ بەرەو دۆزەخێ بەڕێکران. دواییش لە ئایەتی ژمارە (٧٣)دا دەفەرموێ: ﴿وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْاْ رَبَّهُمْ إِلَى ٱلْجَنَّةِ زُمَرًا﴾، ئەو کەسانەش کە پارێزیان لە لە پەروەردگاریان کردوە، پۆل پۆل و کۆمەڵ کۆمەڵ، بەرەو بەهەشتێ بەڕێکران.

٢)- ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَـٰبَنِىٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعْبُدُواْ ٱلشَّيْطَـٰنَ﴾، ئەی نەوەی ئادەم! ئایا پێم ڕانەگەیاندبوون، ئاگادارم نەکردبوونەوە، کە شەیتان نەپەرستن؟ دەڵێ: **(العَهْدُ: الوِصَايَة)**، **(عهد)** بریتیە لە ڕاسپاردن و، ڕاسپاردنیش ئەوەیە، کە بە گرنگیی پێدانەوە ئامۆژگاریی بکرێ، ئایا ئامۆژگارییم نەکردبوون و ڕام نەسپاردبوون، ئەی وەچەی ئادەم، کە شەیتان نەپەرستن و بۆی ملکەچ نەبن، فەرمانبەریی نەکەن؟! دیارە پەرستنی شەیتان، وەك جاری دیکەش باسمان کردوە، ئەوە نیە کەسێك ڕکووع و کڕنووش بۆ شەیتان بەرێ، هەرچەندە ئەوەش هەر هەیە، ئێستا لە لایەن کەسانێکەوە، کە ڕاستەوخۆ شەیتان دەپەرستن، بەڵکو مەبەست لە پەرستنی شەیتان: فەرمانبەریی کردن و بە قسەکردنیەتی لەو شتانەدا، کە بە تاوان و سەرپێچیی لە قەڵەم دەدرێن.

٣)- ﴿إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾، بە دڵنیایی ئەو بۆ ئێوە دوژمنێکی ئاشکرایە، وشەی ﴿مُّبِينٌ﴾، لێرەدا لە (أَبَانَ)ی (لازم)ەوە هاتوە، **(أبان: ظهر)** دەرکەوت ﴿مُّبِينٌ﴾، واتە: ئاشکراو ڕوون، چونکە (أَبَانَ)، وەك پێشتر زۆر جار گوتوومانە: کرداری ڕابردوویە، هەم حاڵەتی (لازم)ی هەیە، وەك: **(أَبَانَ القَمَرُ)**، مانگەکە دەرکەوت، کە لێرەدا بەمانا لازیمەکەی هاتوەو، جاری واش هەیە (أَبَانَ) **(متعدّي)** دەبێ و بە مانای **(بَيَّنَ)** دێ، **(أَبَانَ المُدَرِّسُ الدَّرسَ)**، وانەبێژەکە وانەکەی ڕوونکردەوە، بەڵێ ﴿مُّبِينٌ﴾ دەگونجێ لە (أَبَانَ)ی (لازم)ەوە بێ، یاخود لە (أَبَانَ)ی **(مُتَعَدِّي)**یەوە بێ و، بەپێی سیاقەکە دیاریی دەکرێ کامیانە؟ جاری واش هەیە هەردووکیان گونجاون، بۆ وێنە: ﴿تِلْكَ ءَايَـٰتُ ٱلْكِتَـٰبِ ٱلْمُبِينِ

(١) ﴿یوسف﴾، ﴿مُّبِينٌ﴾، دەگونجێ بە مانای ڕوونکەرەوە بێ و، دەشگونجێ بە مانای ڕوون و ئاشکرا بێ.

٤)- ﴿وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾، هەروەها {ئایا پێم ڕانەگەیاندبوون} کە تەنیا بەندایەتیی بۆ من بکەن، ئا ئەمە ڕاستە ڕێیە، وشەی: (أَنْ)، لێرەدا **(أن التفْسِيرِيّة)** ی پێ دەڵێن، ئایا وەك چۆن پێمگوتن: بەندایەتیی و، پەرستن بۆ شەیتان مەکەن، پێشم نەگوتبوون: کە تەنیا من بپەرستن، ئا ئەوە ڕاستە شەقامە؟!

٥)- ﴿وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا﴾، بەدڵنیایی کۆمەڵێکی زۆری لێ گومڕا کردوون، ﴿جِبِلًّا﴾، بە دوو جۆری دیکەش خوێندراوەتەوە: أ- **(جُبْلاً)**، ب- **(جَبْلاً)**، کە هەردووکیان بە مانای کۆمەڵێکی زۆرن و، لە وشەی **(جَبَل)**ەوە هاتوون، وەك چۆن **(جَبَل)** چیا، گەورەو زەبەلاحە، ئەو کۆمەڵە خەڵکە زۆرەش، لە زۆریی و لە مەزنییدا، وەك چیایەك بوون، زۆری لێ گومڕا کردن و زۆری هەتلە کردن، لە ڕاستە شەقام.

٦)- ﴿أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ﴾، ئایا وانەبوو کە بفامن؟ لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ﴾، **(زِيَادَةُ فِعْلِ الكَوْنِ إِيماءٌ إِلى أَنَّ العَقْلَ لَمْ يَتَكَوَّنْ لَدَيْهِمْ)**، زێدە کردنی کرداری ﴿تَكُونُوا﴾ ئاماژەیە بۆ ئەوە کە عەقڵ لەلایان هەر دروست نەبووە.

بێگومانیش ئەو پرسیار کردنە، پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەیە، واتە: هۆشتان بەکارنەهێنا، خوا عەقڵی پێدابوون، بەڵام بەکارتان نەهێنا، ئنجا شتێك بەکارنەهێنرێ، لە حوکمی نەبوون دایە، وەك خوا لە سوورەتی **(الأعراف)** ئایەتی ژمارە (١٧٩)دا دەفەرموێ: ﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا﴾، واتە: دڵیان هەیە پێیان تێناگەن، چاویان هەیە پێیان نابینن و، گوێشیان هەیە، بەڵام پێیان نابیستن.

٧)- ﴿هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾، ئەمە ئەو دۆزەخەیە، کە ئێوە بەڵێنتان پێ دەدرا، بەڵام لێرەدا ﴿تُوعَدُونَ﴾، یانی: هەڕەشەتان پێی لێدەکرا.

٨)- ﴿ ٱصۡلَوۡهَا ٱلۡيَوۡمَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡفُرُونَ ﴾، ئەمڕۆ بیچنە نێو، تێیدا بپیشێنرێن و ببرژێنرێن، بە سووتاندنێکی تایبەت بەهۆی بێبڕواییتانەوە، یان: بەهۆی سپڵەییتانەوە.

﴿ ٱلۡيَوۡمَ ﴾، ناساندنەکەی بۆ (عَهْد)ە، واتە: ئەمڕۆ ڕۆژەکەیە، کە لە دۆزەخدا دەپیشێنرێن.

چونکە دەگونجێ (**کفر**) لێرەدا بە مانای بێبڕوایی بێ و، دەشگونجێ بە مانای کوفرانی نیعمەت بێ، یانی: ئێوە بەرانبەر بە چاکەکانی خوا سپڵەو پێ نەزان بوون.

کەواتە: ئەمە حاڵ و باڵی بێبڕوایانێکە، کە لە دنیادا خۆیان لە ئیمانداران بە زیاد دەگرت و، لافیان بەسەردا لێ دەدان، ئیمتیازی ماددیی و مەعنەوییان بۆ خۆیان بڕیار دەدا، بەسەر بڕواداراندا، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱمۡتَٰزُواْ ٱلۡيَوۡمَ ﴾، ئەمڕۆش جیابنەوە، لە دنیادا خۆتان لە بڕواداران جیادەکردەوە، خۆتان لە خەڵك جیادەکردەوە، چ لە سەروەت و سامان وەسەریەکنان دا، چ لە خۆسەپاندنی سیاسییدا، چ لە چەواشەکردندا، چ لە شێوازی ژیان و گوزەران و بواری کۆمەڵایەتییتاندا، لە هەموو شتێك دا خۆتان لە خەڵك جیادەکردەوە، ئەمڕۆش جیابنەوە، کاتی خۆی لە دنیادا ئیمتیازتان بۆ خۆتان بڕیار دەدا، ئیمتیازی ناشەرعیی، ئەمڕۆش با ئەو ئیمتیازەتان هەبێ، بەو شێوەیە ژیان بگوزەرێنن لە دۆزەخدا، بە هۆی بێبڕوایی یان بە هۆی سپڵەیی و پێ نەزانییتانەوە.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

مۆر بەسەر زارەوەنرانی کافران و، وەگۆهێنانی دەستیان و، شایەدیی دانی لاقیان و، هەڕەشە لێکرانیان، بە سڕینەوەی چاویان و مەسخ کردنیان و، ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە، کە هەر کەسێك زۆر بە تەمەندا بچێ، لە ڕووی جەستەییەوە، پێچەوانەو بەراوەژوو دەبێتەوە، بەرەو دوا دەگەڕێتەوە:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ وَتَشۡهَدُ أَرۡجُلُهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَطَمَسۡنَا عَلَىٰٓ أَعۡيُنِهِمۡ فَٱسۡتَبَقُواْ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبۡصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوۡ نَشَآءُ لَمَسَخۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمۡ فَمَا ٱسۡتَطَٰعُواْ مُضِيّٗا وَلَا يَرۡجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَن نُّعَمِّرۡهُ نُنَكِّسۡهُ فِي ٱلۡخَلۡقِۚ أَفَلَا يَعۡقِلُونَ ﴿٦٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئایەتەکان، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿ ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ ﴾، ئەمڕۆ مۆر بەسەر زاریانەوە دەنێین، وشەی: ﴿ ٱلۡيَوۡمَ ﴾، لەم چەند ئایەتەدا، چوار جاران دووبارە بۆتەوە، دوویان بۆ ئیمانداران و، پاداشتیان لە ڕۆژی دواییداو، دووشیان بۆ بێبڕوایان و، سزایان لە ڕۆژی دواییدا، ﴿ ٱلۡيَوۡمَ ﴾، (ألـ)ەکە، دیسان بۆ (عَهْد)ە، واتە: ئەمڕۆ ڕۆژەکەیە، کە مۆر بەسەر زاریانەوە دەنێین، مۆر بەسەر زارەوە نران، واتە: زاریان دادەخەین و وادەکەین زمانیان گۆ نەکات، زاریان قسەی پێ نەکرێ.

٢)- ﴿ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ ﴾، دەستەکانیان دەماندوێنن، واتە: دەستەکانیان دەماندوێنن، لە بارەی کردەوەکانیانەوە.

٣)- ﴿ وَتَشۡهَدُ أَرۡجُلُهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴾، لاقەکانیشیان شایەدیی دەدەن، کە چییان کردووە چییان وەدەست هێناوە؟ زانایانی ڕەوانبێژیی گوتوویانە: ئەمە جۆرێك لە چنین و تێکهەڵکیشیی (إحْتِبَاك)ی تێدایە، کە ئاوای لێدێتەوە:

(تُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ، وتشهد أَرْجُلُهُم فتتكلَّم)، یانی: دەستەکانیان دەماندوێنن و شایەدیی دەدەن و، لاقەکانیان شایەدیی دەدەن و دەماندوێنن.

﴿بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾، ئەمە لەسەر شێوەی (تَنَازع)ەو هەردووکیان داوای دەکەن، هەم (تُكَلِّمُنَا) هەم (تَشْهَدُ)، هەردووکیان شەڕیان دەبێ لەسەر ﴿بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾، واتە: هەم دەستەکانیان دەماندوێنن و، لاقەکانیشیان شایەدیی دەدەن، لەسەر ئەوەی دەیانکرد، ﴿بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴾، کە ئەسڵ دا: (بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَهُ) بووە، بە هەردووکیانەوە پەیوەستە.

٤)- ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴾، ئەگەر ویستباشمان، چاویانمان دەسڕیەوە، ئنجا ئایا چۆن دەیاندی؟ وشەی (لَوْ: حَرْفُ امْتِنَاعٌ لامْتِنَاع)، (لو) پیتێکە بەکارهێنراوە بۆ نەکردنی شتێك، لەبەر نەکردنی شتێك، واتە: ئەگەر ویستبامان چاویانمان دەسڕیەوە، بەڵام نەمانویستوە، بۆیە چاومان نەسڕینەوە.

٥)- ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ ﴾، هەروەها ئەگەر ویستبامان، لە شوێنی خۆیان وشکمان دەکردن، یاخود: دەمانگۆڕین، دەمانکردنە پەیکەرێك.

٦)- ﴿ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴾، ئەو کاتە نە دەیانتوانی بڕۆن، نە دەشیانتوانی بگەڕێنەوە.

ڕوونکەرەوانی قورئان (ڕەحمەتی خوایان لێبێ)، بە نسبەت ئەم دوو ئایەتە موبارەکەوە: ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ ﴾،

دوو ڕایان هەن:

یەکەم: هەندێکیان گوتوویانە: مەبەست پێیان قیامەتە، یانی: لە ڕۆژی دواییدا، ئەگەر بمانەوێ ئاوایان لێ دەکەین.

دووەم: هەندێکیش گوتوویانە: مەبەست پێیان دنیایە.

بەڵام من پێم وایە بەڵنیایی مەبەست پێی دنیایە، ئەگەرنا لە قیامەت دا، هەر خوا دەزانێ، چۆن سزایان دەدا و، چییان لێ دەکات، واتە: ئەگەر ویستبامان، وامان لێدەکردن، هەر لە دنیادا چاویانمان دەسڕیەوە، ئەو کاتە چۆن دەیانبینی! ﴿فَأَنَّىٰ﴾، یانی: (**كَيْفَ**) چۆن؟ ئەگەر ویستباشمان، لە شوێنی خۆیان وشکمان دەکردن و دەمانکردنە پەیکەر، ئەو کاتە نەیاندەتوانی، تێپەڕن بڕۆن و بشگەڕێنەوە، لە جێی خۆیان وشك دەبوون، وشەی (**مَكَانَة: تَأْنِيثُ المكان، عَلَى تَأْوِيْلِه بِالبُقْعَة**)، وشەی (**مَكَانَة**)، هەر بە مانای (**مَكَان**)ە، شوێن، بەڵام لەو ڕووەوە، کە بە (**بُقْعَة**)، مانا کراوە، بۆیە بە (**مَكَانَة**) هاتوە، وشەی (**طَمْس**) بە مانای سڕینەوە (**مَحْو**) دێ، وشەی (**مَسْخ**)یش بەمانای ئەوە دێ، جەستەی مرۆڤ لە حاڵێکەوە بگۆڕێ بۆ حاڵێکی دیکە.

٧)- ﴿وَمَن نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى ٱلْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ﴾، هەر کەسێك تەمەنداریشی بکەین، لە جەستەیدا هەڵیدەگێڕینەوە، بەراوەژووی دەکەینەوە، ئایا نافامن؟! ﴿نُنَكِّسْهُ﴾، خوێندراویشەتەوە: (**نُنْكِسْهُ**)، هەر یەك واتایان هەیە.

﴿أَفَلَا يَعْقِلُونَ﴾، خوێنراویشەتەوە: (**أَفَلَا تَعْقِلُون**)، هەر کەسێك تەمەنداری بکەین لە جەستەیدا، هەڵیدەگێڕینەوە، سەروبنی دەکەینەوە، ئایا نافامن!

ئەمە زانایان بە دوو شێوە لێکیان داوەتەوە:

یەکەم: هەر کەس تەمەنداری بکەین، پێچەوانەی دەکەینەوە لە ڕووی پێکهاتەکەیەوە، عەقڵی کەم دەبێ، جەستەی ناسك دەبێ، ئێسکی باریك دبێ، پێستی تەنك دەبێ، تەبیعەتی دەگۆڕێ، بەهۆی کەوتنە تەمەنەوە.

دووەم: هەر کەسێك بیهێڵین، لە نێو خەڵکدا زەبوونی دەکەین، هەر کەسێك لە تەمەن دا بیهێڵینەوەو نەیمرێنین، زەبوونی دەکەین.

منیش پێم وایە یانی: هەرکەسێك بیهێڵینەوە، ئەگەر بەو شتانەی گوتراشن سزای نەدەین، ئەوە هەر نەبێ بەهۆی پیرییەوە، کەنەفت و بۆ دواوە گەڕاوەی دەکەین.

کۆتایی ئەم دەرسەشمان بەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ دێنین:

{**عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَضَحِكَ فَقَالَ: «هَلْ تَدْرُونَ مِمَّ أَضْحَكُ»؟ قَالَ: قُلْنَا اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: «مِنْ مُخَاطَبَةِ الْعَبْدِ رَبَّهُ يَقُولُ: يَا رَبِّ أَلَمْ تُجِرْنِي مِنَ الظُّلْمِ؟ قَالَ: يَقُولُ بَلَى، قَالَ فَيَقُولُ: فَإِنِّي لا أُجِيزُ عَلَى نَفْسِي إِلاَّ شَاهِدًا مِنِّي، قَالَ فَيَقُولُ: كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ شَهِيدًا، وَبِالْكِرَامِ الْكَاتِبِينَ شُهُودًا، قَالَ: فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ، فَيُقَالُ لأَرْكَانِهِ انْطِقِي، قَالَ: فَتَنْطِقُ بِأَعْمَالِهِ، قَالَ: ثُمَّ يُخَلَّى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَلاَمِ، قَالَ: فَيَقُولُ بُعْدًا لَكُنَّ وَسُحْقاً، فَعَنْكُنَّ كُنْتُ أُنَاضِلُ»**} (أخرجه مسلم: ٢٩٦٩، وابن حبان: ٨٣٥٨، وأبو يعلى: ٩٠٧٧، والحاكم: ٨٧٨٧).

واتە: ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: ئێمە لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ بووین پێکەنی، دوایی هەر خۆی فەرمووی: دەزانن بە چی پێدەکەنم؟ گوتمان: خواو پێغەمبەرەکەی زاناترن، فەرمووی: بەهۆی ئەوەوە پێدەکەنم، کە بەندە لە ڕۆژی دواییدا، پەروەردگاری دەدوێنێ، دەڵێ: ئەی پەروەردگارم! ئایا تۆ منت پەنا نەداوە، لەوەی ستەمم لێ بکەی؟ فەرمووی: خوا دەفەرمووێ: با، دەڵێ: من ڕێگاو مۆڵەت نادەم شایەدییم لەسەر بدرێ، مەگەر خۆم شایەدیی لەسەر خۆم بدەم، پێغەمبەر فەرمووی: خوا دەفەرمووێ: باشە، ئەمڕۆ تەنیا خۆت شایەدیی لەسەر خۆت بدەو، فریشتە بەڕێزەکان با لەسەرت شایەد بن، ئنجا مۆری بەسەر زارەوە دەنرێ و، بە ئەندامەکانی دەگوترێ: قسە بکەن، ئەندامەکانیشی لە بارەی کردەوەکانیەوە قسە دەکەن، (شایەدیی لەسەر دەدەن)، دوایی جارێکی دیکە، زارو زمانی بۆ قسەکردن دەکرێتەوە، (ئەو مرۆڤەش) بە ئەندامەکانی دەڵێ: دووریی بۆ ئێوە، من بەرگرییم لە ئێوە دەکرد {بۆیە نکوولییم دەکرد لە کردەوەکان، کەچی خۆتان شایەدییتان لەسەر خۆتاندا}، دەبڕۆن با جێگەتان دۆزەخ بێ.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی، لەو کەسانەمان بگێڕێ، کە ئەگەر ئەندامەکانمان شایەدییان لەسەر داین، شایەدیی چاکەکاریمان بۆ بدەن، نەك شایەدیی کردەوە خراپەکانمان لە سەرمان بدەن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسی پێنجەم

پێناسەی ئەم دەرسە

لەم دەرسەماندا پازدە (١٥) ئایەتی کۆتایی، کە ئایەتەکانی: (٦٩ - ٨٣)ن، تەفسیر دەکەین، کە تێیاندا چوار بابەتی سەرەکیی خراونەڕوو:

یەکەم: موحەممەد ﷺ پێغەمبەری کۆتایی، نە شیعری فێرکراوەو، نە بۆشی گونجاوە، شیعر بفەرموێ، بەڵکو قورئان بیرخەرەوەیەکی ڕوونە، بۆ هۆشیارکردنەوەی کەسانێکی دڵ و ویژدان زیندوو.

دووەم: ئاژەڵانێك کە خوا ڕەخساندوونی و، ڕام و دەستەمۆ کراون، هەم بۆ بارو سواریی، هەم بۆ گۆشتیان و، هەم بۆ سوودو بەرهەمی دیکەیان، ئەم ئاژەڵانە مایەی سوپاسگوزاریی مرۆڤانن، بۆ خوای بەرزی بێ وێنە.

سێیەم: ئەوانەی جگە لە خوا دەپەرستن، بە هەموو جۆرەکانی پەرستراوەکانەوە، نەك هەر پەرستراوەکانیان هیچیان بۆ ناکەن، بگرە پەرستەرەکان وەك سەربازی بەردەست و ئامادەی، پەرستراوەکان وان! خواش ئاگاداری ئاشکراو پەنهانی هەموو لایەکیانە.

چوارەم: وەڵامدانەوەی پرسیارو نکووڵییلێکردنی بابای بێبڕوا، کە دەڵێ: کێ ئێسکی پرتووکاو زیندوو دەکاتەوە؟ خواش ﷻ بە شەش بەڵگەی ڕوون و بێ چەندو چوون، وەڵامی ئەو پرسیارو نکووڵییلێکردنەی بابای بێبڕوا دەداتەوە.

شەش بەڵگەی ڕوون و بەهێز:

١- مادام خوا یەکەمجار دروستیکردوون، دەشتوانێ زیندوویان بکاتەوە.

٢- خوا بە هەموو شتێك زانا و شارەزایە، کەواتە: دەزانێ گۆشتی ئەو جەستەیە، کە بۆتەوە بە خاك و، ئێسکەکانی کە پرتووکاون، بەشەکانی ئەو جەستەیە، بە گۆشت و ئێسکەوە، چییان لێ هاتووەو بۆ کوێ چوون؟

٣- خوا لە درەختی تەڕو سەوز، ئاگری پەیداکردوە، کەواتە: دەتوانێ جارێکی دیکە ژیانیش لە مردووەوە، پەیدا بکاتەوە.

٤- خوا ﷻ بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوییەو، ناگونجێ دروستکردنەوەی مرۆڤی لەبەر عاسێ بێ و پێی زەحمەت بێ.

٥- خوا توانای بێ سنوورەو بەچاوتروکان و بە: ببەو دەبێ (**كُنْ فَيَكُونُ**)ێك كاروبارەکانی دەکات، بۆیە زیندووکردنەوەی مردووانی بۆ ئاسانە.

٦- خوا خاوەنی موڵکی فراوانی هەموو شتێکەو، هەموو شتێکی لەبەر دەست دایە، بۆیە زیندووکردنەوەی مردووانیش هەر لە ژێر ڕکێفی خۆیدایە.

﴿وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَآ أَنْعَٰمًا فَهُمْ لَهَا مَٰلِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ وَمَشَارِبُ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرَ ٱلْإِنسَٰنُ أَنَّا خَلَقْنَٰهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِىَ خَلْقَهُۥ ۖ قَالَ مَن يُحْىِ ٱلْعِظَٰمَ وَهِىَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا ٱلَّذِىٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ۚ بَلَىٰ وَهُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَٰنَ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هەروەها (ئەوەی موحەممەد ﷺ پێتان ڕادەگەیەنێ، شیعری زادەی خەیاڵ و عاتیفە نیە)، نە شیعرمان فێرکردووەو نە شایستەشیەتی، بەڵکو ئەو (پەیامە) تەنیا بیرخەرەوەو، قورئانێکی ڕۆشنە ﴿٦٩﴾ بەڵکو (قورئان دابەزێندراوە) تاکو کەسێك، کە (خاوەنی دڵ و ویژدانێکی) زیندوویە، هۆشیاری بکاتەوەو، قسە (وبڕیاری خوا)ش لەسەر بێ بڕوایان بچەسپێ، (کە دەبێ سزا بدرێن) ﴿٧٠﴾ ئایا نەیاندیوە (بە چاوی عەقڵ و دڵ)، کە ئێمە لەوەی دەستەکانمان ئەنجامیان داوە، ئاژەڵانێکمان بۆ دروستکردوون، ئەوان بوونە خاوەنیان {کەوتوونە ژێر ڕکێفیان}؟ ﴿٧١﴾ بۆشیانمان دەستەمۆ کردوون، هەم هۆکاری بارو سواریان لەواندا هەیەو، هەم لێشیان دەخۆن (لە گۆشتەکانیان) ﴿٧٢﴾ هەروەها سوودگەل و، خواردنەوەگەلی جۆراوجۆریان لەواندا هەیە، ئایا سوپاسگوزاریی بۆ خوا ناکەن؟ ﴿٧٣﴾ (خوا ئەو هەموو چاکانەی لەگەڵ دا کردوون)، کەچی ئەوان (هاوبەشدانەرەکان)، جگە لە خوا پەرستراوانێکیان هەڵبژاردوون، (بە خەیاڵی خۆیان)، بەڵکو (لە لایەن ئەوانەوە) پشتیوانیی بکرێن ﴿٧٤﴾ (بەڵام بێگومان) پشتیوانییکردنیان لە تواناڵدا نیە، لە حاڵێکدا کە ئەوان (پەرستەرەکان)، سەربازانی ئامادەکراون بۆیان[1]، ﴿٧٥﴾ ئنجا (ئەی موحەممەد! ﷺ)، با قسەی وان، (لە شیرك و کوفرو نکوولییکردن لە قیامەت)، دڵتەنگت نەکات، چونکە ئێمە هەرچی پەنهانی دەکەن و هەرچی ئاشکرای دەکەن دەیزانین ﴿٧٦﴾ ئایا مرۆڤ (ی بێبڕوا) نەیدیوە، کە ئێمە لە نوتفەیەك دروستمان کردوە، ئنجا (کتوپڕ) بۆتە مشتومڕکەرێکی ئاشکرا؟ ﴿٧٧﴾ (مرۆڤی بێبڕوا) وێنەیەکیشی بۆ هێنایەوەو دروستکرانی خۆی لە بیرچووەوە، گوتی: کێ ئێسکانێك، کە پڕتووکاون زیندوو دەکاتەوە؟ ﴿٧٨﴾ بڵێ ئەو کەسەی

---

(١) یاخود لە حاڵێکدا کە پەرستراوەکان، وەك سەربازانی ئامادەکراون بۆ پەرستەرەکان.

یەکەمجار پێیگەیاندوون، زیندوویان دەکاتەوەو، بە هەموو دروستکراوێکیش زانایە ﴿٧٩﴾ ئەو کەسەی لە درەختی (تەڕو) سەوز ئاگری بۆ ڕەخساندوون، ئنجا ئێوە کتوپڕ ئاگری لێ دادەگیرسێنن ﴿٨٠﴾ (بەڵگەیەکی دیکە)، ئایا کەسێك کە ئاسمانەکان و زەوی دروستکردوون، بە توانا نیە کە وێنەی وان دروست بکات؟ با، چونکە ئەو بەدیهێنەری ئەوپەڕی زانایە ﴿٨١﴾ فەرمانیشی هەرکات شتێکی ویست، بەس بفەرموێ: ببە، یەکسەر دەبێ ﴿٨٢﴾ ئنجا پاکیی ڕەها (لە هەرچی بێبڕوایان دەیڵێن) بۆ ئەو کەسەی، موڵکی فراوانی ئاشکراو پەنهانی هەموو شتێکی بەدەستەوە، تەنها بۆلای ویش دەگێڕدرێنەوە ﴿٨٣﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ): نە شیعرمان فێرکردوەو، نە بۆشی شایستەیە، (يَنْبَغِي: مُطَاوِعُ بَغَى، أي: طَلَبَ) داوای کرد، ﴿يَنۢبَغِى﴾، واتە: بۆی دەبێ، (لاَ يَنْبَغِي)، واتە: بۆی نابێ، بۆی ناگونجێ، چونکە ﴿يَنۢبَغِى﴾، (أي يَسْتَجِيْبُ لِلْبَغِي، أَي: الطَّلَبِ، الْملحّ، ثُمَّ غُلِبَ فِي مَعْنَى يَتَأَتَّى، وَيَسْتَقِيْم)، واتە: وەڵامی داواکردن دەداتەوە داواکردنی مکوڕ، دوایی بە مانای: دەبێ و ڕێك دەبێ بەکارهاتوە.

(ذِكْرٌ): (مَصْدَرٌ يُوصَفُ بِهِ الكِتَابُ للمبالغة)، (ذكر) چاوگە کتێبی (خوای) پێ وەسف کراوە، بۆ زێدەڕۆییکردن، (أي: مُذَكِّرُ للنَاسِ بِمَا نَسُوهُ أو جَهِلُوْه)، واتە: بیرخەرەوەیە بۆ خەڵك، شتانێك کە زانیویانن و لەبیریان چوون، یاخود کە هەر نەیانزانیوون، بیریان بخاتەوەو فێریان دەکات، هەروەها ﴿ذِكْرٌ﴾، دەگونجێ بە مانای ناوبانگ و پایەبەرزیی و شەڕەف بێ.

(أَنْعَـٰمًا): (الأَنْعَامُ: الإِبِلُ وَالبَقَرُ وَالغَنَمُ وَالمَعْزُ) (أنعام)، ئەو چوارەن: وشتر و ڕەشەوڵاخ و مەڕو بزن، دەشگونجێ (أَنْعَام)، بە هەموو ئەو ئاژەڵانە بگوترێ،

کە ماڵیین و ڕامکراون، بەڵام کە لە سوورەتی (**الأنْعَام**)دا، کە هەر بەو ناوەوە هاتوە، خوا دەفەرموێ: ﴿ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍۖ مِّنَ ٱلضَّأۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَمِنَ ٱلۡمَعۡزِ ٱثۡنَيۡنِ ١٤٣﴾، دوایی دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ ٱلۡإِبِلِ ٱثۡنَيۡنِ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ ٱثۡنَيۡنِ ١٤٤﴾، ئەمە ئەوە پشت ڕاست دەکاتەوە، کە (**أنْعَام**)، زیاتر مەبەست پێی ئەو چوار جۆرە ئاژەڵەن.

(وَذَلَّلۡنَٰهَا لَهُمۡ): واتە: بۆیامان دەستەمۆ کردوون، (**أي: جَعَلْنَاهَا ذَلُولَةً لَهُمْ**)، (**ذَلُول**) دەستەمۆ، ڕامکراو، ملکەچ.

(رَكُوبُهُمۡ): (**الرَّكُوبُ: مَا يُرْكَبُ مِثْلُ حَلُوب، مَا يُحْلَبُ**)، (**حَلُوب**) واتە: دۆشراو، (**رَكُوب**)یش واتە: ئەو ئاژەڵەی کە خەڵك سواری دەبێ، یاخود بۆ بارو سوار بەکاری دێنن، کەواتە: (**رَكُوب**) (**فعول**)ە، بە واتای (**مَرْكُوبُهُمْ**) سواربووەکەیان.

(وَمَشَارِبُ): (**جَمْعُ مَشْرَب، مَصْدَرٌ مِيمِيّ، وشُرْب، أي: مَشْرُوب**)، (**مَشَارِب**) کۆی (**مَشْرَب**)ە، چاوگێکی میمییە، بە مانای خواردنەوەو، کۆی (**شُرْب**)ە، بە مانای (**مَشْرُوب**) خوراوە، شتێك بخورێتەوە، هەروەها دەشگونجێ (**مَشَارِب**) کۆی (**مَشْرَب**) بێ، کە مەبەست پێی قاپ و قاچاخە، کە شلەمەنییان تێدا دەخورێتەوە، یانی: پێخوراوەکان.

(خَصِيمٌ مُّبِينٌ): (**خَصِيم**) لەسەر کێشی (**فَعِيل**)ە، زێدەڕۆییە لە مانای (**مُفاعِل**)دا، واتە: (**مُخَاصِم أي: شَدِيْدُ الخِصَام**)، کەسێك زۆر مشتومڕکەرو، شەڕە قسەکەر بێ، ﴿مُّبِينٌ﴾، بە مانای ڕوون و ئاشکرایە، لە (**أبَان**)ەوە هاتوە، لە (**أبَانَ**)ی (**لازم**)، بە مانای (**بَانَ**) واتە: (**ظَهَرَ**).

(رَمِيمٌ): واتە: پرتووکاو، ڕزیو، دەگوترێ: (**رَمَّ العَظْمُ، أَرَمَّ: بَلِيَ، فَعِيل بِمَعْنَى المَصْدَرِ، فَهُوَ خَبَرٌ بِمَصْدَرٍ، رَمَّ العَظْمُ رَمِيمَاً**)، (**رَمَّ العَظْمُ**) یان (**أرَمَّ**)، واتە: ئێسکەکە ڕزیی، پرتووکا، کەواتە: لێرەدا ﴿رَمِيمٌ﴾، لەسەر کێشی (**فعيل**)ە، بەڵام بە مانای چاوگەو هەواڵە بە چاوگ، دەگوترێ: (**رَمَ العَظْمُ رَمِيْمَاً**)، ئێسکەکە ڕزیی، بوو بە ڕزیو، بوو بە پرتووکاو.

(أَنشَأَهَآ): (الإنْشَـاءُ: التَّرْبِيَـةُ المُسْـتَدْرَجَة، أو المُتَدَرِّجَـة)، (إنْشَـاء) بریتیـە لـە پێگەیاندنێکـی پلـە پلەیـی.

(مَلَكُوتُ): (المَلَكُـوتُ: مُبَالَغَـةٌ فِي المِلْـكِ، مِثْـلُ رَهَبُـوت وَرَحَمُـوت، وَقَـدْ قِيْـلَ: رَهَبُـوت خَـيْرٌ مِـنْ رَحَمُـوت)، (مَلَكُـوت): زێدەڕۆییـە لـە (مِلْـكِ)دا، واتـە: خاوەندارێتیـی، وەك (رَهَبُـوت، رَحَمُـوت)، کـە زێدەڕۆییـن لـە (رَهبـة، ورحمـة)دا، گوتـراوە: (رَهَبُـوت خَـيْرٌ مِـنْ رَحَمُـوت)، واتـە: باشـترە خەڵـك لێـت بترسـێ، لـەوەی بەزەیـی پێتـدا بـێ.

هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان

بۆیـە ئاماژەیـان پێـدەدەم، چونکـە لـە تەفسـیرەکاندا، چەنـد بەسـەرهاتێك گێڕدراونـەوە، بـۆ هـۆی دابەزینـی ئـەو ئایەتانـەی کـە لەسـەرەوە باسـمان کـردن:

١- ﴿ أَوَلَمْ يَرَ ٱلْإِنسَٰنُ أَنَّا خَلَقْنَٰهُ مِن نُّطْفَةٍ ... ﴿٧٧﴾ ﴾ سوودیی و قەتادە، لە موجاهیدو عیکرەمەو ئیبنوززوبەیرەوە هێناویانە، کە گوایە لە بارەی ئومەییەی کوڕی خەڵەفەوە دابەزیون، ئەو کەسەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە جەنگی ئوحوددا بە دەستی خۆی کوشتی، دوای ئەوەی ئەو هەڕەشەی لە پێغەمبەر ﷺ کرد، گوتی: (لَا نَجَوتُ إنْ نَجَوتَ)، من دەربازم نەبێ، ئەگەر تۆ دەربازت بوو، ڕمەکەی بۆ پێغەمبەر ﷺ هەڵدا، پێغەمبەری خواش ﷺ هەر ڕمەکەی خۆی تێگرتەوەو، بریندار بوو، دوایی هەر بەو برینە مرد، هەندێك دەڵێن: لە بارەی ئەوەوە هاتوەتە خوار، ڕۆژێك ئێسکانێکی پرتووکاوو ڕزیو دێنێت، لەبەرچاوی پێغەمبەر ﷺ دەیانپروێنێ، دەڵێ: ئایا پەروەردگارت دەتوانێ ئەوە زیندوو بکاتەوە؟!

٢- هەندێك دەڵێن: ئەم ئایەتانە لە بارەی عاصی کوڕی وائیلەوە هاتوونە خوار، کە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لێیان ڕازیبێ)، گێڕدراوەتەوە، کە ئەویش بەهەمان شێوە، ئێسقانێك دێنێ و دەیپروێنێ، لە پێش چاوی پێغەمبەر ﷺ، لە هەندێك ڕیوایەتاندا

هاتوە، کە فووشی لێکردوە وەك تۆزو خۆڵ، گوتوویەتی: خوا دەتوانێ ئائەوە زیندوو بکاتەوە؟

٣- ڕیوایەتێکی دیکە هەیە دەڵێ: (**نَزَلَتْ فِي عَبْدِ اللهِ بْنِ أُبَيِّ بْنِ سَلُولٍ**) ئەویش هەر دەیگێڕنەوە بۆ عەبدوڵلای کوڕی عەبباس، بەڵام بە تەئکید ئەگەر ئەوەی یەکەم و دووەم ڕێیان تێبچێ، کە (**أمية بن خلف والعاص بن وائل**) لە مەککە دژایەتیی پێغەمبەریان ﷺ کردوە، بەڵام ئەوەی سێیەم کە (**عَبْدُ اللهِ بْنِ أُبَيِّ بْنِ سَلُولٍ**) بێ، ئەوە هەر ڕێی تێناچێ، بۆیە (**إبن كثير**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1]، دەڵێ: (**هَذَا مُنْكَرٌ، لأنَّ السُّورَةَ مَكِّيَّةَ، وَعَبْدُاللهِ بْنِ أُبَيِ بِنْ سَلُول كَانَ فِي المَدِيْنَةِ**). واتە: ئەم ڕیوایەتە شتێکی نکوولیلێکراوەو هەڵەیە، چونکە سوورەتەکە مەککەییەو (**عَبْدُ اللهِ بْنِ أُبَيِّ بْنِ سَلُول**) لە مەدینە بووە.

هەردووك دانەری:

(**الإستيعاب في بيان الأسباب**)[2] ئاوا حوکمیان بەسەر ئەو ڕیوایەتانەدا داوە، دەڵێن: (**كُلُّ الرِّوَايَاتِ ضَعِيْفَةُ السَّنَدِ**)، هەموو گێڕدراوەکان لە ڕووی سەنەدەوە بێ هێزن، دەشگونجێ ڕاست بن و وابووبن، بەڵام لەڕووی سەنەدەوە بێ هێزن.

---

(١) تفسير القرآن العظيم: ج٣، ص٥٨١.

(٢) الإستيعاب في بيان الأسباب: ج٣، ص١٥٤-١٥٧.

مانای گشتیی ئایەتەکان

لە دەستپێکی ئەم پازدە ئایەتەدا، کە ئایەتەکانی کۆتایی سوورەتی (یس)ن، خوای پەروەردگار دەفەرمووێ: ﴿وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ﴾، ئێمە نە شیعرمان فێرکردووە، نەبۆشی دەگونجێ، ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ﴾، ئەوەی دەیڵێ {بە ناوی خواوە} تەنیا بیرخەرەوەیەو، قورئانێکی روون و ئاشکرایە، یاخود قورئانێکی روونکەرەوەو ئاشکراکەرە بۆ راستییەکان، ئنجا بۆچی خوا ئەم قورئانەی دابەزاندوە؟ ﴿لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا﴾، تاکو (قورئان) ئەو کەسە بترسێنێ کە زیندوویە، وریاو هۆشیاری بکاتەوە، یاخود موحەممەد ﷺ بەهۆی قورئانەوە، ئەوانەی کە زیندوون، واتە: عەقڵ و ویژدانی زیندوویان هەیە، بێدارو هۆشیاریان بکاتەوە، ﴿وَيَحِقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ﴾، بۆ ئەوەش قسە لەسەر بێبڕوایان بچەسپێ، واتە: هەڕەشەی خوا، فەرمایشتی خوا، کە دەفەرمووێ: هەر کەس بڕوا بە قورئان نەهێنێ سزا دەدرێ، ئەو بڕیارو فەرمایشتەیان لەسەر بچەسپێ.

هەڵبەتە ئێمە لە دواییدا، لە مەسەلە گرنگەکان باسێکی سەربەخۆ، لەو بارەوە دەکەین، کە موحەممەد ﷺ نە شاعیر بووەو نە شیعریشی بۆ گوتراوە، بۆیەش خوا ﷻ ئەو توانایەی لە پێغەمبەر ﷺ گرتۆتەوە، تاکو کافرەکان دەرفەتی ئەو تۆمەتەیان نەبێ، بڵێن: قورئان شیعرە.

هەروەك پێغەمبەری خاتەم خوێندن و نووسینی نەبووە، تاکو بواری ئەو گومانەیان نەبێ کە خۆی قورئان فێربووە، یان نووسیویەتی، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُواْ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾﴾ **العنكبوت**:-٤٨-.

ئنجا خوای کاربەجێ دەگوازێتەوە بۆ بابەتێکی دیکە، چونکە وەك گوتمان: ئەم سوورەتە موبارەکە، هەر سێك مەبەستی سەرەکیی ئیمان، کە بریتین لە: خواناسیی

و، یەکتایی خوا لە پەرستراندا، ئنجا پێغەمبەرایەتیی و وەحیی، پاشان ڕۆژی دوایی، لەم سوورەتە موبارەکەدا هاتوون، بەڵام پانتاییەکی زیاتر بۆ ڕۆژی دوایی، بەهەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و، زیندووکرانەوەو هەڵسانەوەوە، تەرخانکراوە.

دەفەرمووێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَـٰمًا فَهُمْ لَهَا مَـٰلِكُونَ﴾، ئایا نەیانبینیوە، کە ئێمە لەوەی دەستەکانمان کردوویانە، ئاژەڵانێکمان بۆ دروستکردوون کە ئەوان خاوەنیانن.

دەگونجێ مەبەست لە دیتن دیتنی چاو بێ، یاخود: یانی: بە چاوی عەقڵ و دڵ نەیانبینیوە، یاخود: ئایا سەرنجیان نەداوەتە، ئەوەی کە ئێمە بە دەستەکانمان ئاژەڵانێکمان بۆ هێناونە دی، کە ئەوان بوونە خاوەنیان، واتە: ئەو ئاژەڵانە کەوتوونە ژێر ڕکێفی ئەوان، لە حاڵێکدا، هەندێك لەو جۆرە ئاژەڵانە، بۆ نموونە: گایەك، حوشترێك، گامێشێك، کەڵێك، ئەگەر لە خەڵکی عاسێ بێ، زۆر بە زەحمەت بۆیان بەردەست و، مەرزەم دەکرێ، ﴿وَذَلَّلْنَـٰهَا لَهُمْ﴾، ئەو ئاژەڵانەمان بۆیان دەستەمۆو ڕام کردوون، ﴿فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾، هەر لەو ئاژەڵانە سوارییان هەیەو لێشیان دەخۆن، بەکاریان دێنن بۆ سواریی، بەتایبەت حوشتر، لە هەندێك شوێن کەڵ و گاش، بۆ ئەوە بەکاردەهێنن، ﴿وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾، هەروەها لەو ئاژەڵانە دەشخۆن، لە گۆشتەکانیان، ﴿وَلَهُمْ فِيهَا مَنَـٰفِعُ﴾، هەروەها چەندان جۆرە سوودو کەڵك، لەو ئاژەڵانەدا بۆ وان هەیە، ﴿وَمَشَارِبُ﴾، هەروەها چەندان جۆرە خواردنەوە، یاخود دەفری تێدا خواردنەوە، لە چەرم و پێستەکەیان دروست دەکەن، ﴿أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾، ئایا سوپاسگوزاریی ناکەن؟ لە بەرانبەر نیعمەتی دەستەمۆکرانی ئەو ئاژەڵانەدا کە سوود لە هەموو شتێکیان دەبینن، کە لێرەدا باس نەکراون، بەڵام تەنانەت لە قشپل و ڕیخ و شیاکەکەشیان، بەهرەمەند دەبن، بۆ بە پیتکردنی زەوی، واتە: تەنانەت پاشەڕۆکیشیان خوا وای دروستکردوە، کە بەکاربێ و بەکەڵك بێ، بۆ بە پیتکردنی زەوی و، کشتوکاڵی خۆیانی پێ بە پیت بکەن، وێڕای: پێست و تووك و موو و قۆچ و ئێسقانەکانیان.

﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً ﴾، هەروەها جگە لە خوا پەرستراوانێکی دیکەیان هەڵبژاردن، بە خەیاڵی خۆیان، پەرستراو بوون، ﴿ءَالِهَةً ﴾، کۆی (إلـه)ە، پەرستراوەکان، کە لەڕاستییدا پەرستراو نین، بەڵام بە خەیاڵی ئەوان پەرستراو بوون، ﴿لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴾، بەڵکو یارمەتیی بدرێن و سەربخرێن، بەهۆی ئەو پەرستراوانەوە، ﴿ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴾، ئەو پەرستراوانە ناتوانن یارمەتییان بدەن و سەریان بخەن، ﴿وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴾، بە پێچەوانەوە: ئەو پەرستەرانە، بۆ پەرستراوانی خۆیان سەربازانێکی ئامادەن، واتە: پەرستەرەکان لە خزمەتی پەرستراوەکان دان، وەك سەرباز لەبەردەستیانن و خزمەتیان دەکەن و دەیانپارێزن، بۆنخۆشیان دەکەن، خواردنیان بۆ دادەنێن، وەك ئێستاشی لەگەڵدا بێ، بتپەرستەکان بەو جۆرە، مامەڵە لەگەڵ بت و پەرستراوەکانی خۆیان دا دەکەن.

دەشگونجێ مەبەست ئەوەبێ، کە پەرستراوەکان وەك سەربازی ئامادەکراو وان بۆ پەرستەرەکان، واتە: داندراون وەك پەیکەرێك، کە هیچیان لە دەست نایەت، وەك چۆن سەربازێك خۆی ناجووڵێنێ لە بەرانبەر فەرماندەکەیدا، ئەوانیش خۆیان ناجووڵێنن و مێش لە خۆیان دەرناکەن. هەردوو واتایەکەی هەن.

﴿ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ﴾، ئنجا با قسەی ئەوان تۆ دڵتەنگ نەکات {ئەی موحەممەد! ﷺ}، سەغڵەت مەبەو دڵتەنگ مەبە بە قسەی وان، قسەی وان چییە؟ قسەی وان بریتییە لە:

أ- هاوبەش بۆ خوا دانان.

ب- نکووڵییکردن لە ڕۆژی قیامەت،

ج- بە جادووگەرو بە شاعیرو بە کاهین، لە قەڵەم دانی موحەممەد ﷺ،

د- بە شیعر لە قەڵەم دان و، بە سەجعی کاهینەکان لە قەڵەم دانی قورئان، با ئەو جۆرە قسانە تۆ دڵتەنگ نەکەن، ﴿إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾، بەدڵنیایی ئێمە ئەوەی

پەنهانی دەکەن و ئەوەی ئاشکرای دەکەن، دەیزانین، واتە: پەنهان و ئاشکرای ئەوان بۆ ئێمە زانراوەو بۆیان هەڵدەگرین، لە نێو دوو نانی گەرمدا، دوایی ئەو قسانەو ئەو کردەوانەیان دێنەوە ڕێ.

﴿ أَوَلَمْ يَرَ ٱلْإِنسَٰنُ أَنَّا خَلَقْنَٰهُ مِن نُّطْفَةٍ ﴾، ئایا مرۆڤ نەیبینیوە، سەرنجی نەداوە، کە ئێمە ئەومان لە نوتفەیەك، لە تۆویلکەیەك، هێناوەتە دی، ﴿ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴾، کتوپڕ لە حاڵەتی نوتفەوە، دوایی تەماشا دەکەی، بۆتە مشتومڕکەرێکی ڕوون و ئاشکرا، یان مشتومڕکەرێك، کە مەبەستەکانی خۆی بە باشی ڕوون دەکاتەوەو، ئاشکرا دەکات، کە بە تەئکید لێرەدا مەبەست لە ئینسان، ئینسانی بێبڕوایە، یان: ئەو ئینسانەی دەستی هیدایەتی نەگەیوەتێ.

﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُۥ ﴾، ئەو مرۆڤە بێبڕوایە، وێنەیەکی بۆ ئێمە هێنایەوەو، دروستکرانی خۆی لەبیر چۆوە، ﴿ قَالَ مَن يُحْيِ ٱلْعِظَٰمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴾، گوتی: کێ ئێسقان دەژێنێتەوە، لە کاتێکدا پڕتووکاوەو ڕزیوە؟ ﴿ قُلْ يُحْيِيهَا ٱلَّذِيٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾، بڵێ: ئەو کەسە دەیژیەنێتەوە، کە یەکەمجار پێیگەیاندوە، قۆناغ بە قۆناغ پێیگەیاندوە، دەشتوانێ دوای ئەوەی دەبێتەوە شتێکی پڕتووکاوو، دەڕزێ، زیندووی بکاتەوە، ﴿ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴾، ئەویش (خوا ﷻ) بە هەموو دروستکراوێك زانایە، وەك جاری دیکەش گوتوومانە: گۆزەکەرێك کە گۆزەکەی لێ دەشکێ، دەتوانێ هەر ئەو سواڵەتانەی گۆزەکەی، لەتکەکانی، بیانهاڕێ و، بیانکاتەوە قوڕو، گۆزەیەکی وەك جاران و بگرە باشتریان لێ بکاتەوە، ئنجا ئەوەی لە گۆزەکەرێك عاسێ نەبێ، یان دروستکەرێکی دیکە، خوای بەدیهێنەری ڕەها، چۆن شتی لێ عاسێ دەبێ؟!

﴿ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا ﴾، ئەو {خوای}ەی کە لە درەختی سەوز، ئاگری بۆ ڕەخساندوون، درەختی سەوز، هەم دەگونجێ مەبەست پێی درەختی (مَرْخ وعَفَار) بێ، کە بە سەوزیی لێك دەدرێن، ئاگر پەیدادەبێ،

وەك بەردو ئەستێ، دەشگونجێ مەبەست پێی كۆی درەختەكان بێ، كە لە ئەنجامی ئەوەدا بەهۆی تیشكەپێكهاتنەوە، دووەم ئۆكسیدی كاربۆن لە خۆیاندا كۆ دەكەنەوەو، ماددەی سووتێنەر لە خۆیاندا كۆدەكەنەوە، وزەی خۆر، دوایی كاتێك وشك دەبن، - زۆرجار بەتەڕییش - دەسووتێن، ﴿ فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴾، ئنجا ئێوە لەو درەختە سەوزە، دوایی كە وشك دەبێ، ئاگری پێ دادەگیرسێنن.

كەواتە: ئەو زاتەی كە لە درەختی سەوز ئاگر پەیدا دەكات، ئاگری خستۆتە نێو درەختی سەوزەوە، دەشتوانێ لە مردووش، جارێكی دیكە ژیان دەربێنێتەوەو، یەكەمجاریش بە تەئكید، ئەو پێكهاتانەی نوتفە بێ ژیان بوون، بەڵام خوا ﷻ، ژیانی تێدا پەیدا كردن، دوای ئەوەی بوو بە كۆرپەلە و گەیشتە قۆناغی چوار مانگ و بەرەو سەر، ڕووحیشی بەبەردا كرد، پێشێ بێ ژیان بوو، دوایی بوو بە ژیاندار، ئنجا وێڕای ژیان، ڕووحیشی وەبەرنا، كەواتە: خوا ﷻ، ئەو شتە بێ ژیانانەی پێكەوە كۆكردۆتەوە، ئاگرێكی گەرم و درەختێكی سەوزی پێكەوە كۆكردۆتەوە، هەر ئەویش دەتوانێ لەو ماددە بێ ژیانەدا كە ژیانی تێدا نەماوەو، گیانیشی تێدا نەماوە، دەتوانێ هەم ژیان و هەم گیانی بێنێتەوە بەرێ.

﴿ أَوَلَيْسَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمۚ بَلَىٰ وَهُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴾، ئایا ئەو كەسەی ئاسمانەكان و زەوی هێناونە دی، توانادار نیە لەسەر ئەوە كە هی وەك ئەوان دروست بكات؟ با، بەڵكو ئەو زۆریش بەدیهێنەری زانایە، ﴿ إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا ﴾، فەرمانی ئەو كاتێك شتێكی ویست، واتە: شتێكی ویست دروستیبكات، ﴿ أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴾، ئەوەیە پێی بڵێ: ببە، یەكسەر دەبێ.

﴿ فَسُبْحَٰنَ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، ئنجا پاكیی بۆ ئەو زاتەی، موڵكی فراوانی ئاشكراو پەنهانی هەموو شتێكی بەدەستە، ﴿ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، هەر

بـۆلای ویـش دەگێڕدرێنـەوە، بـۆ لای و یـش دەچنـەوە، بۆیـە بـاش سـەرنجبدەن! بزانـن چـۆن دەچنـەوە خزمـەت خـوا، بـە چ چاوەڕوویـەك و، بـەچ هەگبەیەكـەوە، دەچنـەوە بـۆ لای خـوا، ئایا بـە هەگبـەی پـڕ لـە تـاوان و سـەرپێچیی و نكوولّییكـردن و، نەزانیـی؟ یاخـود: بـە هەگبـەی ئیـمان و تەقـواو تاعـەت و چاكەكاریـی؟

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خوا دەفەرمووێ: (موحەممەد ﷺ) ئێمە شیعرمان فێر نەکردووە، شایستەشی نیەو، بۆشی نالوێ، ئەو پەیامەی کە خوا پێیدا ناردوە، بیرخەرەوەو قورئانێکی روونە، کە ویژدان زیندووانی پێ هۆشیار بکاتەوە، بێبڕوایانی دڵ و عەقڵ مردووش، بەهۆی رەفزکردنی پەیامی خواوە، سزایان لەسەر بچەسپێ:

خوا دەفەرمووێ: ﴿وَمَا عَلَّمۡنَٰهُ ٱلشِّعۡرَ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ ٦٩ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيّٗا وَيَحِقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ٧٠﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش برگەدا:

١)- ﴿وَمَا عَلَّمۡنَٰهُ ٱلشِّعۡرَ﴾، ئێمە شیعرمان فێر نەکردوە، بە سیاق دیارە، کە مەبەست پێی موحەممەدە ﷺ چونکە کافرەکانی رۆژگاری پێغەمبەر ﷺو، هی رۆژگارەکانی دیکەش، موحەممەدیان ﷺ بە چەند شتێك تۆمەتبار دەکرد، یەکێك لەوانە ئەوەبوو، کە دەیانگوت: شاعیرەو، ئەو قسەیەی دەیڵێ: شیعرە، هەروەها وێڕای ئەوە دەشیانگوت: جادووگەرە، کاهینە، فاڵچییە، لێرەدا تەنیا باسی رەتکردنەوەی تۆمەتی شاعیریی و شیعرە کوتنە، دەفەرمووێ: ئێمە شیعرمان فێر نەکردوە.

٢)- ﴿وَمَا يَنۢبَغِي لَهُۥٓۚ﴾، بۆیشی شایستە نیەو ناگونجێ.

٣)- ﴿إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ﴾، ئەوەی دەیڵێ تەنیا بیرخەرەوەیەو، قورئانێکی روون و ئاشکرایە، یان: قورئانێکی روونکەرەوەیە، کە دەفەرمووێ: ﴿وَمَا عَلَّمۡنَٰهُ ٱلشِّعۡرَ﴾، راناوەکەی بۆ موحەممەد ﷺ دەگەڕێتەوە، یانی: ئەوەی کە (موحەممەد) دەیڵێ،

شیعرێك نیە ئێمە فێرمان كردبێ، بەڵكو یادخەرەوەیەو قورئانێكە، بۆمان ناردووەو فێرمان كردوە، ئەوەی كە بۆمان سروشكردوە، شیعر نیە، چونكە بۆی ناگونجێ، نە ئەوەی كە دەیڵێ شیعرە، فێرمان كردبێ، نە شیعریشی بۆ دەگونجێ، ڕاناوی ﴿هُوَ﴾، (عائِدٌ إلى القُرْآنِ المَفْهُوم من السياق)، (هو) دەگەڕێتەوە بۆ قورئان، كە لە ڕەوت (سیاق) دەفامرێتەوە، ﴿إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ﴾ ئەوەی فێرمان كردوە، تەنیا بیرخەرەوەیە، یاخود: ناوبانگ و شەرەفێكە بۆ هەر كەسێك بیگرێتە بەر، واتە: بیرخەرەوەیە بۆ مرۆڤەكان، چ ئەوەی كە زانیویانە، بیریان بێنێتەوە، ئەوەی لە بیریان چووبێتەوە، چ ئەوەی كە نایزانن، فێریان بكا و بیخاتە دڵ و هۆشیانەوە، ﴿وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ﴾، قورئانێكی ئاشكراشە، یاخود قورئانێكی ڕوونكەرەوەشە.

﴿وَقُرۡءَانٞ مُّبِينٞ﴾، هەردوولایەكەی تێدا ڕەوان، دەگونجێ لە (أَبَانَ)وە هاتبێ، (أَبَانَ)ی (لاَزِم) قورئانێكی ڕوون و ئاشكرا، دەشگونجێ لە (أَبَانَ)ی (مُتَعَدِّي) وە هاتبێ، واتە: قورئانێكی ڕوونكەرەوەیە، بۆ ئەو ڕاستییانەی مرۆڤەكان ئاتاجیانن.

٤)- ﴿لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيّٗا﴾، تاكو هەركەس زیندوویە هوشیاری بكاتەوە. (لینذر) خوێندراویشتەوە: (لِتُنْذِرَ)، ئەگەر (لِتُنْذِرَ) بێ، واتە: ئەی موحەممەد! ﷺ تۆ هۆشیارو وریا بكەیەوە ﴿مَن كَانَ حَيّٗا﴾، كەسێك كە زیندوویە.

ئەگەر ﴿لِّيُنذِرَ﴾ ش بێ، واتە: بۆ ئەوەی موحەممەد ﷺ كەسێك كە زیندوویە هۆشیاری بكاتەوە.

دەشگونجێ ﴿لِّيُنذِرَ﴾، بگەڕێتەوە بۆ خودی قورئان، واتە: قورئان بترسێنێ و هۆشیار بكاتەوە، كەسێك كە زیندوویە، واتە: ویژدانی زیندوویە، زگماكی زیندوویە، عەقڵی زیندوویە، چونكە بابای نەفام و نەزان، كە عەقڵی بەكارناهێنێ، لە حوكمی مردوو دایە.

٥)- ﴿وَيَحِقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾، بۆ ئەوەی قسەش لەسەر بێبڕوایان بچەسپێ.

(القَـوْلُ: الـكَلَامُ الَّـذِي جَـاءَ بِالوَعِـيدِ لِمَـنْ لَـم يَنْتَفِـعْ بِإنـذَارِ الرَّسُـولِ ﷺ)، مەبەسـت لـە قسـە، کـە دەفەرمـوێ: قسـە لەسـەر بێبڕوایـان بچەسـپێ، واتـە: ئـەو قسـەیەی کـە هەڕەشـەی تێدایـە، بـۆ ئـەو کەسـانەی بەهرەمەنـد نابـن لـە ئاگادارکردنـەوەو ترسـاندنی پێغەمبـەر ﷺ لـە سـەریان بچەسـپێ.

دەگونجـێ مەبەسـت لـە وشـەی ﴿ٱلۡقَوۡلُ﴾، ئـەو فەرمایشـتەی خـوا بـێ کـە لـە سـوورەتی (هـود) لـە ئایەتـی (١١٩)دا، دەفەرمـوێ: ﴿وَتَمَّتۡ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ﴾، واتـە: فەرمایشـتی پـەروەردگارت تـەواو بـووە {بڕیـاری تـەواو بـووە} کـە دۆزەخ لـە جنـد و خەڵـك تێكڕایـان پڕدەکـەم، ئـەو جنـد و مرۆڤـەی، گـوێ بـە بانگـەوازی خـوا نـادەن و ڕەفـزی ئـەو هـەق و ڕاسـتییانە دەکـەن، کـە خـوا پێغەمبـەری خاتەمـدا، بـە پێغەمبـەری ئیسـلامداو، بـە سـەرجەم پێغەمبەرانـدا، بـە نسـبەت مرۆڤایەتییـەوە، ناردوونـی، کەواتـە: بڕیـارو، وشـەی پـەروەردگار کـە لەسـەر کافـران دەچەسـپێ، ئەوەیـە کـە کەسـێ بـڕوا نەهێنـێ، دەبـێ سـزا بـدرێ، نـەك بـەو واتایـە: کـە خـوا بڕیـاری داوە، دۆزەخ لـە جنـد لـە مرۆڤـان پـڕ بـکات، ئنجا دەبـێ دۆزەخ هـەر پـڕ ببـێ، چونکـە خـوا بڕیـاری داوە! بەڵکـو بـەو واتایـە، کـە خـوا ﷻ بڕیـاری داوە، دۆزەخ لـە بێبڕوایـان پـڕ بـکات (**كَافِـر**) کـە بـە (**كَافِرِيْـن وكَافِـرُون وكفرة**)، کۆدەکرێتـەوە، لەسـەر کێشـی (**فَاعِـل**)ەو، نـاوی بکـەر (**إسْـم فَاعِـل**)ە، واتـە: ئەوانـەی هەقیـان داپۆشـیوە، کەواتـە: ئەوانـەی بێبـڕوا بـوون، بـە ویسـتی خۆیـان بێبـڕوا بـوون و هەقیـان ڕەفـز کـردوە، خـوا بڕیـاری داوە، دۆزەخ لەوانـە پـڕ بـکا، چ مـرۆڤ بـن، چ جنـد بـن، نـەك خـوا بڕیـاری دابـێ، دۆزەخ هـەر پـڕ بـکات، ئنجا خەڵـك بێبـڕوا بـکات، بـۆ ئـەوەی دۆزەخ پـڕ بـێ! بەڵکـو خـوا بڕیـاری داوە، دۆزەخ لـە کەسـانێك، کـە هـەق ڕەفـز دەکـەن، پـڕ بـکات، بڕیارەکـەی خـوا ئەوەیـە، ئەوانـە سـزا بـدات، کـە بـە ویسـتی ئازادانـەی خۆیـان، بێبڕوایـی هەڵدەبژێـرن.

کورتە باسێک لە بارەی
شیعرنەبوونی قورئان و شاعیرنەبوونی موحەممەدەوە

ئەم کورتە باسە لە حەوت برگەدا دەخەینە ڕوو:

١- یەکێك لە تۆمەتەکانی کافران، بریتی بووە لە شعیر بوونی قورئان، دەیانگوت: قورئان شیعرە، وەك لە سوورەتی (الأنبیاء) ئایەتی (٥)دا دەفەرموێ: ﴿ بَلْ قَالُوٓاْ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمِۭ بَلِ ٱفْتَرَىٰهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِـَٔايَةٍ كَمَآ أُرْسِلَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴾، واتە: بەڵکو (بێبڕوایەکان) گوتیان: ئەوە وڕێنەی نێو خەونانە[1]، ﴿ بَلِ ٱفْتَرَىٰهُ ﴾، بەڵکو گوتیان: بۆ خۆی هەڵیبەستوە، ﴿ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ﴾، بەڵکو ئەو شاعیرە، واتە: هەرکام لەو سێ قسانەیان کردوون لە کاتی جیا جیادا، نەك لە یەك کاتدا هەرسێکیان گوتبن، بەڵکو هەندێکیان گوتوویانە: ئەوە وڕێنەی بابای خەواڵوویە، لە نێو خەوندا هەندێك شتی هاتۆتە بەرچاو، هەندێك گوتوویانە: نەخێر هەڵیبەستوە، هەندێکیان گوتوویانە: شاعیرەو ئەو قسەیەی دەیڵێ شیعرە، ﴿ فَلْيَأْتِنَا بِـَٔايَةٍ كَمَآ أُرْسِلَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴾، با نیشانەیەکمان بۆ بێنێ، وەك ئەوانەی پێشێ کە ڕەوانەکراون، وەك چۆن ئەوان موعجیزەی بەرهەستیان هێناوە، وەك: گۆچانەکەی مووساو، مردوو زیندووکردنەوەکەی عیساو، حوشترەکەی صاڵح (عَلَيْهِم الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، کەواتە: یەکێك لە تۆمەتەکانی کافران، ئەوە بووە کە قورئان شیعرەو، موحەممەد ﷺ شاعیرەو، شیعر دەڵێ.

٢- ئەو تۆمەتە، پسپۆڕان و شارەزایانی عەڕەب، کاتی خۆی بەرپەرچیان داوەتەوە، واتە: بەرپەرچی ئەوەیان داوەتەوە، کە قورئان شیعر بێت و، موحەممەد ﷺ شاعیر بێ، با لەو بارەوە دوو بەسەرهاتان بێنین:

یەکەم: {عَنْ عَبدِ اللهِ بْن الصّامِتِ وَابْنِ عَبّاسٍ، قَالَا: بَلَغَ أَبَا ذَرٍّ مَبْعَثُ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ لأَخِيهِ (أُنيس): ارْكَبْ إِلَى هذَا الْوَادِي، فَاعْلَمْ لِي عِلْمَ هذَا الرَّجُلِ الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ يَأْتِيهِ الْخَبَرُ مِنَ

---

(١) ﴿ أَضْغَٰثُ ﴾، کۆی (ضِغْث)ە، ﴿ أَحْلَٰمِ ﴾، کۆی (حُلْم)ە، واتە: وڕێنەکانی نێو خەونانن، ئەو قورئانە.

السَّماءِ، وَاسْمَعْ مِنْ قَوْلِهِ ثُمَّ ائْتِنِي، فَانْطَلَقَ أَخُوهُ حَتَّى قَدِمَهُ، وَسَمِعَ مِنْ قَوْلِهِ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَبِي ذَرٍّ، فَقَالَ لَهُ: رَأَيْتُهُ يَأْمُرُ بِمَكَارِمِ الأَخْلاَقِ، وَكَلاَمَاً، مَا هُوَ بِالشِّعْرِ، قال أبو ذر: فَمَا يَقُولُ: النَّاسُ قَالَ يَقُولُونَ: شَاعِرٌ كَاهِنٌ سَاحِرٌ، وَكَانَ أُنَيْسٌ أَحَدَ الشُّعَرَاءِ، قَالَ أُنَيْسٌ: لَقَدْ سَمِعْتُ قَوْلَ الْكَهَنَةِ فَمَا هُوَ بِقَوْلِهِمْ، وَلَقَدْ وَضَعْتُ قَوْلَهُ عَلَى أَقْرَاءِ الشِّعْرِ، فَمَا يَلْتَئِمُ عَلَى لِسَانِ أَحَدٍ بَعْدِي أَنَّهُ شِعْرٌ، وَاللهِ إِنَّهُ لَصَادِقٌ، وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ} (أخرجه البُخَاري: ٣٦٤٨، وَمُسلِم: ٦٥١٦).

واتـە: عەبدوڵـڵای کـوڕی صامیـت و عەبدوڵـڵای کـوڕی عەببـاس، (خـوا لێیـان ڕازیبـێ)، هەردووکیـان دەڵێـن: (أبـو ذر) بـە برایەکـەی خـۆی گـوت، کـە نـاوی ئونەیسـی کـوڕی جەنـاددەی غیفاریـی بـوو، سـوار بـە بـۆ ئـەو دۆڵـە بچـۆ، {واتـە: دۆڵـی مەککـە} هەواڵـی ئـەو پیاوەم بـۆ بێنـەو بـۆ بزانـە، کـە پێـی وایـە پێغەمبـەرەو، لـە ئاسـمانەوە هەواڵـی بـۆ دێ، گـوێ بـۆ قسـەکەی هەڵبخـەو، دوایـی وەرەوە بـۆ لام، ڕۆیشـت هەتـا چـوو، گوێـی لـە پێغەمبـەر ﷺ گـرت، دوایـی گەڕایـەوە بـۆ لای (أبـو ذر)، پێـی گـوت: بینیـم فەرمـان دەکات بـە ڕەوشـتە بـەرزەکان، قسـەیەکیش دەڵێ: کە شـیعر نیـە، (أبـو ذر) گوتـی: ئـەدی خەڵـك چـی دەڵێـن؟ گوتـی: هەندێکیـان دەڵێـن: شـاعیرە، هەندێکیـان دەڵێـن: کاهینـە، هەندێکیـان، دەڵێـن: جادووگـەرە، ئونەیـس بـۆ خـۆی یەکێـك بـووە لـە شـاعیرەکان، ئونەیـس دەڵـێ: مـن گوێـم لـە قسـەی کاهینـان بـووە {کاهیـن واتـە: فاڵچیـی، ئەوانـەی هەواڵیـان داوە بـە شـتی نادیـار} قسـەکەی قسـەی کاهینـان نیـە، هەروەهـا ئـەوەی کـە دەیڵـێ[1]، بـە پێـوەری شـیعر پێـوام، لەگـەڵ شـیعردا ناگونجـێ، سـوێند بەخـوا، ئـەو ڕاسـت دەکات و، نەیارەکانیشـی درۆ دەکـەن.

دووەم: (**إبن هشام**) لە سیرەکەی خۆیدا لە (**إبن إسحاق**)ەوە دەیهێنێ، هەروەها (**البيهقي**)ش لە (**الدلائل**)[2] هێناویەتی، بەسەرهاتێکە درێژەیەکی هەیە، کورتەکەی ئەوەیە، کە:

(١) ئەو گوتوویەتی: (قَوْلَهُ)، واتە: دەیڵێ: کە مەبەستی پێی قورئان بووە.

(٢) دلائل النبوة رقم: ٥٠٦، والسيرة النبوية لابن هشام: ج٢، ص٢٦٩.

(الوَلِيْدُ بْنُ المُغَيْرَة) بە نوێنەری قورەیش دەچێ، بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و گوێی بۆ دەگرێ، دوایی کە دەگەڕێتەوە، لێی دەپرسن، ئەویش دەڵێ:

(مَا هُوَ بِشَاعِرٍ، لَقَدْ عَرَفْنَا الشِّعْرَ كُلَّهُ: رَجَزَهُ، وَهَزَجَهُ، وَقَرِيضَهُ، وَمَقْبُوضَهُ، وَمَبْسُوطَهُ) دەڵێ: ئەو (موحەممەد) ﷺ شاعیر نیە، شیعر هەمووی دەزانم، هەموو جۆرەکانی، (رَجَزَهُ، وَهَزَجَهُ، وَقَرِيضَهُ، وَمَقْبُوضَهُ، وَمَبْسُوطَهُ)، ئەوانە چەند جۆرێکی شیعرن، وەلیدی کوڕی موغەیرەش، بۆ خۆی یەکێك بووە، لە ڕەوانبێژەکانی عەرەب و قسەزانەکان و زۆر شارەزایەکانیان.

٣- کە خوا ﷻ پێغەمبەری خۆی موحەممەد ﷺ لە گوتنی شیعر پاراستوە، پێش پێغەمبەرایەتییش، ئەوە بۆ دووربینیی (إحتياط)ی موعجیزە بوونی قورئان بووەو، بۆ دووربینیی بووە، بۆ پاراستنی پێگەی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ بووە، بۆ ئەوەی بواری گومانی خراپ پێبردنی، نەبێ، هەروەك چۆن خوا ﷻ پێغەمبەری خۆی ﷺ وا هەڵخستوە، کە خوێندنەوەو نووسینیش نەزانێ، وەك خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُواْ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾﴾ **العنكبوت**، واتە: تۆ پێشتر وی {پێش قورئان} هیچ کتێبێکت نەخوێندۆتەوەو، بەدەستی ڕاستیشت، هیچ شتیشت نەنووسیوە، ئەگەر خوێندنەوەو نووسینت هەبووایە، ئەوانەی لەسەر ناهەقن، دەکەوتنە دوو دڵییەوە.

یانی: بەڵام خوا تۆی پاراستوە، لەوەی خوێندنەوە بزانی، یاخود نووسین بزانی، بۆیە پێغەمبەر نە خوێندەوار بووە نە نووسەریش بووە، نە خوێندوویەتەوەو نە نووسیویشیەتی، تاکو بواری ئەو تۆمەتە نەبێ.

٤- ئەوەش کە پێغەمبەر ﷺ وەك شیعر فەرموویەتی، وەڵامی هەیە، بۆ نموونە:

فەرموودەی یەکەم: {أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ} (أخرجه البخاري: ٢٨٦٤، ومسلم: ٧٨)، واتە: من پێغەمبەرم و قسەکەم درۆ نیە، من کوڕی عەبدولموتتەلیبم.

فەرمـوودەی دووەم: {هَـلْ أَنْـتِ إِلاَّ إِصْبَـعٌ دَمِيـتِ، وَفِي سَـبِيلِ اللـهِ مَـا لَقِيـتِ} (**أخرجه البخـاري: ٢٨٠٢، ومسـلم: ١١٢**)، واتـە: ئایـا تـۆ جگـە لـە پەنجەیـەك، كـە بریـنـدار بووی چیدیكـەی و، لـە ڕێـی خـوادا، ئـەوەی بەسـەرت هاتـوە، بەسـەرت هاتـوە!

ئـەم دووانـە هەردووكیـان شـیعرن، بـەڵام زانایـان دەڵێـن: (**فَهُـوَ مِـمَّا اتَّفَـقَ وَزنـهُ بِغَـيْرِ قَصْـدٍ**)، ئـەوە هـەر كێـش و سـەروایەكەی واهاتـوە، بـێ ئـەوەی پێغەمبـەر ﷺ مەبەسـتی شـیعر گوتـن بووبـێ، هەمـوو زانایانیـش لەسـەر ئـەوە یەكدەنگـن، كـە یـەك دێـڕ هەرچەنـدە كێـش و سـەروای هەبـێ، پێـی ناگوتـرێ شـیعر، بەڵكـو وێـڕای ئـەوەی كێـش و سـەروای هەیـە، دەبـێ لانی كـەم سـێ چـوار دێڕیـش ببـێ، ئنجا پێـی دەگوتـرێ: شـیعر.

٥- (**فخرالدين الرازي**) له تەفسیرەكەی خۆی دا[١] دەڵێ: (**خَصَّ الشِّعْر بِنَفِي التَّعْلِيمِ، مَعَ أَنَّ الكُفَّارَ كَانُوا يَنْسِبُونَ إِلى النَّبِيِّ ﷺ أَشْيَاءَ مِنْ جُمْلَتِهَا السِّحْرُ، وَالكَهَانَةُ، وَأَمَّا الشِّعْرُ: فَكَانُوا يَنْسبونَهُ إِليْهِ، عِنْدَمَا كَانَ يَتْلُوا القُرآنَ عَلَيْهِم، لَكِنَّهُ ﷺ مَا كَانَ يَتَحَدَّى إِلاَّ بالقُرْآنِ**).

واتـە: تەنیـا شـیعر لێرەدا تایبـەت كـراوە بـەوەی، خـوا ﷻ فێركردنەكـەی لـە لایەن خۆیـەوە، بـۆ پێغەمبـەر ﷺ لابـەرێ، واتـە: تەنیـا ئـەوە لابـراوە كـە پێغەمبـەر ﷺ خـوا شـیعری فێرنەكـردوە، هەرچەنـدە كافـرەكان، هەنـدێ شـتی دیكەشـیان پاڵداوەتـە لای پێغەمبـەر ﷺ، وەك جـادوو، كەهانـە، بـەڵام كاتـێ شـیعریان پاڵداوەتـە لای، كـە قورئانـی بـۆ دەخوێندنـەوەو لەسـەر دەخوێندنـەوە، بۆیـەش خـوا ﷻ گوتنـی شـیعرو بـۆ گونجانـی شـیعری لـە پێغەمبـەر لابـردوە، چونكـە پێغەمبـەر ﷺ تەنیـا قورئانـی وەك موعجیـزە دەخسـتەڕوو، بـۆ ئیسـپاتی پێغەمبەرایەتیـی خـۆی.

٦- قسەیەك له (**القرطبي**)ەوە دێنین، كه له تەفسیرەكەی خۆی دا[٢]، دەڵێ: (**لَمْ تَكُنِ الْأُمِّيَّةُ مِنْ عَيْبِ الْخَطِّ**: ﴿وَمَا كُنتَ تَتْلُوا۟ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّٱرْتَابَ

---

(١) التفسير الكبير، ج٢٦، ص٩٨،٩٧.

(٢) الجامع لأحكام القرآن، ج١٥، ص٤٥.

ﭐلۡمُبۡطِلُونَ ﴿٤٨﴾ العنكبوت، وَكَذَلِكَ لَا يَكُونُ نَفْيُ النَّظْمِ عَنِ النَّبِي ﷺ مِنْ عَيْبِ الشِّعْرِ، رُوِيَ أَنَّ الْمَأْمُونَ قَالَ لأَبِي عَلِيٍّ الْمِنْقَرِيِّ: بَلَغَنِي أَنَّكَ أُمِّيٌّ، وَأَنَّكَ لَا تُقِيمُ الشِّعْرَ، وَأَنَّكَ تَلْحَنُ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَمَّا اللَّحْنُ فَرُبَّمَا سَبَقَ لِسَانِي مِنْهُ بِشَيْءٍ، وَأَمَّا الأُمِّيَّةُ وَكَسْرُ الشِّعْرِ، فَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يَكْتُبُ وَلا يُقِيمُ الشِّعْرَ. فَقَالَ لَهُ: سَأَلْتُكَ عَنْ ثَلاثَةِ عُيُوبٍ فِيكَ، فَزِدْتَنِي رَابِعاً، وَهُوَ الْجَهْلُ، يَا جَاهِلُ! إِنَّ ذَلِكَ كَانَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَضِيلَةً، وَهُوَ فِيكَ وَفِي أَمْثَالِكَ نَقِيصَةٌ، وَإِنَّمَا مُنِعَ النَّبِيُّ ﷺ ذَلِكَ لِنَفْيِ الظِّنَّةِ عَنْهُ، لَا لِعَيْبٍ فِي الشِّعْرَ وَالكِتَابَة).

واتە: نەخوێندەواریی پێغەمبەری خوا ﷺ، بەڵگەی عەیب و نوقسانیی نیە، لە خوێندەواریی و لە نووسیندا، کە خوا بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ﴿ وَمَا كُنتَ تَتۡلُواْ مِن قَبۡلِهِۦ مِن كِتَٰبٖ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَۖ إِذٗا لَّٱرۡتَابَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾ **العنكبوت**، (واتە: تۆ پێش ئەم قورئانە هیچ کتێبی دیکەت نەخوێندۆتەوەو، هیچ شتێکیشت بە دەستی ڕاستت نەنووسیوە، ئەگەر وابوو‌ای، {خوێندنەوەو نووسینت هەبووایە} ئەوانەی لەسەر ناهەقن، بۆیان هەبوو بکەونە دوو دڵییەوە}، {بۆیە خوا ﷻ وایکردوە، کە تۆ نەخوێندنەوەت هەبێ، نە نووسینت هەبێ}، ئنجا وەك چۆن نەخوێندەواریی پێغەمبەر ﷺ و نەنووسینی {نەبوونی خوێندنەوەو نەنووسین لە لای پێغەمبەر ﷺ}، بەڵگەی ناتەواویی نیە لە خوێندنەوەو نووسیندا، بە هەمان شێوەش ئەوە کە پێغەمبەر ﷺ، نەیتوانیوە شیعر بهۆنێتەوە، بەڵگەی ناتەواویی شیعر نیە، {بەڵکو حیکمەتەکەی ئەوەیە، کە بواری گومانی خراپ بە پێغەمبەر ﷺ بردن و تۆمەتبار کردنی بەوەی، کە ئەو قورئانەی دەیفەرمووێ، هەروەها فەرمایشتەکانی شیعرن، یان کەهانەن، ئەوەی لێ دووربخرێتەوە} گێڕدراوەتەوە: مەئموون (کە یەکێکە لە حوکمڕانەکانی عەبباسییەکان)، بە ئەبی عەلی مینقەریی دەڵێ ڕۆژێك کە لە مەجلیسەکەی دەبێ: پێمگەیشتوە کە تۆ نەخوێندەواری و شیعریش دانانێی و، لە قسەکردنێشدا هەڵە دەکەی {هەڵەی ڕێزمانیی، (لَحْن) واتە: هەڵەی ڕێزمانیی} ئەویش دەڵێ: ئەی سەر کردەی بڕواداران! هەرچی هەڵەی ڕێزمانییە، بەڵێ جاری وا هەیە زمانم هەڵەیەك دەکا {بۆ وێنە: (فاعِل) (مَنصوب)

دەكات، یان (مَجرور) (مَنصوب) دەكات و ئەو شێوانە}، بەڵام نەخوێندەواریی و شیعر شكاندن {كە مەبەست پێی ئەوەیە ناتوانێ شیعر بهۆنێتەوە} ئەوە پێغەمبەری خوا ﷺ نە نووسینی هەبووەو، نە شیعریشی هۆنیوەتەوە! مەئموونیش پێی دەڵێ: من لە بارەی سێ كەم و كورِییانەوە لە تۆم پرسی، كە تێتدا هەن، تۆ چوارەمیشت بۆ زیاد كردم، كە بریتیە لە نەزانیی، ئەی نەزان! ئەوە كە پێغەمبەر ﷺ نەخوێندەوار بووەو شیعریشی نەهۆنیوەتەوە، بۆ وی سیفەتێكی بەرزو چاك بووە، بەڵام لە تۆو لە هاووێنەكانتدا، نەخوێندەواریی و شیعر نەزانیی {مەرج نیە هەر هۆنینەوەی شیعر، یانی: سەر دەرنەچوون لە شیعر} نوقصانییە، چونكە پێغەمبەر ﷺ بۆیە پێشگیریی ئەوەی لێكراوەو رێی نەدراوە، تاكو گومان و تۆمەتی لێ دووربخرێتەوە، نەك لەبەرئەوەی هۆنینەوەی شیعرو خوێندن و نووسین ناتەواویی بێت.

قسەكەی زۆر جوان و مەنتیقییە، (قُرطبي)یش چاكی كردوە بەڵگەی هێناوەتەوە بەو بەسەرهاتە، بۆ ئیسپاتی قسەكەی خۆی، كە بریتیە لەوەی وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ، خوێندنەوەو نووسینی نەبووە، لەبەرئەوە نەبووە كە خوێندنەوەو نووسین خراپ بێ و، ناتەواویی بێ، بە هەمان شێوەش كە شیعریشی نەبووەو، نەیتوانیوە شیر بهۆنێتەوە، دیسان لەبەر ئەوە نیە كە شیعر گوتن و، شیعر هۆنینەوە نوقصانیی بێ، بەڵكو هەم نەبوونی خوێندنەوەو نووسین لە پێغەمبەردا ﷺ، هەم نەبوونی شیعر هۆنینەوە، حیكمەتەكەی بواری كەوتنە دوو دڵیی و گومانی بێبڕوایان و كەسانێك كە لە بیانوون، نەبێ.

٧- شاعیر نەبوونی پێغەمبەر ﷺ و شیعر نەگوتنی و شیعر نەهۆنینەوەی، مانای وانیە كە شیعری نەگوتوەو، گوێی بۆ نەگرتوەو، كەیفی بە شیعر نەهاتوەو، بە ڕەهایی شیعری بە شتێكی خراپ داناوە، بەڵكو پێغەمبەر ﷺ جاری وا هەیە، شیعریشی گوتوە، دێڕێك یان زیاترو شیعریشی هەڵسەنگاندوە، ئنجا كە هەڵیسەنگاندوە بەپێی حاڵ و مەقام، بووە، جاری وا هەیە ستایشی شیعری كردوە، هەروەك جاری واش هەبووە زەمی كردوە،

وەك ئێمە لەو بارەوە، لە بارەی هەڵوێستی ئیسلام لە باری شیعرو شاعیریی و شیعر گوتنەوە، لە کۆتایی تەفسیری سوورەتی (الشُّعراء) لە ئایەتی (٢٢٤)دا کە دەفەرموێ: ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلۡغَاوُۥنَ﴾، تا کۆتایی ئایەتەکە، لەو بارەوە باسێکی تایبەتمان کردوە، لێرەش ئەوەی لەوێ گوتوومانە: ناگەڕێینەوە سەری، بەڵام ئەوە کە پێغەمبەر ﷺ شاعیر نەبووەو، شیعری نەهۆنیوەتەوە، دەتوانین چەند حیکمەتێکی تێدا بخەینەڕوو، کە سەرەکییترینیان بە بڕوای من، دووانن:

حیکمەتی یەکەم: شیعر چەند جۆرێکی هەیە:

١- پێهەڵداگوتنی ئافرەت.

٢- هێرشکردنە سەر ئەم و ئەو **(هجو)**.

٣- ستایشکردنی ئەم و ئەو **(المدح)**.

٤- خۆهەڵکێشان بە ڕەچەڵەك و نەسەب **(التفاخر بالأنساب)**.

٥- خۆهەڵکێشان بە باب و باپیران، ئازایەتیی، سەخاوەت و ... هتد.

ئنجا هەندێك لەو ئامانجانە هەر لە خودی خۆیاندا، ناشەرعیین بۆ نموونە: ئەگەر کەسێك بە ئافرەتێکی دیارییکراو هەڵابڵێ، یاخود بە شێوەیەك باسی ئافرەت بکا، کە وروژێنەر بێ، یاخود هێرش کردنە سەر خەڵك، بە وشەو تەعبیری نارێك، یاخود ستایشکردنی خەڵکێك، بە تایبەت دەستەڵاتداران بە شێوەیەکی هەڵەو ناشەرعیی و زێدەڕۆیی، یاخود خۆهەڵکێشان بە ڕەچەڵەك و نەسەب و بە باب و باپیران و، لە بەرانبەردا زەمکردنی خەڵك، هەموو ئەوانە ناشەرعیین، هەروەها وێڕای ئەوانە، جاری وا هەبووە کە شاعیر، زۆر باسی خۆی کردوە، بە خۆی هەڵاگوتوە، وەك ئازایەتیی خۆی، ڕەچەڵەك بەرزیی خۆی، لە بەرانبەری نەیارەکانی دا، خۆی زۆر هەڵناوەتەوەو بەرانبەرەکانی زۆر شکاندوە، کە هەموو ئەوانەش زۆرجار ناهەقییان تێدایەو بە درۆ دادەنرێن، بەڵام هەندێك جار لە هۆنینەوەی شیعردا، هەندێك لەو شتانە چاوپۆشییان لێدەکرێ.

بەڵام بێگومان ئەگەر بۆ شاعیرێك، بۆ مرۆڤێكی ئاسایی چاوپۆشیی بكرێ، لە هەندێ لەو زێدەڕۆییانە، ئەگەر درۆش نەبن، بەس زێدەڕۆیی و تێپەڕاندن بێ، بە تەئكید ئەوە لە پێگەو پایەی بەرزی پێغەمبەرایەتیی، ناوەشێتەوە، بە تایبەت سەروەری پێغەمبەران موحەممەد ﷺ لێی ناوەشێتەوە، شیعر وەك گوتراوە: (**أَعْذَبُهُ أَكْذَبُهُ**)، شیرینترینی درۆترینیەتی، واتە: شیعر كاتێك لە لای شاعیران، لە لای پسپۆڕانی شیعرو شاعیران، بەتام و خۆش دەبێ، كە زێدەڕۆییكردن و هەست و نەست جووڵاندن و، جۆرێك لە قسەی ناڕاست و درۆی تێدابێ، ئنجا ئەگەر پێغەمبەر ﷺ شیعری گوتبایە، وەك شایستەیەتی، دەیانگوت: شیعرەكەی ڕەكیكە، بێهێزە، ئەگەر واشی گوتبایە كە ئەوان پێیان چاك بێ، ئەوكاتە دیارە لەگەڵ مەقامی پێغەمبەرایەتیی دا نەدەگونجا، واتە: یان دەبوو زیان بە پێگەی پێغەمبەرایەتیی بگەیەنێ، یان دەبوو شیعرێك بڵێ كە لەلای ئەهلی هونەرو پسپۆڕانی صیناعەتی شیعر، بە بێهێز بێتە بەرچاو، ئەو دووانەش بێگومان هیچ كامیان لە پێغەمبەری خوا ﷺ ناوەشێنەوە.

حیكمەتی دووەم: ئەوە بووە كە لەو ڕۆژگارەدا، شاعیرەكان زۆربەیان لە لای خەڵكی جوامێرو تێگەیشتوو و خاوەن پێگەو شەڕەف، خەڵكێكی قورس و سەنگین نەبوون، هەڵبەتە خەڵكی قورس و سەنگینیان تێدا هەبووە، بەڵام زۆربەیان وانەبوون، زۆربەیان خەڵكێك بوون شیعرەكانیان: باسی شەڕاب و ئافرەت و خۆهەڵكێشان بە ڕەچەڵەك و هێرش كردنە سەر خەڵك و، خەڵك شكاندن و خۆهەڵنان، بوون، بەڵكو باسی گەلێك شتی قەدەغەو حەرامیان كردوە، بۆیەش خوا ﷻ لە سوورەتی (**الشُّعَرَاء**)دا دەفەرموێ: ﴿وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلْغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِى كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾﴾.

ئەم ئایەتە پشتڕاستی ئەو قسەیە دەكاتەوە، كە دەفەرموێ: شاعیرەكان، بێمرادەكان، سەرگەردانەكان، شوێنیان دەكەون، بە هەموو شیواندا دەڕۆن، {سەری خۆیان هەڵدەگرن و دەڕۆن، وەك پێشینان گوتوویانە: (لە هەموو دیزان دەبنە ئەسكوێ)} شتی واش دەڵێن كە كاری پێناكەن.

ئەمە حیكمەتی دووەمە، كە خوا ﷻ پێغەمبەری خۆی ﷺ لە شیعر گوتن و هۆنینەوەی شیعر پاراستوە، بۆ وێنە: لە مێژوودا دەڵێ: (إمرؤ القیس) كە كوڕی (حِجر الكندي) بووە، لەبەر ئەوەی شاعیر بووە، بابی پێی گوتوە: یان دەبێ واز لە شاعیریی بێنی، یان ئەوەتا من (خَلع)ت دەكەم {واتە: لە خۆمت دادەڕنم و دوورت دەخەمەوە} (إمرؤ القَیس)یش كە ناودارترین شاعیری عەرەب بووە لە سەردەمی پێش ئیسلامدا، ئامادە نەبووە واز لە شیعر گوتن بێنێ، بۆیە بابی دووری خستۆتەوەو دەری كردوە، هەڵبەتە دوایی كە ئیسلام هاتوە، شاعیرەكانی وەك: كەعبی كوڕی مالیك و، حەسسانی كوڕی سابیت و، زوهەیری كوڕی ئەبی سەلما، عەبدوڵڵای كوڕی ڕەواحە، كە هەندێكیان (مُخَضرَم) بوون، لە سەردەمی نەفامییش دا هەر شاعیر بوون، بە تەئكید ئەوانە حاڵ و حیسابیان جودا بووە، چونكە شیعرەكەیان هەوێنی دینداریی و ئیمانی تێدا بووەو، ئەو كەم و كوڕییانەی لە شیعری پێش ئیسلامدا هەبووە، ئەوان خۆیان لێ پاراستوون[1].

---

(١) التحرير والتنوير: ج٢٣، ص٦٤.

مەسەلەی دووەم:

سەرنجڕاكێشانی مرۆڤان بۆ ڕەخسێندرانی ئاژەڵان و، ڕام و دەستەمۆكرانیان بۆ بارو سوارو، بەهرەو سوودی دیكەی جۆراوجۆر.

خوا دەفەرمووێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا﴾، ئایا سەرنجیان نەداوە، نەیانبینیوە، كە ئێمە لەوەی دەستەكانمان كردوویانە، ئاژەڵانێكمان بۆ هێناونەدی؟ ئەو بینینە دەگونجێ بەچاوی سەر بێ، دەشگونجێ بەچاوی عەقڵ و دڵ بێ، واتە: بینین لێرەدا بینینی چاوە، یاخود بینینی عەقڵ و دڵە، ئایا بەچاوی سەر نەیانبینیوە، یان: بە چاوی عەقڵ و دڵ سەرنجیان نەداوە، كە ئێمە لەوەی دەستەكانمان ئەنجامیان داوە، ئاژەڵانێكمان بۆ هێناونە دی بێگومان هەمزە (أ)ی ﴿أَوَلَمْ﴾ بۆ پرسیار كردنە، بەڵام لێرەدا بۆ نكووڵییلێكردن و سەرسوڕماندنە، لەوە كە چۆن ئەو چاكەو نیعمەتەی خوای پەروەردگار نابینن؟!

﴿مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا﴾، لەوەی دەستەكانمان كردوویانە، ئەمە دوایی قسەی لێ دەكەین، بەڵام وێنەی ئەوە لە قورئاندا هاتووە، بۆ وێنە: لە سوورەتی **(الذَّاريات)** خوا دەفەرمووێ: ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾﴾، ئاسمانمان بە دەستەكان دروستكردوون و، ئێمە فراوانكەریانین، هەروەها لە سوورەتی **(ص)** ئایەتی (٧٥) دا، خوا ﷻ بە ئیبلیس دەفەرمووێ: بۆچی كڕنووشت نەبرد بۆ كەسێك كە من بە هەردوو دەستی خۆم دروستم كردوە ﴿مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾.

كەواتە: لە سوورەتی **(یس)**دا بە **(أيدي)** دەیهێنێ واتە: دەستەكان، هەروەها لە سوورەتی **(الذَّاريات)**یش دا بە **(أيدي)** دەیهێنێ، بەڵام لە سوورەتی **(ص)**دا بە هەردوو

دەستم (**بیدي**) دەیهێنێ و، لە سوورەتی (**الفتح**)یش ئایەتی (١٠)دا بە دەست (**یَد**) دەیهێنێ: ﴿يَدُ ٱللَّهِ فَوۡقَ أَيۡدِيهِمۡ﴾، بە تاك دەیهێنێ، بۆیە بە ئاشكرا دەزانین كە ئەوە تەعبیرێكی مەجازییە، ئەگەرنا دەبێ بڵێی: خوا دەستێكی هەیەو، دووانیشی هەن و، زۆریشی هەن!! هەڵبەتە لەو بارەیەوە زانایان مشتومڕیان زۆر بووە، بەڵام ئەوەی گرنگە لێرەداو سەرنجمان ڕادەكێشێ، ئەوەیە كە خوا ﷻ دەفەرمووێ: ئەو ئاژەڵانەم بە شێوەیەكی تایبەت بۆ دروستكردوون، هەروەك چۆن كە خوا ڕەخنە لە ئیبلیس دەگرێ: ﴿قَالَ يَٰٓإِبۡلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسۡجُدَ لِمَا خَلَقۡتُ بِيَدَيَّ ﴿٧٥﴾﴾ص، واتە: بە شێوەی تایبەت دروستم كردوە، ئەگەرنا هەموو شتێك هەر خوا دروستی دەكا، بە دەسەڵاتی خۆی، بەزانیاریی خۆی، بە ویستی ڕەهای خۆی.

وشەی (أنعام)یش چوار جۆرە ئاژەڵ دەگرێتەوە، لە سوورەتی (**الأنعام**) ئایەتەكانی (١٤٣ و ١٤٤)دا كە هەر سوورەتەكە بەو ناوەوەیە، خوا باسیكردوون: ﴿ثَمَٰنِيَةَ أَزۡوَٰجٖۖ مِّنَ ٱلضَّأۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَمِنَ ٱلۡمَعۡزِ ٱثۡنَيۡنِ﴾، دواییش دەفەرمووێ: ﴿وَمِنَ ٱلۡإِبِلِ ٱثۡنَيۡنِ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ ٱثۡنَيۡنِ﴾، كەواتە: جووتێك لە حەیوانی سپیی كە مەڕو بەرانن و، جووتێك لە حەیوانی ڕەشی گچكە، كە بزن و نێرین و، جووتێك لە حوشتر: نێرو مێ، (**جَمَل**) حوشتری نێرو (**ناقة**) حوشتری مێ، جووتێك لە ڕەشەوڵاخ كە: گاو مانگان، هەروەها كەڵ و گامێشیش.

٢)- ﴿فَهُمۡ لَهَا مَٰلِكُونَ﴾، ئنجا ئەوان خاوەنی ئەوان (ئاژەڵان)ن. لە جیاتی ئەوەی بفەرمووێ: (**فَهُم مَالِكُوها**)، دەفەرمووێ: ﴿فَهُمۡ لَهَا مَٰلِكُونَ﴾، ئەم تەعبیرە: (**يُفِيدُ تَعْظِيمَ المالِكيَّةِ لِلأنْعَام**)، بە مەزنگرتنی خاوەنداربوونی ئەو ئاژەڵانەیە، واتە: موڵكێكی گەورەمان پێداون، ﴿مَٰلِكُونَ﴾، (**أي: ضَابِطُونَ، قَاهِرونَ، تَتَصَرَّفُونَ فيها كَيْفَ تَشَاءُون**)، واتە: كۆنترۆڵیان دەكەن و ملكەچیان دەكەن، چۆنی بیانەوێ مامەڵەیان پێ دەكەن.

٣)- ﴿وَذَلَّلۡنَٰهَا لَهُمۡ﴾، هەروەها ئەو ئاژەڵانەمان بۆ ئەوان دەستەمۆو ملكەچ كردوون، (**ذَلَّ، يَذِلُّ، ذِلاًّ، وذَلَّتِ الدابةُ فَهِيَ ذلولٌ: لَيسَتْ بِصَعبَةٍ، ذَلَّ، يَذُلُّ، ذُلاًّ: مَا كَانَ عَنْ قَهرٍ**)، (**ذَلَّ**): ملكەچ بوو، (**يَذِلُّ**): ملكەچ دەبێ، (**ذِلاًّ**) واتە: دەستەمۆ بوون، ملكەچ بوون،

بەڵام (ذلّ یَذُلّ ذُلاً)، ئەوەیە کە کەسی بەرانبەر خۆی فەرز بکات، بەڵام (**ذَلّت الدابة ذِلاً فهيَ ذلولٌ: لَيسَتْ بِصَعبَةٍ**)، واتە: وڵاخەکە چەمووش نیە، جەنە ناگرێ، یاخیی نابێ، بەڵکو دەستەمۆیە و ملکەچە، حوشترێکی گەورە منداڵێکی گچکە دەتوانێ یەخی بدات، یان گایەك ئەگەر لە خەڵك هار بێ، سەد کەس دەرۆستی نایەن، کەچی تەماشا دەکەی جووتیارێك دوو گا جووتیان پێدەکات، هەشت نۆ دە گاو مانگا، گاگێرەیان پێدەکات.

٤)- ﴿ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴾، لەو ئاژەڵانەدا سواربوویان هەیەو لێشیان دەخۆن. (**رَكُوب: أي: مَرْكُوب، مِثْلُ الحَلُوب**) (**حَلُوب**) واتە: دۆشراو، ئاژەڵێك کە شیری لێ دەدۆشرێ، (**ناقةٌ حَلُوب**)، یان (**بَقَرةٌ حَلُوب**)و، (**رَكُوب**)یش ئەو ئاژەڵەیە مرۆڤ سواری دەبێ، یان باری لێ دەنێ، ﴿ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ ﴾، (**رَكُوب**) سواربوو هەیە بۆ ئەوان، بۆ مرۆڤەکان، ﴿ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴾، هەروەها لێشی دەخۆن، هەر لەو ئاژەڵانە لە شیرو گۆشتەکەیان دەخۆن.

٥)- ﴿ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ ﴾، هەروەها بۆ ئەوان لەو ئاژەڵانەدا هەیە سوودگەلی زۆرو خواردنەوەو پێخۆرەوەکان، (**مَنافِع**) کۆی (**مَنْفَعة**)یە یانی: سوود، (**مَشَارِب**) کۆی (**مَشْرَب**)ە، (**مَشَارِب**) کە چاوگێکی میمییە، أ- یان بە مانای (**شُرْب**)ە، واتە: خواردنەوە (**شُرُوب**)، خواردنەوەکان. ب- دەشگونجێ (**مشارب**) کۆی (**مشرب**) بێ و (**إسمُ المَكان**) ناوی شوێن، بێ، یانی: لە چەرم و کەوڵی ئەو ئاژەڵانە، دەفران دروستدەکەن، وەك مەشکەو کوندەو ... هتد، کە شیرو ڕۆن و ماست و دۆ، ئاو یان شلەمەنییەکانی بە گشتیی تێدا دەخۆنەوە، کەواتە: (**مَشارِب**) واتە:

أ- خواردنەوەکان،

ب- دەفرەکانی تێدا خواردنەوە.

٦)- ﴿ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴾، ئایا سوپاسگوزاریی ناکەن؟ لێرەدا دیسان هەمزە (أ) بۆ پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەیە، واتە: چۆن سوپاسگوزاریی ناکەن، کە خوا ئەو نیعمەتانەی بۆ ڕەخساندوون؟ لە سوورەتی (**النَّحل**)، دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي

﴿بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيۡنِ فَرۡثٖ وَدَمٖ لَّبَنًا خَالِصٗا سَآئِغٗا لِّلشَّٰرِبِينَ ٦٦﴾، کە لەوێ لە تەفسیری سوورەتی (النَّحل)دا باسێکی سەربەخۆمان لە بارەی شیرو ماستەوە کردوە.

لە بارەی ئەو تەعبیرەوە کە دەفەرموێ: ﴿مِّمَّا عَمِلَتۡ أَيۡدِينَآ﴾، لەوە کە دەستەکانمان کردوویانە، بە چاکی دەزانین تیشکی زیاتری بخەینە سەرو، قسەی دوو لە زانایان لەو بارەوە دێنم:

یەك: (محمد الطاهر بن عاشور)[1] لە تەفسیرەکەی خۆیدا[2] دەڵێ:

(وَاسْتُعِيرَ عَمَلُ الأَيْدِي الَّذِي هُوَ الْمُتَعَارَفُ فِي الصُّنْعِ، لإِيجَادِ أُصُولِ الأجناسِ بِدُونِ سَابِقِ مَنْشَأٍ مِنْ تَوَالُدٍ أَوْ نَحْوِهِ، فَأُسْنِدَ ذَلِكَ إِلَى أَيْدِي اللهِ تَعَالَى لِظُهُورِ أَنَّ تِلْكَ الْأُصُولَ لَمْ تَتَوَلَّدْ عَنْ سَبَبٍ كَقَوْلِهِ: ﴿وَٱلسَّمَآءَ بَنَيۡنَٰهَا بِأَيۡيْدٖ ٤٧﴾الذاريات، فَ «مِنْ» فِي قَوْلِهِ: ﴿مِّمَّا عَمِلَتۡ أَيۡدِينَآ﴾ ابْتِدَائِيَّةٌ لأَنَّ الأَنْعَامَ الَّتِي لَهُمْ مُتَوَلِّدَةٌ مِنْ أُصُولٍ حَتَّى تَنْتَهِيَ إِلَى أُصُولِهَا الأَصْلِيَّةِ الَّتِي خَلَقَهَا اللهُ كَمَا خَلَقَ آدَمَ، فَعَبَّرَ عَنْ ذَلِكَ الْخَلْقِ بِأَنَّهُ بِيَدِ اللهِ، اسْتِعَارَةً تَمْثِيلِيَّةً لِتَقْرِيبِ شَأْنِ الْخَلْقِ الْخَفِيِّ الْبَدِيعِ).

واتە: (**عَمَلُ الأيدي**)، کە دەفەرموێ: ﴿مِّمَّا عَمِلَتۡ أَيۡدِينَآ﴾، کاری دەستان، زیاتر بۆ دروستکردنی شتی ورد ئەو تەعبیرە بەکاردێ، لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ هێنانەدی بنچینەی جۆرەکان، واتە: بنچینەی جۆرەکانی ژیانداران بێ ئەوەی چاوگێکی پێشتریان بووبێ، وەك لە دایك بوون و وێنەی ئەوە، ئنجا بۆیە ئەوە پاڵدراوەتە لای دەستەکانی خوای بەرز، چونکە دیارە کە ئەو بنچینانە، لە هۆکارێك پەیدا نەبوون، وەك چۆن خوا ﷻ لە باسی ئاسمان دا دەفەرموێ: ﴿وَٱلسَّمَآءَ بَنَيۡنَٰهَا بِأَيۡيْدٖ

---

(١) (محمد الطاهر بن عاشور) ڕوونکەرەوەیەکی باشی قورئانە، لەگەڵ هەندێ وردە تێبینیی، کە ئەوەی بە پێویستی بزانین، قسەی لێ دەکەین، لە ڕوونکەرەوانی قورئانی هاوچەرخ دەتوانم بڵێم: نەك لە هەموو شتێکدا، بەڵام بە گشتیی لە هەموویان وردترە، هەروەك زۆریش شارەزای زمانی عەرەبیی بووەو، زۆر شارەزابوونەکەی زمانی عەرەبیی، زۆر هاوکاری بووە، کە باش لە نهێنیی و دیوە پەنهانەکانی ئایەتە موبارەکەکان حاڵیی بێ.

(٢) التحرير والتنوير: ج٢٣، ص٨٨.

﴿الذاريات﴾ ﴿٤٧﴾، ئاسمانمان بە دەستەکانی خۆمان بنیات ناوەو بینا کردوە، ئنجا لێرە کە دەفەرموێ: ﴿مِّمَّا عَمِلَتۡ أَيۡدِينَآ﴾، (من) لە ﴿مِّمَّا عَمِلَتۡ﴾دا، (من) ی دەستپێکی پێ دەگوترێ، چونکە ئەو ئاژەڵانە کە مرۆڤەکان هەیانبوون و خوا دەیانکاتە چاکەو نیعمەتی خۆی لەسەریان، بە تەئکید ئەو ئاژەڵانە لە بنچینانێکی دیکە پەیدا بوون، {بۆ وێنە: ئەو گاو مانگایە لە گاو مانگایەکی دی و، ئەو حوشترە لەو حوشترە، هەروەها ئەو مەڕو بزنەو ... هتد} ئەو لە دایك بوون و پەیدابوونە تاکو دەگاتە سەر بنچینە بنەڕەتییەکان کە خوا ﷻ دروستیکردوون، وەك چۆن ئادەمی دروستکردوە، {مرۆڤەکان هەموویان لە یەك پەیدا دەبن، هەموویان دەچنەوە سەر باب و دایکێك، ڕەشە وڵاخەکانیش گاو مانگایەکانیش دەچنەوە سەر جووتێك و، مەڕو بەرانەکان دەچنەوە سەر جووتێك و، بزن و نێرییەکان دەچنەوە سەر جووتێك، هەروەها حوشترە نێرو مێیەکان، کە بە نێرەکەی (جَمَل) دەگوترێ، بە مێینەکەی (نَاقَة) دەگوترێ و، بە هەردووکیان دەگوترێ (إبِل) دەچنەوە سەر جووتێك، ئەو جووتانەی بنەڕەت، خوا ﷻ وەك چۆن ئادەم و حەووای هێناونە دی و، لەوانەوە مرۆڤ پەیدا بوون، لەو جووتە ئاژەڵانەشەوە، هەموو جۆرەکانی ئەو چوار جۆرە ئاژەڵە پەیدا بوون}[1].

ئنجا خوا ﷻ ئەو جۆرەی دروستکردنەی تەعبیر کردوە، کە بەدەستی خوا بووە، ﴿مِّمَّا عَمِلَتۡ أَيۡدِينَآ﴾، کە ئەمە خوازراوەییەکی وێنەییە بۆ نیزیك خستنەوەی دروستکردنی پەنهان و سەرسوڕهێنەری خوا لە عەقڵی ئێمە، کە خوا چۆنی هێناوەتە دی؟!

دوو: (**الشوكاني**)[2]، ئەویش لە تەفسیرەکەی خۆی دا[3] دەڵێ:

---

(١) نێوان کەوانەکان زیادەی خۆمە.

(٢) کە ئەویش زانایەکی گەورە بووە، لە تەفسیرو سوننەت و فیقهو ئوصووڵ دا زۆر شارەزابووە.

(٣) فَتْحُ القَدِير: ج٤، ص ٤٦١.

(أي: مِمَّا أَبْدَعْنَاهُ وَعَمِلْنَاهُ، مِنْ غَيْرِ وَاسِطَةٍ وَلَا شَرِكَةٍ، وَإِسْنَادُ الْعَمَلِ إِلَى الأَيْدِي مُبَالَغَةٌ فِي الإِخْتِصَاصِ، وَالتَّفَرُّدِ بِالْخَلْقِ، كَمَا يَقُولُ الْوَاحِدُ مِنَّا: عَمِلْتُهُ بِيَدَيَّ لِلدَّلَالَةِ عَلَى تَفَرُّدِهِ بِعَمَلِه).

واتە: کە دەفەرموێ: ﴿مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا﴾، یانی: لەوەی کە دامانهێناوەو دروستمان کردوە بەبێ هۆکارو، بەبێ هاوبەشیی، ئنجا کە کار لێرەدا پاڵدراوەتە لای دەستەکان، (**عَمِلَتهُ أيدينا**) ئەمە زێدەڕۆییکردنە، لە تایبەتمەند بوون و تاکبوونەوە لە هێنانەدی دا، وەك یەکێك لە ئێمە دەڵێ: ئەوەم بە دەستی خۆم دروستکردوە، بۆ ئەوە پێشانی بدا کە خۆی ئەو کارەی ئەنجام داوەو، کەسی دیکە دەستی تێیدا نەبووە.

مەسەلەی سێیەم:

هاوبـەش دانـەرەکان شـتانێك جگـە لـە خـوا دەپەرسـتن، کـە بـە خەیاڵـی خۆیـان پشـتیوانیان بـن، بـەڵام لـە ڕۆژی دواییـدا ئـەو پەرسـتەرانە وەك سـەربازی ئامـادە دەبـن و، پەرسـتراوەکانیش هیچیشـیان بۆیـان پـێ ناکـرێ، مـادام خـواش پەنهـان و ئاشـکرایان دەزانـێ، پێویسـتە بـە قسـەی پووچیـان دڵتەنـگ نەبـن:

خـــوا دەفەرمـــوێ: ﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً ﴾، هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان جگە لە خوا پەرستراوانێکیان هەڵبژاردن، لێرەدا خوا بەپێی گومان و بۆچوونی ئەوان، ناویان لێدەنێ: ﴿ ءَالِهَةً ﴾، پەرستراوان.

٢)- ﴿ لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴾، بەڵکو سەربخرێن، پشتیوانییان لێ بکرێ، واتە: ئەو پەرستەرانە، ئەو هاوبەش بۆ خوا دانەرانە، گومانیان وایە کە بەهۆی ئەو پەرستراوانەوە، سەردەخرێن و پشتیوانییان لێ دەکرێ.

٣)- ﴿ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ ﴾، پەرستراوەکان ناتوانن ئەو پەرستەرانەی خۆیان سەربخەن،

ئەمە بە دوو شێوە تەفسیر کراوە:

أ- پەرستراوەکان ناتوانن ئەوانەی کە دەیانپەرستن، سەریان بخەن، هەرچەندە لەلاشیان دەبن وەك سەربازی ئامادە.

ب- یاخود: پەرستەرەکان وەك سەربازی ئامادە دەبن، لە بەردەستی پەرستراوەکاندا، لە جیاتی ئەوەی پەرستراوەکان هاوکاریان بن، ئەوان لە خزمەتی پەرستراوەکان و بت و صەنەمەکان دان، دەیانپارێزن و، خزمەتیان دەکەن.

٤)- ﴿وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ﴾، لە حاڵێك دا ئەوان بۆیان سەربازانی ئامادەكراون. ئەمە دەگونجێ بۆ پەرستراوەكان بچێتەوە: پەرستراوەكان بۆ پەرستەرەكان، وەك سەربازی ئامادە كراون.

یاخود: پەرستەرەكان بۆ پەرستراوەكان، وەك سەربازی ئامادە كراون، لە جیاتی ئەوەی پەرستراوەكان هاوكاریان بن، كەچی پەرستەرەكان خزمەتی ئەوان دەكەن.

٥)- ﴿فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ﴾، ئنجا با قسەی وان خەمبارو دڵتەنگت نەكات، ئەمە خوێندراویشەتەوە: (فَلَا يُحْزِنْكَ قَوْلُهُم)، (أَحْزَنَهُ، يُحْزِنُهُ، وَحَزَنَهُ، يَحْزُنُهُ)، هەردووكیان هاتوون، با قسەی وان تۆ دڵتەنگ نەكات، دیارە نەهی كردنی خوا لە دڵتەنگ بوونی پێغەمبەر ﷺ نەهی كردنیەتی لە هۆكارەكەی، كە بریتیە لەوەی پێغەمبەر ﷺ زۆرخۆییان پێوە سەرقاڵ نەكات و، بە قسەو قاڵی ناحەزانەیانەوە، بۆ ئەوەی نەبێتە هۆكاری دڵتەنگیی و، زۆر گوێ لە قسەو قاڵی پووچ و بێبنەمایان نەگرێ، بۆ ئەوەی نەبێتە هۆی خەمباریی.

٦)- ﴿إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾، بە دڵنیایی ئێمە دەزانین ئەوەی پەنهانی دەكەن و، ئەوەش كە ئاشكرای دەكەن، ئەمە هۆكار هێنانەوەیە بۆ ڕێلێگرتنەكە، بۆ نەهی لێكردنەكە، واتە: تۆ دڵتەنگ مەبە بە قسەی ئەوان، چونكە قسەی ئەوان و، هەڵسوكەوتی ئەوان و نیازی نێو دڵی ئەوان، هەرچی ئاشكرایەو هەرچی پەنهانە، ئێمە هەمووی دەزانین، دوایی پڕ بە پێستی نیەت و قسەو كردەوەكانیان، سزایان دەدەین.

لە كۆتایی ئەم مەسەلەی سێیەم دا، ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ دێنین، كە دەفەرموێ:

{يُجْمَعُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، ثُمَّ يَطَّلِعُ عَلَيْهِمْ رَبُّ الْعَالَمِينَ، ثُمَّ يُقَالُ: أَلَا يَتَّبِعُ كُلُّ إِنْسَانٍ مَا كَانُوا يَعْبُدُونَ، فَيَتَمَثَّلُ لِصَاحِبِ الصَّلِيبِ صَلِيبُهُ، وَلِصَاحِبِ الصُّوَرِ صُوَرُهُ، وَلِصَاحِبِ النَّارِ نَارُهُ، فَيَتَّبِعُونَ مَا كَانُوا يَعْبُدُونَ، وَيَبْقَى الْمُسْلِمُونَ} (أخرجه أحمد: ٨٨٠٣، تعليق شعيب الأرنؤوط: صحيح، والترمذي: ٢٥٥٧، هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَصَحَّحَهُ الألباني).

واتـە: لـە ڕۆژی قیامەتـدا خـوا خەڵـك كۆدەكاتـەوە لـە یـەك گۆڕەپانـدا، دوایـی پـەروەردگاری جیهانییـان سـەرنجیان دەداو دەفەرمـوێ: بـا هـەر مرۆڤـە {و هـەر كەسـە} بـەدوای ئـەوە بكـەوێ كـە دەیپەرسـت {لـە دنیـادا} ئنجا بابـای خاچپەرست، خاچەكـەی بـۆ بەرجەسـتە دەكـرێ و، بابـای وێنەپەرسـت و پەیكـەر پەرسـت، وێنـەو پەیكەرەكانیـان بـۆ بەرجەسـتە دەكرێـن و، بابـای ئاگـر پەرسـت، ئاگرەكـەی بـۆ بەرجەسـتە دەكـرێ، هـەر كامێـك لەوانـە بـەدوای پەرسـتراوی خۆیـان دەكـەون و، مسـوڵمانان دەمێننـەوە، (لەبـەر ئـەوەی مسـوڵمانان تەنیـا خـوای پەروەردگاریـان پەرسـتووە، هیـچ كام لـە دروسـتكراوەكانیان بـە شایسـتەی پەرسـتن نەزانیـون و، شـایانی پەرسـترانیش نیـن).

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

ڕەخنەگرتنی خوا لە مرۆڤی کافر کە وێنەیەکی هێناوەتەوەو، دروستکرانی خۆی لە بیر چووەو گوتوویەتی: کێ ئێسکە پرتووکاوەکان زیندوو دەکاتەوە؟ خوای زاناو کارزانیش بە شەش بەڵگەی بەهێز، وەڵامی ئەو قسەیەی فێری پێغەمبەرەکەی ﷺ کردوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ۚ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پازدە بڕگەدا:

١)- ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ﴾، ئایا ئینسان نەیبینیوە! بە تەئکید مەبەست لێرەدا لە بینین، بینینی عەقڵ و دڵە، واتە: ئایا مرۆڤ نازانێ، وشەی: ﴿الْإِنسَانُ﴾، کە (أل)ی ناساندنی لەسەرە، بۆ (عَهد)ە، واتە: ئایا مرۆڤەکە، ئینسانە کافرەکە نازانێ، چونکە ناگونجێ مەبەست پێی هەموو مرۆڤەکان بن، چونکە مرۆڤە بڕوادارەکان دەزانن: خوا دروستیکردوون لە نوتفەو، دەشزانن کە خوا دەشتوانێ زیندوویان بکاتەوە.

٢)- ﴿أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ﴾ {ئایا مرۆڤە بێبڕوایەکە نازانێ} کە ئێمە ئەومان لە تۆویلکەیەك دروستکردوە؟ ﴿نُّطْفَةٍ﴾، بریتیە لە: ژیانداری تۆوی + هێلکۆڵە (حَيمَن + البُوَيضة)، لەو دووانە ﴿نُّطْفَةٍ﴾، پەیدا دەبێ، کە هەم (حَيمَن)، (حَيْوَان منوي) زیندەوەری تۆویی پیاو، کە لە دڵۆپەیەکیدا بە ملیۆنان هەن، هەم هێلکۆڵەی ئافرەت کە

ئەویش زیندەوەرێکەو، هەردووکیان ژیاندارن و، یەکدەگرن و ژیاندارێکی سێیەم پێك دێنن، پێی دەگوترێ: ﴿ نُّطۡفَةٖ ﴾، کە ئێمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (**المؤمنون**) دا، بە درێژیی لە بارەی دروستبوونی مرۆڤەوە قسەمان کردوە.

٣)- ﴿ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٞ مُّبِينٞ ﴾، {ئێمە ئەومان لە تۆویلکەیەك دروستکردوە} دوایی یەکسەر بۆتە مشتومڕکەرێکی ڕوونکەرەوە، یانی: مەبەستی خۆ ئاشکراکەر، دەشگونجێ (**مبين**) بە مانای ڕوون و ئاشکرا بێ، وشەی: ﴿ خَصِيمٞ ﴾، (**فَعِيْلٌ مُبَالَغةٌ فِي مَعْنَى مُفَاعِل: مُخَاصِمْ شَدِيْد الخِصَام**)، (**خَصِيم**) لەسەر کێشی (**فَعِيْلٌ**)ە، زێدەڕۆییکردنە لەمانای (**مُخَاصِمْ**)دا، واتە: (**مُجَادِل**) شەڕەقسەکەر، مشتومڕکەر، وشەی: ﴿ مُّبِينٞ ﴾ یش لێرەدا هەم دەگونجێ بەمانای ڕۆشنکەرەوە بێ، هەم دەگونجێ بەمانای ڕۆشن بێ، کەواتە: ﴿ مُّبِينٞ ﴾، هەم دەگونجێ لە (**أَبَانَ**)ی (**لازم**)ەوە هاتبێ، وەك: (**أَبَانَ القَمَرُ**)، مانگەکە دەرکەوت، دەشگونجێ لە (**أَبَانَ**)ی (**مُتَعَدِّي**)ەوە هاتبێ، وەك: (**أَبَانَ المُدَرِّسُ الدَّرسَ**)، مامۆستایەکە دەرسەکەی ڕوونکردەوە، چونکە ئەو کەسە، ئەو مرۆڤە کە سەرەتای دروستبوون و دەستپێکی خۆی لە بیر دەچێتەوە، دەبێتە مشتومڕکەرێکی ڕوون، هەروەها دەبێتە مشتومڕکەرێکی نیازی خۆ دەرخەر، ئەوەی دەیەوێ ئاشکرای بکات و دەری بخات.

٤)- ﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلٗا وَنَسِيَ خَلۡقَهُۥ ﴾، وێنەیەکی بۆ ئێمە هێنایەوەو دروستکرانی خۆی لەبیر چۆوە، (**مَثَلْ**): بریتیە لەوەی حاڵێك بەراوردی پێبکەی بە حاڵێکی دیکە، کە دەفەرموێ: ﴿ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلٗا ﴾، واتە: (**أَتَى بِتَشْبِيهِ حَالِ قُدْرَتِنا بِحَالِ عَجْزِ النَّاس**) یانی: حاڵی دەستەڵاتی ئێمەی {هی خوای پەروەردگاری} چواندوە بە حاڵی دەستەپاچەیی خەڵك، وەك چۆن خەڵك ناتوانێ ئێسکانی پڕتووکاو زیندوو بکاتەوە، دەستەڵاتی خواشی پێوانە (**قياس**) کردۆتە سەر ئەوان، کە خواش ناتوانێ، ئەوکارە بکات.

﴿ وَنَسِيَ خَلۡقَهُۥ ﴾، دروستکرانی خۆی لەبیرچۆتەوە، ئەگەر خۆی لە بیری نەچووبایەوە، دەیزانی: خوایەك کە ئەوی لە نوتفەیەك هێناوە، دەشتوانێ دوای ئەوەی دەبێتەوە بە خاك و خۆڵ و ئێسقانی پڕتووکاو، دووبارە زیندووی بکاتەوە، بەڵام لەبیری چۆتەوە لە کوێوە هاتوە!

٥)- ﴿قَالَ مَن يُحۡيِ ٱلۡعِظَٰمَ وَهِيَ رَمِيمٞ﴾، گوتی: کێ ئێسکان زیندوو دەکاتەوە، لە حاڵێك دا پرتووکاون و ڕزیون؟ ﴿ٱلۡعِظَٰمَ﴾، کۆی (عَظْم)ە، واتە: ئێسك، کە بە: ئێسکەکان کۆدەکرێتەوە، هەندێك کەس دەڵێن: ئێسقان.

﴿وَهِيَ رَمِيمٞ﴾، دەگوترێ: (رَمَّ، وَأَرَمَّ: بَلِيَ) (رمَّ وأَرمَّ): ڕزی، پرتووکاو، کلۆربوو، گەندەڵ بوو.

٦)- ﴿قُلۡ يُحۡيِيهَا ٱلَّذِيٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٖ﴾، بڵێ: ئەو کەسە دەیژیێنێتەوە کە یەکەمجار پێی گەیاندوە، بۆچی دەفەرمویێ: ﴿أَنشَأَهَآ﴾؟ چونکە لە ڕاستییدا مرۆڤ کە دروست دەبێ، پلە پلە دروست دەبێ، (الإنْشَاءُ: الخَلْقُ شَيْئًا فَشَيْئًا) واتە: پێگەیاندن قۆناغ بە قۆناغ، کە وەك لە سەرەتای سوورەتی (المؤمنون)دا باسمان کرد، بەلای کەمەوە مرۆڤ کە لە سکی دایکیدا پێدەگا، بە حەوت قۆناغدا تێدەپەڕێ، بۆیە دەفەرمویێ: بڵێ: ئەو کەسە کە یەکەمجار پێی گەیاندوە، قۆناغ بە قۆناغ هێناویەتی، ئەو دەتوانێ زیندووی بکاتەوە.

٧)- ﴿وَهُوَ بِكُلِّ خَلۡقٍ عَلِيمٌ﴾، ئەو (خوا) بە هەموو دروستکردنێکیش زانایە، واتە: هەموو ئامرازەکانی دروستکردن کە ئێمە نایانزانین، هەموویان لەبەردەستی خوا دان.

٨)- ﴿ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلۡأَخۡضَرِ نَارٗا﴾، ئەو کەسەی لە درەختی (تەڕو) سەوز ئاگری گێڕاوە. وەك دوایی باسیان دەکەین، ئەوانە هەموویان بەڵگەن بە دوای یەکدا:

ئەو زاتەی کە لە درەختی سەوز ئاگری بۆ ڕەخساندوون، کاتی خۆی هەموو ڕوونکەرەوانی قورئان، ئەوەیان وا لێکداوەتەوە کە دوو درەخت هەن بەناوی (المَرخ والعَفار)، کە یەکێکیان لە ئەوی دیکە دەخشێنرێ و، ئاگریان لێ پەیدادەبێ، بەڵام ئەگەر ئەو دوو جۆرە درەختە: (ألمَرْخ والعَفَار)، لە هەندێك شوێنان هەبن، لە شوێنەکانی دیکەدا نین، بەڵام چەمکی ئەو ئایەتە موبارەکە زۆر لەوە فراوانترەو، دەتوانین بە دوو شێوەی دیکە تەفسیری بکەین:

١- لەو چاخانەدا کە پێیان گوتراوە: چاخە باراناوییەکان (**العُصُور المَطِيْرَة**)، درەختی زۆر گەورە هەبوون و، ئاژەڵی زۆر قەبارە زل هەبوون، وەك دیناسۆڕەکان، ئەوانە لە ئەنجامی ئەو گۆڕانکارییانەدا کە خوا بەسەر زەویدا هێناون، هەم دارو درەختە زل و زەبەلاحەکان، هەم ئەو ژیاندارو ئاژەڵە زل و زەبەلاحانە، مردوون و کەوتوونە بن چینەکانی زەوی، دوایی هەم دارو درەخت و سەوزاییەکان، هەم ئاژەڵەکانیش کە بە ملیۆنان بوون، هەموویان شی بوونەوە لە نێو زەویداو، بوون بە غازو خەڵووزی بەردو، نەوت.

٢- ڕووەك لە ئەنجامی تیشکە پێکهاتندا، گەرمیی خۆر لە خۆیدا کۆدەکاتەوە، دوایی کە درەخت وشك دەبێ، دەسووتێ و ئەو تیشکە خۆرەی کە لە خۆیدا کۆی کردۆتەوە، دێتەوە دەرێ و هەرچی گەرمیی لەسەر زەوییە، لە تیشکی خۆرەوە دێ، بەشێوازە جۆراوجۆرەکان، کە دوو جۆرو شێوازیان، ئەو دووانەن کە باسمانکردن.

٩)- ﴿فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ﴾ {ئەو خوایەی لە درەختی سەوز ئاگری بۆ فەراهەم هێناون} ئنجا ئێوە دایدەگیرسێنن.

وای تێدەگەم کە خوا ﷻ دەیەوێ پێمان بفەرموێ: خوا ئاگرو درەختی سەوزی پێکەوە کۆکردوونەوە، واتە: لە درەختی سەوز، ئاگری پەیدا کردوە، کەواتە: دەشتوانێ لەو ئێسقانە پرتووکاوانە، جارێکی دیکە ژیان دەربێنێتەوە.

١٠)- ﴿أَوَلَيْسَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِقَـٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ؟﴾، ئایا ئەو کەسەی کە ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی، بە توانا نیە کە وێنەی ئەوان بەدی بێنێ و دروستبکاتەوە؟ ئاسمان و زەوی، ئەو گەردوونە بەو پان و پۆڕیی و سەرسوڕهێنەرییە، کە ملیاران کەهکەشانی تێدایە، هەر کەهکەشانێك ملیاران ئەستێرەیان تێدان.

١١)- ﴿بَلَىٰ وَهُوَ ٱلْخَلَّـٰقُ ٱلْعَلِيمُ﴾، با، ئەو زۆر بەدیهێنەرەو، زۆریش زانایە، ﴿ٱلْخَلَّـٰقُ﴾، واتە: زۆر بەدیهێنەرە، یاخود زۆری شت وەدیهێناوەو دروستکردوە، کە بەس خۆی ژمارەیان دەزانێ.

١٢)- ﴿إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا﴾، فەرمانی وی هەرکات شتێکی ویست، ئەگەر ویستی شتێك بێنێتە دی.

١٣)- ﴿أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ﴾، بەس ئەوەیە پێی بفەرموێ: ببە، یەکسەر دەبێ.

١٤)- ﴿فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ﴾، پاکیی بۆ ئەو زاتەی کە موڵکی فراوانی هەموو شتێکی بەدەستە، ﴿مَلَكُوتُ﴾، زێدەڕۆییکردنە لە (مِلْك)دا، وەك (رَحْمَة و رَحَمُوت، رَهْبَة و رَهَبُوت)، گوتراوە: (رَهَبُوت خَيْرٌ مِنْ رَحَموت)، خەڵك لێت بترسێ و سامت لێ بکات، باشترە لەوەی بەزەییان پێتدا بێ، خوا دەفەرموێ: پاکیی بۆ ئەو زاتەی کە موڵکی فراوانی هەموو شتێکی بەدەستە.

١٥)- ﴿وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾، تەنیا بۆ لای ویش دەگێڕدرێنەوە.

کورتە باسێک: شەش بەڵگەی بەهێز،
لەسەر زیندوو کرانەوەی مردووان

١- ﴿قُلْ يُحْيِيهَا ٱلَّذِىٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾، بلێ: ئەو کەسە دەیژیێنێتەوە کە یەکەمجار پێیگەیاندوە، دروستیکردوە، یەکەمجار دروستکردنی هەر شتێك بە زەحمەتترە - بە عەقڵی ئێمە - لە دووبارە کردنەوەی، وەك پێشتریش گوتمان: بابایەك کە شتێك دروست دەکات، ئنجا کۆمپیوتەرێکە، یان: گۆزەیەکە، یان: کتێبێك دەنووسێ، خانوویەك دروستدەکات، وەختێك تێکی دەدا، دەتوانێ چاکتری دروست بکاتەوە، گومانی تێدانیە، ئێمەی بەشەر ئەوە دەتوانین، ئەمە تەنیا بۆ نیزیك خستنەوە لە عەقڵە، ئەگەرنا لە لای خوا ﷻ ئاسان و زەحمەت نیە، هەمووی وەك یەکە.

٢- ﴿وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾، ئەو (خوا) بە هەموو دروستکراوێکیش زانایە، دەزانێ چۆنی دروست بکات، هۆکارەکانی دروستکردنی، هەموو دروستکراوەکان لەبەر دەستی خوای پەروەردگار دان، هەموو ئامڕازەکانی دروستکردن، کە ئێمە نایانزانین، لەبەردەستی خوا دان، کەسێك بە هەموو دروستکراوێك زانا بێت، ئامڕازەکانی دروستکردنی لەبەر دەست دا بن، زیندووکردنەوەی لێ عاسێ نابێ.

٣- ﴿ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا﴾، ئەو زاتەی کە لە درەختی سەوز، ئاگری بۆ ڕەخساندوون، ئەمە:

أ- چ مەبەست پێی ئەوە بێ کە هەموو دارو درەختەکان، لە ئەنجامی تیشکە پێکهاتندا گەشە دەکەن و، تاکو ئەندازەیەکی زۆر تیشکی خۆر، لە خۆیاندا کۆدەکەنەوە،

ب- چ مەبەست ئەوە بێ، کە خەڵووزی بەردو نەوت و گاز، هەمووی لەو دارو درەخت و سەوزاییە کە لەسەر زەوی بووەو، لە ئەنجامی ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەر زەویدا هاتوون، کەوتوونە ژێر زەوی، دوایی گۆڕاون و شیبوونەوە، بوونە نەوت و خەڵووزی بەردو گازو ... هتد.

ج- چ مەبەست ئەو مانا سادەیەی لێکدانی دوو دەرختی (مرخ) و (عفار) بێ کە دادەگیرسێن.

٤- ﴿أَوَلَيۡسَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخۡلُقَ مِثۡلَهُم﴾، ئایا کەسێك کە ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی، بە توانا نیە کە وێنەی ئەوان دروست بکاتەوە؟ یانی: کەسێك شتێکی گەورەی پێ دروستکرابێ، شتێکی گچکەی ئاسانتر پێ دروست دەکرێ، کەسێك شتێکی قورسی دروست کردبێ - بە نسبەت ئێمەوە - دیارە شتێکی ئاسان باشتر دروست دەکات.

٥- ﴿إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ﴾، فەرمانی خوا کاتێك بیەوێ شتێك بکات، هەر پێی بفەرموێ: ببە، یەکسەر دەبێ، ئەم تەعبیرە کە جاری دیکەش قسەمان لێ کردوە، لە سوورەتی (النّحل)دا لەو بارەوە بە وردیی قسەمان کردوە، ئەم: ﴿كُن فَيَكُونُ﴾، ببە، دەبێ، مەبەست ئەوە نیە خوا بفەرموێ: ببەو، ئەویش ببێ، بەڵکو مەبەست پێی وێناکردنی زوو پەیدابوونی هەر شتێکە، کە خوا بیەوێ پەیدای بکات، کە بۆ ئێمە ئاسانترین شێوە ئەوەیە، کە بە شتێك بڵێی: ببە، بە کەسێك بڵێی: بڕۆ، یەکسەر بڕوا، بە کەسێك بڵێی: لابچۆ، یەکسەر لابچێ، ئەوە لە لای ئێمە ئاسانترینە، خوای پەروەردگاریش ئەو ئاسان دروستکردنەی خۆی، دەخاتە قاڵبێکی تەعبیرییەوە، کە بە شتێك بفەرموێ: ببە، یەکسەر ببێ، ئەگەرنا شتێك نەبێ، چۆن خوا دەیدوێنێ؟ بەڵام مەسەلەکە نیزیك خستنەوەیە لە عەقڵی ئێمە.

٦- ﴿فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾، پاکیی بۆ ئەو زاتەی کە موڵکی هەموو شتێکی بەدەستە، کەسێك موڵکی هەموو شتێکی بەدەست بێ، بێگومان، زیندووکردنەوەو ژیاندنەوەی مرۆڤانی لەبەر عاسێ نابێ.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتییمان بدات، هەرچی چاکترو زیاتر لەگەڵ کەلامی خوادا کارلێك بکەین و، زیاتر لێیتێبگەین و پێیپێبکەین و پەروەردە بین، تاکو سەرەنجام زیاتر لە خوا نیزیك ببینەوەو، بەندایەتیی بۆ خوا بکەین، بێگومان کاتێك ئێمە تاك تاکمان بەندایەتیی باشتر و چاکتر بۆ خوا دەکەین،

کۆمەڵگایەکی تەندروستترو تۆکمەترو چاکترمان دەبێ، کۆمەڵگایەکی بەختەوەرمان دەبێ لە دنیاداو، کۆمەڵگایەکی سەرفرازمان دەبێ لە ڕۆژی دواییدا، کۆمەڵگایەك ئیسپاتی کردبێ کە لە ژیانی دنیای دا، تەنیا خوای پەرستووەو، شوێن کۆتا ڕەوانەکراوی خوا کەوتووەو، پەیڕەویی لە بەرنامەی خوا کردووە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

الصَّافَّاتِ

دەستپێک

بەڕێـــــزان!

ئەمڕۆ کە (٩)ی موحەڕڕەمی ساڵی (١٤٤١)ی کۆچییە، بەرانبەر (٨/ ٩/ ٢٠١٩)ی زایینی، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سووڕەتی **(الصافات)**، سەرەتاش وەك عادەتی خۆمان پێناسەو نێوەڕۆکی ئەم سووڕەتە موبارەکە لە حەوت (٧) بڕگەدا دەخەینە ڕوو:

پێناسەی سووڕەتی (الصافات)و بابەتەکانی

ا)- ناوی ئەم سووڕەتە:

ئەم سووڕەتە ناوی سووڕەتی **(الصافات)**ەو، هیچ ناوێکی دیکەی نیە، ئەوەندە هەیە (**السیوطي**) لە (**الإتقان في علوم القرآن**)دا گوتوویەتی: (**رَأَيْتُ فِي كَلَامِ الجَعْبَرِي أَنَّ سُورَةَ الصافات تُسَمَّى: سُورة الذَّبِيح**) واتە: بینیومە لە قسەی جەعبەریی دا (یەکێکە لە زانایان) کە سووڕەتی **(الصافات)** پێی گوتراوە: (**سُورةُ الذَّبِيح**) واتە: سووڕەتی ئەو پیاوەی کە هێنرایە سەر سەربڕان، کە ئیسماعیلە ﷺ، بەڵام دوایی خوا بەرانێکی کردە بەلاگێڕەوەی، بەڵام هیچ بەڵگەیەکی لەو بارەوە نەهێناوە.

ئاشکراشە هۆی ناونرانی بە **(الصافات)**، هاتنی وشەیەی **(الصافات)**ە لە سەرەتایەوە، وەك زۆر لە سووڕەتەکان ئەو وشەیەی کە لە سەرەتایانەوە دێ، بۆیان دەکرێ بە ناو وەك سووڕەتەکانی: (**یس، طە، فاطر، ص**).

٢)- شوێنی دابەزینی:

ئـەم سـوورەتە سـوورەتێکی مەککەییـە بـە ڕای تێکـڕای زانایـان، نەمبینیـوە هیـچ زانایـەك لـەو بـارەوە ڕاجیایـی هەبـێ و، مشـتومڕیان لـەو بـارەوە نەبـووە.

٣)- ڕیزبەندیی لە موصحەف و دابەزیندا:

ئـەم سـوورەتە لـە ڕیزبەندیـی موصحەفـدا، ژمـارە (٣٧)ەو، لـە ڕیزبەندیـی دابەزین **(ترتیـب النـزول)**دا، ژمـارە (٥٦) یـان (٥٥)ەو، پێـش **(لقـمان)**و پـاش **(الأنعـام)** دابەزیوە.

٤)- ژمارەی ئایەتەکانی:

ژمــارەی ئایەتەکانــی ئــەم ســوورەتە، لــە لای زۆربـــەی هـــەرە زۆری زانایــان، ئەوانــەی کــە پســپۆڕن لــە ســەرژمێری ئایەتەکانــی ســوورەتەکاندا، زۆربەیــان ســەدو هەشـتاو دوو (١٨٢)یـان داناوە، هەندێکیـش گوتویانـە: سـەدو هەشـتاو یەکـە (١٨١)، هــەر بــۆ جەختکردنــەوەش دووبــارەی دەکەینــەوە، زۆر جــاری دیکــەش گوتوومانــە کــە مەبەســت لــە جیاوازیــی ژمــارەی ئایەتــەکان، ئــەوە نیــە یەکێکیــان بڵــێ: ئــەو ڕسـتە قورئانییـە هەیـە لـەو سـوورەتەداو، ئـەوی دیکـە بڵـێ: نیـە! بەڵکـو درێژیـی و کورتیـی ڕسـتەکانە، کـە ژمـارەی ئایەتـەکان کـەم و زیـاد دەکات، بـۆ وێنـە: هەندێکیـان ڕسـتەیەك لـە نێوەڕاسـتی دەوەسـتن و، دەیکەنـە سـەرە ئایـەت، هەندێکـی دیکەشـیان تاکـو کۆتایـی ڕسـتەکە دەچـن و دەیکەنـە یـەك ئایـەت، بۆیـە ژمـارەی ئایەتـەکان کەم و زیـاد دەکات، نـەك لەبـەر ئـەوەی هەندێکیـان بڵێـن: فـڵان ڕسـتە لـە قورئاندایـە، ئـەوانی دیکـە بڵێـن: نیـە!

٥)- نێوەڕۆکی:

ئەم سوورەتەش خاوەنی هەمان نێوەڕۆکی سوورەتە مەککەییەکانە بە گشتیی و، بە مەبەستی تیشك خستنە سەر جوگرافیای دابەش بوونی ئایەتەکانی بەسەر بابەتەکانیدا دەڵێین: سەدو هەشتاو دوو (١٨٢) ئایەتەکەی ئەم سوورەتە موبارەکە، ئاوا دابەش بوون: {٧٤ + ٧٤ + ٣٤ = ١٨٢}

أ- (٧٤) ئایەتی یەکەم، چواردە (١٤) ئایەتیان لە بارەی خواناسیی و بەڵگەکانییەوەن، شەست (٦٠)یشیان بە گشتیی لە بارەی قیامەتەوەن: زیندوو کرانەوە، سزاو پاداشت، بەهەشت و دۆزەخ ... هتد.

ب- (٧٤) ئایەتی دووەمیش لە بارەی بەسەرهاتی نۆ لە پێغەمبەرانەوەن: نووح، ئیبراهیم، ئیسماعیل و ئیسحاق، مووساو هاروون، ئیلیاس، لووط، یونوس (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، ئەوانیش بەم جۆرە ئایەتەکانیان بەسەردا دابەش کراون:

١- بەسەرهاتی نووح: (٧٥ - ٨٢) هەشت ئایەت.

٢- بەسەرهاتی ئیبراهیم و هەردوو کوڕەکەی (ئیسماعیل و ئیسحاق): (٨٣ - ١١٣) سی و یەك ئایەت.

٣- بەسەرهاتی مووساو هاروون: (١١٤ - ١٢٢) نۆ ئایەت.

٤- بەسەرهاتی ئیلیاس: (١٢٣ - ١٣٢) دە ئایەت.

٥- بەسەرهاتی لووط: (١٣٣ - ١٣٨) شەش ئایەت.

٦- بەسەرهاتی یونوس: (١٣٩ - ١٤٨) دە ئایەت.

ج- (٣٤) ئایەتی کۆتایی، تەوەری سەرەکییان پووچەڵکردنەوەی هەندێك بیرو بۆچوونی ئەفسانەیی هاوبەشدانەرەکانە، لە بارەی فریشتەکان و جندو، پەیوەندییان لەگەڵ خوای بەرزو بێ وێنەداو، لە کۆتاییش هۆشداریی دراوەتە کافرەکان و هەڕەشەیان لێکراوە،

کۆتایی ئەم سوورەتە موبارەکەش بە سێ ئایەتی بەهێزو پێزی خوای پەروەردگار هاتوە، کە بریتین لە: ﴿سُبْحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٨٢﴾﴾، کە پاکیی دەربڕینە بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان، سەلام و ئاشتیی و خێرو خۆشیی ناردنە بۆ پێغەمبەران و، ستایشکردنە بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان.

٦)- تایبەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

١- ئەم سوورەتە لە ڕیزبەندیی موصحەفدا، یەکەمین سوورەتە بە سوێند پێخواردنی دروستکراوان دەست پێ بکات: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفًّا ﴿١﴾﴾، لە ڕیزبەندیی موصحەفدا یەکەمینە کە بەو شێوەیە دەست پێ بکات، ئەگەرنا دوایی سوورەتی دیکە زۆرن، کە سوێند بە دروستکراوان خوراوە.

٢- تەنیا لەم سوورەتەدا لە بەهەشتەوە قسەکردنی برادەرێك لەگەڵ برادەرێکی دۆزەخییدا هاتوە، لە ئایەتەکانی: (٥١ - ٦١) لەو یازدە ئایەتەدا، لە هەموو قورئاندا تەنیا لێرەدا هاتوە کە لە بەهەشتەوە یەکێك قسە بکات، لەگەڵ هاوەڵێکی لە دۆزەخ دا.

٣- درەختی زەققوم تەنیا لەم سوورەتەدا بە وردیی باس و پێناسەی کراوەو، باسی بەرەکەی کراوە، لە کوێ دەڕوێ و، چۆن خوا کردوویەتی بە مایەی سزادان بۆ کافرەکان، ئەویش لە ئایەتەکانی: (٦٢ - ٦٧)دا باسی ئەو درەختە کراوە.

٤- تەنیا لەم سوورەتەدا باسی هەوڵدانی ئیبڕاهیم بۆ سەربڕینی کوڕەکەی ئیسماعیل (**عَلَيْهِما الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) کراوە، لە ئایەتەکانی: (١٠١ - ١١١).

٥- تەنیا لەم سوورەتەدا باسی ناردنی ئیلیاس کراوە بۆ لای گەلەکەی، کە (**بَعْل**)یان پەرستوە، لە شوێنی دیکە ناوی ئیلیاس هاتوە، بەڵام تەنیا لێرەدا باسی ناردنی ئیلیاس کراوە بۆ لای گەلەکەی، کە بتێکیان پەرستوە بە ناوی: (**بَعْل**).

٦- ئەوەی کە خوا ڕووەکی (يَقْطِين)ی لەسەر یونوس ڕواندوە، تەنیا لەم سووڕەتەدا هاتوە، لە ئایەتی (١٤٦)دا، لە شوێنی دیکەدا باسی یونوس عَلَيْهِ السَّلَام کراوە، بەڵام تەنیا لێرەدا باسی ڕواندنی (يَقْطِين) واتە: کوولەکە لەسەر یونوس کراوە.

٧- زۆرترین ژمارە لە قورئاندا هاتبێ، کە بریتیە لە سەد هەزار (١٠٠,٠٠٠) تەنیا لەم سووڕەتەدا هاتوە: ﴿وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾﴾.

٨- چەند وشەیەکی تایبەت بەم سووڕەتەوە:

١- ﴿طِينٍ لَّازِبٍ﴾، ٢- ﴿بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾، ٣- ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ﴾، ٤- ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾، ٥- ﴿وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ﴾، ٦- ﴿يَقْطِينٍ﴾.

٧)- دابەش کردنی بۆ چەند دەرسێك:

کۆی ئایەتەکانی ئەم سووڕەتە، بۆ شەش دەرسان دابەش دەکەین:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ٢٦) واتە: بیست و شەش ئایەت دەگرێتە خۆی، کە وەك پێشەکییەك وایە بۆ کۆی ئایەتەکانی ئەم سووڕەتە، باسی خواناسیی و، بەڵگەکانی خوا ناسیی، باسی ڕۆژی دوایی و، باسی ئەوە کە خوا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ ئاسمانی پاراستوە لەوە کە شەیتانەکان گوێ لە قسەی فریشتان بگرن و ... هتد.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانی: (٢٧ - ٤٩) واتە: بیست و سێ ئایەت دەگرێتە خۆی، کە تێیان دا مشت و مڕی دەمڕاست و شوێنکەوتووانی دۆزەخیی و، سەرەنجامی شوومیان خراوەتە ڕوو.

دەرسی سێیەم: ئایەتەکانی: (٥٠ - ٧٤) کە بیست و پێنج ئایەتە، ئەویش بریتیە لە تەماشا کردنی دۆزەخ و، سزای سەختی دۆزەخییان لە لایەن بەهەشتییانەوە، یان یەکێك لە بەهەشتییانەوە.

دەرسی چوارەم: ئایەتەکانی: (٧٥ - ١١٤) چل و یەك ئایەتە، بەسەرهاتی نووح و ئیبراهیم (**عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، دیارە لە دوو توێی بەسەرهاتی ئیبراهیمدا باسی ئیسماعیل، بەڵام بە بێ ناوهێنان و، باسی ئیسحاقیش، بە ناوهێنان کراوە.

دەرسی پێنجەم: ئایەتەکانی: (١١٦ - ١٤٨) کە سی و پێنج ئایەتە، باسی مووساو هاڕوون و ئیلیاس و لووط و یونوس، باسی ئەو پێنج پێغەمبەرانە (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) کراوە.

دەرسی شەشەم و کۆتایی: ئایەتەکانی: (١٤٩ - ١٨٢) کە سی و چوار ئایەتە، وەك پێشتر گوتمان: هەمووی باسی پووچەڵکردنەوەی چەند بیرۆکەیەکی بت پەرستانە، لەمەڕ فریشتان و جندەکان و، چۆنیەتیی پەیوەندییان لەگەڵ خوادا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە بیست و شەش (٢٦) ئایەتی سەرەتای ئەم سوورەتە پێکدێ: (١ - ٢٦)، سەرەتای ئەم دەرسە باسی خواناسیی و بەڵگەکانی پەروەردگارێتیی خوایە ﷻ، دوایی باسی نکووڵییکردنی بێبڕوایانە لە زیندووکرانەوەو، وەڵامدرانەوەیانە بە پێشاندانی دیمەنی هاتنی قیامەت و، فەرمان کران بە خڕکرانەوەی بێبڕوایان و ڕاگیرانیان بۆ پرسیارو وەڵام.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾ إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ﴿٧﴾ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُورًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَم مَّنْ خَلَقْنَا ۚ إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ ۞ احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ ۖ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{سوێند بە ڕیزبووان بە ڕێك و پێکیی ﴿١﴾ ئنجا سوێند بە تێوەخوڕان، بە توندیی ﴿٢﴾ ئنجا سوێند بە زیکر خوێنەرەوان ﴿٣﴾ بە دڵنیایی پەرستراوتان تەنیا یەکێکە ﴿٤﴾ پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیان و، خاوەنی خۆرهەڵاتەکانە ﴿٥﴾ بێگومان ئێمە ئاسمانی نیزیك (لە ئێوە)مان بە جوانیی ئەستێرەکان ڕازاندۆتەوە ﴿٦﴾ هەروەها بۆ پاراستنیان لە هەر شەیتانێکی یاخیی ﴿٧﴾ (شەیتانەکان لە ترسان) گوێ بۆ (بیستنی قسەی) کۆمەڵی باڵاتر (لە فریشتان) هەڵناخەن و، لە هەموو لایەکەوە بڵێسە باران دەکرێن ﴿٨﴾ (ئەو بڵێسە بارانکردنە) بۆ دوورخستنەوەیان و (لە ڕۆژی دواییش دا) سزاو ئازارێکی بەردەوامیان هەیە ﴿٩﴾ (شەیتانەکان هیچ هەواڵ و زانیارییەکیان چنگ ناکەوێ) مەگەر کەسێك بە پەنهانیی (هەواڵێك) بڕفێنێ، ئەویش بڵێسەیەکی سووتێنەرو کونکەر شوێنی دەکەوێ ﴿١٠﴾ (ئەی موحەممەد ﷺ!) لێیان بپرسە: ئایا جەستەی وان بەهێزترە، یان ئەو دروستکراوانەی دیکە کە دروستمانکردوون؟ ئێمە ئەوانمان لە قوڕێکی پێکەوە چەسپاو دروستکردوە ﴿١١﴾ بەڵکو (تۆ) سەرت سوڕماو ئەوانیش گاڵتە دەکەن ﴿١٢﴾ ئەگەر یادیشیان بخرێتەوەو ئامۆژگاریی بکرێن، پەند وەرناگرن ﴿١٣﴾ هەر کاتێکیش نیشانەیەك (لە نیشانەکانی خوا) ببینن، بە خەستیی گاڵتە (ی پێ) دەکەن ﴿١٤﴾ هەروەها گوتیان: ئەمە تەنیا جادوویەکی ئاشکرایە ﴿١٥﴾ ئایا کاتێك مردین و بووینەوە گڵ و ئێسقان (ی پرتووکاو) ئایا زیندوو دەکرێینەوە؟ ﴿١٦﴾ هەروەها ئایا باب و باپیرانی یەکەمیشمان (زیندوو دەکرێنەوە)؟ ﴿١٧﴾ بڵێ: بەڵێ (زیندوو دەکرێنەوە)، لە حاڵێکدا کە ئێوە ملکەچن و زەبوونیشن ﴿١٨﴾ ئەو (زیندوو کرانەوەیە) تەنیا یەك تێوە خوڕین و دەنگدانە، یەکسەر ئەوان تەماشا دەکەن ﴿١٩﴾ گوتیشیان: ئەی هاوار بۆ ئێمە! ئەمە ڕۆژی سزاو پاداشتە! ﴿٢٠﴾

(پێیان دەگوترێ:) ئەمە ئەو ڕۆژی لێك هەڵاواردنەیە، كە ئێوە بە درۆتان دادەنا ﴿٢١﴾ (خوا بە فریشتەكانی فەرمووو:) ئەوانەی ستەمیان كردووەو هاووێنەكانیان كۆبكەنەوەو، ئەو شتانەش كە دەیانپەرستن ﴿٢٢﴾ لە جیاتی خوا، ئنجا بەرەو ڕێی كڵپەی دۆزەخ ڕێنماییان بكەن ﴿٢٣﴾ (پێش خرانە دۆزەخیش) ڕایانگرن، بێگومان ئەوان پرسیار لێكراون ﴿٢٤﴾ ئەوە چیتانە! بۆچی هاوكاریی یەكدی ناكەن! ﴿٢٥﴾ بەڵكو ئەمڕۆ ئەوان بە تەواویی (بۆ خوا) ملكەچن ﴿٢٦﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ): (الصَّفُّ: أَنْ تَجْعَلَ الشَّيءَ عَلَى خَطٍّ مُسْتَوٍ، صَفَفْتُ كَذَا: جَعَلْتُهُ عَلَى صَفٍّ)، (صَف): ئەوەیە كە شتێك لەسەر هێڵێكی ڕاست دابنێی، (صَفَفْتُ كَذَا) واتە: ئەو شتەم ڕیز كرد، یان لەسەر ڕیزم دانا، (صَافَّات) كۆی (صَافَّة) یە، (صَافَّة)ش كۆی (صَافّ)ە واتە: كۆمەڵە ڕیز بووەكان، كە وەك دوایی باسی دەكەین، مەبەست لەو فریشتانەیە كە ڕیز دەبەستن.

(فَٱلزَّٰجِرَٰتِ): (الزَّجْرُ: طَرْدٌ بِصَوْتٍ، ثُمَّ يُسْتَعْمَلُ فِي الطَّرْدِ تَارَةً وَفِي الصَّوتِ أُخْرَى)، (زَجْر): بریتیە لە دەركردن و تێوەخوڕین بە دەنگ، دوایی جارێك بۆ دەركردن بەكاردێ، جارێكیش بۆ دەنگ بەسەردا هەڵێنان و تێوەخوڕین.

(مَّارِدٍ): (المَارِدُ وَالمَرِيدُ مِنْ شَيَاطِينِ الجِنِّ وَالإِنْسِ: الْمُتَعَرِّي مِنَ الخَيْرَات)، وشەی: (مَارِد) و (مَرِيد) لە شەیتانەكانی جندو مرۆڤ، كەسێكە كە لە هەرچی چاكەیە داڕنداربێ و، خۆی یەكلا كردبێتەوە بۆ خراپەكاریی.

(دُحُورًا): (الدَّحْرُ: الطَّرْدُ وَالإِبْعَاد)، وشەی: (دَحْر): بریتیە لە دەركردن و دوورخستنەوە.

(وَاصِبٌ): بـەردەوام (وَاصِـب: دَائِـم، وَصَـبَ وُصُوبَـاً: دَامَ، وَصَـبَ الدَّيْـنُ: وَجَـبَ)، دەگوتـرێ: (وَصَـبَ وُصُوبَـاً أي: دامَ) واتـە: بـەردەوام بـوو، دیسـان دەگوتـرێ: (وَصَـبَ الدَّيْـنُ: وَجَـبَ) واتـە: دینەکـە پێویسـت بـوو، یاخـود: (وَصَـبَ الدَّيْـنُ: وَجَـبَ) واتـە: قەرزەکـە پێویسـت بـوو.

(خَطِفَ): (الخَطْـفُ: الإخْتِطَـافُ، الإخْتِـلاَسُ بِسُرْعَـةٍ)، (خَطْـف) و (إِخْتِطَـاف) بریتیـن لـە ڕفاندنـی شـتێك بـە دزیـی، بـە خێرایـی.

(شِهَابٌ): (الشِّـهَابُ: الشُّـعْلَةُ السَّـاطِعَةُ مِـنَ النَّـارِ المُوْقَـدَة)، (شِـهَاب): بریتیـە لـە بڵێسـەیەکی تیشـکدەر، لـە ئاگرێـك کـە داگیرسـابێ واتـە: پریشـکە ئاگـر.

(ثَاقِبٌ): (الثَّاقِـبُ: المُـضِيءُ الَّـذِي يُثْقِـبُ بِنُـورِهِ وَإِضَائَتِـهِ، مَـا يَقَـعُ عَلَيْـهِ)، (ثَاقِـب): بریتیـە تیشـکدەرێك کـە بـە تیشـکەکەی هـەر شـتێك بیکەوتـە سـەر، کونـی دەکات.

(لَازِبٍ): (الَّـلازِبُ: الثَّابِـتُ الشَّـدِيدُ الثُّبُـوت)، (لاَزِب): شـتێك کـە چەسـپا بـێ بـە شـتێکەوەو، زۆر پێـوە چەسـپاوو مەحکـەم بـێ.

(دَاخِرُونَ): (دَاخِـرْ: ذَلِيـل، أَدْخَرْتُـهُ فَدَخَـرَ: أَذْلَلْتُـهُ فَـذَلَّ)، (دَاخِـرْ) بـە مانـای ملکـەچ دێ، دەگوتـرێ: (أَدْخَرْتُـهُ فَدَخَـرَ) واتـە: ملـم پـێ کەچکـرد ملـی کـەچ بـوو، وەك (أَذْلَلْتُـهُ فَـذَلَّ) زەبوونـم کـرد، زەبـوون بـوو.

(وَأَزْوَٰجَهُمْ): (أَي: أَصْنافَهُـم، أَشْـكَالَهُم وَأَشْـبَاهَهُم) واتـە: ئەوانـەی کـە لەگـەڵ وانـدا هاوپۆلـن، وێنـەی ئەوانـن، شـێوەی ئـەوان دەکـەن، هەندێکیـش گوتوویانـە: (أَزْوَاج) کـۆی (زَوْج)ە، واتـە: ئەوانـەی کـە پێکـەوە جووتـن، واتە: پیـاوەکان و هاوسـەرەکانیان، بـەڵام زیاتـر وا پێدەچـێ مەبەسـت پێـی هاوشـێوەکانیان بێـت.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا دەڵێین: لە ئایەتی یەکەم تاکو حەفتاو چوار، وەك پێشتریش باسمان کرد: هەمووی پێکەوە پەیوەستە، چەند ئایەتێکیان لەبارەی خواناسیی و خوا بەیەکگرتنەوەن، ئەوانی دیکە هەموویان لە بارەی قیامەتەوەن، بەڵام ئێمە دابەشمان کردوون بۆ سێ دەرس، بیست و شەش (٢٦)، بە بیست و سێ (٢٣)، بە بیست و پێنج (٢٥)، کە هەمووی دەکاتە حەفتاو چوار (٧٤).

خوا ﷻ دەفەرموێ: (**بِسْمِ اللَّـهِ الرَّحْمَـنِ الرَّحِيمِ**)، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، واتە: دەست پێ بکەن بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، یاخود دەستپێکردنم بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، زۆر جاران گوتوومانە، بەڵام چەند دووبارەی بکەینەوە، هەر دەیهێنێ، مادام خوا ﷻ لە سەرەتای سەدو سێزدە (١١٣) لە سووڕەتەکانی قورئاندا (**بِسْمِ اللَّـهِ الرَّحْمَـنِ الرَّحِيمِ**)ی کردووەو (**بِسْمِ اللَّـهِ الرَّحْمَـنِ الرَّحِيمِ**)ێکی زیادیش لە سووڕەتی (النمل)دا هاتوە واتە: سەدو چواردە جار (١١٤) ئەم ڕستە موبارەکە دووبارە بۆتەوە، ئێمەش ئەوەی کە پێویست بکات، هەمیشە لە ڕوونکردنەوەی چەمك و واتایەکەی، دووبارەی دەکەینەوە: هەرکات ئەم ڕستە موبارەکە بگوترێ: بەلای کەمەوە، پێویستە چوار واتا لە عەقڵ و دڵ دا ئامادە بکرێن:

١- ئەو کارە کە دەستی پێدەکەم، بە ناوی خوا دەیکەم، نەك بە ناوی خۆم، یان بە ناوی کەسێکی دیکەوە.

٢- ئەو کارە کە دەیکەم، بۆ ڕازییکردنی خوا دەیکەم، نەك بۆ ڕازییکردنی کەسێکی دیکە، یان بۆ بۆ هێنانە دی ئامانجێکی دیکە.

٣- ئەم کارە کە دەیکەم، بە پێی بەرنامەی خواو ئەو ڕێبازەی دایناوە، دەیکەم.

٤- ئەم كارە كە دەیكەم، بە هەوڵ و توانایەك كە خوا بۆی ڕەخساندووم، دەیكەم نەك بە شان و شەوكەتی خۆم.

ئەو چوار واتایە زۆر گەورەو گرنگە، پێویستە مرۆڤ لە دڵی خۆییان بگرێ، كاتێك دەڵێ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ).

﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا﴾، سوێند بەوانەی كە ڕیز بوون بە ڕێك و پێكیی، بە ڕیز بوون، وەك دوایی لە مەسەلە گرنگەكاندا ڕوونی دەكەینەوە، هەرچەندە توێژەرەوان چەند مانایەكیان بۆ هێناون، بەڵام زۆربەیان لەسەر ئەو ڕایەن كە لێرەدا قسە لە فریشتەكانەو، هەر سێ سوێندەكان مەبەست پێیان فریشتەكانن، هەندێكیشیان گوتوویانە: هی یەكەمیان مەبەست پێی فریشتەكانە، هی دووەم مەبەست پێی كۆمەڵێكی دیكەیە، هی سێیەمیان مەبەست پێی كۆمەڵێكی دیكەیە، بۆ وێنە گوتوویانە: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا﴾، واتە: ئەو فریشتانەی كە ڕیز بوون بە ڕیزبوون، ﴿فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا﴾، مەبەست پێی ئەو جەنگاوەرانەیە كە وڵاخەكان دەنگ دەدەن، یان دوژمن دەنگ دەدەن و تێیانەوە دەخوڕن، ﴿فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾، ئەوانەی كە قورئان دەخوێنن و، ئایەتەكانی خوای پەروەردگار دەخوێننەوە.

بەڵام وا پێدەچێ ئەو مانایە ڕاستربێ كە: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا﴾، ئەو فریشتانەی كە ڕیز بوون بە ڕیز بوونێكی چاك، بە ڕێك و پێكیی، ﴿فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا﴾، ئەو فریشتانەی كە تێوەدەخوڕن، لە كێوە دەخوڕن؟ لە كافرانەوە دەخوڕن، یان لە شەیتانەكانەوە دەخوڕن، كە گوێ لە قسەی فریشتان بگرن، یاخود لە هەورەكانەوە دەخوڕن، دەنگیان دەدەن، یان لە دروستكراوەكانەوە كە خوا پێی سپاردوون سەرپەرشتییان بكەن، ﴿فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾، ئەوانەی زیكری خوا، كە قورئانە دەخوێننەوە، یاخود یادی خوا دەكەن و وشە بەرزو بە پێزەكان دەڵێنەوە.

ئەگەر مەبەست پێی ئایەتەکان بێ واتە: ئایەتەکان بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دێنن و، ئەگەر مەبەست پێ زیکری ڕەها بێ، واتە: وشە بەرزو بە پێزەکان دەڵێن، وەك بە پاکگرتنی خوا، ستایشکردنی خوا، بە مەزنگرتنی خوا.

سوێند بەوانە: ﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ﴾، بە دڵنیایی پەرستراوی ئێوە یەکێکە، تەنیا یەك پەرستراوە کە شایستەی پەرستران بێ، ئەویش کێیە؟ ﴿رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ ٱلْمَشَٰرِقِ﴾، پەروەردگارو خاوەن و مشوورخۆری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی دەکەوێتە نێوانیانەوە، هەروەها پەروەردگارو خاوەنی ڕۆژهەڵاتەکانیشە، واتە: هەموو ئەو شوێنانەی کە بە درێژایی ساڵ خۆر لێیانەوە هەڵدێ، لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ ﴿٤٠﴾﴾**المعارج**، پەروەردگاری خۆرهەڵات و خۆرئاوایەکان، هەموو (**مَشْرِق**)ێك (**مَغْرِب**)ێکی لە بەرانبەردایە، لە ماوەی ئەو سێ سەدو شەست و پێنج (٣٦٥) ڕۆژەی ساڵدا، بەڵکو لە ماوەی هەر چرکەیەك و هەر خولەکێك دا خۆر خۆرهەڵاتێکی دیاریکراو هەیە، هەروەك خۆرئاوایەکی دیاریکراویش هەیە لە بەرانبەریدا، بەڵام دەتوانین بڵێین: لەسەر مەداری ساڵ، سێسەدو شەست و پێنج (٣٦٥) خۆرهەڵات هەن، لە بەرانبەریشیاندا سێسەدو شەست و پێنج (٣٦٥) خۆرئاوا هەن، بەڵام لێرە خوا ﷻ تەنیا باسی پەروەردگارێتیی خۆی دەکات بۆ خۆرهەڵاتەکان، ئەو شوێنانەی کە خۆریان لێ هەڵدێ، لەبەر ئەوەی سیاقەکە وا دەخوازێ.

﴿إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِزِينَةٍ ٱلْكَوَاكِبِ﴾، بە دڵنیایی ئێمە ئاسمانی نیزیکمان بە جوانیی ئەستێرەکان ڕازاندۆتەوە، ﴿ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا﴾، یانی: ئاسمانی نیزیکتر (**دُنْيا**) (**مُؤَنَّث**)ی (**أَدْنَى**)یە، ئەو ئاسمانەی نیزیکترە، لە خەڵکی سەر زەوی نیزیکترە.

﴿بِزِينَةٍ ٱلْكَوَاكِبِ﴾، (**كَوَاكِب**) کۆی (**كَوْكَب**)ە، هەم بۆ ئەستێرە بە کاردێ، هەم بۆ خڕۆکەکانی دیکەش بە کاردێ، بەڵام لێرەدا مەبەست پێی ئەستێرەکانن، ئەوانن کە دیارن لە ئێمەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە هەرچی ئەستێرەیەو

ئێمە دەیبینین، بەڵکو هەرچی کەهکەشان و گەلە کەهکەشانە، کە ئێمە دەیانبینین، هەموویان لە سنووری ئاسمانی یەکەمدان، چونکە خوا دەفەرموێ: ئاسمانی نیزیك لە ئێوەمان (کە ئاسمانی یەکەمە) بە ئەستێرەکان ڕازاندۆتەوە.

﴿ وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَٰنٍ مَّارِدٍ ﴾، هەروەها ئەو ئەستێرانەمان داناون بۆ پاراستن لە هەر شەیتانێکی هەڵگەڕاوەو یاخیی، کە لەوانەوە بڵێسەی ئاگر دێن و، وا دەکەن ئەو شەیتانانە هەروا بە هەوای باڵ نەتوانن گوێ هەڵبخەن بۆ فریشتان.

﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾، ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ ﴾، ئەصڵی خۆی (لا يَتَسَمَّعُونَ)یە یانی: ناتوانن گوێ هەڵبخەن بۆ کۆمەڵی باڵا، کۆمەڵی باڵاش فریشتەکانن کە لە سەرێن، بەتایبەت ئەو فریشتانەی زۆر لە خوا نیزیکن، خوا ﷻ هەر فەرمانێکی بێ، پێشێ بەوانی ڕادەگەیەنێ، ﴿ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴾، لە هەموو لایەکەوەش تیر باران دەکرێن، بڵێسە باران دەکرێن.

﴿ دُحُورًا ﴾، بەدوورخستنەوە دەردەکرێن و دوور دەخرێنەوە، ﴿ وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴾، هەروەها سزایەکی بەردەوامیشیان بۆ هەیە، کە مەبەست پێی ڕۆژی دواییە، لە دنیادا دەردەکرێن و ڕێیان نادرێ گوێ هەڵبخەن بۆ قسەی فریشتەکان، لە دواڕۆژیشدا سزایەکی بەردەوامیان هەیە، لەسەر ئەوەی یاخیی دەبن و دەیانەوێ گوێ بۆ قسەی فریشتەکان هەڵبخەن، دوایی هەر زانیارییەکیان چنگ کەوت، بۆ فاڵچیی و کاهینەکانی دێنن و بازرگانیی بەو زانیارییانەوە دەکەن، جادووگەرو فاڵچیەکانیش درۆو دەلەسەی زۆر تێکەڵ بە زانیارییەکی جوزئیی دەکەن، کە لە ڕێی شەیتانەکانەوە دەستیان کەوتووە، خەڵکی پێ هەڵدەخەڵەتێنن.

شەیتانەکان هەموویان بڵێسە باران دەکرێن و دەر دەکرێن: ﴿ إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ ﴾، مەگەر یەکێکیان بە پەلە زانیارییەك بدزێ، ﴿ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴾، ئەویش بڵێسەیەکی دڕەرو کونکەری، سووتێنەری بە دوا دەکەوێ، ئایا ئەو

بڵێسەیە دەیکوژێ یاخود دەیسووتێنێ و بریندار دەکات و سەقەتی دەکات؟ وا پێدەچێ هەردووك حاڵەکان بن و، سەرنجام بە جۆرێك لە جۆرەکان، هەندێك زانیاریی ئاسمان و فریشتەکان لە ڕێی هەندێك لەو شەیتانانەوە، بگاتە جادووگەرو کاهینەکان، بەڵام شتێکی زۆر کەم کە دوایی درۆو دەلەسەی زۆری تێکەڵ دەکەن، وەك لە تەفسیری سوورەتەکانی: (**الحجر والشعراء**)دا لەوبارەوە باسێکمان کردوە، دواییش لێرەدا دووبارە باسێك لەو بارەوە دەکەینەوە.

﴿فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآ﴾، پرسیاریان لێ بکە، داوای فەتواو زانیارییان لێ بکە، ﴿أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآ﴾، ئایا دروستکردنی وان سەختترە، یاخود ئەو کەس و شتانەی دیکە کە دروستمان کردوون؟ کە لێرەدا ﴿أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآ﴾، هەرچەندە (**مَنْ**) بۆ خاوەن عەقڵ و عاقڵانە، بەڵام زانایان دەڵێن: لێرەدا مەبەست پێی کۆی ئەوانەیە کە خوا دروستیکردوون، بەڵام لێرەدا عاقڵان زاڵکراون، بەسەر ئەو شتانەدا کە عەقڵ و ئیرادەو هەستیان نیە، چونکە هەمیشە ئەگەر کۆمەڵێك خاوەن عەقڵ لەگەڵ شتیانێکی دیکەدا بێن، کە عەقڵ و ئیرادەیان نەبێ، ئەمە بە پێی بنچینەی: (**تَغْلِيبُ العُقَلاءِ على غَيْرِهِم**) زاڵکردنی عاقڵان بەسەر جگە لە خۆیان دا، وشەیەك بە کاردێ کە بە ڕواڵەت تەنیا خاوەن عەقڵەکان بگرێتەوە، بەڵام ئەوانی دیکەش دەگرێتەوە، ﴿إِنَّا خَلَقۡنَٰهُم مِّن طِينٖ لَّازِبِۭ﴾، ئێمە ئەوانمان دروستکردوە لە قوڕێکی پێکەوە چەسپاوو پێکەوە لکاو، هەڵبەتە ئەوە یەکێك بووە لە قۆناغەکانی دروستبوونی ئادەم ﵇، وەك لە تەفسیری سوورەتی (**الأعراف**)دا بە تەفصیل باسمان کردوە، هەروەها لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (**المؤمنون**)یشدا باسێکمان لەو بارەوە کردوە، کە خوا ﷻ جارێك دەفەرموێ: لە قوڕ دروستمان کردوون، جارێك دەفەرموێ: لە گڵ، جارێك دەفەرموێ: لە ئاو، جارێك دەفەرموێ: لە قوڕێکی وشك بووەوە، جارێك دەفەرموێ: لە قوڕێکی بۆنکردوو، ئەوانە هەموویان قۆناغەکانی دروستبوونی جەستەی ئادەم ﵇ ن، کە یەکەمین مرۆڤەو بابی مرۆڤایەتییە.

﴿ بَلۡ عَجِبۡتَ وَيَسۡخَرُونَ ﴾، بەڵكـو تـۆ سـەرت سـوڕدەمێنێ لێیـان و ئەوانیـش گاڵتـە دەكـەن، تـۆ سـەرت سـوڕ دەمێنـێ لـە نەفامیـی و كەللەڕەقیـی و عینادیـی ئـەوان، لـە نەدیتنیـان بـۆ ئـەو هەمـوو نیشـانانە، كەچـی ئەوانیـش گاڵتـە دەكـەن، هەمیشـە گاڵتـە كردنـی كەسـێك بـە زۆریـی وایـە، نیشـانەی عەقڵ سـووكیی خۆیەتی، بـە زۆریـی نیشـانەی ئەوەیـە، كـە وەك پێویسـت شـتەكان دەرك نـاكات، بۆیـە گاڵتـە دەكات.

﴿ وَإِذَا ذُكِّرُواْ لَا يَذۡكُرُونَ ﴾، هەركاتیـش بیریـان بخرێتـەوە، بیریـان ناكەوێتـەوە، یاخـود ئەگـەر پەنـد دابدرێـن، پەنـد وەرناگـرن، ئەگـەر ئامۆژگاریـی بكرێـن، ئامۆژگاریـی وەرناگـرن.

﴿ وَإِذَا رَأَوۡاْ ءَايَةً يَسۡتَسۡخِرُونَ ﴾، ئەگـەر نیشـانەیەك ببینـن (لـە نیشـانەكانی خـوا) بـە زۆر گاڵتـە دەهێننـە خۆیـان، یاخـود: زۆر بـە خەسـتیی گاڵتـەو جەفەنـگ دەكـەن بـە نیشـانەكانی خـوا.

﴿ وَقَالُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٞ مُّبِينٌ ﴾، هەروەهـا (بێبڕوایـەكان گوتیـان): ئەمـە تەنیـا جادوویەكـی ئاشـكرایە، واتـە: ئـەم قورئانـە كـە دەڵـێ: زینـدوو دەبنـەوە، تەنیـا جادوویەكـی ئاشكرایە موحەممـەد دەیڵێ، یاخـود ئـەم ئیسـلامە تەنیا جادوویەكـی ئاشـكرایە.

﴿ أَءِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابٗا وَعِظَٰمًا ﴾، ئایا كاتێـك مردیـن و بووینەوە گڵ و خـۆڵ و بووینەوە ئێسـقان واتـە: ئێسـقانی پرتـووكاو، ﴿أَءِنَّا لَمَبۡعُوثُونَ ﴾، ئایـا ئێمـە زینـدوو دەكرێینـەوە؟ ئایا ئێمـە زینـدوو كـراوە دەبیـن؟

﴿ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلۡأَوَّلُونَ ﴾، هەروەهـا بـاب و باپیرانـی یەكەمیشـمان؟ ئایـا ئەوانیـش زینـدوو دەكرێنـەوە؟

﴿ قُلۡ نَعَمۡ ﴾، بڵـێ: بەڵـێ! زینـدوو دەكرێنـەوە، ﴿وَأَنتُمۡ دَٰخِرُونَ ﴾، لـە حاڵێكـدا كـە ئێـوە ملكـەچ و زەبوونیـش دەبـن.

﴿ فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ ﴾، ئـەو زینـدوو کرانەوەیـە، تەنیـا تێوەخوڕینێکـە، (زَجْـر) بـە مانـای دەنگێکـی بـە هێـز، تێـوە خوڕیـن، نەهیـی لێکـردن، دەنگـدان، دەرکـردن، بـە مانـای ئەوانـە هەموویـان دێ، تەنیـا یـەك دەنگدانـە، یـەك تێوەخوڕینـە، ﴿ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴾، یەکسـەر ئـەوان تەماشـا دەکـەن، واتـە: هەڵدەسـتنەوەو تەماشـای بارودۆخێکـی دیکـە دەکـەن، کـە بـازاڕی قیامەتـەو هاتۆتـە گـۆڕێ.

﴿ وَقَالُواْ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ﴾، هەروەهـا گوتیـان: ئـەی هـاوار بـۆ ئێمـە! ئەمـە ڕۆژی سـزاو پاداشـتە، ئـەو ڕۆژەیـە کـە بـڕواداران دەیانگـوت: دێتـە پێـش و ئێمـەش نکووڵییـمان لێدەکـرد، بـەڵام دیارە ڕاسـت بـووە، ئـەوە هاتـە پێـش، پێیـان دەگوتـرێ: ﴿ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴾، ئەمـە ڕۆژی لێکهەڵاواردنـە کـە ئێـوە پێـی بێبـڕوا بـوون، بـە درۆتـان دادەنـا، ئەمـڕۆ لێـك هەڵداوێردرێـن، ئەهلـی ئیـمان و چاکـە بـۆ بەهەشـت و، ئەهلـی کوفـرو خراپـە بـۆ دۆزەخ.

﴿ ٱحْشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزْوَٰجَهُمْ ﴾، ئەوانـەی سـتەمیان کـردووەو هاووێنەکانیـان، کۆیـان بکەنـەوە ﴿ وَمَا كَانُواْ يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، هەروەهـا ئەوانـەی جگـە لـە خـوا دەیانپەرسـتن، هەموویـان پێکـەوە، سـتەمکارەکان و هاووێنەکانیـان، لێـرەدا دەگونجـێ مەبەسـت لـە (ظَلَمُـواْ) (أَشْرَكُـوا) بـێ: ئەوانـەی هاوبەشـیان بـۆ خـوا داناوە: ﴿ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ ﴾ لقـمان، دەشـگونجێ مەبەسـت پێـی بێبڕوایـی بـێ: ﴿ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ﴾ البقـرة، یاخـود: مەبەسـت پێـی ئەوانـە بـێ کـە سـتەمیان لـە خەڵـك کـردوە، کـە لـە ڕاسـتییدا شـیرك و کوفـرو دەسـتدرێژیی کـردن بۆ سـەر مافەکانـی ئەوانـی دیکـە، ئەوانـە هەموویـان وشـەی (ظُلْـم) دەیانگرێتـەوە، لـە قورئانـدا بـە هەمـوو ئـەو واتایانـە وشـەی (ظُلْـم) بەکارهاتـوە، کەواتـە: سـتەمکاران بـە هەمـوو واتایەکانـی سـتەم و هاووێنەکانیـان و، ئـەو شـتانەش کـە لـە جیاتـی خـوا دەیانپەرسـتن، جگـە لـە خـوا دەیانپەرسـتن، هەموویـان خـڕ بکەنـەوە، کۆبکەنـەوە، ﴿ فَٱهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْجَحِيمِ ﴾، ئنجـا ڕێنماییـان بکـەن بـەرەو ڕێـی کڵپـەی دۆزەخ، (جَحِيـم) واتـە: ئاگـری بڵێسـەداری دۆزەخ، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَٱهْدُوهُمْ ﴾، ئەمـە بـە

تەوس و توانجەوە پێیان دەگوترێ، واتە: لە دنیادا هیدایەت دران و، هیدایەتی خوایان قبووڵ نەکرد، بەڵام ئێستا هیدایەتیان بدەن، ڕێنماییان بکەن، بەرەو ڕێبازێك کە دەیانگەیەنێ بە کڵپەی دۆزەخ.

﴿ وَقِفُوهُمۡۖ إِنَّهُم مَّسۡـُٔولُونَ ﴾، هەروەها ڕایانبگرن، بیانوەستێنن، ئەوان پرسیار لێکراون.

ئایا چییان لێ دەپرسرێ؟ ﴿ مَا لَكُمۡ لَا تَنَاصَرُونَ ﴾، لێیان دەپرسرێ: بۆچی هاوکاریی یەکدی ناکەن و یەکدی سەرناخەن؟ ﴿ بَلۡ هُمُ ٱلۡيَوۡمَ مُسۡتَسۡلِمُونَ ﴾، بەڵکو ئەوانە ئەمڕۆ بە تەواویی تەسلیمن، ملکەچن، خۆ بەدەستەوە دەرن، (أَسْلَمَ) واتە: ملکەچ بووە، بەڵام (إِسْتَسْلَمَ) واتە: زێدەڕۆیی کرد لە ملکەچیی دا، یاخود (مُسْتَسْلِمُونَ) واتە: خۆ بەدەستەوەدەرن و بە تەواویی تەسلیم بوون، دەستیان بە خۆیاندا بەرداونەوە، لە بەرانبەر سزاو جەزرەبەو هەڕەشەی خوای دادگەردا لە دوارۆژدا، بە تەئکید هیچ شتێکیان لە دەست نایەت و دەستەپاچەن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

سوێند خواردنی خوا ﷻ بە فریشتانی بە ڕیز وەستاوو، تێوەخوڕو دەنگدەرو، خوێنەرەوەی زیکر، لەسەر ئەوە کە مرۆڤەکان یەك تاکە پەرستراویان هەیە، کە پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی و، ئەوەی لە نێوانیان و خۆرهەڵاتەکانە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ١ فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا ٢ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا ٣ إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ ٤ رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَرَبُّ ٱلۡمَشَٰرِقِ ٥﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا﴾ سوێند بە ڕیزبووەکان کە بە ڕێك و پێکیی ڕیز دەبن.

٢)- ﴿فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا﴾، سوێند بە دەنگدەرەکان و، تێوەخوڕەکان، کە بە تێوەخوڕین و دەنگدان، دەنگدەدەن.

٣)- ﴿فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾، هەروەها سوێند بە خوێنەرەوانی زیکر.

ئەم سێیە: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ١ فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا ٢ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا ٣﴾، بە ڕای زۆربەی زانایانی ڕوونکەرەوەی قورئان، خوا ﷻ مەبەستی پێیان فریشتەکانە، ئەو فریشتانەی کە بە ڕێك و پێکیی ڕیز دەبن و، ئەوانەی هەڵدەستن بە تێوەخوڕین و دەنگدان، چ بۆ شەیتانەکان، چ بۆ هەموو ئەو کارانەی کە خوا ﷻ پێیان دەسپێرێ، کە خوا ئەنجامدانی فریشتەکان بۆ کارەکان و سەرەو بەرە کردنیانی، چواندوە بە حاڵەتێکەوە کە کەسێك ئاژەڵێك دەنگدەدات، یاخود شتێك دەنگدەدات و بە پێش خۆی دەدات و بەرەو شوێنی مەبەستی دەبات.

﴿ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا ﴾، ئنجا ئەوانەی زیکر دەخوێننەوە، زیکر لێرەدا دەگونجێ مەبەست پێی ئەو وشانە بێ، کە مەدح و ستایشی خوایان پێ دەکرێ وەك: (سُبْحانَ اللَّه، الحَمْدُلِلَّهِ، لا إله إلاّ الله، اَللَّهُ أَكْبَر، هتد...)، دەشگونجێ مەبەست پێی ئایەتەکانی قورئان بێ، ئنجا لەو حاڵەتەدا واتە: ئەو فریشتانەی وەحیی خوا دێنن بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) و فەرمایشتی خوایان بەسەردا دەخوێننەوە، تاکو ئەوانیش بیگەیەنن بە خەڵك.

کە دەفەرمووێ: ﴿ وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ﴾، بە تەئكید پیتی (و) لە (وَالصَّافَات)دا، بۆ سوێندە، چونکە سێ پیت هەن بۆ سوێند بەکار دێن: (و، ت، ب) وەك: (واللهِ، بِاللهِ، تَاللهِ)، ئنجا ﴿ وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ﴾، واتە: سوێند بە ڕیزبووەکان کە بە ڕێك و پێکیی دەوەستن، دوایی ئەو دووەی دیکە بە پیتی (ف) گێڕراونەوە: ﴿ فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا ۝٢ فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا ۝٣ ﴾، ئنجا ئەو دووانەی بە پیتی (ف) بادراونەوەو گێڕدراونەوە بۆ سەر: ﴿ وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا ﴾، خوازیاری ئەوەیە کە ئەو سێ سیفەتە چەسپاون بۆ یەك وەسفکراو، ئنجا کە بە مێینە (مُؤَنَّث) ئەو سیفەتانەی هێناوە، ئەوە لەو ڕووەوەیە کە مانای کۆمەڵ و تائیفە (الجماعة والطائفة) ڕەچاو کراوە، ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە مەبەست پێی کۆمەڵەکانی فریشتەکانن، نەك تاك تاکیان، یانی: (صَافَّات) کۆی (صَافَّة)یە (المَلائِكَةُ الصَّافَّة) (زاجِرات) کۆی (زاجِرَة)یە (الجَماعَةُ الزَّاجِرَة) (تالِيات) کۆی (تالِيَة)یە یانی: (الجَماعَةُ التَّالِيَة) یان (الطَّائِفَةُ التَّالِيَة).

واتە: کۆمەڵە فریشتەیەکن کە پێکەوە وەستاون و ڕیز بوون، ئنجا لێرەشدا ڕێزبوون دوو ئەگەری هەن:

أ- یان مەبەست پێی ڕواڵەتی ڕیز بوونە (الوَصْفُ على الحَقِيقَةِ فَهِيَ مُصْطَفَّةٌ صُفُوفاً) فریشتەکان ڕیزبوون بە چەند ڕیزێك.

ب- یاخود ئەو وشەی ڕیزبوونە، کینایەیە بۆ ئامادەیی جێبەجێ کردنی هەر فەرمانێك کە پێیان دەسپێردرێ، وەك یەکێك دەڵێ: ئەوە لە خزمەتدا وەستاوم، یان ئەوە ڕیز بووین لە

خزمەتتدا، مەرج نیە وەك ڕیز ڕیزبووبن واتە: ئێمە ئامادەین وەك چۆن كۆمەڵە سەربازێك ڕیز دەبن، چاوەڕێی فەرمان دەكەن لە سەرۆكەكەیان كە جێبەجێی بكەن.

هەڵبەتە زانایان مانای دیكەشیان بۆ لێكداونەوە:

١- هەندێك گوتوویانە: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا﴾، مەبەست پێی ڕیزەكانی جەنگاوەرانە، ﴿فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا﴾، ئەو موجاهیدانە، ئەو جەنگاوەرانە كە دوژمن دەدەن، تێیانەوە دەخوڕن، ﴿فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾، ئەوانەن كە لە گەرمەی جەنگ وجیهاددا یادی خوا دەكەن.

٢- هەندێكی دیكە گوتوویانە: ﴿وَٱلصَّٰٓفَّٰتِ صَفّٗا﴾، مەبەست پێی فریشتەكانە، بەڵام ﴿فَٱلزَّٰجِرَٰتِ زَجۡرٗا﴾، مەبەست پێی جەنگاوەرانی ڕێی خوایە، ﴿فَٱلتَّٰلِيَٰتِ ذِكۡرًا﴾، مەبەست پێی زانایانن، كە ئایەتەكانی خوا دەخوێننەوە.

كەواتـە: دەگونجـێ وەسـف بـن بـۆ یـەك وەسـفكراو (**موصـوف**) كـە فریشـتەكانن، دەشـگونجێ دابـەش بـن بەسـەر چەنـد وەسـفكراوێكدا، بـەڵام مانـای یەكەمیـان زیاتـر پێدەچـێ و، لەگـەڵ ئایەتەكانـی دیكـەش دا، باشـتردێتەوە كە باسـی شـەیتانەكان دەكەن، كـە دەیانـەوێ گـوێ بگـرن بـۆ قسـەی فریشـتەكان، بـەڵام ئاگـر بـاران دەكرێـن، تیرباران دەكرێـن، ئنجـا ئایـا سـوێند لەسـەر خـوراو (**مقسـم علیه**)ەكـە چییـە؟

٤)- ﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمۡ لَوَٰحِدٞ﴾، بە دڵنیایی پەرستراوی ئێوە یەكە، ئەمە وەڵامی سوێندەكەیە، كە دەفەرموێ: بە دڵنیایی پەرستراوی ئێوە یەكە، كە خوایە ﷻ، ئەمە جەختكردنەوەی تاكیەتیی خوای پەروەردگارەو، بەرپەرچدانەوەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانیشە، كە هاوبەشیان بۆ خوا داناوە.

ئنجا پێناسەی پەرستراوی تاك (**إِلَهٌ وَاحِد**) دەكات:

٥)- ﴿رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَرَبُّ ٱلۡمَشَٰرِقِ﴾، پەروەردگاری ئاسمانەكان و زەوی و ئەوەی نێوانیان و پەروەردگاری ڕۆژهەڵاتەكان. (**رَبّ**) لە زمانی عەرەبییدا بە مانای: پەروەردگار، بەخێوكەر، مشوورخۆر، خاوەن، سەرپەرشتیار، هەروەها بە مانای

پەرستراویش و بەدیهێنەریش بەکاردێ، بەڵام ئەصڵی مانایەکەی واتە: پەروەردگارو خاوەن و، سەرپەرشتیارو مشوورخۆر زەوی.

﴿وَرَبُّ ٱلْمَشَٰرِقِ﴾ پەروەردگاری ڕۆژهەڵاتەکانیش، وەك پێشتر گوتمان: بۆ هەر ڕۆژێك لە سێسەدو شەست و پێنج ڕۆژەکەی ساڵ، ڕۆژهەڵاتێك هەیەو ڕۆژئاوایەك هەیە، بەڵکو دەتوانین وردتر بڵێین: بۆ هەر چرکەیەك، بۆ هەر تاوێك کە بەسەر شەوو ڕۆژان دادێ، ڕۆژهەڵاتێك هەیەو، ڕۆژئاوایەك لە بەرانبەریدا.

کە دەفەرموێ: ﴿رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، ئەمە گوزارەی نیهاد (مُبْتَدأ)ێکی قرتێندراوە، یانی: (هُوَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُما وَرَبُّ المَشَارِق) واتە: ئەو تاکە پەرستراوە، ئەوە سیفەتیەتی، ئنجا ئەوە کە دەفەرموێ: ﴿رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ ٱلْمَشَٰرِقِ﴾، ئەمە بەڵگەشە بۆ ئەوە، کە بۆچی دەبێ تەنیا ئەو خوایە ﷻ بپەرسترێ و، تەنیا ئەو پەرستراو بێ؟ لەبەر ئەوەی بەس ئەو بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەن و مشوورخۆری ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیانە.

لێرەدا خوا ﷻ تەنیا باسی پەروەردگارێتیی و خاوەندارێتیی خۆی دەکات بۆ ڕۆژهەڵاتەکان واتە: ئەو شوێنانەی خۆریان لێوە هەڵدێ، بە نسبەت ئێمەوە، هەڵبەتە ئەوە زەوییە کە بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە، لە بەرانبەر خۆرداو، هەرجارە شوێنێك دەبێتە هەڵاتگە (مَطْلَع) واتە: شوێنی لێوە هەڵهاتنی خۆرو دەرکەوتنی خۆر لە زەوییەوە، یانی: خۆر کە ملیۆنێك و سێسەد هەزار (١,٣٠٠,٠٠٠) جار لە زەوی گەورەترە، بەڵام سەدو پەنجا ملیۆن (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠) کلم لێی دوورە، ئنجا زەوی کە دەخولێتەوە بە دەوری خۆیدا، بە خێرایی سی کیلۆمەتر (٣٠ کم) لە خولەکێك دا، دەتوانین بڵێین: لە هەر خولەکێك دا شوێنێکی زەوی دەردەکەوێ و دەبێتە هەڵاتگە (مَطْلَع) خۆرهەڵات، ئەو شوێنەی کە دەکەوێتە دیوی خۆر دەبێتە خۆرهەڵات، ئەو شوێنەی کە لە بەرانبەریدا بە تەواویی پشتی لە خۆر دەبێ، دەبێتە خۆرئاوا.

خـوا لـە سـوورەتی (**البقـرة**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَلِلَّهِ ٱلۡمَشۡرِقُ وَٱلۡمَغۡرِبُ ﴿١١٥﴾ ﴾**البقـرة**، واتە: خۆرهـەڵات و خۆرئـاوا هـی خـوان، ئەمـە لێرەدا مەبەسـت پـێ جینسـی خۆرهـەڵات و خۆرئاوایـە، لـە سـوورەتی (**الرحمـن**) دەفەرمـوێ: ﴿ رَبُّ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ وَرَبُّ ٱلۡمَغۡرِبَيۡنِ ﴿١٧﴾ ﴾، زانایـان گوتوویانـە: (**أَي: المَـشْرِقِ الشِّـتْوِي وَالصَّيْفـي، وَالمَغْـرِب الشِّـتْوِي وَالصَّيْفـي**) یـانی: ڕۆژهـەڵاتی زسـتانەو هاوینـەو، ڕۆژئـاوای زسـتانەو هاوینە. دەشـگونجێ: ﴿ رَبُّ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ وَرَبُّ ٱلۡمَغۡرِبَيۡنِ ﴿١٧﴾ ﴾**الرحمـن**، مەبەسـت پێـی دوو خۆرهەڵاتەکـەی خـۆرو مانـگ و دوو خۆرئاوایەکـەی خـۆرو مانـگ (**أَي الشَّـمْسِ وَالقَمَـرِ**) بـێ.

کـە لـە سـوورەتی (**المعـارج**) دەفەرمـوێ: ﴿ فَلَآ أُقۡسِمُ بِرَبِّ ٱلۡمَشَٰرِقِ وَٱلۡمَغَٰرِبِ ﴿٤٠﴾ ﴾**المعـارج**، واتـە: نەخێـر سـوێند دەخـۆم بـە پـەروەردگاری خۆرهەڵاتـەکان و خۆرئاوایـەکان، واتـە: هـی هەمـوو ئـەو خاڵانـەی کـە بەسـەر زەویـدا دابـەش دەبـن و، خۆریـان لێـوە هەڵـدێ، هەروەهـا هەمـوو ئـەو خاڵانـەی بەسـەر زەویـدا دابـەش دەبـن و، خۆریـان لێـوە ئـاوا دەبـێ، یاخـود: ڕۆژهـەڵات و ڕۆژئـاوای هەمـوو خڕۆکـەکان، هـی هەمـوو ئەوانـەی لـە گەردوونـدا هـەن.

لێـرەش دەفەرمـوێ: ﴿ رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَرَبُّ ٱلۡمَشَٰرِقِ ﴾، کـە تەنیـا خۆرهەڵاتـەکان دێنـێ، دیـارە بـۆ هـەر کام لـەو شـوێنانە کـە ئاماژەمـان پێیانـدا، ئـەو سـیاقەو ئـەو بابەتـە، خوازیـاری ئەوەیـە کـە خۆرهـەڵات و خـۆر ئاوایـەکان بـە تێکڕایـی بـاس بکرێـن، یـان: هەردووکیـان بـاس بکرێـن، یاخـود تەنیـا خۆرهەڵاتـەکان بـاس بکرێـن.

مەسەلەی دووەم:

ڕازێنرانـەوەی ئاسـمانی نیزیـك (لـە زەوی) بـە ئەسـتێران و گێڕانـی ئەسـتێران (ئـەو پارچانـەی لێیـان دەبنـەوە) بـە پارێـزەری ئاسـمان لـە هـەر شـەیتانێکی یاخیـی کـە گـوێ بـۆ قسـەی کۆمەڵـی بـاڵا (لـە فریشـتان) بگـرن و بلێسـە بارانکردنیـان و دەرکردنیـان:

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفۡظٗا مِّن كُلِّ شَيۡطَٰنٖ مَّارِدٖ ﴿٧﴾ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلۡمَلَإِ ٱلۡأَعۡلَىٰ وَيُقۡذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٖ ﴿٨﴾ دُحُورٗاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنۡ خَطِفَ ٱلۡخَطۡفَةَ فَأَتۡبَعَهُۥ شِهَابٞ ثَاقِبٞ ﴿١٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ﴾، بە دڵنیایی ئێمە ئاسمانی نیزیکمان ڕازاندۆتەوە، بەجوانیی ئەستێران، وشەی (**دُنْيا**) (**مُؤَنَّث**)ی (**أَدْنى**)یە، (**أَدْنى أَي: الأَقْرَب**) واتە: ئاسمانی نیزیکتر لە ئێوەمان (خەڵکی سەر زەوی) ڕازاندۆتەوە، بە جوانیی ئەستێران؟

﴿بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ﴾، ئەمـە بـە دوو جـۆر خوێندراوەتـەوە: أ- (**بِزِينَـةِ الكَوَاكِـب**) بـە جوانیـی ئەسـتێرەکان، ب- ﴿بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ﴾، بـە (**تَنْوِيـن**) کـە ئـەو کاتـە یـانی: بـە جوانییـەك کـە بریتیـە لـە ئەسـتێرەکان، ئـەو کاتـە (**كَوَاكِـب**) دەبێتـە جێـدار (**بَـدَلْ**) بـۆ (**زِينَـة**)، ئاسـمانی نیزیکـتر واتـە: نیزیکـتر لـە زەوییـمان ڕازاندۆتـەوە بـە جوانیـی، کـە ئـەو جوانییـە بریتیـە لـە ئەسـتێرەکان، ئـەوە ئەگـەر بـە (**تَنْوِيـن**)ی (**زينـة**) ﴿بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ﴾، بخوێندرێتـەوە، بـەڵام ئەگـەر بـە (**مُضَـافٌ ومُضَـافٌ إِلَيْـهِ**) دابنرێـن (**بِزِينَـةِ الكَوَاكِـب**) ئـەو کاتـە واتـە: بـە جوانیـی ئەسـتێرەکان.

لـە قورئـان دا وشـەی (**نُجُوم**)یـش بەکارهاتـووە، وشـەی (**كَوَاكِب**)یـش بەکارهاتـووە بـۆ یـەك واتـا، واتـە: بـۆ ئەسـتێرەکان، ئەوەنـدە هەیـە کـە دەگوتـرێ: (**كَوَاكِـب**)

ئەستێرەو جگە لە ئەستێرەش دەگرێتەوە، بەڵام کە دەگوترێ: (**نُجُوم**) تەنیا ئەستێرەکان دەگرێتەوە.

٢)- ﴿ وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَٰنٍ مَّارِدٍ ﴾، هەروەها بۆ پاراستنیش لە هەر شەیتانێکی یاخیی، لە هەر شەیتانێکی دەرچوو لە فەرمانبەریی خوا، لە هەر شەیتانێك کە خۆی داڕووتاندوە لە چاکە، خۆی یەکلا کردۆتەوە بۆ خراپە، (**المارِدُ: الخَارِجُ عَنِ الطَّاعَةِ، المُتَجَرِّدُ لِلشَّر**) لە فەرمانبەریی خوا دەرچووەو یاخیی بووە، خۆی ڕووت کردوە لە خێرو چاکەو، خۆی یەکلا کردۆتەوە بۆ شەڕو خراپە.

وشەی (**حِفْظاً**) بادەدرێتەوە بۆ سەر (**زِينَة**) بەمجۆرە: (**إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيا بِالكَوَاكِبِ زِينَةً وحفظاً**)، واتە: ئێمە ئاسمانی نیزیکترمان بە جوانیی ئەستێران ڕازاندۆتەوە و بۆ پاراستنیش، پاراستنی ئاسمانی نیزیکتر لە ئێوە، بە هۆی ئەو ئەستێرانەوە پاراستنی ئاسمان لە هەر شەیتانێکی یاخیی، کە خۆی بۆ شەڕو خراپە یەکلاکردۆتەوە، دەستە بەرکراوە.

٣)- ﴿ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾، ناتوانن گوێ هەڵبخەن بۆ کۆمەڵی بالاتر، کۆمەڵی بالاتر بە تەئکید مەبەست پێی فریشتەکانە (**أَي: الجَمَاعَةُ أَهْلُ الشَّأْنِ وَالقَدْرِ وَوَصْفُهُمْ بِالأَعْلَى لِتَشْرِيفِ المَوْصُوفِ**) یانی: کۆمەڵی پێگەداو بەرزو بە بالاترین وەسفکراون بۆ ڕێزدارکردنی وەسفکراو. واتە: فریشتەکانن کە لە سەرەوەی گەردوونن، لە نیزیك عەرش و بارەگای خوای پەروەردگارن. (**لَا يَسَّمَّعُون**) خوێندراویشەتەوە: (**لَا يَسْمَعُون**)، (**لَا يَسْمَعُون**) واتە: نابیستن، بەڵام (**لا يَسَّمَّعُون**) لە ئەصڵدا (**لَا يَتَسَمَّعُون**)یە، بەڵام (**ت**)ەکە لە (س)ەکەدا (**دَغْم**) دەکرێ، (**يَسْمَعُون**) واتە: دەبیستن، بەڵام (**يَسَّمَّعُون**) واتە: بە گرنگیی پێدان و لێخەفتانەوە گوێ هەڵدەخەن.

٤)- ﴿ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴾، لە هەموو لایانڕا پێیان دادەدرێ، (**القَذْفُ: الرَّمْيُ وَالرَّجْمُ**)، (**قَذْف**): بریتیە لە بۆ هاویشتن و پێدادان، چییان پێدا دەدرێ؟ دوایی دەردەکەوێ کە مەبەست پێی ئەو بڵێسەیە، کە لە خڕۆکەو ئەستێرەکانەوە دێ، ئەو پارچانەی لێیان

جیادەبنەوە، دوایی دەبنە بڵێسەیەك و پێیاندا دەدرێ، چونکە مادام ئەستێرەکان هەم بۆ جوانیی ئاسمانی نیزیکتر لە ئێمە بەکار هاتبن، هەم بۆ پاراستنی ئاسمانەکان، کەواتە ئەوەی کە بە شەیتانەکاندا دەدرێ، پەیوەندیی بە ئەستێرەکانەوە هەیە، کە بە تەئکید خودی ئەستێرەکان نین، کەواتە: ئەو پارچانەن کە لێیان جیادەبنەوە، وەك دواتر باس دەکەین.

﴿مِن كُلِّ جَانِبٍ﴾، لە هەر لایەکەوە (**مِنْ كُلِّ جِهَةٍ**).

٥)- ﴿دُحُورًاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ وَاصِبٌ﴾، بۆ دەرکردنیان و بۆ دوورخستنەوەیان و سزایەکی بەردەوامیشیان بۆ هەیە، (**وَاصِب**) واتە: (**دَائِم**) بەردەوام، نەبڕاوە، نەپساوە، کە بە تەئکید مەبەست پێی ڕۆژی دواییە، دەشگونجێ مەبەست پێی دنیاش بێ واتە: ئەوانەی کە بەو شێوەیە گوێ هەڵدەخەن بۆ قسەی فریشتە باڵاکان، خوا لە دنیاشدا بە شێوەیەك کە خوا بۆ خۆی دەزانێ چۆنە، سزایان دەدات.

٦)- ﴿إِلَّا مَنۡ خَطِفَ ٱلۡخَطۡفَةَ﴾، مەگەر کەسێکیان لە شەیتانەکان کە شتێك بدزێ بە دزیین و بە پەلە، (**الخَطْفُ: ابْتِدَارُ تَداوُلِ الشَّيْءِ بِسُرْعَةٍ**) (**خطف**) بریتیە لە خێرایی کردن لە دەستدانە شتێك بە خێرایی، (**الْخَطْفَةُ: المَرَّةُ مِنْهُ**)، (**خَطْفَة**)ش جارێکە لە (**خَطْف**)، مەگەر یەکێکیان لەناکاوو بە پەلە زانیارییەك بدزێ، هەواڵێك بدزێ، ئەویش چی لێ دێ؟

٧)- ﴿فَأَتۡبَعَهُۥ شِهَابٞ ثَاقِبٞ﴾، بڵێسەیەکی کونکەر، بڵێسەیەکی دەڕ شوێنی دەکەوێ، یانی: دەیدڕێ و کونی دەکات و دەیسووتێنێ، (**الشِّهَابُ: الْقَبَسُ وَالجَمْرُ مِنَ النَّارِ**)، (**شِهَاب**): بریتیە لە بڵێسەیەك و پشکۆیەك لە ئاگر، کە وەك دواتر باسی دەکەین وا پێدەچێ مەبەست ئەو نیازیك و بڵێسانە بن، کە لە ئەستێرەو خڕۆکەکان جیادەبنەوە.

ئەوەی لێرەدا باس دەکرێ، بەڵگەی ئەوەی پێشەوەیە کە خوا ﷻ فەرمووی: پەرستراوی ئێوە یەك پەرستراوە، ئەویش بریتیە لە پەروەردگار و خاوەنی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیان و، هی ڕۆژهەڵاتەکانیش، واتە:

کە دەفەرموێ: ئێمە ئاسمانی نیزیکتر لە ئێوەمان ڕازاندۆتەوە بە ئەستێرەکان، هەروەها بۆ پاراستنی ئاسمانیش لە هەر شەیتانێك، کە ڕێیان نادرێ، گوێ هەڵبخەن بۆ فریشتە باڵایەکان و، لە هەموو لایانڕا بڵێسە باران وتیر باران دەکرێن و دەردەکرێن، مەگەر کەسێك بە پەلە زانیارییەك بدزێ، هەواڵێك بدزێ، ئەویش بڵێسەیەکی کونکەر، بڵێسەیەکی دڕەرو سووتێنەر شوێنی دەکەوێ، ئەمە بەڵگەی ئەوەی پێشەوەیە: خوایەك ﷻ کە بەو شێوەیە گەردوونی بە دەستە، پەنهان و ئاشکرای دروستکراوەکان لە ژێر کۆنترۆڵ و ڕکێفی دایە، تەنیا ئەویش شایستەی پەرستران و بەندایەتیی بۆ کرانە.

باسێک دەربارەی
گوێگرتنی شەیتانەکان لە فریشتان و تیربارانکرانیان

شایانی باسە: ئێمە لە دوو شوێنی دیکەدا، لەو بارەوە کورتە باسمان پێشکەش کردوە، یەکەمجار لە تەفسیری سوورەتی (**الحجر**)دا کە خوا ﷻ لەوێش زۆر بە روونیی باسی هەمان ئەو بابەتە دەکات، کە دەفەرموێ:﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ ﴾**الحجر**.

هەروەها کورتە باسێکی دیکەشمان کردوە، هەر لەو بارەوە، لە تەفسیری ئەو ئایەتانەی سوورەتی (**الجن**)دا کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَنَّا لَمَسْنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدْنَٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ ﴾**الجن**.

بەڵام لێرەش بە پێویست و باشی دەزانم، ئەم کورتە باسە لە حەوت بڕگەدا پێشکەش بکەم، مادام خوا ﷻ لەو سێ شوێنەی قورئاندا، هەروەها لە سوورەتی (**المُلْك**)یشدا، وەك تۆزێکی دیکە باسی دەکەین، باسی ئەو بابەتەی کردوەو لە چەند شوێنێکی دیکەش دا، هەر ئاماژەیەکی کورتی پێکردوە، دیارە بابەتەکە گرنگە، بایی ئەوەندە گرنگە کە دووبارە بۆتەوە، بۆیە ئێمەش لە هەر شوێنێ بە ئەندازەی بۆ لوان ئاماژەی پێ دەکەین، ئەوەی کە دێتە بەرچاوم و لە یادمە، ئەوەیە کە لە شەش شوێن لە قورئاندا، خوا باسی ئەو بابەتەی کردوە، کە بە پێی ڕیزبەندیی موصحەف، ئەمانەن:

١- سوورەتی (الحجر):

﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ ﴾، واتە: بە دڵنیایی ئێمە

بورجەكانمـان لـە ئاسـماندا دانـاون و، جوانمـان كـردوون، ڕازاندوومانەتـەوە بـۆ تەماشـاكەران . هەروەهـا ئاسـمانمان پاراسـتوە لـە هـەر شـەیتانێكی دوورخـراوە . مەگـەر كەسـێك بـە دزیـی گـوێ هەڵخـات، ئەویـش بڵێسـەیەكی ڕوونـی ئاگـری بـە دوا دەكـەوێ .

٢- سووڕەتی (الشعراء):

﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾﴾، واتـە: شـەیتانەكان ئـەم قورئانەیـان دانەبەزانـدوەو بۆیـان ناگونجێ و ناشـتوانن، نـە شایسـتەیانەو نـە تواناشـیان هەیـە، چونكـە ئـەوان لـە گـوێ هەڵخسـتن، دوورخـراوەن، كەنارگیـر كـراون، ناتوانـن گـوێ هەڵبخـەن، چ جـای قورئـان بێنـن! هـەر ناتوانـن گـوێ لـە قسـەی فریشـتەكانیش بگـرن و، هـەر كامێكیـان وابـكات، بڵێسـەیەكی بـۆ دەچـێ.

٣- سووڕەتی (الصافات):

﴿إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِزِينَةٍ ٱلْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَٰنٍ مَّارِدٍ ﴿٧﴾ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ ٱلْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾﴾، كـە تەفسـیرمان كـردن.

٤- سووڕەتی (فصلت):

﴿فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا ۚ وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿١٢﴾﴾، واتـە: خـوا ئاسـمانەكانی تـەواو كـردن لـە دوو ڕۆژانـدا (واتـە: بـە دوو قۆنـاغ) و لـە هـەر ئاسـمانێكدا فەرمانـی ئاڕاسـتە كـرد، (فەرمانـی خـۆی سروشـكرد {بـۆ فریشـتەكانی كـە نیشـتەجێی ئـەو ئاسـمانەن} و ئاسـمانی نیزیكتریشـمان بـە چرایـان ڕازاندۆتـەوە، هەروەهـا ئـەو چرایانـە بـۆ پاراستنیشـن. (واتـە: پاراسـتنی ئاسـمان لـە گـوێ گرتنـی شـەیتانەكان).

٥- سوورەتی (الملك):

﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ ٱلسَّعِيرِ ﴿٥﴾ ﴾الملك، بە دڵنیایی ئێمە ئاسمانی نیزیکترمان بە چرایان (مەبەست ئەستێرەکانە) ڕازاندۆتەوەو ئەو چرایانەمان، [ئەو ئەستێرانەمان] کردوون بە مایەی تیرباران کردن بۆ شەیتانەکان و، سزای بڵێسەداری دۆزەخیشمان بۆ ئامادە کردون لە دوارۆژدا.

٦- شوێنی شەشەم و کۆتایی، سوورەتی (الجن):

خوا لەسەر زاری جند فەرموویەتی: ﴿ وَأَنَّا لَمَسْنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدْنَٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَٰعِدَ لِلسَّمْعِ ۖ فَمَن يَسْتَمِعِ ٱلْـَٔانَ يَجِدْ لَهُۥ شِهَابًا رَّصَدًا ﴿٩﴾ ﴾، (جندەکان دەڵێن:) ئێمە ئاسمانمان پشکنی، تەماشامان کرد پڕ کراوە لە پاسەوانانی بەهێزو، پڕکراوە لە بڵێسە، ئێمە پێشتر بۆ گوێ گرتن لێی دادەنیشتین، بەڵام هەر کەسێك ئێستا گوێ هەڵبخات، بڵێسەیەکی لە بۆسەدای لێ هەڵدەکەوێ. واتە: بڵێسەیەکی تێدەگیرێ کە بۆی لە بۆسەدایە.

ئێمە - وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا - هەم لە کاتی تەفسیر کردنی سوورەتی (الحجر)دا ئەو ئایەتانەی ئاماژەمان پێدان، باسمانکرد، هەروەها لە کاتی تەفسیر کردنی سوورەتی (الشعراء)دا، ئاماژەیەکمان پێکرد، بۆیە ئەوەی لەوێ گوتوومانە، لێرەدا دووبارەی ناکەینەوە، بەڵام ئێمە لێرەدا وەڵامی چەند پرسیارێك دەدەینەوە کە فەخرەددینی ڕازیی (ڕەحمەتی خوای لێ بێ) لە تەفسیرەکەی خۆیدا: (**مفاتيح الغيب**) یان (**التفسير الكبير**)[1] ورووژاندوونی، و هەوڵی وەڵام دانەوەشیانی داوە.

هەڵبەتە ئێمە بە تۆزێك دەستکارییکردن و داڕشتنەوەی تایبەتیی خۆمان، ئەوەی (**الرازي**) گوتوویەتی دەیهێنین، ئەو پرسیارو وەڵامەکانی، واتە: ئیشکالەکان و هەوڵدان بۆ وەڵامەکانیانی، لە حەوت بڕگەدا هێناون:

---

(١) ج ٢٦، ص(٤١٣-٤١٤).

١- خوا دەفەرمویٚ: ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ ﴿٥﴾ ﴾الملك، واتە: ئیٚمە ئاسمانی نیزیکترمان بە چرایان ڕازاندۆتەوەو، ئەو چرایانەمان (کە مەبەست پیٚی ئەستیٚرەکانە) گیٚڕاون بە تیربارانکردن بۆ شەیتانەکان، پرسیار ئەوەیە: بۆچی ئەستیٚرەکان ژمارەیان کەم ناکات؟! خوا دەفەرمویٚ: ئەستیٚرەکانمان کردوون بە مایەی تیرباران کردن و بڵیٚسە بارانکردن بۆ شەیتانەکان، کەچی ناشبینین لەبەر چاوی ئیٚمە ئەستیٚرەکان کەم بکەن؟

(**الرازي**) ئاوا وەڵام دەداتەوە:

(**شُهُب**)یش هەر (**مَصابِيح**)ن، واتە: کە دەفەرمویٚ: (**شُهُب**) یان (**شِهَاب**) ئەوانیش هەر ئەستیٚرەکانن، بەڵام لەبەر ئەوەی زۆر زۆرن، کەم ناکەن، یان ئەو دەورەشیان پیٚ دەبینیٚ و کەچی هەر دەشمیٚنن.

دەڵیٚم: وەڵامە زانستییەکەی ئەوەیە کە (**شُهُب**)و نەیزەکەکان پارچەی ئەستیٚرەکانن، نەك خودی ئەستیٚرەکان، دیارە ئەو کاتە زانست وەك ئیٚستا بەرەو پیٚش نەچووە (گەردووناسیی و فیزیا)، کە بزانن ئەو ئەستیٚرانە چەندە گەورەن! بۆ ویٚنە: کەهکەشانەکەی ئیٚمە کە کەهکەشانی (ڕیٚی کاکیٚشان) (**مَجَرَّةُ دَرْبِ التَّبَّان**)ی پیٚدەڵیٚن، بە مەزەننە یەك تریلیۆن (١,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ئەستیٚرەی تیدایە واتە: هەزار ملیار ئەستیٚرە، کە هەر کام لەو ئەستیٚرانە وەك خۆرەکەی ئیٚمە وان، یان گەورەتر یان گچکەتر، خۆری ئیٚمەش یەکیٚکە لە ئەستیٚرەکانی کاکیٚشان، ئنجا بە مەزەننە هەندیٚك سەرژمیٚر دەڵیٚن: تاکو دوو سەد ملیار (٢٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) کەهکەشان لە گەردووندا دۆزراوەتەوە، هەندیٚکیش دەڵیٚن: یەك تریلیۆن (١,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) کەهکەشان دۆزراونەوە، کە هەرکام لەو کەهکەشانانە وەك کە هکەشانەکەی خۆمانە، یان گەورەتر یان گچکەترە، کەواتە: ئەوە پارچەی ئەستیٚرەکانن، لیٚیان دەبنەوە، بەڵام کاتیٚك دەکەونە نیٚو مەودای بەرگە هەوای زەوییەوە، دادەگیرسیٚن، لەبەر ئەوەی لە بەرگە هەوادا

هەم ئۆکسجین هەیە، کە یارمەیتی سووتان دەدات، هەم هایدرۆجین هەیە، کە دەسووتێ و، سەرەنجام ئەو پارچەیە کە بەرەو ئاڕاستەی زەوی دێ، گڕ دەگرێ، سەرەتا نەیزەکە، بەڵام دوای دەبێتە بڵێسە (شِهاب).

٢- پرسیارو ئیشکالی دووەم: مادام شەیتانەکان دەزانن دەسووتێن، چۆن هەر بەردەوام دەبن، لەسەر ئەو هەوڵدانەی خۆیان بۆ گوێگرتن لە قسەی فریشتەکان؟

(الرازي) ئاوا وەڵام دەداتەوە، دەڵێ: سووتێنرانەکەیان مسۆگەر نیەو، ئەوانیش حەزیان لە موغامەڕەیە.

منیش دەڵێم: هەر نەبێ بە ئەندازەی کابرایەکی قاچاغچیی و، کاروانچیی ئازان، کە دەشزانێ بۆسە لە ڕێدا هەیەو ڕەنگە مەترسیی هەبێ، بەڵام تەماع، یاخود ئاتاجیی و نەداریی پاڵی پێوە دەنێ، کە لەسەر کارەکەی خۆی هەر بەردەوام بێ.

٣- پرسیاری سێیەم: مێژوو پێمان دەڵێ: ئەو حاڵەتە پێش پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ هەر هەبووە، وەنەبێ لە دوای پێغەمبەری خاتەمەوە ﷺ پەیدابووبێ؟

وەڵامەکەی ئەوەیە: کە لە دوای هاتنی پێغەمبەر ﷺ ئەو حاڵەتە زیاتر بووە، هەروەك ئایەتەکەی سووڕەتی (الجن) دەیگەیەنێ: ﴿وَأَنَّا لَمَسْنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدْنَٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾﴾، واتە: پێشتریش پاسەوانی سەخت و ئەو بڵێسانەی لێبوون، بەڵام ئێستا پڕ کراوە یانی: ڕێژەکەیان زیاتر کراوە.

٤- پرسیاری چوارەم: شەیتان لە ئاگرە، ئەدی چۆن بڵێسەکان شەیتانەکان دەسووتێنن؟

(الرازي) وەڵامەکەی جوانە، دەڵێ:

شەیتان و جند لە ئاگر دروستکراون، بەڵام ئاگریش پلە پلەیە، ئاگری بەهێزتر ئاگری کەمتر دەسووتێنێ، بێگومان وایە بڵێسە ئاگرێکی گەورە لە چرایەك بدات دەیکوژێنێتەوەو لە بەینی دەبات، بە چراوە دەیسووتێنێ.

٥- پرسیاری پێنجەم: ئایا شەیتانەکان دەگەنە کوێ؟ ئایا دەگەنە چ شوێنێك کە گوێبیستی قسەی فریشتەکان بن و سنوورەکەی تاکو کوێیە؟

ئەمەیان خۆم زۆرم لێکۆڵیوەتەوە، پێم وایە هەوڵدەدەن بگەنە ئەو شوێنەی کە گوێبیستی قسەی فریشتان بن، ئنجا ئایا ئەو شوێنە کوێیە؟ ئایا دەرچوونە لە مەداری زەوی، ئایا تەنیا بریتیە لە تێپەڕ بوون لە بەرگە هەوای زەوی، کە هەزار کیلۆمەتر (١٠٠٠کم) بەرزە، یاخود بریتیە لە دەرچوون لە مەودای کەهکەشانی کاکێشان، یاخود هی هەموو کاکێشانەکان، ئەوە هەر زۆر زۆر دوورە، چونکە تیشك بە پازدە ملیار (١٥,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ساڵی تیشکیی بە مەزەندە، ئنجا ئەمسەرە و ئەمسەری گەردوون دەکات، واتە: تیرەی گەردوون پازدە ملیار (١٥,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ساڵی تیشکییە، یانی: تیشك پازدە ملیار (١٥,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ساڵ بڕوات، ئنجا ئەمسەرە و ئەمسەری گەردوون دەکات.

هەڵبەتە من هەوڵمداوە زانیاریی لەو بارەوە پەیدا بکەم، بەڵام نەگەیشتوومە ئەنجامێکی ڕوون، بەڵام ئەوەندە هەیە هیچ گومانی تێدانیە کە دەبێ ئەو شەیتانانە بگەنە شوێنێك کە فریشتەکانی لێن، هەڵبەتە فریشتەکان لە هەموو ئاسمانەکان هەن، بەڵام سنوورەکەی کوێیەو چۆنە؟ نە زانیاریی شتێکی لێ دەرك کردوە، نە لە ئایەتەکاندا شتێکی ڕوون لەو بارەوە - کە سنوورەکەی تاکو ئەوێیە - باسکراوە، مەرجیش نیە ئەوەی زانیاریی گەردووناسیی و فیزیا دەیڵێ، هەمووی لە سەدا سەد بەو شێوەیە بێ، چونکە بێگومان زانیاریی بەشەر هەر چۆن بێ، شتێکی ڕێژەییە، ڕۆژ بە ڕۆژ زانیارییەکان، زانراوەکان گۆڕانیان بەسەردا دێ.

٦- پرسیاری شەشەم: شەیتانەکان زانیاریی و هەواڵ بۆ کاهین و جادووگەرەکان دەبەن، و ئەوانیش بازرگانیی پێوە دەکەن، ئەوە کاتی خۆی بووە، بەڵام ئایا ئێستاش هەر هەیە؟

من پێم وایە ئێستا زۆر سنووردارە، بە پێی پرسیارو وەڵامی بەندە لەگەڵ هەندێك لە جند بە شێوەی ناڕاستەوخۆ، کە دەچنە جەستەی خەڵکەوە، کە لە

نێویاندا عیفریت و ماریدیش هەبوون، ئەوانە دەڵێن: ئەوە کاتی خۆی بووە، بەڵام ئێستا نەماوە، ئنجا ئایا ئەوانەی ئەو قسەیە دەکەن، زانیاریی هەموو شتێکیان لە لایە، یاخود لە قەدەر خۆیان قسە دەکەن؟ ئەوان دەڵێن: کاتی خۆی بووە، بەڵام هەر کەسێك چووە سووتاوەو نەگەڕاوەتەوە، بۆیە ئێستانەماوە! بەڵام من پێم وایە: کەم و زۆر ئێستاش ئەو هەوڵانەی جند بەردەوامن.

٧- چوار وشە هەن مانایان لێك نیزیکە، بەڵام جیاوازیشن، (**خَطْف، غَصْب، سَرِقَة، اخْتِلاس**)، لێرە لە ئایەتەکەدا خوا ﷻ وشەی (**خَطْف**) بەکاردێنێ: ﴿إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ﴾، مەگەر کەسێك زانیارییەك بڕفێنێ بە ڕفاندن، بەڵام خوا ﷻ وشەی (**إسترق**)ی لە (**الحجر**)دا هێناوە: ﴿إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ ﴿١٨﴾﴾**الحجر**، مەگەر کەسێك بە دزیی گوێ بگرێ.

١) وشەی (**خَطْف**) بریتیە لەوەی شتێك لە کەسێك بڕفێنی بە خێرایی، لە کاتێکدا خۆی ئاگای لێیەو دەیبینێ و دەبیستێ، بە کوردیی دەڵێن: ڕفاندن.

٢) وشەی (**غَصْب**) ئەوەیە کەسێك شتێك لە کەسێك زەوتبکات، کە ئەو کەسە بتوانێ بابای لێستێنەر بگرێ، بەڵام کابرای لێستێنەر دەستەڵاتی هەبێ و بەرانبەرەکەی بێچارەو ناچار بکات و، شتەکەی لێ بستێنێ، (**غَصْب**)یش لە (**خَطْف**)ەوە نیزیکە، (**خَطْف**) ئەوەیە کە کاتێ کە دەبینێ و دەبیستێ، بەڵام بە خێرایی، لە ئەنجامی خێراییەکەیدا دەتوانێ لێی بستێنێ، بەڵام (**غَصْب**) ئەوەیە کە لە ئەنجامی دەستەڵاتەکەیدا دەتوانێ بەرانبەرەکەی ناچار بکات، و شتەکەی لێ بستێنێ.

٣) (**سَرِقَة**) بە کوردیی پێی دەڵێین: دزیی، بریتیە لە وەرگرتنی شتێك لە کەسێك بە بێ ئەوەی زانیاریی پێی هەبێ، واتە: بردنی شتێك بە پەنهانیی.

٤) (**اخْتِلاس**) بریتیە لە بردنی شتێك لەلایەن کەسێکەوە، کە ئەو کەسە بۆتە ئەمیندار لەسەر ئەو شتەو لە لای داندراوە.

بێگومان ئەمانە هەر چواریان لە ئامرازە قەدەغەو حەرامەکانی پەیداکردنی شتن، واتە: هەر ماڵێك بە هەر کام لەو ڕێیانە کۆبکرێتەوە، قەدەغەو حەرامە، شەیتانەکانیش هەم لە ڕێی دزیی و بردنی پەنهان و ڕفاندنەوە، هەوڵی وەدەستهێنانی ئەو زانیارییانە دەدەن، کە دوایی دەیبەن بۆ کاهین و جادووگەرەکان، ئەوانیش بازرگانیی پێوە دەکەن بۆ خەڵك، کە پێشتر باسمان کردوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: یەکێك لەوانە زانیارییەکی ڕاستی پێ دەگات، بەڵام نەوەدو نۆ درۆی لەگەڵدا تێکەڵ دەکات، دوایی خەڵك بەهۆی زانیارییە ڕاستەکەوە، بڕوا بە نەوەدو نۆ درۆکەش دەکەن.

مەسەلەی سێیەم:

بێگومان مرۆڤانێك لە قوڕێكی پێكەوە چەسپاو دروست بوون، دروستكراوی زۆر لەوان بەهێزتر هەیە، كەچی پێغەمبەری خوا ﷺ سەری سوڕ دەمێنێ، ئەوانیش گاڵتەی پێ دەكەن و، سوود لە ئامۆژگاریی وەرناگرن، هەر كە نیشانەیەكیان دی، زۆر بە خەستیی گاڵتەی پێ دەكەن:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآۚ إِنَّا خَلَقۡنَٰهُم مِّن طِينٖ لَّازِبِۭ ﴿١١﴾ بَلۡ عَجِبۡتَ وَيَسۡخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُواْ لَا يَذۡكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوۡاْ ءَايَةٗ يَسۡتَسۡخِرُونَ ﴿١٤﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ فَٱسۡتَفۡتِهِمۡ ﴾، {خوا بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ:} پرسیاریان لێ بكە، لە بێبڕواو هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، لێرەدا (فَاسْتَفْتِهِم) واتە: داوای فەتوایان لێ بكە، پرسیاریان لێ بكە، داوای وەڵامیان لێ بكە، (**الإِسْتِفْتَاءُ: طَلَبُ الفَتْوَى وَالفُتْيا، وَهِيَ إِخْبَارٌ عَنْ أَمْرٍ يَخْفَى عَنْ غَيْرِ الخَواصِّ فِي أَمْرٍ مَا**)، (إِسْتِفْتَاء) بریتیە لە داواكردنی فەتوا یان فوتیا (بە هەردوو بێژەكە هاتوە)، فەتواو فوتیاش بریتین لە هەواڵدان بە شتێكی پەنهان، كە ئەو شتە لە لای كەسانێك كە پسپۆڕ نەبن پەنهان بێ، لە بارەی هەر شتێكەوە بێ.

٢)- ﴿ أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآ ؟ ﴾، ئایا دروستكردنی وان قورسترە، سەختترە، بەهێزترە، یان ئەو كەسانەی دروستمان كردوون؟ كە دەفەرمووێ: (أَشَدُّ) یانی: (**أَصْعَبُ وَأَقْوى وَأَعْسَر**) واتە: بەهێزتر، یان قورسترو زەحمەتتر.

﴿ أَم مَّنۡ خَلَقۡنَآ ﴾، یاخود ئەو كەسانەو، یان ئەوشتانەی دروستمان كردوون؟

پێشتریش گوتمان: ئەم پرسیار كردنە: ﴿ أَهُمۡ أَشَدُّ خَلۡقًا ﴾، پرسیار كردنی سەرزەنشتكەرانەیە، واتە: ناگونجێ بڵێن: دروستكردنی ئێمە لە دروستكردنی

شتەكانی دیكە كە خوا هێناونیە دی، قورسترەو سەختترەو بەهێزترە، ﴿أَم مَّنْ خَلَقْنَآ﴾، دیارە (مَن) بۆ خاوەن عەقڵانە، بەڵام لێرەدا تەنیا مەبەست خاوەن عەقڵان نین، كە جندو فریشتەكانن، بەڵكو ئەمە زاڵكردنی خاوەن عەقڵانە بەسەر ئەوانەدا، كە خاوەن عەقڵ و شعوور نین.

كەواتە: ﴿أَم مَّنْ خَلَقْنَآ﴾، یانی: هەر شتێكی دیكە كە ئێمە دروستمان كردوە، چ خاوەن عەقڵ بن، وەك فریشتەو جند، چ خاوەن عەقڵ و هەست نەبن، وەك ئاسمانەكان و هەموو ئەو دروستكراوانەی دیكە كە خوا هێناونیەدی.

ئنجا خوا ﷻ ڕوونی دەكاتەوە كە دروستكردنی ئەوان لە چییە:

٤)- ﴿إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍۭ﴾، ئێمە ئەوانمان لە قوڕێكی پێكەوە چەسپاو، قوڕێكی خەست و خۆڵ دروستكردوە.

یەكێك لە قۆناغەكانی دروست بوونی ئادەم، قوڕێكی پێكەوە چەسپاوو خەست و خۆڵ بووە، چونكە: (اللَّازِبُ: اللَّاصِق أَي: طِينٍ عَتِيقٍ مُتَغَيِّرٌ) قوڕێكی كۆنی گۆڕاو كە پێكەوە چەسپاو بووە، خەست و خۆڵ بووە، بەڵام بۆ وێنە: جند لە ئاگر دروستبوون و، فریشتەكان لە ڕووناكیی (نور) دروستبوون واتە: جەستەكانیان، كە دیارە هەم جند و هەم فریشتەكان ڕووحیشیان هەیە، بەڵام جەستەیان لە جۆرێك لە تیشك دروست بووە.

٥)- ﴿بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ﴾، بەڵكو تۆ سەرت سوڕماو ئەوانیش گاڵتە دەكەن. (عَجِبْتَ) خوێندراویشەتەوە: (عَجِبْتُ)، (عَجِبْتُ) واتە: من سەرم سوڕما، (عَجِبْتَ) واتە: تۆ سەرت سوڕما لەوان، ئەوانیش گاڵتە دەكەن، كە دەفەرموێ: (عَجِبْتُ) واتە: من سەرم سوڕما، لە نەزانیی ئەوان، هەروەها دەشگونجێ (عَجِبْتَ) واتە: تۆ سەرت سوڕما لە نەزانیی ئەوان، یاخود سەرت سوڕما لە مەزنیی دروستكراوەكانی خوا، یاخود تۆ سەرت سوڕما لە هێدیی و مەندیی پەروەردگار لە بەرانبەریاندا، كە زوو سزایان نادات، كەواتە: (عَجِبْتَ) بۆ هەرسێ واتایەكە دەچێتەوە.

(عَجِبْتُ) واتـە: مـن سـەرم سـوڕما، بێگومـان سەرسـوڕمان بـۆ خـوای پـەروەدگار بـەکار نایـەت، بـەڵام ئەگـەر بـەو خوێندنەوەیـان مانـا بکـرێ، واتـە: خـوا ﷻ ڕەخنـەی گـرت و ئەوانـی پـێ هەڵەیـە، دەبـێ وشـەکە بـە شـێوەیەك بـۆ خـوای پـەروەردگار مانا بکـرێ، کـە لەگـەڵ مەقامـی بـەرزی خـوادا شایسـتەو گونجـاو بـێ، وەك وشـەکانی: ﴿وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾﴾الطـارق، ﴿وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ﴿٣٠﴾﴾الأنفـال، ﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ﴿١٤٢﴾﴾النسـاء، دەبـێ هەمـوو ئـەو وشـانە بـە شـێوەیەك مانـا بکرێـن، کـە لەگـەڵ مەقامـی بـەرزی خـوادا بگونجـێ، زانایـان دەڵێـن: لەبـەر وەك یـەك لێکـردن (مُشـاكَلَة) خـوا ﷻ ئـەو وشـانە بـەکار دێنـێ، نـەك ئـەو مانایـەی کە بـۆ بەرانبـەرەکان هەیـە، هەمـان مانـاش بـۆ خـوای پـەروەردگار هەبـێ، هـەر کەسـە دەبـێ مانایەکـی بـۆ لەبـەر چـاو بگیـرێ، کـە شایسـتەیەتی.

٦)- ﴿وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ﴾، کاتێك ئەوانە بیریان بخرێتەوە، بیریان ناکەوێتەوە، یاخود کاتێك ئامۆژگاریی بکرێن، ئامۆژگاریی وەرناگرن، (**التَّذْكِيرُ: جَعْلُ الطَّرَفِ عَلَى ذِكْرٍ مِنْ شَيْءٍ نَسَاهُ**)، (**تَذْكِير**): بریتیە لەوە کە بەرانبەرەکەت شتێکی یاد بخەیەوە، کە لەبیری چۆتەوە، بەڵام پێم وایە وێڕای ئەو واتایە واتایەکی دیکەشی هەیە، واتە: بەرانبەرەکەت شتێکی فێربکەی، نەیزانیبێ، (**تَذْكِير**) بەو مانایەش هەر بەکار دێ.

٧)- ﴿وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ﴾، کاتێك نیشانەیەك ببینن، زۆر بە خەستیی گاڵتە دەکەن، واتە: گاڵتە بەو نیشانەیەو موعجیزەیە دەکەن، یاخود گاڵتە بەو دیاردە گەردوونیی و سروشتییە دەکەن، (**الإِسْتِسْخَارُ: مُبالَغَةٌ فِي السُّخْرِيَةِ**)، (**إِسْتِسْخار**): زێدەڕۆییکردنە لە گاڵتە کردندا، واتە: خۆیان بە خەستیی گاڵتە دەکەن، یاخود هاوەڵانیش بۆ خۆ پەیدا دەکەن کە بە کۆمەڵ، بە هەرەوەزیی گاڵتە بەو شتە بکەن، بە زۆریی وایە سەرسوڕمان بەهۆی ئەوەوەیە، کە شتێك زۆر نائاسایی بێ و مرۆڤ بیبینێ، گاڵتە کردنیش بە زۆریی لەلایەن خەڵکی نەزان و نەفامەوەیە، بۆیە خوا ﷻ هەم بە وشەی (**يَسْخَرُون**) هەم (**يَسْتَسْخِرُون**) کە دیارە زێدەڕۆیی زیاتری تێدایە، بۆ بێبڕوایەکانی بەکار هێناوە، کە لە ئەنجامی نەفامیی و نەزانیی خۆیاندا، ئەوان گاڵتەیان کردوە بە پەیامی خوا، بە

نیشانەکانی خوا، ئنجا نیشانەکانی خوا چ موعجیزەکەی پێغەمبەر بێ ﷺ، کە تەحەددای پێکردوە، کە تەنیا قورئانە، چ دیاردە سروشتییەکان بن، چ هەموو ئەو نیشانانە بن کە خوا لە قورئاندا باسی کردوون، بۆ پێغەمبەرانی دیکە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ).

مەسەلەی چوارەم:

بە جادوو دانانی بێبڕوایان بۆ قوڕئان و نكووڵییكردنیان لە زیندوو كرانەوەو، وەڵامدرانەوەیان كە زیندووكرانەوەیان تەنیا دەنگدان و تێخوڕینێكی دەوێ و، دوایی هەموویان بە چاوی سەر دەیبینن و، لە هەموو شتێك حاڵیی دەبن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوٓاْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ١٥ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ١٦ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ١٧ قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَٰخِرُونَ ١٨ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ١٩ وَقَالُواْ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ٢٠ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ٱلَّذِي كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ٢١﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَقَالُوٓاْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾، (بێبڕوایەكان) گوتیان: ئەمە تەنیا جادوویەكی ئاشكرایە.

لێرەدا دەگونجێ:

أ- مەبەستیان پێی قوڕئان بووبێ، دەشگونجێ مەبەستیان پێی زیندووكرانەوەی مردووان بووبێ، كە دەڵێن: جادوویەكی ئاشكرایە، یانی: ئەو قسەیە كە: مردوو زیندوو دەكرێنەوە، قسەیەكە لە شێوەی جادوودا، خەڵك لێی تێناگات و ناچێتە عەقڵەوە.

ب- یاخود قوڕئانیان بەوە تۆمەتبار كردوە، كە قسەیەكی جادووگەرانەیەو لەگەڵ عەقڵ و لۆژیكدا ناگونجێ، كە بێگومان بوختانێكی زۆر گەورەو درۆیەكی شاخداریان كردوە.

ئنجا بەردەوام دەبن و دەڵێن:

٢)- ﴿أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾، ئایا كە مردین و بووینەوە خۆڵ و ئێسك، ئایا ئێمە هەڵسێنراوەو زیندووكراوە دەبین؟ زۆر جار لە قوڕئان دا تەعبیری: ﴿تُرَابًا وَعِظَٰمًا﴾، هاتوە، چونكە هەتا ئێسك دەپڕتووكێ و كلۆر دەبێ، گۆشت و چەوریی و دەمار لەمێژە

بوونەوە بە خاك و خۆڵ، واتە: گۆشتەکە بۆتەوە بە خاك و خۆڵ و ئێسقانەکانیش کلۆر بوون و پرتووکاون، ئایا کاتێك گۆشتمان دەبێتەوە بە خۆڵ و ئێسقانمان دەپرتووکێ، ئێمە زیندوو دەکرێینەوە؟

هەردووك وشەی (أإذا) و (أَءِنّا) بۆ پرسیار کردنن، هی دووەمیان: ﴿أَءِنَّا لَمَبۡعُوثُونَ﴾، خوێندراویشەتەوە: (إِنَّا لَمَبْعُوثُون؟) بە شێوەی پرسیار کردن، بەڵام ئەم جۆرە خوێندنەوەی دووەمیان، هەمزەی پرسیارکردنی لەگەڵدا نیە.

٣)- ﴿أَوَءَابَآؤُنَا ٱلۡأَوَّلُونَ﴾، هەروەها ئایا باب و باپیرانی یەکەمیشمان؟ ئەوانیش زیندوو دەکرێنەوە؟ هەروەها خوێندراویشەتەوە: (**أَوْ ءَاباؤُنا الأَوَّلُون**)، هەم بە (**أَوَ**) هەم بە (**أَوْ**) کە هەر یەك واتایان هەیە، زۆر بە سەرسوڕمانەوە وایانگوتوە.

خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویّ:

٤)- ﴿قُلۡ نَعَمۡ وَأَنتُمۡ دَٰخِرُونَ﴾، بڵێ: بەڵێ، لە حاڵێك دا ئێوە دەستە پاچەو ملکەچیش دەبن. (ئەی موحەممەد!) لە وەڵامی ئەو پرسیار لێکردنە نکووڵییلێکەرانەو سەرسوڕهێنەرانەیاندا بفەرموو: بەڵێ زیندوو دەکرێنەوە، لە حاڵێکیشدا کە ئێوە زۆر زەبوون و زۆر ملکەچن، (**وَأَنْتُم**) (و) (**واو الحالية**)یە، یانی: لە حاڵێك دا، (**داخِرُون**)یش کۆی (**داخر**)ە (**أَي**: **الصَّاغِر وَالذَّلِيل**) یانی: ملکەچ و دەستەپاچە.

٥)- ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجۡرَةٞ وَٰحِدَةٞ﴾، بێگومان حاڵەتی ژیاندرانەوە تەنیا یەك تێخوڕینە. ڕاناوی (**هِيَ**) دەچێتەوە بۆ زیندووکرانەوەکە، واتە: ئەو زیندووکرانەوەیە، ئەو حاڵەتەی ئێوە تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، تەنیا یەك تێوەخوڕینە، کە مەبەست پێی فووی دووەمە لە لایەن ئیسرافیلەوە، ئیسرافیل دوو جاران فوو بە کەڕەنادا دەکات، (**صور**) کەڕەنا، بووقی، دووجاران فووی پێدا دەکرێ، وەك لە سوورەتی (**الزمر**)دا خوا ﷻ زۆر باش ئەوە ڕوونەدەکاتەوەو دەفەرمویّ: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخۡرَىٰ فَإِذَا هُمۡ قِيَامٞ يَنظُرُونَ ٦٨﴾، واتە: فوو بە صوردا کرا (بۆ جاری یەکەم) هەر کەس لە ئاسمانەکان و لە زەویدا هەیە، هەموویان مردن، مەگەر

کەسێك خوا بیەوێ (نەمرێ)، دوایی بۆ جارێکی دیکە فووی پێدا کرا، یەکسەر هەموویان هەڵسانەوەو چاوەڕێ دەکەن و تەماشا دەکەن.

هەروەها ئەم دووجار فوو پێداکردنەی ئیسرافیل بە کەرەنادا، لە سوورەتی **(النازعات)**یشدا هاتوە کە دەفەرموێ: ﴿يَوۡمَ تَرۡجُفُ ٱلرَّاجِفَةُ ۝٦ تَتۡبَعُهَا ٱلرَّادِفَةُ ۝٧﴾، ئەو ڕۆژە کە بۆ جاری یەکەم زەوی (یان: گەردوون) دەلەرزێتەوە (لە ئەنجامی فووی یەکەمدا) دوایی شوێنکەوتووەکەش شوێنی دەکەوێ، واتە: فووی دووەمیشی بەدوا دادێ، کە لە ئەنجامی فووی یەکەمدا گەردوون تێکدەچێ و، لە ئەنجامی فووی دووەمدا بە شێوەیەکی دیکە گەردوونێکی دیکە، یاخود عالەم و واقیعێکی دیکەی نوێ دێتە ئاراوە، وەك لە سوورەتی **(إبراهيم)**دا خوا دەفەرموێ: ﴿يَوۡمَ تُبَدَّلُ ٱلۡأَرۡضُ غَيۡرَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُۖ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ۝٤٨﴾**إبراهيم**، ئەو ڕۆژە کە زەوی دەبێتە جگە لەم زەوییەو ئاسمانەکایش دەبن بە جگە لەم ئاسمانانە {ئەم شێوە پێکهاتەیەی گەردوون و واقیعە دەگۆڕێ}و بۆ خوای تاکی مل پێکەچکەر دێنە گۆڕێ، کۆدەکرێنەوە.

لێرە کە دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجۡرَةٞ وَٰحِدَةٞ﴾، **(زَجْرَة)** واتە: تێخوڕین، کە لە هەندێك شوێن دەفەرموێ: **(صَيْحَة)** یانی: چریکە، هاڕژن، دەنگی گەورە، **(صَوْتٌ مُدَوِّي)** دەنگێکی دەنگدەرەوە، **(الزَّجْرَة أي: يُزْجَرُ بِهَا كَالزَّجْرَةِ بِالنَّعَمِ وَالإِبِلِ عِنْدَ الرَّعيِ، ثُمَّ صَارَتْ بِمَعْنَى الصَّيْحَةِ مُطْلَقاً)**، **(زَجْرَة)** لەوەوە هاتوە یانی: پێی دەنگ دەدرێ، وەك تێخوڕین و دەنگدانی ئاژەڵ و حوشتران لە کاتی لەوەڕاندن دا، {بابایەکی شوان حوشترەوان و گاوان ئاژەڵەکانی دەنگ دەدات و تێیانەوە دەخوڕێ} دوایی بە مانای دەنگی گەورەو هاڕژن، بەکارهێنراوە.

٦)- ﴿فَإِذَا هُمۡ يَنظُرُونَ﴾، دوایی یەکسەر ئەوان کتوپڕ چاوەڕێ دەکەن:

أ- **(يَنْظُرُون)** بە مانای **(يَنْتَظِرُون)** دێ، واتە: چاوەڕێ دەکەن، چاوەڕێ دەکەن داخۆ چییان بەسەر دێ؟ چاوەڕێ دەکەن بۆ کوێ دەبردرێن و چییان لێ دەکرێ؟ چاوەڕێی کاروباری قیامەت دەکەن.

ب- هەروەها (**ينظرون**) بە مانای (تەماشا دەكەن)یش دێ.

٧)- ﴿ وَقَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ﴾، هەروەها گوتیان: ئەی هاوار بۆ ئێمە! ئەمە ڕۆژی سزاو پاداشتە، (**يَا وَيْلَنَا**) ئەی هاوارو ڕۆ بۆ ئێمە! یاخود (**وَيْل**) بە مانای سزای سەختە، سزای سەخت بۆ ئێمە، ئەمڕۆ ڕۆژی سزاو پاداشتە {كە ئێمە نكوولییمان لێ دەكرد}.

خواش ﷻ دەفەرمویٚ، یان فریشتەكان پێیان دەڵێن:

٨)- ﴿ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴾، ئەمە ڕۆژی لێك هەڵاواردنە، كە ئێوە پێی بێبڕوا بوون، بە درۆتان دادەنا، واتە: ڕۆژی لێك جیاكردنەوەیە، (**يَوْمُ الفَصْل**) واتە: (**يَوْمُ التَّمِييز**) ئەو ڕۆژەی چاك و خراپ لێك جیادەكرێنەوەو پۆلێن دەكرێن، هەر كەسە بە پێی خۆی، لەگەڵ كۆمەڵی خۆیدا كۆدەكرێتەوە، وەك لە ئایەتی دواتردا خوا ﷻ ئەوە زیاتر ڕوونده‌كاتەوە.

مەسەلەی پێنجەم:

فەرمانکردنی خوا بە خڕکردنەوە سەر یەکی ستەمکاران و، پەرستراوان و هاوشێوەکانیان و، پاڵەستۆدانیان بەرەو ڕێی دۆزەخ و، ڕاگرتنیان بۆ پرسیار لێکران و، خۆ بەدەستەوەدانیان و دان بە تاوانی خۆداهێنانیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ وَمَا كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَٱهۡدُوهُمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمۡۖ إِنَّهُم مَّسۡـُٔولُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمۡ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلۡ هُمُ ٱلۡيَوۡمَ مُسۡتَسۡلِمُونَ ﴿٢٦﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ﴾، (دەگوترێ:) ئەوانەی ستەمیان کردووەو هاوشێوەکانیان کۆبکەنەوە، خڕ بکەنەوە، بێگومان (**احْشُرُوا**)، (**مَقُولُ قَوْلٍ مَحْذُوف**) گوتراوی قسەیەکی قرتێنراوە، کە بە سیاق دەزاندرێ، واتە: {(**قِيلَ**) أو (**يُقَالُ**)} گوترا، یان دەگوترێ: ﴿ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ﴾، ئەوانەی ستەمیان کردووەو هاوشێوەکانیان کۆبکەنەوە، چونکە (**الحَشْرُ: جَمْعُ المُتَفَرِّقِينَ فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ**) (حشر) کۆکردنەوەی کەسانێك یان شتانێکی پرژوبڵاو لەیەك شوێندا، کە دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ﴾، ئەوانەی ستەمیان کردووە، بێگومان مەبەست پێی بێبڕوایەکان و هاوبەش بۆ خوا دانەرانە، خوا لە قورئاندا هەم شیرکی بە (**ظُلْم**) ناوناوە، هەم کوفریش:

أ- بە نسبەت شیرکەوە دەفەرموێ: ﴿يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴿١٣﴾﴾ **لقمان**، لوقمان ئامۆژگاریی کوڕەکەی دەکات دەڵێ: ڕۆڵە گیان! هاوبەش بۆ خوا دامەنێ، چونکە هاوبەشدانان ستەمێکی گەورەیە.

ب- بەنسبەت کوفریشەوە، لە سوورەتی (**البقرة**)دا دەفەرموێ: ﴿وَٱلۡكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾﴾، واتە: بێبڕوایەکان هەر ئەوانن ستەمکاران.

ج- جگە لەوەش کەسێك کە دەستدرێژیی دەکاتە سەر مافی ئەوانیدیکە، ئەوەش هەر بە ستەم لە قورئاندا ناوی هاتوە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظْلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ ﴾ **الشورى**.

کەواتــە: ﴿ ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ﴾، هاوبەشــدانەرەکان دەگرێتــەوەو، بێبڕوایــەکان دەگرێتــەوەو، دەســتدرێژکارەکان بــۆ ســەر مافــی ئەوانــی دیکــەش هەموویــان دەگرێتــەوە، (**وَأَزْوَاجَهُــمْ أَي: وَأَصْنافَهُــم وَأَشْــكالَهُم**) ئەوانــەی هاوپۆلیانــن و شــێوەی ئەوانــن، (**أَزْواج**) وێــڕای (**أصنــاف**) دەشــگونجێ کــۆی (**زَوْج**) بــێ، واتــە: هاوســەرانیان، چونکــە بــە هــەرکام لــە نێــرو مــێ دەگوتــرێ: (**زَوْج**)، (**هَــذِهِ زَوجُ هَــذَا**) بــە هــەر کامێکیــان دەگوتــرێ: (**زوج**) نــەك بــە هەردووکیــان بگوتــرێ (**زَوْج**)، ئێمــە بــە کوردیــی دەڵێیــن: جــووت واتــە: نێــرو مــێ، بــەڵام لــە زمانــی عەرەبییــدا بــە نێرەکــەش دەگوتــرێ (**زَوْج**) و بــە مێیەکــەش دەگوتــرێ (**زوج**)، چ بــۆ مرۆڤــان، چ بــۆ ئاژەڵان، چ بــۆ ڕووەکان، چ بــۆ تێکــرای ژیانــداران و بــۆ هەمــوو دروســتکراوانی خــوا، بــۆ وێنــە گەردیلــەش کــە بارگــەی (**موجیــب و سالیــب**)ی هەیــە، ئەویــش بــە هەرکامێکیــان دەگوتــرێ: (**زَوْج**)، هەردووکیشــیان پێکــەوە جووتــن، بــەڵام بــە پێــی ســیاق وا پێدەچــێ مەبەســت لــە (**أَزْوَاجَهُــمْ**) هاوســەرانیان نەبــێ، چونکــە جاری وا هەیــە کەسێك بــۆ خــۆی هاوبــەش بــۆ خوادانــەرە، بێبڕوایــە، ســتەمکارە، بــەڵام هاوســەرەکەی خواپەرســتە، دینــدارە، چاکــەکارە، بۆیــە وا پێدەچــێ زیاتــر مەبەســت پێــی: (**أَصْنَافَهُــم وَأَشْــكَالَهُمْ وَأَمْثَالَهُــم**) بــێ، هەمــوو ئەوانــەی کــە هاوپــۆل و هاوجــۆرو هاوشــێوەی یەکــن لــە کوفــردا، لــە شــیرکدا، لــە زوڵمــدا، لــە خراپەکاریــی دا، خڕیــان بکەنــەوە ســەریەك.

٢)- ﴿ وَمَا كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ ﴾، هەروەها ئەوەی کە جگە لە خوا دەیانپەرست، واتە: بتەکانیان، پەرستراوەکانیان بە گشتیی، چ بت و پەیکەر بووبن، چ سەرجەم ئەو شتانە بووبن کە پەرستوویانن لە جیاتی خوا، ڕژێم و حیزبی بێ دین، **طاغووت**، پارەو سامان، شمەك و کەل و پەل، هەواو ئارەزوو ... هتد کە جگە لە خوا پەرستوویانن، ئەوانەشیان لەگەڵ کۆبکەنەوە، هەموویان پێکەوە ڕەپێچەکەن و هەموویان پێکەوە پاڵەستۆ بدەن، بەرەو کوێ؟!

٣)- ﴿ فَٱهۡدُوهُمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡجَحِيمِ ﴾، ڕێنماییان بکەن بەرەو ڕێی کڵپەی دۆزەخ، (**فَاهْدُوهُم**) پیتی (ف) (**فاءُ التَّعْقِيبِ إشارَةٌ إلى سُرْعَةِ الأَمْرِ بِهِمْ إِلَى النَّارِ عَقِبَ ذَلِكَ الحَشْرِ**)، (ف) فائی بەدوای یەکدا هاتنی دوو شتان، یان چەند شتێکە، ئاماژەیە بۆ بەخێرایی فەرمانپێکردنیان بەرەو ئاگر، دوای ئەو کۆکردنەوەیە، (**فَاهْدُوهُم**) واتە: دوای ئەوەی کۆتانکردنەوە، یەکسەر بەخێرایی بیانبەن بەرەو ڕێی کڵپەی دۆزەخ، ئەمە بە جۆرێك لە توانج و تەوسەوە پێگوتنیشیانە کە لە ژیانی دنیادا، خوا ڕێنمایی خۆی بە پێغەمبەردا ﷺ بۆ ناردن، بەڵام گوێیان پێ نەدا، ئێستاش ڕێنماییان بکەن بەرەو دۆزەخ، ئەوەی لە دنیادا ڕێنمایی خوا قبووڵ نەکات و وەرنەگرێ بۆ ئەوەی پێی بچێتە بەهەشت، لە دوارۆژدا ڕێنمایی دەکرێ بەرەوە دۆزەخ، چونکە (**الْهِدايَةُ: الدَّلالَةُ عَلَى الطَّرِيقِ لِمَنْ لا يَعْرِفُهُ**) (**هِدَايَة**): بریتیە لە ڕێپیشاندان بۆ یەکێك کە ڕێ پێ نەزانێ.

٤)- ﴿ وَقِفُوهُمۡ ﴾، هەروەها بیانوەستێنن، ڕایانوەستێنن با نەڕۆن.

(**وَقَفَ**) یانی: وەستا، ڕاوەستا.

٥)- ﴿ إِنَّهُم مَّسۡـُٔولُونَ ﴾، بە دڵنیایی لێپرسراوەن، لێیان دەپرسرێتەوە، واتە: پرسیاریان لێ دەکرێ، بێگومان پرسیار لێکران لەو ڕۆژەدا، لە ستەمکاران بە هەموو شێوەکانیانەوە، بە ئەهلی کوفرو شیرك و ئیلحادو، دەستدرێژیی و ... هتدەوە، پرسیارکردنی وەڵام وەرگرتنەوە نیە، ئەرێ فلانکەس! تۆ فلان کارەت کرد، یان نەتکرد؟ لەو بارەوە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَا يُسۡـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلۡمُجۡرِمُونَ ٧٨ ﴾**القصص**، لەو ڕۆژەدا تاوانباران لە گوناهەکانیان لێیان ناپرسرێتەوە، واتە: لێیان ناپرسرێتەوە کە ئایا تۆ فلان کارەت کردوە، یان نەتکردوە؟ بەڵام لێیان دەپرسرێ: پرسیار کردنی سەرزەنشتکردن، پرسیار کردنی نائومێد کردن، پرسیار کردنی قسەی زبر لەگەڵ کردن و ڕیسوا کردن.

کەواتە: دەبێ بزانین کە ئەوە بە هیچ جۆرێك تێکگیران نیە، وەك هەندێك خەڵکی سادەو سەرکێڵ گوتوویانە: لە قورئاندا لە شوێنێك دەفەرموێ: ﴿ وَلَا يُسۡـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلۡمُجۡرِمُونَ ٧٨ ﴾**القصص**، لە شوێنێکیش دەفەرموێ: ﴿ وَقِفُوهُمۡ

﴿إِنَّهُم مَّسۡـُٔولُونَ﴾؟ چونکە کە دەفەرموێ: ڕایانگرن، لێیان دەپرسرێتەوە، واتە: پرسیار کردنی سەرزەنشتکردن و، قسەی زبر لەگەڵ کردن و ڕیسوا کردن و شەرمەزار کردن، کە دەشفەرموێ: تاوانباران لە گوناهەکانیان لێیان ناپرسرێتەوە، یانی: لێیان ناپرسرێ: ئایا تۆ ئەو گوناهەت کردوە، یان نەتکردوە؟ چونکە هەموو شتێك تۆمار کراوە، بە دەنگ و وێنەوە تۆمار کراوە، بە هەموو شێوەکانی تۆمار کردن، چ ئەوەی ئێمە ئێستا دەزانین چۆنە، چ ئەوەی کە ناشزانین چۆنە، کارو ڕەفتارەکان بە هەموو شێوەکان تۆمار کراون و، هیچ کەس بواری نکووڵییکردنی نیە.

٦)- ﴿مَا لَكُمۡ لَا تَنَاصَرُونَ﴾، (پێیان دەگوترێ:) بۆچی یەکدی سەرناخەن؟ ئەم ڕستەیە گوتراوی قسەیەکی قرتێنراو (مَقُولُ قَوْلٍ مَحْذُوف)ە، بۆچی یارمەتی یەکدی نادەن؟ بۆچی پشتگیریی یەکدی ناکەن؟ خوێندراویشەتەوە: (مَا لَكُمْ لاَ تَنَّاصَرُون)، (تَنَّاصَرُون) یانی: (تَتَناصَرُون) کە مانایەکەیان هەر یەکە، بۆچی پشتی یەکدی ناگرن و هاوکاریی یەکدی ناکەن ئەی پەرستراوو پەرستەرەکان؟ یاخود ئەی سەرکردەو شوێنکەوتووە لاساییکەرەوەکان! بۆچی هاوکاری یەکدی ناکەن و بەرگریی لە یەکدی ناکەن؟ ئەم پرسیار کردنەش دیسان پرسیار کردنە، بۆ سەرزەنشتکردن و، سەرچەنگدان و بە چاودادانەوەو، شەرمەزار کردن.

٧)- ﴿بَلۡ هُمُ ٱلۡيَوۡمَ مُسۡتَسۡلِمُونَ﴾، بەڵکو ئەوان ئەمڕۆ، {کە ڕۆژی سزاو پاداشت و لێپرسینەوەیە} خۆبەدەستەوەدەرن.

(مُسْلِم) واتە: ملکەچ، (مُسْتَسْلِم) واتە: زۆر خۆملکەچکەرو خۆبەدەستەوەدەر، بە شێوەیەك کە جینگڵ[1] نادەن و موویان لێ نالەخشێ، بە شێوەیەك کە بە تەواویی خۆیان بە دەستەوە داوەو، دەستیان لە هەموو پچکان بڕاوەو، نائومێد بوون.

---

(١) جینگڵ دان: خۆبزاوتن، جووڵەیەکی کەم.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿بَلْ هُمُ الْيَوْمَ﴾، (إظهـار اليَـوْم) دەرخســتنی ڕۆژەکـە، بـۆ سەرزەنشــتکردنە، ئەمـڕۆ ئـەو ڕۆژەیـە کـە نکوولّییـان لێدەکـرد، بـێ، کـە بریتیـە لـە ڕۆژی ســزاو پاداشــت، ئــەوان ئەمــڕۆ خۆبەدەســتەوەدەرن.

دیـارە وشـەی (بَـلْ) بـۆ گواسـتنەوە (إِضْرَاب)یـە، لـە حاڵێك بـۆ حاڵێکـی دیکـە، واتـە: نـەك هـەر یارمەتیـی یەکـدی نـادەن، نـەك هـەر ناگونجێ پشـتی یەکـدی بگرن و، هاوکاریـی یەکـدی بکـەن، چ پەرسـتەرو پەرسـتراوەکان، چ سـەرکردەو دەمڕاسـت و شـوێنکەوتوە لاسـاییکەرەوەکان، نـەك ناتوانـن هاوکاریـی یەکـدی بکـەن، بەڵکـو ئەمڕۆ هەموویـان خـۆ بەدەسـتەوەدەدەرن، وەك گوتـم: (إِسْتِسْلَام)یش زێدەڕۆیـی کردنـە لـە تەسـلیم بـوون و، ملکـەچ بـوون و سـەرنەوی کـردن دا، واتـە: بـە تەواویـی خۆیـان بـە دەسـتەوەداوەو، دەسـتیان لـە هەمـوو پچـکان بـڕاوەو، ئەژنۆیـان شـکاوە.

خـوا بمانپارێـزێ لـەوە کـە تووشـی ئـەو ڕۆژە ڕەشـەببین، بـە نسـبەت بێبڕوایانـەوە، ئەگەرنـا دیـارە هـەر ئـەو ڕۆژە بـۆ بڕوادارانـی چاکـەکار، خۆشـترین ڕۆژە، ڕۆژی شـادمانیی و دڵخۆشـییە، خـوا لـەو ڕۆژەدا دڵخـۆش و شـادمانمان بـکات بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی، ئەویـش بـەوە دەبـێ کـە ئێسـتا خەمـی ئـەو ڕۆژەمـان لەبـەر بـێ، ئێسـتا کاری وا بکەیـن کـە لـەو ڕۆژەدا، بۆمـان ببـێ بـە مایـەی شـادمانیی و دڵخۆشـیی.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

بەڕێـــزان!

ئـەم دەرسـەمان لـە بیسـت و سـێ (٢٣) ئایـەت پێکـدێ، کـە بریتیـن لـە ئایەتـەکانی: (٢٧ - ٤٩)، کـە سـەرەتا لـە هەشـت ئایەتـی یەکەمـدا (٢٧ - ٣٤) باسـی قسـەو دەمەقاڵێـی دۆزەخییـان دەکات، کـە شـوێنکەوتووان ڕەخنـە لە سـەرکردەکانیان دەگـرن، کـە گومڕایـان کـردوون و، ئەوانیـش بەرپەرچیـان دەدەنـەوەو، خـوای دادگەریـش ڕایدەگەیەنـێ کـە هەموویـان لـە سـزادا هاوبەشـن و، تاوانبارانیـش هـەر ئەوەیـان لەگـەڵ دەکـرێ، کـە شایسـتەیانە.

دوایـی لـە پێنـج ئایەتـی دوای ئەوانـدا (٣٥ - ٣٩) باسـی هـۆکاری ئـەو جـۆرە سـزادان و سـەرەنجامە شـوومەیان دەکـرێ، کـە بریتـی بـووە لـە خۆبەزلگرییـان لـە بەرانبـەر خـوا بەیەکگرتنـداو، تۆمەتبارکردنـی پێغەمبـەری خـوا موحەممـەد ﷺ بـەوە کـە شـاعیرە.

پاشـان لـە دە ئایەتـی کۆتایـی دا (٤٠ - ٤٩) باسـی پاداشـتی بـەرزو نـاوازەی بڕواداران کـراوە، کـە بـە بەنـدە ساغبووەوەکانی خـوا (**عِبادُ اللهِ المُخْلَصِين**) وەسـف و پێناسـەکراون.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی ئێمـە لـە بەنـدە سـاغبووەوەکانی خـۆی (**عِبادُ اللهِ المُخْلَصِين**) بگێـڕێ و، ئێمـە لـە بەنـدە خۆساغکەرەوەکانی خـۆی (**عِبادُ اللهِ المُخْلِصِين**) بگێـڕێ.

﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ ٱلْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا۟ بَل لَّمْ تَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَـٰنٍۭ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَـٰغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَآ

إِنَّا لَذَآئِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَغْوَيْنَـٰكُمْ إِنَّا كُنَّا غَـٰوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوٓا۟ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍۭ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَآءَ بِٱلْحَقِّ وَصَدَّقَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَٰكِهُ ۖ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِى جَنَّـٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَـٰبِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍۭ ﴿٤٥﴾ بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّـٰرِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَـٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{(لە نێو دۆزەخ دا بێبڕوایەکان) بە مشت و مڕو پرسیار لە یەکدی کردنەوە، ڕوویان لە یەکدی کرد ﴿٢٧﴾ (شوێنکەوتووەکان) گوتیان: (بەسەرکردەکان) بێگومان ئێوە لە لای ڕاستەوە (بە ناوی دابینکردنی خێرو بەرژەوەندییەوە) دەهاتنە لامان (بۆیە فریومان خوارد بە قسەی ئێوە) ﴿٢٨﴾ (سەرکردەکان) گوتیان: بەڵکو هەر خۆتان بڕوادار نەبوون ﴿٢٩﴾ ئێمە هیچ دەستەڵاتێکمان بەسەرتاندا نەبوو، بەڵکو خۆتان کۆمەڵێکی یاخیی و سەرکەش بوون ﴿٣٠﴾ ئیدی سەرەنجام فەرمایشت (و بڕیار)ی پەروەردگارمان لەسەرمان چەسپا (کە هەر کەس خراپەکاربێ، دەبێ سزا بدرێ)، بۆیە ئێمە چێژەر (ی سزا)ین ﴿٣١﴾ خۆمان بێمرادو سەرگەردان بووین، و ئێوەیشمان بێمراد کرد ﴿٣٢﴾ ئنجا بێگومان ئەوان (شوێنکەوتوان و سەرکردەکان) لەو ڕۆژەدا لە سزاو ئازارەکەدا هاوبەشن ﴿٣٣﴾ ئێمە بەو جۆرە بە تاوانباران دەکەین (و بەو مەرەدەیان دەبەین) ﴿٣٤﴾ ئەوان کاتێ خۆی کە دەگوترا: جگە لە خوا هیچ پەرستراوێك (ی شایستەی پەرستران) نیە، خۆیان بەزلدەگرت ﴿٣٥﴾

هەروەها دەیانگوت: ئایا ئێمە وازلێهێنەری پەرستراوەکانمان بین بۆ شاعیرێکی شێت؟ ﴿٣٦﴾ (ڕاست ناکەن) بەڵکو ئەو (موحەممەد ﷺ) هەقی (لە خواوە) هێناوەو گشت پێغەمبەرانی بە ڕاست داناون ﴿٣٧﴾ (ئەی بێبڕواینە!) بە دڵنیایی ئێوە چێژەری ئازاری بە ئێش و ژانن ﴿٣٨﴾ تەنیا سزای ئەوەشتان دەدرێ کە کردووتانە (لە خراپە) ﴿٣٩﴾ (سەرجەم مرۆڤە خراپەکارەکان ئەوە سزایانە) جگە لە بەندە ساغکراوەکانی خوا ﴿٤٠﴾ ئەوانە بژیوێکی زانراویان هەیە (لە ڕووی ئەندازەو چۆنییەتییەوە ناسراوەو ناودارە) ﴿٤١﴾ میوە (جۆراو جۆرە)کان (یان هەن)و، ڕێزو حورمەت لێگیراویشن ﴿٤٢﴾ لە بەهەشتە پڕ نازو نیعمەتەکاندا (نیشتەجێن) ﴿٤٣﴾ لەسەر تەختان ڕووبەڕووی یەکدی (پاڵیان داوەتەوە) ﴿٤٤﴾ لە پەرداخی پڕ (لە شەڕاب) لە کانیی و سەرچاوە بەسەریانەوە دەگێڕدرێ ﴿٤٥﴾ سپیی و ساف و بە تام و چێژە بۆ خۆرەوانی ﴿٤٦﴾ نە ئازارو سەرئێشەی تێدایەو، نە بە هۆیەوە سەرخۆش دەبن ﴿٤٧﴾ ئافرەتانی چاوگەش و جوان و چاو (لەسەر مێردی خۆ) کورتهەڵێنەریان لەلان ﴿٤٨﴾ وەك هێلکەی (سپیی و سافی) شێردراوەن (لە نێو هێلانەدا) ﴿٤٩﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(طَٰغِينَ): (**طَغَـى: تَجَـاوَزَ الْحَـدَّ فِي العِصْيَـان**)، (**طَغَـى**) واتـە: لـە سـەرپێچیی کردنـدا لـە سـنوور دەرچـوو.

(غَٰوِينَ): (**الغَـيُّ: جَهْـلٌ عَـنْ اعْتِقَـادٍ فَاسِـدٍ، غَـوِيَ: خَـابَ وَفَسَـدَ عَيْشُـهُ، غَـوِيَ الفَصِيـلُ**)، (**غَاوِيـن**) كـۆی (**غَاوِي**)یـە، واتـە: سـەرگەردان و بێمـراد، (**الغَـيُّ**): بریتیـە لـە نەزانیـن بـە هـۆی بـڕوا پێبوونێكـی خراپـەوە، هەروەهـا (**غَـيّ**): بریتیـە لـە پەشـێمانیی و (**غَـيّ**): بریتیـە لـە بێمرادیـی، دەگوتـرێ: (**غَـوِيَ الفَصِيـلُ**) بەچکـە حوشـتر کاتێـك ژیانی تێکدەچێـت، یـان شـیری دایکـی چنـگ ناکـەوێ، دەگوتـرێ: (**غَـوِيَ**) واتـە: بێمـرادو بێبـەش و سـەر بـە هـەش بـوو.

(سُرُرٍ): (**سُرُر وَأَسِرَّة**) هەردووکیـان کـۆی (**سَرِيـر**)ن، (**السَّرِيـرُ: مَـا يُجْلَـسُ عَلَيْـهِ**) ئـەوەی کـە خەڵـك لەسـەری دادەنیشـێ، ئایـا فەرقـی چییـە لەگـەڵ کورسـی و قەنەفـە؟ (**سَرِيـر**) ئەوەیـە کـە بـواری شـان لەسـەر دادان و پاڵکەوتنیشـی هەیـە، کـە کاتـی خـۆی ئـەوە بۆ پادشـاو حوکمڕانـەکان، بـۆ خەڵکـی زۆر خۆشـگوزەران بـووە، ئێسـتاش هـەر وایـە، نـەك تەنیـا جێـی دانیشـتن بـێ، بەڵکـو جێـی پاڵکەوتـن و شـان لەسـەر دادانیشـە.

(بِكَأْسٍ): (**الْـكَأْسُ: الإِنَـاءُ بِمَـا فِيـهِ مِـنَ الـشَّرَاب**)، (**كَأْس**): بریتیـە لـە دەفرێـك کـە شـەڕابێکی تێـدا بـێ، ئنجـا پێـی دەگوتـرێ: (**كَأْس**)، (**وَسُـمِّيَ كُلُّ وَاحِـدٍ مِنْهُـمَا بِمُفْـرَدِهِ، كَأْسَـاً**) هەندێکیـش دەڵێـن: هـەر کامێکیـان واتـە: بـە خاڵییەتییـش پـێ دەگوتـرێ: (**كَأْس**)و شـەڕابەکەش کـە لـە نێـو ئـەو دەفرەدایـە، هـەر پێـی دەگوتـرێ: (**كَأْس**)، بـە کوردیـی دەگوتـرێ: پـەرداخ، پێـك.

(مَّعِينٍ): (**ظَاهِـرٌ لِلْعُيُـون**) ئاشـکرایە، بینراوە بـۆ چاوەکان، یاخـود (**مَعِين أَي: عَائِـن**) واتـە: (**سَـائِل**) لەبەرچاوەو دەڕوات، دەڕژێ.

(لَذَّةٍ): (اللَّـذَّةُ: إِسْـمٌ مَعْنـاهُ إِدْرَاكُ مُلاَئِـمٍ لِنَفْـسِ المُـدْرِكِ) (لَـذَّة): نـاوە، مانایەکـەی بریتیـە لـەوەی بابـای چێـژەر تامـی لـێ بـکات، (لَـذَّهُ وَلَـذَّ بِـهِ) واتـە: چێژتـی و پێـی چێـژدار بـوو، (وَالمَصْـدَرُ: اللَّـذَّةُ وَاللَّـذَادَةُ)، (اللَّـذَّةُ وَاللَّـذَادَة) هەردووکیان چاوگـن، (لَـذّ وَلَذِيـذ): هەردووکیـان نـاون (طَعـامٌ لَـذٌّ أَو طَعـامٌ لَذِيـذٌ) خواردنێـکی خـۆش و بەتـام، بەچێـژ.

(غَوْلٌ): (الغَـوْلُ: مَـا يَعْـتَرِي شَـارِبَ الخَمْـرِ مِـنَ الصُّـدَاعِ وَالأَلَـمِ)، (غَـوْل): بابـای شـەڕابخۆر ئـەو سـەر ئێشـەو ئـازارەی تووشـی دێ، پێـی دەگوتـرێ: (غَـوْل)، (وَغَالَـهُ: أَهْلَكَـهُ) فەوتانـدی، کەواتـە: ﴿ لَا فِيهَا غَوْلٌ ﴾، واتـە: نـە سەرئێشـەو ئـازاری تێدایـە، نـە بەهـۆی ئـەو خواردنـەوەوە، فەوتانیشـی تێدایـە وەك شـەڕابی دنیـا.

(يُنزَفُونَ) بـە: (يُنْزِفُون)یـش خوێندراوەتـەوە، (نُـزِفَ الشَّـارِبُ، فَهُـوَ مَنْـزُوفٌ وَنَزِيفٌ) واتـە: سـەرخۆش بـوو، (وَأَنْـزَفَ الشَّـارِبُ: ذَهَـبَ عَقْلُـهُ) بێهـۆش بـوو، سـەرخۆش بـوو (صَـارَ ذَا نَـزْفٍ)، دەگوتـرێ: فلانکـەس نەزیـف بـوو واتـە: خوێنەکـەی لەبـەر ڕۆیشـتوە، کەواتـە: (وَأَنْـزَفَ الشَّـارِبُ) وەك چـۆن بابایـەك کـە برینـی تێدەبـێ، خوێنـی لەبـەر دەڕواو خوێنـی تێـدا نامێنـێ، سەرخۆشـیش عەقڵـی تێـدا نامێنـێ و، لـەو کاتـەدا عەقڵەکـەی خـۆی لـە دەسـت دەدات.

(أَنْـزَف يُنْـزِفُ) هـۆش و عەقڵـی نەمـا، عەقـڵ و هـۆشی خـۆی نەهێشـت (أَنـزف يُنْـزَفُ) عەقـڵ و هـۆشی چـوو، عەقـڵ و هـۆشی نەهێڵـرا.

(قَـٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ): (حَابِسـاتُ أَنْظارِهِـنَّ حَيَـاءً وَغَنْجَـاً) واتـە: چـاوی خۆیـان کـورت کردۆتـەوە لەسـەر هاوسـەرەکانیان، یاخـود زۆر چـاو نابڕنـە پیـاوان وەك شـەرم و شـکۆو، نـاز کـردن، کـە ئـەوە سـیفەتێکی جوانـە لـە ئافرەتانـدا، (طَـرْفُ العَـيْنِ: جَفْنُـهُ، وَالطَّـرْفُ: تَحْرِيـكُ الجَفْـنِ، وَعُـبِّرَ بِـهِ عَـنِ النَّظَـر)، (طَـرْف): لـە ئەصڵـدا بـە مانـای پێڵـووی چـاو دێ، جـاری واش هەیـە بـە مانـای جووڵاندنـی پێڵـووی چـاو، چـاو نووقانـدن و کردنـەوە، دێ، جـاری واش هەیـە وشـەی (طَـرْف) بـە مانـای سـەرنجدان و تەماشـا کـردن دێ.

(عِينٌ): (عِينٌ جَمْعُ عَيْناءُ: المَرْأَةُ الوَاسِعَةُ العَيْنِ) (عَيْناءُ) ئافرەتێك، كە چاوی گەش و گەورە و جوان بێ، (عَيناء) بە (عِين) كۆدەكرێتەوە.

مانای گشتیی ئایەتەكان

شایانی باسە: لە ئایەتی بیست و حەوتەوە كە دەست پێدەكات، تاكو (٤٩) لە بارەی دۆزەخییانەوەیە، دەفەرموێ: ﴿ وَأَقْبَلَ ﴾، بە واوی بادانەوە **(واو العطف)** دەست پێدەكات، یانی: هەروەها ڕوویان لەیەكدی كرد، ئەوانەی لە دۆزەخدان ڕوویان كردە یەكدی، بۆ یەكدی دواندن، ئەوە بە نسبەت دۆزەخییان، بەڵام لە ئایەتی پەنجا (٥٠) بەرەو ئەولا، كە لە دەرسی دیكەدا دێ، لە بارەی بەهەشتییانەوەیە، لەوێ دەفەرموێ: ﴿ فَأَقْبَلَ ﴾، چونكە لێرەدا دوای حەشرو حیساب و كۆكردنەوە لە دۆزەخدا، ئنجا ئەوانە یەكدی دەدوێنن، واتە: دوای ئەوەی لە دۆزەخدا نیشتەجێ بوون، ماوەیەكی پێدەچێ ئنجا لەو حاڵەدا ئەهلی دۆزەخ ڕوویان لە یەكدی كردو، دەستیان كرد بە یەكدی دواندن، بەڵام بە نسبەت بەهەشتییانەوە، دوای ئەوەی لە بەهەشتدا نیشتەجێ دەبن، بە پیتی (ف) هێناویەتی ﴿ فَأَقْبَلَ ﴾، چونكە ئەوانەی لە خۆشییدا پێكەوە دادەنیشن، یەكسەر دوای پێكەوە دانیشتن، دەست دەكەن بە قسەی خۆش و یەكدی دواندن.

خوا ﷻ لەم بیست و سێ ئایەتەدا سەرەتا باسی سەرەنجامی شوومی ستەمكاران و تاوانباران دەكات، دواییش باسی سەرەنجامی پڕ نازو نیعمەتی چاكەكاران و بڕواداران دەكات، سەرەتا دەفەرموێ: ﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴾، دوای ئەوەی ئەوانە زیندوو كرانەوەو، كۆكرانەوە بۆ سزادران لە دۆزەخداو خرانە دۆزەخەوە، لەو حاڵەدا هەندێكیان ڕوویان لە هەندێكیان كرد، دەستیان كرد بە پرسیار لە یەكدی كردن، بەڵام پرسیار لە یەكدی كردنەكەیان، بۆ سەرزەنشت و ڕەخنە لێكدی گرتنەو، پرتەو بۆڵە پێكەوە كردنە.

﴿ قَالُوٓاْ إِنَّكُمۡ كُنتُمۡ تَأۡتُونَنَا عَنِ ٱلۡيَمِينِ ﴾، گوتیان: بە دڵنیایی ئێوە لە لای ڕاستەوە بۆ ئێمە دەهاتن، ڕوونکەرەوانی قورئان چەند واتایەکیان بۆ ئەم قسەیە لێکداونەوە:

أ- هەندێکیان گوتوویانە: واتە: ئێوە بە زۆرو بە هێز بۆ ئێمە دەهاتن.

ب- بەڵام هەندێکیان گوتوویانە: واتە: ئێوە بەو ناوەوە کە خێرو خۆشیی و بەرژەوەندیی ئێمەی تێدایە، ئێمەتان دەدواند، بۆیە ئێمە شوێنتان کەوتین لە کوفرو گومڕاییدا، دیارە ئەوە شوێنکەوتووە لاساییکەرەوە هەڵخەڵاتاوەکانن، ڕەخنەی دەگرن لە دەمڕاست و سەرکردەکانیان.

ئەوانیش یەکسەر وەڵام دەدەنەوە: ﴿ قَالُواْ ﴾، واتە: دەمڕاست و سەرکردەکانیان گوتیان: ﴿ بَل لَّمۡ تَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾، بەڵکو خۆتان بڕوادار نەبوون، واتە: خۆتان دانووتان لەگەڵ کوفرو شیرك دا دەکوڵی و، خۆتان عەوداڵ و تامەزرۆی ئەو ڕێبازی کوفرو شیرکە بوون، کە ئێمە لەسەری بووین، بۆیە ئێوە بەویستی خۆتان شوێنمان کەوتن، ﴿ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيۡكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ ﴾، ئێمە هیچ دەستەڵاتێکمان بەسەر ئێوەدا نەبوو، ﴿ بَلۡ كُنتُمۡ قَوۡمٗا طَٰغِينَ ﴾، بەڵکو خۆتان کۆمەڵێکی یاخیی وسەرکێش بوون، لە بەرانبەر خوادا سەرکێش بوون و، لە سەرپێچییدا سنوورەکانتان هەموو بەزاندبوون.

﴿ فَحَقَّ عَلَيۡنَا قَوۡلُ رَبِّنَآۖ ﴾، فەرمایشتی پەروەردگارمان لەسەرمان چەسپا، کە بریتیە لەوەی هەرکەسێك ئەهلی کوفر بێ، دەبێ سزا بدرێ، هەر کەسێك ئەهلی شیرك بێ دەبێ سزا بدرێ، هەموو تاوانبارو ستەمکاران دەبێ سزا بدرێن، خراپەکاران شوێنیان دۆزەخە، ئەو بڕیارو فەرمایشتەی پەروەردگارمان لەسەرمان چەسپا، لە ئەنجامی ئەوەدا کە بۆخۆمان بە دەستمان هێنا، ئێمەش و ئێوەش، ﴿ إِنَّا لَذَآئِقُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە چێژەرین، واتە: چێژەرین بۆ ئەو سزایەی خوا کە بە دادگەرانەو کاربەجێیانە بڕیاری داوە، کە هەر کەسێك بەو ڕێیەدا بڕوات، ئەوە سزایەتی، ئێمەش و ئێوەش بە دەست خۆمان بوو، ئەو ڕێیەمان

گرت، ﴿فَأَغْوَيْنَٰكُمْ إِنَّا كُنَّا غَٰوِينَ﴾، ئێوەمان بێمرادو سەرگەردان کرد، خۆشمان هەر بێمرادو سەرگەردان بووین، هەر کەسێك گیرفانی چی تێدابێ، لەوە دەبەخشێ، ئێمە بەس گومڕایی و سەرگەردانییمان پێ بوو، ئێوەش شوێنمان کەوتن، بەڵام بە ویستی خۆتان شوێنمان کەوتن، دەشتانتوانی لە جیاتی ئەوەی، شوێن ئێمەی سەرگەردان و بێمرادو بەڕێ نەزان و لادەرو تاوانبار بکەون، شوێن کەسانێك بکەون کە ڕێنمایی خوایان پێیە، بەڵام خۆتان حەزتان بەو ڕێبازەی ئێمە بوو، حەزتان بە شوێن کەوتنی ئێمە بوو!

وەڵامێکی ددانشکێنیان دەدەنەوە.

ئنجا خوا دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ﴾، بە دڵنیایی ئەوان لەو ڕۆژەدا، لە سزادا هاوبەشن، لە ئازاردراندا هاوبەشن، ﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِٱلْمُجْرِمِينَ﴾، ئێمە بەو شێوەیە لە تاوانباران دەکەین، ئاوا سزایان دەدەین، پێکەوە هاوبەشیان دەکەین لە سزادا، چ دەمڕاست و پەیڕەویی لێکراوەکان، چ شوێنکەوتوو و لاساییکەرەوەکان.

﴿إِنَّهُمْ كَانُوٓاْ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ﴾، بە دڵنیایی ئەوان عادەتیان وابوو، ئەگەر گوترابایە: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیە، خۆیان بە زلدەگرت، خۆیان لە بەرانبەر بەندایەتیی بۆ خوادا بە زلدەگرت، کەچی لە بەرانبەر کۆیلایەتیی بۆ حوکمڕانانی زۆردارو خۆسەپێن دا، تووك نەرم و نەرمۆڵە بوون، بەڵام لە بەرانبەر خوادا ﷻ کە کەون و کائینات و، دنیاو دوارۆژی بە دەستە، خۆیان بە زلدەگرت، کەچی لە بەرانبەر تاغوت و فیرعەونێك، بەڵکو لە بەرانبەر حیزبێك و ڕژێمێك، بەڵکو لە بەرانبەر هەواو ئارەزوویێك، لە بەرانبەر بەرژەوەندییەکی ناشەرعیی دا، تەسلیم دەبوون، بۆ زار چەورکردنێك و چەپڵەو ئافەرینێك، ملکەچ دەبوون، دەستەمۆ دەبوون، کەچی بۆ خوا ﷻ ملکەچ نەدەبوون، کە هەموو خێرو خۆشییەکیان و هەموو سەربەرزیی و جوامێریی و مەردایەتییەکیان لەوەدا بوو، بەندەی خوا بن و، هەموو بەدبەختیی و

پەشێمانییەکیان لەوەدا بوو کۆیلەی یەکدی بن، کۆیلەی شتەکان بن، کەچی ئەوان دەبوونە کۆیلەی مرۆڤەکان، یاخود کۆیلەو خزمەتکاری هەندێك لە دروستکراوەکانی دیکە، بەڵام لە بەرانبەر خوادا خۆیان بە زلدەگرت!

﴿ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوٓاْ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجۡنُونِۭ ﴾، هیچ کەیفیان بە خوا بە یەکگرتن **(توحید الله)** نەدەهات و لە بەرانبەر گوتنی: **(لاَ إِلهَ إِلاَّ الله)**دا خۆیان بە زلدەگرت، هەروەها لە بەرانبەر پێغەمبەریشدا ﷺ زۆر بێ ئینصاف بوون، دەیانگوت: ئایا ئێمە واز لێهێنەری پەرستراوەکانمان بین بۆ شاعیرێکی شێت؟ واتە: هەندێکیان دەیانگوت: شاعیر، هەندێکیان دەیانگوت: شێت، ئەگەرنا ئەوانەیان کە گوتبێتیان شاعیرە، نەیانگوتوە شێتە، ئەوانەش کە گوتبێتیان شێتە، نەیانگوتوە شاعیرە، بەڵام خوا قسەی هەردووك لایان کۆدەکاتەوە، هەندێکیان تۆمەتباریان کردوە بە شاعیرو، هەندێکیان تۆمەتباریان کردوە بە شێت، ئنجا خوا قسەی هەردووکیان کۆ دەکاتەوە، ئەو دوو قسانەش تێکگیراون، پێکەوە ناکۆکن، کەسێك شاعیر بێ، ناگونجێ شێت بێ و، کەسێکیش شێت بێ، ناگونجێ شاعیر بێ و قسەی بە ڕێ و جێ بکات، واتە: ئەوانە قسەی دژیەك **(مُتَناقض)** و پێکەوە ناکۆکیان دەکرد، تۆمەتەکانیان کە بۆ پێغەمبەر ﷺ، بۆ موحەممەدیان ﷺ دەگوتن، یەکدییان هەڵدەوەشاندەوە، ﴿ بَلۡ جَآءَ بِٱلۡحَقِّ وَصَدَّقَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾، بەڵکو {موحەممەد ﷺ نە شاعیرەو نە شێتیشە} هەقی هێناوەو پێغەمبەران و ڕەوانەکراوانی پێش خۆی بە ڕاست داناوە، هەم خۆیان هەم پەیامەکانیان.

﴿ إِنَّكُمۡ لَذَآئِقُواْ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡأَلِيمِ ﴾، بە دڵنیایی ئێوە چێژەری سزاو ئازاری بەئێشن واتە: ئەی بێبڕوایەکان! ئەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان! ئەی ستەمکارەکان! بە سەران و شوێنکەوتووانەوە، بە دەمڕاست و لاساییکەرانەوە، بە پەیڕەویی لێکراوان و پەیڕەوییکەرانەوە، هەمووتان چێژەری ئازاری بە ئێشن، ئنجا ئازار بۆ خۆی هەر بە ئێشە، مانای وایە ئازارێکی زۆر زۆر بە ئێش و ژانە، ﴿ وَمَا تُجۡزَوۡنَ إِلَّا مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴾، بەرانبەریشتان نادرێتەوە، قەرەبووتان نادرێتەوە، مەگەر بە

پێـی ئـەوە کـە دەتانکـرد، واتـە: ئـەو سـزایە پـڕ بـە پێسـتی کردەوەکانـی خۆتانـەو سـتەمتان لـێ ناکـرێ.

﴿ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴾، جگـە لـە بەنـدە سـاغکراوەکانی خـوا، ئەمـە لـە ڕێزمانـی عەرەبیـی دا پێـی دەگوتـرێ: (إِستثناءٌ مُنْقَطِـع) هەڵاواردنێکـی دابـڕاو، چونکـە بەنـدە بـۆ خـوا سـاغبووەوەکان، بەنـدە هەڵبژێردراوەکانـی خـوا، بەشـێك نیـن لەسـزادراوان، پاداشـتی ئـەوان جیایـە لـە سـزادانی خراپـەکاران، واتـە: بـەڵام بەنـدە سـاغبووەوەکان، بەنـدە هەڵبژاردەکانـی خـوا، ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ رِزۡقٞ مَّعۡلُومٞ ﴾، ئەوانـە نـەك سـزا نادرێـن، بەڵکـو ئەوانـە بژیوێکـی زانـدراوو ناسراویـان هەیـە، بژیوێـك کـە نـاودارە، نـاسراوە، هەمـوو کـەس دەزانـێ چۆنـە.

ئنجـا ڕوونیدەکاتـەوە ئـەو بژیـوە، ئـەو ڕزق و ڕۆزییـە چۆنـە؟ دەفەرمـوێ: ﴿ فَوَٰكِهُ ﴾، جۆرەکانـی میـوەن، میوەکانـن بـە هەمـوو جۆرەکانیانـەوە، بۆیـەش بـۆ نـازو نیعمەتـی بەهەشـت، خـوا ﷻ بـە زۆریـی باسـی میـوە دەکات، چونکـە میـوە لەبـەر خۆشـیی و لـەزەت و چێـژ وەرگرتـن دەخـورێ، نـەك بـۆ لابردنـی برسـیەتیی، هەروەهـا شـەڕابیش هـەر بـۆ خۆشـیی دەخـورێ، نـەك بـۆ لابردنـی تینوویەتیـی، نیعمەتەکانـی بەهەشـت وەك جـاری دیکـەش گوتوومانـە، بـۆ بابـای لـە برسـان مردوو و لـە تینـوان خنـکاو نیـن.

با لێرەدا قسەیەك بێنم کە لە یاداشت و بیرەوەرییەکانی خۆم دا گێڕاومەتەوە:

کاتـی خـۆی لـە ناوەندیـی، یـان ئامادەیـی پەیمانـگای ئیسـلامیی بـووم لـە سـلێمانی، لـە دەرسـی عەقیـدەدا قوتابییـەك پرسـیاری لـە مامۆسـتا کـرد، لـە وەڵامـی قسـەیەکی مامۆسـتادا، کـە باسـی نیعمەتەکانـی بەهەشـتی دەکـرد، بـە تایبـەت باسـی حـەوزی کەوسـەر، کـە هـەر کەسـێك لێـی بخواتـەوە، نـە هەرگیـز تینـووی دەبێتـەوە، نـە برسیشـی دەبێتـەوە.

ئەویش گوتی: مامۆستا! کەواتە ئەو نیعمەتانەی لە بەهەشت هەن، ئەو خواردن و خواردنەوانە، مادام ئینسان نە تینووی ببێتەوە، نە برسیشی ببێتەوە، کەواتە دەچنە بەلاشێ و بەخۆڕایی لەوێن!

مامۆستا هەولیدا وەڵامی بداتەوە، بەڵام وەڵامەکەی پڕ بە پێست نەبوو.

منیش گوتم: مامۆستا! ئەگەر ئیجازەم بدەی با منیش وەڵامێکی بدەمەوە! گوتی: باشە وەڵام بدەوە، گوتم: کاکە گیان! هیچ جار وا نەبووە کە نانت خواردووەو تێر بووی، بەڵام شتێکیان گێڕاوە وەك شیرینیی و خواردووتە لە دوای نان خواردن؟ گوتی: با، گوتم: کەواتە: شیرینیی یان میوە کە لە دوای نان خواردن دەخورێ، بۆ لابردنی برسیەتیی نیە، بەڵکو تەنیا بۆ چێژو لەززەتە، ئەوە بۆ خواردنەکە.

گوتم: ئەدی هیچ جار وانەبووە تێرئاو بووی و تینوو نەبووی، بەڵام بەلای شەربەتخانەیەکدا تێپەڕیوی و، شەربەتی مێوژ یان هەر شەربەتێکی دیکەی میوەت خواردۆتەوە، بەبێ ئەوەی تینووشت بێ؟ گوتی: با، هەروەها گوتم: جاری وا نەبووە لە کۆڕو مەجلیسدا شتێکیان گێڕاوە، تۆ پێشێ واتزانیوە ئاوە، گوتووتە: تینووم نیە، گوتوویانە: ئەوە ماستاوە، یان شەربەتە، گوتووتە: مادام وایە دەیخۆمەوە؟ گوتی: با، گوتم: نیعمەتەکانی بەهەشت چ خواردنەکانی، چ خوراوەکانی، (شلەمەنییەکان) بۆ خەڵکی برسیی و تینوو نین، بەڵکو تەنیا بۆ ئەوە دەخورێن و دەخورێنەوە، کە چێژیان لێ وەربگرن!

ئیدی ئەو قوتابییەش قەناعەتی هات.

لێرەش کە خوا دەفەرموێ: ئەو بژیوە زاندراوە بۆ بەندە هەڵبژاردەکانی خوا هەیە، بەوە ڕوونی دەکاتەوە دەفەرموێ: ﴿ فَوَٰكِهُ ﴾، جۆرە میوەکانن، ﴿ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴾، ئەوان ڕێز لێگیراویشن، واتە: نیعمەتەکان وەك چۆن پەیوەندییان بە جەستەیانەوە هەیە، پەیوەندییان بە ڕووح و ناخیشیانەوە هەیە، واتە: ڕێز لێگیراویشن لە ڕووی مەعنەوییەوە.

﴿ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴾، لە نێو باغە هەمیشەییەکاندان، (جَنَّات) کۆی (جَنَّة) واتە: باغ و بێستان، گوڵ و گوڵزار، دارو درەخت، کە پڕە لە نازو نیعمەت، ﴿ عَلَىٰ سُرُرٖ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴾، لەسەر تەختان، ڕووبەڕووی یەکدی دانیشتوون، (سُرُر) کۆی (سَرِیر)ە، ئەو تەختەیە خەڵك لەسەری دادەنیشێ و پاڵدەداتەوە، شان دادەدات، ﴿مُّتَقَٰبِلِينَ ﴾، ڕووبەڕووی یەکدیین.

﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِكَأۡسٖ مِّن مَّعِينِۭ ﴾، بەسەریانەوە دەگێڕدرێ پەرداخێکی پڕ لە خوراوەیەك لە کانیی و سەرچاوەیە، کانیی و سەرچاوەی شەڕاب، یان کانیی و سەرچاوەی هەر کام لە خواردنەوەکانی دیکە، بەڵام لێرەدا بە پێی سیاق دیارە مەبەست پێی شەڕابە، دەفەرموێ: ﴿ بَيۡضَآءَ لَذَّةٖ لِّلشَّٰرِبِينَ ﴾، زۆر سپییەو زۆر بە چێژو بەتامە بۆ خۆرەوانی، کەسانێك کە دەیخۆنەوە، ﴿ لَا فِيهَا غَوۡلٞ وَلَا هُمۡ عَنۡهَا يُنزَفُونَ ﴾، نە سەرئێشەو ئازاری تێدایەو، نە بە هۆشیەوە سەرخۆش دەبن و عەقڵیان لە دەست دەدەن، بە پێچەوانەی شەڕابی دنیاوە، کە هەم تووشی شەرئێشەو ئازاریان دەکات، بەڵکو جاری وا تووشی مردن و مەرگیان دەکات، هەم عەقڵیشیانی پێ لە دەست دەدەن و، بەو شەڕابە کە دەیخۆنەوە، خۆیان دەبەنە ڕیزی ئاژەڵ، کە مرۆڤ بە عەقڵ مرۆڤە، بەڵام ئەوان بە پارەو ئیمکانیەتی خۆیان، شەڕاب دەکڕن و خۆیان دەبەنە ڕیزی ئاژەڵ، ئنجا ئەفەندی خۆشی بە ڕۆشنبیرو شارەزاو خوێندەوار دەزانێ و، خۆشی پێ لە خەڵکی دیکە ئاستبەرزترە، لە حاڵێکدا کە بە دەستی خۆی خۆی بێعەقڵ کردوە، بە دەستی خۆی ئەوەی کە پێی بۆتە مرۆڤ و پێی لە ئاژەڵ جیابۆتەوە، ئەو ئیمتیازەی لە خۆیدا نەهێشتوە!!

ئنجا خوا لە کۆتایی دا دەفەرموێ: ﴿ وَعِندَهُمۡ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ عِينٞ ﴾، لە لای ئەو بەهەشتییانە ئافرەتانێك هەن کە چاوی خۆیان کورت کردۆتەوە، واتە: چاوی خۆیان لەسەر مێردەکانیان کورت کردۆتەوەو، چاو نابڕنە پیاوانی دیکە، زۆریش چاویان گەش و جوانن، ﴿ كَأَنَّهُنَّ بَيۡضٞ مَّكۡنُونٞ ﴾، دەڵێی هێلکەی شێردراوەن، دەڵێن:

هێلکەی حوشترمەل تووکی بۆ ڕادەخات و جوان دەیشارێتەوە، زۆر سپیی و سافە، هیچ تۆزو گەردی پێوە نانیشێ، هەروەها هێلکەی هەموو باڵندەکانی دیکەش بە هەمان شێوەن، هەروەها ئەو ئافرەتانە وەك گەوهەری نێو سەدەفن، وەك دەفەرمووێ: ﴿كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾﴾الطور، وەك هێلکەی پەنهان و گەوهەری نێو سەدەف، ئاوا سپیی و ساف و جوان و بێگەردن.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی لە ئازارو مەینەتییەك کە بۆ دوژمنان و ناحەزانی ئامادەی کردوە لە دۆزەخ دا، بمانپارێزێ و چەپاڵەمان بدات و، لەو نازو نیعمەتانە کە بۆ دۆستانی خۆی و، بۆ خۆشەویستانی خۆی، کە بەندە هەڵبژاردەکانێی، ئامادەی کردوون، بەهرەمەندمان بکات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

دەمەقاڵێ و پرسیارو وەڵامی شوێنکەوتووان و سەرکردەکانی ئەهلی کوفرو شیرك، لە دۆزەخ داو، سەرەنجام دان بە تاواندا هێنانی دەمڕاستەکان، کە هەموویان خەتابارن:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾، هەروەها هەندێكیان ڕوویانكردە هەندێكیان (یەكدییان دواند). دوای ئەوەی كۆكردنەوەو سزاو پاداشت، دیارییكردن و، لێپرسینەوەی مرۆڤەكان تەواو دەبێ، ئنجا ئەوانەی ستەمكار بوون ڕوولەیەكدی دەكەن و دەست دەكەن بەگلەیی و گازندە لە یەكدی كردن، (و)ی (وَأَقْبَلَ) واوی بادانەوە (**واو العاطفة**)یەو، ئەم بابەتەی ئێرە دەگێڕێتەوە بۆ سەر بابەتی پێشێ واتە: دوای ئەوەی دەچنە دۆزەخەوە، هەندێكیان ڕوو دەكەنە هەندێكیان:

٢)- ﴿يَتَسَاءَلُونَ﴾، لە یەكدی دەپرسن، لە یەكدی پرسین واتە: پێكەوە قسە كردن و پرسیارو وەڵام، وتووێژ، بەڵكو جاری واش هەیە مەبەست پێی سەرزەنشت و سەركۆنەكردنی یەكدییە لەمیانی لە یەكدی پرسین و پرسیارو وەڵامدا، كە لێرەدا وایە، ئنجا كە لێرەدا دەفەرموێ: ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾، یانی: (**وَفِي تِلْكَ الحَالَةِ البَائِسَة** ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ

عَلَىٰ بَعۡضٖ يَتَسَآءَلُونَ ﴾) واتە: لەو حاڵەتە گرفتارییەدا، لەو حاڵەتە مەینەتبارەدا، بێبڕوایەکان هەندێکیان ڕوو دەکەنە هەندێك و، لە یەکدی دەپرسن:

٣)- ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّكُمۡ كُنتُمۡ تَأۡتُونَنَا عَنِ ٱلۡيَمِينِ ﴾، گوتیان: بەدڵنیایی ئێوە بوون لەلای ڕاستەوە بۆمان دەهاتن. بە پێی سیاق دیارە کە ئەوە شوێنکەوتووەکانن، ئەوانەی پەیڕەوییان کردوە لە سەرانیان، لە دەمڕاستانیان، لە دۆزەخ دا ئەوە بە دەمڕاست و سەرکردەکانی خۆیان دەڵێن. زانایان چەند مانایەکیان بۆ واتای (لە لای ڕاستەوە بۆمان دەهاتن) لێکداونەوە:

١- واتە: بە ناوی خێرو چاکەوە بۆ لامان دەهاتن، چونکە (يُمْن) واتە: (**الخَيرُ وَالبَرَكَة**)، ئنجا (**يمين**) لای ڕاست، ڕەمزەکەیەتی، هەروەها (**شؤم**) لای چەپ، ڕەمزەکەیەتی، بۆیەش عەرەبەکان کاتی خۆی ئەگەر ویستبایان کارێك بکەن، باڵندەیەکیان هەڵدەفڕاند، ئەگەر بە لای ڕاستدا ڕۆیبایە، دەیانگوت: (**تَيَامَنُوا**) واتە: ئەوە خێرو بەرەکەت و خۆشیی تێدایە، بەڵام ئەگەر بە لای چەپدا ڕۆیبایە، دەیانگوت: (**تَشَاءَمُوا**) واتە: مادام ئەو باڵندەیە بەلای چەپدا فڕیوە، کەواتە ئەو کارەی دەیکەن: نەگبەتیی و بێخێرییە!

٢- لەبەر ئەوەی دەستی ڕاست، ڕەمزی تواناو هێزە لە مرۆڤدا، واتە: بە هێزو سەپاندن ئێوە ئێمەتان ناچار دەکرد، بە دوای ئەو ڕێبازە بکەوین، کە ڕێبازی کوفرو شیرکە.

٣- (**يَمِين**) بە مانای سوێندیش دێ، واتە: بە سوێند خواردنەوە، یاخود: بە داکۆکیکردن و جەختلێکردنەوە، ئێمەتان دڵنیا دەکردەوە، کە ڕێیەکەتان ڕاستە، بۆیە ئێمەتان ناچارو وادار کرد بە دواتان بکەوین.

٤- (**تَصُدُّونَنا عَنِ اليُمْنِ وَالخَيْرِ لِإنَّ أَتَى يَتَعَدَّى بِمِنْ، لَكِن هُنَا تعدّى ب (عن) فضُمِّنَ مَعْنى صَدَّ**) کە دەفەرموێ: ﴿ تَأۡتُونَنَا عَنِ ٱلۡيَمِينِ ﴾، خۆی (**أَتاهُ من اليمين، مِنَ الشِّمَال، مِنْ فَوْق، مِنْ أَسْفَل**)، بەڵام لێرەدا (**أَتى**) بە (**عَنْ**) تەعەددای پێکراوە: ﴿ تَأۡتُونَنَا عَنِ ٱلۡيَمِينِ ﴾، بۆ ئەوەی مانای (**صَدَّ**) بگەیەنێ، (**صَدَّ**) واتە: گێڕایەوە، واتە: ئێوە ئێمەتان لە خێرو چاکە دەگێڕایەوە.

٥- (تَأْتُونَنا وَتَصْرِفُونَنا عَنْ طَرِيقِ أَهْلِ اليَمِين) واتە: ئێمەتان لەوانە دەگێڕایەوە کە دەبنە لای ڕاست، یاخود بە دەستی ڕاست نامەی کردەوەکانیان لە ڕۆژی دوایی دا وەردەگرنەوە.

ئـەوان بـەو شـێوەیە سـەرکردەکانیان تۆمەتبـار دەکـەن، بێگومـان ئەوانیـش بـێ وەڵام نابـن.

٤)- ﴿قَالُواْ بَل لَّمۡ تَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ﴾، دەمڕاست و سەرکردەکانیان بە شوێنکەوتووەکانی خۆیانیان گوت: بەڵکو خۆتان بڕوادار نەبوون.

٥)- ﴿وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيۡكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ﴾، {بەڵگەیان بۆ دێننەوە، دەڵێن:} ئێمە هیچ دەستەڵاتێکمان بەسەر ئێوەدا نەبوو.

(سُلْطان: تَسَلُّطٌ وَقَهْر) (سلطان) یانی: زاڵبوون و ملپێکەچکـردن، لـە ژێـر ڕکێفـی ئێمـەدا نەبـوون و توانامـان نەبـوو ناچارتـان بکەیـن، قەناعـەت بـەوە بێنـن کـە ڕێبـازی کوفـرو شـیرکە، بـەڵام خۆتـان بـڕوادار نەبـوون، ئەگەرنا وەنەبـێ ناچـار کرابـن لـە لایـەن ئێمـەوە بـە هـۆی دەسـتەڵاتەوە، چونکـە دەسـتەڵاتمان بەسـەر عەقـڵ و دڵ و دەروونتانـدا نەبـوو، ئـەو قسـەیەش ڕاسـتە بـەو واتایـە، کـە هیـچ کەسـێك ناتوانـێ قەناعەتێکـی نێـو دڵ و عەقـڵ بـە کەسـێك بگـۆڕێ، کەسـێك کەسـێکی خـۆش نـەوێ، هیـچ هێزێـك ناتوانـێ وای لێبـکات خۆشـیبوێ، کەسـێك ڕقـی لـە کەسـێك بـێ، هیـچ کەسـێك ناتوانـێ وای لێبـکات ڕقـی لێـی نەبـێ، واتـە: دەسـەڵاتمان بەسـەر دڵ و دەروون و عەقڵتانـدا نەبـوو، کـە ئـەوێ کانـگای بـڕوا هێنـان و قەناعـەت پێهێنانـە.

٦)- ﴿بَلۡ كُنتُمۡ قَوۡمٗا طَٰغِينَ﴾، بەڵکو خۆتان کۆمەڵێکی ملهوڕو یاخیی بوون، وشەی (طاغِين) کۆی (طاغي)یە، (الطَّاغِي: المُتَجَاوِزُ لِلْحَدِّ فِي العِصْيَان) (طاغي) کەسێکە لە سنوور دەرچووبێ لە سەرپێچیی کردندا، کە لێرەدا دەفەرموێ: ﴿طَٰغِينَ﴾، بە ناوی بکەر (اسم فاعل) هێناویەتی، یانی: (مُخْتارِينَ لِلطُّغْيَان) خۆتان یاخیی بوون و ملهوڕییتان هەڵبژاردووەو تەبەننیی کردووە.

٧)- ﴿فَحَقَّ عَلَيۡنَا قَوۡلُ رَبِّنَآ﴾، فەرمایشتی پەروەردگاریشمان لەسەرمان چەسپی، ئایا فەرمایشتی پەروەردگار کە لەسەریان چەسپیوە، کامەیە؟ زۆربەی هەرە زۆری ڕوونکەرەوانی قورئان، دەڵێن: مەبەست پێی ئەوەیە کە خوا دەفەرمویٚ: ﴿لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ۝١١٩﴾ **هود**، یاخود کە دەفەرمویٚ: ﴿لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنۡهُمۡ أَجۡمَعِينَ ۝٨٥﴾ **ص**، واتە: بە دڵنیایی (ئەی ئیبلیس!) دۆزەخ لە خۆت و لەوانەی کە شوێنتکەوتوون لەوان (لە وەچەی ئادەم) لە تێکڕاتان، پڕدەکەم، هەڵبەتە ئەگەر بگوترێ: ئەوانەی شوێن ئیبلیس کەوتوون، فەرمایشتی خواو بڕیاری خوایان لەسەر چەسپیوە، ئەوە ڕاستە، بەڵام ئەگەر وا لێکبدرێتەوە: خوا بڕیاری داوە دۆزەخ پڕبکات، ئنجا هەر چۆن بێ، دەبێ هێندە لە جندو مرۆڤان بێنێ تاکو دۆزەخیان لێ پڕکات، ئەوە ڕاست نیەو خوا ﷻ مەبەستی پێ ئەوە نیە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە: خوا بڕیاری داوەو فەرموویەتی هەر کەسێك بێبڕوا یان ئەهلی شیرك بێ و لە تەوحید لامل بێ و بەدەم بانگەوازی خواوە نەچێ، خوا بڕیاری داوە، هەر کەسێك ئاوا بێ، سزا دەدرێ، ئنجا ئەو فەرمایشتەی خوا کە بەسەریاندا چەسپیوە، ئەوەیە کە ئەوانە لە ئەنجامی هەڵبژاردنی بێبڕوایی و شیرك و، هەڵبژاردنی ستەم و خراپەدا، بڕیاری خوایان بەسەردا چەسپیوە، نەك لە ئەنجامی ئەوەدا کە خوا فەرموویەتی: دەبێ دۆزەخ پڕ بێ، ئەوانەش ناچاربن کە هەر دەبێ ڕێی کوفرو شیرك و خراپە بگرن، تاکو دۆزەخ پڕ بێ، نا! بەڵێ خوا ﷻ بە دڵنیایی لە ئەزەلەوە زانیویەتی کە زۆربەی خەڵکەکە لە مرۆڤ و جند ڕێی ناهەق دەگرن، بۆیە دۆزەخی لە قەدەر ئەوانە دروستکردوە، کە لە ئەزەلەوە زانیویەتی ڕێی کوفرو ناهەق دەگرن، بەڵام بە هۆی ڕێی ناهەق گرتنەکەیانەوە بە ویستی ئازادانەی خۆیان، دەچنە دۆزەخ، نەك بەهۆی ئەوەوە کە خوا بڕیاری داوە دەبێ دۆزەخ پڕ بێ!!

٨)- ﴿إِنَّا لَذَآئِقُونَ﴾، بە دڵنیایی ئێمە چێژەرین، واتە: چێژەرین بۆ سزای خوا.

٩)- ﴿فَأَغۡوَيۡنَٰكُمۡ﴾، ئنجا ئێمە ئێوەمان بێمرادو سەرگەردان کرد.

١٠)- ﴿ إِنَّا كُنَّا غَٰوِينَ ﴾، ئێمە خۆشمان سەرگەردان و بێمراد بووین.

لێرەدا ﴿ إِنَّا كُنَّا غَٰوِينَ ﴾، ئەمە هۆكار دۆزیی (تَعْليل)ە، واتە: هۆكاری ئەوە كە ئێوەمان سەرگەردان و بێمراد كرد، ئەوە بوو كە خۆمان سەرگەردان و بێمراد بووین، واتە: ئێمە كاتی خۆی لە دنیادا سەرگەردان بووین، ئەم (كُنَّا)یەش بۆ ئەوەیە مانای سەرگەردان و بێمرادیی و چارەڕەشیی، لەواندا چاك خەست و خۆڵ بكاتەوە.

كەواتە: وەك دەبینین شوێنكەوتووانی سەرانی كوفر لە دۆزەخدا، هەر كە بە زمانی سووتاو دەڵێن: ﴿ إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ ٱلْيَمِينِ ﴾، ئەوان حوكمڕانانی خۆبەزلگر بە یەك كۆمەڵ قسە وەڵامیان دەدەنەوە: ﴿ قَالُوا۟ بَل لَّمْ تَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍۭ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَٰغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَآ ۖ إِنَّا لَذَآئِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَغْوَيْنَٰكُمْ إِنَّا كُنَّا غَٰوِينَ ﴿٣٢﴾ ﴾. زۆری لەسەر دەڕۆن، بۆ پاساو دانەوەی ئەوە كە ئێمە نەبووینە هۆی گومڕا كردن و بێمرادو ڕەنجەڕۆ كردنی ئێوە، بەڵكو هۆكاری ئەوە خۆتان بوون، ئەگەرنا ئێمە نەماندەتوانی زۆرتان لێبكەین.

مەسەلەی دووەم:

ڕاگەیەنرانی ئەوە کە بێبڕوایانی تاوانبار لە سزای دۆزەخ دا هاوبەشن و، هەر ئەوەش یاسای خوا بووەو، هۆکاری ئەو سزادرانەش، نکووڵییکردنیان لە خوا بەیەکگرتن و، تۆمەتبار کردنی پێغەمبەر ﷺ بووە بە شاعیریی و شێتیی:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُو آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴾، {ئەمە بە تەئکید فەرمایشتی خوایە ﷻ، دەفەرموێ:} بە دڵنیایی ئەوان لەو ڕۆژەدا (لە ڕۆژی دوایی دا) لە سزادران و ئازاردراندا هاوبەشن، یانی: شوێنکەوتووان و دەمڕاستان، لاساییکەرەوان و چاوساغ و سەرکردەکان (**الأتباع والمتبوعون**)، هەموویان پێکەوە هاوبەشن، هەروەك چۆن لە سەرگەردانیی و بێمرادیی و گومڕاییدا، هاوبەش بوون، دیارە لە سزایەکەشدا هاوبەشن.

کە دەفەرموێ: ﴿ فَإِنَّهُمْ ﴾، ئەم (ف)ە لە زمانی عەرەبییدا فائی ڕوونکەرەوە (**الفاء الفَصِيْحَة**)ی پێ دەگوترێ، چونکە دەلالەت لەسەر مەرجێکی بە مەزەننە گیراو (**شَرْطٍ مُقَدَّر**) دەکات، واتە: مادام حاڵیان بەو شێوەیە بێ کە بیستتان، کەواتە: ئەوان سەرەنجام لە سزادا هاوبەشن.

٢)- ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴾، ئێمە ئاوا دەکەین لە تاوانباران، کە ئەمە فەرمایشتی خوایە ﷻ، وەك ڕوونکردنەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ و بۆ بڕواداران، بەڵکو بۆ مرۆڤایەتیی بە گشتیی کە کەسانێك کە تاوانبار بن، هەر ئەو سزایە چاوەڕێیان دەکات.

٣)- ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوٓاْ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴾، {خوا ﷻ تاوانبارییەکەیان دەخاتە ڕوو و دەفەرمویٚ:} ئەوان عادەتیان وابوو لە دنیادا، ئەگەر پێیان گوترابایە: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیە، خۆیان بەزلدەگرت، ئەمە هەم ڕوونکردنەوەی ئەوەی پێشێ و، هەم پاساودانەوەو هۆکار دۆزیی (**تعليل**)ە بۆ ئەوەی پێشێ، کە بۆیە تووشی ئەو ڕۆژە دێن و ئەو ئەنجامە دێن، چونکە هەڵوێستیان ئەوە بوو، کە تاوانبار بوون و تاوانبارییەکەشیان لەوەدا بەرجەستە بوو بوو، کە ئەگەر پێیان بگوترابایە: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراوێك نیە، ئەوان خۆیان بەزلدەگرت لە بەرانبەر بەندایەتیی کردن بۆ خوادا.

٤)- ﴿ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوٓاْ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴾، دەشیانگوت: ئایا ئێمە وازلێهێنەری پەرستراوەکانمان بین، بۆ بابایەکی شاعیری شێت؟

هەمزەی (**أَئِنَّا**) بۆ پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانە (**هَمْزَةُ الإِسْتِفْهامِ الإِنْكارِيّ**)یە، یانی: شتێکی زۆر نالۆژیکییە کە ئێمە دەستبەرداری پەرستراوەکانی خۆمان بین بۆ قسەی بابایەك کە شاعیرو، شێتە؟ گومانی تێدانیە، ئەوانەی کە گوتوویانە: پێغەمبەر موحەممەد ﷺ شاعیرە، نەیانگوتوە: شێتە، چونکە شاعیر ناگونجێ شێت بێ، ئەوانەش کە گوتوویانە: شێتە، نەیانگوتوە: شاعیرە، بەڵام کۆی ئەو دوو قسەیان گوتوون بە هەموویان، بۆیە خوا هەردووك قسەکان کۆدەکاتەوە، ﴿لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴾، شاعیرێك، هۆنەرێکی شێت، کە کۆی قسەکەش دژیەك (**مُتَناقِض**)ە، بۆیەش خوا پێکەوەی ئاوێتە کردوون، وەك لە شوێنی دیکەش قسەیەکی لەو جۆرەی لێوە هێناون: (وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ) الدخان: ١٤، گوتیان: فێرکراوی شێتە.

ئنجا خوا ﷻ ئەو قسەیان بەرپەرچ دەداتەوەو هەڵدەوەشێنێتەوەو، دەفەرمویٚ:

٥)- ﴿ بَلْ جَآءَ بِٱلْحَقِّ وَصَدَّقَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، {یانی: نە شاعیرەو نە شێتە} بەڵکو هەقی هێناوەو، ڕەوانەکراوانیشی بەڕاست داناون، ڕەوانەکراوانێك کە لە پێش ویدا هاتوون، بەڕاستی داناون.

هەم وشەی (**الحَقّ**) ئەلیف و لامی ناساندنی لەسەرە، هەم (**المُرْسَلِيْن**)یش، کە هی هەردووکیان بۆ (**جِنْس**)ە، واتە: کۆی هەقی هێناوەو کۆی ڕەوانەکراوانیشی بە ڕاست داناون، بە تێکڕاو بێ هەڵاواردن، کەواتە: ئەو تۆمەتەی ئێوە دەیدەنە پاڵی، شتێکی بێبنەمایە، چونکە هەقی هێناوە، فەرموون لەو قورئانە ورد بنەوە، لە هیچ ڕوویێکەوە، هەڵەوناهەقیی تێدانیە، خوا دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ ﴾**فصلت**، (لە هیچ شوێنێکەوە هەڵەو کەم و کوڕیی ڕووی تێناکات، نە لە پێشیەوە، نە لە دوایەوە، لە هیچ ڕوویێکەوە)، چونکە دابەزێندراوە لە لایەن پەروەردگارێکی کارزانی ستاییشکراوەوە. کە خاوەنی ئەوپەڕی حیکمەتەو، شایستەی ئەوپەڕی ستاییشکرانە، زاتێکی وا فەرمایشت بفەرموێ، ناگونجێ ناهەقیی تێدابێ، کەواتە: هەقی ڕەهای بۆ هێناون، کۆی هەق لەو قورئانەیەدا کە بەسەرتاندا دەخوێندرێتەوە، هەروەها ڕەوانەکراوانی پێش خۆیشی بە ڕاست داناوە، واتە: موحەممەد ﷺ شتێکی نامۆو ڕیزپەڕ نیە، بەڵکو لە پێش ویدا پێغەمبەرانی دیکە هاتوون، ئەویش کۆتایی پێغەمبەرانەو بەڕاست دانەری هەموویانە.

مەسەلەی سێیەم:

هەڕەشەی توند لە بێبڕوایان، بە چێژتنی ئازاری بە ژان بە پێی کردەوەکانیان و، هەڵاواردنی بەندە هەڵبژاردەکانی خوا، کە بژیوێکی زانراو و نایابیان هەیەو، بە ڕێزو حورمەتەوە لە بەهەشتە پڕ نازو نیعمەتەکان دا نیشتەجێ دەبن و، پێکەوە لەسەر تەختان ڕووبەڕوو دادەنیشن و، خزمەتچییەکان بە قاپی شەڕابەوە بەسەریانەوە دەگەڕێن، شەڕابەکەش سپیی و بەچێژەو، ئازارو سەرخۆشیی پێوە نیەو، ئافرەتانی قەشەنگ و چاوگەش و جوان، کە سەرنجی جگە لە هاوسەرانیان نادەن، وەك هێلکەی شێردراوە لە لایانن:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَٰكِهُ ۖ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِى جَنَّـٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَـٰبِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّـٰرِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَـٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ﴾، {ئەمە فەرمایشتی خوایە ﷻ، بێگومان قورئان هەمووی فەرمایشتی خوایە، بەڵام ئەوەی پێشێ قسەی ئەوانە خوا دەیگێڕێتەوە، بەڵام ئەمە ڕاستەوخۆ فەرمایشتی خوایە، دەفەرمووێ:} ئێوە چێژەری ئازاری بە ئێش و ژانن، هیچ گومانتان لەوەدا نەبێ کە دەبێ ئەو ئازارو سزا بە ئێش و ژانە بچێژن.

٢)- ﴿وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، تەنیا بەوەش سزا دەدرێن کە دەتانکرد، واتە: تەنیا بە پێی ئەو کردەوە خراپانەی دەتانکردن، سزا دەدرێن و ستەمتان لێ ناکرێ.

٣)- ﴿إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ﴾، بێجگە لە بەندە هەڵبژاردەکانی خوا ﷻ، ئەمە لە زمانی عەرەبییدا پێی دەگوترێ: (إِسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِع) هەڵاواردنێکی دابڕاو، چونکە بەندە

هەڵبژاردراوەکانی خوا بەشێك نین لەوانەی کە خوا دەفەرموێ: سزای بە ئازار دەچێژن و، بە پێی کردەوەکانتان سزا دەدرێن، ئەوان لەوان جیان، ئنجا هەر کاتێك هەڵاوێردراو (مُستَثنى) لە لێهەڵاوێردراو (مُستَثنى مِنهُ) جیا بوو، ئەو هەڵاواردن (إستثناء)ە پێی دەگوترێ: (مُنْقَطِع) دابڕاو، ئنجا ئەمە لە عەرەبییدا مانای فریاکەوتن (إستِدْرَاك) دەگەیەنێ یانی: ئێوە چێژەری سزای بە ئێشن و، هەر بە پێی کردەوەکەی خۆتان سزا دەدرێن، بەڵام جگە بەندە هەڵبژاردەکانی خوا، ئەوان حاڵ و باڵیان جیایەو جۆرێکی دیکەیە.

٤)- ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ رِزۡقٞ مَّعۡلُومٞ ﴾، ئەوانە بژیوێکی زاندراویان هەیە، کە دەفەرموێ: بژیوێکی زاندراو (ناسراو) واتە: لە ڕووی چۆنیەتییەوە، لە ڕووی ئەندازەیەوە، لە ڕووی کاتەکەیەوە، ئەوە نیە کە کتوپڕ ئەو خواردنەیان بۆ بێ، بێ ئەوەی چاوەڕوانیی بکەن، یان نەزانن چییەو چۆنە؟ هەموو شتێك بۆ ئەوان زاندراوە، کە بێگومان کەسێك کە شتێك دەخوات، یان دەخواتەوە، ئەگەر بزانێ چییەو چۆنەو، ئەندازەکەی بە پێی دڵخواستی خۆی بێ، باشتر لەززەتی لێ دەکات.

واتایەکــی دیکــەی ئەوەیــە: کــە ئــەو بژیــوەی خــوا بــۆی دانــاون بــۆ بەنــدە هەڵبژاردەکانــی، بژیــو و ڕزق و ڕۆزییەکــی زۆر بەناوبانگــە، (مَعْلُـوم) یــانی: (مَشْـهُورٌ ومَعْـرُوف) زۆر نــاودارو زۆر نــاسراوە، ناوبانگــی هەیــەو نایابــە.

ئنجا خوا ﷻ ئەو بژیوە زاندراوە، یاخود ناسراوو بەناوبانگە، شیدەکاتەوە، چۆنە؟:

٥)- ﴿ فَوَٰكِهُۖ وَهُم مُّكۡرَمُونَ ﴾، {بریتیە لە:} جۆرەکانی میوە، هەموو جۆرەکانی میوە، هەروەها ئەوان لەو بەهەشتانەدا ڕێز لێگیراون، واتە: بە حورمەت و ڕێزو شادمانیی و دڵخۆشییەوە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێ، کە ئەگەر میوە جۆراوجۆرەکان، خواردنی جەستەیان بن، ئەو ڕێزو حورمەتەش، خواردن و خۆراکی ڕووحە، ڕووحیش پێویستی بە تێرکردن هەیە، بە ڕێزو حورمەت و قەدر زانین، ڕووح تێرو تەسەل دەبێ.

کــە دەفەرمــوێ: ﴿ فَوَٰكِهُۖ وَهُم مُّكۡرَمُونَ ﴾، ئەمــە بێگومــان بادانــەوەی ڕوونکــەرەوە (عَطْـف البَيان)یــە بــۆ (رِزْق)، واتــە: خواردنەکــەی ئــەوان، بژیوەکــەی ئــەوان بریتیــە

لەو جۆرە خواردنانە، کە تەنیا بۆ لەززەت بەکاردێن، نەك بۆ دوورخستنەوەی برسیەتیی و تینوویەتیی، چونکە (**فَوَاکِه**) کۆی (**فَاکِهَة**)یە، (**فَاکِهَة**) بەڵێ بە میوە دەگوترێ، بەڵام وێڕای میوە، بە هەموو ئەو خۆراك و خواردەمەنیانەش دەگوترێ کە وەك لەززەت لێوەرگرتن و چێژ لێوەرگرتن، خەڵك بەکاریان دەهێنێ، نەك وەك دوورخستنەوەی ئێش و ناڕەحەتیی و برسیەتیی و تینوویەتیی، بێگومانیش خواردن و خواردنەوەکانی بەهەشت، وەك پێشتریش باسمان کرد، بۆ کەسانی برسیی و تینوو نین، چونکە لە بەهەشتدا برسیەتیی و تینوویەتیی نیە، بەڵکو تەنیا بۆ لەززەت و چێژوەرگرتن و خۆشیین.

ئنجا دوای ئەوەی کە باسی بژیو و خۆراکەکەیانی کرد، باسی جێگەو ڕێگەشیان دەکات.

٦)- ﴿ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴾، لە نێو باغە پڕ نیعمەتەکاندا، واتە: لە نێو ئەو باغانەدا کە پڕن لە نازو نیعمەت، لە هەموو ڕوویەکەوە.

{ئنجا شوێنی پشوودانیان باس دەکات:} ٧)- ﴿ عَلَىٰ سُرُرٖ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴾، لەسەر تەختان، ڕووبەڕووی یەکدی دانیشتوون، (**سُرُر**) کۆی (**سَرِير**)ە، کە بریتیە لەو شوێنەی مرۆڤ لە سەری دادەنیشێ و پاڵدەکەوێ، شان دادەدات و پشوو دەدات، (**سَرِير هُوَ كَكُرْسِيٍ وَاسِعٍ يُمْكِنُ الإِضْطِجَاعُ عَلَيْهِ، وَالجُلُوسُ عَلَى السَّرِيرِ مِن شِعارِ المُلُوكِ**)، (**سَرِير**): وەك کورسییەکی فراوان وایە کە دەگونجێ مرۆڤ لەسەری پاڵبداتەوەو شان دابدات، دانیشتن لەسەر تەخت، لە دروشم و نیشانەکانی پادشایان بووە لە دنیادا، کە بەدڵنیایی ئەهلی بەهەشت هەرکامێکیان زۆر لە حوکمڕانانی خۆشگوزەرانی دنیا، دەستکراوەترەو، هەر بەراوردیش ناکرێ لەگەڵیاندا، لە هەموو ڕوویەکەوە.

ئنجا باسی خواردنەوەکەیان دەکات:

٨)- ﴿ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِكَأۡسٖ مِّن مَّعِينٍ ﴾، بەسەریانەوە دەگێڕدرێ لە کووپی پڕ لە خواردنەوە، لە کانیی و سەرچاوەیەك کە دەبینرێ.

(مَعِين) كـە لـە ئەصڵدا (مَعْيُوْن)ە، یانـی: (ظَاهِـرٍ لِلعُيُـون) کانیـی و سـەرچاوەکە دیـارە، بێگومـان کەسـێك کـە ئاوێـك دەخواتـەوە، ئەگـەر کانیـی و سـەرچاوەکە، کـە ئـاوی لـێ دەهێنـدرێ، لەبەرچـاوی بـێ، لەززەتـی زیاتـری لـێ دەکات.

له بارەی (معين)ەوە سێ ڕا هەن:

أ- (معين) ئاوی کانیی و سەرچاوە.

ب- ئاوی دیارو بینراو، دەگوترێ: (**عانَ الماء: ظهر جارياً**) ئەگەر ئاو بڕواو دیار بێ، پێی دەگوترێ: (**عَانَ المَاءُ**)، کەواتە (**مَعِين**) دەگونجێ بە مانای بینراو بێ، دەشگونجێ بە مانای ئاوی کانیی بێ.

ج- (**مَعِـين مَفْعُـولٌ مِـنَ العَـيْنِ نَحْـوَ مَكِيـل وَمَبِيـع**) واتـە: (**معـين**) (**مفعـول**)ە لـە (**عـين**)ەوە هاتـوە، وەك: (**مكيـل**) و (**مبيـع**) واتـە: پێـوراو و فـرۆشراو، یاخـود: (**مَعِـينٌ فَعِيـلٌ مِـنَ المَعِـينِ، وَهُـوَ المَـاءُ الشَّـدِيدُ الجَـرِي، أَمْعَـنَ فِي المَسِـيرِ: اشْـتَدَّ فِيـه**)، (**مَعِـين**) لەسـەر کێشـی (**فَعِيـل**)ە لـە (**مَعِـين**)ەوە کـە بریتیـە لـەو ئـاوەی زۆر بـە خێرایـی دەڕوات، دەگوتـرێ: (**أَمْعَنَ فِي المَسِيرِ**) مرۆڤەکـە زۆر چـاك ڕۆیـی، کەواتـە (**مَعِـين**) واتـە: ئاوێکـە کـە بـە خێرایـی دەڕوات.

پێشـتریش باسـمان کـرد: وشـەی (**كَأْس**) بـە کووپـی پـڕ لـە شـەڕاب، پـڕ لـە مـەی، دەگوتـرێ، بـەڵام ئەگـەر بەتـاڵ بـێ و شـەڕابی تێـدا نەبـێ، پێـی دەگوتـرێ: (**قَـدَح**)، هەندێکیـش گوتوویانـە: (**كَأْس**) بـۆ هەردووکیـان بـە پڕیـی و بـە خاڵیـی، بەکاردەهێـنرێ.

٩)- ﴿ بَيۡضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ ﴾، {ئەو شەڕابە، ئەو خواردنەوەیە کە دەیخۆنەوە} سپییەو، بە چێژە بۆ خۆرەوانی، هەم سپیی و جوان و بێ خڵتەیەو، هەم زۆر چێژ بەخشە بۆ خۆرەوانی.

١٠)- ﴿ لَا فِيهَا غَوۡلٌ ﴾ {ئەو شەڕابە کە دەیخۆنەوە} سەرئێشەی تێدانیە، (**غَوْلٌ مَصْدَرُ غَالَهُ: أَهْلَكَهُ**) (**غَوْل**) چاوگی (**غَالَه**)یە، یانی: فەوتاندی، کەواتە: ئەو مەیەی دەیخۆنەوە سەرئێشەو ئازاری پێوە نیە.

١١)- ﴿وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ﴾، بە هۆیەوەش عەقڵیان لە دەست نادەن، دەگوترێ: (**نَزَفَ الرَّجُلُ مَاءَ الْبِئْرِ**) واتە: پیاوەکە ئاوی بیرەکەی هەڵکێشا، دەشگوترێ: (**أَنْزَفَ الشَّارِبُ**) واتە: بابای شەڕابخۆرەوە عەقڵ و هۆشەکەی لەدەستدا، یان کەسێك کە خوێنی لەبەر دەڕوا دەڵێن: فڵانکەس نەزیفە، کە ئەمە (**فَعِيل**)ە بە مانای (**مفعول**) واتە: (**مَنْزُوف**)ە، خوێنی لەبەر ڕۆیشتوە، ئنجا بابای سەرخۆشیش کە عەقڵەکەی لە دەست دەدات، وەك چۆن کەسێك کە خوێن لە دەست دەدات، خوێن لە جەستەیدا نامێنێ، بابای سەرخۆشیش عەقڵ لە کەللەیدا نامێنێ، ئنجا شەڕابی بەهەشت نە سەرئێشەو ئازاری پێوەیە، نە لە دەستدانی عەقڵیشی پێوەیە، وەك لە سوورەتی (**الواقعة**)ش دا دەفەرموێ: ﴿لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾﴾**الواقعة**، واتە: سەرئێشەی پێ ناگرن و عەقڵیش لە دەست نادەن، بێگومان لێرەش و لەوێش (**يُنْزِفُون**) و (**يُنْزَفُون**) بە هەردووك خوێندراوەکە هاتوون، (**أَنْزَفَ الشَّارِبُ**) واتە: عەقڵەکەی لە دەستدا، هەروەها (**يُنْزَفُون**) واتە: عەقڵیان لە دەستدراوە، بە بکەر نادیار (**مجهول الفاعل**)، (**يُنْزِفُون**)و بە بکەر دیار (**معلوم الفاعل**)، هاتوون و واتایان لێك نیزیکە.

١٢)- ﴿وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ﴾، هەروەها لە لایانن، لە نیزیکیانەوەن ئافرەتانێك کە چاوی خۆیان کورت کردۆتەوە، وشەی (**قَاصِرات**) سیفەتی وەسفکراو (**مَوصُوف**)ێکی قرتێنراو (**مَحْذُوف**)ە، یانی: (**نِسَاءٌ قَاصِرَاتُ الطَّرْف**) ئافرەتانێك کە نیگای خۆیان کورت کردۆتەوە (**حَابِسَاتٌ أَنْظَارَهُنَّ**) چاوی خۆیان کورت هەڵێناوە، لەسەر هاوسەرەکانیان، واتە: چاو نابڕنە پیاوانی دیکە، چونکە وشەی (**طَرْف**) بە مانای پێڵووی چاو دێ و، بە مانای ڕوانینیش دێ و، بە مانای چاویش دێ، کەواتە: (**قَاصِرَاتُ الطَّرْف**) یانی: کورتکەرەوەی نیگای چاوەکانیانن لەسەر هاوسەرەکانی خۆیان.

١٣)- ﴿عِينٌ﴾، ئافرەتانێکی چاوگەش و گەورەو جوانن. (**عِيْن**) کۆی (**عَيْناء**)ە واتە: ئافرەتی چاوگەش و جوان.

١٤)- ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾، ئەو ئافرەتانە وەك هێلکەی شێردراوە وان، (**مَكْنُون**): (**مَسْتُور**) یانی: شێردراوە، (**بَيْض**)یش کۆی (**بَيْضَة**)یە واتە: هێلکە، دیارە هەموو هێلکەیەك

باڵندەکان لە هێلانەی خۆیاندا هەڵیدەگرن، پووشی بەسەردا دەدەن و دەیشارنەوە، بە سپیی و جوانیی و بێ ئەوەی تۆزو گەردی لێ بنیشێ دەمێنێتەوە، بەڵام زانایان دەڵێن: ئەمە زیاتر مەبەست پێی هێلکەی حوشترمەلە چونکە (حوشتر مەل) ئەو هێلکەیەی دەیکات، چاڵێکی بۆ هەڵدەکەنێ لە لم، ئنجا دوایی لەو چاڵەدا لە تووکە وردەکەی خۆی لێدەکاتەوەو بۆی ڕادەخات، ئنجا دواییش دایدەپۆشێ، بۆیە هێلکەی نەعامە لە هێلکەی هەموو باڵندەکانی دیکە، سپییترو سافترو جوانترە، ئنجا خوا ﷻ ئەو ئافرەتانەی چواندووون، بە هێلکەی حوشترمەل، یاخود بە هێلکە بە گشتیی.

کورتە باسێک: چەند نازو نیعمەتێکی بەهەشت

ئەگەر لەو ئایەتانەوە ڕامێنین و جارێکی دیکە سەرنجیان بدەینەوە، دەبێنین خوا ﷻ لە هەشت بڕگەدا، باسی ئەو نازو نیعمەتە دەکات کە بۆ بەهەشتییەکان داندراوە:

١- ﴿ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴾، بژیوێکی زاندراو، واتە: لە ڕووی چەندێتیی و چۆنیەتیی و، کات و جۆرو ...هتدەوە، یاخود: (مَعْلُوم) بە مانای بژیوێکی زۆر ناودارو، بەناوبانگەو ناسراوە.

٢-﴿ فَوَٰكِهُ ﴾، (**فَوَاكِه**) کۆی (**فَاكِهَة**)یە، کە وەك چۆن بە میوە دەگوترێ، بە هەر خواردنێکی دیکەش دەگوترێ، کە مرۆڤ بەس بۆ لەززەت لێوەرگرتن دەیخوات، نەك بۆ ئەوەی خۆی پێ لە برسیەتیی، یان لە تینوویەتیی دەرباز بکات.

٣- ﴿ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴾، ئەگەر بژیوە زاندراوەکە میوەکانن (**فَوَاكِه**) بۆ جەستەیە، ﴿ وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴾، بە هەشتییان ڕێز لێگیراون، حورمەتیان لێدەگیرێ، ئەمەش بۆ ڕووحە، لە ڕاستییدا ئەگەر کەسێك لە شوێنێك بانگهێشت بکرێ و باشترین خواردنی بۆ دابنێن، بەڵام ڕێزی لێ نەنێن، ئەگەر چ برجوامێر بێ، وەك کا بخوات پێی وایە، چونکە جەستەکەی تێر دەکرێ، بەڵام ڕووحەکەی تێر نەکراوە، لە تەقدیرو ڕێزو حورمەت، کە مرۆڤیش بەر لەوەی جەستە بێ، ڕووحە، بۆیە خوا ﷻ هەمیشە لە قوڕئاندا هەم تێرکردنی جەستە، هەم تێرکردنی ڕووح، هەردووکیان بەیان دەکات.

٤-﴿ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴾، لە باغە پڕ نیعمەتەکاندان، لە باغ و بێستانە پڕ نازو نیعمەتەکاندان.

٥- ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ ﴾، لەسەر تەختانن، لەسەر تەختان دانیشتوون، نەك لەسەر کورسیی، کورسیی ئەوەیە کە ئینسان هەر جێی خۆی دەبێتەوە، بەڵام تەخت ئەوەیە کە دەتوانی لەسەریشی پاڵبکەوێ و شان دابدات و جێی کەسانی دیکەش لەسەر دەبێتەوە.

٦- ﴿مُتَقَٰبِلِينَ﴾ ڕووبەڕووی یەكدیین، لە نێو عەوامی خۆماندا زۆرجار گوتراوە: لە بەهەشتێ كەس شوێنی كەس نابینێ، بەڵكو ئەگەر ویستیان سەردانی یەكدی بكەن، دەڕۆن لە نێوە ڕاستی ڕێ دەگەنە یەكدی و دوایی هەر كەسە دەگەڕێتەوە، شوێنی خۆی!! كە ئەو قسەیە هیچ بنەمایەكی نیەو، نازانم ئەو قسەیان لە كوێ هێناوە، لە ڕاستییدا یەكێك لە نیعمەتەكانی بەهەشت، ئەوەیە كە لە ڕووی كۆمەڵایەتییەوە لە لووتكەدایەو، ئەهلی بەهەشت زۆر پێكەوە سەرو ڕووخۆش و، دڵخۆشن و، یادی دنیا دەكەنەوە، بەڵكو لە بەهەشتەوە تەماشای خەڵكی دۆزەخ دەكەن، وەك دوایی دەیگەینێ.

٧- ﴿يُطَافُ عَلَيۡهِم بِكَأۡسٍ﴾ بەسەریانەوە دەگێڕدرێ بە پەرداغێكی پڕ لە شەڕاب، كە لە كانییەكی بیندراو، یاخود لە كانییەك كە ئاوی لەبەر دەڕوات، شەڕابەكەی هاتوە.

ئنجا ئەو شەڕابە خوا ﷻ بە پێنج سیفەت وەسفی دەكات:

١)- ﴿مِّن مَّعِينٍ﴾ لە كانیی و سەرچاوەیەكە ئاشكراو دیارە، یاخود ئەو شەڕابە كە بۆیان دێ، لە كانیی و سەرچاوەیە، یاخود لە ئاوێكی دیارو بەرچاوە كە دەڕوات.

٢)- ﴿بَيۡضَآءَ﴾، زۆر سپیی و ساف و بێگەردە.

٣)- ﴿لَذَّةٖ لِّلشَّٰرِبِينَ﴾، زۆر بەچێژە، بۆ خۆرەوانی لە ئەصڵدا (لَذَّة) یانی: چێژ، بەڵام لێرەدا خوا ﷻ لە جیاتی بفەرموێ: (لَذِيذَةٍ)، هەر بە خودی چێژەكە وەسفی كردوە.

٤)- ﴿لَا فِيهَا غَوۡلٞ﴾، سەرئێشەو نارەحەتیی و، ئازاری تێدانیە، وەك شەڕابی دنیا، كە دەیخۆنەوە چەندان جۆرە دەرهاویشتەی خراپی هەن، ئازارو نەخۆشیی و سەرئێشەو سەر خۆشبوون.

٥)- ﴿وَلَا هُمۡ عَنۡهَا يُنزَفُونَ﴾، (يُنْزِفُون) یاخود (يُنْزَفُون)، هەروەها بە هۆی ئەو شەڕابەوە عەقڵیشیان لە دەست نادەن، هۆشیان لە دەست نادەن.

٨- ﴿وَعِندَهُمۡ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ﴾، لە نیزیكیانەوە، لە تەنیشتیانەوەن، ئافرەتانێكی نیگای خۆكورتكەرەوە لەسەر مێردەكانیان، هەن، لەبەر ئەوەی پیاوی بە غیرەت پێی خۆشە

هاوسەرەکەی بێجگە لە خۆی تەماشای کەس نەکات و، بە کەسی دیکە سەرسام نەبێ، ئنجا ئافرەتانی بەهەشت وان و، بێجگە لە هاوسەرەکانی خۆیان، بە هیچکەس سەرسام نین، هەڵبەتە پیاوەکانیش بە هەمان شێوە، بەڵام ئەوە زیاتر هەستی پیاوە، کە حەزدەکات ژنەکەی، هاوسەرەکەی وابێ، بۆیە خوا ﷻ باسی ئەوە دەکات.

گوتمان: (**طَرْف**) یانی: پێڵووی چاو، بە مانای نیگای چاویش دێ، واتە: چاویان کورت کردۆتەوە (**حَابِساتٍ أَنْظَارَهُنَّ**)، لەسەر هاوسەرەکانی خۆیان.

﴿ عِينٌ ﴾، (**عِيْن**) کۆی (**عَيْنَاء**)ە، (**عَيْنَاء**) یانی: ئافرەتی چاوگەش و چاو گەورەو جوان.

﴿ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴾، وەك هێلکەی پەنهان و شێردراوە وان، کە پەڕندە لە هێلانەکەی خۆیدا دەیپارێزێ و سپیی و ساف و بێگەردە.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی لەو نازو نیعمەتەی بەهەشتمان بە قسمەت بکات و، لەو ئازارو مەینەتیی و، نارەحەتییانەی کە بۆ دۆزەخییان باسکراون، چەپاڵەمان بدات و بمانپارێزێ.

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە بیسـت وپێـنج (٢٥) ئایـەت پێکـدێ، ئایەتەکانـی: (٥٠ - ٧٤)، سـەرەتا باسـی یەکێـك لـە بەهەشـتییان دەکات، کـە لەکاتـی دانیشـتن لەگـەڵ کۆڕێك لـە بەهەشـتییاندا، یـادی هاوەڵێکـی دنیـای دەکاتـەوە، پێیـان دەڵـێ: با سـەرنج بدەین داخـۆ ئـەو ناسـیاوو هاوەڵـەی مـن لـە کوێـی دۆزەخ دایـە؟ سـەرەنجام لـە نێوەڕاسـتی دۆزەخـدا دەیبینـێ و، چەنـد قسـەیەکی بـە سەرزەنشـتەوە لەگەڵـدا دەکات.

دوایـی خـوای زاڵـی پایـەدار باسـی سـزای دۆزەخ دەکات، بـە تایبـەت درەختـی زەققـوم، پاشـان باسـی هـۆکاری ئـەو سـەرەنجامە شـوومەیان دەکات، کـە بریتـی بـووە لـە لاساییکردنەوەی کوێرانـەی پێشـینانیان و، گـوێ نـەدان بـە ورياكەرەوانێـك کـە خـوا ﷻ بـۆ لای نـاردوون.

﴿ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ

أَكْثَرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئنجا (لە کاتێك دا لە بەهەشت دا شادمانانە پێکەوە دانیشتبوون) ڕوویان کردە یەکدی (پێکەوە گفت و گۆیان دەکرد و) لە نێو خۆیاندا پرسیاریان دەکرد ﴿٥٠﴾ بێژەرێك لەوان گوتی: کاتی خۆی (لە دنیادا) من هاونشینێکم هەبوو (بێبڕوا بوو) ﴿٥١﴾ دەیگوت: ئایا بەڕاستیی تۆ لە بەڕاستدانەرانی (ئەوەی کە زیندوو کرانەوە هەبێ)؟ ﴿٥٢﴾ ئایا کە مردین و بووینە گڵ و ئێسکە (ڕزیوە) کان ئێمە (زیندوو دەکرێینەوەو) سزاو پاداشت دەدرێینەوە؟ ﴿٥٣﴾ (بێژەرە بەهەشتییەکە) گوتی: دەتانەوێ لە هەواڵزانان بن (بزانن ئەو ئاشنایەم هەواڵی چییە)؟! ﴿٥٤﴾ یەکسەر تەماشای کرد، ڕاستەوخۆ لە نێوەڕاستی (کڵپەی) دۆزەخدا بینی ﴿٥٥﴾ گوتی: بە خوا خەریك بوو بمفەوتێنی (بە مەرەدی خۆتم ببەی) ﴿٥٦﴾ ئەگەر چاکەی پەروەردگاریشم (بەسەرمەوە) نەبووایە، منیش لە ئامادەکراوان (ی نێو دۆزەخ) دەبووم ﴿٥٧﴾ (ئەی دۆست و هاوەڵان!) ئایا ئێمە (لە بەهەشتدا) نامرین (و مردن ناچێژین) ﴿٥٨﴾ بێجگە لە مردنەکەی یەکەممان (کە لە دنیادا چێژتمان)و، سزادراویش نابین! ﴿٥٩﴾ بەڕاستیی ئەمە بردنەوەیەکی مەزنە ﴿٦٠﴾ با هەوڵدەران تەنیا بۆ وێنەی ئەمە کار بکەن (و تێبکۆشن) ﴿٦١﴾ ئایا ئەو میوانداریی لێکرانە باشترە، یان درەختی زەققوم (بکرێتە خۆراك)؟ ﴿٦٢﴾ ئێمە ئەو (درەختە) مان گێڕاوە بە مایەی تاقیکردنەوەی ستەمکاران (و هۆکاری سزادرانیان) ﴿٦٣﴾ ئەوە درەختێکە لە بنی (کڵپەی) دۆزەخ دێتە دەرێ ﴿٦٤﴾ میوەو بەرەکەی وەك سەری شەیتانان وایە ﴿٦٥﴾ بێگومان ئەوان (تاوانباران)لێی دەخۆن، ئنجا سکیانی لێ دەئاخن ﴿٦٦﴾ دوایی ئاوی کوڵیو و داغی لەسەر دەخۆنەوەو ئاوێتەی دەکەن ﴿٦٧﴾

پاشان (دوای ئەو خواردنەوەیە) گەڕانەوەیان بەرەو لای کڵپەی (ئاگری) دۆزەخە ﴿٦٨﴾ هۆکاری ئەو (سزاو جەزرەبە)یەش ئەوەیە کە ئەوان باب و باپیرانیان بە گومڕایی دیوە ﴿٦٩﴾ ئەوانیش یەکسەر بە شوێنەوارەکانیاندا ڕەتێنراون ﴿٧٠﴾ بە دڵنیاییش لە پێش وان دا زۆربەی پێشووەکان(یان) گومڕا بوون ﴿٧١﴾ بێگومان ئێمە هۆشیارکەرەوامان تێدا ناردبوون ﴿٧٢﴾ ئنجا سەرنج بدە! سەرەنجامی هۆشیارکراوان و ترسێنراوان (لە لایەن پێغەمبەرانەوە) چۆن بووە؟ ﴿٧٣﴾ جگە لە بەندە ساغکراوەو هەڵبژاردەکانی خوا ﴿٧٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(قَرِينٌ): (فُلَانٌ قَرْنُ فُلَانٍ فِي الوِلَادَة، وَقَرِينُهُ وَقِرْنُهُ فِي الجِلَادَة، وَفِي القُوَّةِ وَفِي غَيْرِهَا مِنَ الأَحْوَال)، وشەی (قَرِين): واتە: هاوتا، جووت، دەگوترێ: (فُلَانٌ قَرْنُ فُلَانٍ فِي الوِلَادَة) واتە: فلانکەس لە لە دایك بووندا لەگەڵ فلانکەسە، واتە: پێکەوە لەدایك بوون لە یەك کاتدا، دەگوترێ: (وَقَرِينُهُ وَقِرْنُهُ فِي الجِلَادَة) لە شەڕو دەبەر یەکراچوونیشدا هاوتایەتی، هەروەها لە هێزداو لە غەیری ئەوەشدا لە حاڵان، کەواتە (قَرِين) کەسێکە لەگەڵ کەسێك، بە هۆیەکەوە لێی نیزیك بێ.

(لَمَدِينُونَ): (مَجْزِيُّون) ئایا ئێمە سزاو پاداشت دەدرێینەوە؟

(هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ): ئایا دەتانەوێ هەواڵ بزانن، ئاگاداربن؟ (طَلَعَ عَلَيْنَا فُلَانٌ وَاطَّلَعَ) واتە: فلانکەس ئێمەی بینی، یاخود لە حاڵمان ئاگادار بوو، (أَطْلَعْتُكَ عَلَى كَذَا) ئەو شتەم بە تۆ ڕاگەیاندو، ئاگادارم کردیەوە.

(سَوَآءِ): شوێنی تەخت، (المُسَاوَاةُ: المُعَادَلَةُ، مَكَانٌ سُوىً، وَسَوَاء: وَسَط)، کەواتە کە دەفەرموێ: ﴿فِي سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ﴾، واتە: لە نێوەڕاستی، لە تەختایی دۆزەخدا، (مَكَانٌ سُوىً وَسَوَاء) شوێنێکی تەخت و نێوە ڕاست.

(ٱلْجَحِيمِ): (الْجَحْمَةُ: شِدَّةُ تَأَجُّجِ النَّار)، (جَحْمَة) بە بڵێسەی ئاگر دەگوترێ، کە زۆر کڵپە بستێنێ، کەواتە (جَحِيم) ئاگرێکی زۆر بە کڵپەو بڵێسە.

(لَتُرْدِينِ): (التَّرَدِّي: التَّعَرُّضُ لِلْهَلاك)، (تَرَدِّي): بریتیە لەوە کە مرۆڤ خۆی بفەوتێنێ، (الْمِرْدَاةُ: الحَجَرُ تُكْسَرُ بِهَا الْحِجَارَةُ فَتُرْدِيها)، (مِرْدَاة): بەو بەردە دەگوترێ کە بەردی دیکەی پێ دەشکێندرێ و، ئەو بەردە شکێنراوە لە بەین دەچێ، کەواتە: (لَتُرْدِينِ) واتە: (لَتُهلِكُني)، خەریك بوو بمفەوتێنی، بە مەرەدی خۆتم بەری.

(نُزُلًا): (النُّزُلُ: مَا يُعَدُّ لِلضَّيْفِ النَّازِلِ مِنَ الزَّاد)، (نُزُل): ئەوەیە کە بۆ میوانێك کە دابەزیوە لەلای خانە خوێ، بۆی ئامادە دەکرێ، ئەو خواردن و خۆراکە پێی دەگوترێ: (نُزُل).

(ٱلزَّقُّومِ): (الزَّقُّوم: عِبَارَةٌ عَنْ أَطْعِمَةٍ كَرِيهَةٍ فِي النَّارِ، وَمِنْهُ اسْتُعِيرَ: زَقَمَ فُلانٌ وَتَزَقَّمَ: ابْتَلَعَ شَيْئاً كَرِيهاً)، (زَقُّوم): بریتیە لەو خواردنە ناخۆشانەی کە لە ئاگر داهەن، لەوەوە ئەوە خوازراوە کە دەگوترێ: (زَقَمَ فُلانٌ وَتَزَقَّمَ) ئەگەر شتێکی ناخۆشی قووتدا، ئەو وشەیەی بۆ بەکار دەهێنرێ.

(طَلْعُهَا): (مَا طَلَعَ مِنْها) ئەوەی کە لێی پەیدادەبێ، یانی: بەرەکەی، میوەکەی.

(لَشَوْبًا): (الشَّوْبُ: الْخَلْطُ)، (خَلْط): واتە: شتێك کە لەگەڵ شتێك تێکەڵ دەکرێ، (مَا عِنْدَهُ شَوْبٌ وَلا رَوْبٌ: عَسَلٌ وَلَبَنٌ) نە هەنگوینی لەلایە، نە شیر، (شَوْب) یانی: هەنگوین لەبەر ئەوەی لەگەڵ ئاو تێکەڵ دەکرێ، (رَوْب) یانی: شیر.

(حَمِيمٍ): (الْماءُ شَدِيدَةُ الحَرَارَة، الْحَمَّةُ: الْمَاءُ الحَارُّ فِي خُرُوجِهِ مِنْ نَبْعِهِ)، (حَميم): ئاوێکە کە زۆر زۆر کوڵاو و داغ بێ، (حَمَّة) بە ئاوێك دەگوترێ لە سەرچاوەکەی دێتە دەرێ، بە گەرمیی.

(أَلْفَوْا): بینیویانە، (أَلْفَيْتُ: وَجَدْتُهُ) لێم هەڵکەوت، دیتم.

(يُهۡرَعُونَ): (هَـرِعَ وَأُهْـرِعَ: سَـاقَهُ سَـوْقَاً بِعُنْـفٍ)، (هَـرِعَ وَأُهْـرَعَ) واتـە: لێیخـوڕی بـە لێخوڕینێکـی تونـد، بـە ترسـاندنەوە، دیـارە وشـەی (يُهْرَعُـون) واتـە: دەڕێتێنرێـن، ڕاو دەنرێـن، هەڵدەپێچرێـن، هەڵبەتـە خوێندراویشـەتەوە: (يَهْرَعُـون) بەخێرایـی دەڕۆن.

(ٱلۡمُخۡلَصِينَ): هەڵبـژاردەکان، (خَلَّصْتُـهُ فَخَلَـصَ) واتـە: هەڵمبـژارد، سـاغبۆوە، (الْخَالِـصُ: كَالصَّـافِي إِلاَّ أَنَّ الْخَالِـصَ هُـوَ مَـازَالَ عَنْـهُ شَـوْبُهُ بَعْـدَ أَنْ كَانَ فِيْـهِ)، (خَالِـص) و (صَـافِي) وەك یەکـن، بـەڵام (خَالِـص) ئەوەیـە کـە شـتێك لەگەڵـی تێکـەڵ بـووە، لاچووبـێ، دوای ئـەوەی شـتەکەی تێـدا بـووە، بـەڵام (صَـافِي) ئەوەیـە کـە هـەر لـە ئەصڵـدا سـاف و بێخـەوش بووبـێ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

ئایەتەکانـی پیشـێ لە بـارەی باسـی دۆزەخییان و مشـتومڕو دەمەقاڵێیـان پێکەوەو، سـەرکۆنە کـردن و سەرزەنشـتکردنی یەکـدی، بـە تایبـەت هـی شـوێنکەوتووان بـۆ دەمڕاسـتان و سـەرکردەکان و، وەڵامدانـەوەی خەسـت و خۆڵـی ئەوانیـش و پاکانـە بـۆ خـۆ کردنیانـەوە، بـوون، دوایـی خـوا باسـی سـزای هـەردووك لایانـی کـرد واتـە: شـوێنکەوتووان و پەیڕەویـی لێکـراوان، یاخـود ئەوانـەی هەڵخەڵەتێـنراون و ئەوانـەی هەڵخەڵەتێنـەرن، دوایـی خـوا باسـی نیعمەتـی بەهەشـتی کـردو باسـی ژیانـی خۆشـی بەهەشـتییەکانی کـرد.

ئنجـا دەفەرمـوێ: ﴿ فَأَقۡبَلَ بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴾، (ف)ی ﴿ فَأَقۡبَلَ ﴾، بـۆ بەدواهاتـن (تعقيـب)ە، لـە عەرەبییـدا (ف) جـاری وایـە بـۆ (تعقيـب)ە، جـاری وایـە بـۆ (جـزاء)ە، جـاری وایـە (فصيحة)یـە، ئـەوە دەگەیەنـێ کـە شـتێکی دیکـە هەیـە، بـەڵام بـاس نەکـراوەو قرتێـنراوە، لەبـەر ئـەوەی بـە سیاق و سـەلیقە دەزانـدرێ، ئنجـا لێـرەدا (ف) بـۆ بەدواداهاتـن (تعقيـب)ە، پێشـتریش باسـمان کـرد کـە بـە نسـبەت

دۆزەخییەکانەوە فەرمووی: ﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴾، چونکە ئەوە یەکسەر بە دوای ئەوەدا بوو، کە باسی کۆکردنەوەیان و سزادانیان و، پاڵەستۆدانیان بەرەو دۆزەخ، بوو، ئنجا فەرمووی: ﴿ وَأَقْبَلَ ﴾، واتە: وێڕای ئەو مەینەتییانەی کە لە کاتی حەشرو حیساب و کۆکرانەوەو، ڕەپێچەکدرانیان بەرەو دۆزەخ دا، هەیانن، ئنجا ئەوەشیان خستە پاڵی و، دەستیشیان کرد بە سەرکۆنە کردنی یەکدی و سەرزەنشتکردن و پرسیارو وەڵام لەگەڵ یەکدی دا، ئنجا لەوێ دەفەرموێ: ﴿ وَأَقْبَلَ ﴾، ئەو (و)ە بۆ بادانەوەیە، واتە: ئەو حاڵەتەشیان هەیە، وێڕای مەینەتییەکانی پێشێ، بەڵام لێرە دەفەرموێ: ﴿ فَأَقْبَلَ ﴾، چونکە باسی کۆبوونەوەی بەهەشتییان دەکات کە لە بەهەشتدا، دانیشتوون بۆ ئیسراحەت و پشوودان، بۆیە بە (ف) دەیهێنێ، واتە: یەکسەر دوای ئەوەی دانیشتن و پشوویان دا، دەست دەکەن بە قسەو باسی خۆش و، یاد کردنەوەی ژیانی دنیا، چونکە ئەوە یەکسەر بە دوایدا دێ، ﴿ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴾، بەهەشتییەکان ڕوویان لە یەکدی کرد، یەکسەر دوا بە دوای ئەوەی کە دانیشتبوون لە بەهەشتدا، ڕوویان لە یەکدی کردو، دەستیان کرد بە پرسیار لێکدی کردن و، یەکدی دواندن.

﴿ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴾، بێژەرێکیان گوتی: من هاونشینێك نیزیکێك، ئاشنایەکم هەبوو، کە لێمەوە نیزیك بوو، ئنجا بە حوکمی کارو کاسبیی بووە، بە حوکمی پیشەیەك بووە، بە حوکمی خزمایەتیی بووە، بە حوکمی دراوسێییەتیی بووە، بە هۆیەکەوە لێی نیزیك بووە.

﴿ يَقُولُ أَءِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُصَدِّقِينَ ﴾، بە سەرسوڕمان و پرسیار لێکردنی نکووڵییلێکەرانەوە دەیگوت: ئایا تۆ لە بەڕاستدانەرانی؟! ئەوەی کە پێغەمبەران دەیڵێن، لە بەڕاستدانەرانی ئەوەی کە بە ناوی ئایینەوە دەگوترێ؟

﴿ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَدِينُونَ ﴾، هەمووی بە پرسیار کردنی سەرسوڕماندن و نکووڵییلێکەرانە: ئایا کە مردین و بووینەوە خۆڵ و ئێسکە پرتووکاوەکان، ئایا

ئێمە سزا دەدرێین؟ یاخود سزاو پاداشت دەدرێینەوە؟ واتە: زیندوو دەکرێینەوە، بۆ ئەوەی سزاو پاداشت بدرێینەوە؟ (**أَئِنَّا لَمَدِينُون**) یانی: (**أَئِنَّا لَمَجْزِيُّون**)؟!

﴿قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ﴾، ئەو بێژەرە لە بەهەشتەوە، بە هاونیشینەکانی خۆی، بە ڕەفیقەکانی خۆی کە لە بەهەشتدا پێکەوەدانیشتوون، گوتی: ئایا سەرنج دەدەن و دەتانەوێ هەواڵ بزانن؟ واتە: دەتانەوێ هەواڵ بزانن ئەو نیزیکەی من، ئەو ئاشنایەی من، لە کوێی دۆزەخ دایە؟ چونکە دیارە لە بەهەشتێ نیە.

﴿فَاطَّلَعَ﴾، یەکسەر سەرنجی دا بە (**فاء التعقيب**) دیسان، واتە: یەکسەر لە بەهەشتەوە تەماشای کرد، ﴿فَرَءَاهُ فِي سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ﴾، یەکسەر بینی لە نێوەڕاستی کڵپەی ئاگری دۆزەخدایە، دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا باس دەکەین، کە دەفەرموێ: ﴿فَاطَّلَعَ فَرَءَاهُ فِي سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ﴾، یەکسەر سەرنجی داو، یەکسەریش بینی لە نێوەڕاستی کڵپەی دۆزەخدا، ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە بەهەشتییەکان ئامرازو هۆکاری پەیوەندیی و، زانیاریی زۆر پەرەسندوو و پێشکەوتوویان لەبەر دەست هەن، کە ڕەنگە هەر بە مێشکی ئێمەدا نەیەن و، ڕەنگە ئەو ئینتەرنێت و تەلەفزیۆن و، ئەوەی کە ئێمە ئێستا لەبەر دەستماندان بۆ پەیوەندیی پێکەوە کردن و یەکدیی دواندن، لە شوێنی دوورەدەست، لە چاو ئەوەی بەهەشت دا هەر هیچ نەبێ، بەدڵنیایی ئەوەی خوا بۆ ئەهلی بەهەشتی دەڕەخسێنێ، زۆر پێشکەوتووترە لەوەی کە مرۆڤ لە دنیادا پێیگەیشتوە.

﴿قَالَ تَٱللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ﴾ بەهەشتییەکە بە هاوەڵە دۆزەخییەکەی، بە ئاشنا دۆزەخییەکەی گوت: سوێند بە خوا نیزیك بوو بمفەوتێنی، ﴿وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ ٱلْمُحْضَرِينَ﴾، ئەگەر چاکەی پەروەردگاریشم بەسەرمەوە نەبووایە، منیش ئێستا لە ئامادەکراوان دەبووم، (**مُحْضَر**) کەسێکە پەلکێش دەکرێ و دەهێنرێ و ئامادە دەکرێ، بێ ئەوەی خۆی ویستی ئازادی هەبێ لە شتەکەدا واتە: منیش لەگەڵ تۆدا ئێستا پەلکێشی دۆزەخ دەکرام، ئەگەر لوتف و چاکەی پەروەردگارم لەسەرم نەبووایە.

ئنجا واز لەو دێنێ و ڕوو دەکاتەوە هاوەڵ و دۆستەکانی کە لە بەهەشتدا پێکەوە دانیشتوون، دەڵێ: ﴿ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴾، ئایا ئێمە نامرین، ئێمە لە مردووان نابین؟ ﴿ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ ﴾، جگە لە مردنە یەکەمەکەمان، کە لە دنیادا ئەو مردنەمان چێژت، ﴿ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾، هەروەها ئایا ئێمە ئازاردراو و سزادراویش نابین، وەك ئەو دۆزەخییانە؟!

﴿ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾، بەڕاستیی ئا ئەمەیە بردنەوەو سەرکەوتنی مەزن، بە ئامانج گەیشتن و بە مراد گەیشتنی مەزن ئا ئەوەیە، ﴿ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴾، تەنیا با بۆ وێنەی ئەمە، کارکەران کار بکەن، تێکۆشەران هەوڵبدەن، ئەمە ئەوە دێنێ، ئەمە شایستەی ئەوەیە.

ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴾، ئایا ئەو میوانداریيە باشترە، یاخود درەختی زەققوم، واتە: ئایا بەو شێوەیە میوانداریی بکرێ لە بڕواداران لە بەهەشتدا، ئەوە باشترە، یاخود درەختی زەققوم، ببێتە ئەو خواردنەی وەك میوان کە تازە دادەبەزێ، خواردنی بۆ دێنن، ئەو خواردنە (زەققوم) بکرێتە خواردنی کەسانێك کە لە دۆزەخدا میوانداریی دەکرێن، بەو شێوەیە میوانداریيان لێ دەکرێ بە درەختی زەققوم، ﴿ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴾، ئێمە درەختی زەققوممان کردوە بە تاقیکردنەوە بۆ ستەمکاران، کە بڵێن: چۆن درەخت لە ئاگردا سەوز دەبێ؟ یاخود: (فِتْنَة) بە مانای سزادان و ئازارە، یانی: کردوومانە بە مایەی ئازارو جەزرەبە بۆ ستەمکاران، کە بەرەکەی زۆر تاڵ و گەرم و، تفت و ناخۆشە.

﴿ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴾، زەققوم درەختێکە لە بنی کڵپەی دۆزەخ دێتە دەرێ، ﴿ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴾، ئەوەی کە دەری دەکات، (کە لە شوێنی میوەو بەرە) وەك سەری شەیتانان وایە، هەڵبەتە کەس سەری شەیتانانی نەبینیوە، بەڵام هەموو کەس لە خەیاڵ و وەهمیدا، سەری شەیتانان

شتێکی دزێوو ناشیرینە، خوا ﷻ دەیەوێ ئێمە تێبگەیەنێ، ئەگەرنا ئێمە نازانین سەری شەیتانان چۆنە، بەڵام بە گشتیی دەزانین کە سەری شەیتان، شتێکی دزێوو قەڵب و ناقۆڵایە.

﴿ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوان لەو درەختی زەققومە دەخۆن و، ورگیانی لێ دەئاخنن، گەدەیانی لێ پڕ دەکەن واتە: هەر ئەوەندەیە گەدەیان پڕ دەبێ، ئەگەرنا وانیە هیچ لەززەتێکی تێدا هەبێ، یان برسیەتییان لە کۆڵ بخات، ﴿ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴾، دوایی بۆ ئەوان هەیە تێکەڵەیەك لە ئاوی کوڵاو و داغ، یانی: ئاوی کوڵاو و داغ لەگەڵی دا ئاوێتە دەبێ، ﴿ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى ٱلْجَحِيمِ ﴾، دوای ئەوەی لە درەختی زەققومیان خواردو، لە کانیاوی کوڵاوو داغیشیان خواردەوەو تێکەڵیان کرد لەگەڵ ئەو خواردنەدا، ئنجا دواییش گێڕانەوەیان بۆ نێو کڵپەی دۆزەخە.

یەکێك بۆی هەیە بپرسێ: بۆچی بەو شێوەیە جەزرەبە دەدرێن؟ خوا ﷻ بە زۆریی لە قورئاندا کە باسی سزا دەکات، باسی پاداشت دەکات، باسی هۆکارەکەشی دەکات، دەفەرموێ: ﴿ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا۟ ءَابَآءَهُمْ ضَآلِّينَ ﴾، ئەوانە باب و باپیرانیان بە گومڕایی لێ هەڵکەوتبوو، بینیبوویان کە گومڕاو سەرگەردانن، ﴿ فَهُمْ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴾، ئەوانیش یەکسەر بە شوێنەواری واندا ڕەتێندرابوون، (**يَهْرَعُون**)یش خوێندراوەتەوە یانی: بە خێرایی ڕۆیشتبوون، (**يُهْرَعُون**) ڕەتێندرابوون، تاو درابوون، وەك ویست و خواستی خۆیان لە ئارادا نەبێ، یەکسەر بە دوای ئەوان کەوێنرابوون و ڕەتێنرابوون.

﴿ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، بە دڵنیایی زۆربەی پێشووەکانیش گومڕا بووبوون، زۆربەی پێشووەکانیشیان سەرگەردان و سەرلێشێواو بوون، بەڵام ئایا کە وا بوون خوا ﷻ وێڵی کردبوون و، لەبەر ئەوە بووە کە خوا پەیامی بۆ نەناردبوون؟ نەخێر! ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە هۆشیارکەرەوان

و ورياكـەرەوان و ترسـێنەرانمان تێـدا ڕەوانـە كردبـوون، كـە پێغەمبەرانـن (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ).

﴿ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُنذَرِينَ ﴾، ئنجا سـەرنج بدە، سـەرەنجامی ترسـێنراوان و ئاگاداركـراوان چـۆن بـووا! لـە ئەنجامـی ئـەوەدا كـە بـە دەم بانگـی خـوای پـەروەردگارەوە نەهاتـن و گوێيـان نـەدا بـەو هۆشـياركەرەوانە كـە پێغەمبەرانـن (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ)و، گوێيـان بـۆ نەگرتـن و ڕێزيـان لـێ نەگرتـن، تەماشـا بكـە سـەرەنجاميان چـۆن بـووا! ﴿ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴾، جگـە لـە بەنـدە هەڵبژاردەكانـی خـوا، بەنـدە هەڵبژاردەكانـی خـوا، كـە بـە دوای پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ) كەوتـن و، ڕێـزی پێغەمبەرانيـان گـرت و پەيڕەوييـان لـێ كـردن، ئـەوان ديـارە حـاڵ و حيسـابێكی ديكەيـان هەيـە، كـە پێشـتر بـاس كـرا.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

ڕوو لە یەكدی كردنی بەهەشتییان و گفتوگۆ پێكەوە كردنیان و، یادكردنەوەی یەكێكیان بۆ هاونشینێكی بێبڕوای لە دنیاداو، پێشنیار كردنی بۆ هاوەڵە بەهەشتییەكانی كە سۆراغی بكەن و، سەرەنجام دیتنی لە نێوەڕاستی دۆزەخ داو، سەرزەنشتكردنی كە خەریك بووە گومڕای بكات و، ستایشی خوا كردنی كە پاراستوویەتی لە گومڕابوون:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴾، یەكسەر هەندێكیان (بەهەشتییەكان) ڕوویان كردە هەندێكیان، پرسیاریان لە یەكدی دەكرد. پێشتر گوتمان: بۆچی لێرە بە: (فاء التعقیب) (ف)ی بەدواداهاتن گوتراوەو، لەولاش بە (**واو العطف**)، چونكە لەوێ بەهۆی (و)وە، یانی: وێڕای ئەو مەینەتییانەی كە لە كاتی لێپرسینەوەدا بوویانن، مەینەتییەكی دیكەشیان ئەوەیە كە لە دۆزەخیشدا سەرزەنشتی یەكدی دەكەن، بەڵام لێرە لەبەر ئەوەی كە بەهەشتییەكان لە بەهەشتدا دانیشتوون لە كۆڕو مەجلیسی خۆیان دا، ئنجا یەكسەر دوا بە دوای ئەوە، پێكەوە قسە دەكەن و دەدوێن دەربارەی حاڵ و باڵی

دنیایان، کە چۆنیان گوزەراندوەو، یەکیان یادی ئاشنایەکی خۆی دەکاتەوەو دەڵێ: با سۆراغی بکەین داخۆ لە کوێیە؟!

﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾، هەندێکیان ڕوویان لە هەندێکیان کرد، حیکمەتی تێدایە کە بە کرداری ڕابردوو هێناویەتی، ئەگەر نا جارێ بەهەشت نەهاتووە، ئیمانداران دانەنیشتوون لە بەهەشتدا، تاکو پێکەوە یەکدی بدوێنن، بەڵام بۆیە بە کرداری ڕابردوو هێناویەتی چونکە مسۆگەرە کە بەهەشت دێ و دۆزەخیش دێ، ئەو شتانەش کە خوا ﷻ باسی کردوون، دێن.

﴿يَتَسَآءَلُونَ﴾، پرسیار لە یەکدی دەکەن، ڕوویان لە یەکدی کرد، پرسیاریان لە یەکدی کرد، پرسیار لە یەکدی کردنە، کە نەیفەرموە لە بارەی چییەوە، (حُذِفَ الْمُتَسَاءَلُ عَنْهُ لِدِلالَةِ مَا بَعْدَهُ عَلَيْهِ) پرسیار لەبارەوە کراو قرتێنراوە چونکە ئەوەی دوایی دێ، دەیگەیەنێ، چونکە خوا ﷻ دوایی باسی دەکات.

٢)- ﴿قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ﴾، قسەکەرێك لەوان گوتی، بەهەشتییەکان، کە پێکەوە دانیشتوون، بێژەرێکیان گوتی.

٣)- ﴿إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ﴾ بەدڵنیایی من نیزیکێکم هەبوو، هاونشینێکم هەبوو، (**القَرِينُ: المُصَاحِبُ اللَّازِم، شُبِّه المُلاَزَمَةُ الغَالِبَةُ بِالْقَرْنِ بَيْنَ شَيْئَيْنِ، بِحَيْثُ لا يَنْفَصِلان**)، (**قَرِين**) واتە: کەسێك، هاوەڵێکی نیزیك کە پێوەی پەیوەست بێ، ئنجا ئەم پێکەوە پەیوەست بوونە، چوێندراوە بە دوو شتانەوە کە لێك جیا نابنەوە.

٤)- ﴿يَقُولُ أَءِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُصَدِّقِينَ﴾، دەیگوت: ئایا تۆ لە بەڕاستدانەرانی؟ خوێندراویشەتەوە: (**إِنَّكَ**) واتە: بە بێ (**هَمْزَة الإستفهام**)، کە هەر یەك واتایان هەیە، ئایا تۆ لە بەڕاستدانەرانی؟ بە تەئکید (**أَءِنَّكَ**) یان (**إِنَّكَ**) پرسیار کردنە بۆ نکوولیلێکردن، واتە: نەدەبوو ئەوە بە ڕاست دابنێی، نەدەبوو بڕوات بە شتی وا هەبێ، کە چییە؟

٥)- ﴿ أَءِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابٗا وَعِظَٰمًا ﴾، ئایا ئەگەر مردین و بووینەوە خۆڵ و، ئێسکەکان واتە: ئێسقانی پرتووکاو، ئەمیش دیسان (أَءِذَا)، خوێدراویشەتەوە: (إِذَا)، بەڵام بە شێوەی پرسیار کردن.

٦)- ﴿ أَءِنَّا لَمَدِينُونَ ﴾، ئایا ئێمە سزاو پاداشتمان دەبێ، واتە: زیندوو دەکرێینەوەو، لێپرسینەوەمان لەگەڵ دا دەکرێ و، سەرەنجام بە پێی کردەوەکانمان سزاو پاداشتمان دەبێ، هەروەها (أَءِنَّا) خوێندراویشەتەوە: (إِنَّا)،

(المَدِينُ: الْمُجَاز، دَانَهُ، يَدِينُهُ: جَازَاهُ)، (مَدِين) واتە: سزا دراو، یان پاداشتدراوە، چونکە (دَانَهُ، يَدِينُهُ) واتە: سزای دا، یان پاداشتی دایەوە، کەواتە دەڵێ: ئایا ئێمە سزا یان پاداشت دەدرێینەوە؟

ئەو سێ وشەیە: (أَءِنَّكَ)، (أَءِذَا)، (أَءِنَّا)، هەرسێکیان بە هەمزەی پرسیارکردن (هَمْزَةَ الإِسْتِفْهَام)و بەبێ (هَمْزَةَ الإستفهام)یش خوێندراونەوە، کە واتایان هەر یەکێکە.

٧)- ﴿ قَالَ هَلۡ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴾{ئەو بێژەرە کە لە کۆڕی بەهەشتییەکان دا قسەی کرد} گوتی: ئایا ئێوە دەتانەوێ هەواڵ بزانن؟ ئەم پرسیار کردنە: ﴿ هَلۡ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴾، بەکارهێنراوە لە پێشنیار کردندا، واتە: ئایا دێن سۆراخی ئەهلی دۆزەخ بکەین، تاکو بزانن داخۆ ئەو ئاشنایەی من لە کوێیە؟ لە کوێی دۆزەخییانەو لە کوێدا سەقامگیر بووە؟!

٨)- ﴿ فَٱطَّلَعَ فَرَءَاهُ فِي سَوَآءِ ٱلۡجَحِيمِ ﴾، {ئنجا ئایا ئەوانیش لەگەڵیدا سەرنجیان داوە یان نا، گرنگ ئەوەیە} بۆ خۆی یەکسەر سەرنجیداو یەکسەریش بینی لە نێوەڕاستی کڵپەی دۆزەخدایە، هەڵبەتە کە دەفەرموێ: ﴿ فَٱطَّلَعَ فَرَءَاهُ ﴾، خوای پەروەردگار کورتی کردۆتەوە، ئەگەرنا یانی: (فَاطَّلَعَ وَاطَّلَعُوا فَرَآهُ وَرَأَوْهُ) یانی: سەرنجیداو سەرنجیان دا، ئنجا دیتی و دیتیان، بەڵام بۆ کورتکردنەوە خوا ﷻ تەنیا ئەوی باس کردوە، (وَاقْتَصَرَ عَلَى ذِكْرِ اطِّلَاعِهِ هُوَ دُونَ ذِكْرِ اطِّلَاعِ رُفَقَائِهِ، لِأَنَّهُ ابْتَدَأَ بِالإِطِّلَاعِ لِيُمَيِّزَ قَرِينَهُ فَيُرِيهِ أَصْحَابَهُ)

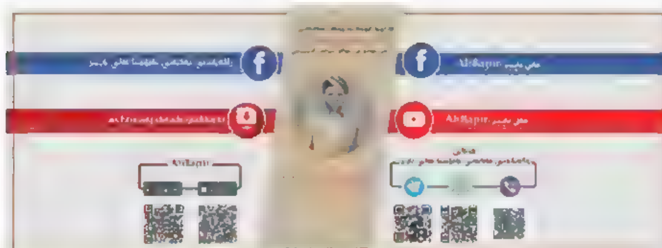
بۆیەش تەنیا خوا ﷻ باسی تەماشا کردن و سەرنجدانی بێژەرەکەی کردوە، نەك هی هاوەڵەکانی، چونکە ئەو پێشێ تەماشای کردوە، تاکو بیدۆزێتەوە، ئەوان چووزانن ئەو ئاشنایەی ئەو کێیە؟ دەبووایە ئەو بیدۆزێتەوە، ئنجا دوایی پێشانیان بدات و بڵێ: ئەوەتا ئەها ئەو کەسە بوو کە مەبەستم بوو، کە لە دنیادا لێم نیزیك بوو، هاونشینم بوو، ئاشنام بوو، قسەی ئاوا بوو، ئێستاش ئەوە سەرەنجامی ئاوایە، بە پێی ئەو قسەو ئیعتیقادە هەڵەو پووچەی کە هەیبوو.

٩)- ﴿ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴾ بەهەشتییەکە بە دۆزەخییەکەی گوت: سوێند بە خوا نیزیك بوو بمفەوتێنی، (لَتُرْدِين) هەم بە ژێریش (كَسْرَة) خوێندراوەتەوە، هەم بە (ي)یش (لَتُرْدِينِي)، ئەگەر بە ژێر (كَسْرَة)ش بێ، ژێرەکە لە شوێنی (ي) کە دادەنیشێ.

١٠)- ﴿ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي ﴾، ئەگەر چاکەی پەروەردگاریشم بە سەرمەوە نەبووایە.

١١)- ﴿ لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴾، منیش لە ئامادەکراوان دەبووم، (مُحْضَرِين: الْمَجْلُوبِيْنَ إِلَى جَهَنَّم) واتە: لە پەلکێش کراوان بۆ دۆزەخ دەبووم.

واتە: پاراستنی خواو، پارمەتی خوا کە دەستم بە ئیسلامەوە گرت، خوا پارمەتیی دام دەست بە ئیسلامەوە بگرم، ئەوە وای لێکردم کە من پارێزراو بم، ئەوە چاکەی پەروەردگارم بوو لەسەرم، ئەگەرنا منیش ئێستا لەگەڵ تۆ لە ئامادەکراوان دەبووم.

چوار کورتە سەرنج

١- کردنی پیتی (ت) بەئامرازی سوێند خواردن (تَاللهِ):

بەکارهێنانی پیتی (ت) بۆ سوێند خواردن، لە قورئاندا بە زۆریی وا هاتوە، کە لە وەڵامی سوێندێك دادێ، کە سوێندەکە سەیرو نامۆ بێ، بۆ نموونە:

أ- لە سوورەتی **(یوسف)**دا دەفەرموێ: ﴿قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ ﴿٧٣﴾﴾، (برایەکانی یوسوف بە جاڕچییەکە) دەڵێن: سوێند بە خوا ئێوە زانیوتانە کە ئێمە نەهاتووین خراپەکاریی بکەین و، ئێمە کاتی خۆیشی دز نەبووین.

تۆمەتبارکرانیان بەدزیی شتێکی سەیرە، بۆیە بە **(ت)** هێناویەتی.

ب- لە سوورەتی **(الأنبیاء)**دا کە ئیبراهیم ؑ دوای ئەوەی بابی و خەڵکەکەی دەچنە دەر، ئەویش دەڵێ: ﴿وَتَٱللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَٰمَكُم ﴿٥٧﴾﴾، واتە: سوێند بە خوا، دەبێ فێڵێك لە بتەکانتان بکەم، واتە: بیانشکێنم، هەڵبەتە شکێنرانی بتەکانیان بۆ ئەو خەڵکە شتێکی سیرو نامۆ بووە.

ج- لێرەش کە دەفەرموێ: ﴿تَٱللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ﴾، واتە: سوێند بە خوا نیزیك بوو منیش بفەوتێنی.

کە بێگومان شتێکی نامۆو جێی عاجباتیی دەبوو توانیبای بیفەوتێنێ.

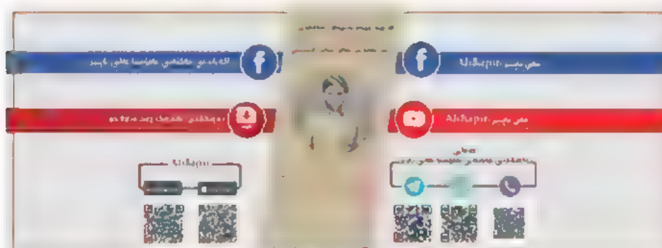
هەرسێکیان شتی غەریب و سەیرن، بۆیە پیتی **(ت)** بەکار هاتوە، کەواتە دیارە لە قورئاندا خوا ﷻ وەختێ **(ت)**ی بۆ سوێند بە کارهێناوە، کە ئەو شتە شتێکی سەیرو نامۆ بێ.

٢- وشەی (لَتُرْدِينِ) یانی: (لَتُهْلِكُنِي) بمفەوتێنی، چونکە (الرَّدَى: الهَلاك)، (رَدَى) بە مانای فەوتانە، ﴿إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ﴾، نیزیك بوو منیش بفەوتێنی، وەك خۆتم لێبکەی و بە مەرەدی خۆتم بەری.

٣- کە دەفەرمویٚ: ﴿إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ﴾، نیزیك بوو من بفەوتێنی، ئەم (ل)ی سەر (لَتُرْدِينِ) کە چۆتە سەر (خَبَرِ كَادَ) ئەم (ل)ە جیاکەرەوەی نێوان (إِن)ی (المُخَفَّفة)یە، کە بۆ جەختکردنەوەیە، لەگەڵ (إن)ی (النافِية) کە بۆ لابردنە، لێرەدا ئەگەر گوترابا: (إِنْ كِدْتَّ) یانی: (مَا كُنْتَ)، بەڵام کە گوتراوە: ﴿إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ﴾، ئەم (ل)ە بۆ ئەوەیە کە بزاندرێ، (ل)ی جەختکردنەوەو تەئکیدە، یانی: (إِنِ المُخَفَّفَة) لە (المُثَقَّلَة) نەك (إِنْ النافِيَة)، ئەگەر لابەرە (نافِية) بووایە، دەیفەرموو: (إِنْ كِدْتَّ تُرْدِينِ) تۆ خەریك نەبوو من بفەوتێنی، بەڵام لێرە بە عەکسەوە: بە دڵنیایی تۆ نیزیك بوو من بفەوتێنی.

زانایـان ئاوایـان تەعبیـر کـردوە: (قَارَبْـتَ أَنْ تُفْـضِيَ بِي إِلَى حَـالِ الـرَّدَى بِإِلْحَاحِـكَ فِي صَرْفِي عَـنِ الإِيمـان) واتـە: نیزیـك بـوو منیـش بخەیـە نێـو حاڵەتـی فەوتانـەوە، بـە هـۆی ئـەوەوە کـە تـۆ سـوور بـووی و زۆر داکۆکییـت لـێ دەکـردم، مـن لـە ئیـمان لابـدەی.

٤- ئەم ئایەتە موبارەکانە ئەو ڕاستییەیان لێ دەفامرێتەوە، کە دەبێ مرۆڤ زۆر وریاو هۆشیار بێ، لە هاوەڵ و هاونشینی خراپ، ئەگەر لێی وریا نەبی ڕەفیقی خراپ وەك پێشینان دەڵێن: {برادەر دین دەرەو دین بەرە} بێگومان برادەری چاك زۆر چاکەو، هاوەڵی خراپیش زۆر خراپە.

مەسەلەی دووەم:

خۆشحاڵیی دەربڕینی بەهەشتییان کە لە بەهەشتیدا مردنیان بەسەردا نایەت، جگە لە مردنی یەکەمی دنیاو، ئازار نابینن، ئەوەش بە بردنەوەی مەزن دادەنێن و دەڵێن: هەر ئەو سەرەنجامە شایستەی تێکۆشان و ڕەنج بۆ دانە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ﴾، ئایا ئێمە لە مردووان نابین، جگە لە مردنە یەکەمەکەمان، واتە: ئەو مردنەی لە دنیادا چێژتمان؟ بەهشتییان لە نێو خۆیاندا ئەو قسانە دەکەن: ئایا ئێمە نامرین! جگە لەو مردنەی یەکەمجار! بە سەرسوڕمانەوە، ﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ﴾، ئەم پرسیار لێکردنە هەر لە بێژەرەکەوەیە کە لەگەڵ هاوەڵەکانی دەپرسێ، بەڵام لە پرسیار کردنەکەیدا، مەبەستێ ئەوە نیە وەڵامی دەست بکەوێ، بەڵکو بۆ سەرسوڕماندنە، یانی: بە ڕاستیی شتێکی زۆر باش و جێی سەرسوڕمان و دڵخۆشبوونە، کە ئێمە جارێکی دیکە نامرین جگە لە مردنی یەکەم.

﴿إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ﴾، ئەم هەڵاواردنەش هەڵاواردنێکی دابڕاوەو بە مانای (**لکن**)ە، یانی: بەڵام مردنی یەکەم ئەوە دیارە تێپەڕیوە.

٢)- ﴿وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾، ئایا ئێمە لە سزادراوان و ئازاردراوانیش نابین؟

٣)- ﴿إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾، بە دڵنیایی هەر ئەمە بردنەوەو سەرکەوتنی مەزنە، (**الْفوزُ: الظَّفَرُ بِالْمَطْلُوب**) (**فوز**) بریتیە لە بە مراد گەیشتن و بەدەستهێنانی ئامانج.

٤)- ﴿لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ﴾، با تەنیا بۆ وێنەی ئەمە، تێکۆشەران تێبکۆشن، هەوڵدەران هەوڵبدەن، کارکەران کار بکەن واتە: بەس ئەوە شایستەی بۆ تێکۆشانە،

(ل)ی (لِمِثْلِ هَذَا)، (لام لِلتَّعليلِ، وَتَقْدِيمِ المَجْرُورِ عَلى عَامِلِهِ لإفادَةِ القَصْرِ، أَي لا لِعَمَلٍ غَيْرِهِ والْمَعْنَى: لِنَوالِ مِثْلِ هَذا)، کە دەفەرمویٚ: ﴿لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ ٱلْعَٰمِلُونَ﴾،(ل) بۆ هۆکار دۆزییەو پێشخستنی ژێردار کراو لەسەر کردارەکەی، ئەمە کورتهەڵێنان (قَصْر) دەگەیەنێ واتە: تەنیا بۆ ئەوەو ئەو ئامانجە شایستەیە خەڵك کاری بۆ بکات و با بۆ گەیشتن بەو ئامانجە، خەڵك کار بکات.

(الطبري) لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1] دەڵێ: {يَقُول تَعَالَى ذِكْره: لِمِثْلِ هَذَا الَّذِي أَعْطَيْت هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ الْكَرَامَة فِي الْآخِرَة، فَلْيَعْمَلْ فِي الدُّنْيَا لِأَنْفُسِهِمْ الْعَامِلُونَ، لِيُدْرِكُوا مَا أَدْرَكَ هَؤُلَاءِ بِطَاعَةِ رَبِّهِمْ}واتە: خوا ناوی بەرز بێ، دەفەرمویٚ: با بۆ وێنەی ئەوە کە داومە بەو بڕوادارانە، لە ڕێز لێگرتن لە ڕۆژی دواییدا، با ئەوانەی لە دنیادان کار دەکەن بۆ خۆیان، ئەوە بکەن، تاکو ئەوەی ئەوانە پێیگەیشتوون، بە فەرمانبەریی بۆ پەروەردگاریان، ئەوانیش پێی بگەن.

---

(١) جامع البيان: ج٢٣، ص٦٥.

مەسەلەی سێیەم:

بەراوردکردنی جێگاو ڕێگای بڕواداران لە بەهەشتدا، لەگەڵ شێوەی میوانداریی کردن لە ستەمکاران کە بەری درەختی زەققوم خۆراکیانەو، ئاوی کوڵیوو داغ خواردنەوەیانە، لە برسان ورگیانی لێ دەئاخنن، پاشان دەبرێنەوە نێو کڵپەی ئاگری دۆزەخ:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ ٱلزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَٰهَا فِتْنَةً لِّلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِىٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَءَاكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ ٱلزَّقُّومِ ؟ ﴾، ئایا ئەو بەهەشتەی باسکرا، باشترە بۆ میوانداریی لێکردن، وەك خۆراكێك كە بۆ میوان دادەنرێ، یان درەختی زەققووم؟! (**النُّزُل وَالنُّزْل**) بە بۆر (**ضَمَّة**) و بە زەنە (**سُكُون**): (**الْمَكَانُ الَّذِي يَنْزِلُ فِيهِ النَّازِلُ، وَأُطْلِقَ عَلَى الطَّعَامِ الْمُهَيَّأِ لِلضَّيْفِ**)، (**نُزُل وَنُزْل**) هەم بە شوێنێك كە میوان لێی دادەنرێ، دەگوترێ و، هەم بە خواردنێکیش كە ئامادە دەکرێ بۆ میوان، كە دەفەرموێ: (**أَذَٰلِكَ**) ئەم پرسیار کردنە پرسیار کردنێکە بۆ سەرسوڕماندن، واتە: ئایا ئەو شێوە میوانداریی‌کردنە كە بۆ بەهەشتییان دەکرێ، هەم بە نسبەت جێگاو ڕێگایانەوە، هەم بە نسبەت خواردن و خۆراکیانەوە، باشترە، یان درەختی زەققووم؟!

ئنجا خوا ﷻ باسی درەختی زەققووم دەكات، كە درەختی زەققووم خوا لە چەند شوێنێكی قورئاندا، باسی کردوە، بۆ وێنە:

أ- لە سووڕەتی (**الواقعة**)دا دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَءَاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَٰرِبُونَ شُرْبَ ٱلْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا

نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾﴾، واتە: ئنجا ئێوە ئەی گومڕا بووە بە درۆدانەرەکان! لە درەختی زەققووم دەخۆن. سکتانی لێ پڕ دەکەن . ئاوی کوڵیوو داغی وەسەر دەکەن (لەسەر دەخۆنەوە). وەك حوشترانێك کە تووشی نەخۆشیی تێرئاونەبوون (هیام) بوون {حوشتر تووشی نەخۆشییەك دێ، بە هیچ شێوەیەك تێراو نابێ، ئێوەش هێندە دەخۆنەوە} ئەمە شێوەی میوانداریی لێکردنی بێبڕوایانە لە ڕۆژی دوایی دا.

ب- هەروەها لە سووڕەتی (الدخان)یشدا، خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾﴾، واتە: بە دڵنیایی درەختی زەققووم. خۆراکی گوناهبارو تاوانبارە. وەك مسی تواوە (گەرمە) لە سکەکاندا دەکوڵێ، وەك کوڵینی ئاوی داغ دەکوڵێ، {ئاوا لە سکیان دا دەکوڵێ}.

ج- لێرەش دەفەرموێ:

٣)- ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ﴾ ئێمە کردوومانە بە فیتنە بۆ ستەمکاران، واتە: هەواڵی ئەو درەختەمان کردوە بە تاقیکردنەوە بۆ ستەمکاران، یاخود (فِتْنَة) بە مانای سزاو ئازار دێ، یانی: کردوومانە بە بەڵاو سزاو مەینەتیی بۆ ستەمکاران، خودی زەققووم و بەرەکەی مایەی پێ ئازارو ئەشکەنجەدرانیانە.

٤)- ﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ﴾، {ئەو زەققووم}ە، درەختێکە لە بنی ئاگری دۆزەخ دێتە دەرێ.

٥)- ﴿طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ﴾، دەرکردووەکەی، بەرەکەی، وەك سەری شەیتانان وایە، (**الطَّلْعُ إِسْمٌ لِثَمَرِ النَّخْلِ**) (**طَلْع**) بە کیفی هێشووە خورما دەگوترێ، بەڵام لێرەدا بەکارهێنراوە، بۆ ئەو بەرەی زەققووم دەری دەکات.

زانایان گوتوویانە: کە دەفەرموێ: وەك سەری شەیتانان وایە، عەرەب عادەتیان وابووە، ئەگەر ویستبایان شتێك ناقۆڵاو دزێو پێشاندەن، دەیانگوت: (**كَأَنَّهُ رَأْسُ الشَّيْطَان**) دەڵێی سەری شەیتانە، با کەسیش سەری شەیتانی نەدیبێ، بەڵام لە

خەیاڵدان (**مُخَيِّلَة**)ی هەموو کەس دا وایە، کە شەیتان بۆ خۆی دزێوو ناقۆڵایەو سەلك و سەرەکەشی دزێوو ناقۆڵاو ناشیرینە.

هەندێکیش گوتوویانە: (**شَيْطان: رَأْسُ حَيَّةٍ مَعْرُوفَةٍ عِنْدَ الْعَرَبِ تُسَمَّى شَيْطَاناً**) کە دەفەرمووێ: بەرەکەی وەك سەری شەیتانە، شەیتان جۆرە مارێکە، لە نێو عەرەباندا ناسراوە، کە پۆپەرەی هەیەو، زۆر دزێوو ناشیرین و قەڵبە.

٦)- ﴿فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا﴾، بە دڵنیایی ئەوان لێی دەخۆن (لەو بەرە).

٧)- ﴿فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾، ئنجا ورگانی لێ پڕ دەکەن، واتە: برسییەتییان لانابات، تەنیا گەدە پڕ بوونەو ورگیانی لێ دەئاخنن.

یاخود کە دەفەرمووێ: ﴿فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾، واتە: زۆر بە خێرایی قووتی دەدەن و دەیخۆن، چونکە زۆر تاڵ و گەرم و ناخۆشە، خوا خوایانە زوو لە زاریان ئاودیو بێ و، بە گەروویاندا بچێتە گەدەیانەوە.

٨)- ﴿ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ﴾، دوایی بۆ ئەوان هەیە لەسەر ئەو خواردنی زەققوومە، تێکەڵەیەك لە ئاوی کوڵیوو داغ، هەروەك لە سوورەتی (**الواقعة**)دا دەفەرمووێ: ﴿فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾﴾، واتە: لە ئاوی کوڵاو داغی بەسەردا دەخۆنەوە، کە خواردنەوەکەشیان وەك خواردنەوەی حوشترانێکە کە تووشی نەخۆشیی تێر ئاو نەبوون بوون.

(**حَمِيم**)یش ئەو ئاوەیە کە دەگاتە ئەوپەڕی پلەی گەرمیی، کە لەوە گەرمتر نەبێ.

وشەی (**شَوْب**) یانی: (**خَلْط، مَزْج**) کە لێرەدا چاوگەو بە مانای (**مفعول**)ە، وەك (**خَلق**) بە مانای (**مَخْلُوق**)، (**لَشَوْباً**) یانی: (**لَخَلْطاً**) بە مانای (**مَخْلُوط**)ە یانی: تێکەڵەیەك لە ئاوی کوڵاو بۆ ئەوان هەیە، ئنجا تێکەڵەیەك لە ئاوی کوڵاو ئەوە دەگەیەنێ کە ئاوە داغ و کوڵاوەکە شتی دیکەشی ئاوێتەکرابێ، وەك کێم و زووخاو.

٩)- ﴿ثُمَّ إِنَّ مَرۡجِعَهُمۡ لَإِلَى ٱلۡجَحِيمِ﴾، لە دوای ئەو هەموو مەینەتییەش کە درەختی زەققووم دەخۆن و ئاوی کوڵیوو داغی لەسەر دەخۆنەوە بەو نارەحەتییە، دواییش گێڕانەوەیان بۆ نێو کڵپەی دۆزەخە، واتە: دووبارە دەچنەوە بۆ ئەوێ.

هەردووك وشەی (ثُمَّ): ﴿ثُمَّ إِنَّ لَهُمۡ عَلَيۡهَا لَشَوۡبٗا مِّنۡ حَمِيمٖ ٦٧ ثُمَّ إِنَّ مَرۡجِعَهُمۡ لَإِلَى ٱلۡجَحِيمِ ٦٨﴾، بۆ پلە بەندیی (الترتیب)ن، نەك بۆ هەواڵ پێدان واتە: دوای ئەوەی لە درەختی زەققووم ورگی خۆیان ئاخنیوە، ئنجا پلەیەكی دیكە لەوە پێهەڵاتر ئەوەیە كە ئاوی داغیشی لەسەر دەخۆنەوە، دوایی پلەیەكی دیكە لەوەش پێهەڵاتر ئەوەیە، كە دەبرێنەوە نێو كڵپەی ئاگریش، یانی: هەر جارە ئەوەی دوایی لەوەی پێشی ناخۆشترە.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

خستنە ڕووی هۆکاری ئەو سەرەنجامە شوومەی بێبڕوایان، کە بریتییە لە لاساییکردنەوەی کوێرانەی پێشینانیان و، گوێنەدان بە هۆشیارکردنەوەی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ):

خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُمْ أَلْفَوْا۟ ءَابَآءَهُمْ ضَآلِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰٓ ءَاثَـٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

دوای ئەوەی خوا ﷻ باسی سزادران و ئەشکەنجەو، جەزرەبەدرانی بێبڕوایان دەکات، پرسیارێك لە مێشكدا دەورووژێ: ئایا خوا ﷻ بۆچی وا بەو شێوەیە سزا یان دەدات و هۆکاری چییە؟ سزایەکەیان زۆر سەختەو زۆر ناڕەحەتە، دەبێ چییان کردبێ؟ خوا ﷻ ڕوونی دەکاتەوە هۆکاری ئەو سزادرانەیان چییە؟ دەفەرموێ:

١)- ﴿إِنَّهُمْ أَلْفَوْا۟ ءَابَآءَهُمْ ضَآلِّينَ﴾، بەدڵنیایی ئەوان باب و باپیرانی خۆیانیان بە گومڕایی دیوە، ئەمە (**تعليل**) هۆکاردۆزییە، ئەوانە کە تووشی ئەو ئەنجامە سەخت و تاڵ و دژوارە بوون، بە هۆی ئەوەوەیە کە ئەوانە باب و باپیرانی خۆیانیان بە گومڕایی بینیوە، بە گومڕایی لێ هەڵکەوتوە، (**أَلْفَوا**) یانی: (**وَجَدُوا**)، باب و باپیرانی خۆیانیان بینیوەو لێ هەڵکەوتوە، کە گومڕا بوون.

٢)- ﴿فَهُمْ عَلَىٰٓ ءَاثَـٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ﴾، ئنجا یەکسەر ئەوانیش بە دوای واندا، بە شوێنەواری ئەواندا ڕەتێندراون، (**يُهْرَعُون**) خوێندراویشەتەوە: (**يَهْرَعُون**)، چونکە (**هَرِعَ، يَهْرَعُ، أَهْرَعَ، يُهْرِعُ**) هەم بە (**ثُلاثي**) هاتوە، هەم بە (**رُباعي**) واتە: بە خێرایی ڕۆیشت، (**يُهْرَعُون**) یانی: ڕەتێندراون، بکەرەکەی نادیارە، ناچار کراون بڕۆن، وەك ویست و ئیرادەی ئازادانەی

خۆیان لە دەست دابێ، یەکسەر بە دوای باب و باپیرانیاندا ڕەتێندراون و ڕایانکردوە، لە حاڵێکدا کە زانیویشیانە باب و باپیرانیان گومڕاو سەرگەردانن، یان: لە حاڵێکدا کە باب و باپیرانیان سەرگەردان و گومڕا بوون، دەبوایە پەندیان لێ وەربگرن، نەك بە دوایان بکەون.

ئنجا ئـەم (ف)ە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَهُمْ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴾، فـائی لقلێکردنـەوەو بوونـە هـۆکارە، (**فَـاءٌ لِلتفْرِيعِ وَالتّسَـبُّب**) واتـە: یەکسـەر بـە هـۆی ئـەوەوە کـە بـاب و باپیرانیـان گومـڕا بـوون، ئەوانیـش یەکسـەر کەوتنـە شـوێن ئـەوان، (**آثَار**)یـش کـۆی (**أَثَـر**)ە و ئـەو شـوێنەیە کاتێـك کەسـانێك کـە دەڕۆن، جـێ پێیەکانیـان شـوێنەوارێك بەجـێ دێڵـن، پێـی دەگوتـرێ: (**أَثَـر**)، کـە بـە (**آثـار**) کـۆ دەکرێتـەوە، واتـە: یەکسـەر بـە شـوێن پێـی ئەوانـدا ئەوانیـش ڕۆیشـتوون و ڕایانکـردوە.

(**يُهْرَعُـون مُضَـارِعُ أُهْرَعَـهُ، جَعَلَـهُ هَارِعَـاً**)، (**يُهْرَعُـون**) (**مُضَـارِع**)ی (**أَهْرَعَهُ**)یـە واتـە: وای لێکـرد بـە خێرایـی بـڕوات.

٣)- ﴿ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، بە دڵنیایی لە پێش واندا زۆربەی پێشووانیشیان هەر گومڕا بوون، سەرگەردان بوون.

٤)- ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە لە نێو واندا وریاکەرەوان و ترسێنەران و، هۆشیارکراوانێکمان ڕەوان کردبوون {ئەوە نەبووە کە بێئاگا بن}.

٥)- ﴿ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴾، بەڵام سەرنج بدە! سەرەنجامی ئاگادار کراوان و ترسێنراوان چۆن بوو! (ألْ)ی سەر (**الْمُنْذَرِين**) بۆ ناساندنە، بەڵام بۆ ناساندنی (**عَهد**)ە واتە: سەرنج بدە ئاگادار کراوەکان، ترسێنراوەکان سەرەنجامیان چەند تاڵ و دژوارو ناخۆش بوو، لەبەر چی؟ لەبەر ئەوەی گوێیان نەدایە ئەو ترساندن و هۆشیار کردنەوەیەی، خوا ﷻ لە ڕێی پێغەمبەرانەوە (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) بۆی ناردبوون.

٦)- ﴿ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لە بەندە هەڵبژاردەکانی خوا.

هـەم لێـرە هـەم لـە شـوێنەکانی دیکـەش (مُخْلَصِـين) خوێندراویشـەتەوە: (مُخْلِصِين)، (مُخْلَـص) واتـە: هەڵبژێـردراو، (مُخْلِـص) واتـە: خـۆ ساغکەرەوە، (مُخْلَـص) ساغکراوە، واتـە: خڵتـەی پێـوە نەهێڵـدراوە، خـۆ ساغکەرەوە واتـە: خـۆی وا لێکـردوە خڵتـە بـە خۆیـەوە نەهێڵـێ، ژەنـگ و ژاری کوفـرو شـیرك و، نیفـاق و گوناهـو تـاوان بـە خۆیـەوە نەهێڵـێ، خـۆی سـاغ و صـاف بکاتـەوە بـۆ خـوا ﷻ.

واتـە: سـەرنج بـدە! سـەرەنجامیان چـۆن بوو، ئەوانـەی ئـاگادار کرابوونـەوە، ئاگادار کـراوەکان، جگـە لـە بەنـدە هەڵبژاردەکانـی خـوا، کـە ئـەوان سـەرەنجامیان بـاش بـوو، کـە دیـارە ئەمـە هەڵاواردنێکـی پەیوەسـتە (إسْـتِثْنَاءٌ مُتَّصِـل) چونکـە هەڵاوێـردراو (مُسـتثنى)و لێهەڵاوێـردراو (مُسـتثنى منـه) لـە ڕوووەوە کـە ئاگادارکراونـەوە، ئەوانـەی ئـاگادار کراونـەوەو ترسـێنراون، ئەوانەیـان کـە بێبـڕوا بـوون و گوێیـان نـەداوە بـە ئـاگادار کـردن و ترسـاندنی خـوا، سـەرەنجامیان خـراپ بـووە، بـەڵام ئەوانەیـان کـە گوێیـان گرتـوە بـۆ ئـاگادار کردنـەوەو ترسـاندنی خـوا، سـەرەنجامیان بـاش بـووە، کـە بەنـدە هەڵبژاردەکانـی خـوان، بـەڵام هەموویـان هـەر ئـاگادار کراونـەوەو ترسـێنراون.

بۆیـە ئینسـان دەبـێ وریـا بـێ و لـە ژیانیـدا، تەماشـای کەمیـی و زۆریـی خەڵـك نـەکات، بـە زۆرو بـۆر هەڵنەخەڵەتـێ، زانایـان قسـەیەکی جوانیـان هەیـە، دەڵێـن: {عَلَيْكَ بِطَرِيقِ الْحَقِّ وَلا تَسْتَوْحِشْ مِنْ قِلَّةِ السَّالِكِينْ، وَإِيَّاكَ وَطَرِيقِ الْبَاطِلِ وَلا تَغْتَرَّ بِكَثْرَةِ الْهَالِكِينْ}، واتـە: ڕێـی هـەق بگـرەو، هەسـت بـە نامۆیـی و، بـە کەمیـی مەکـە بـە هـۆی ئـەوەوە کـە کەمـی پێـدا دەڕۆن و، خۆشـت لـە ڕێـی ناهـەق بپارێـزەو، فریـو مەخـۆ بـەوەی کـە زۆری تێدا فەوتـاون، ڕێـی ناهـەق زۆر کـەس تێیـدا سـەریان بـە فەتـارەت چـووە، بـەڵام خۆتـی لـێ دوور بگـرە، ڕێـی هەقیـش کەمـی پێـدا دەڕۆن، بـەڵام هەسـت بـە نامۆیـی و کەمیـی ڕێبـوارانی مەکـە، چونکـە هـەق هـەر هەقـە کەمیـش پێیـدا بـڕۆن و، ناهەقیـش هـەر ناهەقـە، بـا خەڵکـی زۆریـش پێیـدا بـڕوات و، قەڵەباڵغـی زۆریشـی تێـدا بـێ.

لە خـوای پـەروەردگار داواکاریـن، بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی یارمەتییـمان بـدات، کـە وەك پێویسـت لـەو هەقـەی کـە لـە قورئـان و، لـە ڕێبـازی پێغەمبـەردا ﷺ بەرجەسـتەیە، تێبگەیـن و پێـی ئاشـنا بیـن، پاشـان ئـەو تێگەیشـتنە لـە خۆمانـدا بکەینـە پێگەیشـتن، ئـەو ئاشـنا بوونـە لـە خۆمانـدا بکەینـە مایـەی کارا بـوون، بێگومان هـەر زانیاریـی و شـارەزاییەك مـرۆڤ لـە خـودی خۆیـدا چـاك نـەکات، خاوەنەکـەی لـە خۆیـدا چـاك نـەکات، لەسـەری قـەرزدارەو، ناشـتوانێ خەڵکـی دیکـەی لـێ بەهرەمەنـد بـکات، چونکـە خەڵـك پێـش ئـەوەی گـوێ لـە قسـە بگـرێ، تەماشـای کـردەوە دەکات، زمانـی کردەوانیـش زمانێکـی زۆر ڕوون و گۆیایـە، هەمـوو کـەس لێـی تێـدەگات، وەك لـە کتێبـی: (بـەرەو بانگەوازێکـی ڕاسـت و ڕەسـەن) کـە کتێبێـك و ئەڵقەیـەك دەبـێ لـە مەوسـووعەی: (مسـوڵمانینە! بـا باشـتر تێبگەیـن و پێبگەیـن)[1]، لەوێـدا بـە تەفصیـڵ باسـم کـردوەو، زۆر جەختـم لـەوە کردۆتـەوە، کـە هەمـوو ئەوانـەی دەیانـەوێ خەڵـك بـۆ لای خـواو بـۆ لای دینـی خـوا بانگبکـەن، دەبـێ ئـەوەی دەیڵێـن، لـە خۆیانـدا پراکتیـزەو بەرجەسـتەی بکـەن، خەڵـك لەوانـدا بـە جەرسـتەکراویی ببینـێ، پێغەمبـەری خاتـەم موحەممـەد ﷺ و هەمـوو پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَم) نموونـەی لـە خـۆدا بەرجەسـتەکردنی قسـەکانیان و مەبدەئەکانیـان بـوون، بۆیـە باشـترین سەرمەشـق بـوون بـۆ مرۆڤایەتیـی و، توانیویانـە بەڵگـەی خـوا لەسـەر خەڵـك تـەواو بکـەن.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی یارمەتیـی ئێمـەش بـدات، کـە ئێمـەش لـە قەدەر خۆمـان، بەڵگـە لەسـەر خەڵکـی ڕۆژگاری خۆمـان تـەواو بکەیـن و، وا بیـن ئـەوەی دەیڵێیـن، بیکەیـن و، کردەوەمـان ئەگـەر لـە قسـەمان جوانتـرو باشـتریش نەبـێ، لانـی کـەم کـردەوەو قسـەمان پێکـەوە یـەك بـن.

---

(١) ئـەو زنجیرەیـە یـان مەوسـووعەیە، ئێسـتا لـە ژێـر چاپـەو، لـە دوازدە کتێـب پێکهاتـوەو ناوەکەیـشی گـۆڕاوە بـۆ: {بـەرەو باشـتر تێگەیشـتن و پێگەیشـتن}.

خـوا بـە لوتـف و کەڕەمـی خـۆی دەروونیشـمان پـاك و خاوێـن و، بـێ خـەوش بـکات، کـە دەروونیشـمان ئەگـەر لـە دەرو ڕووالەتمـان جوانـتر نەبـێ، لانـی کـەم دەروونیشـمان وەك ڕواڵـەت و دەرمـان، چـاك و پـاك و ڕێـك بـێ و پابەنـد بـێ بـە شـەریعەتەوە.

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان سـی و نـۆ (٣٩) ئایـەت دەگرێتـە خـۆی، ئایەتـەكانی: (٧٥ - ١١٣)، هەشـت (٨) ئایەتـی سـەرەتای بـۆ پوختەیـەك لـە بەسـەرهاتی نـووح ﷺ تەرخانكـراون، كـە ئایەتەكانـی: (٧٥ - ٨٢)ن و، سـی و یـەك (٣١) ئایەتەكـەی دیكـەش بـۆ بەسـەرهاتی ئیبراهیـم ﷺ تەرخانكـراون: (٨٣ - ١١٣).

شـایانی باسیشـە: لـە گێرانـەوەی بەسـەرهاتی نووحـدا ﷺ، زیاتـر ئـەوە بەرجەسـتەكراوە، كـە نـووح ﷺ بـۆ دەربازبوونـی خـۆی و شـوێنكەوتووانی لـە خـوا پاڕاوەتـەوەو، خـواش بـە دەنگیانـەوە هاتـوەو، دەربـازی كـردوون (بـە سـواری كەشـتیی).

لـە بەسـەرهاتی ئیبراهیمیشـدا ﷺ دوای خسـتنەڕووی وتوویـژی لەگـەڵ بابـی و گەلەكەیـدا، لـە بـارەی پووچیـی بتپەرسـتییەوەو، شـكاندنی بتـەكان، مەسـەلەی پێدرانـی كوڕێكـی هێدیـی و مەنـدو، پاشـان لـە خەونـدا فەرمـان پێكرانـی ئیبراهیـم ﷺ بـە سـەربڕینی و، ملكەچبوونـی هەردووكیـان بـۆ فەرمانـی خـواو، دواتـر كردنـی بەرانێكـی مـەزن بـە بەلاگێـڕەوەو قەرەبـووی، تیشـكێكی باشـی خراوەتـە سـەر.

لـە كۆتاییشـدا باسـی پێبەخشرانـی ئیسـحاق ﷺ بـە ئیبراهیـم ﷺ وەك پێغەمبەرێـك كـراوە، كـە ئـەوەش بەڵگەیەكـی پتـەوە بۆ ئیسـپاتی ئەوە، كە ئیسـماعیل ئـەو كوڕەیـان بـووە كـە هێنراوەتـە سـەر سـەربڕان، نـەك ئیسـحاق وەك ژمارەیـەك لـە زانایـان گوتوویانـە.

﴿ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى

ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٨٢﴾ ۞ وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ
لَإِبْرَٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا ءَالِهَةً
دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّى سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾
فَتَوَلَّوْا۟ عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ
ضَرْبًۢا بِٱلْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوٓا۟ إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ
﴿٩٦﴾ قَالُوا۟ ٱبْنُوا۟ لَهُۥ بُنْيَٰنًا فَأَلْقُوهُ فِى ٱلْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾
وَقَالَ إِنِّى ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِى مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾
فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعْىَ قَالَ يَٰبُنَىَّ إِنِّىٓ أَرَىٰ فِى ٱلْمَنَامِ أَنِّىٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَٰٓأَبَتِ
ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَٰدَيْنَٰهُ أَن
يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ
﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْـَٔاخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِى
ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَٰرَكْنَا
عَلَيْهِ وَعَلَىٰٓ إِسْحَٰقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بـە دڵنیایشـەوە نـووح بانگـی کردیـن (هـاواری تێبەسـتین)، ئنجـا (ئێمـەش) باشـترین وەڵامـدەرەوە (و بـە دەنگـەوە هاتـوو) بوویـن (بـۆی) ﴿٧٥﴾ خـۆی و خێـزان و نیزیکانیشـیمان لـە خـەم و پەژارەیەکـی مـەزن دەربازکـردن ﴿٧٦﴾ وەچەکەیشـیمان (دوای تۆفـان) گێـڕا بـە تەنیـا کۆمەڵـە مرۆڤـی مـاو (لەسـەر زەوی) ﴿٧٧﴾ لـە نێـو ئەوانـی دیکـەش (گەلانـی دنیـا)دا، هەرچـی (سـتایش و بـاس و خواسـی چـاك) ە بۆیـمان جێهێشـت ﴿٧٨﴾ سـەلام (ی خـوا) لەسـەر نـووح بـێ لـە نێـو جیهانییانـدا ﴿٧٩﴾ ئێمـە هـەر بـەو جـۆرە پاداشـتی چاکـەکاران دەدەینـەوە ﴿٨٠﴾ بێگومـان ئـەو (نـووح) لـە بەنـدە بڕوادارەکانمـان بـوو ﴿٨١﴾ دوایـی ئەوانـی دیکـە (بێبڕوایـەکان) مـان نغـرۆ کـردن ﴿٨٢﴾ بـە دڵنیایـی ئیبراهیمیـش لـە کۆمـەڵ و شـوێنکەوتووانی وی بـوو ﴿٨٣﴾ کاتێـك بـە دڵێکـی سـاغەوە (بـۆ لای خـوا گەڕایـەوەو) هاتـە لای پـەروەردگاری ﴿٨٤﴾ کاتێـك بـە بابـی و گەلەکـەی گـوت: چـی دەپەرسـتن؟ ﴿٨٥﴾ ئایـا بـە درۆ هەڵبەسـتن، جگـە لـە خـوا پەرسـتراوانێك دەخـوازن (کـە هیـچ بەڵگەیەکیـان لەسـەر نیـە)؟ ﴿٨٦﴾ ئایـا گومانتـان بەرانبـەر پـەروەردگاری جیهانییـان چییـە؟ ﴿٨٧﴾ ئنجـا تەماشـایەکی ئەسـتێرانی کـردو سـەرنجێکی لێـدان ﴿٨٨﴾ گوتـی: مـن نەسـاغم ﴿٨٩﴾ ئنجـا (خەڵکەکـەش) بـە پشـتتێکردنەوە روویـان لێوەرگێـڕا (ڕۆیشـتن) ﴿٩٠﴾ ئنجـا بـە پەنهانیـی چـووە لای پەرسـتراوەکانیان، گوتـی: ئایـا (لـەو خواردنانـەی دانـراون) ناخـۆن؟ ﴿٩١﴾ چیتانـە (بۆچـی) نادوێـن؟ ﴿٩٢﴾ ئنجـا بـە نهێنیـی بەهێـز (بـە دەسـتی ڕاسـتی، بـە تـەور) لێیـدان (و وردو خاشـی کـردن) ﴿٩٣﴾ خەڵکەکـەش (دوای زانینـی ئـەو هەواڵـە) یەکسـەر بـە خێرایـی بـۆی هاتـن (کـە بۆچـی وایکـردوە؟) ﴿٩٤﴾ گوتـی: ئایـا ئـەوەی دایدەتاشـن دەیپەرسـتن؟ ﴿٩٥﴾ لـە حاڵێکـدا کـە خـوا خۆتانیشـی دروسـتکردووەو، ئـەوەش کـە دەیکـەن (لـە تاشـینی پەیکـەرەکان) ﴿٩٦﴾ (خەڵکەکـەی) گوتیـان: بینایەکـی بـۆ دروسـتبکەن (پـڕی بکـەن لـە سـووتەمەنیی و دایگیرسـێنن)،

ئنجا فڕێیدەنە (نێو) کڵپە (ی ئاگرەکە)وە ﴿٩٧﴾ ئەوان پیلانێکیان لە دژی گێڕا (و زیانیان بۆی خواست)، بەڵام ئێمە خستماننە بنەوە (نەیارەکانیمان ژێر خستن) ﴿٩٨﴾ هەروەها (دوای دەربازبوونی لە ئاگر) (ئیبراهیم) گوتی: من بەرەو (ڕەزامەندیی) پەروەردگارم دەچم، مسۆگەر ڕێنماییم دەکات ﴿٩٩﴾ (گوتی:) پەروەردگارم! (کوڕێك) لە چاکانم پێ ببەخشە ﴿١٠٠﴾ ئێمەش مـوژدەی کوڕێکی هێدیی و مەندمان پێدا ﴿١٠١﴾ ئنجا کاتێك لەگەڵی گەیشتە (ڕاددەی) کۆششکردن (بوو بە وەرگێڕکە) (ئیبراهیم) گوتی: ئەی کوڕە خۆشەویستەکەم! (خەونێکم دی بەو جۆرە بوو:) لە خەودا دەبینم کە سەرت دەبڕم، ئنجا سەرنج بدە، داخۆ ڕات چییە؟ (کوڕەکە) گوتی: ئەی بابی خۆم! هەرچی فەرمانت پێدەکرێ، بیکە، ئەگەر خوا بیەوێ لە خۆڕاگرانم دەبینی ﴿١٠٢﴾ ئنجا کاتێك هەردووکیان (بۆ خوا ملکەچ بوون)و خستیە سەر لاتەنیشتی سەری (بۆ سەربڕین) ﴿١٠٣﴾ (بەزەییمان پێیان دا هات و) بانگیشمان کرد: ئەی ئیبراهیم! ﴿١٠٤﴾ بێگومان خەونەکەت بە ڕاست دانا (جێبەجێت کرد)، ئێمە بەو جۆرە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە ﴿١٠٥﴾ بە دڵنیایی ئەمە تاقیکردنەوەیەکی ئاشکرایە ﴿١٠٦﴾ سەربڕاوێکی مەزنیشمان کردە قەرەبووی ﴿١٠٧﴾ لە نێو ئەوانی دیکە (گەلانی دنیا)ش دا (هەرچی مەدح و ستایشە) بۆیمان جێهێشت ﴿١٠٨﴾ سەلام (ی خوا) لەسەر ئیبراهیم بێ ﴿١٠٩﴾ بەو شێوەیەش پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە ﴿١١٠﴾ مسۆگەر ئەو (ئیبراهیم) لە بەندە بڕوادارەکانمان بوو ﴿١١١﴾ هەروەها موژدەشمان پێدا بە (لە دایك بوونی) ئیسحاق، کە پێغەمبەرێك بێ لە چاکان ﴿١١٢﴾ پیت و پێزیشمان خستەسەر ئەویش و ئیسحاقیش و، لە وەچەکەشیان: چاکەکارو ستەم لە خۆکەری ڕوونیش دەبن ﴿١١٣﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ٱلۡكَرۡبِ: الغم الشديد) خەفەت و مەینەتییەکی سەخت و توند.

(وَأَهۡلَهُۥ): (أَهْلُ الرَّجُلِ مَنْ يَجْمَعُهُ وَإِيَّاهُمْ نَسَبٌ أَوْ دِينٌ أَوْ مَا يَجْرِي مَجْرَاهُمَا، مِنْ صِنَاعَةٍ وَبَيْتٍ وَبَلَدٍ، وَأَهْلُ الرَّجُلِ فِي الأَصْلِ: مَنْ يَجْمَعُهُ وَإِيَّاهُمْ مَسْكَنٌ وَاحِدٌ)، (أَهْلُهُ) واتە: نیزیکانی، خزمانی، کەسوکاری، ئەهلی پیاو ئەوەیە کە ئەوو ئەوان ڕەچەڵکێک، یاخود دینێک کۆیانبکاتەوە، یاخود ئەوەی کە شێوەی ئەوانە وەك پیشەیەك، ماڵێك، وڵاتێك، ئەهلی پیاو لە بنەڕەتدا بریتیە لەو کەسانەی ئەوو ئەوان خانوویەك، نشینگەیەك کۆیان بکاتەوە.

(شِيعَتِهِۦ): کۆمەڵەکەی (الشِّيعَةُ: مَنْ يَتَقَوَّى بِهِمُ الإِنْسَانُ وَيَنْتَشِرُونَ عَنْهُ)، (شِيعَة): بریتیە لە کۆمەڵە خەڵکێك کە مرۆڤ بەهۆیانەوە بەهێز دەبێ و لەوەوە بڵاو دەبنەوە، بەڵام لێرەدا واتە: ئەو خەڵکەی (مُشَايَعة)ی نووحیان کرد ﵇، ئیبڕاهیم ﵇ یەکێك بوو لەوان، واتە: ئیبڕاهیم یەکێك لە شوێنکەوتووان و کۆمەڵی نووح ﵇ بوو، هەرچەندە چەندان سەدەیان کەوتوونە بەین، بەڵام لەسەر هەمان ڕێباز نووح ﵇ ڕۆیشتوە، کە ڕێبازی خوا بەیەککگرتن و تەنیا بەندایەتیی بۆ خوا کردن، و پەیڕەویی کردن لە وەحیی و پەیامی خوایە، ئیبڕاهیمیش هەر لەسەر ئەو ڕێبازە ڕۆیشتوە.

(بِقَلۡبٍ سَلِيمٍ): (قَلْبٍ مُتَعَرٍّ مِنَ الدَّغَلِ) دڵێك کە پاك بووبێتەوە، بێخەوش کرا بێ لە دەغەڵ، (دغل) بریتیە لە هەر شتێکی لاوەکیی کە دەکەوێتە گەڵ شتێکی دیکەی ئەصڵ، وەك خڵتە، وەك پووش و پەڵاش، وەك ماددەیەکی نامۆ کە دەکەوێتە گەڵ شتێکی دی.

(أَئِفۡكًا): هەمزەکە بۆ پرسیار کردنە، (إِفْك: كُلُّ مَصْرُوفٍ عَنْ وَجْهِهِ الَّذِي يَحِقُّ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ) (إفك) بریتیە لە هەر شتێك لەو ڕووەی کە پێویستە لەسەری

بێ، لادرابێ، هەروەها (إفك) بە مانای درۆش دێ، چونکە درۆش بریتیە لە پێچەوانەی ئەو شتە کە لە واقیعدا هەیە.

(سَقِيمٌ): (السَّقَمُ وَالسُّقْمُ: الْمَرَضُ الْمُخْتَصُّ بِالْبَدَنِ)، (سَقَمٌ وَسُقْم): ئەو نەخۆشییەیە کە تایبەتە بە جەستەوە، کەواتە کە دەڵێ: ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾، واتە: من نەخۆشم، لە ڕووی جەستەوە نەخۆشم.

(فَرَاغَ): بە پەنهانیی ڕۆیشت، (الرَّوْغُ: الْمَيْلُ عَلَى سَبِيلِ الإِحْتِيالِ، رَاغَ الثَّعْلَبُ رَوْغَاناً، وَطَرِيقٌ رَائِغ: إِذَا لَمْ يَكُنْ مُسْتَقِيماً)، (رَوْغ): بریتیە لە لادان لە شێوەی فێڵ دا، دەگوترێ: (رَاغَ الثَّعْلَبُ رَوْغَاناً) ڕێوی کە لە کاتی ڕاکردندا قۆرت و پێچ دەکات، بۆ ئەوەی نەگیرێ، لە کاتێکدا ڕەندەیەك ڕاوی دەنێ، (وَطَرِيقٌ رَائِغ) واتە: ڕێیەك کە ڕاست نەبێ، پێچەڵ پێچ و، قۆرت و پێچی هەبێ.

(يَزِفُّونَ): بە خێرایی بۆی دەهاتن، (الزَّفِيفُ: هُبُوبُ الرِّيحِ وَسُرْعَةُ النَّعَامِ الَّتِي تَخْلِطُ الطَّيرانَ بِالمَشْيِ، زَفَّ الإِبِلُ يَزِفُّ زَفّاً وَزَفِيفاً وَأَزَفَّها سَائِقُهَا)، (زَفِيف): بریتیە لە هەڵکردنی با، هەروەها بریتیە لە بە خێرایی ڕۆیشتنی حوشترمەل کە فڕین و ڕۆیشتن تێکەڵ دەکات، دەگوترێ: (زَفَّ الإِبِلُ يَزِفُّ زَفّاً وَزَفِيفاً) حوشترەکە بە خێرایی ڕۆیشت، بە خێرایی دەڕوات، بە خێرایی ڕۆیشتن، (وَأَزَفَّها سَائِقُها) واتە: لێخوڕەکە یان، ئەوکەسەی حوشترەکان دەنگدەدات، وایکرد بە خێرایی بڕوات.

(تَنْحِتُونَ): دادەتاشن، (نَحْتُ الخَشَبِ وَالْحَجَرِ وَنَحْوِهِمَا مِنَ الأَجْسَامِ الصُّلْبَةِ)، (نَحْت): بریتیە لەوەی تەختە، دار، یاخود بەرد یان وێنەی ئەوان بە تەشوێ، یان بە هەرشتێك دابتاشرێ و پارچەی لێبکرێتەوەو، شێوەیەکی دیکەی پێ بدرێ.

(بِغُلَامٍ): (الْغُلامُ: الطَّارُّ الشَّارِبُ، طَرَّ الشَّارِبُ: نَبَتَ وَ طَلَعَ، وَالْجَمْعُ: غِلْمَةٌ وَغِلْمَان)، (غُلام): واتە: کوڕێك کە سمێڵی بۆر کردبن، هەرزەکار، (طَرَّ الشَّارِبُ: نَبَتَ وَ طَلَعَ) واتە: سمێڵی بۆر بوون و دەرچوون، کۆی (غُلام) (غِلْمَةٌ وَغِلْمَان)ە، بە هەردووکیان کۆدەکرێتەوە.

(حَلِيمٍ): (الحِلْمُ: ضَبْطُ النَّفْسِ وَالطَّبْعِ عَنْ هَيَجَانِ الْغَضَبِ، وَلَيْسَ الحِلْمُ هُوَ العَقْلُ، وَلَكِنَّهُ مِنْ مُسَبَّبَاتِ الْعَقْلِ)، (حِلْم): بریتیە لە خۆ کۆنترۆڵ کردن و مەرزەمکردنی سروشت لە کاتی هەڵچوونی تووڕەییدا، بەڵام لێرەدا (حِلْم) بە مانای عەقڵ نیە، بەڵام لە پەیداکراوەکانی عەقڵە، واتە: بە هۆی عەقڵەوە (حِلْم) پەیدادەبێ، چونکە هەندێکیان وشەی (حِلْم)یان بە عەقڵ لێکداوەتەوە، بەڵام لە ڕاستییدا (حِلْم) واتە: هێدیی و مەندیی، کە لە بەرهەم و پەیداکراوەکانی عەقڵە.

(بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡىَ): (أي: بَلَغَ أَنْ يَسْعَى مَعَ أَبِيهِ) وای لێهات کە لەگەڵ باوکیدا ئیش و کار بکات، بە کوردیی پێی دەڵێن: وەرگێڕکە، منداڵ کە گەورە دەبێ، وای لێدێ هاوکاریی بابی بکات.

(وَتَلَّهُۥ): (التَّلُّ: الْمَكَانُ الْمُرْتَفِعُ، وَالتَّلِيلُ: الْعُنُقُ، وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ: أَسْقَطَهُ عَلَى التَّلِّ مِثْلَ تَرَّبَهُ: أَسْقَطَهُ عَلَى التُّرَابِ، أَوْ أَسْقَطَهُ عَلَى التَّلِيلِ)، وشەی (تَلّ): بە شوێنێکی بەرز دەگوترێ، بە کوردیی دەڵێن: گرد، تەپۆلکە، (تَلِيل) واتە: مل، لامل، کە خوا دەفەرموێ: (وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ) واتە: لەسەر لا تەنیشتی خستی، هەرچەندە هەندێکیان (جَبِين)یان بە نێوچاوان لێکداوەتەوە، لە کتێبی (أحمدي)یشدا هاتوە: {(مَكْر و كَيْد و حِيلَة) فێڵە، (جَبِين وجَبْهَة) تەوێڵە} تەوێڵ واتە: نێوچاوان، کە لە ڕاستییدا (جَبْهَة) واتە: نێوچاوان، بەڵام (جَبِين) واتە: لاتەنیشت، لاجاینگ، کە هەر (جَبْهَة)یەك دوو (جَبِين)ی لەولا لەولان، کەواتە (وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ) واتە: بەسەر لا تەنیشتی سەریدا، خستی، وەك (تَرَّبَهُ) واتە: خستیە سەر گڵ، یاخود خستیە سەر (تَلِيل) کە بە مانای مل، گەردن دێ.

(لِلۡجَبِينِ): (الْجَبِينَانِ جَانِبَا الْجَبْهَةِ)، ئەولاو ئەولای نێوچاوان، پێیان دەگوترێ: (جَبِين).

(ٱلۡبَلَٰٓؤُاْ): (الْمِنحَةُ أَوِ الْمِحْنَة، الإخْتِبارُ أَوِ النِّعْمَة)، وشەی (بَلاء): لە قورئاندا هەم بە مانای بەخشران هاتوە، شتێك کە ببەخشرێ، بەخشراو، هەم بە مانای بەڵاو

گرفتارییش هاتوە، کەواتە هەم بە مانای تاقیکردنەوە، هەم بە مانای چاکەو بەخشش، دێ، کە لەو سیاقەی سوورەتی (**الصافات**)دا ئەو وشەیەیە، هەردوو واتایەکان هەڵدەگرێ، وەك دوایی دەیگەینێ.

(وَفَدَيْنَٰهُ): کردمانە بەلاگێڕی، (**الْفِدَى وَالْفِدَاء: حِفْظُ الإِنْسانِ عَنِ النَّائِبَةِ بِمَا يُبْذَلُ عَنْهُ، فَدَيْتُهُ بِمَالٍ، وَفَدَيْتُهُ بِنَفْسِي، وَفَادَيْتُهُ بِكَذا، افْتَدَى: إِذَا بَذَلَ ذَلِكَ عَنْ نَفْسِهِ**)، (**فِدى**) و (**فِدَاء**): بریتیە لە پاراستنی مرۆڤ لە بەلایەك بە هۆی ئەوەوە کە لە جیاتی وی دەبەخشرێ، دەگوترێ: (**فَدَيْتُهُ بِمَالٍ**) واتە: ماڵم کردە قەرەبوو بۆی، (**وَفَدَيْتُهُ بِنَفْسِي**) واتە: خۆمم کردە بەلاگێڕی، (**وَفَادَيْتُهُ بِكَذا**) فلانشتم کردە قەرەبووی، (**افْتَدى**) ئەگەر کەسێك شتێك بکاتە قەرەبوو لە جیاتی خۆی، پێی دەگوترێ: (**افْتَدى**)، بەلام (**فَدَاهُ**) واتە: غەیری خۆی شتێکی بۆ کردە بەلاگێڕو قەرەبوو، بۆیە خوا دەفەرموێ: (**وَفَدَيْنَاهُ**) کردمانە قەرەبوو و بەلاگێڕی، ﴿ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴾، واتە: سەربڕاوێکی مەزن، کە مەبەست پێی بەرانێکی قەبەیە.

(بِذِبْحٍ): (**الذِّبْحُ: الْمَذْبُوحُ**) واتە: ئەوەی کە دەویسترێ سەر ببڕدرێ، واتە: قوربانیی، یاخود ئاژەڵێکی قەڵەو.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەڕێـــــزان!

ئێمـە بەسـەرهاتی نووحـمان عليه السلام لـە سـووڕەتی (**هود**)دا بـە تەفصیڵ باسـکردووەو، بەسـەرهاتی ئیبڕاهیمیشـمان عليه السلام لـە سـووڕەتی (**إبراهیم**)دا بـە درێژیی باسـکردووەو توێژینەوەمـان لەسـەر کـردوون، شـایانی باسـە: لـەم سـی و نـۆ (٣٩) ئایەتـەدا باسـی هـەر کام لـە نـووح عليه السلام و ئیبڕاهیـم عليه السلام و هـەردوو کوڕەکـەی: ئیسـماعیل و ئیسـحاق (سـەلامی خوایـان لێبـێ) کـراوە، لـە ئایەتەکانـی دەرسـی داهاتووشـدا، پێنـج لـە پێغەمبەرانـی دیکـە (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَمِ**) بـاس دەکرێـن، کـە هەموویـان دەبـن بـە نـۆ، واتـە: نـووح و ئیبڕاهیـم، لەگـەڵ ئیسـماعیل و ئیسـحاقی کـوڕی، پاشـان مووسـاو هاروونـی بـرای، دوایـی ئیلیـاس، ئنجـا لـووط و یونـوس، سـەرجەم دەبـن بـە نـۆ لـە پێغەمبەرانـی پایـە بـەرز (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَمِ**)، خـوا تعالى وەك دڵدانـەوەی پێغەمبـەری خاتـەم صلى الله عليه وسلم و، بـڕواداران کـە لـە کاتێکـدا سـووڕەتی (**الصافات**) و هاووێنەکانـی بـۆ پێغەمبـەری خـوا صلى الله عليه وسلم دابەزیـون، ئـەوان لـە باردودۆخێکـی یەکجـار سـەخت و دژوارو، لـە مەینەتییەکـی گـەورەدا بـوون، خـوا تعالى بەسـەرهاتی ئـەو پێغەمبەرانـە (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَمِ**) بـە کورتیـی و پوختیـی لێـرەو، لـە هەندێـك شـوێنی دیکـەی قورئانـدا، هەندێکیـان بـە تەفصیـڵ بەسـەرهاتەکانیان دەگێڕێتـەوە، بـۆ دڵدانـەوەو بەرچاوڕوونیـی بـۆ مسـوڵمانان و دڵ بەهێزکردنیـان.

خـوا تعالى لـە بـارەی بەسـەرهاتی نووحـەوە عليه السلام دەفەرمـوێ: ﴿وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ﴾، بـە دڵنیایـی نـووح بانگـی کردیـن، هـاواری تێبەسـتین، ئێمـەش باشـترین وەڵامـدەرەوە بوویـن، باشـترین بـە دەنگـەوە هاتـوو بوویـن بـۆ نـووح عليه السلام، ئایـا کەنگـێ بـووە نـووح هـاواری لـە خـوای پـەروەردگار بەسـتوەو، بانگـی کـردوە، کـە لەفریـای بـێ؟ بـە تەئکیـد ئـەو کاتـە بـوو کـە لەگـەڵ گەلەکەیـدا گەیشـتە

بنبەست و، هیچی لێ هەڵنەکراندن، دوای ئەوەی کە لێیان نائومێد بوو، ئنجا هاواری کردە خوای پەروەردگار، وەك لە سوورەتی (القمر)دا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا۟ عَبْدَنَا وَقَالُوا۟ مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ ۝٩﴾، واتە: لە پێش وان دا {پێش خەڵکە بێبڕوایەکەی ڕۆژگاری پێغەمبەر موحەممەد ﷺ} گەلی نووح عليه السلام پێغەمبەرانیان بە درۆ دانا، بەندەی ئێمە نووحیان بە درۆ دانا، گوتیان: شێتەو تییەوە خوڕا، تییانەوە خوڕی و لێی تووڕە بوون، قسەیان پێگوت، ﴿فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ۝١٠﴾القمر، ئەویش لە پەروەردگاری پاڕایەوە کە من بێدەسەلاتم، یان ئەوان بەسەرمدا زاڵ بوون، پێیان ناوێرم، تۆ یارمەتییم بدەو سەرم بخە، ئنجا دوایی خوا ﷻ باسی هەڵسانی تۆفان دەکات، دوایی باسی سوارکردنی نووح و شوێنکەوتووانی دەکات لە کەشتییەکەدا، دەفەرموێ: ﴿فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ۝١١ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۝١٢ وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ ۝١٣ تَجْرِى بِأَعْيُنِنَا جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ۝١٤ وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝١٥ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ۝١٦ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝١٧﴾القمر، واتە: ئێمە دەروازەکانی ئاسمانمان کردنەوە بە ئاوێکی هەڵڕژاو، زەوییشمان تەقاندەوە بە کانیی و سەرچاوان، ئاوەکە (ئاوی دابەزێنراوی ئاسمان و ئاوی دەرقوڵێندراوی زەوی) پێکگەیشتن بە ئەندازەیەکی دیاریکراو، نووحیشمان هەڵگرت لەسەر شتێك کە خاوەنی تەختان و بزماران بوو (واتە: کەشتیی)، لە ژێر چاودێریی ئێمەدا دەڕۆیشت، وەك پاداشت بۆ کەسێك کە سپڵەیی بەرانبەر کرابوو، دوایی کەشتییەکەمان وەك نیشانەیەك بەجێهێشت، ئایا کەس نیە پەندی لێ وەربگرێ، ئنجا ئایا ئازاردان و سزاو ئاگادار کردن و ترساندنی من چۆن بوو؟ قورئانیشمان بۆ لەبەر کردن و تێگەیشتن ئاسانکردوە، ئایا کەس نیە لێی تێبگات؟

کەواتە: لەو بارودۆخ و هەلومەرجەدا بوو، کە نووح عليه السلام هاواری کردە خوا.

﴿وَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ﴾، خۆی و نیزیکەکانیمان لە بەڵاومەینەتییەکی مەزن دەربازکردن. ئەهلی هەر کەسێك، ئەوانەن کە بە ڕەچەڵەك پێی بگەنەوە،

یـان لـە دینـدا پێـی بگەنـەوە، یـان لـە پیشـەیەکدا، لـە کارێکـدا، کـە دیـارە لێـرەدا هـەم بنەماڵەکـەی دەگرێتـەوە (خێزانەکـەی)، هـەم ئەوانـەش کـە لـە دینـدا شـوێنی کەوتبوون.

﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ﴾، تەنیـا وەچەکەیشـیمان کـرد بـە مـاوە، واتـە: تەنیـا وەچەکـەی نـووح ﷺ بـوون، کـە بوونـە مرۆڤـی مـاوو بـەردەوام لـە ژیانـدا لەسـەر زەوی.

﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْـَٔاخِرِينَ﴾، لـە نێـو ئەوانیدیکـەش دا لەسـەریمان بەجێهێشـت، چیـمان بەجێهێشـت؟ واتـە: ناوبانگـی چاکـمان بڵاوکـردەوە بـە نێـو گەلانـی دنیـادا.

﴿سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَٰلَمِينَ﴾، سـەلام لەسـەر نـووح بـێ لـە نێـو هەمـوو جیهانییانـدا، سـەلام و ئاشـتیی و بێمزەڕەتیـی لەسـەر نـووح بـێ، ﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ﴾، ئێمـە هـەر بـەو شـێوەیە پاداشـتی چاکـەکاران دەدەینـەوە، واتـە: هـەر لـە فریـای نـووح نەهاتوویـن، لـە دوای نووحیـش هـەر کەسـێکی دیکـە وەك نـووح هاوارمـان تێبیەسـتێ و بانگـمان بـکات، وەڵامـی دەدەینـەوە، هـەر کەسـێك وەك نـووح خـۆی بـۆ ئێمـە یـەکلا بکاتـەوەو چاکـەکار بـێ، ئێمـەش پاداشـتی دەدەینـەوە لـە دنیـاو لـە دوارۆژدا.

﴿إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾، بـە دڵنیایـی نـووح لـە بەنـدە بڕواداره‌کانمـان بـوو، ﴿ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ﴾، دوایـی ئەوانیدیکەمـان نغرۆکـردن. واتـە: ئەوانـەی کـە بڕوایـان پـێ نەهێنـاو لەگەڵیـدا سـواری کەشـتییەکە نەبـوون، ئەوانمـان نغـرۆ کـرد، خنکاندمانـن لـە تۆفانـدا، کـە لـە نێویانـدا ژنەکەشـی هەبـوو، هەروەهـا کوڕەکەشـی هەبـوو، کـە هەندێـك دەڵێـن: کوڕەکـەی نـاوی کەنعـان بـووە.

گوتمـان: ئێمـە بەسـەرهاتی نووحـمان ﷺ لـە سـووڕەتی (**هـود**)دا بـە تەفصیـل باسـکردوە، بۆیـە لێـرە هـەروا بـە خێرایـی بەسـەریدا دەڕۆیـن، لـە هـەر جێیەکـی دیکـەش بەسـەرهاتی پێغەمبـەران بێنـەوە ڕێـمان، تەنیـا بـە ئەنـدازەی ڕوونکردنـەوەی

چەمك و واتای ئایەتەكان، باسی ئەو بەسەرهاتانە دەكەین، ئەگەرنا بینەرو بیسەرو خوێنەرانی بەڕێز، حەواڵەی ئەو شوێنانە دەكەین كە تەرخانمان كردوون بۆ توێژینەوەی تێرو تەسەل لە بارەی بەسەرهات و چیرۆكی ئەو پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

ئنجا خوا ﷻ دێتە سەر باسی ئیبراهیم ﵇، دەفەرمووێ: ﴿وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ لَإِبْرَٰهِيمَ﴾، بە دڵنیایی ئیبراهیم لە كۆمەڵەكەی نووح بوو، (شِیعَة) واتە: كۆمەڵێك كە بە دوای كەسێك دەكەون، (شِيعَةُ فُلان) واتە: كۆمەڵی فلانكەس، كەسانێك كە شوێنی دەكەون و ڕێبازەكەی دەگرن، واتە: ئیبراهیمیش لە پەیڕەوان و لە كۆمەڵەكەی نووح بوو.

﴿إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾، یاد بكەوە كاتێك بە دڵێكی ساغەوە هاتە لای پەروەردگاری، بەرەو پەروەردگاری چوو، بۆ فەرمانبەریی پەروەردگاری كەوتە حەرەكەت، بە دڵێكی ساغ و سەلیم و بێ خلتەوە، بە دڵێكی پاك و بێخەوشەوە، كە بەرانبەر بەخوا تەنیا خوا بەیەكگرتنی تێدا بوو تەنیا خوای بە پەرستراوی خۆی دەزانی، بە مانای فراوانی پەرستن و، بەرانبەر بەندەكانی خواش، پڕ بوو لە شەفەقەت و بەزەیی و، خێرخوازیی و بە تەنگەوە بوون، بە دڵێكی ئاواوە بەرەو پەروەردگاری حەرەكەتی كرد.

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا تَعْبُدُونَ﴾، یاد بكەوە كاتێك بە بابی و بە گەلەكەی خۆی گوت: چی دەپەرستن؟ ئەوە چییە دەیپەرستن؟ ﴿أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ﴾، ئایا بە درۆ پەرستراوانێك جگە لە خوا دەخوازن؟

﴿فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾، گومانتان چییە بەرانبەر بە پەروەردگاری جیهانییان؟ پەروەردگارو بەخێوكەرو، مشوورخۆرو هەمەكارەی جیهانییان لەوێ بێ، ئەو شڕو شاڵاتە چین دەیانپەرستن؟ دیارە گومانتان بەرانبەر بە پەروەردگارتان خراپە، پێتان وایە پەروەردگارتان زانیاریی بێ سنوورو، بەزەیی بێ سنوورو، حیكمەتی

بێ سنوورو، دەسەڵاتی بێ سنووری نیە، پێتان وایە کە بۆ دەرباز بوون لە هەندێك گرفت و كێشان، بۆ چارەسەر كردنی هەندێك نارەحەتییانتان، بۆ بەدەست هێنانی هەندێك قازانج و بەرژەوەندییانتان، پێویستییتان بە جگە لە خوا هەیە، بۆیە دەیانپەرستن، بۆیە دەیانكەنە هاوبەشی خوا؟!! بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، چونكە كەسێك بەڕاستیی خوای پەروەردگاری بناسێ ﷻ، ئەو چاك ناسینەی خوا، وای لێدەكات چاكی بپەرستێ، بەڵام كەسێك كە چاك خوا نەناسێ، هەندێك لە دروستكراوەكان لەگەڵ خوادا دەخاتە تەرازوو، دەیانهێنێتە ئاستی خوا، كە ئەوە بنك و ڕیشەی هاوبەش بۆ خوا دانان (**شرك**)ە، وەك لە سوورەتی (**الشعراء**)دا كە كاتی خۆی تەفسیرمان كرد، كافرەكان دەڵێن: ﴿ تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٨﴾ ﴾، سوێند بە خوا ئێمە لە گومڕاییەكی ڕوون و ئاشكرادا بووین، كە ئێوەمان (ئەی پەرستراوەكان!) لەگەڵ پەروەردگاری جیهانییاندا یەكسان دەكرد.

﴿ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ ﴾، ئنجا سەرنجێكی دایە ئەستێرەكان، تێیانەوە ڕاما، ﴿ فَقَالَ إِنِّى سَقِيمٌ ﴾، یەكسەر دوای ئەوەی سەرنجی ئەستێرەكانیدا، گوتی: من نەخۆشم، ئەمە دوو واتای هەن:

أ- ئیبراهیم عليه السلام تەماشای ئەستێرانی كردوە، بۆ ئەوەی بەرزیی و مەزنیی خوا لە گەردووندا زیاتر بەدیی بكات.

ب- خەڵكەكە كۆمەڵگایەكەی ئیبراهیم بڕوایان وابووە: ئەستێرەكان دەبنە هۆی ساغیی و نەخۆشیی مرۆڤەكان، ئەویش بە پێی عەقڵی خۆیان دواندوونی.

گرنگ ئەوەیە سەرنجێكیدا ئەستێرەكان و گوتی: من نەخۆشم، واتە: لە ڕووی جەستەوە نەخۆشم.

﴿ فَتَوَلَّوْا۟ عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴾، ئەوانیش بە پشتتێكردنەوە ڕوویان لێوەرگێڕا، واتە: زۆر بە خێرایی، چونكە بە فائی بە دواداهاتن (**فاء التعقيب**) هێناویەتی، ڕەنگە

وایانزاینبێ و وای لێ حاڵیی بووین کە ئیبڕاهیم ﷵ نەخۆشییەکی درم (**مُعْدي**) یەتی، نەخۆشییەك کە ئەوان لێی بگرنەوە، بۆیە گوتوویانە: با لێی نیزیك نەبینەوەو، بە خێرایی پشتیان تێکردووەو ڕوویان لێ وەرگێڕاوە.

﴿ فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ ﴾، ئەویش بە شێوەیەکی پەنهان چوو بۆ لای پەرستراوەکانیان، خوا کە وشەی (آلِهَة)ی بۆ بەکار هێناون، بە پێی عەقڵی ئەوان ئەو وشەیە بەکاردێنێ، یانی: ئەوشتانەی ئەوان بە پەرستراویان زانیون، ئەگەرنا هیچ کامیان (إِلَـه) نەبوون، تاکو بە (آلِهَة) کۆبکرێنەوە، بەڵکو بە نسبەت ئەوانەوە، یان خۆرو مانگ و ئەستێرە بوون، یان پەیکەر بوون، ﴿ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴾، ئیبڕاهیم ﷵ گوتی: ئایا ناخۆن؟ ئەوانە عادەتیان وابووە، خواردنیان لە بەردەم پەرستراوەکانیان داناوە، نەك بۆ ئەوەی بیخۆن، بەڵکو بۆ ئەوە موبارەك و بە پێزبێ و بەرەکەتی بکەوێتێ و ببێتە متفەڕك، ئنجا ئیبڕاهیم ﷵ بە تەوسەوە، بە توانجەوە گوتوویەتی: ئەرێ ئەو خواردنانەی دانراون ناخۆن؟ ﴿ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴾، چیتانە، بۆچی نادوێن و قسە ناکەن؟ ئەی پەرستراوەکان!

﴿ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًۢا بِٱلْيَمِينِ ﴾، بە شێوەیەکی پەنهان، بە پەنهانکاریی دەستیکرد بە لێدانیان بە دەستی ڕاستی، کە لە سووڕەتی (**الأنبياء**)دا دەفەرموێ: ﴿ فَجَعَلَهُمْ جُذَٰذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ ﴿٥٨﴾ ﴾**الأنبياء**، وردو خاشی کردن جگە لە پەرستراوە گەورەکەیان.

﴿ فَأَقْبَلُوٓا۟ إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴾، ئنجا ئەوانیش بە خێرایی ڕوویان تێکردو هاتن بۆ لای، واتە: دوای ئەوەی هەواڵەکەیان بیست، گەڕانەوە، وەك لە سووڕەتی (**الأنبياء**)دا بەسەرهاتەکە بە تەفصیل گێڕراوەتەوە، کە ئەوان لێیان پرسی: ئایا تۆ واتکردووە؟ ئەویش دەڵێ: بتە گەورەکەیان وایکردووە، لێیان بپرسن ئەگەر قسان دەکەن، ئەوانیش بە خۆیاندا دەچنەوەو، لە دواییدا دووبارە هەڵدەگەڕێنەوەو، سەرەنجام ئیبڕاهیم ﷵ دەفەرموێ: ﴿ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴾، ئایا شتێك دەپەرستن کە خۆتان دایدەتاشن، ئەو پەیکەرانە خۆتان دروستیان دەکەن؟ ﴿ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا

تَعۡمَلُونَ ﴾، خـواش خۆتـان و ئـەوەش کـە دروسـتتان کـردوە، هێناونیـە دی، خۆتـان و ئـەوەی کـە کردووتانـە، کـە بریتیـە لـە دروسـتکردنی بـت و سـەنەمەکان؟! نـەك وەك دوایـی کـە جەبرییـەو موعتەزیلـەو ئەشـاعیرەو ...هتـد پەیـدا بـوون، هەندێـك لـە زانایـان ئـەم ئایەتەیـان بەمجـۆرە تەفسـیر کـردوە: (**وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَعَمَلَكُم أو وَأَعْمَالَكُم**) خـوا خۆتـان و کردەوەکانیشـتانی خوڵقانـدوە! بـەڵام بێگومـان لێـرەدا مەبەسـت ئـەوە نیـە، بەڵکـو یانـی: خـوا خۆشـتان و ئـەوەش کـە دەیکـەن یانـی: (**وَمَا تَصْنَعُون**) ئـەوەی دروسـتیدەکەن، دروسـتتانکردوە، خۆشـتان و پەیکەرەکانیـش، بەدیهێـنراوی خـوان.

﴿ قَالُواْ ٱبۡنُواْ لَهُۥ بُنۡيَٰنٗا ﴾، خەڵکەکـەی گوتیـان: بینایـەك، خانوویـەك دروسـتبکەن {پـڕی بکـەن لـە دارو ئاگـری تێبـەردەن، ئاگرێکـی نێڵـدراو، ئاگرێکـی بڵێسـەداری تێـدا بکەنـەوە} ﴿ فَأَلۡقُوهُ فِي ٱلۡجَحِيمِ ﴾، ئنجا ئیبراهیـم فڕێدەنـە نێـو کڵپـەی ئاگرەکـە (**جَحِيمْ**) بریتیـە لـە کڵپـەی شـینی ئاگـر، ئاگرێـك کـە بڵێسـەی چـاك بـەرز بۆتـەوە، فڕێیدەنـە نێـوی.

﴿ فَأَرَادُواْ بِهِۦ كَيۡدٗا فَجَعَلۡنَٰهُمُ ٱلۡأَسۡفَلِينَ ﴾، خـوا لێـرە تەنیـا ئەوەنـدە دەفەرمـوێ: پیلانیـان بـۆی ویسـت، بـەڵام ئێمـە ئەوانمـان ژێرخسـت، بـەڵام لـە سـوورەتی (**الأنبياء**) دا بـە تەفصیـڵ باسـی ئـەوە دەکات، کـە چـۆن بـە مەنجەنیـق ئیبراهیمیـان عليه السلام هەڵداوەتـە نێـو بڵێسـەی بـەرزی ئاگرەکـە، بـەڵام خـوا فەرمانـی بـە ئاگرەکـە کـردوە، سـارد بێتـەوە، فەرموویـەتی: ﴿ قُلۡنَا يَٰنَارُ كُونِي بَرۡدٗا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُواْ بِهِۦ كَيۡدٗا فَجَعَلۡنَٰهُمُ ٱلۡأَخۡسَرِينَ ﴿٧٠﴾ ﴾، بـەڵام لێـرە دەفەرمـوێ: ئەوانمـان زیانبـار کـرد، فێـڵ و پیلانەکەیـان دادی نـەدان، زیانـی بـە ئیبراهیـم نەگەیانـد، ئەوانیـش ڕەنـج بـە خەسـار چـوون.

ئنجـا دێتـە سـەر وێسـتگەیەکی دیکـەی ژیـانی ئیبراهیـم عليه السلام، دوای ئـەوەی لـە سـووتێنران خـوا دەربـازی دەکات، دەیـەوێ قەومەکـەی کـە کلدانییـەکان بـوون، لـە باشـووری عێـراق، لـە ئـووری کلدانیـی، بەجێیـان بێڵـێ: ﴿ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ

رَبِّى سَيَهۡدِينِ ﴾، گوتی: من بەرەو پەروەردگارم دەچم، بە دڵنیاییەوە ڕێنماییم دەکات، ڕێم پیشان دەدات چی بکەم و چۆن بکەم! واتە: بەرەو ڕەزامەندیی پەروەردگارم دەچم، دەچم بۆ شوێنێك کە لەوێ بتوانم بەندایەتیی بۆ خوا بکەم، فەرمانبەریی خوا بکەم، خەڵك بۆ لای خوا بانگ بکەم، دوای ئەوەی لەگەڵ خەڵکەکەی خۆیدا گەیشتۆتە بنبەست، ئایا لەوە زیاتر کە خستوویانەتە نێو ئاگری سوورەوە، بەڵام خوا دەربازی کردوە؟!

﴿ رَبِّ هَبۡ لِى مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، {پاڕایەوە گوتی:} پەروەردگارم! لە چاکانم پێ ببەخشە، واتە: لە منداڵی چاك پێم ببەخشە، لە کوڕانی چاکم پێ ببەخشە، ﴿ فَبَشَّرۡنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴾، ئێمەش موژدەمان پێدا بە کوڕە گەنجێکی هێدیی و مەند، هەڵبەتە کە دەبێ یەکسەر گەنج نیە، چونکە (غُـلام) وەك باسمان کرد واتە: مێردمنداڵێك کە سمێڵی بۆر بووبن، دیارە ئەو کاتە کە لە دایك دەبێ، وانیە، بەڵام یانی: کە لە داهاتوودا ببێتە مێردمنداڵ، ئەگەرنا پێشێ کە دەبێ کۆرپە دەبێ، بەڵام ئەمە یانی: لە کاتێکدا خوا موژدەی پێداوە کە کوڕێکتان دەبێ، هاوکات موژدەشی پێداوە کە ئەو کوڕە گەورەش دەبێ و، دەچێتە قۆناغی گەنجیەتییشەوەو بە منداڵیی نامرێ.

﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡىَ ﴾، ئنجا کاتێك لەگەڵی گەیشتە قۆناغی کارکردن، بە کوردیی دەڵێین: وەرگێڕکە واتە: گەیشتە قۆناغێك: **(أَنْ يَسْعَى مَعَ أَبِيهِ)** لەگەڵ بابی دا کۆشش بکات، یان: **(أَنْ يَسْعَى مَعَ سَعْيِ أَبِيهِ)** لەگەڵ کۆششی بابیدا ئەویش کۆشش و کار بکات، یارمەتیی بابی بدات و هاوکاری بێ، ببێتە وەرگێڕکە، کە لەو کاتەدا کوڕ زۆر خۆشەویستە، هەروەها کچیش زۆر خۆشەویستە، لە کاتێکدا دەگەنە قۆناغێك، کوڕ یارمەتیی بابی بدات و، کچ یارمەتیی دایکی بدات، ڕۆڵە لەوکاتەدا خۆشەویسترە لەوەی کاتێك بچووکەو هیچی لەدەست نایەت، کاتێك لەگەڵی گەیشتە قۆناغی کۆشش کردن و هەوڵدان و هاوکاریی کردن، ﴿ قَالَ يَٰبُنَىَّ إِنِّىٓ أَرَىٰ فِى ٱلۡمَنَامِ أَنِّىٓ أَذۡبَحُكَ ﴾، (ئیبراهیم) گوتی: ئەی ڕۆڵە گیان! من لە

خـەودا بینیـم کـە تـۆم سـەردەبڕی، لـە خـەودا بینیـم واتـە: کاتێـك کـە خەوتبـووم، (مَنـام) واتـە: خەوتـن، خەونـم بینـی، کـە تـۆم سـەردەبڕی، ﴿ فَٱنظُرۡ مَاذَا تَرَىٰۚ ﴾، تـۆش سـەرنج بـدە! بزانـە چـی دەبینـی، ڕات چییـە؟ ﴿ قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفۡعَلۡ مَا تُؤۡمَرُۖ ﴾، گوتـی: ئـەی بابـە گیـان! ئـەوەی فەرمانـت پێکـراوە ئەنجامـی بـدە، ﴿ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾، ئەگـەر خـوا بیـەوێ، مـن لـە خۆڕاگـران دەبینـی، منـت لـێ هەڵدەکـەوێ کـە خۆڕاگـرم.

﴿ فَلَمَّآ أَسۡلَمَا ﴾، کاتێـك ملکـەچ بـوون، ملکـەچ بـوون بـۆ ئـەو فەرمانـەی خـوا، ﴿ وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ ﴾ لەسـەر لاتەنیشـتی سـەریشی پاڵیخسـت، (تَلَّـهُ: أَسْـقَطَهُ أَو أَخْضَعَـهُ)، خسـتی، کەوانـدی، (لِلْجَبِـين) یـانی: لەسـەر لاتەنیشـتی سـەری خسـتی، بـۆ ئـەوەی چەقۆیەکـەی لـە مل بنـێ، هەندێـك دەڵێـن: چەقۆشـی لـە مـل نـاوە، بـەڵام نەیبڕیوە.

﴿ وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ﴾، بانگیشـمان کـرد: ئـەی ئیبراهیـم! ﴿ قَدۡ صَدَّقۡتَ ٱلرُّءۡيَآۚ ﴾، بـە دڵنیایـی تـۆ خەونەکـەت بـە ڕاسـت دانـا، واتـە: خەونەکـەت جێبەجـێ کـرد، ئـەوەی کـە پێمان گوتبـووی، ئیسـماعیلت هێنایـە سـەر سـەربڕین، عەزمـت لەسـەر جـەزم کـردوەو، ئیماعیلیـش تـەواو ملکـەچ بـووەو خـۆی بـە دەسـتەوە داوە، هەردووکتـان لـە تاقیکردنەوەکـە دەرچـوون، ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾، ئێمـە بـەو شـێوەیە پاداشـتی چاکـەکاران دەدەینـەوە، واتـە: خـوا ﷻ نەیویسـتبوو، ئیسـماعیل سـەرببڕدرێ، ویسـتبووی: بزانـرێ کـە ئیبراهیـم ئامادەیـە ئـەو فەرمانـەی خـوا جێبەجـێ بـکات، هەروەهـا ئیسـماعیلیش ئامادەیـەو، دایکـی ئیسـماعیلیش هاجەریـش ئامادەیـە، هەرچەنـدە لێـرەدا بـەس باسـی هەردووکیـان دەکات ﴿ فَلَمَّآ أَسۡلَمَا ﴾، کاتێـك هەردووکیـان بـۆ خـوا ملکـەچ بـوون، وا پێدەچـێ هاجـەر لـەوێ نەبووبـێ لـەو کاتـەدا، ئایا دەبـێ هاجـەر نەمابـێ؟ یاخـود لـەو کاتـەدا هاجـەر لـەوێ نەبووبـێ (خـوا لێـی ڕازی بـێ)، لەبـەر ئـەوەی ئافـرەت زۆر ڕەحـم و شـەفەقەت و سـۆزی هەیـە، یـان ڕەنگـە گوتبێتـی: بـا مـن چـاوم لـێ نەبـێ، گرنـگ ئەوەیـە هەموویـان لـە تاقیکردنـەوەی خـوا دەرچـوون، خـواش ﷻ حیکمەتەکـەی هـەر

ئەوەنـدە بـوو، تاقییـان بکاتـەوە[1]، داخـۆ دەردەچـن یـان دەرناچـن؟ کـە دەرچـوون مانـای وایـە حیکمەتـی فەرمانەکـە هاتـەدی، بۆیـە دەفەرمـوێ: ئێمـە بـەو شـێوەیە پاداشـتی چاکـەکاران دەدەینـەوە.

﴿ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ﴾، بـە دڵنیایـی ئـا ئەمـە تاقیکردنەوەیەکـی ڕوون بـوو، یاخـود ئـا ئـەوە چاکەیەکـی ڕوون بـوو، چونکـە وشـەی (بَلاء) هـەم بـە مانـای (مِنْحَة) دێ، واتـە: بەخـشراو، نیعمـەت، هـەم بە مانـای (مِحْنَة)یـش دێ واتـە: بـەڵاو مەینەتیـی و ناڕەحەتیـی، کـە ئـەو مەسـەلەیەش هەردووکیـان بـوو:

أ- بێگومان فەرمانی سەربڕانەکە، بەڵا بوو.

ب- ئەوەش کە خوا دوایی قەرەبووی بۆ نارد، نیعمەت بوو واتە: ئەم تاقیکردنەوە دوو دیوی هەبوون، دیوێکی بریتی بوو لە سەختیی و دژواریی، دیوێکیشی بریتی بوو لە خۆشیی و نیعمەت.

﴿ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴾، (ذِبْـح) واتـە: (مَذْبُـوح)، کردمانـە بەڵاگێـڕو قەرەبـووی، سـەربڕاوێکی مـەزن، کـە زۆربـەی زانایـان دەڵێـن: بـەران (کبش)ێـك بـوو، بەرانێکـی قەبـەو مـەزن بـووە.

﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴾، نـاوی چـاك و ناوبانگـی چاکـمان لـە نێـو ئەوانـی دیکـەدا بـۆ ئیبڕاهیـم بەجێهێشـت، واتـە: ناوبانگـی چاکیـمان بڵاوکـردەوە، وەك چـۆن نووحیـش عليه السلام هـەروا، ئیبڕاهیمیـش عليه السلام هـەروا، هیـچ خـاوەن دینێکـی ئاسـمانیی نیـە، هیـچ خـاوەن بەرنامەیەکـی ئاسـمانیی نیـە، کـە ڕێـزی نەبـێ بـۆ هـەر کام لـە نـووح و ئیبڕاهیـم (عَلَيْهِـمَا الصَّـلاةُ وَالسَّـلام)، بۆیـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴾، هـەم بـۆ نووحیـش وا دەفەرمـوێ، هـەم بـۆ ئیبڕاهیمیـش، ناوبانگـی چاکـمان بـۆی بـە نێـو ئەوانیدیکـەدا، بـە نێـو جیهانییانـدا بڵاوکردنـەوە.

---

(١) هەڵبەتـە خـوا بـەر لـە تاقیکردنـەوەش زانیویـەتی، بـەڵام ویسـتوویەتی: بزانرێ و لەسـەر ئەرزی واقیـع بەرجەسـتە ببێ.

﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ ﴾، ئاشتیی و سەلامەتیی لەسەر ئیبراهیم بێ، لە دنیاو دواڕۆژدا سەلامەت و بێمزەڕەت بێ، ﴿ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾، بەو شێوەیەش پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، ﴿ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئەو لە بەندە بڕوادارەکانمان بوو.

﴿ وَبَشَّرۡنَٰهُ بِإِسۡحَٰقَ نَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، هەروەها موژدەشمان پێدا بە ئیسحاق، کە پێغەمبەرێك بێ لە چاکان، ئەمە بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرایە لەسەر ئەوەیە کە ئەوەی پێشێ هێنراوەتە سەر سەربڕان، ئیسماعیل بووە ﵇، چونکە لێرە خوا دەفەرموێ: دوایی موژدەشمان پێدا بە ئیسحاق، کە پێغەمبەرێك بێ لە چاکان، لە بەندە چاکەکان، مانای وایە ئەوەی کە هێنراوەتە سەر سەربڕان، بریتی بووە لە ئیسماعیل ﵇، چونکە جارێ ئیسحاق هەر لە دایك نەبووە، دوایی خوا ﷻ موژدە دەدات بە ئیبراهیم کە ئیسحاقیشی دەبێ، کە یەکێك دەبێ لە بەندە چاکەکان و شایستەکانی خوا.

﴿ وَبَٰرَكۡنَا عَلَيۡهِ وَعَلَىٰٓ إِسۡحَٰقَ ﴾، پیت و پێزیشمان خستە سەر ئەوو سەر ئیسحاقیش، واتە: هەم ئیبراهیم، هەم ئیسحاقیشمان پێزدارو بەرەکەتدار کردن، ئنجا خۆیان بەرەکەتدارو پێزدار کراون، ئەدی وەچەکانیان؟ ئەدی کوڕو کچەکانیان کە لێیانەوە پەیدادەبن؟ ﴿ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا ﴾، هەروەها لە وەچەکەیشیان، وەچەی هەردووکیان: ﴿ مُحۡسِنٞ وَظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ مُبِينٞ ﴾، هەم چاکەکار هەیەو، هەم ستەمکار لە خۆی، کە زۆر ڕوون و ئاشکرایە، ستەمی لە خۆی کردوە واتە: لە وەچەکەیان هەم چاك هەیە، هەم خراپ هەیە، هەم چاکەکار هەیە، هەم خراپەکار هەیە، یاخود هەم ڕێی ڕاستگرتوو هەیەو، هەم لادەرو ستەمکاریش هەیە، کەسێك کە لادەدات، بە تەئکید پێش خەڵك ستەم لە خۆی دەکات و، ستەمەکەشی ستەمێکی ڕوون و ئاشکرایە.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

بانگكردن و پاڕانەوەی نووح و، وەڵامدانەوەی خوا بۆی و، دەربازكردنی خۆی و نیزیكانی لە خەم و پەژارەی مەزن و، هێشتنەوەی وەچەكەی لەسەر زەوی و، بڵاوكردنەوەی ستایش و مەدحكردنی لە نێو جیهانییانداو، نغرۆكردنی بێبڕوایان و، ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە، كە هەر ئەوەیە مامەڵە كردنی خوا لەگەڵ چاكەكاران دا:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ ۝٧٥ وَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ۝٧٦ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ۝٧٧ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ۝٧٨ سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٧٩ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ۝٨٠ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝٨١ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ۝٨٢ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ ﴾، بە دڵنیایی نووح لێمان پاڕایەوە، دیارە (و)ە كە بۆ یادانەوەو گێڕانەوەی ئەم قسانەو ئەم بەسەرهاتەیە، بۆ سەر باسەكانی پێشێ، واتە: وێڕای ئەو باس و خواسانەی پێشێ، بە دڵنیایی نووحیش بانگی كردین و لێمان پاڕایەوە، كە دەفەرمووێ: (لَقَدْ) كە هەم بە (ل)ی سوێند خواردن، هەم بە (قَدْ)ی ساغكردنەوە (تحقیق)و دڵنیاكردنەوە، هاتوە، هەم هۆشداریی پێدانی هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانە، مامەڵە لەگەڵ كردنیانە، وەك كەسێك كە نكووڵیی بكات لەوەی نووح عليه السلام پێغەمبەری خوا بووەو، هاواری كردۆتە خواو، خوا وەڵامی داوەتەوە، بۆیە وا خوا بە دڵنیاكردنەوەو

بە جەختکردنەوەوە دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ ﴾، بە دڵنیایی نووح لێمان پاڕایەوەو هاواری تێبەستین.

٢)- ﴿فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ ﴾، ئێمەش باشترین وەڵامدەرەوە بووین، واتە: باشترین وەڵامدەرەوە بووین بۆ نووح ﷺ، وەڵامدانەوەش یانی: بە کردەوە بە دەنگیەوە هاتین و دەفریای هاتین، دوایی خوا ﷻ باسی چۆنیەتیی وەڵامدانەوەکەو، دەفریا هاتن و وەدەنگ هاتنەکە دەکات.

دیارە هەمیشە کە: (نِعْمَ) یان (بِئْسَ) دێ، دەبێ تایبەتکراو بە مەدح یان بەسەرزەنشت (مَخْصُوص بِالْمَدْح أو بالذم) هەبێ، بەڵام لێرە: ﴿فَلَنِعْمَ ٱلْمُجِيبُونَ ﴾، (الْمَخْصُوصُ بِالْمَدْحِ مَحْذُوفٌ: فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ، نَحْنُ) تایبەتکراو بەستایش و مەدح قرتێنراوە، ئێمە باشترین وەڵامدەرەوە بووین بۆ نووح.

٣)- ﴿ وَنَجَّيْنَـٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴾، خۆی و نیزیکانیمان لە خەفەت و مەینیەتییە مەزنەکە دەرباز کردن، (التَّنْجِيَةُ: الإِنْجَاءُ، وَهُوَ جَعْلُ الْغَيْرِ نَاجِياً، وَهُوَ الْخَلاصُ مِنْ ضُرٍّ وَاقِعٍ)، (تَنْجِيَة): بریتیە لە دەرباز کردن، ئەوەیە وا بکەی ئەو کەسە لە زیانێك کە بۆی هاتۆتە پێشێ، دەربازو قوتاری بکەی.

کە دەفەرموێ: (وَأَهْلَهُ) واتە: خێزانەکەی، یاخود ئەوانەی کە لێی نیزیك بوون، چ لە ڕووی ڕەچەڵەکەوە، چ لە ڕووی دینەوە، هەردووکیان دەگرێتەوە، ئەوانەی لێی نیزیك بوون: هەم ماڵ و خێزانەکەی کە لەسەر پەیڕەوو ڕێبازی ئەو بوون، هەم ئەو بڕوادارانەی کە لەگەڵیدا بوون و لێی نیزیك بوون.

(الْكَرْبُ الْعَظِيم: الْحُزْنُ الشَّدِيد) یانی: خەم و مەینەتییەکی سەخت و مەزن، کە مەبەست پێی تۆفانە.

٤)- ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ﴾، تەنیا وەچەکەی ئەویشمان هێشتەوە، وشەی (هُمُ الْبَاقِين) کە بە (ضمير الفصل) ڕاناوی جیاکردنەوە، هاتوە، واتە: تەنیا وەچەکەی ئەومان

هێشتنەوە لەسەر زەوی، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە مرۆڤایەتیی لە دوای نووح عليه السلام هەمووی وەچەی ئەو بووبێ، بۆیە هەندێك لە مێژوونووسەکان گوتوویانە: (**نُوح أَبُو الْبَشَرِ الثَّانِي**) نووح بابی دووەمی مرۆڤایەتییە، وەك چۆن وەچەی مرۆڤان هەموویان لە ئادەمن لە سەرەتاوە، دواییش هەموویان لە نووحن.

بەڵام لێرەدا پرسیارێك دێتە پێشێ، چونکە لە سووڕەتی (**هود**)دا، هەروەها لە سووڕەتی (**المؤمنون**)یشدا هەمان شت هاتوە، کە خوا دەفەرموێ: ﴿قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ وَمَنْ ءَامَنَ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ۝٤٠﴾ **هود**، واتە: گوتمان: لە هەر ژیاندارێك جووتێك، دووان (نێرو مێیەك) سواربکە، هەروەها ماڵ و خێزانەکەشت، جگە لەوەی پێشتر بڕیاری لەسەر دراوە {کە خێزانەکەی و کوڕەکەی بوون و، هەر کەسێك کە بڕوای نەهێناوە} کەمێك نەبێ بڕوایان پێ نەهێنا.

کەواتە: وێڕای ماڵ و خێزانەکەی، کەسانێکی دیکەش کە بڕوایان پێ هێناوە، دەرباز بوون، ئنجا ئایا ئەمە چۆنە؟

ئەمە بە دوو جۆر وەڵام دراوەتەوە:

أ- وەڵامێکیان ئەوەیە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ) گوتوویەتی: (**لَمَّا خَرَجَ نُوحٌ مِنَ السَّفِينَةِ، مَاتَ مَنْ مَعَهُ مِن الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ إلاَّ وَلَدَهُ وَنِسَاءَهُ**) واتە: دوای ئەوەی نووح و ئەوانەی لەگەڵی بوون، لە کەشتییەکە چوونە دەرێ، هەموو ئەو پیاوو ئافرەتانە (ی بڕواداران) کە لەگەڵی بوون، مردن {وەچەیان لێ نەکەوتەوە} تەنیا ڕۆڵەکانی، کوڕو کچەکانی و هاوسەرەکانی مانەوە.

ب- وەڵامێکی دیکە ئەوەیە:

سەرجەم سواربووانی کەشتییەکە لە وەچەی نووح بوون، واتە: هەموو ئەوانەی کە لەگەڵی سوار بوون، بەڵێ هەندێکیان کوڕو کچی بوون، نیزیك

بـوون، نـەوەی بـوون، بـەڵام ئەوانـەی دیکـەش هەموویـان بـە ڕەچەڵـەك هـەر دەچوونـەوە سـەر ئـەو، چونكـە نـووح (عليه السلام) تەمەنێكـی درێـژی هەبـووە.

كەواتـە: كـە دەفەرمـوێ: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ﴾، چونكـە ئەوانـی دیكـەش هەرچەنـد دووریـش كەوتبنـەوە، بـەڵام لـە ئەصڵـدا هـەر وەچـەی ئـەو بـوون و، جگـە لەوەچـەی نـووح هیچكـەس لـە سـەر زەوی نەمـا.

لـەو بـارەوە كـە مرۆڤـەكان تەنیا لـە وەچـەی نـووح (عليه السلام) مـاون، ئـەم شـوێنەوارە هاتـوە، بـا لـە ڕووی سـەنەدیشـەوە زۆر بەهێـز نەبـێ، بـەڵام تیشـكێكمان بـۆ دەخاتـە سـەر ئـەو بابەتـە: {عَـنْ سَـمُرَةَ بْـنِ جُنْـدُبٍ، عَـنِ النَّبِـيِّ ﷺ«فِي قَوْلِـهِ: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ﴾ قَـالَ: حَـامٌ وَسَـامٌ وَيافِـثٌ»} (أخرجـه الترمـذي: ٣٢٣٠، وَحَسَّـنَهُ، الطـبري: ٢٩٤١٩، وسـنده ضعيـف).

سـەمورەی كـوڕی جونـدوب لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ گێڕاویەتـەوە: لـە بـارەی فەرمایشـتی خـواوە كـە دەفەرمـوێ: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ﴾، فەرموویەتـی: وەچەی نـووح لـەو سـێ كوڕەیـەوە بـووە: (حَـامٌ وَسَـامٌ وَيافِـثٌ).

ئنجا گوتوویانە:

١- ئەوانەی كە ڕەش پێستەكانن و زەرد پێستەكانن، هەموویان دەچنەوە سەر (حام).

٢- عەرەب و فارس و ئەوانەی كە پێیان دەگوترێ هیندو ئەورووپیی، ئەوانیش هەموویان لە (سام)ن.

٣- تورك و تەتەرو مەغۆل و، یابانیی و ئەوانەی دیكەش، هەموویان دەچنەوە سەر (یافث).

بـە هەرحـاڵ كـە خـوا دەفەرمـوێ: تەنیا وەچـەی ئەومـان هێشـتەوە، وایـە، بـەڵام وردەكارییەكـەی چۆنـە؟ ئەگـەر شـتێك، چ لـە ڕووی لێكۆڵینـەوەی مێژووییـەوە ببـێ بـە حەقیقەتێكـی زانسـتیی، چ لـە ڕووی هـەواڵ پێدانـی وەحییەوە سـەنەدێكی ڕاسـت و دروسـتی هەبـێ، ئـەوە دیـارە شـتەكە یەكلایـی دەكاتـەوە، ئەگەرنا مشـتومڕی هـەر تێـدا دەمێنـێ، وەك ئـەم بابەتـە وایـە، تاكـو ئێسـتا.

شایانی باسە: وەك ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (**هود**)یش دا كە بەسەرهاتی نووحمان لەوێدا بە تەفصیل هێناوە گوتوومانە، ئەو ڕایەمان پێ بەهێزترە كە ئەو تۆفانە سەرزەوی گرتۆتەوە، ئەگەر هەموو سەر زەویشی نەگرتبێتەوە، ئەو شوێنەی كە مرۆڤی لێ هەبوون، هەمووی گرتۆتەوە، واتە: یان هەموو سەر زەوی گرتۆتەوە، كە (پەیمانی كۆن)یش ئەوە دەگەیەنێ و، كتێبە مێژوویەكانیش ئەوە دەگەیەنن و، لە مێژووی هەموو گەلاندا نووسراوە، لە مێژووی چینییەكان، یابانییەكان، میسرییەكان، لە هەموویاندا نووسراوە كە تۆفانێك بووە هەموو سەر زەوی گرتۆتەوە، یاخود بە لای كەمەوە، ئەگەر هەموو سەر زەویشی نەگرتبێتەوە، ئەو شوێنەی هەموو گرتۆتەوە كە مرۆڤ تەنیا لەوێ هەبوون.

٥)- ﴿ وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴾، هەروەها لە نێو ئەوانی دیكەدا لەسەریمان بەجێهێشت.

یەكێك لە ڕوونكەرەوانی قورئان لێرەدا گوتوویەتی: (**أَي تَرَكْنَا ثَنَاءً حَسَناً، وَضُمِّنَ (تَرَكْنَا) مَعْنَى (أَنْعَمْنَا) إِذْ كَانَ «وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ ثَنَاءً حَسَناً وَأَنْعَمْنَا عَلَيْهِ»، فَحَصَلَ فِي قَوْلِهِ (وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ) حَذفُ خَمْسِ كَلِماتٍ، وَحَسْبَ قَاعِدَة التَّضْمِينِ يُفِيدُ الْمُضَمَّنُ مَفَادَ كَلِمَتَيْنِ**)، واتە: كە دەفەرموێ: ﴿ وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴾، وشەی (**تَرَكْنَا**) مانای (**أَنْعَمْنَا**)شی خراوەتە نێو، ئەگەرنا بە (**عَلَى**) بەركاری نەدەخواست: (**وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ**)، دەیفەرموو: (**وَتَرَكْنَا لَهُ**)، بەڵام بۆ ئەوەی (**تَرَكْنَا**) بەجێمان هێشت، مانای: چاكەمان لەگەڵدا كرد، ئەوەشی بخرێتە نێو، خوا وشەی (**تَرَكْنَا**)ی بە (**عَلَى**) تەعەددا پێكردوە بۆ بەركار (**مفعول به**) كە لە ئەصڵدا ئاوا بووە: (**تَرَكْنَا لَهُ ثَنَاءً حَسَناً وَأَنْعَمْنَا عَلَيْهِ**) ناوبانگێكی چاكمان بۆ بەجێهێشت و چاكەشمان لەگەڵدا كرد، كەواتە: بەڕستەی: (**وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ**) پێنج وشە قرتێندراون، بەڵام (**وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ**) دەلالەت لەسەر ئەو پێنجانەش دەكات، چونكە بە پێی بنچینەی خرانە نێو (**تضمين**)، ئەو وشەیەی كە مانایەكی دیكەی خراوەتە نێو، بە هۆی ئەوەوە بە پیتێك كە عادەت نیە بەركاری پێ بخوازێ، بەركاری پێ دەخوازێ، مانای دوو وشان دەگەیەنێ.

٦)- ﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، سەلام لەسەر نووح بێ لە نێو هەموو جیهانییاندا، ئەم ڕستەیە:

أ- دەگونجێ بەرکار (**مفعول به**) بێ بۆ (**تَرَكْنا**) یانی: (**وَتَرَكْنا عَلَيْهِ فِي الأَخِرِينَ: سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي العَالَمِين**)، لە نێو ئەوانی دیکەدا لەسەرمان جێهێشت: سەلام لەسەر نووح بێ لە نێو هەموو جیهانییاندا.

ب- دەشگونجێ کە ئەمە ڕستەیەکی دەست پێکردن (**جملة ابتدائية**) بێ و سەربەخۆ بێ و ئەوەی پێشێ تێپەڕ بووە، ئنجا خوا دەفەرموێ: سەلام لەسەر نووح بێ، ئاشتیی و سەلامەتیی لەسەر نووح ﷺ بێ لە نێو هەموو جیهانییاندا، بۆیەش دەفەرموێ: (**فِي العَالَمِين**) کە ئەمە لەم سووڕەتەدا، تایبەتە بە نووحەوە ﷺ و بۆ ئەوانی دیکە هەموویان، فەرموویەتی: ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْآخِرِينَ ﴾، هەروەها بۆ سەلامەکەش ئەمە لێرەدا تایبەتە نووحەوە ﷺ و تەنانەت بۆ ئیبراهیم ﷺ یش وای نەفەرمووە، چونکە نووح ﷺ بابی دووەمی مرۆڤایەتیی بووەو، لە نێو هەموو خاوەن بەرنامە ئاسمانییەکاندا، یەکدەنگیی لەسەر بووە.

٧)- ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾، ئێمە بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، ئاوا دەربازیان دەکەین لە تەنگانەداو بە دەنگیانەوە دێین.

٨)- ﴿ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، بە دڵنیایی نووح لە بەندە بڕوادارەکانمان بوو، کەواتە: بە هۆی ئیمانەوە چاکەکار بوو، بە هۆی ئیمانەوەش خوا بە دەنگیەوە هات.

ئنجا کە دەفەرموێ: (**إِنَّا كَذَلِكَ**) {ئێمە بەوجۆرە} خوا ﷻ دەیەوێ پێمان بفەرموێ: ئەوە بناغەی مامەڵەی خوایە لەگەڵ چاکەکاراندا، ئەوە بەس بۆ نووح ﷺ نەبووە، بەڵکو هەر کەسێکی دیکەش بەو شێوەیە بێ، ئەهلی ئیمان بێ و چاکەکار بێ، بۆ خوا ساغ و یەکلابووەوە بێ، بێگومان خوای موتەعال، خوای میهرەبان هەر بەو شێوەیە مامەڵەی لەگەڵدا دەکات

٩)- ﴿ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْآخَرِينَ ﴾، دوایی ئەوانی دیکەمان نغرۆ کردن، فەوتاندمانن، وشەی (**الأَخَرِينَ**) یانی: ئەوانی دیکەی جگە لە کەسوکارەکەی کە لەگەڵیدا سواری کەشتییەکە

بوون، واتە: هەموو ئەو خەڵکەی دیکە کە گەلی نووح ﷺ بوون و، لەگەڵ نووحدا ﷺ دەژیان، بەڵام بڕوایان پێ نەهێنا، هەموویانمان فەوتاندن.

وشەی (ثُمَّ) لێرەدا: (لِلتَّرْتِيبِ وَالتَّرَاخِي الرُّتْبِيِّين) هەم بۆ ڕیزبەندیی، هەم بۆ بە دوای یەکدا هاتنی پلەبەندییە، واتە: دوای ئەوەی نووح و ئەوانمان دەربازکردن، ئنجا ئەوەش پلەیەکی بەرزترە کە نەیارەکانیشیانمان فەوتاندن.

مەسەلەی دووەم:

ئیبراهیم ﷺ لە شوێنکەوتووانی نووح ﷺ بوو، بە دڵێکی ساغەوە بەرەو لای پەروەردگاری چوو، بە بابی و گەلەکەی گوت: ئەوە چی دەپەرستن؟ ئایا بە درۆ لە جیاتی خوا پەرستراوان دەخوازن؟ ئایا گومانتان بەرانبەر بە پەروەردگاری جیهانییان چۆنە؟

خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ لَإِبْرَٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج برگەدا:

١)- ﴿وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ لَإِبْرَٰهِيمَ﴾، بە دڵنیایی لە کۆمەڵەکەی، لە پەیڕەوانی و شوێنکەوتووانی نووح ﷺ ئیبراهیم بوو ﷺ، پێشتریش گوتوومانە: (**الشِّيعَةُ: اسْمٌ لِمَنْ يُنَاصِرُ الرَّجُلَ وَ أَتْبَاعَهُ وَيَتَعَصَّبُ لَهُ، فَيَقَعُ عَلَى الْمُفْرَدِ وَالْجَمْعِ، وَالْجَمْعُ: أَشْيَاع وَشِيَع**)، (**شِيعَة**): ناوە بۆ هەر کەسێك کە پیاوێك، یان کەسێك سەردەخات، شوێنکەوتووەکانی سەردەخات و، بۆی دەمارگیر دەبێ، وشەی (**شِيعَة**) هەم بۆ تاك بەکاردێ، بۆ وێنە: (**فُلان شَيعَةُ فُلان**)، هەم بۆ کۆ بەکاردێ، وشەی (**شِيعَة**) بە (**أَشْيَاع**) کۆدەکرێتەوەو بە (**شِيَع**)یش کۆدەکرێتەوە، هەردووکیشیان لە قورئاندا هاتوون: ﴿فِي شِيَعِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾﴾**الحجر**، هەروەها (**أَشْيَاع**) یش هاتوە: ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾ **القمر** -٥١-.

ئیبراهیم ﷺ لە کۆمەڵ و لە شوێنکەوتووانی نووح ﷺ بوو، ئنجا کە ئەوە جەخت کراوەتەوە، هەم بە (**إِنَّ**)، هەم بە (ل)، (**لَإِبْرَاهِم**) بۆ بەرپەرچدانەوەی هاوبەش بۆ خوا دانەرانە، کە خۆیان بە شوێنکەوتووی ئیبراهیم ﷺ دەزانی و، خۆیان پاڵدەدایە لای ئیبراهیم ﷺ، نەخێر! ئیبراهیم ﷺ شوێنکەوتووی نووح ﷺ بوو، نووحیش ئەهلی تەوحید بووە، ئیبراهیمیش بە هەمان شێوە ئەهلی خوا بەیەکگرتن بووە.

کەواتە: ئێوە ڕاست ناکەن ئەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان! کە خۆتان پاڵدەدەنە لای نووح و لای ئیبراهیم (صەڵات و سەلامی خوایان لەسەر بێ)، لە حاڵێکدا ئێوە چەند پەرستراوێك دەکەنە هاوبەشی خوا، بەڵام ئەوان تەنیا خوایان بە پەرستراو زانیوەو، تەنیا پەرستراوی ڕاستەقینەیان پەرستوە کە خوایە.

٢)- ﴿ إِذۡ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلۡبٖ سَلِيمٍ ﴾، یاد بکەوە! کاتێك کە بە دڵێکی ساغ و پاکەوە هاتە لای پەروەردگاری، وشەی (سَلِيم: **صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ مُشْتَقَّةٌ مِنَ السَّلامَةِ، وَهِيَ الْخَلاصُ مِنَ الْعِلَلِ وَالْأَدْواء**)، (سَلِيم) سیفەتی (**مُشَبَّهَة**)یە، دەشوبهێتە (**فعل**)ەوەو، لە وشەی (**سلامة**)وە داتاشراوە، سەلامەتییش بریتیە لە دەرباز بوون لە نەخۆشیی و، لە دەردو ناڕەحەتییان.

مانای: {هاتە لای پەروەردگاری} (**أُطْلِقَ الْمَجِيءُ عَلى مُعَامَلَتِهِ نَفْسَهُ بِمَا يُرْضِي رَبَّهُ، عَلَى وَجْهِ التَّمْثِيلِ بِحَالِ مَنْ يَجِيئُ أَحَداً، مُلْقِياً إِلَيْهِ مَا طَلَبَهُ مِنْ سِلاحٍ أَو تُحَفٍ**)، کە دەفەرموێ: ﴿ إِذۡ جَآءَ رَبَّهُۥ ﴾، هاتە لای پەروەردگاری، وشەی هاتن بە کارهێنراوە بۆ مامەڵە کردنی لەگەڵ خۆی دا، بە شێوەیەك کە پەروەردگاری ڕازی بکات، ئەمەش بە شێوەی نواندن و چواندن بە حاڵی کەسێك کە دەچێ بۆ لای کەسێك، هەرچی کە داوای لێکردوە، ئەگەر چەکە، ئەگەر شتێکی گرانبەهایە، بۆی دێنێ و دەڵێ: فەرموو، واتە: ئەویش ئا بەو شێوەیە هاتە خزمەت پەروەردگاری و گوتی: فەرموو پەروەردگارم! لە خزمەتتدام، هەرچی تۆ پێت خۆش بێ، من وادەکەم.

٣)- ﴿ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَاذَا تَعۡبُدُونَ ﴾ {ئنجا چۆنیەتیی هاتنی بۆ لای پەروەردگاری باس دەکات} کاتێك کە بە بابی و بە خەڵکەکەی گوت، بە کۆمەڵگاکەی خۆی گوت: چی دەپەرستن؟ بێگومان ئەوە پرسیار لێکردنی نکووڵیلێکەرانەیە.

وشەی (**مَاذَا**)ش وشەیەکی لێکدراوە، (**مَا**) بۆ پرسیارە، (**ذا**) بە مانای (**الَّذِي**) یانی: (**مَا الَّذِي تَعْبُدُونَهُ**) ئەوە چییە کە دەپەرستن؟

٤)- ﴿ أَئِفۡكًا ءَالِهَةٗ دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴾، ئایا بە درۆ پەرستراوانێك جگە لە خوا دەخوازن، (**تُرِيدُون: إِرَادَةُ الشَّيء: ابْتِغَاؤُهُ وَالْعَزْمُ عَلَى حُصُولِهِ**) ویستنی شتێك، بریتیە لەوە کە ئەو

شتە بخوازێ و دڵی خۆشی بچەسپێنێ لەسەر ئەوەی پەیدای بکات، ئایا ئێوە بە درۆ پەرستراوانێك جگە لە خوا داوا دەكەن؟

(أَئِفْكاً) هەمزەکە بۆ پرسیار لێکردنی نکووڵیلێکەرانەیە، یانی: (كَيْفَ تُرِيدُونَ آلِهَةً إِفْكاً) چۆن پەرستراوانێك بە درۆ دەخوازن و داوا دەكەن؟

ئەم ڕستەیە: ﴿ أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴾ زانایان چەند واتایەکیان بۆ داناون:

١- ﴿ أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ ﴾، دەبێتە حاڵ بۆ (تُرِيدُون) یانی: ئایا لە حاڵێك دا دەخوازن پەرستراوانی درۆوساختە دەخوازن؟!

٢- یاخود یانی: (آلِهَةً مَكْذُوبَةً تريدُون؟) ئایا پەرستراوانی درۆ دەخوازن؟ ئەو کاتە (إِفكاً) دەبێتە حاڵ لە (آلِهَةً) یانی: ئایا پەرستراوانێکی بە درۆ دەخوازن؟

٣- یاخود یانی: (أَتُرِيدُونَ إِفْكاً وَهُوَ آلِهَةٌ غَيْرُ الله) ئایا درۆ دەخوازن کە بریتیە لە پەرستراوانێك جگە لە خوا؟ کە ئەو کاتە (إِفْكاً) دەبێتە (بَدَل)ی (آلهة).

٤- یاخود یانی: (أَتُرِيدُونَ آلِهَةً لِلإِفْكِ) ئایا بۆ درۆ کردن پەرستراوانێکی دیکە دەخوازن، کە ئەوکاتە (إِفكاً) دەبێتە (مفعول له) یان (مفعول من أجله).

ئەوە هەندێك وردەکاریی ڕێزمانی عەرەبییە، کە مانای ئایەتەکان فراوانتر دەکات، پاکیی بۆ ئەو خوایەی کە فەرمایشتی خۆی بە جۆرێك فەرمووە، لە یەك کاتدا بە پێی ڕێزمانی عەرەبیی، چەندان واتا هەڵبگرێ، هەمووشیان گونجاوبن، بەڵام دیارە هەندێك لە زانایان مانایەکیان پێ بەهێزترە، هەندێکی دیکە مانایەکی دیکەیان پێ بەهێزترە، بەڵام لە ڕووی بنچینەکانی ڕێزمانی عەرەبییەوە، هەموو مانایەکان دەگونجێن لەگەڵ ڕستەکەدا.

٥)- ﴿ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، ئنجا گومانتان بەرانبەر بە پەروەردگاری جیهانییان چۆنە؟

ئەم ڕستەیەش بەلای کەمەوە، سێ واتایان هەڵدەگرێ:

أ- ئێوە گومانێکی زۆر خراپ بە پەروەردگارتان دەبەن، کە جگە لەو دەپەرستن، مانای وایە گومانی خراپ بە پەروەردگارتان دەبەن.

ب- گومانتان بەرانبەر بە پەروەردگارتان چییە؟ چۆنتان مامەڵە لەگەڵدا دەکات، لە کاتێکدا جگە لەو دەپەرستن؟

ج- گومانتان چییە بە پەروەردگارتان، کاتێك بە دیداری دەگەن؟ بە چ چاوو ڕوویەکەوە دەچنەوە خزمەتی، کە هەندێك لە دروستکراوەکانیتان کردوون بە هاوبەشی؟!

کۆتایی ئەم مەسەلەیە بەوە دێنین کە خوا ﷻ لێرەدا باسی **(قلبٍ سليم)** دەکات و، لە چەند شوێنێك لە قورئانیشدا باسی دڵی نەخۆش دەکات بۆ نموونە: **(فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ) البقرة -١٠-** دڵیان نەخۆشیی تێدایە، ئاشکرایە **(القلبُ السليم)** ڕێك دژو پێچەوانەی دڵی نەخۆش **(القلبُ المريض)**ە، دڵی ساغ و بێخەوش و پاك ئەو دڵەیە کە تەنیا ئیمانی تێدا بێ و، دوور بێ لە کوفر، تەنیا تەوحیدو خوا بەیەکگرتن و، تەنیا خواپەرستیی تێدا بێ و، دوور بێ لە شیرك، تەنیا خێرخوازیی و چاکەخوازیی و چاکەکاریی و دڵسۆزیی و بەزەیی و پەرۆشی تێدا بێ بۆ خەڵك و، دوور بێ لە بوغزو کینە غەرەزو، نیەت و نیازی خراپ.

بە پێچەوانەوەش دڵی نەخۆش ئەو دڵەیە پێچەوانەی هەموو ئەوانەی تێدا بێ، واتە: لە جیاتی ئیمان، کوفری تێدا بێ، لە جیاتی تەوحید، شیرکی تێدا بێ، لە جیاتی دڵسۆزیی و پەرۆش و بەزەیی بۆ خەڵك، بوغزو کینەو غەرەزو، نیازو مەبەستی خراپی تێدا بێ.

هیچ گومانی تێدانیە کە دڵ لە ئەنجامی پەیوەندیی لەگەڵ خواداو بەندایەتیی بۆ خوادا، ساغ دەبێ و چاك دەبێ و پاك دەبێ و، لە ئەنجامی دوور کەوتنەوەش لە خوادا، دڵ پیس دەبێ و نەخۆش دەبێ، دەبێتە هێلانەی تێدا تروکانی گەرای وەسوەسەکانی شەیتان.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی لـەو کەسـانەمان بگێـڕێ کـە یارمەتییـان دەدات، دڵـی خۆیـان پـاك و چـاك ڕابگـرن، سـاغ و باشـی بکـەن، بەهـۆی پەیوەندیـی ڕاسـت و دروسـتەوە لەگـەڵ خـواو، بـە هـۆی بەندایەتیـی چاکـەوە بـۆ خـواو، بـە هـۆی خـۆ پاراسـتنەوە لـە هەمـوو ئـەو شـتانەی کـە پێچەوانـەو دژی بەندایەتییـن بـۆ خـواو، لـە هەمـوو ئـەو شـتانەی پێچەوانـەی ئیـمان و، پێچەوانـەی تەوحیـدو، پێچەوانـەی دڵسـۆزیی و بەزەیـی و پەرۆشـن، بەرانبـەر بـە خەڵکـی خـوا.

مەسەلەی سێیەم:

سەرنجدانی ئیبراهیم عليه السلام لە ئەستێران و، خۆ بە نەساغ پێشاندانی بە مەبەستی بەجێمان لە پەرستگای گەلەکەیداو، تێکشکاندنی بتەکانیان و، بە توانجەوە قسەکردن لەگەڵ بتەکانداو، وردوخاش کردنییان و، بە خێرایی هاتنیان بۆ لای و، سەرزەنشتکردنی بۆیان کە چۆن شتێك خۆیان دایدەتاشن و دروستی دەکەن دەیپەرستن؟ پیلانگێڕانی گەلەکەی بۆ سووتاندنی و، دەربازکرانی و پووچەڵکرانەوەی پیلانەکەیان:

خوا تعالى دەفەرموێ: ﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ﴾، تەماشای کردو سەرنجێکی دایە ئەستێران.

زانایان چەند واتایەمیان بۆ ئەو ڕستەیە لێکداونەوە، بەڵام لە هەموویان باشتر - بەڕای بەندە - دووانن:

١- هەندێك لە زانایان گوتوویانە: (نَظَرَ فِي النُّجُومِ، لأَنَّهُم كَانُوا أَهْلَ التَّنْجِيم) بۆ سەرنجی ئەستێرانی داوە، چونکە خەڵکەکە بڕوایان بە ئەستێرە گرتنەوە هەبووەو ئەستێرەگرەوە بوون، یانی: پێیان وابوو جموجوڵی ئەستێرەکان و هاتن و چوونیان، کاریگەریی ڕاستەوخۆی هەیە لەسەر سەرەنجامی مرۆڤەکان و کاروکردەوەیان، بۆیە ئەویش بە پێی عەقڵی خۆیان دواندوونی، تەماشای ئەستێرانی کردوە، نەیگوتوە ئەوەی ئێوە بڕواتان پێی هەیە، منیش بڕوام وایە، بەڵام ئەوانی وا تێگەیاندوە، وا ئیخفاڵ کردوە کەوابزانن

و له دڵی خۆیان دا بڵێن: ڕەنگە ئەویش وەك ئێمە بڕوای بە جموجوڵی ئەستێرەكان بێ، چونكە جارێ ئیبڕاهیمیان نەناسیوە داخۆ كێیەو چۆنە؟ ئەویش مەبەستی ئەوە بووە لێی گەڕێن و بەجێی بهێڵن، لە پەرستگاكەیان دا بەتەنێ بمێنێتەوە، ئەوان دیارە بۆنەیەكیان هەبووە، بڕۆن بۆ دەرێ و، ئیبڕاهیم ﵇ بە تەنیا بمێنێتەوە، تاكو بتوانێ ئەو بتانە بشكێنێ.

٢- هەندێكی دیكەش گوتوویانە: (**تَفَكَّرَ مَلِيّاً فِي الأَمْرِ، بِحَيْثُ يَجِدُ حِيلَةً يَخْلُو بِأَصْنَامِهِمْ كَيْ يَكْسِرَهَا**) واتە: ئیبڕاهیم ﵇ كە تەماشای ئەستێرانی كردوە، یانی بیری كردۆتەوە، جاری وایە ئینسان كە تەماشای ئاسمان دەكات، یان تەماشای شتێك دەكات و لێی ورد دەبێتەوە، بیر دەكاتەوە، بیری كردۆتەوە زۆر بە جیددیی، كە نەخشەیەك دابنێ چۆن بە تەنیا لەگەڵ ئەو بت و پەیكەرانەدا بمێنێتەوە، تاكو زەفەریان پێ بەرێ و تێكیان بشكێنێ.

ئەو دوو واتایە لە هەموو ئەوانەی دیكە زیاتر دەچنە عەقڵەوە، ئەگەرنا زانایان قسەی دیكەشیان لەو بارەوە كردوون.

٣)- ﴿فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ﴾، یەكسەر گوتی: من نەخۆشم، پێشتر گوتمان: وشەی: (**سَقَم وسُقْم**) بە نەخۆشیی جەستەیی دەگوترێ، (**سَقِيم**)یش سیفەتی بە كردار چوێنراو (**مُشَبَّهَة بِالفِعل**)ە، هەروەك (**سليم**)یش هەروایە، زانایان دەڵێن: ئەمە پاساوێك بووە ئیبڕاهیم ﵇ هێناویەتەوە، تاكو لێیگەڕێن، بە تەنیا لەو شوێنە كە پەیكەرو صەنەمەكانی تێدا دانراون، بمێنێتەوە، تاكو بتوانێ تێكیانبشكێنێ و، ئەو خەڵكە بتپەرستە لە خەوی بێئاگایی وەخەبەر بێنێ، كە ئەوانە ئەگەر پەرستراو بوونایە، لای كەم، دەبوو توانیبایان بەرگریی لە خۆیان بكەن.

هەندێك لە زانایانیش وایان لێكداوەتەوە كە گوتوویەتی: من نەخۆشم واتە: حاڵم تەواو نیە، بەو واتایە كاتێك ئەو بت و صەنەمانە دەبینم، سەرو دڵم دەگرن و تێكدەچم، ئەوان ڕەنگە وا حاڵیی بووبن كە نەخۆشییەكی درمیەتی و

نەخۆشـیيەكی خراپیەتـی، بـۆ ئـەوەی لێـی نەگرنـەوە، بالێـی دوور بكەونـەوە، بـەڵام ئـەو مەبەسـتی ئـەوە بـووە كـە مـن حاڵـم بـاش نیـە، لەبـەر ئـەوەی ئـەو بـت و صەنەمانـە ئـاوا دەبینـم دەپەرسـترێن، میزاجـم تێكچـووە.

ڕسـتەی: (**إِنِّي سـقيم**) أ- دەگونجـێ مەبەسـت پێـی ئـەوە بـێ نەخۆشـیيەكی وامگرتـوە، كـە ئـەوان وا حاڵیـی بـن نەخۆشـیيەكی درمیەتـی، ئنجا بـۆ ئـەوەی لێـی نەگرنـەوە، زوو لێـی دووركەوتوونـەوە.

ب- دەشـگونجێ ئیبراهیـم عليه السلام مەبەسـتی ئـەوە بووبـێ كـە مـن نەخۆشـم و بـە كـردەوەش نەخـۆش و نەسـاغ بووبـێ، لـە ئەنجامـی ئـەو بارودۆخـەدا كـە بینیوەتـی ئـەو بتانـە دەپەرسـترێن لـە جیاتـی خـوا، جـاری وایـە كـە ئینسـان خەفەتێكـی زۆری دەبـێ، بـە كـردەوە میزاجـی تێكدەچـێ و نەخـۆش دەبـێ.

چونكـە لـە فەرمایشـتی پێغەمبـەردا ﷺ هاتـوە، كـە ئیبراهیـم عليه السلام سـێ جـار قسـەی وای كـردوە، كـە لـە شـێوەی درۆدابـێ لـە پێنـاوی خـوادا، یەكیـان ئەمەیـە، ئـەوی دیكـە ئەوەیـە كاتـێ كـە بتەكانـی تێكشـكاندوون، گوتوویەتـی: گەورەكەیـان وایكـردوە، ئـەوی دیكەشـیان ئـەوە بـووە كـە چـووە بـۆ میسـڕ، پادشـای میسـڕ سـارا خانـی بینیـوە، گوتوویەتـی: ئـەوە خوشـكمە واتـە: لـە ڕووی ئیمانییـەوە خوشـكمە، چونكـە هـەر ئـەو دووە ئیمانـدار بـوون، بـە هەرحـاڵ ئەگـەر فەرموودەكـە لـە ڕووی سـەنەدەوە ڕاسـتبێ واتـە: ئیبراهیـم عليه السلام سـێ قسـەی كـردوون لـە شـێوەی درۆدان، ئەگەرنـا درۆ نەبـوون، ئـەوە پێـی دەگوتـرێ: دەبەرڕاهاویشـتن، كنـارە (**كِنايـة**)، بـەڵام ئایـا سـەنەدەكەی چۆنـە؟! لـە بەسـەرهاتی ئیبراهیمـدا عليه السلام لـە تەفسـیری سـوورەتی (**إبراهيـم**)دا، باسـی ئـەو بابەتەشـم كـردوە.

٣)- ﴿ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴾، یەكسەر كە وایگوت، ئەوانیش پشتیان تێكردو، بە پشتتێكردنەوە ڕوویان لێ وەرگێڕا، (**أي ذَهَبُوا وَخَلَّفُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِم بِحَيْثُ لاَيَنْظُرُونَهُ**) ڕۆیشتن و لە پشت خۆیان بەجێیانهێشت، بە جۆرێك كە نەیبینن.

٤)- ﴿ فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ ﴾، ئەویش بە پەنهانیی چوو بۆ لای پەرستراوەکانیان، (**أي**: **ذَهَبَ خُفْيَةً**)، (**رَاغَ**: **حَادَ وَمَالَ**) واتە: بە قۆرت و پێچەوە، بە شێوەیەکی پەنهان چوو بۆ لای پەرستراوەکانیان.

٥)- ﴿ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴾، گوتی: ئایا ناخۆن؟

٦)- ﴿ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴾، چیتانە بۆچی نادوێن، قسە ناکەن؟

هیچ گومانی تێدانیە کە ئیبراهیم فەرموویەتی: بۆچی ناخۆن، دیارە خوادنێکیان داناوە لە لای پەرستراوەکانیان، کە بە حیساب ئەوانە پەرستراون، بۆ ئەوەی خواردنەکە پیت و پێزی بچێتێ، ئەگەرنا زانیویانە جارێك نەیانخواردو دووجار نەیانخوارد، کەواتە: خواردن ناخۆن، بەڵام ڕەنگە چۆن وەك هەندێك خەڵك دەچێ پەڕۆ بە دارو درەختی سەر گۆڕی پیاو چاکێك هەڵدەواسێ و، دوایی دەڵێ: بۆتە متفەڕك، یان پەڕۆیەك کە لە قورئانی دەپێچن، پێیان وایە بۆتە متفەڕك، کە لە ڕاستیدا ئەوشتانە مادام بەڵگەی شەرعییان لەسەر نەبێ، ڕاست نین و نابێ بکرێن، دیارە ئەوانیش بەو شێوەیە مامەڵەیان لەگەڵ پەرستراوەکانی خۆیاندا کردوە، بۆیە ئیبراهیمیش ﷺ بە گاڵتە پێکردن و بە توانجەوە دەڵێ: ئایا ناخۆن؟ چیتانە نادوێن و قسە ناکەن؟

٧)- ﴿ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًۢا بِٱلْيَمِينِ ﴾، ئنجا بە شێوەیەکی پەنهان، ڕووی تێکردن و بەهێز لێیدان، (**ضُمِّنَ رَاغَ مَعْنى أَقْبَلَ**) (**راغ**) مانای (**أقبل**) ڕووی تێکردی خراوەتە نێو، ڕووی تێکردن و بە دەستی ڕاست لێیدان، (**بِالْيَمِين**):

أ- دەگونجێ مەبەست دەستی ڕاست، بێ، بێگومان تەنیا بە دەست لێی نەداون و، تەورێك، تەشوێیەك، چەکوشێکی پێبووە.

ب- یاخود (**بِالْيَمِين**) مەبەست پێی هێزە، واتە: بەهێز لێیدان.

هەڵبەتە ئەوە لێرەدا قرتێندراوە، کە لە سوورەتی (**الأنبياء**)دا باس دەکات: کە دێنەوە تەماشا دەکەن پەیکەرەکان وردوخاش کراون، دەپرسن: کێ وای لێ

کـردوون؟ دەڵێـن: گەنجێکـە باسـی دەکـردن نـاوی ئیبراهیـم بـوو، دەڵێـن: ئیبراهیـم بێنـن، ئیبراهیـم دێنـن و گفتوگـۆی لەگەڵـدا دەکـەن، ئـەوە هەمـووی قرتێنـدراوە، لێـرەدا یەکسـەر دەفەرمـوێ:

٨)- ﴿ فَأَقْبَلُوٓاْ إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴾، بە خێرایی ڕوویان تێکرد، بە خێرایی هاتن، (**يَزِفُّون**) خوێندراویشەتەوە: (**يُزَفُّون أَي: يُسْرَعُون**)، هەروەها بە: (**يُزِفُّون**)یش خوێندراوەتەوە، (**زَفَّ يَزِفُّ، وَأَزَفَّ يُزِفُّ**) هەم بە سێ پیتیی، هەم بە چوار پیتیی، واتە: بە خێرایی دەهاتن. (**يَزِفُّون ويُزِفّون**): بەخێرایی دەهاتن، (**يُزَفّون**) بەخێرایی دەهێنران.

٩)- ﴿ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴾، {بە سەرزەنشتکردنەوە} پێی گوتن: ئایا شتێك دەپەرستن کە خۆتان دایدەتاشن؟ (**النَّحْتُ: بَرِي العُودِ لِيَصِيرَ عَلَى شَكْلٍ يُرَاد**)، (**نَحْت**): بریتیە لە دارێك {یان بەردێك} کە بتاشرێ تاکو بە شێوەیەك بێ کە دەویسترێ واتە: تەشوێکاریی.

دیـارە پرسـیار کردنەکـەی کـە دەفەرمـوێ: ﴿ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴾، پرسـیار لێکردنـی نکووڵییلێکردنە.

١٠)- ﴿ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴾، لە حاڵێك دا خوا خۆتان و ئەوەش کە دەیکەن، دروستیکردوون، (و)ی (**وَاللهُ**) (**واو الحالية**)یە، لە حاڵێکدا کە خوا ئێوەش و ئەوەش کە ئەنجامی دەدەن دروستیدەکەن لە پەیکەرەکان، خۆتان و پەیکەرەکانیش خوا دروستیکردوون، (**أَي: وَمَا تَعْمَلُونَهَا أَي: تَصْنَعُون وَالْمَقْصُودُ خَلْقُ اللهِ مَادَّتُهُ**) مەبەست ئەوەیە کە ماددەکەو کەرەستەکەی خوا خوڵقاندوویەتی، بەڵام ئەوە کە (**ما**) لێرەدا چاوگیی (**مصدرية**) بێ و، بە بەڵگە بهێنرێتەوە لەسەر ئەوە کە کردەوەکانی مرۆڤەکان دروستکراوی خوان، وەك جەبرییەکان و ئەشعەرییەکان وایانگوتوە! لە ڕاستییدا قورئان زۆر لەوە بەرزترە کە بە پێی قسەی موعتەزیلەو ئەشاعیرەو، ماتورديیەو جەبرییە، تەفسیر بکرێ، ئەو قوتابخانەو ڕەوتانە دوایی پەیدا بوون، وەك لە مەوسووعەی: (بیرکردنەوەی ئیسلامیی لە نێوان وەحیی و واقیعدا) لە کتێبی سێیەمدا: {تەوژمە فیکرییەکانی مێژووی مسوڵمانان} بە درێژیی ڕوونم کردۆتەوەو باسم کردوە، کە ئەو ڕەوت و قوتابخانە

فیکرییانە دوایی پەیدا بوون، بۆیە بە بەڵگە هێنانەوەی ئەم ئایەتە، لەسەر ئەوەی کە خوا کردوەکانی مرۆڤان دەخوڵقێنێ، وەك جەبرییەکان و دوایی ئەشعەرییەکانیش گوتوویانە، هیچ بنەمایەکی نیەو، لێرەش دا مەبەست ئەوە نیە کە خوا کردەوەکانتان دەخوڵقێنێ، بەڵکو وەك (**الطبري**) پێشەوای توێژەرەوانی قورئان گوتوویەتی: (**أي: وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَهُ أي: وَمَا تَصْنَعُونَهُ**) خوا دروستیکردوون و ئەوەی دروستیشی دەکەن، ئەویش هەر دروستکراوی خوایە.

١١)- ﴿ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا ﴾، گوتیان: بینایەکی بۆ دروستبکەن، واتە: خانووێکی بۆ دروستبکەن و پڕی بکەن لە ئاگرو، دوایی ئاگری تێبەردەن و دایگیرسێنن، بەبەڵگەی ڕستەی دوایی (فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ).

١٢)- ﴿ فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴾، فڕێدەنە نێو بڵێسەی ئاگرەکە، یانی: ئەو بینایە پڕ بکەن لە ئاگرو با بڵێسەی بەرز بێتەوە، ئنجا ئیبراهیم فڕێدەنە نێو بڵێسەی ئاگرەکە، بێگومان ئیبراهیم ﷺ بە مەنجەنیق فڕێدراوەتە نێو ئەو ئاگرە زەبەلاح و بەرزە، چونکە هەر نیزیکی بوونایە، خۆشیانی دەسووتاند، نەك هەر ئیبراهیم ﷺ.

(**جحیم**)یش بریتیە لە ئاگرێك زۆر چاك داگیرسابێ، (**الزجاج**) گوتوویەتی: (**كُلُّ نَارٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ فَهِيَ جَحِيم**)[1] هەر ئاگرێك کە لەسەر یەك کەڵەکە بێ، ئەوە پێی دەگوترێ: (**جَحِیم**)، (أل)ی (**الجحیم**)یش قەرەبووی پاڵوەلادراو (**مضاف إلیه**)، واتە: فڕێیدەنە نێو ئاگری بڵێسەداری ئەو خانووەوە، کە داروبارتان زۆر تێدا کۆکردۆتەوە.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ، کە وەك چۆن پشتی ئیبراهیمی گرت، ئێمەش لەو کەسانە بگێڕێ کە پشتمان بگرێ لە بەرانبەر نەیارانمان و، لە تەنگانەو مەینەتییەکانداو، خوا بەبەزەیی خۆی دەربازمان بکات و ڕزگارمان بکات، وەك چۆن ئیبراهیمی لە ئاگری سووردا پاراست و دەربازی کرد.

---

(١) فتح القدير للشوكاني: ج٤، ص٤٨٦.

١٣)- ﴿ فَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا ﴾، ئنجا ئەوان پیلانیان لە دژ گێڕا.

١٤)- ﴿ فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴾، ئێمەش ئەوانمان خستە بنەوە، لە سوورەتی (**الأنبیاء**)دا دەفەرموێ: ﴿وَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾﴾**الأنبیاء**، فێڵ و پیلانیان بۆی ویست ئێمەش ئەوانمان کردە زیانبارترین، کەسێك لە بنەوە بێ، مانای ئەوەیە زیانی کردووە، کەسێك زیانبار بێ، مانای وایە ژێر کەوتوە.

مەسەلەی چوارەم وکۆتایی:

کۆچکردنی ئیبراهیم ﷺ بەرەو خواو، پاڕانەوەو داواکردنی لە خواو، پێبەخشرانی کوڕێکی هێدیی و مەندو، لە خەوندا دیتنی سەربڕینی و، ئامادەیی دەربڕینی کوڕەکەی و تەسلیم بوونیان و پاڵخستنی و، بەرانێکی مەزن کردنە بەلاگێڕو قەرەبووی و، سەلام لێکردنی خواو مەدحکردنی و، دواتر مژدەی ئیسحاق پێدرانی کە پێغەمبەرێک بێ لە چاکان و، ستایشکرانی لە لایەن خواوەو، چاکەکارو ستەمکار پەیدابوون لە نێو وەچەکەیدا:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَن يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە بیست (٢٠) بڕگەدا:

١)- ﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾، {بە پێی سیاق دەزانین کە قسە هەر لەسەر ئیبراهیمە ﷺ} {ئیبراهیم} فەرمووی: من بەرەو پەروەردگارم دەڕۆم و، بە دڵنیایی ڕێنماییم دەکات.

مەبەست لە ڕێنمایی لێرەدا:

أ- دەگونجێ ڕێنمایی مەعنەویی بێ واتە: ڕێی بەندایەتیی خۆیم پێشان دەدات، پێشانم دەدات چۆن بەندایەتیی بۆ بکەم، بەرنامەم بۆ دەنێرێ، پەیامم بۆ دەنێرێ، ئیبراهیم نەك هەر گومانی چاك بەڵكو یەقینی چاكی هەبووە بە پەروەردگاری، پەروەردگاریش بەو شێوەیە كە بەندە لێی چاوەڕێ دەكات، مامەڵەی لەگەڵدا دەكات.

ب- دەشگونجێ (سَيَهْدِينِ) لێرەدا ڕێنماییم دەكات، یانی: بەرەو ئەو شوێنەی ئامانجمە، ئەو شوێنەی تێیدا ئازادبم و، جارێكی دیكە نەمخەنە مەنجەنیقەوەو فڕێمنەدەنە نێو ئاگری سوورەوە، لەبەر ئەوەی دژی بتپەرستیی و هاوبەش بۆ خوا دانانم، هەردوو واتایەكە دەگونجێن.

هەڵبەتە كە دەفەرموێ: ﴿إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي﴾، مەبەست ئەوەیە: من بەرەو ڕەزامەندیی خوا دەڕۆم، یان بەرەو ئەو شوێنەی دەمەوێ ئەركی بەندایەتیی بەرانبەر بە پەروەردگارم تێدا جێبەجێ بكەم، ئنجا لە عێراقەوە دەچێ بۆ شام، وەك كتێبەكانی مێژوو دەڵێن[1]، لە ئووری كلدانیی دەچێ بۆ شام بۆ ناوچەی حەڕڕان، دواتریش لووطی برازاشی لەگەڵیدا دەبێ، دوایی شۆڕ دەبێتەوە بەرەو ناوچەكانی شام و فەڵەستین واتە: سووریای ئێستاو فەڵەستین و ئوردون و لوبنان، لە (پەیمانی كۆن)دا بە تەفصیل باسكراوە، ئێمەش كاتی خۆی لە سوورەتی (**إبراهيم**)دا، بە درێژیی باسی بەسەرهاتی ئیبراهیممان كردوە ؛.

٢)- ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ (گوتی:) پەروەردگارم! لە چاكانم پێببەخشە، لە كوڕانی چاكم پێ ببەخشە، واتە: منداڵ و كوڕێكی چاك لە چاكان، هێندە چاك بێ، چووبێتە نێو جەرگەی چاكانەوە.

٣)- ﴿فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ﴾، ئێمەش موژدەمان پێدا بە كوڕێكی هێدیی و مەند، پێشتریش باسمان كرد كە (غُلام) گەنجێكە سمێڵی بۆر بووبن، باڵغ بووبێ و نەبووبێ، لەو نێوانە دابێ، بێگومان ئەو كوڕەی كە خوا موژدەی بە ئیبراهیم ؛ داوە پەیدایان

---

(١) مفصل تأريخ العرب واليهود: أحمد سوسة، ص ٥٠٥ ، ٥٠٦.

بێ، لە هاجەرە خان، وا پێدەچێ مەبەست پێی ئیسماعیل علیه السلام بێ، کە لە هاجەرە پەیدابووە، ئەو ڕایە بەهێزترە، ئنجا بێگومان یەکسەر کە بووە، نەوجەوان (غُلام) نەبووەو نەیگەیشتۆتە تەمەنێ سمێڵی بۆر بووبێ، یاخود خەتی سمێلانی دابێ، بەڵکو گچکە بووە، بەڵام ئەوە موژدەیە، واتە: موژدەی پێ دەدەین کە کوڕێکیان ببێ، ئەو کوڕە بگاتە تەمەنی گەنجیەتییش، بەڵام بۆیە نەگوتراوە دەگاتە تەمەنی هەڵکشیوتر، چونکە خوا تعالی دوایی فەرمانی پێ دەکات کە سەری ببڕێ، ئنجا ئەگەر پێی فەرموبایە: ئەو کوڕەت گەورە دەبێ و، دەبێتە پیاوو ژن و ماڵیشی دەبێ، مانای وایە ئیبراهیم علیه السلام دەیزانی ئەو فەرمانەی خوا پێی دەکات لە خەوندا، کە سەری بڕێ، هەر بۆ تاقیکردنەوەیە، بۆیە تەنیا فەرموویەتی: تاکو ئەو کاتەی خەتی سمێڵان دەدات، یاخود دەبێتە وەرگێڕکە، تاکو ئەو تەمەنە دێ.

(غُـلام) کوڕیژگـە کەسـێکە بووبێتـە وەرگێڕکـەو گەیشـتبێتە تەمەنێـك، بتوانـێ یارمەتیـی بابـی بـدات، وەك دوایـی خـوای پـەروەردگار بـاس دەكات: ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡىَ ﴾.

(الحِلـمُ: ضَبـطُ النَّفْـسِ)، (حِلـم): بریتیـە لـەوە کـە ئینسـان خـۆی مـەرزەم بـكات، (الحَليـمُ: الضَّابِـطُ لِنَفْسِـهِ، الرَّزِيـنُ الهَـادِئُ)، (حلیـم) کەسـێکە کـە خـۆ مەلزەمکـەر بـێ، هێدیـی و مەنـدو، قـورس و بـە ویقـار بـێ.

٤)- ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡىَ ﴾، کاتێك لەگەڵیدا گەیشتە ئەندازەی کارکردن، کۆششکردن، شارەزایان گوتوویانە: (فِي الكَلامِ حَذْفٌ تُشْعِرُ بِهِ الفَاءُ الفَصِيحَة: فَوَهَبْنَا لَهُ الغُلامَ، فَنَشَأَ وَبَلَغَ الحَدَّ الَّذِي يَسْعى فِيهِ مَعَهُ)، کە دەفەرموێ: ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡىَ ﴾، ئەم (ف)ە (فاء الفصيحة)یە یانی: فائی ڕوونکەرەوە، دەلالەت لەسەر شتێك دەكات کە قرتێندراوە، بەڵام بە سیاق و سەلیقە دەزاندرێ، ئەویش بەمجۆرەیە: کوڕەکەمان پێ بەخشی و پێگەیشت، گەیشتە ئەو ئەندازەیەی کە لەگەڵ بابیدا ئیش و کار بکات، ﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعۡىَ ﴾، (أَي بَلَغَ سَعْيُهُ سَعْيَ إِبْرَاهِم)، کۆششکردنی ویش گەیشتە کۆششکردنی ئیبراهیم علیه السلام

واتە: گەیشتە ئەندازەیەك كە بتوانێ لەگەڵ باببیدا كار بكات و هاوكاری بێ، بە كوردیی پێی دەگوترێ: وەرگێڕكە، واتە: كوڕێك كە یارمەتیی بابی دەدات، هەروەها بە كچیش دەگوترێ، كچێك كە یارمەتیی دایكی دەدات بۆ كابانێتیی لەماڵێدا.

ئنجا كاتێك گەیشتە ئەو تەمەنە:

٥)- ﴿قَالَ يَٰبُنَيَّ إِنِّيٓ أَرَىٰ فِي ٱلۡمَنَامِ أَنِّيٓ أَذۡبَحُكَ﴾، گوتی: ئەی ڕۆڵە گیان! بە دڵنیایی من لە خەودا بینیم كە تۆم سەردەبڕی، واتە: خەوتم، لە خەودا خەونم بینی، لە خەونەكەمدا تۆم سەردەبڕی.

٦)- ﴿فَٱنظُرۡ مَاذَا تَرَىٰ﴾، ئنجا سەرنج بدە! بزانە ڕات چییە؟ (مَاذَا تَرَى) خوێندراویشەتەوە: (مَاذَا تُرِي) واتە: چیم پێشان دەدەی، بۆچوونت چۆنە؟

دیارە ئیبراهیم عليه السلام كە لە خەوندا ئەو كوڕەی خۆی سەر بڕیوە، بە فەرمانێكی پابەندكەری زانیوە لە لایەن خواوە، ئنجا ئایا هەر كەسێك خەونێكی بینی، دەبێ پێی وابێ كە فەرمانێكی پابەندكەرەو ئەركێكی شەرعییەو دەبێ جێبەجێی بكات؟ بێگومان نەخێر! بەڵام ئەوە بە نسبەت پێغەمبەرانەوە (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، وایە: {رُؤْيا الأَنبياءِ وَحيٌ} (أخرجه البخاري: ١٣٨)، واتە: خەونی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، بەشێكە لە وەحیی.

ئنجا دوای ئەوەی ئیبراهیم عليه السلام دەڵێ: ڕۆڵە! من خەوتم و لە خەونمدا دیتم كە تۆم سەردەبڕی، ئنجا ڕای خۆتم پێ بڵێ، بزانە چی دەڵێی، یان بزانە چیم پێشان دەدەی؟!

ئیسماعیل وەڵام دەداتەوە:

٧)- ﴿قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفۡعَلۡ مَا تُؤۡمَرُ﴾، گوتی: ئەی بابە (گیان)! ئەوەی فەرمانت پێ دەكرێ، ئەنجامی بدە، (مَا تُؤْمَر)، (مَا مَوْصُولَةٌ) یانی: (الَّذِي تُؤْمَرُ بِهِ) ئەوەی تۆ فەرمانت پێ دەكرێ، ئەنجامی بدە، دەشگونجێ (مَا مَصْدَرِيَّة) بێ یانی: ئەوە ئەنجام بدە كە فەرمانت پێكراوە، فەرمان پێكراوەكەت ئەنجام بدە، (إِفْعَلِ الْمَأْمُورَ بِهِ).

ئایا بۆچی ئەو کوڕە صاڵحەکە - کە وەك دوایی باسی دەکەین ئیسماعیله ﷺ و ڕای بەهێزتر بەڵکو ڕای بەڵگەدار هەر ئەوەیە - بۆچی نەیفەرموە: (إِذْبَحْنِي) بۆچی گوتوویەتی: ئەوەی فەرمانت پێکراوە، یان فەرمان پێکراوەکەت ئەنجام بدە؟

وەڵام: بۆ ئەوەی دوو شتان پێکەوە کۆبکاتەوە:

١- مۆڵەتی بدات کە سەری بڕێ.

٢- هۆکاری ئەنجامدانی کارەکەشی بخاتەڕوو، کە بریتیە لەوەی فەرمانی خوایە.

ئەگەر گوتبای: بابە سەرم ببڕە، بەس ئەوەی دەگەیاند کە مۆڵەتی داوەو تەسلیم بووە بە فەرمانی خوا، بەڵام کە دەڵێ: (إِفْعَلْ مَا تُؤْمَر) ئەوەی کە فەرمانت پێدەکرێ ئەنجامی بدە، واتە: لەبەر ئەوەی ئەرکێکی شەرعییەو، فەرمانێکی خواییە، تۆ فەرمانی خوا جێبەجێ بکە.

٨)- ﴿سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ﴾، ئەگەر خوا بیەوێ، لە خۆڕاگرانم دەبینی، منت لێ هەڵدەکەوێ، منت دەکەوێتە بەرچاو، کە لە خۆڕاگران دەبم.

٩)- ﴿فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلْجَبِينِ﴾، ئنجا کاتێك هەردووکیان بۆ خوا ملکەچ بوون و بەسەر لاتەنیشتی سەریداخستی، ئیبراهیم ﷺ کە دەستی بچێتە جگەرگۆشەی خۆی و، ئیسماعیل ﷺ کە ئامادەبێ ملی بخاتە بەر چەقۆی بابی.

(فَلَمَّآ أَسْلَمَا) خوێندراویشەتەوە: (فَلَمَّا سَلَّمَا) واتە: فەرمانی خوایان سەلماند، بەڵام (أَسْلَمَا) واتە: ملکەچ بوون بۆ فەرمانی خوا.

(وَتَلَّهُ) دەڵێ: (التَّلُّ: الصَّرْعُ وَالدَّفْعُ) (تلّ) بریتیە لە خستن و پاڵخستن و پاڵپێوەنان، دەگوترێ: (تَلَلْتُ الرَّجُلَ: أَضْجَعْتُهُ عَلَى جَبِينِهِ عَلَى الأَرْض) پیاوەکەم لەسەر لاجاینگی، لەسەر لاتەنیشتی سەری، خستە سەر زەوی، (وَتَلَلْتُ الرَّجُلَ: أَلْقَيْتُهُ) پیاوەکەم خست: کەواندم.

١٠)- ﴿ وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ قَدۡ صَدَّقۡتَ ٱلرُّءۡيَآ ﴾، بانگمان کرد: ئەی ئیبڕاهیم! بێگومان خەونەکەت بەڕاست دانا، (أل)ی (**الرُّؤيا**) بۆ ناساندنەو ناساندنی (**عهد**) واتە: خەونەکەت ئەوەی بینیبووت، بەڕاستت دانا، یانی: جێبەجێت کرد (**أَي: عَزَمْتَ عَلَى الإِتْيانِ بِمَا رَأَيْتَهُ فِي المَنَام**) ئەوەی لە خەودا بینیوتە، دڵت لەسەر چەسپاند کە جێبەجێی بکەی، تۆ لە تاقیکردنەوەی خوا دەرچووی، هەم تۆ، هەم کوڕەکەت، کە فەرمانی خواتان هێنایە سەر جێبەجێ کردن، تەنیا ئەنجامدانی کارەکە مابوو.

١١)- ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾ ئێمە بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، واتە: لە سەختیی و ناڕەحەتییان دەربازیان دەکەین.

جارێ پێش ئەوەی خوا ﷻ باس بکات کە بەرانێکی مەزنی کردۆتە بەلاگێڕی ئەو کوڕە، خوا **عزَّ وجل** ئەوە ڕادەگەیەنێ کە ئەوە تەنیا بۆ ئیبڕاهیم و ئیسماعیل (**عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) نیە، کە لە سۆنگەی ئەوەی چاکەکار بوون، لە فریایان هاتوەو دەربازی کردوون، بەڵکو بۆ هەموو کەسی دیکەش، ئەوە یاسای خوایە، هەر کەسێك چاکەکار بێ، خوا پاداشتی دەداتەوە:

١- بە دەربازکردن لە ناڕەحەتیی.

٢- پاداشتی دەداتەوە بەوە کە ملکەچ بێ بۆ فەرمانی خوا، چونکە فەرمانبەریی بۆ خوا، لە خودی خۆیدا چاکەو پاداشتی خوایە!

هەرچەندە ڕوونکەرەوانی قورئان، زیاتر ئەو مانایەیان لێگرتوە (**نَجْزِي الْمُحْسِنِين**) واتە: دەربازیان دەکەین، بۆ وێنە گوتوویانە: (**نَجْزِيهِمْ بِالْخَلاصِ مِنَ الشَّدَائِد**) پاداشتیان دەدەینەوە بەوە کە لە سەغڵەتییان دەربازیان بکەین، بەڵام من پێموایە ئەو واتایەش هەڵدەگرێ، کە: ئاوا پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە کە ملکەچ و فەرمانبەر بن بۆ فەرمانی خوا، با لەسەر دڵیشیان قورس بێ، بەڵام مادام لە خواوەیە، هەر چی لە دۆستەوە بێ، شیرینەو خۆشەویستە.

١٢)- ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ﴾، بێگومان ئەمە تاقیکردنەوەیەکی ڕوونە، (بَلاء) بە مانای تاقیکردنەوە دێ، هەروەها بە مانای نیعمەتیش دێ.

ئەو ڕووداوەش دیویکی بەڵاو تاقیکردنەوە بووەو، دیوێکیشی چاکەو نیعمەت بووە:

أ- ئەو دیوەی کە: ئەی ئیبراهیم! دەبێ ئەو تاقە جگەرگۆشەیەی خۆت سەربڕی! بە تەئکید بەڵاو تاقیکردنەوە بووە، تاقیکردنەوەیەکی سەختیش بووە.

ب- دیوەکەی دیکەشی کە دەرباز کراوەو قوربانییەك، سەربڕاوێك کراوەتە قەرەبووی، بە تەئکید ئەوەش نیعمەت و چاکەیەك بووە، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ﴾، ئەگەر فەرمووبای: (**لَهُوَ الإِخْتِبارُ الْمُبِين**) یان (**الإِمتِحانُ الْمُبِين**) ئەوە بەس یەك واتای دەگەیاند، یان ئەگەر فەرمووبای: (**إِنَّ هَذَا لَهِيَ النِّعْمَةُ الْمُبِينة**) ئەو کاتە بەس یەك واتای دەگەیاند، بەڵام کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ﴾، (بَلَاء): هەم بە مانای تاقیکردنەوەو گرفتاریی دێ، هەم بە مانای خۆشیی و نیعمەتیش دێ، ئەو مەسەلەیەش دیوێکی گرفتاریی و نارەحەتیی بووە، دیوێکیشی خۆشیی و نیعمەت بووە.

١٣)- ﴿ وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴾، کردیشمانە بەلاگێڕو قەرەبووی، سەربڕاوێکی مەزن، (عَظِيم: **كَبِيرُ الْجُثَّة، أَوْ عَظِيمُ الْقَدْر**)، کە دەفەرموێ: سەربڕاوێکی مەزن، دەگونجێ لە ڕووی قەبارەوە زۆر تێرو تەواو و گەورە بووبێ، یاخود لە ڕووی مەعنەوییەوە، مادام بۆتە بەلاگێڕەوەی ئیسماعیل ﷺ دیارە ئەو بەرانە، بەرانێکی خاوەن پێگەو بە قەدر بووە، چونکە ئەرکێکی زۆر گەورەی پێ ئەنجامدراوە.

وشەی (**ذِبْح**) بە مانای (**مَذبوح**)ە، (**وَجمعُهُ ذُبُوح، كَالطِّحْنِ اسْمٌ لِلْمَطْحُون**)، (**ذِبْح**) بە مانای (**مَذبوح**)ە، سەربڕاو، یانی: ئەوەی دەویسترێ سەرببڕێ، کە بە (**ذُبُوح**) کۆدەکرێتەوە، وەك (**طَحْن**) واتە: هاڕین، کە ناوە بۆ (**مَطْحُون**) هاڕدراو.

هەڵبەتە زۆربەی زانایان دەڵێن: ئەو سەربڕاوە بەرانێك بووە، بەڵام ئایەتەکە ئەوە بە ڕوون و ڕاشکاویی ناڵێ، دیارە ئەگەر لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ

هاتبێ، یان لە ڕێیەکی متمانە پێکراوەوە پێمان گەیبێ، ئەوە شتەکە یەکلایی دەکاتەوە، ئەگەرنا هەر دەتوانین بڵێین: بە گومانێکی زاڵ، دەگونجێ بەرانێك بووبێ، ئەگەر نا دەشگونجێ ئاژەڵێکی دیکە بووبێ.

١٤)- ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي ٱلْآخِرِينَ ﴾، لە نێو ئەوانی دیکەدا لەسەریمان بەجێهێشت، بۆیمان بڵاو کردەوە، ستایشکران و ناوبانگی باش، (تَرَكْنَا عَلَيْهِ: الثَّنَاءَ الْحَسَنَ وَالذِّكْرَ الْجَمِيل) واتە: ناوبانگی چاك و باس و خواسی باش و، مەدح و ستایش لە لایەنی خەڵکەوە بۆ ئیبراهیمان بڵاو کردەوە.

یاخود: ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي ٱلْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴾، ئەم ﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴾، (**في محل النصب**) دەبێتە بەرکار (**مفعول به**) بۆ (**تركنا**) واتە: لە نێو ئەوانی دیکەدا بڵاومان کردەوە: سەلام لەسەر ئیبراهیم.

١٥)- ﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴾، سەلامیش لەسەر ئیبراهیم بێ، وێڕای ئەوەی کە ناوبانگی چاکیشی بۆ بڵاوکراوەتەوە، لە نێو خەڵکدا.

ئەمە وا ڕاسترە ڕستەیەکی دەستپێکەر (**جملة إبتدائية**) بێ، هەر چەندە دەشگونجێ لە شوێنی (**نصب**)دا بێ و، بەرکاری (**تركنا عليه**) بێ.

١٦)- ﴿ كَذَٰلِكَ نَجْزِي ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾، ئا بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، ئەوەی پێشێ کە فەرمووی: ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾، بۆیە بە (إِنَّ) جەختی لەسەر کراوەتەوە، چونکە بۆ دەربازکرانی ئیسماعیل ﷺ بوو لە سەربڕان و، ئیبراهیمیش ﷺ لەوەی جگەر گۆشەی خۆی سەرببڕێ، هەروەها هاجەر (خوا لێی ڕازی بێ) کە تاقە جگەر گۆشەکەی سەرببڕدرێ، بۆیە بە (إِنَّ) تەئکید کراوەتەوە، بەڵام ئەمەیان بۆ ئەوەیە کە ناوبانگی باشمان بۆ بڵاو کردەوەو سەلاممان لێ کرد، سەلامی خواش ﷻ، هێنانەدی نێوەرۆکی سەلامە بۆ ئیبراهیم ﷺ کە ئاشتیی و سەلامەتیی و خێرو خۆشییە، لێرەدا پێویستیی بە تەئکید کردنەوە نەکردوە، بۆیە دەفەرمویٚ: ئا بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، واتە: خەڵکی دیکەش کە وەك ئیبراهیم بکەن، ئەوانیش

لە قەدەر خۆیان خوا سەلامیان لێ دەکات و، لە قەدەر خۆیان ناوو ناوبانگی چاکیان بڵاو دەکاتەوە.

زانایـان ئاوایـان لێکداوەتـەوە: (**أَي مِثْـلَ هَـذَا الْجَـزَاءِ العَظِيـم، نَجْـزِي مَـنِ انْقَـادَ لأَمْـرِ اللـه**) وێنـەی ئـەو پاداشـتە مەزنـە، پاداشـتی هـەر کەسـێك دەبـێ، کـە ملکـەچ بـێ بـۆ فەرمانـی خـوا، بـە گشـتیی چاکـەکار بـێ، هـەم لـە بەندایەتیـی کردنـی دا بـۆ خـوا، چاکـەکار بـێ، هـەم لـە مامەڵـە کردنـی لەگـەڵ بەندەکانـی خـوادا، چاکـەکار بـێ.

١٧)- ﴿ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئیبراهیم لە بەندە بڕوادارەکانمان بوو، واتە: لەو بەندانە بوو کە بەڕاستیی بەندایەتیی بۆ خوا دەکردو بەڕاستیش بڕوادار بوو، نەیفەرمووە: (**إِنَّهُ كان عَبْداً مُؤْمِناً**)! چونکە تەعبیرەکەی قورئان، یانی: هێندە بەندایەتیی چاك بۆ خوا دەکردو، هێندە ئیمان و بڕوای باشی هەبوو، چووبووە نێو جەرگەی بەندە بۆ خوا صوڵحاوەکان و، بەندە بڕوادارەکانەوە.

١٨)- ﴿ وَبَشَّرۡنَٰهُ بِإِسۡحَٰقَ نَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، موژدەشمان پێدا، بە ئیسحاق (ئیسحاقیان دەبێ) کە پێغەمبەرێك بێ لە چاکان، (**أَي بَشَّرْنا إِبْرَاهِيمَ بِوَلَدٍ يُولَدُ لَهُ، وَيَصِيرُ نَبِيّاً، بَعْدَ أَنْ يَبْلُغَ سِنَّ الَّتِي يَتَأَهَّبُ فيها لِذَلِك**) واتە: موژدەمان بە ئیبراهیمدا کە کوڕێك دەبێ، دواییش دەبێتە پێغەمبەر، دوای ئەوەی دەگاتە ئەو تەمەنەی کە تێیدا ئامادە دەبێ بۆ وەرگرتنی پلەی پێغەمبەرایەتیی.

ئەگەرنـا هـەر بـە منداڵیـی پێغەمبـەر نەبـووە، بـەڵام خـوا ﷻ وەك زۆرجـاران گوتوومانـە: فەرمایشـتی خـۆی زۆر کـورت و پوخـت کردۆتـەوە، لەوپـەڕی کورتیـی و پوختییـدا، هیـچ وشـەیەك و هیـچ پیتێکـی زیادیشـی تێدانیـە.

ئنجـا وەك چـۆن ئـەوەی پێشـێ خـوا فەرمـووی: ﴿ فَبَشَّرۡنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٖ ﴾، لێـرەش دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَبَشَّرۡنَٰهُ بِإِسۡحَٰقَ نَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، وەك دوایـی زیاتـر باسـی دەکەیـن، کەواتـە: ئەوانـە دوو مـوژدەن و، نابـێ ئـەو دوو موژدەیـە هەردووکیـان بـۆ ئیسـحاق بـن، چونکـە ڕاجیاییـەك هەیـە لـە نێـوان زانایـان دا، کـە ئایا ئـەوەی

ویستراوە سەربڕدرێ، ئیسماعیل بووە، یان ئیسحاق بووە؟ بەڵام وەك دواییش باسی دەکەین، زۆر ڕوونە کە ئەوەی هێنراوەتە سەر سەربڕان، ئیسماعیل بووە، بەبەڵگەی زۆر، کە یەکیان ئەم دوو ئایەتەن: هی یەکەمیان: ﴿ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴾، موژدەمان پێدا بە کوڕێکی هێدیی و مەند، لێرەش دەفەرموێ: ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، موژدەمان پێدا بە ئیسحاق، کە پێغەمبەرێك دەبێ لە صاڵحان، ئنجا ئەوەی یەکەم، دەبێ جیا بێ لە هی دووەم، لێرە دوای ئەوەی ڕووداوی هێنانە سەر سەربڕانی ئیسماعیل عليه السلام تێپەڕیوەو، خوا ﷻ ئاژەڵێکی مەزنی کردۆتە قەرەبوو و بەلاگێڕی، ئنجا دوایی دەفەرموێ: موژدەشمان پێدا بەوە کە ئیسحاقیان دەبێ، وەك پێغەمبەرێك لە چاکان.

لێرە کە دەفەرموێ: ﴿ وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾، ئەمەش سێ موژدەی گرتووەتە خۆی:

أ- موژدەی پێداوە کە ئیسحاقی دەبێ.

ب- دوایی ئیسحاق دەبێتە پێغەمبەر، (واتە: گەورە دەبێ و دەبێتە پێغەمبەرو وەحییشی بۆ دێ).

٣- لە پێغەمبەرانی چاکیش دەبێ، پێغەمبەران هەموویان چاك بوون، بەڵام یانی: زۆر چاك دەبێ و دەچێتە نێو جەرگەی چاکانەوە، ئەگەرنا پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) هەموویان لە لووتکەدا بوون، بەڵام لووتکەکانیش هەندێکیان لە هەندێکیان بڵندترن، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ عَلَىٰ بَعْضٍ ﴿٥٥﴾ ﴾**الإسراء**، هەندێك لە پێغەمبەرانمان هەڵبژاردوە بەسەر هەندێکیاندا، واتە: هەموویان لە لووتکەدان، بەڵام هەندێك لە لووتکەکان لە هەندێکیان بڵندترن.

هەروەها ئەوەی پێشێش کە فەرمووی: ﴿ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴾، ئەویش دیسان موژدەیەکە سێ موژدەی گرتووەتە خۆی:

١- موژدەکە ئەوە دەگەیەنێ کە ئەوەی دەیانبێ، کوڕ دەبێ، نێرینە دەبێ.

٢- ئەوەش دەگەیەنێ کە ئەو منداڵە دەگاتە تەمەنی باڵغ بوون.

٣- ئەو منداڵە منداڵێکی هێدیی و مەندو، ئارام دەبێ.

(سبحان الله) خوا ﷻ لە یەك ڕستەدا چەندان مەبەستی گەورەو گرنگ کۆدەکاتەوە: ﴿ فَبَشَّرۡنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٖ ﴾، لە جیاتی ئەوەی بفەرموێ: موژدەمان پێدا بە منداڵێك، منداڵەکەش کوڕ بێ و، پاشان ئەو کوڕە گەورە ببێ، تاکو دەگاتە ئەو ئەندازەیەی، ببێتە وەرگێڕکەو، سیفەتی ئارامیی و هێدیی و مەندیشی هەبێ، هەموو ئەوەی خستۆتە دوو توێی دوو وشەوە، لێرەش بە هەمان شێوە: ﴿ وَبَشَّرۡنَٰهُ بِإِسۡحَٰقَ نَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾.

١٩)- ﴿ وَبَٰرَكۡنَا عَلَيۡهِ وَعَلَىٰٓ إِسۡحَٰقَۚ ﴾، پیت و پێزیشمان خستە سەرخۆی {ئیبراهیم ﷺ}و سەر ئیسحاقیش، واتە: بەرەکەتدارمان کردن، بەرهەمدارمان کردن، کە تەمەنەکەیان پڕ بەرەکەت بێ، هەروەها وەچەی باشیان لێ پەیدابێ، دەنگ و باس و خواسی پەیامی خواش، کە دەیگەیەنن، بە نێو خەڵکدا باش بڵاو بێتەوە.

ئەوە وەك خۆیان، بەوجۆرەن.

٢٠)- ﴿ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحۡسِنٞ وَظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ مُبِينٞ ﴾، هەروەها لە وەچەکەشیان، {وەچەی ئیبراهیم و ئیسحاق (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)} هەم چاکەکار دەبێ و، هەم ستەمکار لە نەفسی خۆیشی، زۆر ڕوون و ئاشکرایە {کە ستەم لە خۆی دەکات}.

ئەمە ئاگادار کردنەوەیە بۆ ئەوە کە پیسیی و پاکیی، چاکیی و خراپیی، بە پێی ڕەچەڵەك و نەسەب نین، یانی: کچ و کوڕی پێغەمبەران هەر چاك بن و، کچ و کوڕی بابایەکی ستەمکارو کافر، هەر خراپ بن، یان کەسێك کە چاکە، کچ و کوڕەکانی چاك بن و، ئەگەر خراپە، کوڕو کچەکانی خراپ بن، مەرج نیە وابێ، ئەوەتا خوا دەفەرموێ: لە وەچەی ئیبراهیم و ئیسحاق (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، هەم چاکەکار هەیە، هەم کەسێك کە ستەم لە خۆی دەکات و زۆر ئاشکراشە، ستەمەکەی لە خۆی ئاشکرایە، یاخود ستەم لەخۆکردنەکەی، کە ستەمی لە خۆی کردوە، ئاشکراو ڕوونە، هیچ مشتومڕو بگرەو بەردە هەڵناگرێ.

کورتە باسێک لە بارەی
ئەو کوڕەوە کە ویستراوە سەرببڕدرێ

زانایان زۆر لەو بارەوە مشتومڕیان بووەو، ئێستاش لەگەڵدا بێ ئەو مشتومڕە هەر هەیە، دیارە لە تەفسیرەکاندا لە ژێر ناوونیشانی: (**أَيُّهُمَا الذَّبِيحُ؟ إِسْحَاق أَو إِسْمَاعِيل**) کامیان ویستراون سەرببڕدرێن، ئیسحاق یان ئیسماعیل؟ (ذَبِيح) یانی: (**مَذبُوح**) سەربڕدراو واتە: کە ویستراوە بکرێتە سەربڕدراو، ئەگەرنا دیارە ئیسماعیلیش سەرنەبڕدراوە، واتە: کامیان ویستراوە سەربڕدرێ و، هێنراوەتە سەر سەربڕان؟ وەك گوتم: زانایان لەو بارەوە زۆر قسەیان کردوە، ئەوەی جێی سەرسوڕمانە هەر کام لە (**الطبري والشوكاني ومحمد الطاهر بن عاشور**)و ژمارەیەك لە ڕوونکەرەوانی بەرجەستەی قورئان، ئەو ڕایەیان زاڵکردوە، یان بە لای کەمەوە گوتوویانە: ڕایەکان، بەڵگەکانیان یەکسانن، یان ئەوەیان زاڵکردوە کە ئەوەی ویستراوە سەربڕدرێ، ئیسحاق بووە!

بەڵام بۆیە دەڵێم: بۆ من جێی سەرسوڕمانە، چونکە زۆر لەو بابەتەم کۆڵیوەتەوەو، کاتی خۆشی لە گێڕانەوەی بەسەرهاتی ئیبراهیمدا ﷵ لە کاتی تەفسیر کردنی سوورەتی (**إبراهيم**)دا باسم کردوە، پێشم وایە ئەو شەش بەڵگانەی ئێستا دەیانخەمەڕوو، بەڵگەی مشتومڕ نەهێڵن و، یەکلاییکەرەوەو، هەڵبڕەرن، لە سەر ئەوە کە: ئەوەی ویستراوە سەربڕدرێ، ئیسماعیل بووە، نەك ئیسحاق صەلات و سەلامی خوا لەسەر هەردووکیان بێ، پێش وانیش لەسەر باییان بێ (**خليل الله** ئیبراهیم ﷵ)، لەوبارەوە شەش بەڵگان دێنمەوە:

١- دوای ئەوەی ئیبراهیم فەرمووی: ﴿ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ۝٩٩ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾، خوا دەفەرمویٔ: ﴿ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴾، موژدەمان پێدا بە کوڕێکی

هێدیی و مەند، بەڵام ئەگەر تەماشا بکەین، بۆ ئیسحاق ﷺ، خوا ﷻ لە سوورەتی (**الذاريات**)دا دەفەرموێ: ﴿ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ ﴾، (فریشتەکان) گوتیان: مەترسێ و موژدەیان پێدا بە منداڵێکی زانا، واتە: ئیسحاق ﷺ بە زانیاریی مەدح کراوە، بەڵام ئیسماعیل ﷺ بە هێدیی و مەندیی، ئنجا ئەوە مانای وانیە کە ئیسماعیلیش زانیاریی نەبووەو، ئیسحاقیش هێدیی و مەند نەبووە، بەڵام ئەو هەڵوێستەی کە زیاتر لە ئیسماعیلدا بەرجەستە بووە، بریتی بووە لە هێدیی و مەندیی و خۆڕاگریی، ئەوەش کە لە ئیسحاقدا بەرجەستە بووە، بریتی بووە لە زانیاریی، ئەگەرنا پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) خاوەنی هەموو بەهاو ئەدەب و، ڕەوشتە جوانەکان بوون.

مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە دەفەرموێ: ﴿ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴾ **الصافات**، ئەمە جیایە لەوەی کە دەفەرموێ: ﴿ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ ﴾**الذاريات**، ئەوەی (**علیم**)ە، ئیسحاقە ﷺ، کە لە سوورەتی (**الذاريات**)دا ئەوە زۆر ڕوونە، چونکە لە سوورەتی (**الذاريات**)دا باس باسی سارە خاتوونە، ئایەتەکان بەم شێوەیەن، کە خوا دەفەرموێ: ﴿ هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ فَأَقْبَلَتِ ٱمْرَأَتُهُۥ فِى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾ ﴾**الذاريات**.

کە لێرەدا دەفەرموێ: ﴿ فَأَقْبَلَتِ ٱمْرَأَتُهُۥ فِى صَرَّةٍ ﴾، هاوسەرەکەی هات، ئافرەتەکەی هات بە هاوار کردنەوە، (فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ: إني عجوز عقيم)، لە دەم و چاوی خۆیدا {وەك سەرسوڕمان و سەرسامیی دەربڕین} گوتی: من پیرەژنێکی نەزۆکم.

ئنجا ئەوەی کە کەوتۆتە تەمەنەوەو نەزۆك بووە، سارە بووە، ئەگەرنا هاجەر کەنیزەکێك بووە، کە پادشای میسڕ داویەتی بە ئیبراهیم ﷺو گەنجیش بووە، کەواتە: ئەمە سارە خاتوون بووە، ئەوەش کە موژدەی پێدراوە بە کوڕێکی زانا،

کە ئیبراهیم بووە، لەو سارە خاتوونە بووە، کە گوتوویەتی: من پیرەژنی نەزۆکم (إِنِّي عجوز عقيم)!

هەروەها لە سوورەتی (هود)یشدا کە پێشتر تەفسیرمان کردوە هاتوە: ﴿ وَٱمۡرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٞ فَضَحِكَتۡ فَبَشَّرۡنَٰهَا بِإِسۡحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسۡحَٰقَ يَعۡقُوبَ ٧١ قَالَتۡ يَٰوَيۡلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٞ وَهَٰذَا بَعۡلِي شَيۡخًاۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٌ عَجِيبٞ ٧٢ ﴾، واتە: ژنەکەی وەستابوو، پێکەنی، ئێمەش موژدەمان پێدا بە ئیسحاق و، لە دوای ئیسحاقیش یەعقووب (عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) {واتە: ئیسحاق دەمێنێ، تاکو یەعقووبیشی دەبێ} ئافرەتەکە گوتی: هەی هاوار بۆ من! ئایا من منداڵم دەبێ لە حاڵێکدا کە من پیرەژنم کەوتوومە تەمەنەوە؟ ئەمەش هاوسەرەکەمە ئەویش پیر بووە؟ بەڕاستیی ئەمە شتێکی سەیرە!

ئنجا بێگومان ئەمەیان کاتێك بووە کە فریشتەکان چوون قەومی **لووط** بفەوتێنن، ئەوکاتە موژدە دراوە بە ئیبراهیم کە ئیسحاقیان دەبێ، ئەوەش دوای ماوەیەك لەوە بووە کە چوونە شام، بەڵام یەکەم کوڕی ئیبراهیم ﷺ، ئیسماعیل بووە ﷺ، لە (پەیمانی کۆن)دا دەڵێ: تاکە کوڕەکەی خۆت سەربڕە، هەر لە (پەیمانی کۆن)دا دەڵێ: ئیسماعیل گاڵتەی بە ئیسحاق (**عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، کردوە، ئەوەش هۆکاری دوورخستنەوەی ئیبراهیم بووە بۆ هاجەرو ئیسماعیلی کوڕی[1].

٢- لە سوورەتی (**الصافات**)دا دەفەرمویٚ: ﴿ وَبَشَّرۡنَٰهُ بِإِسۡحَٰقَ نَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ١١٢ ﴾، دوای ئەوەی باسی ئەوە دەکات: موژدەی کوڕێکی هێدیی و مەندیی دراوەتێ، کەواتە: ئەوەی کە دواتر موژدەی پێدراوە کە ئیسحاقە، جیابووە لەوەی، پێشتر موژدەی پێدراوە، کە ئیسماعیلە.

---

(١) بڕوانە: التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ٢١،ص٥٦، کە ئەمە دەقەکەیەتی: (ولأت سارة أنّ ابن هاجر المصرية الذي أنْجَبَتْهُ لإبراهيم يسخر من ابنها إسحاق، فقالت لإبراهيم: اطرد هذه الجارية وابنها...).

٣- ئەوەی لە تەورات دەیهێنم، ئەمە دەقەکەیەتی: {خُذْ ابْنَكَ وَحِيدَكَ الَّذِي تُحِبُّهُ إِسْحاق وَاذْهَبْ إِلى الأَرْضِ الْمَريا}[1] واتە: کوڕەکەت تاقانەکەت کە زۆرت خۆشدەوێ ئیسحاق، ببە بۆ سەر زەمینی مەڕیا.

ئەمە بێگومان لەو دەستکارییکردن و گۆڕینانەیە کە لە پەیمانی کۆندا کراوە، چونکە ئەو کاتە تاکە کوڕەکەی ئیبراهیم ﷺ بریتی بووە لە ئیسماعیل، هەر ئیسماعیلی هەبووە، ئەگەرنا دوایی کە ئیسحاقیان پەیدابوو، ئیسماعیلیشیان هەبووە واتە: تاقانە ئیسماعیل بووە، کەواتە: ناگونجێ بگوترێتە ئیسحاق (ابْنَكَ وَحِيدَكَ)، بەڵام ئەوان ڕێك لە جێی ئیسماعیل، ئیسحاقیان داناوە، چونکە هەر لە (پەیمانی کۆن)دا دەڵێ: ئیسماعیل گاڵتەی بە ئیسحاق کردوە، وەك پێشتریش هێنامان، بێگومانیش - ئەگەر ڕاست بێ - کوڕی گەورە گاڵتە بە هی گچکە دەکات!

٤- هەندێك ڕیوایەت هەن لەبارەی حیکمەتی وردە بەرد هاویشتنەکان، کە ئەگەر لە ڕووی سەنەدیشەوە تەواو جێی دڵنیایی نەبن، بەڵام دیارە ئەو ڕیوایەتانە لە خۆوە نەهاتوون، نە یەکەو نە دووەو نە سێیە، پوختەکەشیان ئەوەیە: کە لە لای ئەوەی ئێستا پێی دەڵێن: جەمرەی گەورەتر (**الجمرة الكبرى**) ئیبلیس هاتۆتە پێش ئیبراهیم ﷺ لە شێوەی پیاوێکداو گوتوویەتی: چۆن ئەو کوڕەی خۆت سەردەبڕی؟ ئەویش حەوت وردکە بەردی پێداداون، دوایی لە لای جەمرەی نێوەڕاست (**الجمرة الوسطى**) دووبارە هاتۆتە پێشی و، حەوتی دیکەی پێداداون و، لە لای جەمرەی گچکەتر (**الجمرة الصغرى**) دووبارە هاتۆتە پێشی، حەوتی دیکەی پێداداون، چونکە جەمرەی گەورەتر دەکەوێتە لای مەککە، ئنجا هی نێوەڕاست لە نێواندایەو، هی گچکەتر دەکەوێتە لای مینا، ئنجا ئەو وردکە بەرد هاویشتنانە، دەڵێن: لەو شوێنانەدا بووە، کە ئیبلیس هاتۆتە پێش ئیبراهیم ﷺ.

---

(١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ٢٢،ص٥٨.

لــە هەندێــك ڕیوایەتــان دا دەڵــێ: لــە لای جەمــڕەی گەورەتــر هاتۆتــە پێــش ئیبراهیــم ﷺ، لــەلای هــی نێوەنجیــی، هاتۆتــە پێــش هاجــەرو، لــەلای جەمــڕەی گچکــەش هاتۆتــە پێــش ئیســماعیل ﷺ و، هەرســێکیان یــەکی حــەوت وردکــە بەردیان پێــداداون، بۆیــە ئێمــەش ئێســتا ئــەو هەڵویســتەی ئــەوان دووبــارە دەکەینــەوە، کــە ئێمــەش دەبــێ قســە کردنــی شــەیتان ڕەفــز بکەیــن، لــە کاتێکــدا دەیــەوێ ڕێــی بەندایەتییــمان بــۆ خــوا لــێ بگــرێ.

٥- لە سوورەتی (**هود**)دا کە پێشتریش خوێندمانەوە خوا دەفەرموێ: ﴿فَبَشَّرْنَٰهَا بِإِسْحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾﴾، واتە: موژدەمان دا بە هاوسەری ئیبراهیم، بە ئیسحاق و لە دوای ئیسحاقیش موژدەی یەعقووبیشمان پێدا، واتە: کە ئیسحاق یەعقووبیشی دەبێ، ئنجا ئەگەر ئەوەی کە ویستراوە سەرببڕدرێ، ئیسحاق بووایە، ئەو کاتە فەرمان کردن بە سەربڕینی ئیسحاق، شتێکی ڕووکەشیی دەبوو، یانی: ئەو کاتە ئیبراهیم ﷺ دەیزانی کە بە جیددیی نیەو، ئەو کاتەش بە تاقیکردنەوە دانەدەنرا، هەروەها سارە خاتوونیش دەیزانی کە هەروا شتێکی ڕووکەشییەو، ئیسحاقیش هەر وایدەزانی، وەك هەندێك خەڵکی سەرلێشێواو لە کوردو غەیری کورد، بە حیساب خۆیان پێ بە ڕەحمترە لە خوا (پاکیی بۆ خوا)، دەڵێن: ئەوە هەر سیناریۆ بووە، ئەگەرنا خوا لەوە بە ڕەحمترە، فەرمان بە پێغەمبەرێکی خۆی بکات، کوڕێکی خۆی سەرببڕێ!! ئەوانە کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی سیکۆلاریزم و لیبڕالیزم و کاپیتالیزم و، ئەو شتە ئیزمدارانە، ئەو کەوتنە ژێر کاریگەرییەش، بۆتە پەردەیەك لەبەردەمیاندا، کە وەك پێویست لە نهێنییەکانی شەریعەت و بەندایەتیی بۆ خوا حاڵیی نەبن، وا دەزانن، ژیان بەس ئەم ژیانەیە! بەڵام ئەم ژیانە شوێنی تێدا تاقیکرانەوەیە، خواش ﷻ ئیبراهیمی بەوە تاقیکردۆتەوە: فەرموو دەبێ بچیە نێو ئاگری سوور، ئنجا ئەوە بە پێی پێودانگی ئەو جۆرە کەسانە بێ، دەڵێن: ئیبراهیم نەدەبوو، بچێتە نێو ئاگر، چۆن دەبێ ئینسان خۆی بەرێتە نێو ئاگری سوور: ﴿وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ ﴿١٩٥﴾﴾**البقرة**، بەڵام نا! ئەوەی خوا ﷻ بەندەکانی پێ تاقیی دەکاتەوە، خوا خوایە، جاری وایە فەرمانی خوا لە عەقڵی تۆوە دەچێ و، جاری وایە لە عەقڵی تۆوە ناچێ، بەڵام بەندایەتیی بۆ خوا یانی: تۆ عەقڵ و دڵ و، کەینوونەو بوونت

هەمووی تەسلیمی فەرمانی خوا بکەی، دوای ئەوەی کە دڵنیابووی ئەوە فەرمانی خوایە، تەواو دەبێ دەمارت تێدا نەجووڵێ و، مووت لێ نەلەخشێ، لە بەردەم فەرمانی خوادا.

ئنجا ئەگەر ئەوەی کە ویستراوە سەرببڕێ، ئیسحاق بووایە، لە حاڵێکدا پێش ئەوەی ئیسحاق لەدایك بێ، خوا موژدەی داوە بە هاوسەری ئیبراهیم عليه السلام ئیسحاق یەعقووبیشی دەبێ، مانای وایە دەیانزانی کە ئیسحاق سەرنابڕدرێ، کەواتە: ئەوە شتێکی ڕواڵەتیی و ڕووکەشیی دەبوو، کە هێنراوەتە سەر سەربڕان، بەڵام ئیسماعیل عليه السلام خوا سبحانه وتعالى هەر ئەوەندەی بە ئیبراهیم فەرمووە: ﴿ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴾ واتە: ئیسماعیل دەبێتە مێردمنداڵێك، هێدیی و مەند دەبێ، بەڵام نەیفەرمووە: دواتر دەبێتە پیاو، بۆیە ئەگەری هەبووە، سەرببڕدرێ و، هەر بە مێرمنداڵیی، تەمەنەکەی کۆتایی بێ.

٦- ئەم ڕیوایەتە کە لە ڕووی سەنەدەوە بێهێزە، لەوبارەوە هاتوە: {**عَنْ مُعَاوِيَةَ** رضي الله عنه: **كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَتَاهُ الْأَعْرَابِيُّ ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، خَلَّفْتُ الْبِلَادَ يَابِسَةً، وَالْمَاءَ يَابِساً، هَلَكَ الْمَالُ وَضَاعَ الْعِيَالُ، فَعُدْ عَلَيَّ بِمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ الذَّبِيحَيْنِ! فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِ**} (**أخرجه الحاكم في المستدرك ٤٠٣٦، تعليق الذهبي في التلخيص: إِسْنَادُهُ وَاهٍ**).

واتە: موعاویە رضي الله عنه دەڵێ: ئێمە لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ دانیشتبووین یەکێك لە عەرەبە خێڵەکییەکان هات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! وڵاتم جێهێشت وشك و برینگ بوو ئاویش وشك بووە، ماڵ فەوتاو خێزان زایە بوو، ئنجا ئەی کوڕی دوو سەر بڕاوەکان! لەوەی خوا پێیداوی، هاوکاریم بکە! پێغەمبەری خواش زەردەخەنەی کردو نکووڵیی لێنەکرد.

واتە: نکووڵی نەکرد کە کوڕی دوو پیاوە هێنراوە سەر بڕانەکەبێ، کە ئیسماعیل و (عبدالله) باوکییەتی.

لە (**سیرة ابن هشام**)دا، کە لە ئیبنو ئیسحاقی وەرگرتووە، خۆشی زیادەی خستۆتە سەرێ، ئەو بەسەرهاتە بە تەفصیل دێنێ، کە عەبدولموتتەلیب نەزر

دەكات، كاتێـك بیـری زەمـزەم لێـدەدات، هەڵبەتـە ئـاوی زەمـزەم هـەر هەبـووە، بـەڵام پەنهانكـراوەو كوێـر كراوەتـەوەو، ئەویـش دەیـەوێ بیكاتـە بیرێـك، دوای ئـەوەی چەنـد جارێـك خـەون دەبینـێ و پێـی دەگوتـرێ: ئـەو بیـرە لێبداتـەوە، ئیـدی سـەرچاوەی زەمزەمـی هەڵكەنـدووەو، نـەزری لەسـەرخۆی كـردوە نـەك بـۆ ئاوەكـە، بەڵكـو گوتوویـەتی: خوایـە! ئەگـەر دە (١٠) كوڕانـم بدەیـە، بـۆ ئـەوەی بەرگرییـم لـێ بكـەن، پشـت و قـوەت بـن بـۆم، یەكێكیـان بـۆ تـۆ سـەردەبڕم، ئنجـا دیـارە عەبدولموتتەڵیـب دە كـوڕی دەبـن، بابـی پێغەمبـەر موحەممـەد ﷺ كـە عەبدوڵڵایـە، كـوڕی گچكـەی بـووە، بـە زۆرییـش وایـە كـە كـوڕی گچكـە خۆشەویستتریشـە، لەبـەر ئـەوەی پێویسـتیی بـە ڕەچاوكـردن هەیـە، كـە كوڕەكانـی دەبـن، دیـارە دەبـێ وەفـا بـە نەزرەكـەی خـۆی بـكات، تیروپشـك دەكات، عەبدوڵـڵا دەردەچـێ، جارێـك، سـێ جـاران، هەندێكیـان دەڵێـن: دە جـاران هـەر دەكەوێتـە سـەر ئـەو، ئەویـش ڕاوێـژ دەكات كـە مولزەمـە بـەوەی ئـەو كـوڕە سـەربڕێ و زۆریشـی خۆشـدەوێ؟ ڕیـش سـپییەكانی قوڕەیـش دەڵێـن: نەخێـر! بـۆت هەیـە كـە هەرجارێـك لـە تیروپشـكدا كەوتـە سـەر عەبدوڵـڵا، دە (١٠) حوشـترانی لـە جیاتـی سـەربڕی، ئیـدی جـاری یەكـەم دە حوشـتر، جـاری دووەم دە، هەتـا دەگاتە سـەد حوشـتر، سـەرەنجام عەبدولموتتەڵیب سـەد (١٠٠) حوشـتری دەكەونـە سـەر و، سـەریان دەبـڕێ، وەك بەڵاگێـڕەوەو قەرەبـوو بـۆ عەبدوڵـڵا، حاڵـی عەبدوڵـڵا بـەو شـێوەیە بـووە[1].

ئیسـماعیلیش كاتـی خـۆی كـە خـوا هێناویەتـە سـەر سـەربڕان، خـوا ئاژەڵێكـی گـەورەی مەزنـی كردۆتـە بەڵاگێـڕی، مانـای وایـە پێغەمبـەری ئێمـە موحەممـەد ﷺ هـەم باپیـرە گـەورەی ئیسـماعیل ؊ هێنراوەتـە سـەر سـەربڕان، هـەم عەبدوڵـڵای بابیشـی هێنراوەتـە سـەر سـەربڕان، بۆیـەش كـە پێیگوتـراوە: (**ابْـنُ الذَّبِيْحَـيْن**) كـوڕی دوو سـەربڕاوەكان واتـە: كـوڕی ئـەو دوو پیـاوەی كـە هێندراونـە سـەر سـەربڕان، قسـەیەكی ڕاسـت و بـە جـێ بـووە، ئەمـەش بەسـەر ئیسـماعیلدا دەچەسـپێ،

---

(١) بڕوانە: السيرة النبوية لابن هشام، ج١ ص٨٠-٨٢، دار ابن الهيثم،ط٢٠٠٦م.

چونکە پێغەمبەری ئێمە ﷺ دەچێتەوە سەر ئیسماعیل، نەك ئیسحاق، ئنجا کاتێك پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەبێتە کوڕی دوو سەربڕاوەکە، ئەو دوو پیاوەی کە هێنراونەتە سەر سەربڕان و نیەتی سەربڕانیان لێ هێندراوە، کە یەکیان عەبدوڵلایەو، ئەوی دیکەش دەبێ ئیسماعیل بێ، ئەوەش بەڵگەیەکی دیکەیە.

واش هەست دەکەم توێژەرەوانی قورئان، ڕوونکەرەوانی قورئان، هەندێکیان زۆر کەوتوونە ژێر کاریگەریی ئیسرائیلیات و قسەکانی ئەهلی کتێبەوە، لە حاڵێکدا کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **{لا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتابِ وَلا تُكَذِّبُوهُم}** **(أخرجه البخاري: ٤٢١٥)**، واتە: خاوەن کتێبەکان بە ڕاست دامەنین و بە درۆشیان دامەنین، بە ڕاستیان دامەنێن نەوەك درۆ بکەن و، بە درۆشیان دامەنێن نەوەك ڕاست بکەن، بێگومان لە شتێکدا کە بۆ ئێمە نادیار بێ، بەڵام لە شتێکدا کە لەگەڵ قورئان دا تێکبگیرێ و، لەگەڵ عەقڵ و واقیعدا تێکبگیرێ و، لەگەڵ زانستدا تێکبگیرێ، بە تەئکید دەبێ بە درۆیان دابنێین.

هەست دەکەم بە تایبەت **(محمد الطاهر بن عاشور)** ڕەحمەتی خوای لێ بێ، زۆر کارتێکراو بووە بە (پەیمانی کۆن)، وەك پێشتریش باسم کردووەو ئێستاش باسی دەکەم، کە هەندێك شت ڕێك لە (پەیمانی کۆن)ەوە دێنێ، دەست و پێی خۆی پێ دەبەستێ و، ئایەتەکان وا تەفسیر دەکات کە لەگەڵ ئەوەی (پەیمانی کۆن)دا بگونجێ، وەك (پەیمانی کۆن) وەحیی دابەزێنراو **(الوحي المنَزل)**ی خوا بێ و، پارێزراو بێ و دەسکاریی نەکرابێ! لە حاڵێکدا خوا هەواڵی پێداوین: ﴿يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ ١٣﴾ **المائدة**، وشەکان لە شوێنی خۆیان لادەدەن، هەروەها خوا هەواڵی پێداوین: ﴿وَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦ ١٣﴾ **المائدة**، بەشێك لەوەی کە پێ ئامۆژگاریی کرابوون لە بیریان کرد، هەندێکیان خۆیان گۆڕییان و، هەندێکیان فەرامۆش کردوە، هەر دیاریشە تەورات بەشێکی (پەیمانی کۆن)ە، چونکە پەیمانی کۆن سی و نۆ (٣٩) سیفرە

واتە: سێ و نۆ کتێبە، پێنج سیفری تەورات پێکدێنن[1]، هەر دیارە کە چۆن کۆکراوەتەوەو، چۆن جوولەکەکان کاتێ خۆی دەر بەدەر کراون و، هەم لە سەردەمی کلدانییەکان و ئاشوورییەکان دا، بوختەننەصر لە فەڵەستینەوە هێناونی و، ئاوارەی عێراق و وڵاتانی دیکە بوون، ئنجا نوسخەی ئەصڵیی تەورات لەبەر دەستدا نەماوەو، ئەو کتێبانەی دیکەش کە خراونە گەڵ تەورات، هەر کەسێك بیانخوێنێتەوە، کە من بە وردیی پەیمانی کۆنم دیراسە کردووە، هەڵمسەنگاندووە، لە کتێبی پێنجەمی مەوسووعەی: (**الإسلام كما يتجلَّى فِي كتاب الله**) کە تەرخانم کردووە بۆ هەڵسەنگاندنی کتێبەکانی خوا، لەوێدا (پەیمانی کۆن)م بە تەوراتیەوە، بە ئینجیلیەوە، بە زەبوورییەوە، بە ئەناشیدی سولیەمانیەوە، هەڵسەنگاندووە، هەر کەسێك تەماشای بکات، زۆر چاك دڵنیا دەبێ کە ناگونجێ ئەو کتێبانە وەحیی خوای پەروەردگار بن، بەڵێ ڕەنگە لە چەند شوێنێك وەحیی خوایان تێدا بێ، بە تایبەتی لە پێنج سیفرەکاندا، بەڵام بە تەئکید دەسکاریی زۆریش کراون.

---

(١) پێنج سیفرەکە ئەمانەن: ١- سفر التكوين، ٢- سفر الخروج، ٣- سفر اللاويين، ٤- سفر العدد، ٥- سفر التثنية.

دەرسی پێنجەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە سی و پێنج (٣٥) ئایەت پێکدێ: (١١٤ - ١٤٨)و، بەسەرهاتی پێنج لە پێغەمبەرانی پایە بەرزی خوای گرتۆتە خۆی، کە: (مووساو هاڕوونی برای و، ئیلیاس و لووط و یونوس)ن (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، ئایەتەکانیش بەم جۆرە بەسەریاندا دابەش بوون:

مووساو هاڕوونی برای (عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم): نۆ (٩) ئایەت.

ئیلیاس عليه السلام: دە (١٠) ئایەت.

لووط عليه السلام: شەش (٦) ئایەت.

یونوس عليه السلام: دە (١٠) ئایەت.

هەڵبەتە هەرکام لەم بەسەرهاتانە، زۆر بە پوختیی و گوشراویی خراونەڕوو، لەبەر ئەوەی هەموویان جگە لە ئیلیاس کە لە ڕابردوودا، تەنیا ناوی هێنراوە، لە چەند سوورەتێکی پێشتردا، بەسەرهاتەکانیان خراونەڕوو.

﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَٰهُمْ فَكَانُوا۟ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَءَاتَيْنَٰهُمَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَٰهُمَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿١٢٥﴾ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ

﴿١٢٨﴾ وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلۡ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ لُوطٗا لَّمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذۡ نَجَّيۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزٗا فِي ٱلۡغَٰبِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمۡ لَتَمُرُّونَ عَلَيۡهِم مُّصۡبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِٱلَّيۡلِۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذۡ أَبَقَ إِلَى ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُدۡحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٞ ﴿١٤٢﴾ فَلَوۡلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلۡمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطۡنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذۡنَٰهُ بِٱلۡعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٞ ﴿١٤٥﴾ وَأَنۢبَتۡنَا عَلَيۡهِ شَجَرَةٗ مِّن يَقۡطِينٖ ﴿١٤٦﴾ وَأَرۡسَلۡنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلۡفٍ أَوۡ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔامَنُواْ فَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ ﴿١٤٨﴾﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{بە دڵنیاییشەوە (ئێمە) چاکەمان لەگەڵ مووساو هاروون دا کرد (کە کردماننە پێغەمبەر) ﴿١١٤﴾ خۆیان و گەلەکەشیانمان لە خەم و پەژارەیەکی مەزن قوتار کرد ﴿١١٥﴾ پشتگیرییشمان کردن (لە بەرانبەر فیرعەون و دارو دەستەکەیدا) و، هەر ئەوان زاڵ و سەرکەوتوو بوون (لە سەرەتا تاکو ئەنجام) ﴿١١٦﴾ کتێبە زۆر ڕۆشنەکەشمان پێیان دا ﴿١١٧﴾ خستیشماننە سەر ڕاستە ڕێ ﴿١١٨﴾ لە نێو گەلانی دیکەش دا (بڵاومان کردەوەو) بۆیانمان جێهێشت (ستایش و مەدحی زۆر) ﴿١١٩﴾ سەلام لەسەر مووساو هاروون بێ ﴿١٢٠﴾ ئێمە بەمجۆرە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە ﴿١٢١﴾ بێگومان ئەوان لە بەندە بڕوادارەکانمان بوون ﴿١٢٢﴾ هەروەها ئیلیاسیش لە نێردراوان (ی خوا) بوو ﴿١٢٣﴾ کاتێك بە کۆمەڵگای خۆی گوت: ئایا پارێز (لە خواو سزایەکەی) ناکەن! ﴿١٢٤﴾ ئایا لە بەعل دەپاڕێنەوەو، واز دێنن لە (لێ پاڕانەوەو پەرستنی) باشترینی بەدیهێنەران؟ ﴿١٢٥﴾ خوا پەروەردگاری خۆتان و باب و باپیرانی یەکەمتان؟ ﴿١٢٦﴾ کەچی (خەڵکەکەی) بە درۆیان

داناو، بە دڵنیاییش ئەوان (بۆ دۆزەخ) ئامادەکراو دەبن ﴿١٢٧﴾ بێجگە لە بەندە ساغکراوەو هەڵبژاردەکانی خوا ﴿١٢٨﴾ لە نێو گەلانی دیکەشدا (بڵاومان کردەوەو) بۆیمان جێهێشت (ستایش و مەدحی زۆر) ﴿١٢٩﴾ سەلام لە ئیلیاسین بێ ﴿١٣٠﴾ ئێمە بەمجۆرە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە ﴿١٣١﴾ بێگومان ئەو (ئیلیاس) لە بڕواداران بوو ﴿١٣٢﴾ هەروەها **لووطیش** لە نێردراوان (ی خوا) بوو ﴿١٣٣﴾ (یاد بکەوە!) کاتێك خۆی و تێکڕای خێزانەکەیمان (لە سزای خوا کە بۆ خەڵکەکەی هات) دەربازکرد ﴿١٣٤﴾ بێجگە لە پیرەژنێك لە فەوتاوان (و بەجێماوان لە سزادا) ﴿١٣٥﴾ دوایی ئەوانی دیکەمان وێران کردن (و لە نێو بردن) ﴿١٣٦﴾ بێگومان ئێوەش (ئەی خەڵکی مەککەو دەوروبەری! لە کاتی سەفەر کردنتاندا بەرەو شام) بەیانیان بەلا (ی شارە وێرانکراوەکان)یاندا گوزەر دەکەن ﴿١٣٧﴾ هەروەها بە شەویش، ئایا نافامن (تاکو پەندیان لێوەربگرن)؟ ﴿١٣٨﴾ هەروەها یونوسیش لە نێردراوان (ی خوا) بوو ﴿١٣٩﴾ (یاد بکەوە!) کاتێك (لە خەڵکەکەی تووڕەبوو و لێیان) دوور کەوتەوە بەرەو کەشتییە پڕەکە (و سواری بوو) ﴿١٤٠﴾ ئنجا (قورعەی کێشا) (لەگەڵ سواربووانی کەشتییەکەدا، چونکە بارەکەی قورس بوو، داخۆ کێ لێی دابەزێنرێ؟) بەڵام لە دۆڕاوان بوو (تیروپشکەکە بە زیانی وی بوو) ﴿١٤١﴾ (سەرەنجام فڕێدرایە دەریاو) یەکسەر نەهەنگ قووتی دا، لە کاتێکدا لەوانە بوو کە شیاوی ڕەخنەو لۆمەن ﴿١٤٢﴾ ئنجا ئەگەر لە (خوا) بە پاکگران نەبووایە (لە سکی نەهەنگەکەدا) ﴿١٤٣﴾ هەتا ئەو ڕۆژەی (مردووان) تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، لە سکیدا دەمایەوە ﴿١٤٤﴾ ئنجا فڕێماندایە ڕووتەنێك لە حاڵێکدا کە نەساغ بوو ﴿١٤٥﴾ برکە کوولەکەیەکیشمان لەسەر ڕواند ﴿١٤٦﴾ (پاش چاکبوونەوەی) ناردیشمان بۆ لای (خەڵکێك) سەد هەزار، یان زیاتریش بوون ﴿١٤٧﴾ ئەوانیش بڕوایان هێناو، ئێمەش تاکو ماوەیەك (کە ژیانی دنیایانە) بەهرەمەندمان کردن (لە ژیان و گوزەران) ﴿١٤٨﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(مَنَنَّا): چاکەمان کرد، (الْمِنَّةُ: النِّعْمَةُ الثَّقِيلَة)، (مِنَّة) واتە: چاکەیەکی قورس، (مَنَّ عَلَى فُلاَنٍ: أَثْقَلَهُ بِالنِّعْمَة) واتە: بە چاکە لەگەڵ کردن، باری سەرشانی گران کردوە.

(ٱلْمُسْتَبِينَ): (بَانَ وَاسْتَبَانَ وَتَبَيَّنَ: وَضُحَ)، (الْمُسْتَبِينُ: الْبَيِّنُ شَدِيدُ الْبَيان)، وشەی (بَانَ وَاسْتَبَانَ وَتَبَيَّنَ) هەرسێکیان یانی: ئاشکرابوو، ڕوون بوو، (الْمُسْتَبِين) واتە: ڕوونێکی زۆر ڕوون، ئاشکرایەکی زۆر ئاشکرا.

(بَعۡلًا): (الْبَعْلُ: الذَّكَرُ مِنَ الزَّوْجَيْنِ)، (بَعْل): بە مانای نێر دێ، واتە: ئەوەی نێرە لە جووتەکان، لە دوو هاوسەرەکە کە ژن ومێردن، (بَعْل) یانی: مێرد، بە (بُعُولَة) کۆ دەکرێتەوە، هەروەها (بَعْل: كُلُّ مُسْتَعْلٍ عَلى غَيْرِه) بە هەر خۆ بەرزکەرەوەیەك بەسەر غەیری خۆیدا، دەگوترێ، بەڵام دیارە لێرە ناو بووە بۆ صەنەمێك، کە قەومەکەی ئیلیاس ﷺ، پەرستوویانە.

(عَجُوزًا): (الْعَجُوزُ: سمِّيت بذلك لِعَجْزِهَا عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الأُمُور)، (عَجُوز): واتە: پیرەژن، بۆیە وای پێ گوتراوە، چونکە گەلێك لە کارەکانی بۆ ئەنجام نادرێن.

(ٱلۡغَٰبِرِينَ): (جَمْعُ غَابِر وَهُوَ الْمَاكِثُ بَعْدَ مُضِيِّ مَا هُوَ مَعَهُ، أَوِ الْبَاقِي مَعَ الْهَالِكِين)، (غَابِر): بە مانای (مَاكِث) دێ واتە: ماوە، دوای ئەوەی کە ئەوانەی لەگەڵیدا بوون، ڕۆیشتن، ئەو ماوەتەوە، یاخود بە مانای تێپەڕیو دێ (الْمَاضِي مَعَ الذَّاهِبِين) ئەوەی لەگەڵ ئەواندا ڕۆیشتوە، یانی: وشەی (غَابِر): هەم بە مانای کەسێك دێ کە ماوەتەوە، هەم بە مانای کەسێکیش دێ کە ڕۆیشتوە.

دیارە بە نسبەت ژنەکەی لووطیش ﷺ هەردوو واتایەکە ڕاستن، دەگونجێ بڵێی: ژنەکەی مایەوە لەگەڵ ئەوانەدا کە سزا دران، لە سزایەکەدا مایەوە،

دەشگونجێ بڵێی: لەگەڵ ئەوانەدا کە ڕۆیشتن و ئاوا بوون، ئەویش لەگەڵ واندا ڕۆیشت و سەری ئاوا بوو.

(دَمَّرْنَا): (التَّدْمِيرُ: إِدْخَالُ الْهَلَاكِ عَلَى الشَّيءِ)، (تدمیر) ئەوەیە شتێك فەوتاندنی بخرێتە نێو، یانی: لە بەین ببردرێ، وێران کردن و تەخت کردن.

(أَبَقَ): (هَرَبَ)، (آبِق جُمْعُهُ أُبَّاق) (آبق) کۆیلەیەك کە لە خاوەنەکەی ڕایکردوە، (أُبَّاق) کۆیلە ڕاکردووەکان.

(فَسَاهَمَ): (أَي: قَارَعَ، وَالْمُسَاهَمَةُ: الْمُقَارَعَةُ) (قرعة) تیروپشك، (قارع) قورعەی کێشا.

(ٱلْمُدْحَضِينَ): لە تێشکاوان بوو، لە دۆڕاوان بوو، (دَاحِضَةٌ: بَاطِلَةٌ، زَائِلَةٌ، الْمُدْحَضِينَ: الْمَغْلُوبِينَ فِي الْقُرْعَةِ)، (دَاحِضَة) واتە: پووچ و ڕۆیشتوو، ئنجا (مُدْحَضِين) واتە: لە تێشکاوان، لە دۆڕاوان لە تیروپشکەکەدا، بە زیانی وی تەواو بووە.

(فَٱلْتَقَمَهُ): دەگوترێ: (لَقِمْتُ الطَّعَامَ أَلْقَمُهُ وَتَلَقَّمْتُهُ) واتە: قووتمدا، وەك پاروو م لێکرد، ﴿فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ﴾، واتە: نەهەنگ بە دەمیەوە گرت، وەك لوقمەیەك، پارووی‌ەك، کە دوایی باس دەکەین بۆچی خوا ﷻ ئەو تەعبیرەی بەکارهێناوە، کاتی خۆشی لە تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، لە بەسەرهاتی یونوسدا باسمان کردوە.

(ٱلْحُوتُ): (السَّمَكُ الْعَظِيم) (حوت) ماسیی گەورە، بە کوردیی نەهەنگی پێ دەڵێن، هەندێکجار حووتیشی بۆ بەکاردێنن.

(مُلِيمٌ): (إِسْمُ فَاعِلٍ مِنْ أَلَامَ إِذَا فَعَلَ مَا يَلُومُهُ عَلَيْهِ النَّاسُ، لِأَنَّهُ جَعَلَهُمْ لائِمِينَ لَهُ، وَالْمُلِيمُ مُكْتَسِبُ اللَّوْمِ (أَلَامَ الرَّجُلُ) أَتَى مَا يُلامُ عَلَيْهِ مِنَ الأَمْرِ، وَإِنْ لَمْ يُلَم)، (مُلِيم) ناوی بکەر (اسم فاعل)ە لە (أَلَامَ)، (أَلَامَ يُلِيمُ فَهُوَ مُلِيم) کەسێك شتێك بکات کە خەڵك لەسەر وی ڕەخنەی لێ بگرن، چونکە ئەو وایان لێ دەکات ڕەخنەی

لێ بگرن، (**مُلِيم**) واتە: سەرکۆنەو ڕەخنە بۆ خۆ پەیداکەر (**مُكْتَسِبُ اللَّوْمِ**)، (**أَلامَ الرَّجُلُ**) واتە: پیاوەکە کارێکی کرد لۆمە و، سەرکۆنە بکرێ، ئەگەر سەرکۆنەش نەکرێ لە واقیعدا، بەڵام کارێکی وایکردوە کە مایەی سەرکۆنەو ڕەخنە لێگرتنە.

(بِٱلْعَرَآءِ): (**الْعَرَاءُ: الأَرْضُ الْجَرْدَاءُ لاَ نَبَاتَ عَلَيْهِ وَلا شَيْء**)، (**عَرَاء**): واتە: سەرزەمینێکی ڕووتەن، کە مەبەستی پێ هەر زەوییەکە ڕووەکی لێ نەبێ و هیچ شتێکی لێ نەبێ واتە: بیابان یاخود دەشت و سارایەکی ڕووتەن.

(يَقْطِينٍ): بە مانای کوولەکە دێ یان کدوو، دەڵێ: (**كُلُّ شَجَرَةٍ لا تَقُومُ عَلَى سَاقٍ كَالدُّبَّاءِ وَالْبِطِّيخِ وَالْحَنْظَلِ**) هەر جۆرە ڕووەکێکە کە لەسەر قەد ڕاناوەستێ، بەڵکو پان دەبێتەوە بە زەویدا، وەك کوولەکە، کاڵەك و شووتیی و (**حَنْظَل**) گوژاڵك.

مانای گشتیی ئایەتەکان

سەرەتا دەڵێین: ئەم دەرسەمان سی و پێنج (٣٥) ئایەتەو، بەسەرهاتی پێنج لە پێغەمبەرانی گرتۆتە خۆی: یەکەم و دووەم: مووساو هاروونی برای (**عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، سێیەم: ئیلیاس ﷺ، چوارەم: **لووط** ﷺ، پێنجەم: یونوس ﷺ.

شایانی باسە: ئێمە بەسەرهاتی مووساو هاروونی برای و گەلەکەیان، لەگەڵ فیرعەون و داردەستەکەیدا، لە سوورەتەکانی: (**الأعراف**) و (**القصص**)دا خستوومانەتەڕوو، کە بەسەرهاتی مووساو هاروونی برای و بەنوو ئیسرائیل و، بەرانبەرەکانیان، کە فیرعەون و دارو دەستەکەینی، لە سێزدە ئاڵقەدا خستوومانەتە ڕوو، پێنج ئاڵقەی یەکەمی لە سەرەتای سوورەتی (**القصص**)دا، کە ئایەتەکانی: (١ - ٤٢) گرتوویەتەوەو بە تەفصیل باسمان کردوەو، پەندو عیبرەتی زۆریشمان لێ دەرهێناوە، هەشت ئاڵقەکانی دواییش: (٦ - ١٣) لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، ئەویش ئایەتەکانی: (١٠٣ - ١٧٩) واتە: شەست و نۆ (٦٩) ئایەتی گرتۆتەوە.

بەسەرهاتی ئیلیاسیشمان لە سوورەتی (**الأنبياء**)دا باس کردووە، بەسەرهاتی لووطیشمان لە سوورەتی (**هود**)دا توێژیوەتەوە بە وردیی، بەسەرهاتی یونوسیشمان لە سوورەتی (**یونس**)دا خستۆتەڕوو، بۆیە ئێمە لێرە تەنیا بە ئەندازەی ڕوونکردنەوەی چەمك و واتای ئایەتەکان، قسە لە بارەی ئەو بەسەرهاتانەوە دەکەین، هەر کەسیش درێژەی بەسەرهاتەکانیانی بوێ، دەبێ لەو جێیانەدا کە باسمان کردن، لێیان بخەفتێ، بۆ ئەوەی پێویست نەکات شتێك کە پێشتر گوتوومانە، لە شوێنەکانی دیکەدا دووبارەی بکەینەوە، بە تایبەتی بەسەرهاتی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، کە پانتاییەکی زۆری لە قورئاندا گرتوە، ئەگەر بێت و لە هەر شوێنێك بەسەرهاتی هەر پێغەمبەرێك هاتوە، دووبارەی بکەینەوە، قەبارەی تەفسیرەکەی ئێمە زۆر گەورە دەبێ، خواش ﷻ کە بەسەرهاتی پێغەمبەرانی (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) هێناوە، لە هەر شوێنێك جێی مەبەستی هێناوە، نەك هەموو بەسەرهاتەکە بێنێ، بۆیە ئێمە بۆ هەر کام لە بەسەرهاتی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) واتە: ئەو بیست و پێنج پێغەمبەرە کە ناویان هاتوە لە قورئاندا، جگە لە موحەممەد ﷺ کە کتێبێکی تایبەتمان بۆ تەرخانکردوە، بە ناوی: (پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ)، بیست و چوار پێغەمبەرەکەی دیکە، بۆ هەر کامێکیان لە شوێنێکدا هەرچی ئایەت لە بارەیەوە هاتوە، هێناومانە، هەروەها گەڕاوینەوە بۆ سەرچاوەکانی مێژوو، ئەوەی دەستمان کەوتبێ، بەسەرهاتی ئەو پێغەمبەرەمان لەو شوێنەدا بە تایبەت هێناوە، کە وەك پێشتریش گوتوومانە: دەگونجێ دوایی بەسەرهاتی ئەو بیست و چوار پێغەمبەرە کە ناویان هاتوە لە قورئاندا لە ئادەمەوە تاکو عیسا (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) لە چەند بەرگێکدا لەم تەفسیرە دەربهێندرێن، چونکە بەو شێوەیە کە من توێژینەوەم کردوە، لە بارەی پێغەمبەرانەوە (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، ڕەنگە کەمتر کرابێ، چونکە باسی هەر پێغەمبەرێکم کردوە، لە هەر شوێنێك کە بۆ ئەوێ گونجاو بووە، بۆ وێنە: ئیبراهیم عليه السلام لە سوورەتی

(**إبراهيم**)دا، یونوس ﷵ لە سوورەتی (**یونس**)دا، صاڵح ﷵ لە سوورەتی (الحجر)دا، هەروەها یوسوف ﷵ لە سوورەتی (**یوسف**)داو، ئەوانی دیکەش هەر کامیان لە شوێنی تایبەتی خۆی، هەڵساوم هەرچی ئایەت هەیە لەو بارەوە هێناومە، چونکە بە هەموو ئایەتە پەیوەندییدارەکان، هەموو گۆشەکانی ئەو بەسەرهاتە تەواو دەکەن، پاشان گەڕاومەوە بۆ دەقەکانی سوننەت و سەرچاوە مێژووییەکان و لێکۆڵینەوەی وردم کردوە، بەو ئەندازەیەی کە لە توانامدا هەبووەو، لەگەڵ سروشتی تەفسیرەکەش دا گونجاوە، بەڵام هەر سوورەتێك کە پێیدا ڕەت دەبین، هەر گۆشەیەکی لە ژیانی هەر پێغەمبەرێکی باس کردبێ (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، ئێمە بە ئەندازەی تیشك خستنە سەر ئەو گۆشەیەو، بە ئەندازەی تیشك خستنە سەر چەمك و واتای ئایەتەکان، قسەی لێ دەکەین، ئەگەرنا بەسەرهاتە تێرو تەسەلەکەمان لە شوێنی دیاریکراودا کردوەو، لە شوێنەکانی دیکەدا دووبارەی ناکەینەوە.

لێرەدا خوا ﷻ دوای ئەوەی لە ئایەتەکانی پێشوودا، باسی چوار لە پێغەمبەرانی کرد: نووح و ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاقی کوڕی (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، ئنجا باسی پێنجی دیکە دەکات، کە لەم سوورەتەدا باسی نۆ (٩) لە پێغەمبەران کراوە، هەروەك لە سوورەتی (**ص**)یشدا کە دوایی دەیگەینێ، لەوێش دا دیسان هەر باسی نۆ (٩) لە پێغەمبەران کراوە، کە ئەوە خاڵی هاوبەشی نێوان ئەو دوو سوورەتەیە، ئەو پێنج پێغەمبەرەش کە ماون، لەم سی و پێنج (٣٥) ئایەتەدا، خوا ﷻ باسی گۆشەیەك لە ژیان و بەسەرهاتیان دەکات.

سەرەتا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە چاکەمان کرد لەگەڵ مووساو هاڕوون دا، مووساو هاڕوون (**عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) برابوون هاڕوون لەسەر داواو پێشنیاری مووسا خوا ﷻ کردوویەتی بە وەزیری و کردووشیەتی بە پێغەمبەر، وەك لە سوورەتی (**مريم**)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَاذْكُرْ

﴿فِي ٱلۡكِتَٰبِ مُوسَىٰٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ مُخۡلَصٗا وَكَانَ رَسُولٗا نَّبِيّٗا ٥١ وَنَٰدَيۡنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنِ وَقَرَّبۡنَٰهُ نَجِيّٗا ٥٢ وَوَهَبۡنَا لَهُۥ مِن رَّحۡمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيّٗا ٥٣﴾.

﴿وَنَجَّيۡنَٰهُمَا وَقَوۡمَهُمَا مِنَ ٱلۡكَرۡبِ ٱلۡعَظِيمِ﴾، خـوا دەفەرمـوێ: هەردووکیانمـان دەربـاز کـردو گەلەکەشیان، لـە خەفەتـی و مەینەتیـی مـەزن، ئـەو مەینەتییـە مەزنـە، دیـارە ئـەو واقیعـە سـەخت و دژوارە بـووە، کـە لـە میسـڕ لێیـان گـوزەراوە، لـە ژێـر سـایەی شـوومی حوکمڕانیـی فیرعـەون و دارو دەسـتەکەیدا، کـە پێشـتر باسـمان کـردوە چـۆن سـۆغرەو بێـگاری پێکـردوون و، نێرینەکانـی سـەربڕیون، مێینەکانـی هێشـتوونەوە و چەوسـاندوونیەوە و بـە کۆیلـەی دانـاون.

﴿وَنَصَرۡنَٰهُمۡ فَكَانُواْ هُمُ ٱلۡغَٰلِبِينَ﴾، هەروەهـا ئێمـە ئەوانمـان سەرخسـت و پشـتمان گرتـن و، بـەس ئـەوان زاڵ بـوون واتـە: لـە سـەرەتا تاکـو کۆتایـی هـەر ئـەوان زاڵ بـوون، خـوا پشـتی گرتـن، هـەر کەسـێك خـوا لـە پشـتی بـێ، بێگومـان سـەرکەوتوو دەبـێ و پشـتی بـە زەوی ناکـەوێ.

﴿وَءَاتَيۡنَٰهُمَا ٱلۡكِتَٰبَ ٱلۡمُسۡتَبِينَ﴾، کتێبـە زۆر ڕۆشنەکەشـمان پێـدان، کـە مەبەسـت پێـی تەوڕاتـە، ﴿وَهَدَيۡنَٰهُمَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ﴾، ڕێیـە ڕاستەکەشـمان پێشـاندان، کـە ئـەو شـەقامە ڕێیـە کـە هەمـوو پێغەمبـەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) پێیدا ڕۆیشـتوون، کـە بەندایەتییـە بـۆ خـواو، گرتنـی بەرنامـەی خوایـەو، ژیانـە بـەو شـێوەیەی کـە جێـی پەسـەند و جێـی ڕەزامەندیـی خـوای پـەروەردگارە لـە دنیـادا.

﴿وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِمَا فِي ٱلۡأٓخِرِينَ﴾، لـە نێـو ئەوانـی دیکەش دا لەسـەرمان بەجێهێشـتن، سـتایش و مـەدح و سـەنا، زیکـری خێرمـان لـە نێـو گەلانـی دیکەدا لەسـەر بەجێهێشـتن، نـاوو ناوبانگـی چاکـمان بـڵاو کردنـەوە، ﴿سَلَٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ﴾، سـەلام لەسـەر مووسـاو لەسـەر هـاڕوون بـێ، وەك پێشـتریش گوتمـان: دەشـگونجێ ئەمـە بـەرکار (**مفعـول بـه**)ی ڕسـتەی پێشـەوە بـێ، واتـە: لـە نێـو خەڵکـی دیکـەدا لەسـەرمان بەجێهێشـتن، سـەلام لەسـەر مووسـاو هـاڕوون.

﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾، ئێمە بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، کەواتە هەر کەسێکی دیکەش وەك مووساو هاروون (عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، خۆڕاگر بێ و چاکەکار بێ، بەندایەتیی پاك و پوخت بۆ خوا بکات، وەك چۆن خوا مووساو هارون و گەلەکەیانی دەرباز کردوون، هەر کەسێکی دیکەش وەك وان بکات، هەر دەربازی دەکات و سەرفرازی دەکات، پشتی دەگرێ و سەریدەخات، ﴿ إِنَّهُمَا مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾، بێگومان ئەوان لە بەندە بڕوادارەکانی ئێمە بوون، کەواتە بە هۆی ئیمانیانەوە بەندایەتییان بۆ خوا کردو، بەهۆی بەندایەتیی بۆ خوا کردنیانەوەش چاکەکار بوون، بە هۆی چاکەکارییشیانەوە، شایستەی ئەوە بوون کە خوا ﷻ بەو شێوەیە مامەڵەیان لەگەڵدا بکات و پاداشتیان بداتەوە، لە دنیاداو، پاداشتی دوارۆژیش دیارە لە چاو هی دنیا هەر باس ناکرێ و پێوانە ناکرێ، ئەمە بەسەرهاتی مووساو هاروون (عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم).

﴿ وَإِنَّ إِلۡيَاسَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئیلیاسیش لە ڕەوانەکراوان بوو، لەوانە بوو کە خوا ناردبوونی، بۆ ڕێنمایی کردنی خەڵك، دیارە ئیلیاسیش بۆ لای خەڵك و کۆمەڵگایەکەی خۆی نێردراوە، ﴿ إِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، یاد بکەوە کاتێ (ئیلیاس) بە خەڵکەکەی خۆی گوت: ئایا پارێز ناکەن؟ لە چی پارێز ناکەن؟ یانی: ئایا خۆتان ناپارێزن لە تووڕەبوونی خوا؟ خۆتان ناپارێزن لە شیرك و کوفرو گوناهو تاوان و، لە ستەم و لادان، کە هۆکاری سزادرانتانن لە لایەن خوای دادگەرەوە؟!

﴿ أَتَدۡعُونَ بَعۡلٗا ﴾، ئایا لە بەعل دەپاڕێنەوەو بەندایەتیی بۆ بەعل دەکەن، دیارە بەعل پەرستراوێکی ئەوان بووەو، وا پێدەچێ شاری (بەعلەبەگ) بەو ناوەوە ناونرابێ، ﴿ وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، وازیش دێنن لە باشترینی بەدیهێنەرەکان {کە خوایە ﷻ} چونکە دوایی دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهَ رَبَّكُمۡ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾، خوا پەروەردگارو خاوەنی خۆتان و، خاوەن و پەروەردگاری باب و باپیرانی

یەكەمیشتان، واتە: ئایا واز لە خوا دێنن و، دەست لە پەرستنی خوا هەڵدەگرن بۆ بەعل، كە صەنەمێكەو پەیكەرێكە؟ شتێكی زۆر بێ جێ دەكەن.

﴿ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾، ئنجا ئەوان بە درۆیان داناو، بە دڵنیاییش ئەوان لە ئامادەكراوان دەبن، واتە: لە ئامادەكراوان و پەلكێش كراوان دەبن بۆ سزای دۆزەخ، ﴿ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لە بەندە هەڵبژێردراوەكان و ساغكراوەكانی خوا، ئەوان پەلكێش ناكرێن بۆ دۆزەخ، بۆیە ئەم (إلاَّ)یە بە مانای (**لكنَّ**)یە، بەڵام بەندە هەڵبژێردراوەكانی خوا، نەك ئامادە ناكرێن بۆ دۆزەخ، بەڵكو ئەوان پێشوازیی دەكرێن لە بەهەشتدا.

﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴾، هەروەها لە نێو ئەوانی دیكەش دا لەسەریمان بەجێهێشت {مەدح و ستایش و ناوی چاك، ناوبانگی باشمان بۆ بڵاوكردەوە} یاخود ئەوەمان بۆ بەجێهێشت: ﴿ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴾، سەلام لەسەر ئیلیاسین بێ، ئەوەمان لە نێو گەلانی دیكەدا، لە نێو خەڵكی دیكەدا، بۆ بەجێهێشت، ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴾، ئێمە بەو شێوەیە پاداشتی چاكەكاران دەدەینەوە، ﴿ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئەو لە بەندە بڕوادارەكانی ئێمە بوو.

ئنجا كە خوا ﷻ بۆ هەموویان هەر دەفەرموێ: ﴿ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾، بۆ پێغەمبەرانی كە ڕابردوون، هەم بۆ مووساو هاڕوون وایفەرموو، هەم بۆ ئیبڕاهیم وایفەرموو، هەروەها بۆ نووح وایفەرموو (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، مانای وایە بەندایەتیی بۆ خواو بڕوا بە خوا، سەرچاوەی هەموو سیفەتە بەرزەكانن و، سەرچاوەی هەموو خێرو خۆشییەكن، هەروەها مایەو هۆكاری پشتیوانییكردن و مشوور لێ خواردنی خوای پەروەردگارن بۆ مرۆڤ.

ئنجا دێتە سەر باسی بەسەرهاتی پێغەمبەرێكی دیكە، كە **لووطە** عليه السلام و لەم دەرسەماندا پێغەمبەری چوارەمەو، لە ڕیزبەندیی كۆی ئەم سوورەتەدا، پێغەمبەری هەشتەمە، دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی **لووطیش**

لە ڕەوانەکراوان بوو، لەوانە بوو خوا ڕەوانی کردبوون، کە پەیامی خوا بە خەڵك بگەیەنن، فێری بەندایەتیی و ژیانێکیان بکەن، کە هەر ئەو ژیانە شایستەی مرۆڤە، ئەویش ئەوەیە مرۆڤ تەنیا بەندەی خوا بێ و، پابەندی شەریعەت و بەرنامەکەی بێ، پابەندی هودای خوا بێ، نەك شوێنکەوتووی هەوای خۆی، یان هەوای غەیری خۆی!

بەسەرهاتەکەی **لووط** عَلَيْهِ السَّلَامُ خوا تَعَالَىٰ تەنیا ئەو گۆشەیەی لێ دێنێ کە ئەو دەرباز کراوەو، نەیارەکانیشی لە بەین براون، دەنا بەسەرهاتی **لووط** لە زۆر لە ئایەتەکانی قورئاندا وردەکاریی دیکەی هەیە، ﴿إِذْ نَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ﴾، یاد بکەوە کاتێك خۆی و خێزانەکەیمان تێکڕا دەرباز کرد، یان: ﴿وَأَهْلَهُۥٓ﴾، یانی: ئەوانەی نیزیکی بوون، تێکڕا دەربازمان کردن، چونکە وشەی (**أَهْل**) پسپۆڕانی زمان گوتوویانە: هەر کەسێکە کە بە هۆی دینەوە، یان ڕەچەڵەکەوە، یان بە هۆی پیشەیەکەوە، یان بە هۆی وڵات و شوێنێکەوە، یان بە هۆی خانوو و شوێنی تێدا نیشتەجێ بوونەوە، لەگەڵ مرۆڤدا یەکبکەونەوە، کەواتە ئەهلی ئینسان دەگونجێ بڵێی: خێزانی، دەگونجێ بڵێی: شوێنکەوتووانی، دەگونجێ بڵێی: هاونیشتیمانییانی، دەگونجێ بڵێی: هاوپیشەکانی، یان ئەوانەی کە لێی نیزیکن بە شێوەیەك لە شێوەکانی نیزیکیی، لێرەش واتە: ماڵ و خێزانەکەی و شوێنکەوتووەکانیمان هەموویان دەرباز کردن.

﴿إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَٰبِرِينَ﴾، جگە لە پیرەژنێك لە فەوتاوان، لە تێپەڕیوان، ئەوانەی ڕۆیشتن و ڕابردن، یاخود ﴿فِى ٱلْغَٰبِرِينَ﴾، واتە: لەوانەی مابوونەوە لە سزادا، چونکە (**غَابِر**) هەم بە مانای ماوە (**مَاكِث**) دێ، هەم بە مانای ڕابردوو (**مَاضِي**) دێ، ﴿ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْءَاخَرِينَ﴾، دوایی ئەوانی دیکەمان فەوتاندن، وشەی (**تَدْمِير**) شارەزایانی زمان بە: (**إِدْخَالُ الْهَلاكِ عَلَى الشَّيء**) مانایانکردوە: هێنانی لە بەین بردن بۆ شتێك، کە وێران بکرێ، وەك چۆن خانووبەرەیەك کاول دەکرێ، ئەوانی دیکەمان کاول کردن.

﴿ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئێوەش بەرەبەیانان بە لایاندا ڕەت دەبن، بە لای شارەکانیاندا، بە لای شوێنەوارەکانیان دا، واتە: دەریاچەی مردوو، بە وێدا ڕەت دەبن، ﴿ وَبِالَّيْلِ ﴾، هەروەها بە شەوگاریش بە لایاندا ڕەت دەبن، هەم بەیانیان و هەم شەوانیش بە لایاندا ڕەت دەبن، ﴿ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾، ئایا نافامن و پەند وەرناگرن؟ کە ئێوەش وەك وان نەکەن، بۆ ئەوەی بە مەرەدی وان نەچن، دەبوو پەند وەربگرن، ئەمە دیارە پرسیار کردنی نکووڵیلێکەرانەیە: ﴿ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾، ئایا نافامن و عەقڵتان نیەو هۆشتان بەکار ناهێنن؟

ئنجا دێتە سەر باسی نۆیەمین پێغەمبەر لەم سوورەتەدا:

﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی یونوسیش لە ڕەوانەکراوان بوو، بە پێی کتێبە مێژوویەکان و لە فەرمایشتی پێغەمبەریشدا هاتوە ﷺ کە یونوس ﷺ بۆ لای خەڵکی نەینەوا (موسڵی ئێستا) ڕەوانکراوە.

﴿ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴾، کاتێك کە هەڵات بەرەو کەشتییە پڕەکە، (أَبَقَ) بە مانای دوورکەوتەوەش دێ، یانی: (إبتعَدَ) واتە: لە خەڵکەکەی دوور کەوتەوە لەبەر ئەوەی لێیان تووڕە بوو، ئنجا سواری کەشتییە پڕەکە بوو، یاخود (أَبَقَ) واتە: ڕایکرد، وەك چۆن کۆیلەیەك لە دەست خاوەنەکەی خۆی ڕادەکات، یان: غوڵامێك لە دەست سەرپەرشتیارەکەی خۆی ڕادەکات، ئەویش وەك کۆیلەیەکی ڕاکردوو بوو، لەو شوێنەی خوا بۆی دیارییکردبوو، لەوێ ڕۆیشت و سواری کەشتییە پڕەکە بوو.

﴿ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴾، تیروپشکی کرد، بەشداریی قورعە کێشانی کرد، بەڵام لە دۆڕاوان بوو، لەوانە بوو کە تیروپشکەکە بە زیانی تەواو بوو، ئنجا تیروپشکەکە بۆچی کراوە، بۆچی قورعە کێشراوە؟ دوایی باسی دەکەین لە مەسەلە گرنگەکاندا، پێشتریش لە بەسەرهاتی یونوسدا ﷺ هەر باسمان کردوە لە تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، وا پێدەچێ کەشتییەکە بارەکەی گران بووبێ،

یاخـود جووڵـە جووڵێکـی نـا ئاسـایی کردبـێ، خەڵکەکـەش نەرێـت و عادەتیـان وابـووە، کـە ئەگـەر کەشـتیی لـە دەریـادا جووڵـە جووڵـی کـردو خەریـك بـوو غـەرق بـێ، کردوویانـە بـە نیشـانەی ئـەوە کـە بابایەکـی گوناهباریـان لەگەڵـدا هەیـە، ئنجـا کێیـە ئـەو گوناهبـارە؟ تیروپشـکیان کـردوە، هـەر کەسـێك بـۆی دەرچووبـێ گوتوویانـە: دیارە گوناهبارەکـە ئـەو کەسـەیەو، فڕێیانداوەتـە نێـو ئاوەکـە بـۆ ئـەوەی ئەوانـی دیکـە سـەلامەت بـن، چەنـد ڕیوایەتێـك هـەن لـەو بارەوە، بـەڵام ئـەوە لـە ئایەتەکـەدا دەرنەخـراوە، گرنـگ ئەوەیـە لـە تیروپشـکەکەدا دۆڕاندوویەتـی و، کـە دۆڕاندوویەتـی مانـای وایـە قسـمەتی وابـووە، کـە دەبـێ بچێتـە نێـو دەریـا.

﴿ فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ ﴾، نەهەنـگ بـە دەمیـەوە گـرت، ﴿وَهُوَ مُلِيمٞ﴾، لـە حاڵێکـدا کـە کارێکـی وای کردبـوو، خەڵـك ڕەخنـەی لـێ بگـرێ و سـەرکۆنەی بـکات، کـە کارەکـەی ئـەوە بـوو بـە بـێ ڕێپێـدان و مۆڵەتدانـی خـوا، کۆمەڵگایەکـەی خـۆی بەجێهێشـت، وەك لـە سـوورەتی (الأنبیـاء)دا خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: ﴿ وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبٗا ﴿٨٧﴾ ﴾الأنبیـاء، یـادی (ذا النـون) بکـەوە[1]، خاوەنـی نەهەنگەکـە یـان هاوەڵـی نەهەنگەکـە، ﴿ وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبٗا ﴿٨٧﴾ ﴾الأنبیـاء، یـادی هاوەڵـی ماسـییەکە بکـەوە، کاتێـك بـە تووڕەیـی ڕۆیـی، لـە خەڵکەکـە تـووڕە بـوو ڕۆیـی، ﴿ فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ ﴿٨٧﴾ ﴾الأنبیـاء، پێـی وابـوو کـە ئێمـە وڵاتـی لـێ وەتەنـگ ناهێنیـن (أي: لَـن نُضَيِّـقَ عَلَيْـه) لێـمان وەتەنـگ نەهێنـاوە کـە دەبـێ هـەر لـەو شـارە، لـەو وڵاتـە کـە بۆمـان ناردوە، بانگـەواز بـکات، بـۆی هەیـە بچـێ بـۆ شـوێنێکی دیکـەش، خەڵـك بـۆ لای خـوا بانگبـکات، ئـەوە مانا ڕاسـتەکەی ئـەو ئایەتـە موبارەکەیـە، وەك لـە شـوێنی خـۆی لـە سـوورەتی (الأنبیـاء)دا باسـمان کـردوە، نـەك وەك هەندێـك گوتوویانـە: ﴿ فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ ﴿٨٧﴾ ﴾الأنبیـاء، پێـی وابـوو پێـی ناوێریـن و

---

(١) (نـون) واتـە: ماسـیی، (ذا) یانـی: هـاوەڵ، خـاوەن (صاحـب النـون)، وەك لـە شـوێنی دیکـەدا دەفەرمـوێ: (صاحـب الحـوت) هاوەڵـی نەهەنـگ، لـە سـوورەتی (القلـم) دا دەفەرمـوێ: (صاحـب الحـوت).

توانامان بەسەریدا ناشکێ!! مسوڵمانێکی عەوامیش ئەو جۆرە بیرکردنەوەی نیە، چ جای پێغەمبەرێکی پایەبەرزی وەك یونوس ﷺ! (فظن أن لن نقدر عليه) یانی: پێی وابووە ئێمە لەسەرمان نەکردۆتە مەرج، کە دەبێ هەر ئەو خەڵکە بۆ لای خوا بانگبکات و، پەیامی خوا بەس بەو خەڵکە بگەیەنێ و، بچێ بۆ هەر شوێنێکی دیکەش، هەر تەواوە، لەسەر ئەوە خوا ﷻ سزای دا، بۆیە خوا وشەی (أَبَقَ)شی بۆ بەکار هێناوە: ﴿ إِذۡ أَبَقَ إِلَى ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ ﴾، یانی: ڕایکرد لە فەرمانی خواو سەرپێچیی کرد، بەرەو کەشتییە پڕەکە ڕۆیی ﴿ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُدۡحَضِينَ ﴾، تیروپشکی کردو لە دۆڕاوان بوو، ﴿ فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٞ ﴾، نەهەنگ بە دەمیەوە گرت، لە حاڵێکدا کە کارێکی کردبوو، ڕەخنەی لێ بگیرێ.

﴿ فَلَوۡلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلۡمُسَبِّحِينَ ﴾، ئنجا ئەگەر لە (خوا) بە پاکگران نەبووایە، (سبحان الله)ی نەکردبایە، کە لە سوورەتی (الأنبياء)دا چۆنیەتیی تەسبیحەکەی هاتوە، کە فەرموویەتی: ﴿ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٨٧ ﴾الأنبياء، {بێجگە لە تۆ هیچ پەرستراوێك نیە، پاکیی بۆ تۆ، من لە ستەمکاران بووم} ئەگەر ئەو زیکرەی نەخوێندبایە، ﴿ لَلَبِثَ فِي بَطۡنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ﴾، لە سکی نەهەنگەکەدا دەمایەوە، تاکو ئەو ڕۆژەی مرۆڤەکان تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، واتە: تاکو ژیانی بە کۆتا دەهات لەوێداو، سکی نەهەنگەکە بۆی دەبوو بە گۆڕ.

﴿ فَنَبَذۡنَٰهُ بِٱلۡعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٞ ﴾، بەڵام ئێمە دوای ئەو خوا یاد کردن و خوا بە پاکگرتنەی، فڕێماندایە ڕووتەنێك، لە حاڵێکدا کە ئەو نەخۆش بوو، (فَنَبَذْنَاهُ: فَطَرَحْنَاهُ) فڕێماندا، هاویشتمانە دەشت و سارایەکی ڕووتەن، کە هیچ درەخت و پەناوسێبەرێکی لێ نەبوو، لە حاڵێکدا کە ئەویش نەخۆش بوو، ئنجا ئایا چەند لە زاری ماسییەکەدا ماوەتەوە؟ یان بە پێی ڕای زۆرێك زانایان لە سکی ماسییەکەدا ماوەتەوە؟ کە من پێم وانیە چووبێتە نێو سکی ماسییەکەوە، هەرچەندە ئەگەر چووبێتە نێو سکیشی، خوا هەر دەتوانێ بیپارێزێ و لە

زاری نەهەنگەکەدا پاراستنیشی، هەر موعجیزە بووە، بەڵام بۆیە ناڵێم: چۆتە نێو سکی، چونکە خوا بە خۆڕایی وشەی (إِلْتَقَمَ)ی بەکار نەهێناوە: ﴿فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ﴾، (إِلْتَقَمَهُ) واتە: کردیە لوقمەو بە دەمیەوە گرت، بە زاری خۆیەوە گرت، وەك لە کاتی گێڕانەوەی بەسەرهاتی یونوسیشدا عَلَيْهِ السَّلَامُ باسمان کردووە.

﴿وَأَنۢبَتۡنَا عَلَيۡهِ شَجَرَةٗ مِّن يَقۡطِينٖ﴾، {لەبەر ئەوەی نەخۆش بوو} درەختێکی، بڕکە کوولەکەیەکمان لەسەر ڕواند، ﴿وَأَرۡسَلۡنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلۡفٍ أَوۡ يَزِيدُونَ﴾، دوای ئەوەی چاك بۆوەش، ناردمان بۆ لای سەد هەزار (١٠٠,٠٠٠) کەس یاخود لەوەش زیاتر بوون، ئنجا یەکێك بۆی هەیە بڵێ: باشە خوا تَعَالَىٰ نەیدەزانی چەندە زیاد بوون؟ یان چەند بوون بە وردیی؟ وەڵامەکەی ئەوەیە کە: ئەو سەد هەزارە بەردەوام لێیان مردووە و لێیان زیاد بووە، بەڵام دیارە هاوکۆ (معدّل)ی گشتیی مرۆڤەکان، بەرەو زیاد بوونە، بۆیە فەرموویەتی: ﴿مِاْئَةِ أَلۡفٍ أَوۡ يَزِيدُونَ﴾. سەد هەزار بەڵکو زیاتریش دەبوون.

﴿فَـَٔامَنُواْ﴾، ئەوانیش بڕوایان پێهێنا، ﴿فَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ﴾، ئێمەش بەهرەمەندمان کردن، تاکو کاتێکی دیاریکراو، واتە: ژیاندمانن و لە ژیاندا هێشتماننەوە تاکو ماوەیەك، واتە: ئەو کاتەی کە بە شێوەی مردنی ئاسایی ئەو خەڵکە، ئەو جیلە لە بەشەر براوەتەوە، نەك بە بەڵایەکی ناگاهان و، سزایەکی کتوپڕ بیانفەوتێنین.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

چاكەكردنی خوا لەگەڵ مووساو هاڕوونی برای (عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و گەلەكەیان دا و، كتێب پێدانیان و دەربازكرانیان لە فیرعەون و، ناوبانگی باش بڵاوكردنەوەیان، بە چاكەكارو بڕوادار ناوزەند كردنیان:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَى مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَٰهُمْ فَكَانُوا۟ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَءَاتَيْنَٰهُمَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَٰهُمَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَى مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ﴾، بە دڵنیاییش چاكەمان لەگەڵ مووساو هاڕوون دا كرد، (و)ی (ولقد) بۆ بادانەوەو گێڕانەوەیە، ئەم بەسەرهاتە دەگێڕێتەوە بۆ سەر باس و خواسەكانی كە ڕابردوون، وەك پێشتریش زۆرجار گوتوومانە: (لَقَد) بە (ل)ی سوێند خواردن و (قد)ی دڵنیاكردنەوە، یانی: بە جەختكردنەوەو بە دڵنیاكردنەوە، ئێمە چاكەمان لەگەڵ مووساو هاڕوون دا كرد، ئەمە بۆ بە درۆخستنەوەی كەسانێكە كە بڕوایان بە پێغەمبەرایەتیی مووساو هاڕوونی برای (**عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، نەبووە، بۆیە خوا دەفەرمووێ: بە دڵنیایی و بە جەختكردنەوە، ئێمە چاكەیەكی گەورەمان لەگەڵ مووساو هاڕووندا كرد {كە پلەی پێغەمبەرایەتییمان پێدان} چونكە: (**الْمِنَّةُ: النِّعْمَةُ الثَّقِيلَة**) مینندەت واتە: چاكەیەكی قورس، ئنجا چاكەی گەورەو گرانیش بە ڕەهایی پێغەمبەرایەتییەو، هیچ چاكەو نیعمەتێك لەوە گەورەو قورسترو گرنگترنیە لە ژیانی بە

شەردا، زانایانیش وەك بنەمایەك گوتوویانە: (**المتبادِرُ إلى الذهن عند الإطلاق هو الفرد الكامل**) ئەوەی لە کاتی باسکردنی ڕەهادا دێتە زەینەوە، تاکی تێرو تەواوی ئەو ڕەهایەیە.

٢)- ﴿وَنَجَّيْنَٰهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ﴾، هەروەها خۆیان و گەلەکەیانمان دەرباز کرد لە مەینەتییەکی گەورە، لە خەم و خەفەتێکی مەزن، لە کارەساتێك کە پێشترە باسمان کرد لە ژێر سایەی شوومی حوکمڕانیی فیرعەوندا، بەنوو ئیسڕائیل کۆیلە ئاسا ژیاون و، خاوەن هیچ شتێکی خۆیان نەبوون.

٣)- ﴿وَنَصَرْنَٰهُمْ﴾، سەریشمانخستن، بەسەر فیرعەون و داروودەستەکەیدا سەرمان خستن و پشتمان گرتن و هاوکاریان بووین.

٤)- ﴿فَكَانُواْ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ﴾، ئنجا سەرەنجام هەر ئەوان (مووساو هاروون و گەلەکەیان) زاڵبوون، چونکە (**هُم**) کە پێی دەگوترێ: ڕاناوی جیاکردنەوە (**ضمير الفصل**) بۆ کورتهەڵێنانی مانایە لەوەدا کە باسکراوە، (**أَي: الغَالِبُون كَانُوا هُم فَقَط فِي كُلِّ الأَحْيَانِ، إِذِ الغَالِبُ قَدْ يُغلَبُ فِي بَعْضِ الجولات**) بۆیە دەفەرموێ: ﴿فَكَانُواْ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ﴾، چونکە لە سەرەتا تاکو کۆتایی هەر ئەوان زاڵبوون، چونکە جاری وایە کەسێك کە زاڵ دەبێ لە جەنگێکدا، بەڵام پێشتر ڕەنگە لە هەندێك لە قۆناغاندا تێشکابێ، بەڵام سەرەنجام سەرکەوتووبێ، بەڵام ئەوان لە سەرەتا تاکو سەرەنجام، هەر سەرکەوتوو بوون بەسەر دوژمن و نەیارەکانیاندا.

٥)- ﴿وَءَاتَيْنَٰهُمَا ٱلْكِتَٰبَ ٱلْمُسْتَبِينَ﴾، هەروەها کتێبی زۆر ڕوون و ڕۆشنمان پێدان، کتێبە زۆر ڕۆشن و ڕوونەکەش تەوڕات بووە، چونکە (**المُستَبِين: القَوِيُّ الوضوح، فالسِّينُ وَالتَّاءُ لِلمُبالَغة، اسْتَبانَ الشَّيءُ: ظَهَرَ ظُهُوراً شَدِيدَاً**)، (**المُستَبين**) واتە: زۆر ڕوون و ئاشکرا، چونکە (**سين و تاء**) بۆ زێدەڕۆیین، دەگوترێ: (**بانَ الشَّيءُ وَتَبَيَّنَ وَاسْتَبانَ**)، (**اسْتَبانَ**) واتە: زۆر بە چاکیی دەرکەوت.

٦)- ﴿وَهَدَيْنَٰهُمَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ﴾، ڕێنماییشمان کردن بۆ ڕاستە شەقام، کە مەبەست پێی ئەو ئایین و بەرنامە هەقەیە، کە خوا ﷻ هەم بۆ ئەوانی ناردوە، هەم بۆ سەرجەم

پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، ناردوە کە لە بەندایەتیی کردن بۆ خواو، ملکەچ بوون بۆ خواو، گرتنی ڕێبازو بەرنامەی خوادا ﷻ، بەرجەستە دەبێ.

٧)- ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي ٱلْآخِرِينَ ﴾، لە نێو ئەوانی دیکەش دا لەسەریان بەجێمان هێشت، واتە: ستایش و مەدح و سەنامان بۆ بڵاوکردنەوە بە نێو خەڵکدا.

٨)- ﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴾، خێرو خۆشیی و سەلامەتیی لەسەر مووساو هاڕوون، دەشگونجێ: ﴿ سَلَٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴾، (مَفْعُول بِهِ فِي محل النّصب) بێ، بەرکار بێ لە شوێنی (نصب)دا بێ، واتە: سەلام کردنمان لەسەر مووساو هاڕوون لە لایەن خواوە ﷻ لە نێو ئەوانی دیکەدا بۆ بەجێهێشتن.

٩)- ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾، ئێمە بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە، واتە: وامەزانن کە ئەوە تەنیا بۆ مووساو بۆ هاڕوون (عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) بووە، هەر کەسێکی دیکەش چاکەکار بێ وەك وان، هەر ئەوە پاداشتیەتی و، هەر کەسێك وەك وانیش بێ، وەك وان مامەڵەی لەگەڵدا دەکەین.

١٠)- ﴿ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾، بێگومان ئەو دووانە لە بەندە بڕوادارەکانمان بوون. ئنجا خوا ﷻ سەرنجمان ڕادەکێشێ کە ئەوانە بە هۆی ئیمانەوە بەندایەتییان بۆ خوا کردوەو، بە هۆی بەندایەتییەوەش بوونە چاکەکارو، لە ئەنجامی چاکەکارییدا، یاخود لە ئەنجامی ئەو سێ سیفەتەدا کە: هەم بەندەی خوا بوون، هەم بڕوادار بوون، هەم چاکەکار بوون، خوا ﷻ بەو شێوەیە مامەڵەی لەگەڵدا کردوون، کەواتە: هەر کەسێکی دیکەش دەیەوێ وەك مووساو هاڕوون، خوا ﷻ مامەڵەی لەگەڵدا بکات، با وەك ئەوان بکات، واتە: ئەمە یاسایەکی گشتیی خوایە بۆ مامەڵە کردنی لەگەڵ بەندەکانیدا، بێگومان خوا ﷻ هەرکەسە بەو شێوەیە کە شایستەیەتی مامەڵەی لەگەڵدا دەکات و، جۆری سیفەتەکانی مرۆڤ و جۆری حاڵەتی مرۆڤە، کە شێوەی مامەڵەی خوا ﷻ دیاریی دەکات، چاك بە، خوا چاك مامەڵەت لەگەڵدا دەکات و، خراپ بە، خوا وەك خراپێك مامەڵەت لەگەڵدا دەکات و سزات دەدات.

مەسەلەی دووەم:

ئیلیاسیش لە نێردراوانی خوا بوو بۆ لای گەلەکەی، کە ئامۆژگاریی کردن پارێزکار بن و بەعل نەپەرستن لە جیاتی خوای بەدیهێنەرو، سەرەنجام سزای ئامادەکران بۆ دۆزەخیان لەسەر چەسپاو، ئیلیاسیش خوا سەلام و ستایشی خۆی بۆ بڵاو کردەوە، بە هۆی ئیمان و چاکەکارییەوە:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی ئیلیاسیش لە ڕەوانەکراوان بوو.

وشەی (**إِلياس**) هەروەك بە (**إِلياس**) خوێندراوەتەوە، هەروەها بە: (**إِنَ الْيَاسَ**) واتە: بە بێ دەرخستنی هەمزەکە، بە (**همزة الوصل**)یش خوێندراوەتەوە، هەندێك لە زانایان گوتوویانە: ئیلیاس ئەو پێغەمبەرەیە کە لە پەیمانی کۆندا بە (ئیلیاء) ناوی هێندراوە لە پێغەمبەرانی بەنوو ئیسرائیل، کە دەگونجێ وابێ و، دەشگونجێ وا نەبێ، لێرەدا خوا ﷻ کە باسی ئیلیاس دەکات، بێگومان پێشێ خوا باسی سێ لە پێغەمبەرانی خاوەن بەرنامەی کرد: نووح، ئیبراهیم و مووسا (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، چونکە ئیسماعیل و ئیسحاق کوڕی ئیبراهیمن و، هاروونیش برای مووسا بووە، لە دوای ئەوەی کە خوا باسی سێ لە پێغەمبەرانی خاوەن بەرنامەی کرد، ئنجا باسی سێ لە پێغەمبەران دەکات، کە بەرنامەی سەربەخۆیان نەبووە: ئیلیاس و لووط و یونوس (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**).

٢)- ﴿ إِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾، یاد بکەوە! کاتێك ئیلیاس بە گەلەکەی خۆی گوت: ئایا پارێز ناکەن؟ (ألا) هەمزەکەی بۆ پرسیار کردنی نکوولّیلێکەرانەیە، واتە: بۆچی پارێز ناکەن؟ ڕەخنەتان لێ دەگرم کە پارێز ناکەن، پارێز لە چی ناکەن؟ بەرکار (**مفعول بە**)ەکەی قرتێندراوە واتە: پارێز ناکەن لە لێپرسینەوەی پەروەردگارتان، پارێز ناکەن لە سزای خوا، پارێز ناکەن لە شیرك و کوفرو گوناهو تاوان و لادان.

٣)- ﴿ أَتَدۡعُونَ بَعۡلٗا ﴾، ئایا لە بەعل دەپاڕێنەوە؟

(بَعْـل) (اسـمُ صَنَـمِ الكَنْعانِيـيِّن، وَهُـوَ أَعْظَـمُ أَصْنامِهِـم، وَهُـوَ رَمْـزٌ عَـلَى الشَّـمْسِ رَمْـزُ الذَّكَـرِ، وفي مقابلـه القَمَـرُ رَمْـزُ الأُنثـى، وَكانـت عِنـدَ الفينيقيـين تُسَـمَّى الْعَشْـتاروت)، هەندێـك لـە مێژوونووسـان دەڵێـن: بەعـل نـاوی بتـی هـەرە گـەورەی کەنعانییـەکان بـووە، کـە ڕەمـزو هێـما بـووە بـۆ خـۆر و خـۆر ڕەمـزی نێرینـە بـووەو، لـە بەرانبەریـدا مانـگ ڕەمـزی مێینـە بـووە، لـە لای فینیقییـەکان بـە بەعلیـان گوتـوە: عەشـتاڕووت.

٤)- ﴿وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، وازیش لە باشترینی بەدیهێنەران دێنن (کە خوایە ﷻ).

٥)- ﴿ ٱللَّهَ رَبَّكُمۡ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴾، خوا پەروەردگاری خۆتان و پەروەردگاری باب و باپیرانی یەکەمتان.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، دوای: ﴿ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، دەفەرمـوێ: (اللـه)، کـە جێـدار (بدل)یەتـی یاخـود: ڕوونکردنەوەیـەتی (**أَحْسَـنُ الْخَالِقـين**) کێیـە؟ خوایـە، (**أَللـهَ**) خوێندراویشـەتەوە: (**أَللهُ**)، (**أللـه رَبَّكُـمْ وَرَبَّ ءَابَائِكُـمُ الأَوَّلِـين**)، کـە ئەگـەر بفەرمـوێ: (**أَللـهَ**) مانـای وایـە ئەمە (**بَـدَل**)ە بـۆ (**أَحْسَـنَ الْخَالِقين**)، بـەڵام ئەگـەر (**أَللـهُ رَبُّكُـمْ وَرَبُّ ءَابَائِكُـمُ الأَوَّلِـين**) بـێ، ئـەم ڕسـتەیە پێـی دەگوتـرێ: ڕسـتەیەکی دەسـتپێکردن (**جملـة إبتدائيـة**).

(**تَذَرُونَ**) یانی: (**تَدْعُونَ**: **تَتْرُكُونَ**) واتە: واز دێنن، پشتگوێ دەخەن.

٦)- ﴿ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾، بە درۆیان داناو بە دڵنیایی ئەوان لە ئامادەکراوانن، واتە: لە ئامادەکراوان دەبن لە ڕۆژی دواییدا بۆ سزا، پەلکێش دەکرێن بۆ سزا.

٧)- ﴿ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لە بەندە هەڵبژێردراوەکانی خوا، خوێندراویشەتەوە: (**الْمُخْلِصِين**) واتە: ئەو بەندانەی خۆیان بۆ خوا ساغ کردبۆوە.

٨)- ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴾، لە نێو ئەوانی دیکەش دا، لە نێو گەلانی دیکەش دا، لەسەریمان بەجێهێشت مەدح و ستایشی چاك، یاخود: ﴿ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴾ دەبێتە بەرکار (**مفعول به**)ی (**تركنا**).

٩)- ﴿ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴾، سەلام لەسەر ئیلیاسین، بێ، یاخود: سەلام لەسەر ئیلیاسینمان لەسەر بەجێهێشت، (**إِلْ يَاسِين**)یش خوێندراوەتەوە، کە هەر ئیلیاسە، بەڵام لێرەدا بە (**إِلْ يَاسِين**)، بەو ناوەش بانگکراوە، هەروەها خوێندراویشەتەوە: (**آلِ يَاسِين**) واتە: شوێنکەوتووانی یاسین، کە بڕوایان پێ هێناوە، وەك گوتراوە: (**آلُ مُحَمَّدٍ كُلُّ تَقِيٍّ**) ئالی موحەممەد هەر پارێزکارێکە.

١٠)- ﴿ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴾، ئێمە بەو شێوەیە پاداشتی چاکەکاران دەدەینەوە.

١١)- ﴿ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾، بێگومان ئەو لە بەندە بڕوادارەکانمان بوو، بە هۆی ئیمان و بڕوایەکەیەوە، ئەهلی عیبادەت بوو بۆ خوا، پاشان بە هۆی ئەوەشەوە چاکەکار بوو، سەرەنجام شایستەی ئەوە بوو خوا ﷻ بەو شێوەیە لە فریای بێ و، دوژمن و نەیارەکانی پەلکێشی دۆزەخ بکات، ئەویش خوا سەلامی لێ بکات و ناوو ناوبانگی چاکی بڵاوبکاتەوە.

دوو وردەكاریی لەبارەی ئەم مەسەلەی دووەمەوە:

یەكەم: (محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرەكەی خۆی (التحرير والتنوير)[1]دا، هەندێك قسەی هێناون دەربارەی ئیلیاس ﷺ، هەڵبەتە زیاتر پشتی بە كتێبی خاوەن كتێبان و، بە هەندێك سەرچاوەی دیكە، بەستوە، پێم وایە تیشكێكی زیاتر دەخەنە سەر ژیان و بەسەرهاتی ئیلیاس ﷺ:

لە تەفسیری ئەوەدا كە دەفەرموێ: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ﴾، دەڵێ: {فَكَذَّبُوهُ لَمْ يُطِيعُوهُ تَمَلُّقاً لِمُلُوكِهِمُ الَّذِينَ أَجَابُوا رَغْبَةَ نِسَائِهِم الْمُشْرِكَاتِ لإِقَامَةِ هَيَاكِلَ للأَصْنَامِ، فَإِنَّ إِزَابِيلَ ابْنَةَ مِلِكِ الصِّيدُونِيِّينَ زَوْجَةُ أَخَابْ مَلِكِ إِسْرَائِيلَ، لَمَّا بَلَغَهَا مَا صَنَعَ إِلْيَاسُ بِسَدَنَةِ بَعْلٍ ثَأْراً لِمَنْ قَتَلَتْهُ إِزَابِيلُ مِنْ صَالِحِيِّ إِسْرَائِيلَ، أَرْسَلَتْ إِلَى إِلْيَاسَ تَتَوَعَّدُهُ بِالْقَتْلِ، فَخَرَجَ إِلَى مَوْضِعٍ اسْمُهُ بِئْرُ سَبْعٍ، ثُمَّ سَاحَ فِي الأَرْضِ وَسَأَلَ اللَّهَ أَنْ يَقْبِضَهُ إِلَيْهِ، فَأَمَرَهُ بِأَنْ يَعْهَدَ إِلَى صَاحِبِهِ الْيَسَعِ بِالنُّبُوَّةِ مِنْ بَعْدِهِ، ثُمَّ قَبَضَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ فَلَمْ يَعْرِفْ مَكَانَهُ أَحَدٌ.

وَفِي كِتَابِ (إِيلِيَاء) مِنْ كُتُبِ الْيَهُودِ: أَنَّ اللَّهَ رَفَعَهُ إِلَى السَّمَاءِ فِي مَرْكَبَةٍ يَجُرُّهَا فَرَسَانِ، وَأَنَّ الْيَسَعَ شَاهَدَهُ صَاعِداً، وَلِذَالِكَ كَانَ بَعْضُ السَّلَفِ يَقُولُ: إِنَّ إِلْيَاسَ هُوَ إِدْرِيسَ الَّذِي قَالَ اللَّهُ فِيهِ: ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾﴾ مريم}.

واتە: گەلەكەی (ئیلیاسیان) بە درۆ داناو فەرمانبەرییان نەكرد، وەك ماستاو كردن بۆ پادشاكانیان، كە ئەوانیش وەڵامگۆی ئارەزووی ئافرەتە هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانیان بوون، كە چەند پەیكەرێك دابنێن بۆ بتەكانیان، چونكە ئیزابیل كچی پادشای صیدۆنییەكان، {صیدۆنییەكان گەلێك بوون لە فەلەستین} ژنی ئەخاب، پادشای ئیسرائیل كاتێك هەواڵی ئەوەی پێگەیشت كە ئیلیاس چی

---

(١) ج ٢٣، ص ١٦٩.

لـە بتەوانەکانـی بەعـل کـردوە {(سَـدَنَة) کـۆی (سَـادِن)ە، واتـە: بتـەوان، ئەوانـەی سەرپەرشـتیی صەنـەم و بتێـك دەکـەن، ئیلیـاس دەبـێ سـزای بتەوانەکانـی بەعلـی دابـێ} وەك تۆڵەسـتاندنەوە لـە بـری ئەوانـەی کـە ئیزابیـل لـە پیاوچاکانـی ئیسـڕائیل کوشـتوونی، ئـەو ئیزابیلـە، وەڵام دەنێـرێ بـۆ ئیلیـاس و هەڕەشـەی لـێ دەکات کـە دەیکـوژێ، ئەویـش دەچێتـە شـوێنێك بـە نـاوی (**بئر سبع**)، دوایی بـە زەویـدا دەڕوات و، لـە خـوا دەپاڕێتـەوە کـە بیباتـەوە لای خـۆی (واتـە: ڕووحـی بکێشـێ و کۆتایـی پـێ بێنـێ)، خـوا ﷻ فەرمانـی پـێ دەکات کـە هاوەڵەکـەی (**الیسـع**) ڕاسـپێرێ بـە پێغەمبەرایەتیـی، {کـە ئـەوە بـۆ خـۆی تەعبیرێکـی سـەیرە! چونکـە پێغەمبەرایەتیـی، مـرۆڤ ناتوانـێ کەسـی پـێ ڕاسـپێرێ و لـە خـواوە دەبەخـشرێ، بەهەرحـاڵ لـەو سـەرچاوەیەدا وا هاتـوە، ڕەنگـە مەبەسـت پێـی ئـەوە بـێ، وەك جێنشـین و جێگرێکی خـۆی بـێ} دوایـی خـوا ﷻ ئیلیـاس دەمرێنـێ و، هیـچ کەسـیش شـوێنەکەی نازانـێ.

(**محمـد الطاهـر بـن عاشـور**) دیاریـی نەکـردوە ئەمـەی لـە کوێـوە هێنـاوە! بـەڵام بـۆ ئـەوەی دوایـی دەڵـێ: (**وفي كِتَـابِ (إِيلِيّـاء)**) کـە دیـارە ئەمـەی لـە کتێبـی (ئیلیـاء) ەوە هێنـاوە، کـە لـە کتێبەکانـی پەیمانـی کۆنـەو، لـە کتێبەکانـی جوولەکەکانـدا هاتـوە کـە خـوا ئیلیاسـی بـەرز کردۆتـەوە بـۆ ئاسـمان بـە سـواری مەڕکەبەیـەك {کـە ئـەو کات وەك عارەبانەیـەك بـووە، دوو ئەسـپ ڕایانکێشـاوە} ئەلیەسـەع بینیویەتـی کـە بـەو شـێوەیە بـەرز کراوەتـەوە بـە سـواری ئـەو عارەبانەیـە کـە دوو ئەسـپ ڕایانکێشـاوە {وای هاتۆتـە بەرچـاو} بۆیـە هەندێـك لـە زانایانـی پێشـین گوتوویانـە: ئیلیـاس بریتیـە لـە ئیدریـس ؑ کـە خـوا لـە بارەیـەوە دەفەرمـوێ: ﴿ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِدۡرِيسَۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقٗا نَّبِيّٗا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعۡنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ ﴾**مريم**، واتـە: یـادی ئیدریـس بکەوە کـە صیددیـق بـوو (واتـە: زۆر ڕاسـتبێژبوو، یـان: زۆربـە ڕاسـتدانەری پەیامـی خـوا بـوو)، پێغەمبەریـش بـوو {هـەواڵ پێدراوو هەواڵپێـدەر بـوو} و بـۆ شـوێنێکی بڵێنـد بەرزمـان کـردەوە.

دووەم: کە دەفەرموێ: ﴿ أَتَدۡعُونَ بَعۡلٗا وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، زانایان لەو بارەوە گوتوویانە: لە جیاتی ئەوەی بفەرموێ: ﴿ أَتَدۡعُونَ بَعۡلٗا وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، دەشگونجا خوا بفەرموێ: (**أَتَدْعُونَ بَعْلاً وَتَدَعُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِين**) کە ئەو کاتە (**جِنَاس**) دروست دەبوو، ئەویش یەکێکە لە توخمەکانی ڕەوانبێژیی، یانی: (**تَدْعُونَ بَعْلاً**) لەگەڵ (**تَدَعُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِين**)، پێکەوە (**جِناس**)ێکی بێژەییان لە بەیندا دروست دەبوو، بەڵام ئایا حیکمەتی چییە کە خوا ﷻ وشەی (**تَدَعُونَ**)ی بەکارنەهێناوەو (**تَذَرُونَ**)ی بەکارهێناوە، زۆر وردەکارییان باس کردوون، بەڵام پێم وایە دووانیان سەرەکیین:

أ- (**تَذَرُونَ**) یانی: (**تَتْرُكُونَ الْمَتْرُوكَ وَتُعْرِضُونَ عَنْهُ**) بە یەکجاریی وازی لێ دێنن و پشتی تێدەکەن، بەڵام (**تَدعون**) یانی: (**تَتْرُكُونَهُ مُؤَقَّتاً**) بە شێوەیەکی کاتیی وازی لێ دێنن، (**دَعْهُ**) یانی: ئێستا لێیگەڕێ، بەڵام خوا ﷻ کە ئەوانی دواندوە، لەسەر زمانی ئیلیاس عليه السلام مەبەست ئەوە نەبووە ئیلیاس بڵێ: ئێوە بە شێوەیەکی کاتیی وازتان لە خوا هێناوە، بۆیە فەرموویەتی: ﴿ وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، چونکە یەکجاریی وازیان لە باشترین بەدیهێنەر هێناوە کە بیپەرستن و، ڕوویان کردۆتە بەعل، بۆیە (**تَذَرُونَ**) بەکارهاتوە، چونکە یەکجاریی وازیان لە خوا هێناوە، نەك (**تَدَعُونَ**) کە یانی: بە شێوەیەکی کاتیی وازتان لێهێناوە.

ب- (**جِناس**) لەو جوانییانەیە کە دەبێ ئەو قسەیە لە حاڵێکدا کرابێ، حاڵی ڕەزامەندیی بێ، نەك حاڵی تووڕەبوون و غەزەبگرتن، واتە: (**جِناس**) کاتێك ڕەچاو دەکرێ، ئەو قسەیەی کە دەکرێ، لە حاڵەتی ڕەزامەندیی و خۆشیی و شادیی دا بێ، نەك حاڵەتی تووڕەبوون و سامناك، لێرەش کە دەفەرموێ: ﴿ أَتَدۡعُونَ بَعۡلٗا وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴾، ئەمە لێرەدا حاڵەتی هەڕەشەو تووڕەبوونی خوایەو، حاڵەتی شکاندنی قەدەغەیەکی گەورەیە، کە بریتیە لە سنوورشکێنیی بەرەو مەیدانی خوا بەیەکگرتن و ڕووکردنە بەرەو شیرك، بۆیە ڕەچاو کردنی ئەو (**جِناس**)ە لێرەدا گونجاو نیە، ئەمە (**سعد الله**) یەکێك لە پەراوێز نووسەکانی تەفسیری (**البیضاوي**)یە، ئەوەی هێناوە، وەك خاوەنی (**التحرير والتنوير**)[1] لێی خواستۆتەوە.

---

(١) ج ٢٣، ص ١٦٨.

مەسەلەی سێیەم:

لووطیش لە نێردراوانی خوا بوو بۆ لای خەڵكەكەی، بەڵام بە درۆیان داناو، خواش هەموویانی قڕەبڕ كرد، جگە لە نیزیكانی و خێزانەكەی، دەربازی كردن بێجگە لە ژنەكەی، شوێنەواری ئەو خەڵكەشی كردە مایەی دەرس و پەند، بۆ ڕێبوارانێك كە بەو دەڤەرەدا ڕەت دەبن:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْءَاخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِٱلَّيْلِ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی **لووطیش** لە ڕەوانەكراوان بوو، لێرە (و)ەكە بۆ بادانەوەو گێڕانەوەی ئەم باس و خواسەیە، بۆ سەر باس و خواسەكانی پێشێ، (إِنَّ) بۆ جەختكردنەوەو داكۆكییكردنە، جەختكردنەوەكەش ڕووی لە كەسانێكە نكووڵییان لەوە كردبێ، كە **لووط** لە ڕەوانەكراوان و پێغەمبەرانی خوا بێ، واتە: بە دڵنیایی **لووطیش** لە ڕەوانەكراوان و نێردراوانی خوا بوو، خوا ﷻ لێرەدا زۆر بە كورتیی و پوختیی و، تەنیا شوێنی مەبەست دێنێ، كە بریتیە لە دەرباز كردنی **لووط** ﷺ و، لە بەین بردنی گەلە ڕەوشت نزمەكەی، بەڵام لە شوێنەكانی دیكەی قورئاندا، بەسەرهاتەكەی بەدرێژیی هاتوە.

٢)- ﴿ إِذْ نَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴾، یاد بكەوە! كاتێك خۆی و نیزیكانی و خێزانەكەیمان هەموویان دەرباز كرد، (**أَهْلَهُ: أَهْلُ الْبَيْتِ مَنْ يَسْكُنُونَ الْبَيْتَ مَعَ الرَّجُل**) (**أَهْلَهُ**) واتە: خاوو خێزانەكەی، چونكە (**أَهْلُ الْبَيْت**) ئەوانەن كە لەگەڵ پیاودا لەماڵێكدان.

٣)- ﴿ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَٰبِرِينَ ﴾ {هەموو خێزانەكەیمان دەرباز كرد} جگە لە پیرەژنێك لەوانەی كە مانەوە، یاخود: لەوانەی تێپەڕین و ڕابردن و بەسەر چوون، وشەی (**عَجُوز**)

مەبەست پێی ژنەکەی **لووطە** عليه السلام، کە دیارە پیرەژنێك بووە، تەمەنی هەبووە، (**فِي الْغَابِرِين**) پێشتریش باسمان کرد، (**غَابِر**):

أ- هەم بە مانای (**مَاضِي**) دێ، تێپەڕیو، یانی: گوزەراو لە سزادا لەگەڵ فەوتاواندا تێپەڕی.

ب- هەم بە مانای (**مَاكِث**)یش دێ واتە: ماوە، کەسێك کە لەگەڵ فەوتاواندا مایەوە لە سزادا، چونکە **لووط** و کوڕو کچەکانی ڕۆیشتوون، بەڵام ئەو ئامادە نەبووە، خەڵکە ڕەوشت نزمەکەی بەجێ بێڵێ و، لەگەڵیاندا ماوەیەوەو لەگەڵیشیان دا فەوتاوە.

٤)- ﴿ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْآخَرِينَ ﴾، دوایی ئەوانی دیکەمان تارومار کردن، (**تَدْمِير**) زیاتر بۆ تێکدانی خانووبەرەو شتی ماددیی بەکاردەهێنرێ یانی: کاول کردن، تەخت کردن، لێرەش دا خوا تعالى ئەوانەی چواندوە بە خانووبەرەیەك، کە تەخت دەبێ و کاول دەکرێ، دوایی ئەوانی دیکەمان هەموویان لە بەین بردن.

٥)- ﴿ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ۝ وَبِٱلَّيْلِ ﴾، بە دڵنیایی ئێوەش دەمەو بەیانییان بە لایاندا ڕەت دەبن، هەروەها بەشەویش. (**الْمُصْبِحُ: الدَّاخِلُ فِي الصَّبَاحِ**) (**مُصْبِحِين**) یانی: لە کاتێکدا ئێوە دەکەونە نێو بەرەبەیانەوە بە لایاندا ڕەت دەبن، شوێنەکەیان وایە، سەفەری ئێوە لای بەیانیان ئەوان دەگرێتەوە.

لێرەدا هەم بە (**إِنَّ**) جەختی کردۆتەوە، هەم بە (ل) (**لام التأكيد**) ئەوەش بۆ تۆخکردنەوەی ئەو مانایەیە کە تێیدا بەکارهاتوە، واتە: بە دڵنیایی ئێوە بە لایاندا ڕەت دەبن، بە لای شوێنەوارەکانیان دا، وەك لە سوورەتی (**الحجر**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ۝٧٦ ﴾، واتە: بە دڵنیایی ئەو شوێنەوارە، لەسەر ڕێیەکی بەردەوامە، کە شەقامەڕێیە و خەڵکی پێدا ڕەت دەبێ، ئنجا وەك کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (**الحجر**)دا باسمان کرد، زۆربەی زانایان دەڵێن: مەبەست پێی دەریاچەی مردوویە، کە ئێستا دەکەوێتە نێوان ئوردن و فەلەستینەوە.

﴿ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم ﴾ بەدڵنیاییش ئێوە بە لایاندا ڕەت دەبن، (**الْمُرُورُ: مُجَاوَزَةُ السَّائِرِ بِسَيْرِهِ شَيْئاً يَتْرُكُهُ، وَالْمُرَادُ مُرُوْرُهُم فِي السَّفَر**)، (**مُرُور**): بریتییە لەوە کە

بابای ڕۆیشتوو لە کاتی ڕۆیشتنەکەیدا، شتێك بەجێ بهێڵێ، کە لێرەدا مەبەست بەلادا ڕەتبوونە لە کاتی سەفەردا.

دوێندراوانی کە یەکەمجار قورئانیان بۆ دابەزیوە، ئەوان یەکەمجار مەبەستن، کە خەڵکی عەرەب و خەڵکی نیوەدوورگەی عەرەبیی بوون، ئەگەرنا ئێستاش هەر کەسێکی دیکە بەو دەڤەرەدا بڕوات، بە لایاندا ڕەت دەبێ بە لای دەریاچەی مردوودا، عەرەب بێ، یان غەیری عەرەب بێ، لە هەر شوێنێکی دنیاوە هاتبێ، بەو دەڤەرەدا بڕوات، دەریاچەی مردوو کە شوێنەواری گەلی **لووطە** عليه السلام، دەیبینێ.

٦)- ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، ئایا نافامن؟ یانی: بیرناکەنەوەو هۆشتان ناخەنەکار، تاکو پەندوەربگرن؟

دیارە هەمزە (أ) کە بۆ پرسیار لێکردنی نکوولّیلێکەرانەیە، واتە: دەبووایە بفامن، بۆچی نافامن و عەقڵتان بەکارناهێنن؟ فامینەکەش بۆ ئەوەیە پەندیان لێ وەربگرن.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

یونوسیش لە نێردراوانی خوا بوو، کاتێك لە گەلەکەی تووڕە بوو، سواری کەشتیی بوو، دوای تیروپشك کردن دۆڕاوو، فڕێدرایە دەریاوەو، نەهەنگ بە دەمیەوە گرت، بەڵام بە هۆی پەشیمانیی و خوا بەپاکگرتنیەوە، دەرباز بوو، فڕێدرایە شوێنێکی ڕووتەن، بڕکە کوولەکەیەکی لەسەر ڕواو، پاش چاکبوونەوەی، خوا بۆ لای سەد هەزار کەس، یان زیاتر ناردی و، بڕوایان پێ هێناو، بۆ ماوەیەکی کەم ژیێنران:

خوا ﷻ دەفەرمووێ: ﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿١٤٨﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾، بە دڵنیایی یونوسیش لە نێردراوان بوو، لە ڕەوانەکراوان بوو.

لە کتێبەکاندا بە ناوی: **(يُونُس بْن مَتَّى)** هاتوە، بەڵام ناوەکەی بە عیبریی نووسراوە: **(يُونَان بن أمتاي)** کە گوایە خەڵکی فەلەستین بووەو، لە پێغەمبەرانی بەنوو ئیسرائیل بووە، نێردراوە بۆ لای خەڵکی نەینەوا (موصڵی ئێستا)، کە شارێکی مەزن بووە ئەو کاتە، لە سەردەمی ئاشوورییەکاندا، ئەویش لە سەرەتای سەدەی هەشتەمی پێش زایین دا بووە، بە پێی ڕای هەندێك لە مێژوونووسان.

٢)- ﴿إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾، یاد بکەوە! کاتێك ڕایکرد بۆ نێو کەشتییە پڕەکە، **(إِذْ)** لێرەدا **(إبن عاشور)** دەڵێ: **(ظَرْفٌ مُتَعَلِّقٌ بِ (الْمُرْسَلِينَ) وَإِنَّهَا أُقِّتَت رَسَالَتُهُ بِالزَّمَنِ الَّذِي أَبَقَ**

فِيهِ إِلى الْفُلْكِ، لأَنَّ فِعْلَتَهُ تِلْكَ كَانت عِنْدَمَا أَمَرَهُ اللهُ بِالذَّهَابِ إِلى نَيْنَوى لإِبْلاغِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، وكانوا أكثر من مائة ألف، لأَنَّ اللهَ غَضِبَ عَلَيْهِم لأَنَّهُمُ انْحَرفُوا عَنْ شَرِيعَتِهِم)[١].

کە دەفەرمـوێ: (إِذْ أَبَـقَ)، (إذ) بـۆ کاتـەو پەیوەسـتە بـە (الْمُرْسَـلِينَ)ەوە: ﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ ﴾، کەنگێ ڕەوانەکراو نێردرا؟ ﴿ إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴾، کاتێـك کـە ڕۆیشـت بـە تورەبوونـەوە، یـان بەهەڵاتـن و ڕاکردنـەوە بـەرەو کەشـتییە پڕەکـە، چـوو، ناردنـی یونـوس ﷺ و کرانـی بـە ڕەوانەکـراو بەسـتراوەتەوە، بـەو کاتـەوە کـە چۆتـە نێـو کەشـتییەکە، چونکـە سـواربوونی لـە کەشـتییەکەدا، کاتێـك بـوو کـە خـوا فەرمانـی پێکـرد بچـێ بـۆ لای خەڵکـی نەینـەوا، خەڵکـی نەینـەواش ئـەو کاتـە سـەد هـەزار (١٠٠,٠٠٠) کـەس زیاتـر لـە بەنـوو ئیسـڕائیلیی لـێ بـووە، {ئـەو کاتـە ئاشـوورییەکان لـە فەڵەسـتینەوە وەك دیـل هێناویانـن و لـەوێ نیشـتەجێیان کـردوون، لەوێـش و لـە زۆر شـوێنی دیکـەی عێـڕاق و لـە کوردسـتانیش} خـواش ﷻ یونوسـی نـاردوە بـۆ لایـان کـە پێیـان ڕابگەیەنـێ: خـوا لێیـان تـووڕە بـووە لەبـەر ئـەوەی لـە شـەریعەت و بەرنامەکـەی لایانـداوە.

ئـەوە ڕای (إبـن عاشـور)ە، بـەڵام ئایـا: ئـەو سـەد هـەزار (١٠٠,٠٠٠) کەسـە تەنیـا لـە بەنـوو ئیسـڕائیل بـوون، یاخـود: خەڵکـی دیکەشـیان لەگـەڵ بـووە، یاخـود: ئـەو خەڵکـە لـە بەنـوو ئیسـڕائیل هـەر نەبـوون؟! ئـەوە پێویسـتی بـە سـاغکردنەوەی مێژوویـی دەکات، گرنـگ ئەوەیـە، ئـەوەش ڕایەکـە لـە ڕایـەکان.

ئـەوەی پێویسـتە لێـرەدا باسـی بکەیـن: وشـەی (أَبَـقَ)، (مَصـدرهُ إبـاق)، (إبـاق): (فِـرارُ العبـدِ مـن مَالِكـهِ) بریتیـە لـە ڕاکردنـی کۆیلـە لـە خاوەنەکـەی، بۆچـی خـوا ﷻ ئـەو وشـەیەی بـۆ بـەکار هێنـاوە؟ (أَي: هَـرَبَ يُونُـسُ مِـنَ الْبَلَـدِ الَّـذِي كُلِّـفَ بِدَعْـوَةِ أَهْلِهِ إِلى مَكَانٍ آخَـر) لەبـەر ئـەوەی یونـوس ﷺ لـەو وڵاتـەی، لـەو شـارەی کـە فەرمانـی پێکـراوە خەڵکەکـەی ئـاگادار بکاتـەوەو بانگبـکات بـۆ لای خـوا، لـەوێ ڕایکـردووەو ئەوێـی بەجێهێشـتوە، چۆتـە شـوێنێکی دیکـە.

---

(١) التحرير والتنوير: ج ٢٣، ص ١٧٢.

خـواش ﷻ ئـەو هەڵوێسـتەی یونوسـی چوانـدوە بـە هەڵوێسـتی کۆیلەیەکـەوە، کـە لـە دەسـت خاوەنەکـەی ڕادەکات، بۆیـە دەفەرمـوێ: ﴿ إِذۡ أَبَقَ إِلَى ٱلۡفُلۡكِ ٱلۡمَشۡحُونِ ﴾، چونکـە (إبـاق) بـە مانـای ڕاکـردنی کۆیلـە دێ، ئنجـا بەجێهێشـتنەکەی یونـوس ﷺ بـۆ خەڵکـی نەینـەوا، دوایـی چـوونی بـۆ سـواربوونی کەشـتیی، کـە بـەو کەشـتییەش بـە دەریـادا بـڕوات، وادیـارە دەریـای سـپیی نێوەڕاسـت بـووە، دوایـی بـڕوات بـۆ شـوێنێکی دیکـە، خـوا ﷻ ئـەو هەڵوێسـتەی ئـەوی چوانـدوە بـە هەڵوێسـتی کۆیلەیـەك کـە لـە دەسـت خاوەنەکـەی ڕادەکات، کـە بێگومـان شـتێکی هەڵـە دەکات، بـە نسـبەت ئـەو کاتـەوە کـە سیسـتمی کۆیلایەتیـی هەبـووە.

٣)- ﴿ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُدۡحَضِينَ ﴾، تیروپشکی کرد، بەڵام لە دۆڕاوان بوو، هەموویانی بە: (ف) هێناون: ﴿ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُدۡحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ ﴾، یانی: یەکسەر کە سواری کەشتییەکە بووە، زۆری پێ نەچووە، تیروپشکی کردوە لەگەڵ ئەوانی دیکەدا، کە دوایی باسی دەکەین، ئەو تیروپشك کردنە چۆن بووە؟ ﴿ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُدۡحَضِينَ ﴾، ئەویش لە دۆڕاوان بوو، (**الإِدْحَاضُ: جَعْلُ المَرْءِ دَاحِضاً: زَالِقاً غَيْر ثَابِتِ الرِّجلَين، وَهُوَ هُنا استِعارَةٌ لِلخُسرانِ وَالمَغْلوبِيَّة**)، (**إدحَاض**) بریتیە لەوە کە ئینسان وا لێ بکەی بخلیسکێ و پێیەکانی چەسپاو نەبن، کە لێرەدا ئەوە خوازراوەتەوە بۆ دۆڕان و تێشکان (لە تیروپشك و قورعە کێشانەکەدا).

٤)- ﴿ فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴾، {دوای ئەوەی کە تیروپشکەکە بە زیانی ئەو تەواو بوو و، دۆڕا لە تیروپشکدا} یەکسەر نەهەنگ بە دەمیەوە گرت، هەڵبەتە تەفسیرەکان هەر گوتوویانە: (**الإِلْتِقَامُ: البَلْعُ**) (**إلتقام**) بریتیە لە قووتدان، بەڵام وانیەو ئەوە مانای (**إلتقام**)ە: (**الإلْتِقَامُ: جَعْلُ الشَّيءِ لُقْمَةً وَأَخْذُهُ بِالْفَمِ**)، (**إلْتقام**) واتە: کردنە پاروو و بە دەمەوە گرتن، وەك ئێمە کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (**یونس**)دا، کە بەسەرهاتی یونوسمان بە تەفصیل باسکردوە، لەوێش باسمان کردوە کە: ﴿ فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ ﴾، تەنها لێرەدا هاتەوە واتە: نەهەنگەکە یونوسی بە دەمەوە گرت، وەك لوقمەیەك، وەك پاروویەك، نەك قووتی بدات و بیخاتە نێو سك و هەناوی، هەڵبەتە ئەگەر قووتیشی

دابایەو خستباشیە نێو سك و هەناوی، هەرچەندە لە نێو سکی نەهەنگدا هەوای تێدانیە، ئۆکسجینی تێدانیە، بەڵام خوا هەر دەیتوانی بیهێڵێتەوە، خوایەك کە ئیبراهیمی لە نێو ئاگری سووردا هێشتەوە، دەشیتوانی یونوسیش ئەگەر نەهەنگەکە قووتیشی بداو، بیخاتە نێو هەناویشی، بیهێڵێتەوە بە زیندوویی، بەڵام (إلتقام) ئەوە دەگەیەنێ کە نەهەنگەکە یونوسی لە زاریدا هێشتۆتەوە، وەك پاروویەك و دەبێ نەهەنگێکی گەورە بووبێ.

﴿ فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴾، نەهەنگەکە بە دەمیەوە گرت، لە کاتێکدا ئەو گلەیی و هێنەرە سەرخۆ بوو، (**مُلِيم: اسْمُ فَاعِلٍ مِن ألامَ إذَا فَعَلَ ما يَلُومُهُ النَّاسُ عَلَيْهِ**)، (**مُلِيم**) واتە: گلەیی هێنەرە سەر خۆ، چونکە (**لَوم**) واتە: گلەیی (**لائِم**) واتە: گلەییکەر، بەڵام (**مُلیم**) واتە: کەسێك وابکات خەڵك ببێتە گلەیی لێکەر (**لائم**)ی و ببێتە ڕەخنەلێگری، دەڵێ: (**مُلیم: اسمُ فاعلٍ مِنْ ألامَ**)، (**مُلیم**) ناوی بکەر (اسم فاعل)ە لە (**ألامَ**)ەوە هاتوە، یانی: کەسێك شتێك بکات کە خەڵك لۆمەی بکات و ڕەخنەی لێ بگرێ، جا چ ڕەخنەی لێ بگرن بە کردەوە، یان ڕەخنەی لێ نەگرن.

کەواتە: یونوس ﷺ شتێکی کردوە، کە خوا ئاوا سزای بدات و، لە زاری، یان لە سکی نەهەنگەکەدا حەپسی بکات.

بۆیەش دەڵێین: ﴿ فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ ﴾، واتە: نەهەنگەکە بە زاریەوە گرت، نەك قووتی داو خستیە سکی، کە زۆربەی تەفسیرەکانی کە بینیومن، هەموویان هەر وایان لێکداوەتەوە، چونکە: (**بَلْع**): بریتیە لە قووتدان و چوونەخواری شتێك بە شتێکدا، وەك خوا لە سوورەتی (**هود**)دا دەفەرموێ: ﴿ يَـٰٓأَرْضُ ٱبْلَعِى مَآءَكِ ﴿٤٤﴾ ﴾، ئەی زەوی! ئاوەکەی خۆت قووتبدە، ئاویش کە بە زەویدا دەچێتە خوار، تێیدا ون دەبێ، ئنجا ئەگەر وا بووایە، دەبووا یونوسیش لە سکی ماسییەکەدا ون بووبایە، بەڵام (**إلْتِقام**) ئەوەیە کە وەك لووقمەیەك بە دەمیەوە گرتبێ، بە هەر

حاڵ (إلْتقام)و (بَلْع) لێك جیان[1]، بۆیە تێبینییم لەسەر تەفسیر کردنی ئەو وشەیە لە لایەنی ڕوونکەرەوانی قورئانەوە هەیە.

وشەی (بَطن) یش (لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِۦٓ ..)، وەڵامەکەی ئەوەیەکە نەهەنگ و ماسیی زاروسکی پێکەوە پەیوەستن.

٥)- ﴿ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴾، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە کە لە بە پاککران بوو، واتە: لە بە پاککرانی خوا بوو، چۆن خوای بە پاککرت؟ لە سووڕەتی (الأنبياء)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ ﴾، بەپاککرتنی بۆ خوا، ئەوە بوو: ﴿ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ ﴾، بێجگە لە تۆ هیچ پەرستراوێك نیە، پاکیی بۆ تۆ، من لە ستەمکاران بووم، شتێکی بێ جێم کرد، ئیجتیهادێکی هەڵەم کرد، چونکە گوناهی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) هەر بریتی بووە بە هەڵەداچوون لە ئیجتیهادو کۆششکردندا، ئەگەرنا شتێك زانیبیان گوناهە، نەیانکردوە، خوا لەوە پاراستوونی، خوا دەفەرموێ: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە کە لە (خوا) بە پاککران بوو.

٦)- ﴿ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾، لە سکی نەهەنگەکەدا دەمایەوە، تاکو ئەو ڕۆژەی تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، ئەمە یان مەبەست ئەوەیە، کە سکی نەهەنگەکەی بۆ دەبوو بە گۆڕ، وەك حەقیقەت، یاخود وەك کنارە (كناية)یە، کە زۆر لەوێدا دەمایەوە، مەبەست ئەوەیە تاکو ئەو نەهەنگە دەفەوتا، ئەویش لەوێدا دەمایەوەو بۆی دەبوو بە گۆڕ، واتە: نەهەنگەکە لە دەریاکەدا دەفەوتاو، هەر لەوێدا دەبوو تاکو قیامەت، ئنجا خوای پەروەردگار لە ڕۆژی زیندووکرانەوەدا، هەر لەوێدا زیندووی دەکردەوە.

ئایا ئەو دەریایە لە کوێ بووە؟

---

(١) بڕوانە: لسان العرب لابن منظور، ج١٢ص٣٠٨، لفظ (لقم) کە وێڕای قووتدان و خواردنی خێرا، بەمانای شت خستنە نێوزارو بەزارەوەگرتنیش، هێناویەتی.

وا پێدەچێ دەریای سپیی نێوەڕاست بووبێ و، یونوسیش لە نەینەواوە چووە بەرەو شام و، ڕەنگە خۆیشی خەڵکی فەلەستین بووبێ، ئەو کاتەش دەریای سپیی نێوەڕاست پێی گوتراوە: (**بحر الروم**)، بێگومان ڕووباری دیجلە نەبووە وەك هەندێك لە تەفسیرەکان دەڵێن، چونکە ڕووباری دیجلە بەلەمی تێدا دێ و دەچێ، بەڵام کەشتیی پڕ لەو دەریا گەورانەدا دێ و دەچێ.

ئەوەی گوتراش بەس ڕاو بۆچوونێکەو، بەڵگەیەکی یەکلاییکەرەوەی لەسەر نیە.

٧)- ﴿ فَنَبَذْنَـٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴾، دوایی ئێمە ئەومان فڕێدایە دەشتێکی ڕووتەن، لە حاڵێکدا کە نەخۆش بوو، (**العراء: الأرضُ الجرداءُ الَّتي لَيْسَ فِيهَا نَبَاتٌ ولا شيءٌ**) زەوییەکی ڕووتەن، بیابان و دەشت و سارایەك کە نە ڕووەکی لێ هەبێ، دارو درەخت، نە هیچ شتێکی لێ هەبێ، پەناو سێبەرێکی لێ نەبێ.

کە دەفەرموێ: لە حاڵێکدا کە نەخۆشیش بوو، نەخۆشییەکەی ئەوە بووە کە ماوەیەك لە دەمی ئەو ماسییەدا ماوەتەوە، ئەگەر هەر بە دەمیەوە گرتبێ، ئەگەر لە سکیشیدا بووبێ دیارە ماوەتەوەو، ئەوەش بۆتە هۆی نەخۆش بوونی، بە دڵنیایی زاری ئەو نەهەنگەش ڕژێنی تێدابوون و، ئەوەش کاریگەریی نەرێنیی لە سەری بووە.

ئایا چەند ماوەتەوە؟ هەندێك دەڵێن: چەند سەعاتێك، هەندێك دەڵێن: چەند ڕۆژێك، هەندێك دەڵێن: چەند هەفتەیەك، دیار نیە، گرنگ ئەوەیە ماوەیەك ماوەتەوەو، بۆتە هۆی نەخۆش کەوتنی.

٨)- ﴿ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴾، هەروەها لە سەریمان ڕواند ڕووەکێك لە جۆری کوولەکە (**يَقْطِين**).

(**اليَقْطِين: الدُّبَاءُ وَالْقَرْعُ**) بە کوردیی: کدووی پێ دەڵێن و کوولەکەشی پێ دەڵێن، وا پێدەچێ کوولەکە، جۆری گەورەی بێ و، کدووش هی گچکە، هەردوو جۆرەکانی کوولەکە، چ کدوو ئەوەی وردی دەکەن و لە شلەی دەکەن، چ کوولەکەی

سـوور کوولەکـە پەڵـوو، کـە وەك شـتێکی شـیرین دەخـورێ، زانایـان دەڵێـن: لـە هـەر شـوێنێك ئـەو بڕکـە کوولەکـەی لـێ بـێ (کـدوو یـان کوولەکـە)، مێـش و مەگـەز لێـی نانیشـێ، بـە تەئکیـد کـە دەفەرمـوێ: (وهـو سَـقیم) نەخـۆش بـووە، لـە ڕووی جەسـتەییەوە نەخـۆش بـووەو، ڕەنگـە بریـن و نەخۆشـیی لـە پێسـتی دا پەیدابووبـێ و، مێـش و مەگـەز تێـی دەوروو‌کا، ئەگـەر ئـەو بڕکـە کوولەکەیـەی لەسـەر نەڕوابایـە، ئنجـا ڕەنگـە وێـڕای ئـەوەی سـوودی بینیـوە لـەوەی کـە بـە گەڵایەکـەی خـۆی داپۆشـێ و، مێـش و مەگـەزی لـێ نەنیشـێ، دوایـی لـە کوولەکەکەشـی خواردبـێ و، ئەویـش بـۆ بابایەکـی برینـداری نەخۆشـی کـە هیـچ خۆراکێکـی دەسـتنەکەوتوە، بـۆی بۆتـە خـۆراك و بەزوویـی تیـن و وزەی هاتۆتەوەبـەر و بـۆی قەرەبـوو بۆتـەوە.

٩)- ﴿ وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴾، دوایی ناردمان بۆ لای سەد هەزار (١٠٠,٠٠٠) کەس، یاخود زیاتریش دەبوون،

بـە پێـی فەرمایشـتی پێغەمبەریـش ﷺ یونـوس ﷺ بـۆ لای خەڵکـی نەینـەوا نێـردراوە، کـە شـارێك بـووە لـە شـوێنی موصڵـی ئێسـتا، کـە دەفەرمـوێ: بـۆ لای سـەد هـەزار یاخـود زیاتریـش، لەبـەر ئـەوەی مـرۆڤ بـە هاوکـۆ (**معدّل**)یـی ژمارەیـان زیـاد دەکات، ئنجـا کـە ژمارەیـان زیـاد دەکات، سـەد هـەزار کـەس، ئەگـەری زیاتـر بوونـی زیاتـرە، تاکـو ئەگـەری کـەم بوونـەوەی، مەگـەر بـەڵاو موصیبەتێکیـان بۆبـێ، بۆیـە خـوا ﷻ فەرموویەتـی: سـەد هـەزار یاخـود زیاتریـش.

ئـەو سـەد هـەزار کەسـەش کـە یونوسـیان بـۆ لا نێـردراوە، ڕایـەك دەڵـێ: ئـەو جوولەکانـە بـوون کـە لـە نەینـەوا نیشـتەجێ بـوون، کاتـی خـۆی - کـە نەینـەوا پایتەختـی دەوڵەتـی ئاشـووریی بـووە - ئاشـوورییەکان لـە فەڵەسـتینەوە بـە دیلیـی بردبوویانـن و لـەوێ نیشـتەجێیان کردبـوون.

دەشـگونجێ خەڵکـی نەینـەوا خەڵکێکـی دیکـە بووبـن، نـەك ئـەو سـەد هـەزار جوولەکەیـەی کـە بـە دیلیـی برابـوون بـۆ ئـەوێ، لـەو بـارەوە کـە دەفەرمـوێ: بـۆ

لای سەد هەزار کەس یاخود زیاتریش ئەم دەقەی سوننەت هەیە: {عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ ﷺ، أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾، قَالَ: يَزِيدُونَ عِشْرِينَ أَلْفًا} (أخرجه الترمذي: ٣٣٢٩، وَقَالَ: حَدِيثٌ غَرِيبٌ).

واتە: ئوبەی کوڕی کەعب ﷺ پرسیاری کردوە لە پێغەمبەری خوا ﷺ لە بارەی فەرمایشتی خوای بەرزەوە کە دەفەرموێ: ناردمان بۆ لای سەد هەزار کەس یاخود زیاتریش، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بیست هەزار زیاتر.

خوا ﷻ هەر بە گشتیی هێناویەتی، ئەم دەقەش ئەگەر سەنەدەکەی ڕاست بێ، بە تەئکید پێغەمبەری خوا ﷺ هەرچی بیفەرموێ، لە خواوە دەیفەرموێ و وایە، ئەگەر سەنەدەکەشی ڕاست نەبێ، گرنگ ئەوەیە سەد هەزار کەس لە شوێنێك بن - بۆیە دەفەرموێ: (أَو يَزِيدُون) - چونکە بەرەو زیادیی دەچن، بە مسۆگەریی لە سەد هەزار کەس، ڕۆژانە خەڵکیان لێ دەمرێ و لێیان لە دایك دەبێ، بەڵام بەهاوکۆیی بەرەو زیاد بوون دەچن، مەبەستم ئەوەیە هەندێك دەڵێن: خوا ﷻ زانیویەتی ئەو کاتە یونوسیان بۆ لا ڕەوانەکراوە، ئایا بە وردیی سەد هەزار کەس بوون؟ یان سەدو دە هەزار کەس بوون؟ یان سەدو چەند هەزار کەس بوون؟ بەڵام خوا ﷻ بۆیە بەو تەعبیرە هێناویەتی، سەد هەزار بە پشتەوە، چونکە بەردەوام لەو سەد هەزارە خەڵك دەمرێ و هی دیکە لە دایك دەبن، بۆیە خوا ﷻ بە پێویستی نەزانیوە، ئەو کاتە ژمارە وردەکە چەند بووە، باسی بکات و کەمتریش وایە قورئان ئەو جۆرە وردەکارییانە باس بکات، بەڵام گرنگ ئەوەیە بە موعەددەلیی سەد هەزار کەس، زیاتر لێیان زیاد دەبێ، تاکو لێیان کەم بێتەوە.

١٠)- ﴿فَـَٔامَنُواْ فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ﴾ ئیدی بڕوایان هێناو ئێمەش پێمان گوزەراندن و بەهرەمەندمان کردن تاکو کاتێکی کەم.

ئێمە دەربارەی حوکمی تیروپشك، كە بە عەرەبیی (قرعة)ی پێ دەڵێن، قسەیەك لە (القرطبي)یەوە دێنین: {قَالَ القرطبي: **وَالحَقُّ عِنْدِي أَن تَجْرِيَ فِي كُلِّ مُشْكِلٍ، فَذَلِكَ أَبْيَنُ لَهَا وَأَقْوَى لِفَصْلِ الْحُكْمِ فِيهَا، وَأَجْلَى لِرَفْعِ الإِشْكالِ عَنْهَا**}[1]

واتە: (القرطبي) دەڵێ: هەق لە لای من لە بارەی تیروپشكەوە، ئەوەیە كە ئەنجام بدرێ بۆ هەر كارێك كە گرفتی تێدابێ، یاخود تەم و مژی بەسەرەوە بێ، ئەوە بۆ ئەو كارە ڕوونترەو، بەهێزتریشە بۆ ئەوەی یەكلایی بكرێتەوەو، ڕوونترە بۆ ئەوەی ئیشكال و تەمومژێك كە تێیدایە، نەهێڵدرێ.

هەر (القرطبي) لە (القَرَّافِي)یەوە كە كتێبێكی هەیە بە ناوی (الفروق) جا لە فەرقی ژمارە (٢٤٠)دا، دەیهێنێ:

دەڵێ: (**مَتَى تَعَيَّنَتِ الْمَصْلَحَةُ أَوِ الْحَقُّ فِي جِهَةٍ، لا يَجُوزُ الإِقْتِرَاعُ، لِأَنَّ فِي الْقُرْعَةِ ضِياعُ الْحَقِّ، وَمَتَى تَسَاوَتِ الْحُقُوقُ أَوِ الْمَصَالِحُ، فَهَذا مَوْضِعُ الْقُرْعَةِ دَفْعَاً لِلضَّغَائِنِ**)، جوانی هێناوە كە ئایا شوێنی تیروپشك كوێیە؟!

قەڕڕافیی دەڵێ: هەر كاتێك بەرژەوەندیی یاخود هەق لە لایەكەوە چەسپاو دیاریكرا، ئەوە تیروپشك تێدا كردنی دروست نیە، چونكە مادام بەرژەوەندییەكە دیار بێ، هەقەكە دیار بێ لە كوێیە، كە تیروپشكی تێدا كرا، هەق زایە دەبێ، بەڵام ئەگەر چەند مافێك وەك یەك بوون، یان بەرژەوەندییەكان یەكسان بوون و نەمانزانی كامیان هەڵبژێرین، لێرەدایە تیروپشك دەكرێ، بۆ ئەوەی ڕق و بوغز لەیەكدی هەڵنەگیرێ {كەس نەڵێ: هەقی من بە لای ئەوەی دیكەوە چووە، ئەو كاتە هەموویان یەكسان دەبن، هەر كەسێك دەرچوو، نابێ ئەوانی دیكە گلەیی بكەن}.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج ١٥، ص ١٠١.

دە (١٠) دەرس و پەندی گرنگ
لە بەسەرهاتی یونوس دا عَلَيْهِ السَّلَامُ

وەك زۆر جار باسمان كردوە: ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (**یونس**)دا، بەسەرهاتی یونوسمان هێناوە، بەڵام لەوێ ئەو دە دەرس و پەندانەی لێرە دەیانهێنین، لەوێ نەمانهێناون:

١- پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلَامَ) شتی بچووكیشیان بە گەورە لەسەر حیساب كراوە:

وەك گوتراوە: (**حَسَنَاتُ الأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِين**) واتە: ئەوەی بۆ چاكان چاكە، بۆ زۆر لە خوا نیزیكان خراپە، ئەگەرنا یونوس عَلَيْهِ السَّلَامُ كۆششێكی كردوە، ئیجتیهادێكی كردوە، كە دیارە نەیپێكاوە، بەڵام خوا ﷻ ئەوەی بە گوناهـ لەسەر حیساب كردووەو، [ئەگەر خەڵكێكی دیكە بووایە، وەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ئەگەر كۆششكەر كۆششی كرد، ئەگەر پێكای، دوو پاداشتی هەنەو، ئەگەر نەیپێكا، پاداشتێكی هەر هەیە]، بەڵام پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلَامَ) ئەگەر لە ئیجتیهادو بۆچوونێكیش دا نەیانپێكابێ، بە هەڵە لەسەریان حیساب كراوە، لەبەر ئەوەی پایەیان زۆر بەرزە، بۆیە شتی گچكەی كەمیش، هەڵەیەكی بچووكیش، لەوان گەورە دیارە.

٢- ڕێی دەربازبوون لە گرفتاریی، گەڕانەوەیە بۆ لای خوا:

وەك لە بەسەرهاتی (یونس)دا هەیە لە سوورەتی (**الأنبياء**)دا: ﴿وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٨٧ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٨٨﴾، واتە: یادی هاوەڵی، خاوەنی نەهەنگ بكەوە، كاتێك كە بە تووڕەیی

(واتە: بە تووڕەیی لە خەڵکەکەی) ڕۆیی پێیوابوو کە لێمان وەتەنگ نەهێناوە [کە هەر دەبێ لەوێ بێ] (أَي: **فَظَنَّ أَنْ لَنْ نُضَيِّقَ عَلَيْهِ**) پێی وابوو کە لەسەرمان نەکردۆتە مەرج، کە دەبێ هەر بانگەوازی خەڵکی نەینەوا بکات، ﴿فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ ﴿٨٧﴾﴾**الأنبياء**، دوایی لە تاریکاییەکاندا، لە تاریکایی زاری نەهەنگەکەداو، تاریکایی شەوو، تاریکایی دەریادا، هاواری کرد، بانگی کرد: ﴿أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾﴾**الأنبياء**، کە جگە لە تۆ هیچ پەرستراوێك نیە، پاکیی بۆ تۆ، بە دڵنیایی من لە ستەمکاران بووم.

خـواش دەفەرمـوێ: ﴿فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ ﴿٨٨﴾﴾**الأنبياء**، وەڵامـمان دایـەوە، ﴿وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾﴾**الأنبيـاء**، لـەو خـەم و نارەحەتیـی و گرفتارییـەش دەربازمـان کـرد، ﴿وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾﴾**الأنبيـاء**، هـەر بـەو شـێوەیەش بڕوادانێـك کـە لێـمان بپاڕێنـەوە، لـە خـەم و مەینەتیـی دەربازیـان دەکەیـن، کەواتـە: ڕێـی دەربازبـوون، گەڕانەوەیـە بـۆ لای خـواو، دان بـە هەڵـەی خۆداهێنانـە.

٣- تاك و كۆمەڵ دەتوانن لە دوا كاتدا خۆیان بگۆڕن و واقیعیان بۆ بگۆڕدرێ:

هەر لە سووڕەتی (**یونس**)دا هاتوە، خوا ﷻ باسی دەربازکرانی گەلی یونوس دەکات، دەفەرموێ: ﴿فَلَوۡلَا كَانَتۡ قَرۡيَةٌ ءَامَنَتۡ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوۡمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُواْ كَشَفۡنَا عَنۡهُمۡ عَذَابَ ٱلۡخِزۡيِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ ﴿٩٨﴾﴾**یونس**، واتە: دەبووایە شارێك بڕوا بێنێ و بڕواهێنانەکەی سوودی پێ بگەیەنێ، بەڵام ئەوە نەبوو، جگە لە گەلی یونوس کاتێك بڕوایان هێنا، ئێمە سزای شەرمەزاریی و سەرشۆڕییمان لەسەر لابردن لە ژیانی دنیاداو، بۆ ماوەیەکی دیارییکراو ژیاندمانن.

ئێمە بەسەرهاتی یونوسمان لە تەفسیری سووڕەتی (**یونس**)دا هەمووی لەبەر ڕۆشنایی ئەم ئایەتەو ئایەتەکانی دیکەشدا توێژیوەتەوە، کەواتە: ڕێی دەرباز بوون گەڕانەوەیە بۆلای خواو، تاك و کۆمەڵ دەتوانن لە دوا کاتدا، خۆیان بگۆڕن و، واقیعیشیان بۆ بگۆڕرێ.

٤- گەڕانەوە بۆ لای خوا، وێڕای بەرەکەتی قیامەت، هی دنیاشی هەیە:

خوا لە سووڕەتی (یونس)دا فەرموویەتی: ﴿فَـَٔامَنُواْ فَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ﴾، بڕوایان هێنا، ئێمەش تاکو کاتێکی دیارییکراو ژیاندمانن، واتە: لە بەرەکەتی ئەو ئیمانە، دەرباز بوون، لەوەی خوا قڕەبڕیان بکات و کۆتاییان پێ بێنێ.

٥- دەستەڵاتی خوا سنووری نیەو، مانەوەی یونوس عَلَيْهِ السَّلَامُ گرفتێك نیە چارەسەری زەحمەت بێ بۆ خوای مەزن:

ئایا مانەوەی یونوس چەند سەعاتێك بووە، یان چەند ڕۆژێك بووە، یان چەند هەفتەیەك بووە؟ پێشتریش باسمان کرد کە خوا دەفەرموێ: ﴿فَٱلۡتَقَمَهُ ٱلۡحُوتُ﴾، ئەمە تیشکمان بۆ دەخاتەسەر ئەو مەسەلەیە کە نەهەنگەکە یونوسی هەر بە دەمەوە گرتوەو، هەر لە زاریدا بووەو، حەواڵەی نێو هەناوو ورگی نەکردوە، هەرچەندە ئەوەش بۆ خوای پەروەردگار هەر شتێکی ئاسانەو، هەموو شتێك بۆ خوا ئاسانە سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى، چونکە دەستەڵاتی خوا سنووری نیە.

٦- بەهرەمەند بوون، وەك بەرچاو ڕوونیی بۆ تەفسیری قورئان، لە بەرهەمی خاوەن کتێبان باشە، بەڵام نەك تەسلیم بوونی قسەکانیان:

وەك پێشتریش ئاماژەم پێداوە، لە (**محمد الطاهر بن عاشور**) وا دەبینرێ، کە هەرچی لەلای وانەوە هاتوە، وەك شتێکی سەلمێندراو وەربگیرێ و، قورئانی پێ تەفسیر بکرێ، ئەوە هەڵەیە، بە تایبەتی ئەو هەڵەیە لە بەسەرهاتی داوود عَلَيْهِ السَّلَامُ، هەروەها لە بەسەرهاتی سولەیمانیشدا، زەق بۆتەوە، کە دوایی لە تەفسیری سووڕەتی (**ص**)دا دەیگەینێ، پێشتریش بە بۆنەی دیکەوە لەو بارەوە ڕەخنەمان لە قسەکانی (**ابن عاشور**) گرتوە، کە یەکسەر قسەکانی پەیمانی کۆن دێنێ و، ئایەتەکانی قورئانیان پێ تەفسیر دەکات، کە بە تەئکید ئەوە هەڵەیە، چونکە ئەو قسانەی لە پەیمانی کۆندا هاتوون، چ بۆ داوود عَلَيْهِ السَّلَامُ، چ بۆ زۆر لە پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)، لەگەڵ پایەی بەرزی پێغەمبەراندا ناگونجێن، بەڵکو لەگەڵ مسوڵمانێکی عادەتیشدا ناگونجێن، وەك دوایی لە تەفسیری سووڕەتی (ص)دا، لەو بارەوە زیاتر قسەی لێ دەکەین.

٧- کردەوەی باشی پەنهان زۆر بەرەکەتدارە:

أ- بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {**مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ لَهُ خَبْءٌ مِنْ عَمَلٍ صَالِحٍ فَلْيَفْعَلْ**} (**أخرجه القضاعي: ٤٣٤، والخطيب في «التأريخ» ج١١، ص٢٦٣، عن الزبير بن عوام، وصححه الألباني في صحيح الجامع: ٦١٨**)، واتە: هەر کامێك لە ئێوە توانی کردەوەیەکی پەنهانی چاکی هەبێ، با بیکات.

یونوس ﷺیش لە تاریکایی زاری ماسییەکەداو، تاریکایی شەوگارو، تاریکایی دەریادا، سێ تاریکایی، لەوێدا هاواری کردووەو خوای بە پاکگرتووەو، یەکتایی خوای پەروەردگاری ڕاگەیاندووەو، دانی بە هەڵەی خۆیدا هێناوە، لە بەرەکەتی ئەوەدا، خوا دەفەرموێ: دەربازمان کرد، بۆیە دەبێ ئینسان هەوڵبدات کردەوەی باش و پەنهانی هەبێ، وێڕای ئەوەی کە دەبێ ئەرکە شەرعییە ڕواڵەتییەکان ئەنجام بدات، کردەوەی باشی پەنهانیش زۆر بەرەکەتدارە.

ب- لەو بارەوە ئەم فەرموودەیەش هەیە، کە ئێمە هەندێکی کە جێی مەبەستە، لێ دێنین: {**بَيْنَمَا ثَلَاثَةُ نَفَرٍ يَتَمَشَّوْنَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ، فَأَوَوْا إِلَى غَارٍ فِي جَبَلٍ، فَانْحَطَّتْ عَلَى فَمِ غَارِهِمْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ، فَانْطَبَقَتْ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: انْظُرُوا أَعْمَالًا عَمِلْتُمُوهَا صَالِحَةً لِلَّهِ، فَادْعُوا اللَّهَ تَعَالَى بِهَا، لَعَلَّ اللَّهَ يَفْرُجُهَا عَنْكُمْ**} (**أخرجه البخاري: ٢٣٣٣، ومسلم: ٢٧٤٣**).

کە بەسەرهاتەکە زۆر درێژە، بەڵام ئێمە لێرەدا کەمێکمان لێی هێناوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: لە کاتێکدا سێ کەس، لە ڕیوایەتێکدا دەڵێ: لە گەلانی پێش ئێوە، دەڕۆیشتن باران تینی بۆ هێنان، ئەوانیش پەنایان بردە بەر ئەشکەوتێك لە شاخێك، گاشە بەردێکی گەورە هاتەخوارو زاری ئەشکەوتەکەی لێ گرتن، ئەشکەوتەکەیان لێ داخرا، لە نێو خۆیاندا بە یەکدییان گوت: بیر بکەنەوە چ کردەوەیەکی باشمان هەبێ، بۆ خوا کردبمان بە پەنهانیی، پێی لە خوا بپاڕێنەوە، ئەو کردەوەیەمان بۆ لای خوا، بکەینە ئامراز (**وسیلة**) بەڵکو خوا دەروومان لێ بکاتەوە، ئیدی هەرکامێك لەو سێیانە کردەوەیەکی پەنهانی

خۆی باس دەكات و دەیكاتە وەسیلە بۆ ئەوەی پێی لە خوا بپاڕێتەوەو، خوای پەروەردگاریش دەرووی خێریان لێ دەكاتەوە.

٨- پاڕانەوەی وەك هی یونوس بێگومان گیرایە:

پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: {دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَا وَهُوَ فِي بَطْنِ الحُوتِ: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ، فَإِنَّهُ لَمْ يَدْعُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِي شَيْءٍ قَطُّ، إِلَّا اسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ} **(أخرجه أحمد: ١٤٦٢، والترمذي: ٣٥٠٥، والنسائي في الكبرى: ١٠٤٩٢، والحاكم: ١٨٦٢، وقال: صحيح الإسناد).**

دەفەرمووێ: پاڕانەوەی **(ذي النون)** لە سكی ماسیی دا كە گوتی: {بێجگە لە تۆ هیچ پەرستراو نین، پاكیی بۆ تۆ، من لە ستەمكارانم} هیچ مسوڵمانێك لە هیچ شتێكدا هەرگیز پێی نەپاڕاوەتەوە، مەگەر وەڵامی دراوەتەوەو، خوا دەرووی لێ كردۆتەوە.

دەڵێم: منیش ئەوەم ئەزموون كردوە، كە هەروایە و بەبێ ئەزموونكردنیش دەبێ دڵنیاییمان لە بارەیەوە هەبێ.

٩- بەندە هەرگیز نابێ بە هۆی هەڵەو كەم و كوڕییەكەوە نائومێد ببێ، بەڵكو دەبێ هەمیشە لە دەرگای خوا بوەستێ و، ئومێدەوار بێ:

یونوس عليه السلام بەڵێ هەڵەیەكی كردو خوای پەروەردگار سزایدا، بەڵام نائومێد نەبوو، بۆیە خوای پەروەردگار دەرووی خێری لێكردەوە.

١٠- قسەیەكی جوانی قوشەیریی:

(القشيري) قسەیەكی جوان دێنێ، ئایا لە چ سەرچاوەیەك وەریگرتوە؟ نازانم، بەڵام گرنگ ئەوەیە قسەكەی جوانە، وەك **(البحر المديد في تفسير القرآن المجيد)**[1] لێی خواستۆتەوە، دەڵێ: {إِنَّ اللَّهَ أَوْحى إِلى يُونُسَ بَعْدَ نَجاتِهِ: قُلْ لِفُلانٍ الْفَخَّارِ يَكْسِرُ

(١) ج ٦، ص (١٩١، ١٩٢).

مِنَ الجَرَّاتِ مَا عَمِلَهُ فِي هَذِهِ السَّنَةِ كُلِّهَا، فَقَالَ يُونُس: يَارَبِّ إِنَّهُ تَعَنَّى مُدَّةً فِي إِنجَازِ ذَالِكَ فَكَيْفَ آمُرُهُ أَنْ يَكْسِرَهَا كُلَّهَا؟ فَقَالَ لَهُ: يَا يُونُس يَرِقُّ قَلْبُكَ لِخَزَّافٍ يُتْلِفُ عَمَلَ سَنَةٍ، وَأَرَدْتَ أَنْ أُهْلِكَ مِئَةَ أَلْفٍ مِنْ عِبَادِي لَمْ تَخْلُقْهُمْ، وَلَوْ خَلَقْتَهُمْ لَرَحِمْتَهُمْ﴾.

وەك گوتم: قسەیەكی جوانە، بەڵام سەرچاوەكەی دیار نیە، هەڵبەتە ئەهلی تەصەووف جار جار كە شتێكیان گوتوە، ڕەنگە بە ئیلهام بۆیان هاتبێ.

دەڵێ: خوا ﷻ وەحیی كرد بۆ یونوس ﷺ دوای ئەوەی دەربازی كرد، گوتی: بە فلانكەسی گۆزەكار بڵێ: هەرچی گۆزەی ئەمساڵ كردوویەتی، با هەمووان بشكێنێ، یونوس گوتی: ئەی پەروەردگارم! زۆر بەو گۆزانەوە ماندوو بووە، تاكو دروستیكردوون، چۆن پێی بڵێم هەمووان بشكێنێ؟ خوا پێی فەرموو: ئەی یونوس! دڵت نەرم دەبێ بۆ گۆزەكارێك كە گۆزەكانی بشكێنێ، ئەوەی لە ماوەی ساڵێكدا كردوونی، بەڵام ویستت من سەد هەزار كەس لە بەندەكانم بفەوتێنم، كە تۆ خۆت دروستت نەكردوون، ئەگەر دروستت كردبانایە، بەزەییت پێیاندا دەهات.

واتە: خوا ﷻ بۆیە لە یونوس تووڕە بوو و گلەیی لێ كرد، كە تۆ چۆن ئەو سەد هەزار كەسە بەجێدێڵی، كە دوایی خوا سزایان بدات؟ بگەڕێوە بۆ نێویان و، بانگیانبكە بۆ لای خوا، بەڵكو خوا هەم لە دنیادا نەیانفەوتێنێ، هەم لە دواڕۆژیشدا تووشی سزا نەبن، كە هەر بەو شێوەیەش دەرچوو.

خوا بە لوتف و كەرەمی خۆی یارمەتییمان بدات بە ڕەوشتە بەرزەكانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) خۆمان برازێنینەوەو، وریاش بین لە هەڵەی گەورەو گچكە، بە تەئكید هەڵەی گەورەو گچكە، هەمووی باجی خۆی هەیە، چ لە دنیاو چ لە دواڕۆژدا.

لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لەگەڵتانین
نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir/عەلی باپیر
archive.org/details/@alibapir
AliBapir/عەلی باپیر
کەناڵی
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر
AliBapir
Google Play
App Store
ڕاگەیاندنی مەکتەبی مامۆستا عەلی باپیر

دەرسی شەشەم

www.alibapir.com

له تۆڕه كۆمه‌لایه‌تییه‌كان له‌گه‌ڵتانین

Stay in touch on social media

نحن معكم عبر مواقع التواصل الاجتماعي

عەلی باپیر/AliBapir

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir/عەلی باپیر

archive.org/details/@alibapir

PDF

كەناڵی

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

AliBapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

كوردي - عربي - English

ڕاگەیاندنی مەكتەبی مامۆستا عەلی باپیر

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان سـی و چـوار (٣٤) ئایەتـی کۆتایـی: (١٤٩ - ١٨٢) دەگرێتـە خـۆی، تـەوەری سـەرەکیی ئـەو سـی و چـوار ئایەتـەش بریتیـە لـە پووچەڵکردنـەوەی چەنـد بیرۆکەیەکـی هاوبەشـدانەران، لـە بـارەی خـوای بـەرزو بـێ وێنـەو، پەیوەندیـی هـەر کام لـە فریشـتەکان و جندەکانـەوە پێـی.

دواتریـش بـە درۆخسـتنەوەی هاوبەشـدانەرەکانە، کـە بـەر لـەوەی قورئانیـان بـۆ دابـەزێ، زۆر خۆیـان هەڵدەکێشـا، کـە ئەگـەر کتێبیـان بـۆ بـێ، بەندەی سـاغبووەوەی خـوا دەبـن، کەچـی پێچەوانـەی ئـەوە دەرچـوون.

دوایـی خـوای باڵادەسـت ﷻ باسـی یاسـای خـۆی دەکات لـە پشـتگیریی کـردن و سەرخسـتنی پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَم)، لـەو میانەشـدا هەڕەشـە لـە بێبڕوایـان دەکات، هەڕەشـەی سـزای دنیـاو ڕۆژی دوایـی.

لـە کۆتاییشـدا خـوا ﷻ پاکیـی خـۆی و، سـەلامەتیی پێغەمبـەران و، ستاییشـکرانی خـۆی ڕادەگەیەنـێ.

﴿ فَٱسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ ٱلْبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثًا وَهُمْ شَٰهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَآ إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى ٱلْبَنَاتِ عَلَى ٱلْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَٰنٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبِكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا۟ بَيْنَهُۥ وَبَيْنَ ٱلْجِنَّةِ نَسَبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمَتِ ٱلْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَٰتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾

وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا۟ لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا۟ بِهِۦ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ ٱلْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٨٢﴾

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{ئنجا (ئەی موحەممەد!) لێیان بپرسە (لە هاوبەشدانەران) ئایا پەروەردگارت کچی هەن و ئەوان کوڕیان هەن! ﴿١٤٩﴾ یان ئایا ئەوان ئامادە بوون و دەیانبینی کە ئێمە فریشتەکانمان بە مێینە دروست دەکردن؟ ﴿١٥٠﴾ ئەها (ئاگادار بن!) ئەوان (وەك بەشێك) لە درۆی هەڵبەستراویان دەڵێن: ﴿١٥١﴾ خوا ڕۆڵەی بوون و بە دڵنیاییش ئەوان درۆزنن ﴿١٥٢﴾ ئایا (خوا) کچانی بەسەر کوڕاندا هەڵبژاردوون؟ ﴿١٥٣﴾ چیتانە چۆن بڕیار دەدەن؟ ﴿١٥٤﴾ ئایا بیرتان نایەتەوە (بیرناکەنەوە)؟ ﴿١٥٥﴾ یان ئایا بەڵگەیەکی ڕوونتان هەیە؟ ﴿١٥٦﴾ دەجا کتێبەکەتان بێنن (کە ئەو بەڵگەیەی تێدایە) ئەگەر ئێوە لە ڕاستانن ﴿١٥٧﴾ هەروەها (هاوبەشدانەرەکان) ڕەچەڵەکێکیان لە نێوان ئەو (خوا)و، لە نێوان جندانـدا داناو، جندیش زانیویانە کە بێگومان ئەوان (مادام لەسەر کوفر بمرن) لە ئامادەکراوانن (بۆ دۆزەخ) ﴿١٥٨﴾ پاکیی بۆ خوا لەوەی ئەوان وەسفی دەکەن ﴿١٥٩﴾ جگە لە بەندە ساغکراوەکانی خوا (کە شتی وا ناڵێن شایستەی خوا نەبێ) ﴿١٦٠﴾ بێگومان ئێوەو ئەوەی دەیپەرستن (جگە لە خوا) ﴿١٦١﴾ ئێوە هیچ کەسی لێ گومڕا ناکەن و لە دژ تێکنادەن ﴿١٦٢﴾ مەگەر کەسێکی چووە کڵپە (ی ئاگرە)وە ﴿١٦٣﴾ (فریشتەکانیش گوتیان): هیچ کەسێك لە

ئێمە نیە، مەگەر پێگەیەکی زانداروی هەیە ﴿١٦٤﴾ هەروەها بەڕاستیی ئێمەین بە ڕێکیی ڕیز بووین (بۆ خواپەرستیی وەستاوین) ﴿١٦٥﴾ هەروەها بەڕاستیی ئێمەین خوا بەپاکگران ﴿١٦٦﴾ (پێشتریش بێبڕوایەکان) بە جەختکردنەوە دەیانگوت: ﴿١٦٧﴾ ئەگەر بیرخەرەوە (و بەرنامە)یەکمان لە هی پێشنینان لە لا بووایە ﴿١٦٨﴾ بە دڵنیایی ئێمە لە بەندە ساغکراوەکانی خوا دەبووین ﴿١٦٩﴾ کەچی (کاتێك بیرخەرەوەو پەیامی خوایان بۆ هات) پێی بێبڕوا بوون، ئنجا لەمەودوا دەزانن (چۆن لەسەر ئەوە سزا دەدرێن) ﴿١٧٠﴾ بە دڵنیایی وشە (بڕیار)یشمان بۆ بەندە نێردراوەکانمان تێپەڕیوەو ڕابردوە ﴿١٧١﴾ کە بێگومان ئەوان سەرخراون (بەسەر ناحەزانیاندا) ﴿١٧٢﴾ هەروەها کە هەر سەربازەکانمان زاڵن (بەسەر دوژمنانیاندا) ﴿١٧٣﴾ ئنجا (ئەی موحەممەد!) بۆ ماوەیەکی کەم پشتیان تێبکە ﴿١٧٤﴾ سەرنجیشیان بدە (تەماشای حاڵ و باڵیان بکە)، لەمەودوا دەبینین (چییان بەسەردێ!) ﴿١٧٥﴾ ئایا پەلە لە (هاتنی) جەزرەبەی ئێمە دەکەن؟ ﴿١٧٦﴾ هەرکات (جەزرەبەی ئێمە) دابەزیە حەوشەو بەروماڵیان، بەرەبەیانی وریاکراوان خراپترین (بەرەبەیان)ە ﴿١٧٧﴾ پشتیشیان تێبکە بۆ ماوەیەکی کەم ﴿١٧٨﴾ سەرنجیشیان بدە، لەمەودوا دەبینن (چییان بەسەر دێ!) ﴿١٧٩﴾ پاکیی بۆ پەروەردگار، خاوەنی تێکڕای عیزەت لەوەی ئەوان وەسفی دەکەن ﴿١٨٠﴾ سەلامیش لەسەر نێردراوان ﴿١٨١﴾ ستایشیش بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان ﴿١٨٢﴾}.

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(ٱلۡجِنَّةُ): (جَماعَـةُ الجِـنّ: ﴿مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ۝٦﴾الناس، وَالجِنَّـةُ: الْجُنُـونُ)، وشـەی (جِنَّـة): بـە مانـای كۆمەڵـی جنـد دێ، وەك خـوا دەفەرمـوێ: ﴿مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ۝٦﴾الناس، هەروەهـا (جِنَّة) بە مانای شـێتیی دێ، وەك خـوا دەفەرموێ: ﴿مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۝٤٦﴾سبأ، شـێتیش بۆیـە پێـی دەگوتـرێ (مجنـون)، چونكـە عەقڵـی دادەپـۆشرێ، هـەروەك جیننیـش بۆیـە پێیـان دەگوتـرێ: (جِـنّ) چونكـە داپۆشراون و نەبینـراون، كۆرپەلـە (جنين)یـش لـە سـكی دایكیـدا ئەویـش داپۆشراوە، هەموویـان ڕیشـەكەیان دەچێتـەوە سـەر پەنهانیـی و داپۆشراویـی.

(نَسَبًا): (النَّسَـبُ وَالنِّسْـبَةُ: إِشْـتِرَاكٌ مِـنْ جِهَـةِ أَحَـدِ الأَبَوَيْـنِ)، (نَسَـب وَنِسْـبَة): بریتیـە لـە هاوبەشـیی لـە لای یەكێـك لـە بـاب و دایكـەوە، واتـە: ئەوانـەی دەچنـەوە سـەر بابێـك، یاخـود دەچنـەوە سـەر دایكێـك، ئـەوە ئـەو چوونـەوە سـەرە، پێـی دەگوتـرێ: نیسـبەت و نەسـەب واتـە: ڕەچەڵـەك.

(بِفَٰتِنِينَ): (أَي: مُضِلِّيـن) واتـە: ئێـوە كەسـی لـێ هەڵناگێڕنـەوە، كەسـی لـێ گومـڕا ناكـەن لـە خـوای بـەرزو مـەزن.

(صَالِ ٱلۡجَحِيمِ): چـوە نێـو كڵپـە، واتـە: كەسـێك كـە دەچێتـە كڵپـەی دۆزەخـەوە، (الصَّـلِي: الإِيْقَـادُ بالنَّـار، صَـلِيَ الْكَافِـرُ النَّـارَ: قَـاسَ حَرَّهَـا، وَصَـالِ النَّـار: داخِـل النَّـار)، وشـەی (صَـلِي) لـە ئەصڵـدا بـە مانـای داگیرسـاندنە، شـتێك بـە ئاگـر داگیرسـێنی، دەگوتـرێ: (صَـلِيَ الْكَافِـرُ النَّـارَ) واتـە: ئاگرەكـەی چێـژت، پێـی جەزرەبـە درا، (وَصَـالِ النَّـار: داخِـل النَّـار)، چـووە نێـو ئاگـر پێشـتر گوتمـان: وشـەی (صَـلِي) بریتـی نیـە لـە چوونـە نێـو ئاگرێكـی ئاسـایی، بەڵكـو بریتیـە لـەوە كـە لـە هـەر چـوار لاوە ئاگـر تیـن بـۆ ئـەو شـتە بێنـێ و، بیپیشـێنێ یاخـود بیبرژێنـێ.

(ٱلصَّآفُّونَ): واتە: ڕیزبووان، ڕیزبەستووان (الصَّفُّ: أَنْ تَجْعَلَ الشَّيءَ عَلَى خَطٍّ مُستوٍ، الصَّافُّون: المُصطَفُّين)، (صَفّ): ئەوەیە کە شتێك لەسەر هێڵێکی ڕاست دابنێی، یان چەند شتێك پێکەوە ڕیزبکەی، (صَافُّون)یش واتە: (مُصطَفِّين) ڕیزبووان، ڕیز بەستووان.

(بِسَاحَتِهِمْ): واتە: لە مەیدان و گۆڕەپانەکەیان دا، (السَّاحَةُ: المَكَانُ الوَاسِعُ ومِنْهُ سَاحَةُ الدَّار)، (سَاحَة) شوێنێکی فراوانە، لەوەوە بە حەوشەی دەوروبەری خانوو گوتراوە: مەیدان (سَاحَةُ الدَّار).

(حِينٍ): (الحِينُ: وَقتُ بُلُوغِ الشَّيءِ وَحُصُولِهِ، الأَجَلُ، الزَّمَانُ المُطْلَقُ، السَّاعَةُ مِنَ الوَقْتِ)، (حِيْن) بە کاتی پێگەیشتنی شتێك و پەیدا بوونی گوتراوە، هەروەها بە کاتێکی دیاریکراو گوتراوە، بە کات بە ڕەهایی گوتراوە: (حِين)، هەروەها بە ماوەیەکی کەم لە کاتیش گوتراوە: (حِين).

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا ﷻ لە کۆتایی ئەم سوورەت موبارەکەدا، جارێکی دیکە بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرمووێ: پرسیاریان لێ بکە، دوو جاران وشەی: ﴿فَٱسْتَفْتِهِمْ﴾ لەم سوورەتەدا بەکارهاتووە، جاری یەکەمیان فەرمووی: ﴿فَٱسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَم مَّنْ خَلَقْنَآ ۚ إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾﴾، کە پێشتر تەفسیرمان کرد، لێرەش دەفەرمووێ: ﴿فَٱسْتَفْتِهِمْ﴾، پرسیاریان لێ بکە، داوای فەتوایان لێ بکە، داوای زانیارییان لێ بکە، ﴿أَلِرَبِّكَ ٱلْبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلْبَنُونَ﴾، ئایا پەروەردگارت کچانی هەن و، ئەوانیش کوڕانیان هەن؟ مەبەستی خوای پەروەردگار ﷻ ئەوەیە کە چۆن دەڵێن: فریشتەکان کچانی خوان، لە حاڵێکدا کە بۆ خۆیان بە لە دایك بوونی کچ، قەڵسن! وەك خوا ﷻ لە سوورەتی (الزخرف) و سوورەتی (النحل)

یشدا، باسی هەڵوێستی ئەوان دەکات، کاتێك کە کچیان بووە، چەند ناڕەحەت بوون:

أ- ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَٰرَىٰ مِنَ ٱلْقَوْمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓ ۚ أَيُمْسِكُهُۥ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُۥ فِى ٱلتُّرَابِ ۗ أَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾**النحل**.

ب- هەروەها: ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ ﴾**الزخرف**، واتە: کاتێك کە یەکێکیان موژدەی پێ بدرێ، بەوەی کە بۆ (خوای) بە بەزەیی بە وێنەیان هێناوەتەوە {کە کچانن و ئەوان دەڵێن: فریشتەکان کچی خوان} ڕووی ڕەش و تەڵخ هەڵدەگەڕێ و، زۆر پەست و پیشخواردووەوە دەبێ ، دوایی دەفەرموێ: ﴿ أَوَمَن يُنَشَّؤُا۟ فِى ٱلْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى ٱلْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ ﴾**الزخرف**، ئایا موژدەم پێدراوە بە کچێك کە هەمیشە لە خشڵ و جوانییدا پێدەگات {نەك وەك پیاو سروشتی وابێ کەیفی بە شتی زبرو توند بێ، ئافرەت سروشتی وایە، کەیفی بە جوانیی و نەرم و ناسکیی دێ} لە کاتی وتووێژو مشتومڕیشدا باش ناتوانێ مەبەستی خۆی دەربخات {لەبەر ئەوەی عاتیفەیەکی زۆر بەهێزی هەیە}.

لێرەدا خوا ﷻ بە پرسیارلێکردنی نکووڵیلێکەرانەوە دەفەرموێ: ﴿ أَلِرَبِّكَ ٱلْبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلْبَنُونَ ﴾، ئایا پەروەردگارت کچانی هەن و، ئەوانیش کوڕانیان هەن؟ کە دەفەرموێ: ئەوان کوڕانیان هەیە، بە تەئکید کچانیشیان بوون، بەڵام مەبەست ئەوەیە ئایا کچان بۆ خوا بڕیار دەدەن، کەچی بۆ خۆیان ئەگەر چاریان هەبێ، کوڕ نەبێ نایانبێ؟!

﴿ أَمْ خَلَقْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثًا وَهُمْ شَٰهِدُونَ ﴾، یان ئایا ئەوان ئامادە بوون، ئاگادار بوون کە ئێمە فریشتەکانمان بە کچ خوڵقاندوون؟ ئەمە بەرپەرچدانەوەیەکی زۆر ڕوون و ڕاشکاوە، کە فریشتەکان مێینە نین، بەڵکو فریشتەکان هەر ڕەگەزیان نیە، نە نێرن و نە مێن، بە پێچەوانەی جندەوە، کە وەچەیان هەیەو زاووزێیان هەیە، ڕەگەزیان هەیە، (**شیطان**) هەیەو (**شیطانة**)

هەیە لە کافرەکانیان، هەروەك (جِنّي) هەیەو (جِنّيَّة) هەیە، لە زمانی عەرەبییدا ئەو وشانە هەن، بەڵام فریشتە (مَلَك) تاكە، بە (ملائكة) كۆدەكرێتەوە، ئیدی ناگوترێ: (مَلَك)و (مَلَكة)، ئایا ئێمە فریشتەكانمان بە مێینە خوڵقاندووون، ﴿وَهُمْ شَٰهِدُونَ﴾، لە حاڵێكدا كە ئەوان ئاگادار بوون و ئامادە بوون، یان: زانیارییان هەبوو، ئایا وابوو؟ بە تەئكید نەخێر.

﴿أَلَآ إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ ٱللَّهُ﴾، ئاگاداربن! ئەوان لە درۆی خۆیانەوە دەڵێن: خوا ڕۆڵەی بووە، ﴿وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٥٢﴾﴾، بە دڵنیایی ئەوان درۆ كارن، وەك لە سووڕەتی (الأنعام)دا كە پێشتر تەفسیرمان كرد، باسمان كرد كە هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان دەیانگوت: فریشتەكان كچانی خوان و شەیتانەكان كوڕانی خوان، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ ۖ وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾﴾الأنعام، واتە: هاوبەشی جندیان بۆ خوا بڕیاردان، لە حاڵێكدا كە خوا جندی هێناونەدی و دروستیكردوون!!

ئەمە وا پێدەچێ وەك كاتی خۆی لە تەفسیری سووڕەتی (الأنعام) بەرگی پێنجی ئەم تەفسیرە كوردییەدا گوتوومانە: مەبەستی پێ مەجووسییەكان بێ كە بڕوایان بە دووانەتیی (ثنوية) بووە، ئەوان بڕوایان بە دووانەتیی هەیە، پەروەردگاری خێرو پەروەدگاری شەڕ، یەزدان و ئەهریمەن، لەوانەیە مەبەست ئەوە بێ، یاخود مەبەست ئەوە بێ كە هاوبەشدانەرەكان گوتوویانە: شەیتان (ئیبلیس) برای خوای پەروەردگارە!! ﴿وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ﴿١٠٠﴾﴾الأنعام، بۆیان داتاشین (بۆ خوا) بۆیان هەڵبەستن: كوڕان و كچان بە بێ زانیاریی، دەیانگوت: شەیتانەكان كوڕانی خوان و فریشتەكانیش كچانی خوان، بەڵام بە بێ زانیاریی ئەو قسانەیان دەكرد، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾﴾الأنعام، پاكەو بەرزە خوا لەوەی ئەوان وەسفی دەكەن، ئنجا خوا بەڵگە دێنێتەوە لەسەر پووچەڵیی ئەو بیرۆكانە:

﴿ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ ﴾ الأنعام، بەدیهێنـەرو پەیداکـەری ئاسـمانەکان و زەوییـە، ﴿ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٞۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ١٠١ ﴾ الأنعام، چـۆن ڕۆڵـەی پەیـدا دەبـن، ئەگـەر هاوسـەری نەبووبـێ؟ ئەگـەر خـوا هاوسـەری نەبـێ، چـۆن ڕۆڵـەی پەیـدا دەبـێ؟ ﴿ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ ١٠١ ﴾ الأنعام، هەمـوو شـتێکی هێناوەتـەدی، جگـە لـە خـۆی هەمـووی دروسـتکراوی خوایـە ﴿ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ١٠١ ﴾ الأنعام، خـواش بـە هەمـوو شـتێك زانایـە.

لێـرەش دەفەرمـوێ: ﴿ أَلَآ إِنَّهُم مِّنۡ إِفۡكِهِمۡ لَيَقُولُونَ ١٥١ وَلَدَ ٱللَّهُ ﴾، ئاگاداربـن! ئـەوان لـە درۆی خۆیانـەوە {واتـە: بناغـەی قسـەکەیان درۆیـە} دەڵێـن: خـوا ڕۆڵـەی بـووە، ﴿ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەوان درۆکارن، لـە سـوورەتی (الأنعـام)دا خـوا وردتـر باسـی کـردوەو، ئـەو بیرۆکەیـەی پووچەڵکردۆتـەوە، بـەڵام لێـرە بەوەنـدە واز دێنـێ، کـە چەنـد بەڵگەیـەك دێنێتـەوە:

﴿ أَصۡطَفَى ٱلۡبَنَاتِ عَلَى ٱلۡبَنِينَ ﴾، ئایـا کچانـی بەسـەر کوڕانـدا هەڵبـژاردوون؟ واتـە: ئەگـەر فریشـتەکان کچانـی خـوا بـن، بۆچـی خـوا ﷻ کـوڕی نەبـوون؟ ئێـوە بـۆ خۆتـان کچتـان پـێ خراپـن و، کوڕتـان پـێ چاکـن، ئـەدی چـۆن ئـەوەی بـۆ خۆتـان پێتـان خراپـە، بـۆ خـوای دادەنێـن و، ئـەوەی پێتـان چاکـە، بـۆ خۆتانـی دادەنێـن؟!

﴿ مَا لَكُمۡ كَيۡفَ تَحۡكُمُونَ ﴾، چیتانـە، چـۆن دادوەریـی دەکـەن، چـۆن بڕیـار دەدەن؟! ﴿ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾، ئایـا بیـر ناکەنـەوە، نایهێننـەوە بیـر خۆتـان!! ﴿ أَمۡ لَكُمۡ سُلۡطَٰنٞ مُّبِينٞ ﴾، یـان ئایـا بەڵگەیـەکی ڕوون و ڕوونکەرەوەتـان هەیـە؟ لـە مەسـەلە گرنگەکانـدا وردتـر ئـەم بەڵگانـە ڕوون دەکەینـەوە، واتـە: لـە ڕووی عەقڵیـی و لۆژیکییـەوە، ئـەو قسـەیە ڕێـی تێناچـێ، ئنجـا ئایـا بەڵگەیەکـی نەقڵییتـان هەیـە؟ لـە وەحییـەوە بەڵگەیەکتـان هەیـە؟ بەڵگەیەکـی ڕوون و ئاشـکراتان هەیـە؟

﴿ فَأۡتُواْ بِكِتَٰبِكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴾، نووسراوەکەتـان بێنـن، ئەگـەر لـە ڕاسـتانن، چونکـە بەڵگـەی نەقڵیـی دەبـێ لـە نووسراوێـك لـە کتێبێـك دا بـێ، لـە بەرنامەیەکـدا بـێ، کـە

لە خواوە دابەزیبێ، هەر نەقڵێك نەسەلمێندرا كە سەرچاوەكەی وەحیی خوایە، ئیعتیباری پێ ناكرێ و ئەفسانەیە.

﴿ وَجَعَلُوا۟ بَيْنَهُۥ وَبَيْنَ ٱلْجِنَّةِ نَسَبًا ﴾، هەروەها لە نێوان ئەو {كە خوایە ﷻ} و جندەكاندا، ڕەچەڵەكێكیان دانا، وەك گوتم: هەندێك گوتوویانە: ئیبلیس برای خوایە (پاكیی بۆ خوا)، هەندێك گوتوویانە: خوا لەگەڵ گەورەكانی جندا هاوسەرگیریی كردووەو فریشتەكانی بوون، وەك مێینەو، شەیتانەكانی بوون و جندە نێرینەكانیشی بوون، وەك كوڕان!! ئەوانەش هەموویان ئەفسانەو قسەی پڕوپووچن.

﴿ وَلَقَدْ عَلِمَتِ ٱلْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾، بەڵام جندەكان دەزانن هەموویان ئامادە دەكرێن، واتە: ئەوانەیان كە بەردەوام دەبن لەسەر كوفرو لەسەر كوفر دەمرن، دەزانن ئامادە دەكرێن و پەلكێش دەكرێن بۆ سزا، ئنجا ئەگەر نەسەب و ڕەچەڵەكێك لە نێوان خواو جندا هەبووایە، خوا چۆن سزای دەدان؟ یان ئەوان چۆن لە خوا عاصیی دەبوون و بێبڕوا دەبوون؟!

﴿ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾، پاكیی بۆ خوا، خوا پاك و بێگەردە لەوەی كە ئەوان دەیڵێن، ئەوان وەسفی دەكەن بۆ خوا، ئەو وەسفانەی ئەوان دەیڵێن و ئەو پێناسانەی ئەوان دەیڵێن، بۆ خوا، ﴿ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لە بەندە هەڵبژاردەكانی خوا، ئەم هەڵاواردن (إستثناء)ە، دوو ئەگەری هەن:

أ- دەگونجێ لە: ﴿ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾بێ، واتە: هەموویان ئامادە دەكرێن بۆ دۆزەخ، جگە لە بەندە ساغكراوەكانی خوا، لە جند و مرۆڤ، ئەوانە خوا ﷻ سزایان نادات، بەڵكو دەیانخاتە بەهەشتەوە.

ب- دەشگونجێ: ئەو هەڵاواردنە لە: ﴿ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾ بێ، یانی: پاكیی بۆ خوا لەوەی ئەوان دەیڵێن، جگەلەوەی كە بەندە ساغكراوەكان دەیڵێن، كە ئەوان شتی وا ناڵێن شایستەی خوا نەبێ و، قسەی بێ نەزاكەت بەرانبەر بە خوا ناكەن.

وشـەی: (**المُخْلَصِين**) خوێندراویشـەتەوە: (**المُخْلِصِين**)، (**المُخْلَصِين**) واتـە: سـاغکراوان، (**المُخْلِصِين**) واتـە: خۆسـاغکەرەوان، خڵتەیـان بـە خۆیانـەوە نەهێشـتوە، یـان خڵتەیـان بـە خواپەرسـتیی و فەرمانبەرییەکەیانـەوە نەهێشـتوە بـۆ خـوا.

﴿ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَٰتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ ٱلْجَحِيمِ ﴾، خـوا ﷻ ڕوو دەکاتـە جنـد، یـان ڕوو دەکاتـە هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرەکان و دەفەرمـوێ: خۆتـان و ئەوانـەی دەیانپەرسـتن، یـان: ئـەو شـتانەی دەیانپەرسـتن، ﴿ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَٰتِنِينَ ﴾، ئێـوە هەڵگێـڕەرەوە و گومڕاکـەری هیـچ کەسـێك نیـن لـە دژی خـوا، ناتوانـن بەندەکانـی خـوا هەڵگێڕنـەوەو لایانبـدەن ﴿ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ ٱلْجَحِيمِ ﴾، مەگـەر کەسـێك کـە چـووە نێـو دۆزەخـە، بـۆ خـۆی خـۆی لـە دۆزەخ دەهـاوێ و، تێیـدا دەپیشـێ و دەبـرژێ، واتـە: مەگـەر کەسـێك بـۆ خـۆی خـۆی ڕاپسـکێنێ و بـە ویسـتی خـۆی خـۆی وا لێبـکات کـە بچێتـە دۆزەخـەوە، ئەگەرنا ئێـوە توانـای ئەوەتـان نیـە لـە خـۆڕا خەڵکـی پەلکێـش بکـەن، بـەرەو زەلـکاوی گومڕاییـان بـەرن و، لـە خـوا هەڵیانگێڕنـەوە، خـوا ئـەو دەسـەڵاتەی نەداونـێ، بەڵکـو ئەگـەر جنـدن، ئەگـەر مرۆڤـن، خۆیـان بـە ویسـتی خۆیـان دواتـان دەکـەون، ئـەی شـەیتانەکان! یـان ئـەی گومڕاکـەرەکان! سـەرەنجام خۆیـان دەخەنـە نێـو دۆزەخـەوە.

ئنجـا خـوا ﷻ لەسـەر زاری فریشـتەکان دەفەرمـوێ، (واتـە: فریشـتەکان گوتیـان): ﴿ وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴾، هیـچ کامێـك لـە ئێمـە نیـە، مەگـەر پێگەیەکـی زانـدراوی هەیـە، فریشـتەکان هەرکامیـان پێگـەو جێگـەو، ڕێگـەو پلـەی خـۆی هەیـە، ﴿ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴾، هـەر ئێمـە بـاش ڕیـز بـووان و، بـۆ خواپەرسـتیی بـە ڕێکیـی وەسـتا وانیـن، ﴿ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴾، بـە دڵنیایـی هـەر ئێمـەش بـە پاکگریـن بـۆ خـوا ﷻ، ئەمـە باسـی خۆکردنێکـی فریشـتەکانە، بـەڵام فریشـتەکان لەبـەر ئـەوەی، خاوەنـی ئـارەزوو و، ئـەو سیفەتە خراپانـە نیـن کـە لـە مرۆڤاندا هـەن، بۆیە ئـەم سیفەتانەیان بـە خـراپ بـۆ تەفسـیر ناکریـن، وەك هەندێـك لـە توێـژەرەوان گوتوویانـە: لێـرەدا فریشـتەکان بەجۆرێـك لـە خۆهەڵکێشـان، خۆیـان هەڵکێشـاوە!! بـەڵام ئێمـە نابـێ

قیاسی فریشتان لەسەر مرۆڤان بکەین، مرۆڤەکان ئەگەر قسەیەك بڵێن لە خۆپەسندیی، یان پەسندکردنی خۆ، ئەوە خۆ هەڵکێشانە، بەڵام فریشتەکان وەك مرۆڤەکان خاوەن ئارەزووی نەفس و، شەیتان زەفەر پێبردن و خۆ بەزلگریی نین، کاتێك شتێك دەڵێن، بۆ ئەوەیە ئێمە بزانین ئەوان چۆنن؟ نەك خۆیان هەڵکێشن بەسەر مرۆڤاندا.

دوایی خوا ﷻ قسەیەکی کافرەکان، هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان کە پێشتر کردوویانە، پێش ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بێ و ئیسلام بێ، لێیان دەگێڕێتەوە، دەفەرمووێ: ﴿ وَإِن كَانُوا۟ لَيَقُولُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوان دەیانگوت، ئەم (إن)ە (**إن المُخَفَّفَة**)یە لە (**المُثَقَّلَة**)، یانی: بە دڵنیایی ئەوان دەیانگوت، چونکە بە هۆی (ل)کەوە دەزانین، کە (إن)ی جەختکردنەوەیە نەك (إن)ی لابەرە (**نافية**): ﴿ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، ئەگەر ئێمە یادخەرەوەیەك لەوەی پێشووانمان لەلا بووایە، بەرنامەیەك لەوەی بۆ گەلە پێشووەکان هاتوە، ئێمەش لە لامان بووایە، ﴿ لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾، دەبووینە بەندە ساغکراوەکانی خوا، یاخود (**عِبَادَ اللهِ الْمُخْلِصِين**) دەبووینە بەندە خۆساغکەرەوەکانی خوا، واتە: ئێمە کتێب و بەرنامەو وەحییەکمان لەبەر دەستدا نەبوو، دەنا زۆر زۆر چاك دەبووین، وەك لە سوورەتی (**فاطر**)یش دا دەفەرمووێ: ﴿ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ﴿٤٢﴾ ﴾، واتە: زۆریش بە جەختکردنەوە، زۆر بە خۆ ئەزیەتدانەوە سوێندیان بە خوا خوارد، کە ئەگەر ئەوانە بیرخەرەوەو هۆشیارکەرەوەیەکیان بۆ بێ، لە هەر گەل و کۆمەڵگایەك کە ڕێی ڕاستی گرتوە، ڕێی ڕاستگرتووتر دەبن، واتە: پێش هەمووان دەکەونەوە لە ڕێی ڕاستگرتندا.

ئنجا دەفەرمووێ: ﴿ فَكَفَرُوا۟ بِهِۦ ﴾، کەچی پێی بێبڕوابوون بە: (**فاء التعقيب**) هاتوە، یەکسەر دوای ئەوەی ئەو هیدایەت و بەرنامەیان بۆ هات، کە دەیانگوت ئەگەر لەلامان بووایە، ئێمە باشترین کەس دەبووین و بەندەی خۆساغکەرەوەو ساغکراوەی خوا دەبووین، کەچی کە بۆیان هات، پێی بێبڕوا بوون، ﴿ فَسَوْفَ

يَعْلَمُونَ ﴾، لەمەودوا دەزانن، ئەمە هەڕەشەیە، واتە: دەزانن تووشی چ چۆرێمێك دێن، دەزانن تووشی چ سزاو جەزرەبەیەك دێن، لەسەر ئەوە كە بێبڕوا بوون بە بەرنامەی خوا، نەك لەسەر ئەوەی كاتی خۆی ئەو قسەیان گوتوە، ئەگەر لەگەڵ قسەكەیان دا ڕاستیان كردبایە، قسەكەیان چ عەیبی نەبوو، زۆریش باش بوو، بەڵام گرفتەكە ئەوەیە كە بە پێچەوانەی قسەكەیانەوە، ڕەفتاریان كرد.

﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی وشە (بڕیار)ی ئێمە تێپەڕیوە بۆ بەندە نێردراوەكانمان، وشەی ئێمە واتە: بڕیاری ئێمە، حوكمی ئێمە تێپەڕیوە، كە چییە؟ ﴿ إِنَّهُمْ لَهُمُ ٱلْمَنصُورُونَ ﴾، بە دڵنیایی هەر ئەوان سەركەوتوو و پشتگیراو و یارمەتییدراو دەبن، لە بەرانبەر ناحەزانیاندا.

﴿ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴾، هەروەها بڕیاری ئێمە تێپەڕیوە، بڕیاری ئێمە كە لە دوو توێی وشەكان، چ وشە تەكوینییەكان، چ وشە تەشریعییەكاندا بەرجەستە دەبن، تێپەڕیوە كە هەر سەربازەكانی ئێمە زاڵ دەبن بەسەر دوژمنانیاندا، لە كاتێكدا كە ڕووبەڕووی یەكدی دەبنەوە.

﴿ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴾، خوا ﷻ ڕوو لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەكات، دەفەرموێ: مادام وایە تۆش بۆ ماوەیەكی كەم پشتیان تێبكە، ئەم (ف)ە، دەگونجێ (**فاء الجزائیة**) بێ، واتە: كە ئەوان بەو شێوەیەن، تۆش بۆ ماوەیەكی كەم پشتیان تێبكە، یاخود (**فاء الفصیحة**)یە، واتە: جا ئەوان كە هەر لەسەر سەرەخەریی و، لەسەر نەسەلماندن و بێبڕوایی خۆیان بەردەوام دەبن، لە حاڵێكیشدا كە لە ڕابردوودا ئاوایان گوتوە، كەچی وەفادار نەبوون بە قسەكەی خۆیان، مادام ئەوان وان، تۆش پشتیان تێبكە بۆ ماوەیەكی كەم.

﴿ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴾، تەماشایان بكە، لەمەودوا بە دڵنیایی ئەوان چاك دەبینین، واتە: چاك دەبینن كە چییان بەسەر دێ! ﴿ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴾، ئایا پەلە لە هاتنی سزاو جەزرەبەی ئێمە دەكەن؟ تاڵووكەی لێ دەكەن زوو بۆیان بێ؟

﴿ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ ﴾ هەر کاتێك سزای ئێمە دابەزیە سەر بەرو حەوشەیان، دابەزیە سەر گۆڕەپانێك کە لێی کۆدەبنەوە، یاخود دابەزیە سەر دەوروبەری ماڵەکانیان، ﴿ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴾، یانی: (فَسَاءَ الصَّباحُ صَباحُ الْمُنذَرِين) خراپترین بەیانی، بەرەبەیانی ئەوانەیە کە ترسێنراون و وریا کراونەوە، بەڵام هیچ گوێیان بە ترساندن و وریاکردنەوەکە نەداوە.

جارێکی دیکەش خوا ﷻ دووبارەی دەکاتەوە، دەفەرموێ: ﴿ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴾، تۆ پشتیان تێبکەو ڕوویان لێ وەرگێڕە، تاکو ماوەیەکی کەم، ﴿ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴾، تەماشاش بکە، ئەوانیش دەبینن و تەماشا دەکەن، شتێکیان بەسەر دێ، کە دوایی بە چاوی سەر دەیبینن.

﴿ سُبْحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلْعِزَّةِ ﴾، پاکیی بۆ پەروەردگارت، پەروەردگارت خاوەنی هەموو عیززەت، واتە: هەموو باڵادەستیی و دەسترۆیشتوویی، ﴿ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾، لەوەی کە ئەوان دەیڵێن، پاکیی بۆ خوا لەوەی کە ئەوان دەیڵێن، بۆ پەروەردگارت، کە خاوەنی هەموو عیززەت و باڵادەستیی و، دەسترۆیشتووییە.

﴿ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾، سەلام و ئاشتیی، سەلامەتیی و بێمزەڕەتیی لەسەر ڕەوانەکراوان {لە دنیاو دوارۆژدا}.

﴿ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، ستایش بۆ خوای پەروەردگاری جیهانییان، هەرچی ستاییشە، هەرچی مەدح و سەنایە، هەمووی شایستەی خوای پەروەردگاری جیهانییانە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

پرسیارکردنی سەرزەنشتکەرانە لە هاوبەشدانەران، لە بارەی ئەو بیرۆکە بێبنەمایانەیانەوە کە دەڵێن: خوا کچی هەن، کە فریشتەکانن و، داوا لێکردنیان کە ئەگەر ڕاستن، با بەڵگە بێننەوە لەسەر ئەو داوایە:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿ فَاسْتَفْتِهِمْ ﴾، {خوا فەرمان بە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ دەکات:} پرسیاریان لێبکە، (فَاسْتَفْتِهِمْ: تَقْرِيعٌ لَهُمْ وَتَهَكُّمٌ بِهِمْ)، (فاستفتهم) لێرەدا: سەرزەنشتکردن و جۆرێك لە گاڵتە پێکردنیانە، ئەگەرنا ئەوان کەی ئەهلی فەتوان، کەی زانیارییان لە لایە تاکو پێغەمبەر ﷺ داوای زانیارییەکیان لێ بکات، کە خۆی نەیبێت و، ئەوان پێی بڵێن و هەواڵی پێبدەن؟! چونکە موفتی بە کەسێك دەڵێن، هەواڵ بدا بە (مستفتي)[1] یەك کە داوای زانیاریی لێکردوە، ئەویش زانیاریی پێ بدات و، هەواڵی پێبدات، بەڵام ئەمە جۆرێکە لە سەرزەنشتکردن و گاڵتە پێکردنیان.

---

(١) مُسْتَفْتِي: داوای فەتواکەر داوای ڕوونکردنەوەکەر.

٢)- ﴿أَلِرَبِّكَ ٱلۡبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلۡبَنُونَ﴾، ئایا پەروەردگارت کچانی هەن و ئەوانیش کوڕانیان هەن؟ هەڵبەتە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ چ لە نیوە دوورگەی عەرەبییدا، چ لە نێو فارس و ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، چ لە یۆنان و نێو ڕۆمانەکان، چ لە میزۆپۆتامیا {نێوان دوو ڕووبارەکان (دیجلەو فوڕات)} چ لە میسرو، چ لە ئەفریقیاو، چ لە هەموو شوێنەکان، چەند جۆرێك بوون، تەنیا یەك جۆر نەبوون، وەك لە تەفسیری سوورەتی (**الأنعام**)یشدا بە تەفصیلْ باسمان کردوە، بەڵام هەندێکیان یان زۆربەیان، ئەوە قەناعەتیان بووە کە فریشتەکان مێن و کچانی خواشن، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿أَلِرَبِّكَ ٱلۡبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلۡبَنُونَ﴾، هەمزە (أ)ی (**ألربك**) هەمزەی پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەیە، ئایا پەروەردگارت کچی هەن و، ئەوان کوڕیان هەن! ئاشکرایە ئەوانیش کچیشیان هەبوون، بەڵام مەبەست ئەوەیە کە ئەوان ڕازی نین کچیان بن، کاتێك یەکێکیان کچی دەبێ، زۆر پەست و تووڕەو ناسەرسەنگ دەبێ، ئنجا شتێك کە خۆیان پێی ڕازی نین، چۆن پاڵی دەدەنە لای خوا؟!

ئنجا ئەوە کە گوتوویانە: فریشتەکان کچانی خوان، وەك لە سوورەتی (**الأنعام**)دا، خوای پەروەردگار ڕوونترو وردتر، ئەو مەسەلەیە باس دەکات، دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلۡجِنَّ وَخَلَقَهُمۡ ١٠٠﴾**الأنعام**، واتە: هاوبەشی جندیان بۆ خوا بڕیاردان، بگرە هەندێکیان دەیانگوت: ئیبلیس برای خوایە، ﴿وَخَرَقُواْ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتِۭ بِغَيۡرِ عِلۡمٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ١٠٠﴾**الأنعام**، (**خَرْق**) بریتیە لە دڕینی شتێك، یانی: ئەوانە شتێك چۆن دایدەدڕی و دەیپچڕی، ئاوا قسەیەکی درۆیان هێناو هەڵیانبەست، ﴿بَنِينَ وَبَنَٰتِۭ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ ١٠٠﴾**الأنعام**، کوڕانیان بۆ خوا بڕیاردان، کچانیشیان بۆ خوا بڕیاردان بەبێ زانیاریی، دەیانگوت: شەیتانەکان کوڕانی خوان، فریشتەکانیش کچانی خوان، کە ئەوە لە یەك حاڵدا سێ تاوانی تێدا بوون:

١- **تاوانی یەکەم:** جەستاندنی خوا (**تَجْسِيمُ الله**)، چونکە کاتێك دەگونجێ خوا کچی بن، کە خوا جەستە بێ، بۆیە خوا ﷻ کە خۆی پێناسە دەکات لە سوورەتی (**الإخلاص**)

دا دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم: قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ﴿٤﴾ ﴾، واته: بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، بڵێ: خوا تاکە، جێی نیازو بێ نیازە، کەسی لێ نەبووە و لە کەس نەبووە و، هیچ کەسێك هاوتای ئەو نیە.

ئنجا کە ڕۆڵە پاڵبدرێنە لای خوا، چ نێرینە بن، کە گوتوویانە: شەیتانەکان کوڕانی خوان، چ مێینە بن، کە گوتوویانە: فریشتەکان مێن و کچانی خوان، مانای وایە خوای پەروەردگاریان جەستاندوە.

٢- تاوانی دووەم: ئەوەیە کە فریشتەکانیان بە مێینە داناون، لە حاڵێکدا کە خوا زۆر بە ڕوون و ڕاشکاویی نەفیی ئەوە دەکات کە فریشتەکان مێ بن، هەر بۆیە یەکێك لە زانایانی هاوچەرخ (بە چاکی نازانم ناوی بێنم) هەندێك کتێبی نووسیون، تێیان دا باسی ئەوە دەکات کە: فریشتەکان مێینەن و، حۆرییەکان بریتین لە فریشتەکان! کە لە ڕاستییدا ئەو قسانە هیچ نین، چونکە خوا ﷻ زۆر بە ڕوونیی ئەوە بە درۆ دەخاتەوە، ئنجا بە کچ لە قەڵەمدانی فریشتان، مانای بە مێینە لە قەڵەمدانیانەو، ئەوەش گوناهێکی دیکەیە، لە حاڵێکدا کە فریشتەکان ڕەگەزیان نیە، فریشتەکان چەندن هەر ئەوەندن، چەند خوا بیانخوڵقێنێ، ئەوەندن، خۆیان زاووزێیان نیەو، کەم و زیاد ناکەن، وەك جند و مرۆڤ و وەك ئاژەڵ نین، وەك ژیانداران نین.

٣- تاوانی سێیەم: شتێك کە لە لای ئەوان پلەیەکی نزمتری هەیە، ئەویان بۆ خوا داناوە، کە بریتیە لە مێینە، وەك لە هەر کام لە سوورەتی **(النحل)**و **(الزخرف)**دا، خوا ﷻ ئەوەیان بە چاو دادەداتەوە و دەفەرموێ:

أ- ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ ﴾ **الزخرف**، واته: ئەگەر یەکێکیان موژدەی ئەوەی پێ بدرێ، کە بە وێنەی هێناوەتەوە بۆ خوای بەبەزەیی (پاڵی داوەتە لای خوا)، ڕووی ڕەش هەڵدەگەڕێ و، زۆر پەست و توورە دەبێ.

ب- لە سووڕەتی (النحل)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ ﴾، واتە: ... خراپترین دادوەریی و حوکم کە دەیکەن، ئەوەیە کە ئەو کچانەی خۆیان پێیان ڕازی نین، بۆ خوایان دابنێن.

کەواتە: ئەم قسەیە لە یەك کاتدا سێ تاوانی تێدان: ١- جەستاندنی خوا، ٢- بە مێینە لە قەڵەمدانی فریشتەکان، ٣- شتێك پاڵدانە لای خوا کە خۆیان پێی ڕازی نین و نایانەوێ، جا خوا ﷻ بە درۆیان دەخاتەوە.

٣)- ﴿ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴾، ئایا ئێمە فریشتەکانمان بە مێ خوڵقاندوون، کە ئەوان ئامادەبوون و ئاگایان لێبوو؟

﴿ وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴾، (**شاهِد**) دەگونجێ بە مانای (**حاضِر**) بێ واتە: ئامادە، دەشگونجێ بە مانای بینەر بێ، کەسێك کە شایەدیی دەدات، بۆیە پێی دەگوترێ: شاهید، لەبەر ئەوەی ئامادە دەبێ لەلای ئەو ڕووداوەو، دەشیبینێ.

﴿ وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴾ یانی: لە حاڵێکدا کە ئەوان ئامادە بوون، یانی: لە حاڵێکدا کە ئەوان بینەر بوون، کەواتە بە بێ بینین و بە بێ زانیاریی ورد کە بریتیە لە بینین، شتێکی وا ئیسپات ناکرێ.

٤)- ﴿ أَلَا إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ وَلَدَ اللَّهُ ﴾، ئاگادار بن! ئەوان لە درۆی خۆیانەوە دەڵێن، خوا ڕۆڵەی بووە! وشەی (**ألا**) بۆ ئاگادار کردنەوە (**تنبيه**)یە، لە کوردییدا دەچێتە بەرانبەر (ئەها)، ئەها ئاگاداربە! ﴿ مِّنْ إِفْكِهِمْ ﴾، واتە: درۆیان زۆرە، بەڵام ئەوە یەکێك لە درۆیەکانیانە، ئەم (**مِن**)ە بۆ بەشێك (**تبعيض**)ە، واتە: بەشێك لە درۆیەکەیان، لە درۆ هەڵبەستنەکەیان ئەوەیە کە دەڵێن: خوا ڕۆڵەی بووە، واتە: فریشتەکان ڕۆڵەکانی خوان و بە مێینەشیان لە قەڵەم داون، (**وَلَدَ**) ڕۆڵەی بوون، بە کرداری ڕابردوو، هەروەك خوێندراویشەتەوە: (**وَلَدُ الله**) واتە: (**الملائِكةُ وَلَدُ الله**) واتە: فریشتەکان ڕۆڵەی خوان، بە هەردووك شێوە خوێندراوەتەوە.

٥)- ﴿ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴾، بە دڵنیاییش ئەوان درۆزنن.

٦)- ﴿ أَصْطَفَى ٱلْبَنَاتِ عَلَى ٱلْبَنِينَ ﴾، ئایا (خوا) کچانی بەسەر کوڕاندا هەڵبژاردوون؟ ئەم پرسیار کردنە پرسیارلێکردنی نکووڵییلێکەرانەیە، واتە: یانی شتێکی عەجایب و سەیرە کە خوا، ئەگەر هەر ڕۆڵەشی بێن، بۆچی کوڕی نەبن و بۆ کچی بێن! لە ڕاستییدا خوا لەوە بەرزترە کە کوڕو کچی بێن، وەك خوا لە سوورەتی (الأنعام)دا دەفەرموێ: ﴿ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ﴾، واتە: بەدیهێنەرو پەیداکەری ئاسمانەکان و زەوییە {داهێنەریانە لە نوێ، کە پێشتر وێنەیان نەبووە} چۆن ڕۆڵەی دەبن لە حاڵێکدا کە هاوسەری نەبێ؟ {ئەگەر هاوسەری نەبێ، ڕۆڵە چۆن پەیدادەبێ؟} بەدیهێنەری هەموو شتێکەو، بە هەموو شتێکیش زانایە.

لێرەش دەفەرموێ: ﴿ أَصْطَفَى ٱلْبَنَاتِ عَلَى ٱلْبَنِينَ ﴾، ئایا کچانی بەسەر کوڕاندا هەڵبژاردوون؟ (أَصْطَفَى) خوێندراویشەتەوە: (إِصْطَفَى) یانی: هەڵیبژاردوە.

٧)- ﴿ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴾، چیتانە چۆن بڕیار دەدەن، چۆن دادوەریی دەکەن! (مَا لَكُم) واتە: (أَيُّ شَيْءٍ حَصَلَ لَكُمْ؟) چ شتێکتان بۆ پەیدابووە، چیتان بەسەرهاتوە؟ پیتی (ما) لە: (مَا لَكُم)دا، (إستفهامٌ عَنْ ذَاتٍ، وَهِيَ مُبْتَدَأٌ وَلَكُمْ خَبَرٌ)، (ما) پرسیار کردنە لە خودی شتێك، لە زاتی شتێك، کە ئەوە دەبێتە نیهاد (مبتدأ)، و (لَكُم) دەبێتە گوزارە (خبر) و هەواڵدان، واتە: چ شتێك بۆ ئێوە پەیدابووە کە ئەو قسەیە دەکەن!

٨)- ﴿ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾، ئایا بیر ناکەونەوە ! یان نایهێننەوە بیر خۆتان، نایەتەوە بیرتان! ئەمەش: (إستفهامٌ إِنْكَارِيٌّ عَنْ تَذَكُّرِهِم) پرسیار لێکردنی نکووڵییلێکەرانە لەوە کە نایەتەوە بیریان و بیر ناکەنەوە.

٩)- ﴿ أَمْ لَكُمْ سُلْطَٰنٌ مُّبِينٌ ﴾، یان ئایا بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکراتان هەیە؟ ئەگەر لە ڕووی لۆژیکیی و عەقڵییەوە بێ، ئەوە شتێکی ناماقووڵ و نالۆژیکییە کە خوا کچان بەسەر کوڕاندا هەڵبژێرێ، لە ڕووی لۆژیکیی و عەقڵییەوە هیچ ڕێی تێناچێ، ئنجا ئایا

دەبێ بەڵگەیەكی نەقڵییتان بە دەستەوە بێ لە وەحییەوە؟ دێتە سەر باسی ئەوەو دەفەرمویێ: ﴿ أَمۡ لَكُمۡ سُلۡطَٰنٞ مُّبِينٞ ﴾، لێرەدا (أَم) (إضرابٌ انْتِقَالِيٌّ إبْطَالِيٌّ) چونكە وشەی (أَم) دەبێتە (بَل أَ)، (بَل أَلَكُمْ) یانی: دەبێتە مانای (بَل) و (همزةُ الإستفهام)یش، واتە: بەڵكو ئایا بەڵگەیەكی ڕوونتان بە دەستەوەیە؟ یان بەڵگەیەكی ڕوونكەرەوەتان بەدەستەوەیە، چونكە وشەی (مُبِين) لێرەدا هەردوو حاڵەتەكەی تێدا گونجاون، دەگونجێ (مُبِين) لە (أَبان)ی (لازِم)ەوە هاتبێ، وەك: (أَبانَ القَمَرُ) واتە: مانگەكە دەركەوت، دەشگونجێ لە (أَبان)ی (مُتعَدِّي)ەوە هاتبێ، وەك: (أَبَانَ التِّلميذُ دَرسَهُ أو كِتابَهُ) قوتابییەكە كتێبەكەی یاخود دەرسەكەی ڕوون كردەوە، واتە: یان ئایا بەڵگەیەكی ڕوون، یان بەڵگەیەكی ڕوونكەرەوەیان هەیە؟ كە لێرەدا مەبەست پێی بەڵگەی (نَقْل)ە، بەڵگەی وەحییە.

١٠)- ﴿ فَأۡتُواْ بِكِتَٰبِكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴾، كتێبەكەتان بێنن، نووسینەكەتان بێنن، یاخود كتێبێك كە بۆتان دابەزێندرابێ، بیهێنن، ئەگەر لە ڕاستانن. چونكە قسەی وا، یان دەبێ بە عەقڵ بسەلمێندرێ، یان دەبێ بە وەحیی (نَقْل)، ئنجا هەر وەحیی و نەقڵێك پاڵبدرێتە لای خوا، دەبێ لە كتێبێكدا هەبێ، لە خۆوە ناكرێ بڵێی: خوا وایفەرمووە، دەڵێین: لە كوێدا وایفەرمووە؟ لە چ كتێبێكدا؟ لە كام سوورەتدا؟ لە ئایەتی ژمارە چەندا؟ نەك وەك هەندێك كەس ڕستەیەكی عەرەبیی دەڵێ، دەڵێین: شتی وا نیە لە قورئاندا، دەڵێ: با با پێموابێ شتی وا هەیە! بەڵام قورئان ئایەتەكانی دیارن بۆ ئەهلی خۆی، هەروەها فەرمایشتەكانی پێغەمبەریش ﷺ پۆلێن كراون و دیار كراون، لەبەر ئەوە هەر قسەیەك پاڵبدرێتە لای خوا، لای دینی خوا، دەبێ سەرچاوەكەی دیار بێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فَأۡتُواْ بِكِتَٰبِكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴾، نووسینەكەتان، كتێبەكەتان بێنن ئەگەر لە ڕاستانن.

بە تەئكید لێرەدا: ﴿ فَأۡتُواْ بِكِتَٰبِكُمۡ ﴾، ئەمە: (أمرُ تَعجِيزٍ) یانی: فەرمان كردنە بەڵام بۆ دەستەپاچەیی دەرخستنی ئەوان و، دەستەوسان كردنی ئەوان.

كەواتە: لێرەدا خوا ﷻ سێ جۆرە بەڵگەی لەسەر كافرەكان هێناونەوەو لە سێ ڕێیانەوە دەمكوتی كردوون، كە ئەو قسانەی دەیڵێن لە بەرانبەر خوادا، گوایە كوڕی هەن، یان كچی هەن، یان فریشتەكان مێینەن، ئەو قسانە، درۆن:

١- کە دەفەرموێ: ﴿ أَمْ خَلَقْنَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِنَٰثًا وَهُمْ شَٰهِدُونَ ﴾ ئایا ئێمە فریشتەکانمان بە مێینە دروستکردوون و ئەوان ئامادە و ئاگادار بوون؟ بینەر بوون؟ ئایا بەڵگەیەکی ئەزموونیی، بەڵگەیەکی هەستییان بە دەستەوە هەیە (هی پێنج هەستەکان)، کە بە چاو بینیبیان؟ بە تەئکید نەخێر!.

٢- ئایا بەڵگەی عەقڵییان هەیە؟ کە دەفەرموێ: ﴿ أَصْطَفَى ٱلْبَنَاتِ عَلَى ٱلْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ ﴾، ئایا کچانی بەسەر کوڕاندا هەڵبژاردوون؟ چیتانە؟ واتە: عەقڵتان لە کوێیە؟ چیتان بەسەر هاتوە، عەقڵتان لەلا نەماوە! ﴿ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾، ئایا بیر ناکەنەوە؟ کەواتە: بە بەڵگەی عەقڵییش دیارە، کە ئەو قسەیە قسەیەکی پووچە.

٣- دەمێنێتەوە بەڵگەی بیستەنیی (سَمعي) بەڵگەی وەحیی، ئەویش ئەوەیە کە دەفەرموێ: ﴿ أَمْ لَكُمْ سُلْطَٰنٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا۟ بِكِتَٰبِكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾، یان بەڵگەیەکی ڕوونتان هەیە؟ واتە: بەڵگەیەك کە پاڵبدرێتە لای وەحیی خوا، دەجا کتێبەکەتان بێنن، ئەگەر لە ڕاستانن! کەواتە: بێگومان ئەوانە نە بەڵگەیەکی واقیعیی و ئەزموونییان بە دەستەوەیە، نە بەڵگەیەکی عەقڵیی، نە بەڵگەیەکی نەقڵیی، کەواتە قسەکەیان قسەیەکی پووچ و بێ بنەمایە.

مەسەلەی دووەم:

ڕەخنەلێگرتنی هاوبەشدانەران، کە لە نێوان خواو جندا پەیوەندیی ڕەچەڵەکیان داناوەو، ڕاگەیاندنی پاکیی و بێ خەوشیی خواو ﷻ، جەختکردنەوەی ئەوە کە شەیتانەکان جگە لە کەسێکی خۆفڕێدەرە دۆزەخ، کەسی دیکەیان پێ لانادرێ:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (١٥٨) سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ (١٥٩) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ (١٦٠) فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ (١٦١) مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ (١٦٢) إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ (١٦٣) ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا ﴾، لە نێوان ئەوو جندەکاندا ڕەچەڵەکیان دانا، واتە: لە نێوان خوا ﷻو جندەکاندا، ڕەچەڵەکێکیان گێڕاو هەڵبەست، ئەمە چەند ئەگەرێکی هەن، مەبەستیان پێی چی بووە؟ دووانیان لە هەموویان بەهێزترن:

أ- هەندێکیان گوتوویانە: خوا لەگەڵ ئیبلیسدا بران، ئەو درۆیەیان کردوە.

ب- هەندێکیان گوتوویانە: فریشتەکان کچانی خوان، لە ئەنجامی ئەوەدا کە خوا لەگەڵ ئافرەتە دانستەکانی جندا هاوسەرگیریی کردوە، لە نێوان خواو مێینەکانی جندا، فریشتەکان بوون، بەڵکو هەندێکیان گوتوویانە: شەیتانەکانیش کوڕانی خوان، وەك چۆن فریشتەکانی کچانی خوان!!

٢)- ﴿ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾، جندەکان بۆیان دەرکەوت و زانیویانە کە بەدڵنیایی ئەوان ئامادەکراون. واتە: پەلکێش دەکرێن بۆ سزای دۆزەخ، ئنجا کە ئەوان پەلکێش بکرێن بۆ سزای دۆزەخ، نابێ هیچ پەیوەندییەکیان بە خواوە هەبێ، پەیوەندیی جگە لەوە کە دروستکراوی خوان، نابێ پەیوەندیی ڕەچەڵەکییان لەگەڵ

خوادا هەبێ، هەڵبەتە هەندێك لە زانایان لێرەدا، گوتوویانە: وشەی **(الجِنَّة)** مەبەست پێی فریشتەکانن، بەڵام ئەوە ڕایەکی پووچە، هەرچەندە زۆر لە تەفسیرەکانیش ئەو ڕایەیان هێناوە، بەڵام ڕێی تێناچێ، چونکە قسە لەسەر جندەو، فریشتە بە جیا ناویان هێندراوەو، جند بە جیا ناویان هێندراوە، ئنجا لە قورئاندا زاندراو **(معهود)** نیە کە خوا بۆ فریشتەکان **(جِنّ)**ی بەکارهێنابێ، بەڵکو هەر وشەی **(ملائكة)**ی بەکارهێناوە، بۆیە ئەو قسەیە هەرچەندە زۆر لە تەفسیرەکان هێناویانە، بەڵام بە بڕوای من قسەیەکی بۆش و بێ بنەمایەو نەدەبوو هەر هێنابایان.

٣)- ﴿ سُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾، پاکیی بۆ خوا لەوەی کە ئەوان وەسفی دەکەن، ئەوان دەیڵێن، یانی: ئەوان خوای پێ وەسف دەکەن، خوای پێ پێناسە دەکەن، کە دەڵێن: ڕەچەڵەك هەیە لە نێوانی خواو جنددا.

٤)- ﴿ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾، جگە لە بەندە ساغکراوەکانی خوا، ئەم **(إلاَّ)**یە کە ئامرازی هەڵاواردن **(أداة الإستثناء)**ە، ئایا ئەو هەڵاواردنە دەگەڕێتەوە بۆ کوێ؟

ئەوە دوو ئەگەری هەن:

أ- یان دەگەڕێتەوە بۆ: ﴿ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴾، هەموو جندەکان ئامادە دەکرێن، پەلکێش دەکرێن بۆ سزای دۆزەخ، جگە لە بەندە ساغکراوەکانی خوا **(عِبادَ اللهِ الْمُخْلَصِين)** یان بەندە خۆساغکەرەوەکانی خوا **(عِبادَ اللهِ الْمُخْلِصِين)** هەردووك خوێندنەوەکانی هاتوون.

ب- یاخود دەگەڕێتەوە بۆ: ﴿ سُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾، واتە: پاکیی بۆ خوا لەوەی ئەوان وەسفی دەکەن، خوای پێ وەسف دەکەن، جگە لە بەندە ساغکراوەکانی خوا، ئەوەی ئەوان دەیڵێن، قسەیەکە شایستەی خوایە، ئەوان قسەی بێ نەزاکەت و ناشایست بەرانبەر بە خوا ناکەن.

٥)- ﴿ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَـٰتِنِينَ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ ٱلْجَحِيمِ ﴾، بە دڵنیایی ئێوە خۆتان و ئەوانەش کە دەیانپەرستن، ئێوە لە دژی وی (لە دژی خوا) هەڵگێڕەوەی کەس نین، مەگەر کەسێك خۆتێفرێدەری دۆزەخ بێ. {(ما) (موصولة) أي: **إِنَّكُمْ وَالَّذِي تَعْبُدُونَهُ**} ئێوە

خۆتان و ئەوەی کە دەیانپەرستن، واتە: خۆتان و پەرستراوەکانتان، ئەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان! ئێوە لە دژی خوا هەڵگێڕەوەی کەس نین، لادەری کەس نین، مەگەر کەسێك کە خۆتێفرێدەری کڵپەی دۆزەخ بێ.

هەندێك لە توێژەرەوان تەعبیرەکەیان ئاوا هێناوە:

(أَنْتُمْ أَيُّهَا الْمُشْرِكُونَ وَمَعَكُمْ الشَّيَاطِينُ الَّتِي تَعْبُدُونَهَا! لا تُضِلُّونَ عَنِ اللهِ وَصِرَاطِهِ إلاَّ مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ، وَضُمِّنَ (بِفَاتِنِين) مَعنى (مُفْسِدِين) لِذا عُدِّيَ بِ(عَلى) أي: لا يَتَّبِعُكُمْ أَحَدٌ فِي دِينِكُمْ، إلاَّ مَنْ عَرَضَ نَفْسَهُ لِيكُونَ صَالِ الْجَحِيم) واتە: ئێوە ئەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، لەگەڵیشتاندا شەیتانەکان کە دەیانپەرستن! هیچ کەس لە خواو ڕێی خوا لانادەن و لە خوا دوورناخەنەوە، مەگەر کەسێك کە خۆی فڕێدەداتە نێو کڵپەی دۆزەخەوە، وشەی (**فَاتِنِين**) مانای تێکدەران (**مُفْسِدِين**)ی خراوەتە نێو، بۆیە بە (**عَلى**) تەعەددای کردوە: ﴿مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَٰتِنِينَ﴾ {ئەگەرنا (**فَاتِنِين**) پێویستی بە (**عَلى**) نەبوو کە تەعەددای پێ بکات، ئنجا کاتێك (**فعل**)ێك تەعەددا دەکات بە پیتێك کە عادەت نیە تەعەددای پێ بکات، وێڕای مانایەکەی خۆی، مانایەکی دیکەشی دەخرێتە نێو، کە لە عەرەبییدا پێی دەگوترێ: (**تضمين**) خستنە نێو} کە ئەویش بریتیە لە تێکدەران، واتە: ئێوە گومڕاکەرو تێکدەر نین بۆ هیچ کەس لە دژی خوا، مەگەر کەسێك خۆی سازبکات بۆ نێو کڵپەی دۆزەخ.

﴿فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾، ئێوەو ئەوەی دەیپەرستن، مەرج نیە ئەوەی دەیپەرستن (**وما تعبدون**) تەنیا شەیتانەکان بن، بەڵکو یانی: پەرستراوەکانتان بە گشتیی، هەرچییەك و هەر کەسێك بن، خۆتان و پەرستراوەکانتان، لە دژی خوا هیچ کەس تێکنادەن و هەڵناگێڕنەوەو گومڕا ناکەن، مەگەر کەسێك بە ویستی ئازادانەی، خۆی بخاتە نێو دۆزەخەوە، چونکە (**صالِ**) ناوی بکەر (**اسم فاعل**)ە، یانی: چووە نێو کڵپە (**دَاخِل الجحيم**) خۆی بخاتە نێو کڵپەی دۆزەخەوە، واتە: مەگەر

کەسێك خـۆی ئارەزوومەنـدی گومڕایـی بـێ، ئەگەرنـا ئێـوە خـوا توانایەکـی نەداونـێ کـەس گومـڕا بکـەن، کـەس لـە خشـتە بـەرن، مەگـەر کەسـێك خـۆی ئامادەیـی لـە خشـتەچوون و گومڕابوونـی هەبـێ.

مەسەلەی سێیەم:

ڕاگەیاندنی فریشتەکان: کە هەرکامیان پێگەیەکی تایبەت و زانراوی هەیەو، بەردەوام بە ڕیز وەستاون بۆ بەندایەتیی خواو، هەردەم سەرگەرمی خوا بە پاککرتنن:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾، هیچ کام لە ئێمەش نیە، مەگەر پێگەیەکی زاندراوی هەیە، (أَي: مَا أَحَدٌ مِنَّا إلاَّ كَائِنٌ لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ، وَالمَعْلُومُ: المُعَيَّنُ المَضْبُوطُ) هیچ کام لە ئێمە نیە، مەگەر پێگەیەکی زاندراوی هەیە، زاندراو واتە: دیارییکراوو کۆنترۆڵکراو (کە دیارە چییەو چۆنە؟).

٢)- ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ﴾، هەروەها ئێمە {ئێمەی کۆمەڵی فریشتان} ڕیز بووین {ڕاوەستاوین بۆ بەندایەتیی خوا بە ڕیزو ڕێکیی}.

٣)- ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ﴾، بە دڵنیاییش ئێمە (ئێمەی کۆمەڵی فریشتان) بە پاکگرین، واتە: بە پاکگرین بۆ خوا ﷻ لە هاوبەش و، لە ڕۆڵەو، لە ڕەچەڵەك هەبوون لە هەندێك لە دروستکراوەکانیدا.

هەندێك لە زانایان گوتوویانە: ئەمانە قسەی فریشتەکانن و، هەندێك گوتوویانە: قسەی بڕوادارانن، کە بڕوادارانیش هەرکامێکیان بە هۆی ئیمانەکەیەوە، پێگەیەکی دیارییکراوی هەیە، بڕوادارانیش بە ڕیز دەوەستن بۆ نوێژو خوا بە پاکدەگرن، واتە: لە ڕووی ڕێزمانی عەرەبییەوە، دەگونجێ ئەو مانایەی هەبێ، بەڵام کە بە پێی ڕەوت (سیاق) سەرنجی بدەین، باس باسی فریشتان و، باسی جینن و چۆنیەتیی پەیوەندییان لەگەڵ خوای پەروەردگارداو، مامەڵەی خوا لەگەڵیانداو ...هتد، بە لێوردبوونەوەی تەعبیرەکانیش دەردەکەوێ کە ئەوە قسەی فریشتانە، نەك قسەی مرۆڤان بێ.

کورتە باسێک لە بارەی
ڕێک وەستانی فریشتانەوە لە خزمەت خواداو
بەراوردێکی نێوان ئەوان و مرۆڤان

ئەم کورتە باسە لە دوو تەوەردا دێنین:

یەکەم: تەوەری یەکەم چەند دەقێك:

١- پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {إِنِّي أَرَى مَا لا تَرَوْنَ، وَأَسْمَعُ مَا لا تَسْمَعُونَ، أَطَّتِ السَّمَاءُ، وَحُقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، مَا فِيهَا أَرْبَعُ أَصَابِعَ إِلا وَمَلَكٌ يُمَجِّدُ اللَّهَ، لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ، لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً، وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيراً، وَمَا تَلَذَّذْتُمْ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْفُرُشَاتِ، وَلَصَعَدْتُمْ إِلَى الصُّعُدَاتِ تَجْأَرُونَ : رَبَّنَا ، قَالَ أَبُو ذَرٍّ : يَا لَيْتَنِي كُنْتُ شَجَرَةً تُعْضَدُ} (أخرجه أحمد (١٧٣/٥ ، رقم ٢١٥٥٥) والترمذى (٥٥٦/٤ رقم ٢٣١٢) وقال : حسن غريب . وابن ماجه (١٤٠٢/٢ رقم ٤١٩٠) ، والحاكم (٥٥٤/٢ ، رقم ٣٨٨٣) وقال : صحيح الإسناد . وأبو الشيخ فى العظمة (٩٨٢/٣ ، رقم ٥٠٧).

واتە: ئەوەی دەیبینم ئێوە نایبینن و، ئەوەی دەیبیستم ئێوە نایبیستن، ئاسمان جیڕەی لێ هات، حەقی خۆشیەتی جیڕەی لێ بێ، سوێند بەو زاتەی نەفسی منی بە دەستە، هیچ شوێنێکی چوار پەنجەیی تێدانیە، مەگەر فریشتەیەك نیوچەوانی خۆی خستۆتە سەر زەوی و، خوا بە شکۆدار دەگرێ، ئەگەر ئەوەی من دەیزانم ئێوە بیزانن (زانیباتانایە)، کەم پێدەکەنین و زۆر دەگریان و، چێژتان لە ئافرەتان وەرنەدەگرت لەسەر جێیان {لەگەڵ ئافرەتاندا جووت نەدەبوون} و دەچوونە بەرزاییان، دەچوونە دەشت و کێوان و لە خوا دەپاڕانەوە، هاوارتان دەکرد: پەروەردگارمان! دوایی ئەبوو زەڕ {کە ڕاوی فەرمووەدەکەیە} گوتی: خۆزگە

دەخوازم کە درەختێك بوومایە، لێکرابامەوەو پچڕێنرابام {نەك مرۆڤێك کە سزاو پاداشت ڕووی تێدەکات}.

واتە: مرۆڤ ئەگەر بزانێ چی چاوەڕێی دەکات، لەوانەیە خۆزگە بەوە بخوازێ کە درەختێك بووایە، یان دروستکراوێك بووایە، کە سزاو پاداشت ڕووی تێنەکات.

٢- **{عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ ﷺ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «أَلَا تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا»، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟ قَالَ: «يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْأُوَلَ وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ»} (أخرجه عبد الرزاق: ٢٤٣٢، وابن أبي شيبة: : ٣٥٣٩، وأحمد: ٢١٠٠١، ومسلم: ٤٣٠، وأبو داود: ٦٦١، والنسائي: ٨١٦، وابن ماجه: ٩٩٢، وابن خزيمة: ١٥٤٤، وابن حبان: ٢١٥٤).**

واتە: جابیری کوڕی سەمورە ﷺ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە دەرێ بۆ لامان، فەرمووی: ئایا ڕیز نابن وەك چۆن فریشتەکان لە خزمەت پەروەردگاریان دا ڕیز دەبن؟ گوتمان: ئەی پێغەمبەری خوا! فریشتەکان چۆن ڕیز دەبن لە خزمەت پەروەردگاریان دا؟ فەرمووی: ڕیزەکان تەواو دەکەن، پێشێ ڕیزی یەك، ئنجا دوو، سێ.. لە چەند ڕیزێدا ڕێك دەوەستن، پاش و پێشیان نیە.

٣- **(القرطبي)**یش لەوبارەوە ئەم نەقڵە دێنێ، دەڵێ: **(وَكَانَ عُمَر يَقُولُ: إِذَا قَامَ لِلصَّلَاةِ: أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَاسْتَوُوا، إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ بِكُم هَدْيَ الْمَلَائِكَةِ عِنْدَ رَبِّهَا، وَيَقْرَأ: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ﴾، تَأَخَّرَ يَا فُلَان، تَقَدَّمْ يَا فُلَان! ثُمَّ يَتَقَدَّمْ فَيُكَبِّرُ).**[1]

واتە: عومەر (خوا لێی ڕازی بێ) - دیارە ئەو کاتە کە خەلیفەی مسوڵمانان بووە - کاتێ بۆ نوێژێ هەڵدەستا، بە خەڵکەکەی دەگوت: ڕیزەکانتان ڕاست بکەن و، خۆتان ڕێکبکەن، خوا ﷻ دەیەوێ وەك شێوەی ئاکاری فریشتەکان بکەن، کە لە خزمەت پەروەردگاریاندا دەوەستن، ئنجا ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ﴾ {فریشتەکان دەڵێن: ئێمە بە ڕیز وەستاوین} دوایی عومەر

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج ١٥، ص ١١١.

دەیگوت: فڵانکەس تۆزێ بچۆ دوا، فڵانکەس تۆزێ وەرە پێش، ئنجا کە ڕیزەکانی ڕاست دەکردن، دەچووە پێش و (**ألله أكبر**)ی دەکردو نوێژەکەی دادەبەست.

دووەم: تەوەری دووەم: چەند قسەیەکی زانایانی پسپۆڕی بواری تەزکیەو تەصەووف:

با هەر لە بارەی ئەو سێ ئایەتە موبارەکەوەو، پێگەوپایەی فریشتان و بەراوردیان لەگەڵ مرۆڤان دا، چەند قسەیەکی پسپۆڕانی تەزکیەی نەفس بێنین، کە لە تەفسیری: (**البحر المديد في تفسير القرآن المجيد**)[1] نووسراوی: (**الإمام العلاَّمة أبي العباس أحمد بن محمد بن مهدي إبن عجيبة الحسني**) یەوە دەیانهێنین، (**إبن عجيبة**) چەند قسەیەکی جوان دێنێ و، لە سۆنگەی ئەوەوە کە خۆشیی یەکێکە لە زانایانێك کە لە بواری تەزکیەی نەفسیشدا پسپۆڕ بووە، بۆیە وێڕای ئەوەی تەفسیری ئایەتەکان بەو شێوەیە دێنێ کە زانایان گوتوویانە، هەندێك ماناو مەبەستیش کە لێیان وەردەگیرێ، ماناو مەبەستی مەعنەویی و ڕووحیی، ئەوەش دەخاتە نێو تەفسیرەکەی.

ئێمە شەش قسەی جۆراوجۆری لێوە دێنین:

١- قسەی (**إبن عجيبة**) خۆیەتی: کە دەڵێ: (**مَادَّةُ الآدَمِّي أَكْمَلُ مِنْ مَادَّةُ الملاَئِكَةِ، فَإِذَا اتَّصَلَ العَبْدُ بِشَيْخٍ كَامِلٍ وَاعْتَنَى بِتَصْفِيَّةِ رُوحِهِ وَسِرِّه، طَوى نُورُهُ الْوُجُودَ بِأَسْرِهِ، وَلاَيَزَالُ يَتَرَقَّى فِي مَعَارِجِ أَسْرَارِ التَّوْحِيدِ وَالتَّفْرِيدِ، وَتَتَوَارَدُ عَلَيْهِ الكُشُوفَاتُ وَالعُلُومُ وَالأَسْرَارُ فِي هَذِهِ الدَّارِ الفَانِية، وَفِي تِلْكَ الدَّارِ الْبَاقِيَةِ أَبَداً سَرْمَداً بِخِلافِ الملاَئِكَةِ، فَإِنَّ لِكُلِّ وَاحِدٍ مَقَاماً مَعْلُوماً لا يَتَعَدَّاهُ كَمَا أَخْبَرَهُ تَعَالى**).

واتە: ماددەی مرۆڤ تەواوترە لە ماددەی فریشتە، ئەگەر مرۆڤ پەیوەست بێ بە شێخێکی تێرو تەواوەوەو، سەرگەرمی پاککردنەوەی ڕووح و دیوی پەنهان

---

[1] ج ٦، ص ١٩٥- ١٩٦.

و نێوەوەی خۆی بێ، ڕووناکیی ئەو مرۆڤە هەموو بوون دەپێچێتەوەو، ئەو مرۆڤە وردە وردە بە پەیژەی نهێنییەکانی خوا بەیەکگرتن و خوا تاککردنەوەدا سەردەکەوێ، کەشفەکان (شت بۆ دەرکەوتنەکان)و زانیارییەکان و نهێنییەکان، هەم لەم مەنزڵگای لە بەینچوون و زوو تێپەڕی دنیادا، هەم لەو مەنزڵگای هەمیشەماودا، بە بەردەوامیی بەسەریدا دێن، بە پێچەوانەی فریشتەکانەوە، چونکە ئەوان هەر کامێکیان پێگەیەکی دیاریکراوی هەیەو لێی ناچێتە دەر، هەر لەو پێگەدا دەمێنێتەوە کە خوا ﷻ هەواڵیداوە.

دوایی دەڵێ: (وَسِرُّ ذَلِكَ أَنَّ الآدَمِيَّةَ فِيهِ بَشَرِيَّةٌ وَرُوحَانِيَّةٌ، فَكُلَّمَا جَاهَدَ نَفْسَهُ وَغَابَ عَنْ حِسِّ بَشَرِيَّتِهِ، تَرَقَّى فِي مَعَارِجِ التَّوْحِيدِ، وَالْمُجَاهَدَةُ لا تَنْقَطِعُ عَنْهُ فِي هَذِهِ الدَّارِ، لِإِنَّهَا دَارُ أَكْدَارٍ فَلا يَنْقَطِعُ عَنْهُ التَّرَقِّي فِي الْمُشَاهَدَةِ، وَمَا فِي تِلْكَ الدَّارِ، فَالتَّرَقِّي فِيهَا مِنْ بَابِ الْكَرَمِ، وَالْمَثُوبَةِ عَلَى مَا هُنَا، وَأَيْضاً الْبَشَرِيَّةُ لِلآدَمِي بِمَنْزِلَةِ الطِّلاَءِ لِلمِرْءَاةِ، وَالْمِرْءَاةُ بِلاَ طِلاءٍ لا تُرَى فِيهَا صُوَرُ الأَشْيَاءِ، كَذَلِكَ الْمَلائِكَةُ لا بَشَرِيَّةَ لَهُمْ، فَلاَ تَنْكَشِفُ لَهُمُ الْحَقَائِقُ كَمَا تَنْكَشِفُ لِلآدَمِي، وَلَوْ كُشِفَ لَهُمْ ما كُشِفَ لَهُ، لَذَابُوا، وَاللهُ أَعْلَمُ).

واتە: نهێنیی ئەوەش [کە مرۆڤ لە فریشتە زیاتر دەتوانێ بەرەو سەرتر بچێ]، ئەوەیە کە مرۆڤ هەم لایەنی بەشەریی هەیە، هەم لایەنی ڕووحانیی هەیە {ڕەنگە مەبەستی لە بەشەریی لایەنی ماددیی بێ، هەم لایەنی ماددیی هەیە، هەم لایەنی مەعنەویی و ڕووحیی هەیە} ئنجا هەتا زیاتر لەگەڵ خۆیدا خەریك بێ و، زیاتر بێئاگا بێ لە لایەنە ماددییەکەی، بە پەیژەی خوا بەیەکگرتندا سەردەکەوێ، لەگەڵ خۆدا تێکۆشانیش لەم مەنزڵگای دنیایەدا تەواو نابێ، چونکە شوێنی لێڵیی و ناڕەحەتییانە، بۆیە بەرز بوونەوە لە دیتنی خوادا بە چاوی عەقڵ و دڵ (مُشَاهَدَة)ی لێ نابڕێ، بەڵام لەو مەنزڵگایەدا (لە ڕۆژی دواییدا) بەرز بوونەوەی مرۆڤ بەرەو خوا لە ڕووی بەخشش و پاداشت دانەوەیەتی، لە بەرانبەر ئەوەدا کە لێرە (لە دنیا) بوویەتی، لایەنی ماددیی و

بەشەرییش بۆ مرۆڤ وەك ئەو سواغ و تویخەیە[1] کە لە پشتی ئاوێنە دەدرێ {ئاوێنە شووشەیەکە دەبێ پشتەکەی شتێکی لێ بدرێ} چونکە ئاوێنە ئەگەر پشتەکەی ئەو سواغ و تویخەی نەبێ {ئەو پەردەیەی لێ نەدرێ} وێنەی شتەکانی تێدا نابینرێ، فریشتەکانیش چونکە لایەنی ماددییان نیە، بۆیە ئەو ڕاستییانەی بۆ مرۆڤ دەردەکەون، بۆ وان دەرناکەون و، ئەگەر ئەو ڕاستییانەیان بۆ دەرکەوتبانایە، دەتوانەوە.

٢- قسەیەکی دیکە: (**أبو طالب المكي**) لە کتێبی (**قوت القلوب**)دا دەڵێ: (**لَعَمْرِي إِنَّ سَائِرَ المَلائِكَةِ لا يَتَنَقَّلُونَ فِي الْمَقَامَاتِ كَتَرَقِّي الْمُؤمِنِينَ، إِنَّمَا لِكُلٍّ مَقَامٌ مَعْلُومٌ، لا يَنْتَقِلُ إِلَى غَيْرِهِ، إلاَّ أَنَّهُمْ يُمَدُّونَ مِنْ ذَلِكَ بِمَدَدٍ لا نِهَايَةَ لَهُ إِلَى يَومِ القِيَامَةِ، بِأَكْثَرَ مِمَّا يُزَادُ جُمْلَةُ الْبَشَرِ**).

واتە: بە دڵنیایی فریشتەکان لە پێگەکاندا ناگوازنەوە، وەك چۆن مرۆڤەکان بەرزدەبنەوەو دەگوازنەوە، هەر کامێکیان پێگەیەکی دیاریکراوی هەیە، کە لێی ناگوازێتەوە بۆ یەکی دیکە، بەڵام لەو پێگەیەی خۆیاندا هاوکاریی (**إمداد**) دەکرێن {خوا ﷻ هاوکارییان دەکات لە ڕووی عیلم و مەعریفەتەوە} بەبێ سنوور تاکو ڕۆژی دوایی، بە زیاتر لەوەی کە هەموو مرۆڤەکان لەوەدا بۆیان زیاد دەکرێ.

دوایی مشتومڕی هەندێك لە زانایان دێنێ، لەوبارەوە، وەك لە نەقڵی سێیەم و چوارەم دا ئاماژە بە هەندێکی دەکەین.

٣- قسەو نەقڵی سێیەم: (**قَالَ الْمُحَشِّي الفَاسي: وَفِيهِ نَظَرٌ مَعَ تَلَقِّيهِمْ دُرُوبَ الْوَحِي الْجَامِعِ لِلْمَقَامَاتِ، فَكَيْفَ لايُمكِنُهُم التَحَقُّقُ بِهَا عَلَى اخْتِلافِهَا؟!**).

واتە: (**الفاسي**) کە پەراوێزی کردوە لەسەر کتێبی (**قوت القلوب**)ی (**أبو طالب المكي**) دەڵێ: ئەو قسەیە سەرنج و هەڵوەستەیەك هەڵدەگرێ، لە حاڵێکدا کە

---

(١) تویخ: طِلاء، تویخ: سواغێکی تەنکە لە شتێك دەدری.

فریشتەکان وەحییان بۆ دێ و، ئەو وەحییە کۆکەرەوەیە بۆ هەموو پێگەکان، چۆن ناتوانن ئەو زانستانە بە هەموو جۆرەکانیانەوە لە خۆیان دا بهێننەدی؟!

بەڵام دیارە (إبن عجيبة) دەڵێ: (قُلْتُ وَفِي نَظَرِهِ نَظَرٌ، إِذْ لايَلْزَمُ مِنْ تَلَقِّيهِم لِلْوَحِي، عَلى أَن يَتَرَقَّوا بِهِ، إِذْ لَيْسَ التَّرَقِّي هُوَ مُجَرَّدُ العِلْم، إِنَّمَا التَّرَقِّي هُوَ أَذْوَاقٌ وَوِجْدَانٌ، وَبَعْدَ حُصُولِ العِلْمِ).

واتە: سەرنج و هەڵوەستەکەی، سەرنج و هەڵوەستەی پێویستە، چونکە ئەوە کە فریشتان وەحییان بۆ دێ و وەحیی وەردەگرن {بە هەموو شێوەکانیەوە} ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە پێی بەرزببنەوە، چونکە بەرزبوونەوە تەنیا بە هۆی زانیارییەوە نیە، بەڵکو پێبەرزبوونەوە بەهۆی چێژتن و هەست پێکردنەکانەوەیە، کە لە دوای پەیدابوونی زانیاریی بۆ مرۆڤ پەیدادەبن.

(ئەویش هەر تەئکیدی ئەو قسەیە دەکات، کە مرۆڤ زیاتر لە فریشتە دەتوانێ پێهەڵابچێ و بەرزبێتەوە).

٤- نەقڵی چوارەم: کە لە (البيضاوي)ەوە دەیهێنێ، دەڵێ: (وَنَصَّ البَيْضَاوِيُّ فِي قَوْلِ اللهِ تَعَالى: ﴿قَالَ يَـٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ﴿٣٣﴾﴾البقرة، أَنَّ عُلُومَ المَلائِكَةِ وَكَمَالاتِهِمْ، تَقْبَلُ الزِّيَادَة، وَالحُكَمَاءُ مَنَعُوا ذلِكَ فِي الطَّبَقَاتُ العُلْيَا مِنْهُمْ، وَحَمَلُوا عَلَيْه، قَوْلَهُ تَعَالى: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾، قُلْتُ: تَرَقِّي الآدَمِيِّ هُوَ انْتِقَالٌ مِنْ مَقَامٍ إِلى مَقَام، حَتَّى يُكَاشَفَ بِأَسْرارِ الذَّاتِ وَأَنْوَارِ الصِّفَات، ثُمَّ لاَ يَزَالُ يَتَرقّى فِي الأَذْوَاقِ وَالْكُشُوفَات، يَتَجَدَّدُ لَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ، وَسَاعَةٍ، حَلاوَةٌ وَكَشْفٌ لَمْ تَكُنْ عِنْدَهُ قَبْلُ، بِخِلافِ المَلائِكَةِ، فَإِنَّمَا يَتَرَقّى كُلُّ وَاحِدٍ فِي كَشْفِ أَسْرَارِ مَقَامِهِ، يَجِدُ حَلاوَةَ ذَلِكَ المَقَامِ، لَمْ تَكُنْ ذَلِكَ قَبْلُ وَلا يَنْتَقِلُ مِنْهُ)، واتە: (بیضاوي) لە تەفسیری فەرمایشتی خوادا کە دەفەرموێ: ﴿قَالَ يَـٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ﴿٣٣﴾﴾البقرة، (خوا) فەرمووی: ئەی ئادەم! هەواڵی ناوەکانیان پێ بدە، زانیاریی فریشتەکان و تەواوییەکانیان دەگونجێ زیاد ببن، هەرچەندە حەکیمەکان، لە چینە سەرەوەکانی فریشتان، ئەوەیان ڕێ لێگرتوە، {گوتوویانە: ئەوان زیاد ناکەن} فەرمایشتی خواش کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ

مَّعۡلُومٞ ﴾، هیچ کامان نیە مەگەر پێگەیەکی زاندراوی هەیە، ئەوەیان بەوە تەفسیر کردوە، {(البیضاوي) دەڵێ:} بەرزبوونەوەی مرۆڤ بریتیە لە گواستنەوەی لە پێگەیەکەوە بۆ پێگەیەکی دیکە، تاکو نهێنییەکانی زاتی (خوا)و، ڕووناکییەکانی سیفەتەکانی (خوای) پێ دەرك دەکرێن، دوایی وردە وردە هەر بەرز دەبێتەوە، لە چێژتنەکان و لە کەشفەکان دا، لە هەر ڕۆژێك و هەر سەعاتێکدا شیرینایەتییەك و بۆ دەرکەوتنێك، کە پێشتر لەلای نەبووە، دێتە دەستی، بە پێچەوانەی فریشتەکانەوە، کە فریشتەکان هەر کامێکیان تەنیا لە بۆ دەرکەوتنی ئەو پێگەیەیە کە خۆی تێیدایە، لەوێدا هەڵدەکشێ و، تەنیا شیرینایەتیی ئەو پێگەیە کە پێشتر لەلای نەبووە، دەیچێژێ، بەڵام لەوێ ناگوازێتەوە بۆ پێگەکانی دیکە.

٥- نەقڵی پێنجەم: (**قَالَ «القُشَيري»: الملائِكَةُ لا يَتَخَطَّوْنَ مَقَامَهُمْ وَلا يَتَعَدَّوْنَ حَدَّهُمْ، وَالأَوْلِيَاءُ مَقَامُهُمْ مَسْتُورٌ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ اللهِ، لا يَطَّلِعُ عَلَيْهِ أَحَدٌ، وَالأنْبِيَاءُ (عَلَيْهِمُ السَّلام) لَهُمْ مَقَامٌ مَنْشُورٌ مُؤَيَّدٌ بِالمُعْجِزَاتِ الظَّاهِرَة، لِإنَّهُمْ لِلْخَلْقِ قُدْوَةٌ، فَأَمْرُهُمْ عَلَى الشُّهْرَة، وَأَمْرُ الأَوْلِيَاءِ عَلى السِّتْرِ**).

واتە: (**القُشَيري**) گوتوویەتی: فریشتەکان لە پێگەی خۆیان ناچنە سەرترو، لە سنووری خۆیان ناچنە دەر، بەڵام دۆستانی خوا، پێگەکەیان شێردراوەیە لە نێوان خۆیان و خواداو، هیچ کەس نایزانێ، پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) پێگەیەکی زانراویان هەیە کە بە موعجیزە ئاشکرایەکان، پشت ئەستوورە، چونکە ئەوان پێشەوای خەڵکن، بۆیە پێویستە دەربکەون و بناسرێن، بەڵام دۆستانی خوا زیاتر حاڵەتی پەنهانیی و شێردراوەییان هەیە.

٦- نەقڵی شەشەم: (**قَالَ (الوَرْتَجَبي): البِدَايَاتُ فِي مَقَامِ الطَّاعَات، وَالأَوْسَاطُ فِي الْمَقَامَاتِ، مِثْلُ التَّوَكُّلِ وَالرِّضَا وَالتَّسْلِيمِ، وَالْمُحِبُّونَ فِي مَقَامَاتِ الْحَالاَتِ وَالْمَوَاجِيدِ، وَأَهْلِ المَعْرِفَةِ فِي مَقَامِ المَعَارِفِ يُنْقَلُونَ فِي المُشَاهَدَةِ مِنْ مَقَامٍ إِلى مَقَام، وَلاَ يَبْقَى الْمَقَامُ لِلمُوَحِّدِين، فَإِنَّهُم مُسْتَغْرِقُونَ فِي بِحارِ الذَّاتِ وَالصِّفَات، فَلَيْسَ لَهُم مَقَامٌ مَعْلُوم، لِإنَّ هُنَاكَ لَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْوُقُوف**

حَيْثُ أَفْنَاهُمْ قَهْرُ الجَلالِ وَالجَمَالِ وَالعَظَمَةِ وَالكِبرِياء عَنْ كُلّ مَاوَجَدُوا مِنَ الْحَقّ، فَيَبْقُون فِي الفَنَاءِ إِلى الأَبَد).

(الوَرْتَجَبي) دەڵێ: سەرەتایەکان بریتین لە پێگەی فەرمانبەریی (ئەوانەی کە لە سەرەتاوە دەست پێدەکەن، ئەوان خەریکی تاعەتن و لەززەت زیاتر لەوە دەکەن) و، ئەوانەی کە لە نێوەڕاستن، لەززەت لەو پێگانەی کە دەیانچنەتێ دەکەن، وەك پشت بە خوا بەستن و، لە خوا ڕازیی بوون و، ملکەچ بوون بۆ خوا، خۆ بەدەستەوەدان بۆ خوا، بەڵام ئەوانەی کە خۆشویستانن بۆ خوا، ئەوانەش حاڵەتی حاڵ لێهاتن و بێئاگاییان بەسەردا دێ، لەبەر خۆشویستنی خواو، ئەهلی مەعریفەتیش لە پێگەی زانستەکاندان و، لە زانیارییەکەوە بۆ زانیارییەکی دیکە دەگوازرێنەوە، {ئەو دەیانکات بە پێنج جۆر: (المُبتدئين)، (المتوسطين)، (المحبين)، (العارفين)، (المُوَحّدين)} بەڵام خوا تاککەرەوان (مُوَحّدين)، هیچ پێگەیەکیان بۆ نامێنێتەوە، چونکە ئەوان لە دەریای زات و سیفەتەکان دا وا نغرۆ بوون، هیچ پێگەیەکی دیاریکراوو زانداویان نیەو وەستانیان نیە، بەڵکو دەستەڵاتی شکۆو جوانیی و مەزنیی و گەورەیی خوا دایپۆشیون و، بەردەوام کەوتوونە حاڵەتی ئاگا لە خۆبڕان (فناء)ەوە.

ئەمانە چەند قسەیەك بوون لە بەر ڕۆشنایی ئەو ئایەتە موبارەکانەدا، بە چاکم زانی ئاماژەیەکیان پێ بکەم، بەڵام ئەو قسانە هەموویان وەك چۆن قسەی شەرعزانان ئیجتیهادو بۆچوونی ئەوانە، ئەو قسانەش ئیجتیهادو بۆچوونی ئەو زانایانەیە لە بواری خۆیانداو، ئەگەری پێکان و نەپێکانیان هەیەو، هەرکامیان زیاتر تەعبیری کردوە لە حاڵەتی ئیمانیی و ڕووحیی خۆی.

مەسەلەی چوارەم:

لاف لێدانـی بێبڕوایانـی ڕۆژگاری پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ، پێـش هاتنـی: کە ئەگەر ئـەوان بیرخـەرەوەو پەیامێکـی خوایـی وەك هـی پێشـووانیان بـۆ بـێ، بەنـدەی زۆر سـاغی خـوا دەبـن، کەچـی دوای هاتنـی، پێـی بێبـڕوا بـوون:

خـــوا دەفەرمـــوێ: ﴿وَإِن كَانُوا۟ لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا۟ بِهِۦ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایاتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿وَإِن كَانُوا۟ لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ﴾، ئەوان بە دڵنیایی دەیانگوت، پێشتر دەیانگوت، لە ڕابردوودا، واتە: بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەری ﷺ دەیانگوت، ئەگەر ئێمە یادخەرەوەیەك لەوەی کە بۆیەکەمەکان هاتوە، لەلامان بووایە. وەك گوتمان: (إِنْ) بۆ (**مُخَفَّفَة**)یە لە (**مُثَقَّلَة**) و بۆ جەختکردنەوەیە.

واتـە: ئەگـەر ئـەوەی کـە لـە ڕابـردوودا بـۆ گەلانـی دیکـە هاتـوە، لـە وەحیـی و پەیامـی خـوا، ئێمـەش لەلامـان بووایـە.

٢)- ﴿لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ﴾، بەدڵنیایی ئێمە لە بەندە ساغکراوەکانی خوا دەبووین، یان: لە بەندە خۆساغکەرەوەکان (**المُخْلِصِين**) - کەواش خوێنراوەتەوە - دەبووین بۆ خوا، واتە: ئەگەر کتێبێکمان بۆ دابەزیبایە لەوەی کە بۆ پێغەمبەرانی پێشوو (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) دابەزیوە، ئێمە زۆر بەندەی ساغ و پاك و چاکی خوا دەبووین.

کـە دەڵێـن: ﴿لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ﴾، (أَي: **لَكُنَّـا عِبَـادَ اللـهِ دُونَ غَيْرِنَـا، وَالمُخْلَصِيـن مُعَـرَّفٌ بِـلامِ الْجِنْـسِ أَي: لانفَرَدْنَـا بالإِخْـلاصِ، فَـكَأَنَّ إِخْـلاصُ غَيْرِهِـم لا يُعْتَـدُّ بِـهِ**) ئـەم ڕێژگـە (**صيغة**)یـە کورتهەڵێنـان دەگەیەنـی واتـە: بـەس ئێمـە بەنـدەی چـاك دەبوویـن بـۆ خـوا، نـەك جگـە لـە خۆمـان، (**المُخْلَصِين**)یـش کـە (أل)ی ناسـاندنی لەسـەرە بـۆ

تێکـڕا (**جِنس**)یـە، بـەس ئێمـە سـاغکراوە دەبوویـن بـۆ خـوا، یـانی: سـاغکرانەوەی، یان: خۆسـاغکردنەوەی جگـە لـە لـەوان هـەر ئیعتیبـاری پـێ نەدەکـرا لەچـاو هـی ئێمـە، ئەمـە وەك ئـەو ئایەتـەی سـوورەتی (**الأنعـام**)ە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ أَوۡ تَقُولُواْ لَوۡ أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا ٱلۡكِتَٰبُ لَكُنَّآ أَهۡدَىٰ مِنۡهُمۡ ﴿١٥٧﴾ ﴾، واتـە: نـەوەك بڵێـن: ئەگـەر ئێمـە کتێبـمان بـۆ لا دابەزیبایـە، ڕێـی ڕاسـتگرتووتر دەبوویـن لـەوان، هەروەهـا وەك ئایەتەکـەی سـوورەتی (**فاطر**)یشـە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ لَئِن جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ لَّيَكُونُنَّ أَهۡدَىٰ مِنۡ إِحۡدَى ٱلۡأُمَمِۖ فَلَمَّا جَآءَهُمۡ نَذِيرٞ مَّا زَادَهُمۡ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ ﴾، واتـە: زۆر بـە خەسـتیی سـوێندیان بـە خـوا خـوارد، [خۆیـان ماندوو کـرد لـە سـوێند خواردنەکەیاندا، بـە جەختکردنـەوە]، کـە ئەگـەر وریاکەرەوەیەکیـان بـۆ بـێ، ئـەوە چ کۆمەڵگایـەك لـە هەمـووان هیدایەتدراوتـرو ڕێـی ڕاسـتگرتووترە، وەپێـش ئەویـش دەکەونـەوە، بـەڵام کاتـێ کـە بۆیـان هـات، هـەر سـڵەمینەوەی تێـدا زیـاد کـردن.

٣)- ﴿ فَكَفَرُواْ بِهِۦۖ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ﴾، کەچی کاتێك بۆیان هات، پێی بێبڕوا بوون، بەڵام لەمەودوا دەزانن، کە دەفەرموێ: (**فَكَفَرُوا بِهِ**)، (**بِهِ**) واتە: بەو کتێبە، بەو زیکرە کە ئاوات و خۆزگەیان پێ دەخواست، ئەگەر بۆیان هاتبایە، دەبوونە بەندەی زۆر ساغ (**مُخْلَص**) و خۆساغکەرەوە (**مُخْلِص**) بۆ خوا! کەچی کە بۆیان هات، پێی بێبڕوا بوون، ﴿ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ﴾، لەمەودوا دەزانن، واتە: لەمەودوا دەزانن چ سزایەك دەدرێن لەسەر ئەو قسەیەی کردیان، بەڵام نەیانهێنایەدی.

مەسەلەی پێنجەم:

بەڵێن و بڕیاری خوا بە پشتگیری کردنی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ) و زاڵبوونی سەربازەکانی بەسەر ناحەزانیاندا، تێپەڕیوەو ڕاگەیەندراوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴾، بە دڵنیایی وشە (و بڕیار)ی ئێمە تێپەڕیوە {بڕیاری ئێمە کە لە وشەکانماندا بەرجەستە بووە، جا چ وشەی (**تشريعي**) بێ کە وەحییە، چ وشەی (**تكويني**) بێ، کە تەعبیرە لە ویستی خوا} بۆ بەندە ڕەوانەکراوەکانمان، کە چییە؟

٢)- ﴿ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴾، بە دڵنیایی هەر ئەوان سەرکەوتوو و پشتگیریی لێکراو دەبن.

ئەم ڕستەیە ڕوونکەرەوەی ڕستەی پێشوویە، کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴾، ئایا ئەو وشەیە کە خوا بۆ بەندە ڕەوانەکراوەکانی فەرموویەتی و تێپەڕیوە، ئەو بڕیارە چییە؟ ئەوەیە کە هەر ئەوان سەرکەوتوون و پشتگیریی کراون.

٣)- ﴿ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴾، هەروەها تەنیا سەربازەکانی ئێمەش زاڵ دەبن (بەسەر ناحەزەکانیاندا)، ئەمە موژدەیەکی زۆر خۆشە بۆ پێغەمبەر ﷺ، بۆ شوێنکەوتووانی لە ڕابردوو و، ئێستاو، لە داهاتووش دا.

ئەمەش وەك ڕاستییەك و یاسایەکی گشتیی خوا، خوا لە چەند شوێنێکدا هێناویەتی، بۆ وێنە:

أ- لە سوورەتی (المجادلة)دا دەفەرموێ: ﴿ كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٞ ﴿٢١﴾ ﴾، واتە: خوا تۆماری کردوە کە خۆم و ڕەوانەکراوانم زاڵ دەبین، بێگومان خوا زاڵی باڵادەستە.

ب- لە سوورەتی (یونس)یشدا دەفەرموێ: ﴿ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيۡنَا نُنجِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ ﴾، واتە: دوایی پێغەمبەرانمان و ئەوانەی بڕوایان هێناوە، دەربازیان دەکەین، ئەوە هەقە لەسەرمان کە ئێمە بڕواداران قوتارکەین.

ج- لە سوورەتی (غافر)یش دا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَيَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ ﴿٥١﴾ ﴾، واتە: بە دڵنیایی ئێمە پێغەمبەرانمان و ئەوانەی بڕوایان هێناوە لە ژیانی دنیاداو، لەو ڕۆژەدا کە شایەد ڕاست دەبنەوە (لە ڕۆژی دوایی دا) سەردەخەین.

د- هەروەها لە سوورەتی (الروم)یش دا دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوۡمِهِمۡ فَجَآءُوهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱنتَقَمۡنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجۡرَمُواْۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيۡنَا نَصۡرُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٤٧﴾ ﴾، واتە: بە دڵنیایی لە پێش تۆدا پێغەمبەرانمان ناردوون بۆ لای گەلەکانیان، بەڵگە ڕۆشن و ئاشکرایەکانیان بۆ هێنان، دوایی ئێمە تۆڵەمان ستاندەوە لەوانەی تاوانیان دەکردو، لەسەرمان پێویستە یارمەتیی بڕواداران بدەین و سەریان بخەین.

پرسیارو وەڵامێك:

پرسـیار: کـوژران و دەربـەدەر بوونـی ژمارەیـەك لـە پێغەمبـەران (عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّلاَم)و، تێشـکانی مسـوڵمانان و بێهێـزو پێزییـان بـە تایبـەت لـەم ڕۆژگارەدا، چـۆن لەگـەڵ ئـەو بەڵێنانـەی خـوای پـەروەردگاردا دەگونجـێ؟

وەڵامەکەی لە سێ ڕاستییاندا دەخەینەڕوو:

١- مەگەر چۆن، ئەگەرنا لە هەموو ڕووبەڕوو بوونەوەکاندا، هەر پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) و شوێنکەوتووانیان سەرکەوتوون بەسەر بەرانبەرەکانیاندا، بنچینەی گشتیی وابووە، بەڵام هەموو بنچینەیەك هەڵاواردنیشی تێدایە.

٢- مەبەست لە سەرکەوتن و زاڵبوون، سەرکەوتن و زاڵبوونی بەڵگەیەو سەربەرزییەو دانەبەزینە لە مەبدەئەکان، لە پرنسیپەکان، کە ئەوەش هەمیشە بووە بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و بۆ شوێنکەوتووانی ڕەسەنیشیان.

٣- مەبەست سەرەنجامی چاکی ڕۆژی دواییە، کە ئەوەش هەمیشە مسۆگەرە بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، بۆ شوێنکەوتووانیشیان لە بڕواداران.

مەسەلەی شەشەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پێغەمبەرەکەی موحەممەد ﷺ کە بۆ ماوەیەکی کەم ڕوو لە کافرەکان وەربگێڕێ و، بایەخیان پێ نەدات و، سەرنجی حاڵ و باڵیان بدات و، دڵنیا بێ، کە خۆشیان دەبینن و دەزانن چییان بەسەر دێ، پەلە کردنیشیان لە هاتنی سزای خوا، شتێکی بێ جێیە، چونکە کاتێك بەڵاو سزایان بۆ دادەبەزێ، ڕۆژیان زۆر خراپ دەبێ، بۆیە پشتتێکردن و چاوەڕێ کردن و، سەرنجدانیان بۆ ماوەیەکی کەم، پێویستە:

خوا دەفەرموێ: ﴿فَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ ﴿١٧٤﴾ وَأَبۡصِرۡهُمۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسۡتَعۡجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمۡ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلۡمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ ﴿١٧٨﴾ وَأَبۡصِرۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ ﴿١٧٩﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا

١)- ﴿فَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٖ﴾ {خوا بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:} بۆ ماوەیەکی کەم پشتیان تێبکە، ڕوویان لێ وەرگێڕە.

بە تەئکید لێرەدا پشت تێکردن و ڕوو لێوەرگێڕان، مەبەست ئەوە نیە کە بانگیان نەکات و سەرقاڵ نەبێ بە ڕێ پێشاندانیانەوە، بەڵام واتە: ڕوو وەرگێڕە لە قسەو قاڵیان، لە هەڕەشەو گوڕەشەیان، لە ئازارو ناڕەحەتییەکانیان.

٢)- ﴿وَأَبۡصِرۡهُمۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ﴾، هەروەها بیانبینەو ئەوانیش لە مەودوا دەبینن، چی دەبینن؟ بەرکار (**مفعول بە**)ەکەی قرتێندراوە، لەبەر ئەوەی سیاق دەلالەتی لەسەر دەکات، واتە: دەبینن ئەو سزایەی کە لە دنیادا بە ملیان دادێ، یان لە دواڕۆژدا یەخەیان دەگرێ، ڕوونکەرەوەیەکی قورئان گوتوویەتی: (**عُبِّرَ عَنْ تَرْتِيبِ نُزُولِ الْعِقَابِ بِهِمْ بِفِعْلِ الإِبْصَارِ، لِلدَّلاَلَةِ عَلَى أَنَّمَا تُوَعَّدُون بِهِ قَرِيبٌ لا مُحَالَةَ، لإِنَّ تَحْدِيقَ البَصَرِ لا يَكُونُ إلاَّ إِلَى شَيْءٍ أَشْرَفَ عَلَى الحُلُول**).

کـە دەفەرمـویٚ: ﴿ وَأَبۡصِرۡهُمۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ ﴾، بـە کـردەوەی تەماشـا کـردن و بینیـن، تەعبیـر کـراوە لـە دابەزینـی سـزای خـوا بۆیـان، واتـە: ئـەوەی کـە هەڕەشـەیان پێـی لـێ دەکـرێ زۆر نیزیکـە، چونکـە مـرۆڤ دەتوانـێ تەماشـای شـتێك بـکات کـە خەریك بـێ بـێ، واتـە: تەماشـا بـکات خەریکـە سـزایەکەیان وەدەرکـەوێ!

٣)- ﴿ أَفَبِعَذَابِنَا يَسۡتَعۡجِلُونَ ﴾، ئایا پەلە لە هاتنی سزای ئێمە دەکەن، هەمزە (أ)ی (**أَفَبِعَذَابِنَا**) بۆ پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانەیە واتە: شتێکی نکووڵییلێکراوو سەیرە! ئایا پەلە دەکەن لە سزاو ئازارەکەی ئێمە بۆیان بێ؟

٤)- ﴿ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمۡ ﴾ {خوێنراویشەتەوە: (**فَإِذَا نُزِلَ بِسَاحَتِهِمْ**)} کاتێ دابەزیە سەر دەوروبەرو مەیدانەکەیان، یاخود: حەوشەی ماڵەکانیان.

٥)- ﴿ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلۡمُنذَرِينَ ﴾ ئەوکاتە بەرەبەیانی ترسێنراوان یەکجار خراپە. ئەم (ف)ە، ڕوونکەرەوەیە، (**الفَاءُ فَصِيحَةٌ أي: كَانُوا يَسْتَعْجِلُونَ بِالْعَذَابِ فَإِذَا نَزَلَ بِهِمْ فَبِأْسَ الوَقْتُ وَقْتُ نُزُولِهِ**) واتە: پێشتر پەلەیان دەکرد لە هاتنی سزای خوا، بەڵام کاتێك سزای خوا بۆیان هات، خراپترین کات کاتێکە کە سزای خوا بۆیان دادەبەزێ، [کە بەرەبەیانە، لەبەر ئەوەی بە زۆریی دوژمن لە بەرەبەیاناندا پەلاماری یەکدییان داوە].

٦)- ﴿ وَتَوَلَّ عَنۡهُمۡ حَتَّىٰ حِينٍ ﴾، {جارێکی دیکەش خوا دەفەرموێ:} پشتیان تێبکە بۆ ماوەیەکی کەم.

٧)- ﴿ وَأَبۡصِرۡ فَسَوۡفَ يُبۡصِرُونَ ﴾، هەروەها ببینە، ئەوانیش دەبینن، واتە: سزایەك دەوریان دەدات، کە هەر دەبێ تەماشای بکەی و ئەوانیش هەر دەبێ تەماشای بکەن.

پێشـتر کـە خـوا فەرموویەتـی: ﴿ وَأَبۡصِرۡهُمۡ ﴾، لێـرە پێویسـتی نەکـردوە بـەرکار (**مفعـول بە**)ەکـەی بێنـێ، هـەر فەرموویەتـی: ﴿ وَأَبۡصِرۡ ﴾، چونکـە پێشـتر هاتـوە، واتە: ئـەوان ببینـەو ئەوانیـش دەبینـن، یـانی: ئـەوان ببینـە چییـان بەسـەردێ، ئەوانیـش دەبینـن چییـان بەسـەردێ!

هەندێك لە زانایان گوتوویانە:

أ- ئەوەی پێشێ بۆ دنیایە، ئەمەشیان بۆ ڕۆژی دواییە، واتە: لە ڕۆژی دواییدا دەبینن.

ب- یاخود: دەگونجێ ئەمەیان بۆ جەختکردنەوەی ئەوە بێ، کە لە ڕستەی پێشوودا هاتوە.

ج- دەشگونجێ ئەوەی پێشوو هەر لە دنیا بێ، ئەمەش هەر لە دنیادا بێ، بەڵام دواى ئەوەی کە هاتنی سزایەکە زۆر نیزیك بۆتەوەو، خەریکە وەدەرکەوێ.

لەوبارەوە با ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ ببینین: {**عَنْ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَقُولُ: صَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَيْبَرَ بُكْرَةً، وَقَدْ خَرَجُوا بِالْمَسَاحِي، فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالُوا: مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ، فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَيْهِ وَقَالَ: أَللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ** } (**أخرجه أحمد: ١٢٦٧٠، البخاري: ٤٢٠٠، ومسلم: ١٤٢٧**)، واتە: ئەنەس (خوا لێی ڕازی بێ) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەرەبەیان هێرشی کردە سەر خەیبەر، کە ئەوان بە بێڵ و پاچانەوە بۆ کشتوکاڵ (ئەوان ئەهلی کشتوکاڵ بوون) چوونە دەر، کاتێك تەماشایان کرد گوتیان: موحەممەدو سوپا هات، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**أَللهُ أَكْبَرُ**) خەیبەر وێران دەبێ، ئێمە کاتێك هاتینە نێو بەرو حەوشە، [یان گۆڕەپانی] خەڵکێکەوە، خراپترین بەرەبەیان بەرەبەیانی ئەوانەیە کە ئاگادارکراونەوەو ترسێنراون.

کە دەفەرمووێ: ﴿ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَآءَ صَبَاحُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴾، ئەمە نواندن و وێچواندنی حاڵیانە بە حاڵی کەسێك کە دوژمن بەسەری دادەدات، سزایەکە وەك سووپایەکە وایە، هاتنەکەی، وەك ئەوە وایە، ئەو دوژمنە بێتە نێو بەرو حەوشەیانەوە، ئەو زیانەی پێیان دەگات، وەك ئەوە وایە کە ئەوان لە بەرانبەر ئەو سووپایەدا تێبشکێن، کاتی هاتنی سزای خواش، وەك ئەو بەرەبەیانەیە کە دوژمن هێرش دەکاتە سەر دوژمنەکەی و تێکی دەشکێنێ.

(**الزمخشري**) لە تەفسیری (**الكشَّاف**)دا ئەمەی هێناوە، کە باسمانکرد.

مەسەلەی حەوتەم و کۆتایی:

ڕاگەیاندرانی پاکیەتیی خوای خاوەن عیززەت و، سەلام ناردن بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)و، ستاییشکردنی خوای پەروەردگاری جیهانییان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٨٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ ﴾ پاکیی بۆ پەروەردگارت، خاوەنی هەموو باڵادەستیی، واتە: پاکیی بۆ خوا کە خاوەنی هەموو باڵادەستییەکە.

٢)- ﴿ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾، لە هەر شتێك کە {هاوبەش بۆ خوادانەران و جگە لە وانیش} خوای پێ وەسف دەکەن و، شایستەی خوا نیە، واتە: لەوەی کە ئەوان دەیڵێن و خوای پێ وەسف دەکەن.

٣)- ﴿ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴾، سەلام و ئاشتیی و سەلامەتیی لەسەر ڕەوانەکراوان، (الطبري) دەڵێ: (أَمَنَةٌ مِنَ اللهِ لِلْمُرْسَلِينَ الَّذِينَ أَرْسَلَهُمْ إِلى أُمَمِهِمُ الَّذِينَ ذَكَرَهُمْ فِي هَذِهِ السُّورَةِ وَغَيْرِهِمْ، مِنْ فَزَعِ يَومِ الْعَذَابِ الأَكْبَرِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنْ مَكْرُوهٍ، أَنْ يَنَالَهُمْ مِنْ قِبَلِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالى)[1]، واتە: دڵنیایی خوا بۆ پێغەمبەرانێك (عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) کە ناردوونی بۆ گەلەکانیان، ئەوانەی کە لەم سوورەتەدا ناویان هاتوە، هەروەها جگە لە وانیش، لە ترس و ڕاچڵەکینی ڕۆژی سزای گەورەو، جگە لەوەش لە هەر ناپەسندیی و خراپەیەك کە بەسەریان بێ، لە لایەن خوای بەرزەوە (تَبَارَكَ وَتَعَالى).

٤)- ﴿ وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾، (الطبري) دەڵێ: (وَالحَمْدُللهِ رَبِّ الثَّقَلَيْنِ لِلْجِنِّ، وَالإِنْس، خَالِصاً دُونَ مَا سِواهُ، لِإنَّ كُلَّ نِعْمَةٍ لِعِبَادِهِ فَمِنْهُ، فَالْحَمْدُ لَهُ خَالِصٌ لا شَرِيكَ لَه، كَمَا لا

(١) بە ژمارە: ٢٩٧٣٩.

شَرِيكَ لَهُ فِي نِعَمِهِ عِنْدِهِمْ بَلْ كُلُّهَا مِنْ قِبَلِهِ وَمِنْ عِنْدِهِ)[1] واتە: ستاییش بۆ خوای هەردوو قورساییەکان: جینن و مرۆڤ، {کە سەرزەوییان قورسکردوە} بە ساغیی بێ ئەوەی کە بەشی جگە لەوی تێدا بێ، چونکە هەر نیعمەت و چاکەیەك کە هی بەندەکانە، هەمووی لە خواوەیە، بۆیە پێویستە ستایشیش تەنیا بۆ خوا بێ و هیچ هاوبەشی بۆ دانەنرێ، هەروەك چۆن هاوبەشی نین لە چاکەکانیدا، بەڵکو هەموو چاکەکان لە خواوەن، پێویستە ستایشکردنەکەش هەمووی بۆ خوا بێ.

---

(١) بە ژمارە: ٢٩٧٤٠.

سێ کورتە سەرنج لەبارەی

سێ ئایەتی کۆتایی (الصافات)ەوە

١- کە دەفەرموێ: ﴿رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ﴾، چۆن گوتراوە: (رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ)، (**عِزَّة**) سیفەتی (**ذات**)ە، وەك (**قُدْرَة**)، ناگوترێ (**رَبُّ الْقُدْرَة**)؟ وەڵامەکەی ئەوەیە کە وشەی (**عِزَّة**) جاری وا هەیە سیفەتی خود (**ذات**) دەبێ و، جاری واشە سیفەتی کردار (**فعل**) دەبێ، وێنەی سیفەتی (**ذات**) وەك لە سوورەتی (**فاطر**)دا دەفەرموێ: ﴿فَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ جَمِيعًا ١٠﴾**فاطر**، جاری واش هەیە (**عزة**) سیفەتی کردار (**فعل**)ە، وەك: ﴿رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ﴾، ئەمەش مانای وایە کە خوا پەروەردگارو خاوەنی هەموو ئەو عیززەتەیە، کە دروستکراوەکان پێی پشت ئەستوور دەبن لە بەینی خۆیاندا، ئەوە هەمووی لە بەدیهێندراوی خوایە ﷻ، بەڵام ئەوی دیکە سیفەتی خود (**ذات**)ی خۆیەتی و، ئەوی دیکەش: هەرچی عیززەتە کە مرۆڤەکان خۆی پێ بەهێز دەکەن، هەمووی دروستکراوی خوایە[1].

٢- ئەم دەقەی سوننەتیش دێنین: **{عَنْ أَنَسٍ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُول اللَّهِ ﷺ: إِذَا سَلَّمْتُمْ عَلَيَّ فَسَلِّمُوا عَلَى الْمُرْسَلِينَ، فَإِنَّمَا أَنَا رَسُولٌ مِنَ الْمُرْسَلِينَ، قَالَ أَبُو الْعَوَامِ ﷺ: كَانَ قَتَادَة يَذْكُرُ هَذَا الْحَدِيث إِذَا تَلَا هَذِهِ الآيَة: سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ . وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ . وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} (أخرجه أبو الشيخ في «طبقات الأصبهانيين» ج١، ص١٦٧، وأبو نعيم في «أخبار الأصبهان»، قال الألباني: وهذا إسناد حسن).**

واتە: ئەنەس ﷺ، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: کاتێك سەلامتان لە من کرد، سەلام لە پێغەمبەرانیش بکەن، چونکە من ڕەوانەکراوێکم لە ڕەوانەکراوان...

٣- ئەم سێ ئایەتە پوختەی سوورەتەکەن، ئەو سێ ڕاستییەیان گرتوونە خۆیان، کە مایەی بەختەوەریی و سەرفرازیی مرۆڤن لە دنیاو دواڕۆژدا:

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج ١٥، ص ١١٣.

ڕاستیی یەکەم: ناسینی خوا (معرفة الله) بێگومان مایەی بەختەوەریی و، دەربازبوونی مرۆڤە لە هەر سەرگەدانیی و خۆڵێ و نبوون و خلیسکان و لادان و تاوانێک: ﴿سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾.

ڕاستیی دووەم: بەبێ هەبوونی پیاوانی کامڵ، کە ڕێنمایی و پەروەردەو فێرکردن، بەبێ ئەوان مەیسەر نابێ، هەروەها بە بێ ئەوان، ئەو ناسینی خواو پەرستنی خوایە کە شایستەیە، دەستەبەر نابێ، بۆیە: ﴿وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾.

ڕاستیی سێیەم: سەرەنجامی باش ناسین و چاک پەرستنی خواش گەیشتنە بە ڕەزامەندیی خواو، بەخششەکەی، ئەوەش مایەی ستاییشکرانی خوایە: ﴿وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾.

ئێمەش دەڵێین: ﴿سُبۡحَٰنَ رَبِّكَ رَبِّ ٱلۡعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ١٨٠ وَسَلَٰمٌ عَلَى ٱلۡمُرۡسَلِينَ ١٨١ وَٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ١٨٢﴾.

لێرەشدا کۆتاییمان بە تەفسیر کردنی سوورەتی (الصافات) هێنا.

نێوەڕۆک

تەفسیری سوورەتی (فاطر)

تەفسیری سوورەتی (یــس)

تەفسیری سوورەتی (الصافات)